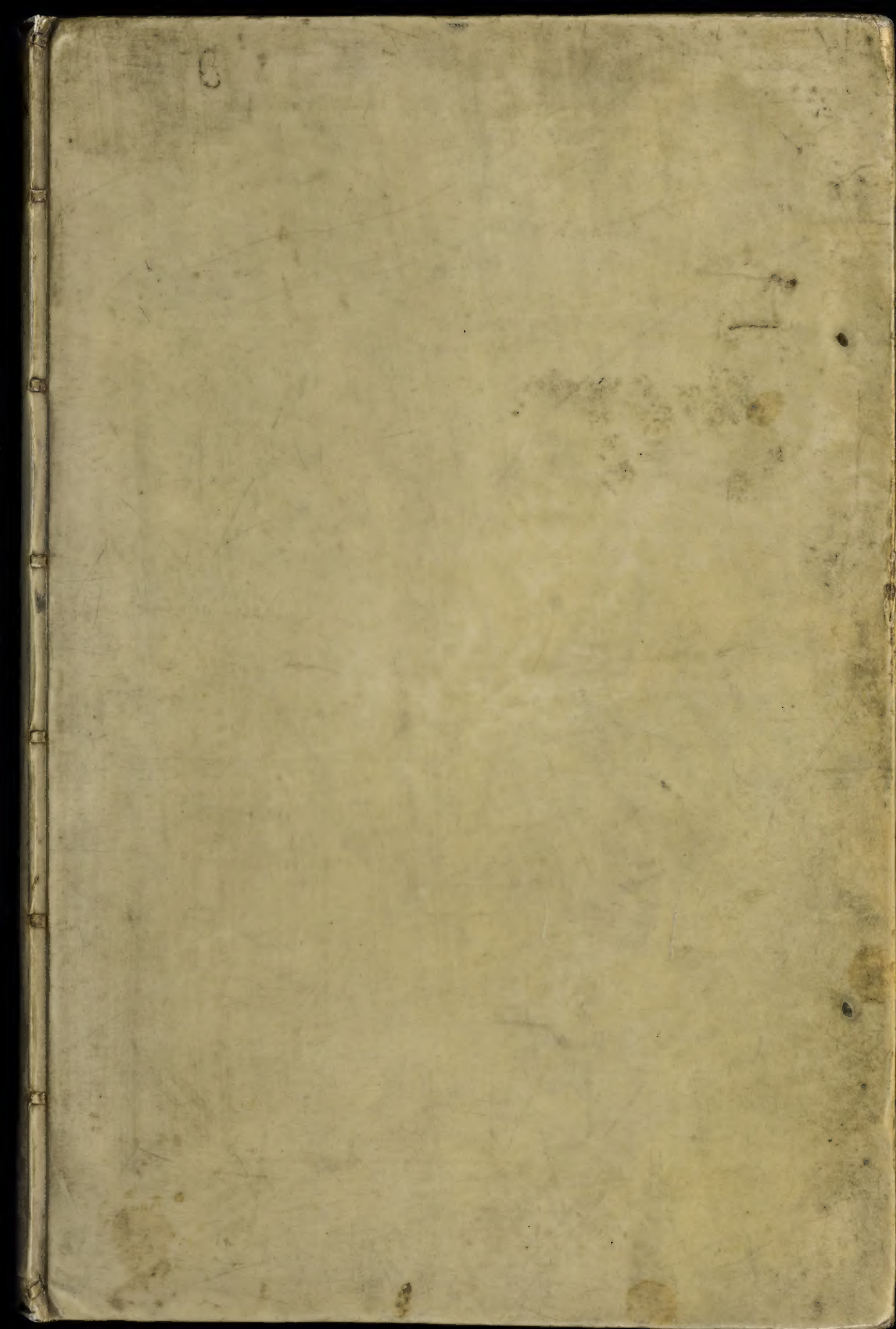
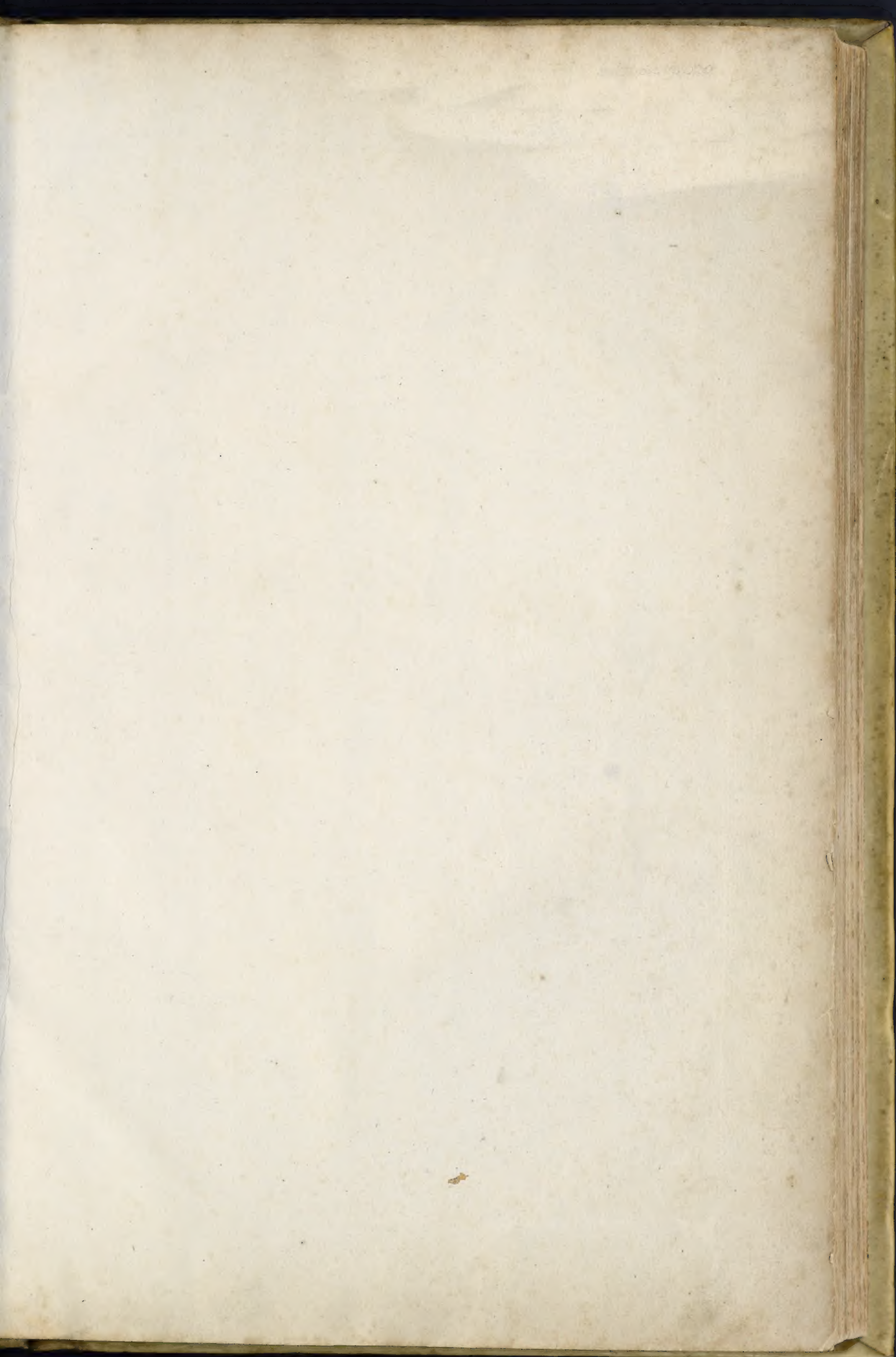

On the back is written in contemporary ink "Afgezet" (= "Coloured").

The colouring is very natural and the colouring of Indian people is different from colours used for Chinese.
Coloured probably by van Santen, all pictures framed in a rede line.

John Landwehr

83

IHS
TARTARIÆ PARS.
Peking
Cinan
IAPAN
Siganfu
Origo flu. Crocei
CHI: NA.
Nanking
Focheu
Canton
INDIA.
OCEANUS CHINENSIS
ATHANASII KIRC
CHINA
ILLVS
AMSTELODAMI,
Apud Johannem Jansonium à Waesberge et Elizeum Weyerstraet
1667.

TOONNEEL VAN CHINA,

Door veel,

Zo Geestelijke als Werreltlijke,

GEHEUGTEEKENEN,

Verscheide Vertoningen van de

NATUUR en KUNST,

en Blijken van veel andere Gedenk-waerdige dingen,

GEOPENT *en* VERHEERLYKT.

Nieuwelijks door d' E. Vader

ATHANASIUS KIRCHERUS,
Priester der Sociëteit *Jesu*, in 't Latyn beschreven,
EN
Van J. H. GLAZEMAKER vertaalt.

Met een groot getal van Kunstige Kopere Platen verçiert.

t' AMSTERDAM,
By JOHANNES JANSSONIUS *van* WAESBERGE,
en de *Wed^e. Wijlen* ELIZEUS WEYERSTRAET.
In 't Jaar cIↃ IↃ CLXVIII. *Met Privilegie.*

Extract uit het Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, doen te weten, Alsoo ons vertoont is by Johannes Janssonius ende Elizeus Weyerstraet, *&c.* Soo ist dat wy, *&c.* de voorn. Supplianten vergunt en geoctroyeert hebben, vergunnen ende octroyeren de selve by desen, dat sy lieden het Boeck in Folio onder den titul van *Patris Athanasii Opera* in vierderley talen, geduurende den tijdt van vijftien eerstkomende jaren binnen onse Landen van Hollandt ende Westvrieslandt, alleen sullen mogen drucken, doen drucken, uitgeven ende verkopen. Verbiedende alle ende eenen yegelijcken het selve boek nae te drucken, ofte elders naegedruckt in den voorsz. onse Landen te brengen, te verhandelen, ofte verkoopen, op verbeurte van de naegedruckte, ingebraghte, verhandelde ofte verkochte exemplaren, ende een boete daer en boven van drie hondert gulden, gelijck wijders by het origineel Octroy is te sien. Gedaen in den Hage onder onsen grooten Zegele hier aen gehangen op den 19. January, 1665.

Onderteeckent

JOHAN *de* WITT. [vt.]

Noch lager

Ter Ordonnantie van de Staten,

SIMON *van* BEAUMONT.

Extract uyt de Ampliatie.

DE Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, doen, te weten; Alsoo ons vertoont is by Johannes Janssonius van Waesberge, *&c.* Mitsgaders Sara Janssonius, Weduwe en Boedelhoufter van Zal[r]. Elizeus Weyerstrate, hoe dat het ons gelieft hadde, *&c.* Soo ist dat wy de sake ende 't versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, ende genegen wesende ter bede van de Supplianten uyt onse rechte wetenschap, Souvereyne Macht ende Authoriteyt interpreterende onsen voorgaenden Octroye van den 19. January 1665. verklaert hebben ende verklaren mits desen onse goede meyninge te wesen, dat onder den selven Octroye begrepen zijn alle de Wercken van *Pater Athanasius Kircherus*, geene uitgesondert, het zy alreede gedruckt ofte noch te drucken, consenterende ende octroyerende de Supplianten daer en boven by desen, ten eynde sy lieden geduurende den tijt by den voorseyden Octroye geexprimeert, alle de Wercken van de voorn. *Kircherus* binnen onse Landen van Hollandt ende Westvrieslandt alleen sullen mogen drucken, doen drucken, uitgeven ende verkoopen, verbiedende allen ende eenen yegelijcken de selve nae te drucken, uyt te geven ofte verkoopen in eeniger manieren, ofte elders gedruckt in de voorseyden onse Landen te brengen, te verhandelen, ofte verkopen, op verbeurte van de naegedruckte, ingebraghte, verhandelde, ofte verkochte exemplaren, ende een pœne daer en boven van drie hondert Caroli Guldens, soo als breeder in den originelen brief van dese ampliatie te sien is. Gedaen in den Hage onder onsen grooten Zegele hier doen aenhangen den 18. July 1667.

Onderteeckent

JOHAN *de* WITT. [vt.]

Noch lager

Ter Ordonnantie van de Staten,

HERB[T]. *van* BEAUMONT.

AAN DE

E. E. Wijze, Voorzienige, zeer Bescheide HEREN,

DE HEREN BEWINTHEBBEREN

DER

Generale Geoctroyeerde

OOSTINDISCHE COMPAGNIE,

in hun respective Kameren residerende.

E. E. Wijze, Voorzienige, zeer Bescheide HEREN,

NA dat onze Vaderen het Juk der slaverny van hare halzen hadden geworpen, en de welvaart des Vaderlants vlijtig begonnen ter harten te nemen, is het wel een der voornaamste middelen tot onze voorspoet geweest, zo gelukkig d'Oostindische Maatschappy op te richten. De grote Handelingen, die in zo wijdgelege, rijke, en overvloedige Landen te drijven waren, konden niet voordeelig genoeg door bezondere lieden uitgevoert worden. Dieshalven, toen alle de genen, die tot de zelfde handeling genegen waren, hun schatten te zamen gebracht, en tot een Lichaam verga-

 dert

dert hadden, is deze Maatschappy opgerezen, die, als de rechte arm van onze Staat, zo vele uitheemsche grote Rijken en Landen daar aan onderworpen heeft. De grootheit en macht van deze Maatschappy zien wy gedurig noch aanwassen onder de zeer wijze bestiering van Uw E. E. Voorzienigheden, die wy als de Vorsten van zo vele Rijken erkennen. Jaarlijks bevinden wy alle de schatten van het geheel Oosten, door uwe zorgen, van nieus overvloedig in onze schoot gestort. Jaarlijks ontfangen wy hier door geen mindere Rijkdommen, dan Salomons schepen, met gout uit Ophir geladen, inbrachten. Door deze handelingen genieten wy gestadig in volheit de kostelijke Koopmanschappen, en zeer ongemene handwerken, der volken, die voor desen gantsch onbekent waren. Hier door krijgen wy de gemeensame kennis van vele wonderlijke Natien en Landen. En gelijk onder de zelfde zonderling uitmunt het voortreffelijk *China*, zo hebben wy voor heen niet dan zeer duistere schaduwen daar af konnen zien. Maar nu ons 't geluk is toegekomen, van deze nieuwe en zeer naaukeurige Beschryving daar af door de druk in de werrelt te mogen verbreiden, zo hebben wy dienstig geacht een nutte en aangename dienst aan onz Vaderlant te zullen doen, met die in onze Nederlandsche taal te doen brengen. Hier in word ons voor ogen gestelt, een Rijk, dat in de gantsche omkring der aarde, noch in macht, noch in grootte, noch in volkrijkheit zijns gelijk weet te vinden. Een Rijk, zo vol ontellijke bloejende Steden, zo vol vlekken, burgten, en heerlijke gebouwen, niet wijd van malkander gelegen, dat, indien het met die wonderbaren muur van driehondert mijlen, in alle eeuwen ten hoogsten te roemen, aan alle kanten omringt en gesloten was, geheel *China* dan, hoe groot het ook is, niet slechs een Rijk, maar zelfs een Stat met recht zou mogen genoemt worden:

daar

daar in men zo groot een overvloet van alles, dat het menſchelijk geſlacht van noden heeft, zien kan, dat alles, dat het ſnedig vernuft der Natuur door alle d' andere Rijken des werrelts verdeelt heeft, in dit alleen t' ſamen opgehoopt ſchijnt te zijn. Dit Werk nu heeft nergens eigentlijker, als aan Uw E.E. Voorzienigheden, opgedragen konnen worden, dewijl het recht dient tot verheffing van Uw glorie, wanneer wy mogen zien, dat de kooplieden en dienaren van uwe Maatſchappy geſtadig noch gemeenzamer handelingen met die volkeren komen te dryven, en naauwer vrientſchap en verbinteniſſen met haar te maken, waar door de ſchatten en rijkdommen in onz Vaderlant noch altijt overvloediger vermeerderen. Wy verhopen dieshalven dat het zelfde zo goetgunſtig zal aangenomen worden, als het met ootmoedige genegentheit gedienſtig word toegeëigent, d' Almachtige biddende, dat hy Uw E.E. Wijze Voorzienigheden in hun hoge Beſtieringen, tot bevordering en voortzetting van de heldere glorie zijns grote Naams in de duiſterniſſen des Heidendoms, en tot eere en voordeel van onz lieve Vaderlant, mildelijk zegenen, en lang voorſpoedig bewaren wil, terwijl wy wenſchen te zijn, E.E. Wijze, Voorzienige, zeer Beſcheide Heren,

Uwer E.E. Wijze, Voorzienigheden

In Amſterdam, den 7. Novemb. 1667.

Ootmoedigſte Dienaren,

JOHANNES JANSSONIUS *van* WAESBERGE,

en

Wed^e. Wijlen ELIZEUS WEYERSTRAET.

VOORREEDEN
aan de
LEZER.

K heb dienstig geacht het geen, dat ik overlang in de Naamtafel mijner boeken belooft heb, nu te volbrengen, om my van mijn belofte t' ontslaan. 't Geen, dat my voornamelijk hier toe bewogen heeft, is dat ik sedert tien of twaalf jaren herwaarts een zeer grote menigte van geschriften, de zaken der Sinezen, en der geburige Koninkrijken rakende, en van d' Aalöutheden en waangelovigheden sprekende, daar deze volken, gelijk zy verhaalden, op een erbarmelijke wijze ingedompelt lagen, vergadert had: daar toe vooreërst de Vader Martinus Martinius van Trenten, *die voortreffelijke Schryver van* de Sinesche Atlas, *eertijts mijn bezonder leerling in de Wiskunde, niet weinig voorraat aan my meêgedeelt heeft; die, gelijk hy zeer schrander van vernuft, zeer yverig, tot verwonderens toe naaukeurig en nieusgierig, en bequamelijk met de Wiskundige oeffeningen daar toe verzien is, ook niets van 't geen, dat naaukeurig en aanmerkenswaerdig is, 't zy men op de zeden van deze volken, of op de natuur der dingen ziet, nagelaten heeft, om de dankbare nakomelingen, en voornamelijk de Schryvers der Meetkunde en Starrekunde, te verplichten: in voegen dat hy, met de vinding der dingen niet vernoegt, dienstig geacht heeft het geen, dat gevonden was, met zijn eige ogen t' onderzoeken, en na te speuren, en, onderzocht zijnde, tot nut en voordeel der Geletterden te beschryven; gelijk hy in zijn* Atlas *treffelijk betoont heeft. Op hem is de Vader* Michaël Boim Polonus *gevolgt, die, van de Koning en Kaizer der* Sinezen, Konstantinus, *en van zijn moeder* Helena, *(de welke onlangs door de naerstigheit van de Vader* Andreas Xaverius Köffler van Oostenrijk *tot het Christelijk geloof bekeert was) aan* Innocencius *de Tiende naar* Romen *gezonden, wonderlijke en zeer gedenkwaerdige dingen voor de nakomelingen meêgebracht, en verhaalt heeft, gelijk in 't gevolg van dit Werk zal blijken. Sedert is de Vader* Filippus Marinus van Genua, *Procurator, of Verzorger van* Japon, *tot ons gekomen, uit welks verhaal, ten deel mondelings gedaan, en ten deel uit zijn boek getrokken, dat genoemt word* Van de Zendingen der Vaders van Jesus Societeit *naar Japon, China, Tunchin*, en naar d'andere Koninkrijken, die nieuwelijks ontdekt zijn, *ik warelijk zeer veel dingen heb getrokken, die my ten hoogsten dienstig geweest hebben om mijn Werk te verçieren. Op hem, die noch te* Romen *zijn verblijf heeft, zijn twee andere Vaders, in Duitslant geboren, gevolgt, d' een* Joannes Gruberus van Lins in Oostenrijk, *en d' ander* Henryk Roth van Augsburg, *mannen, door hun boekóeffening vermaart, en door hun grote ervarentheit geleert, de welken my zodanig een overvloet der vreemtste en wonderlijkste dingen toegebracht hebben, dat in de zelfden te beschryven de grote menigte my byna behoeftig gemaakt schijnt te hebben. Toen de Vader* Joannes Gruberus, *door d'oeffening der Wiskunde vermaart, en in 't zestienhondertzesenvijftigste jaar naar* China *vertrekken zou, verzocht ik hier te* Romen *aan hem, dat hy met zodanige getrouheit en naerstigheit, als daar toe vereîscht is, alle, en de bezondere dingen, die enig licht*

Welke Vaders tot de beschryving van dit Werk het hunne toegebracht, en daar toe verzocht hebben.

De Reis van *Joannes Gruberus.*

licht aan de Meetkunde konden toebrengen, zou waarneemen; en hy heeft het geen, dat ik ernstiglijk van hem verzocht had, getrouwelijker, dan men uitspreeken kan, betoont. Hy vertrok uit Romen in het voorgedachte jaer, en, Anatolien, Armenien, Persien, Ormus, Kambaje, Indiën, *en alle de Koninkrijcken, aan de grote Zee gelegen, deurgetrokken hebbende, quam eindelijk gelukkiglijk te* Makao, *een Zeehaven der* Sinezen, *van daar hy, een weinig adem geschept hebbende, geheel* China *in de breette deurtrok, en, de voornaamste Steden bezichtigt hebbende, ten lesten te* Pequin, *d' uitterste Hoofstat van* China, *en het Hof van d' Oppervorst der* Sinezen *en* Tartaren *quam, daar hy twee jaren bleef, en alles met de grootste vlijt waarnam, tot dat hy, door 't bevel der geestelijcke Oversten van* China, *in 't gezelschap van d' Eerw. Vader*, Albertus Dorville, *om enige zaken te verrichten, weêr naar* Romen *wierd gezonden: in voegen dat hy, geheel* Asia *in de langte deurgetrokken, (een weg, die tot noch toe niet van d'* Europers *verzocht was) de dingen, die wonderlijk, en noch onbekent aan ons waren, waargenomen, en aan ons verhaalt heeft. Doch hy, in 't Koninkrijk der Mogors, t'* Agra, *de Hoofstat, gekomen, verloor daar de voorverhaalde Vader*, Albertus Dorville, *die, hoewel een langer leven waerdig, van de kommer der reizen afgemat, in deze plaats overleed. De Vader* Gruberus *verkoos dieshalven de Vader* Henryk Roth, *een man door zijn voorzichtigheit en geleertheit vermaart, en toen t'* Agra *met de voortplanting van de Christelijke Godsdienst bezich, en in de drie talen, de Persiaansche, Indostansche, en Brachmansche, zeer geoeffent, tot een reisbroeder in zijn kommer en reizen. Dezen zijn, terwijl ik dit schrijf, geduriglijk by my, en houden niet op van die dingen aan my meê te delen, die zy weten dat enigsins tot roem van de godelijke Naam, en vordering van 't gemene nut zullen strekken. Maar dewijl de Vaders, geduriglijk met de bevordering van de Zaligheit der zielen bezich, geen tijt, gelegentheit en middelen hebben om de vreemde en wonderlijke dingen, die zy in hun reizen deur de zeer grote en ruime gewesten des werrelts waargenomen hebben, te beschryven, en in 't licht te geven, zo hebben zy dit enige van my verzocht, dat ik de dingen, die zy met zo grote arbeit en zweet onderzocht en bevonden, en schriftelijk aangetekent hadden, niet van de wormen en motten zou laten opëeten, maar, in een boek vergadert, tot nut van de gemene Staat der Geletterden in 't licht geven; 't welk ik belooft heb dat ik in dit Werk zou doen. Doch om hier in op een bequamer wijze voort te gaan, zo heb ik goet gevonden dit Werk in zes delen te verdelen.*

Albertus Dorville sterft t'Agra.

I. *Deel vertoont die marmere Geheugsteen, deur de gehele werrelt vermaart, om dewelk wy dit Werk aangevangen hebben, en die over vijfenveertig jaren in* China, *in zekere hoeve van de Hoofstat* Siganfu *eerst gevonden wierd, (daar in men de rechtzinnige Lering, omtrent over duizent jaren van de* Chaldeeusche *Priesters in* China *ingevoert, met Syrische en Sinesche merkletters ingesneden ziet) en met een volkome vertaling en verklaring verklaart word.*

II. *Deel vertoont verscheide Reizen, van de Verkondigers des Geloofs aangevangen, sedert d' Apostel Thomas, tot aan deze tijden.*

III. *Deel*

III. *Deel vertoont d'oorsprong der Afgodendienst, in deze veerstgelege gewesten van d'aardbodem gerezen; gelijk ook van de verscheide gewoonten en gruwelijke plechtelijkheden in de dienst der goden, met de gewoonten der Egiptenaars gezamentlijk vergeleken.*

IV. *Deel handelt van de naaukeurige wonderlijkheden der Kunst en Natuur, die men in dit ruime Rijk der* Sinezen *vind, zo veel de gelegenheit, en de burgerlijke bestiering, by de* Sinezen *gebruikelijk, aangaat, als ook die dingen betreft, de welken d'onzen in de drievoudige heerschappy der Natuur, dat is der Mynwerken, Planten en Dieren, waargenomen hebben: daar in ook de Historien der onzen, van verscheide uitheemsche dingen uitgegeven, van de lasteringen veler lasteraars verdedigt worden.*

V. *Deel vertoont de wonderlijkheden van de Sinesche Boukunde in de making van huizen, bruggen, watergrachten, muren, en andere vindingen, by d'* Europers *onbekent.*

VI. *Deel eindelijk handelt in 't brede van de Sinesche Letters, en van hun making. Ik dan, op d'onderstant van deze Vaders steunende, heb deze dingen van d'oorsprong en Aalöutheden der oostersche Koninkrijken van* Asia *aangevangen: en indien daar in iets voorkoomt, dat voor de Christenheit waerdig is, zo wil ik dat men 't zelfde voornamelijk aan hen toeëigen.*

BLAD-

BLADWYZER
der
HOOFTDEELEN,
in dit Werk begrepen.

Voorreden aan de Lezer.

Eerste Deel.

Verklaring van de Syrisch-Sinesche Geheugsteen.

Tweede Deel.

Van de verscheide Reizen, naer China *aengevangen.*

Darde

Darde Deel.

Van d'Afgodendienst, uit de westersche Lantschappen eerst in Persiën, Indiën, *en daarna, by gevolgsame voortplanting, in d'uitterste gewesten van d'oostersche Landen,* Tartarijen, China, *en* Japon, *ingevoert.*

Vierde Deel.

Van de wonderlijke en naaukeurige vreemdigheden der Natuur en Kunst.

Vijfde Deel.

Van de Boukunst, en van d'andere Hantwerken der Sinezen.

Zeste Deel.

Van 't Geschrift der Sinezen.

ATHA-

ATHANASIUS KIRCHERUS

VERHEERLYKT CHINA.

EERSTE DEEL.

Verklaring van de Syrisch-Sinesche GEHEUGSTEEN.

Eerste Hooftdeel.

D' oorzaak en oorsprong van dit Werk.

'T IS nu omtrent dartig jaren geleden, dat ik in mijn *Prodromo Copto*, of *Koptische Voorloper* de vertaling en verklaring van zekere Syrisch-Sinesche Geheugsteen, in 't zestienhondertvijfentwintigste jaar na Christus geboorte in China gevonden, voortgebracht en vertoont heb; en hoewel de zelfde by de bezadigste Lezers, door de nieuwigheit van de zaak verstelt en getroffen, geen kleine lof en toejuighing heeft verdient, zo zijn 'er echter terstont daar na geen onrechtvaerdige bestraffers der dingen, en hekelaars ontbroken, die niet nagelaten hebben dit Geheugteeken met neuswijze scherpzinnigheden, en zelfs met enige Starretjes, doch die krachteloos en duister zijn, te brantmerken, namelijk met door alle middelen te pogen, niet alleenlijk aan zich zelven, maar ook aan anderen, t'overreden dat dusdanige Geheugsteen nooit in de natuur heeft geweest, en dat dit dieshalven een louter verdichtsel der Jesuïten is. De zodanigen zijn, en moeten, volgens hun verdiensten, als de genen gehouden worden, die, alle goddelijk en menschelijk geloof verwerpende, niets toestemmen, dat zy zelven niet hebben gezien, en die achten dat men niets moet geloven, 't welk hun eige harssenen hen niet voorgespelt hebben. Zodanig zijn de genen, die, niet anders dan de lastige vliegen, naar alle vettigheit, die hen voorkoomt, toevliegende, niet aflaten van het geen, dat rein en ongeschonden is, te bezoedelen, en 't geen, dat zuiver is, met hun onzuivere en besmettende adem te besmetten. Onder de welken uit de nieuwe Schrijvers een heeft geweest, die, doch met zich zelf kleine eer aan te doen, zich niet geschaamt heeft alle poging aan te wenden, om met baldadige spotreedenen de waarheit van deze Geheugsteen te krenken, terwijl hy verzekert, nu dat dit door een Jesuïtisch bedroch ingevoert, en dan dat het een louter verdichtsel is, van de Jesuïten bedacht, zo om de Sinezen te bedriegen, als om schatten uit te vinden. Ik verzwijg zijn naam, ten deel uit christelijk meêdogen, en ten deel

Oordeel van enige bestraffers en berispers van dit Geheugteeken.

deel om dat hy, naar 't oordeel van wijze en geleerde mannen, onwaerdig ſcheen beantwoord te worden. En dewijl de waarheit van deze Geheugſteen, door de zelfziening van zo veel deurluchtige Schrijvers, en door zo veel boeken verzekert en beveſtigt is, die van deze zaak door *Leo* en *Paulus*, Sineſche *Kolaos*, of Opperraden van China, mannen van grote achtbaarheit, en in 't chriſtelijk Geloof aangenomen, deur 't geheel Rijk uitgegeven zijn, (welke boeken in de Boekkamer van 't Roomſche Kollegie, gezamentlijk met het eige afſchrift van de Geheugſteen, uit China overgezonden, aan de vreemdelingen vertoont worden) en zelfs ook van de chriſtelijke werrelt aangenomen word, zo bekreunt zy zich weinig met het geen, dat een onbekent laſteraar in d'uitterſte hoek des werrelts daar tegen baſt, die, zo hy zich van laſteringen en ſchimpreedenen onthouden, en de zaak wijſſelijk in twijffel voorgeſtelt had, miſſchien meer voor zich zelf, en voor zijn werk uitgerecht zou hebben. Maar dus gebeurt het door Gods rechtvaardig oordeel, dat de genen, die de heerlijkheit van de goddelijke naam tegen hun geweten, en tegen de liefde pogen met laſteringen en beſpottingen te beſchamen, eindelijk byna altijt ſchipbreuk in hun naam en arbeit lijden.

De Lering, in de Geheugſteen overgelevert, koomt met de rechtgelovige Kerk overëen.

Ik dan, hier door bewogen, en op dat een Geheugteeken van zo groot belang, van zijn geloof en achting beroofT, geen ſchipbreuk in de waarheit zou lijden, zal, met de zaak uit de gront op te halen, de waarheit van deze Geheugſteen, in dit Werk ondernomen, en door de treffelijke getuigenis der gener beveſtigt, die deze Geheugſteen met hun eige ogen gezien hebben, niet alleenlijk uit de Vaders van onze Societëit, maar ook uit de Sineſen zelven, zodanig door de goddelijke hulp pogen te beveſtigen, en vaſt te ſtellen, dat 'er voortäan geen plaats overig zal zijn om daar af te twijffelen, en dat dieshalven ook de genen, die van een ſtrijdig geloof tegen ons zijn, door de verklaring van dit Syriſch-Sineeſch opſchrift gedwongen zullen worden te belijden dat de Verkondigers van 't goddelijk Woort, zelfs niet voor duizent jaren tijts, iets geleert en verkondigt hebben, 't welk niet in alle delen met de Lering van deze tijden overëenkoomt, ja dat'et het zelfde is: en dit zo verre, dat de Lering, die eertijts door d'euangeliſche verkondiging in China verbreid wierd, de zelfde is, die d'algemene Roomſche katholijke Kerk heden voorſtelt om te geloven, gelijk namaals uit het veelvoudig gewicht der krachtige blijken bewezen zal worden.

Tweevoudige verklaring van deze Geheugſteen.

Maar om de zaak met een gewenſchte ordening, en op een bequame wijze te verhandelen, zo heb ik dienſtig geacht voor alle dingen een tweevoudige volkome en oprechte vertaling en verklaring van deze Steen, uit zeker boek, met Sineſche Merkletteren gedrukt, van de geleerde Sineſen zelven verklaart, en van de Vader *Michaël Boïmus*, zeer geleert in de Sineſche taal, (gelijk een weinig hier na uit zijn *Brief aan de Lezer* zal blijken) van woort tot woort met de ware uitſpraak der Sineſche klank uitgedrukt, te vertonen, en een tweede vertaling en verklaring, die bequamer zal zijn om de ware zin van 't opſchrift te bevatten, met nalating van de Sineſche ſpreekwijzen, die onze oren ongewent zijn, beneffens ook enige korte Aanteekeningen, daar by te voegen, op dat het niet zou ſchijnen dat ik iets nagelaten heb, daar door deze Geheugſteen vermaarder en deurluchtiger zou worden. Doch dewijl iemant met recht zou konnen twijffelen hoe, en door welke middel die grote chriſtelijcke Voorplanters van 't Euangelium, van afkoomſt Syriſche Chaldeen zijnde, in die uitterſte geweſten van d'aardbodem deurgedrongen zijn, zo ſcheen het niet alleenlijk dienſtig, maar ook nootzakelijk om

om de waarheit van de zaak te bevestigen, in dit duister doolhof der verscheide Reizen den verwarde en twijffelachtige Lezer met de fakkel van dit Werk, dat is met verscheide redeneringen van Lantbeschrijving, voor te lichten, daar uit, zo ik my niet bedrieg, de Lezer klarelijk verstaan zal dat eertijts d'oorsprong, niet alleenlijk der christelijke Lering, maar ook de Sinesche waangelovigheden en fabelen, voor de koomst van onze Zaligmaker, uit de zelfde Lantschappen, dat is uit Egipten, Grieken, Syrien en Chaldea, hier van afgestroomt is. Doch waar dit groot Rijk der Sinesen is, in 't welk, gelijk onze Geheugsteen te kennen geeft, het Euangelium deurgedrongen is, zal ik eerder door weinig woorden, als met de vinger, aanwijzen, dan beschrijven. En indien de Lezer meer hier af zal begeren te weten, zo zend ik hem tot *de Historien van de Vaders Nikolaas Trigaucius*, en *Joannes Samedus*, gelijk ook *tot de Sinesche Atlas van Martinus Martinius*, en tot veel anderen, daar hy zeer overvloediglijk van de gelegenheit van China, en van des zelfs wonderen, van de natuur, eigenschap en vruchtbaarheit der Lantschappen, van de menigte der zeer grote steden, en overvloet der menschen, en eindelijk van de burgerlijcke handel en bestiering, in 't welk zy voor geen Oppervorstendom inde werrelt schijnen te wijken, beschreven zal vinden. Onze plicht zal zijn alleenlijk die dingen te verklaren, die, gelijk zy in verschil staan, ook de Lezers omtrent de gelijknamigheit twijffelachtig en verwart maken; gelijk ook de vreemdste verborgentheden der geheime dingen, in dit Rijk, en in d' andere geburige Lantschappen waargenomen, die van anderen niet aangeraakt zijn, en voor wonderen, beide van de natuur, en van menschelijke handen verstrekken, ten dienst van de nieusgierige Lezer, als in een bequame plaats, te vertonen.

Van waar Christus Wet, en de fabelen en waangelovigheden van de lering der Heidenen in China voortgekomen is.

Gelijk China, het grootste en ruimste van alle Koninkrijken, van de Schepper des Aardbodems aan d'uitterste grenzen van Asia is geplaatst, zo is het ook aan d'Ouden gantschelijk onbekent gebleven tot aan het twaalf hondertentwintigste jaar, in 't welk Markus Paulus Venetus, gelijk namaals zal blijken, het zelfde eerst, onder de naam van Katai, ontdekt heeft. Van 't oosten is 't geheel van de Zee omringt. Aan de noortzijde heeft het Tartarien, dat met een muur daar af gescheiden is, en welks grenzen, noch onbekent zijnde, en zich tot aan d' Yszee uitstrekkende, zonder twijffel ergens aan 't noorderlijk Anian van Amerika, 't zy het een Straat, of een enge hals is, palen, schoon de grenzen van deze grote Koninkrijken, en des Aardbodems tot aan deze dag noch van niemant ontdekt zijn, gelijk de Vaders van onze Societeit, die in China zijn, met grote arbeit onderzocht hebben. Aan de westzyde is het ten deel van de toppen van zeer hoge bergen, ten deel van een zandige wildernis, en ten deel van de Koninkrijken, die een weinig hier na genoemt zullen worden, omringt. Eindelijk, aan de zuidzyde heeft het de grote zuiderlijke of Indische Zee, en de Koninkrijken Tunchinum, Cocincina, Lao en anderen. Des zelfs breette begint van d'achtiende graad, en strekt zich tot aan de drieënveertigste uit, dat is dat het van 't zuiden naar 't noorden een wijtte van veertienhondert en veertig Italiaansche mijlen beslaat. Van 't westen naar 't oosten begrijpt het byna de zelfde ruimte; 't welk oorzaak is van dat de Sinesen het zelfde in hun Kaarten onder een vierkantige gestalte uitdrukken, hoewel het van onze Aardbeschrijvers, beter kennis van de beschrijving der Landen hebbende, byna in de gedaante van een bultige maan beschreven word. Wat de verwarring der namen aangaat, de zelfde is zo groot, als de verscheidenheit der geburige volken,

Beschryving van China.

Grenzen van 't Sinesche Rijk.

China van haar inboorlingen in vierkante gestalte uitgedrukt.

Verscheidenheit en verwarring der namen, daar meê dit Rijk genoemt word.

ken. De Portugezen en Spanjaarden noemen het China, d'Ouden, gelijk by *Ptolomeus* te zien is, Sin en Serica; d'Arabiers Sin, en de Saracenen Katai. Geen van alle deze benamingen is niet alleenlijk niet by de Sinesen zelven in 't gebruik, maar ook niet bekent; gelijk ten minsten hier uit blijkt, dat by de Sinesen, van alle geheugenis af, voor een gewoonte heeft geweest, dat zo dikwijls de heerschappy, volgens de verwisseling der menschelijke zaken, uit het een in 't ander geslacht overgaat, het Rijk ook t'elkens van de geen, die begint te heerschen, met een nieuwe naam genoemt word; en de geen, die dit doet, geeft, naar zijn lust en believen, een heerlijke en treffelijke naam aan dit Rijk. In dezer voegen leest men dat het eertijts *Tan* genoemt wierd, 't welk breet zonder grenzen betekent: gelijk ook *Yu*, 't welk rust aanwijst. Sedert wierd het *Hin*, naar de naam van een groot Hertog, geheten. Ik bevind ook dat het de naam van *Sciam* heeft gevoert, als of men het çierlijkste Koninkrijk zeide; desgelijks *Cheu*, dat Koninkrijk betekent, om dat het in volmaaktheit alle d'andere Koninkrijken overtreft; en ook *Han*, met welke naam zy de Melkweg noemen. Dit is oorzaak dat byna yder volk het zelfde met eige en verscheide namen noemt. Het word heden somtijts *Cium quo*, en somtijts *Chium hoa* geheten; van welken het eerste Tuin betekent, uit oorzaak van zijn grote aangenaamheit, en overvloet en vruchtbaarheit van alle dingen, en 't ander bedied Midden, om dat de Sinesen achten dat hun Koninkrijk in 't midden van d'aardbodem, die zy ook vierkant zeggen te wezen, gelegen is.

Verdeeling van 't Sinesche Rijk.

Het gehele Rijk word in vijftien Koninkrijken, of Lantschappen gedeelt, die ten deel met grote vloeden, en ten deel met bergen van malkander gescheiden zijn: aan de zuidzyde worden negen, en aan de noortzyde zes getelt. De natuur heeft gewilt dat deze samenvoeging van Koninkrijken voor alle menschen als ontoegankelijk zou zijn. Van 't oosten en zuiden naar de grote Zee is het, uit oorzaak van de barningen der golven, naauwelijks te genaken. Naar 't westen zijn zo steile en afgebroke bergen, dat niemant daar toegang kan vinden. Van de noortzyde is het ten deel van een zeer grote wildernis, en ten deel van een muur van negenhondert Italiaansche mijlen besloten. Deze muur, omtrent tweehondert jaren voor de koomst van onze Zaligmaker, door de Koning *Xius*, met hulp van veel hondert duizent menschen, tegen d'invallen der Tartaren, in de tijt van vijf jaren gebout, en met veel vestingen verzien, is noch in staat; en dit werk, zo men 't zelfde slechs als een muur aanmerkt, is vol verwondering, en zou van d'Ouden, zo zy kennis daar af gehad hadden, onder de zeven Wonderen des werrelts getelt zijn geweest. Maar laat ons de namen der Koninkrijken hier by voegen.

De noorderlijke Koninkrijken van 't Sinesche Rijk zijn

1. HONAM.
2. XEMSI.
3. XANSI.
4. XANTUM.
5. PECHIN.
6. LEAUTUM.

De zuiderlijke Koninkrijken van 't Sinesche Rijk zijn

1. KANTON, of QUANTUNG.
2. QUAMSI.
3. YUNNAN.
4. FUKIEN.
5. KIAMSI.
6. SUCHUEM.
7. UTQUANG.
8. CHEKIAM.
9. NANKIM.

Maar om alles in 't kort te begrijpen, zo zullen wy hier eerst een Lantkaart van dit gehele Rijk, in zijn vijftien Koninkrijken verdeelt, byvoegen, om de gelegenheit der bezondere Lantschappen

pen

TANCHUT.

LASSA REGN.

Desertum Arenosum Lop dictum

Desertum Xamo dictum Arenosum

Mare nigrū Sinus Canghai

TIBET REGN et SISAN

Kia Lacus

Origo Crocei fluvium

Crocens flu.

Occidens

Provinc. III

XENSI.

Provinc. VI.

SUCHUEN.

Provinc. XIV

QUEICHEU.

Pro vinc XV

IUNNAN.

Provinc. XIII

QUANGSI.

Provinc. II

XANSI.

PEKING

Provinc. V

HONAN.

Anno 1642 fluminis inundatione submersa in quâ 300000 Hominum periere

Provinc. VII.

HUQUANG.

KIANGSI.

Provinc. XII.

QUANTUNG.

TUNCHING.

SAO.

Lancang flu.

Kalmuk

murus

OCE

IND

Sep

Mer

IMPERIUM SINICUM Quindecupartitum.

Imperium Sinicum
in XV Regna seu Provincias
distributum una
cum genuino situ Urbium Metropo:
litanarum, Montium, Fluminum, La:
cum, cæterarumque rerum consi.
deratione dignarum.
tentrio
150
155
160
165
40
35
30
25
Oriens
dies
155
160
ANJOU REG
LEOTUNG
CORREA
PENIN-
SULA.
XANTUNG
CHE KIANG
Provinc.
JAPONIA
Meaco
Osacca
Waki
Firando
Gotto
Meacxima
Tanaxima
OCEANUS CHINICUS.
I. Tungma
Cungming
Cheuxan Ins.
Changque Ins.
I. de Fuego
I. Queso Pequin
Dos Hermanos
Mal Abrigo
Amsterdam
Dos Reys Magos
Quemoy
I. Formosa.
Tropicus Cancri.
A N U S
C U S.
I Prata
Hanghai
Kingzan
Chungcing
Civenlo
Nanking
Hangcheu
Ningpo
Kinhoa
Vencheu
Focheu
Hinghoa

pen van nader by t'aanschouwen. En op dat niet schijnen zou dat wy iets van 't geen, dat gedenkwaerdig is, zo veel de Steden, Bergen, Vloeden, Poelen, en d'andere wetenswaerdige dingen aangaat, nalaten, zo hebben wy, door deze Lantkaart, die de beschryving van alle de Koninkrijken vervat, een proef daar af getoont, daar uit men, als in een kort begrip, al 't geen, dat in dit gehele Rijk aanmerkenswaerdig voorkoomt, zal vinden.

Tweede Hooftdeel.

D'oprechte, getrouwe en woordelijke vertaling van de Sineesch-Chaldeeusche Geheugsteen, voor omtrent duizent Jaren door d'euangelische Voortplanters van de christelijke Wet in zeker Koninkrijk van China, 't welk Xemsi genoemt word, opgerecht, en eindelijk, in 't zestienhondert vijfentwintigste Jaar na Christus geboorte, tot groot voordeel van de christelijke Staat, ontdekt en gevonden.

Ongestadigheit der menschelijke zaken.

D'Ongestadigheit der menschelijke dingen is zodanig, dat, gelijk alles, 't welk de werreltsche veränderingen onderworpen is, van goet in quaat, van voorspoet in tegenspoet, uit het hoge in 't laege, uit de beste gesteltenis der wetten in d'ergste staat der dingen, en weêr recht anders, door zekere eeuwige omkeer, gekeert en gewentelt word, gelijk wy klarelijk in de geschriften der Historieschryvers konnen aanmerken, wy ook dus, in deze elendige omzwier der dingen, niets, dat vast, zeker en bestendig is, aan ons konnen beloven; 't welk inzonderheit meer dan middagklaar in de voortplanting van 't Geloof blijkt. Ik zal hier niet beschryven hoe grote veranderingen Egipten, Grieken, ja geheel Europa, in de voortplanting van 't christelijk Geloof, geleden heeft, dewijl zulks overal bekent is. Wy, met grote droefheit zuchtende, aanschouwen dat de Kerken, van de welken wy lezen dat zy eertijts in heiligheit, gerechtigheit, en in ongelooffelijke yver des Geloofs geblaakt hebben, nu niet alleenlijk laau zijn geworden, maar, van alle rechtzinnig geloof ontbloot, en ten deel door d'afgodendienst, ten deel door d'onzuivere pest van de Mahometaansche Wet, en eindelijk ten deel door het bederf der ketters bedorven, ook ondergegaan; in voegen dat wy dieshalven niet zo zeer deze verborge afgront van Gods oordeelen moeten deurfnuffelen, als inzonderheit daar over verwondert zijn, en dus met vrees en beeving onze zaligheit werken. God weet wie hy uit alle vleesch heeft verkozen. Hy kent de genen, die hy uit de gehele klomp van 't menschelijk geslacht tot het eeuwig leven gevoorschikt heeft: en gelijk de hovenier nu van d'een, en dan van d'ander boom de beste vruchten, en de genen, die alreê rijp geworden zijn, plukt, en d'anderen verbygaat en verwaarloost; zo verkiest ook d'ondeurgrondelijke diepte der goddelijke voorzienigheit uit veel duizenden de weinigen, die zy alleen kent, en weet hen nu uit deze, en dan uit die hoek des aardbodems te halen, gelijk vruchten, tot het eeuwig leven geschikt, en somtijts voor hun tyden en plaatsen bewaart. Dit blijkt uit de zajing en voortplanting zelve van 't Euangelium, in d'eerste beginselen van 't christelijk Geloof of van d'Apostel S. Thomas, (van dewelk wy namaals zullen spreken) of van zijn navolgers in 't Rijk der Sinesen gedaan; welks Kerk, gelijk zy, terstont van 't begin af in zeer grote yver blakende, zeer

Verscheide veränderingen van de christelijke Wet.

Gods verborge oordeelen.

Yver der eerste Christenen in China, en hun voorval.

grote aanwas, zo veel de winst der zielen aangaat, heeft genomen, ook, vermits d'yver allengs verkoelde, of door de boosheit der menschen, en gruwelijke overdaat des levens, of door d'onbehorelijke zeden der verscheide volken, tegen de goddelijkke dienst en oeffening strydende, of eindelijk om dat'er allengs harders ontbraken, ten lesten van de weg der goddelijke Wet verwilderende, en gantschelijk ontäart zijnde, in een hopeloze poel van gruwelijke dolingen gevallen is geweest, tot dat het de goddelijke Goedertierentheit, zich over d'ondergang van zo veel zielen erbarmende, in zekere gestelde tyden, die zy voor zich bewaart had, eindelijk belieft heeft de nedergeworpe en vertrede heining van de Wijnberg, die zo lange tijt voor de wilde beesten open gelegen had, door apostolische mannen met nieuwe spruiten en ranken weêr toe te stellen, en te vernieuwen; welke verändering en verwisseling viermaal in 't Rijk der Sinesen is gebeurt; gelijk wy vervolgens zeer bredelijk zullen aanwyzen, en daar af de leste, toen 't den geen beliefde, die de tyden en ogenblikken in zijn hant gestelt heeft, door deze Vaders van Jesus Societeit, eerder met een gewenschte, dan met een verhoopte uitgang, (gelijk de beginselen van grote werken zeer zwaar zijn) te weeggebracht is. De toegang, aan alle vreemdelingen op zware straffen verboden, wierd wel meermaals van verscheide lieden op dit Rijk verzocht: maar gelijk 'er geen middel noch raat tegen de Heer is, zo is ook door zijn onuitspreekelijke voorzienigheit te weeggebracht, dat aan d'onzen eindelijk, doch niet zonder grote arbeit, zwarigheden en vervolgingen, de toegang daar in toegestaen is, met zulk een grote vruchtbaarheit van zielen, dat zy geen groter konden wenschen, ik zwijg verhopen. Terwijl men dan zeer naerstiglijk in des Heren wijnberg arbeidde, heeft het die goede God in de zelfde tijt, door een wonderlijk gevolg, belieft te betuigen hoe aangenaam hem die lering is, de welke zy verkondigden, als de zelfde zijnde, die d'andere Bouliedenvan de christelijke Wijnberg alreê over meer dan duizent Jaren ingevoert hadden; op dat wy dus, terwijl de hemelsche Lering als uit zekere diepe kuil der duisternissen te voorschijn koomt, niet zouden aflaten van over deze grote aanwas der christelijke Kerk, uit de bekering van ontellijke Heidenen spruitende, verwondert te zijn, en met enen Gods voorzienigheit daar in hooglijk te prijzen, en te verkondigen. De zaak dan is dus gelegen.

Vier veranderingen van 't christelijk Geloof in China.

Zware ingang in China.

Gods voorzienigheit in de wederopwekking van 't ondergegaan Geloof.

Terwijl in 't zestienhondertvijfentwintigste jaar na Christus geboorte, in *Siganfu*, zeker stat van *Xensi*, een Hooftlantschap van 't Rijk, een groef gegraven wierd, om de grontvest van een gebou te leggen, gebeurde 't dat de gravers, terwijl zy met uitdelven bezich waren, aan een stene tafel geraakten, die om het Sineesch geschrift aanmerkenswaerdig was. Deze tafel, uitgehaalt zijnde, wierd bevonden negen en een half van onze palmen lang, vijf breet, en omtrent een dik te zijn, en dat hy boven aan spits eindigde, daar een kruis, zeer kunstiglijk gemaakt, aan stond. De genen, die de zelfde naaukeuriglijk hebben bezichtigt, zeggen dat dit Kruis, 't welk men boven aan 't spits ziet, aan d'einden gelijk lelien omgekromt is, omtrent als het geen, dat, gelijk men verzekert, te Meliapor, in 't graf van de heilige Apostel Thomas, gezien word, niet ongelijk met het geen, 't welk S. Jans Ridders van Jerusalem te Malta, ten deel aan de hals hangende, en ten deel op hun klederen en mantels genaait, dragen. Onder dit kruis volgt de tytel en 't opschrift van dit geschrift, dat op de gehele vlakte van dit stene Geheugteeken,

Vinding van 't Syrisch-Sineesch Geheugteeken.

De gestalte van een kruis aan de top van 't Geheugteeken.

ken, met Sineſche letteren en merkteekenen, uitgedrukt ſtaat, gelijk uit de bygeſtelde afbeelding blijkt. En gelijk men verhaalt dat de Sineſen van een wonderlijke nieusgierigheit vervult zijn, en dieshalven als door zekere drift naar vreemde dingen gedreven worden, zo heeft ook het eerſte gerucht der ontdekking van deze ſteen een zeer grote menigte van geleerde lieden, van alle zijden toevloejende, derwaarts getrokken: en de Plaatsvoocht, door de nieuwigheit van de zaak bewogen, en dit Geheugteeken, 't welk om zijn outheit eerwaerdig is, naaukeuriglijker bezichtigt hebbende, deê het zelfde, om veel menſchen uit het geheel Rijk, 't welk alreê met het gerucht daar af vervult was, naar deze ſtat te lokken, en door dit Geheugteeken vermaart te maken, op een tafel, kunſtiglijk gemaakt, binnen de heining van de tempel der Bonziers ſtellen, en een dak daarboven maken, zo om dat het van 't quaat weer niet beſchadigt zou worden, als om dat d'aanſchouwers van dit zo ongewoon Geheugteeken, hoe groot hun getal ook was, het zelfde op hun gemak zouden konnen lezen, onderzoeken en uitſchrijven.

De Sineſen nieusgierig.

Uitbreiding van 't gerucht van dit gevonde Geheugteeken over 't gehele Rijk.

En dewijl 'er letteren en merken, by de Sineſen onbekent, onder de Sineſche letteren en merken vermengt, op de kanten van de ſteen gezien wierden, zo waren zy in hun gemoed bekommert om te weten wat de zelfden betekenden, tot dat zy eindelijk van d'onzen in hun begeerte volkomelijk vernoegt wierden, gelijk in 't volgende getoont zal worden. De Manderyn Leo, alreê de chriſtelijke Wet geſmaakt hebbende, was d'eerſte van allen, die, tot zeer grote bevordering van 't chriſtelijk Geloof, de welke, gelijk hy verhoopte, daar uit ontſtaan zou, dit geſchrift, naaukeuriglijk uitgeſchreven, over 't geheel Rijk verbreidde, en overäl zond. De Vaders van onze Societeit konden zich ook, toen zy dit afſchrift gelezen hadden, niet genoech over de goddelijke Voorzienigheit verwonderen, van dat het haar beliefde in de tijt van de nieuwe voortplanting der chriſtelijke Lering een Geheugteeken van zo groot belang tot de bekering der Heidenen te doen te voorſchijn komen: in voegen dat zy, zich niet onthouden konnende van 't zelfde met hun eige ogen te bezichtigen, naar *Siganfù*, een zeer grote ſtat, en 't hooft van *Xenſi*, trokken. D'eerſte van hen was de Vader *Alvarus Samedus*, een Portugees, welks woorden ik hier zo veel te liever verhaal, als hy met een vaſter bant van vrientſchap, terwijl hy hier te Romen Procurator, of Verzorger was, aan my was verbonden, en met zijn eige mont al 't geen, 't welk hy omtrent deze Geheugſteen aangemerkt had, aan my verhaalde. En dus ſpreekt hy, *fol.* 158. *in zijn Hiſtorie der Sineſche zaken*, in d'Italiaanſche taal uitgegeven.

De Mandarijn Leo heeft het zelfde eerſt verbreid.

De Vader Alvarus Samedus heeft d'eerſte van d'onzen het zelfde gezien en beſchreven.

Na verloop van drie jaren, namelijk in 't zeſtienhondertächtëntwintigſte jaar, trokken enige Vaders naar dat Lantſchap, by voorval van een chriſtelijke Mandaryn, die Filippus genoemt wierd, en derwaarts trok. De gezeide Vaders bouden, met verlof van de genoemde Mandaryn, een Kerk en woning in de Hooftſtat Siganfù, dewijl het God, de welk wilde dat zo treffelijk een geheugenis van de bezitting van zijn goddelijke Wet, in dit lant genomen, bekent zou zijn, ook beliefde dat de herſtelling daar af in deze plaats licht en gemakkelijk zou wezen. Aan my wierd toegeſtaan van d'eerſte te zijn; en ik achtte dit verblijf gelukkig, om dat ik gelegentheit van de ſteen te zien had; zonder dat ik, daar gekomen zijnde, my met eenige andere zaken bemoeide. Ik zag de zelfde, las hem, en begaf my tot hem op mijn gemak, en in 't lange te lezen, en naerſtiglijk t'aanſchouwen, en, zijn outheit aanmerkende, was verwondert hoe hy dus ongeſchonden was, en letteren had, die zo klaar en zindelijk geſneden waren. Op des zelfs breette ſtaan veel Sineſche letteren, die veel

Samedus d'eerſte, die 't Geheugteeken, van de Sineſen uitgedolven, met zijn eige ogen gezien heeft.

veel namen der Priesters en Bisschoppen van die tijt uitdrukken. Daar zijn echter veel anderen, die toen noch niet bekent waren, om dat zy noch Hebreeusch, noch Griekfch zijn, en die dieshalven, voor zo veel ik versta, de zelfde namen betekenen; op dat, zo by geval eenige vreemdelingen de letteren van 't lant niet konden lezen, zy misschien d' uitheemschen zouden verstaan. Ik, sedert deur Kokcino trekkende, quam te Kranganor, de woonplaats des Aartsbisschops van dat gewest, om met de Vader Antonius Fernandes, van onze Sociëteit zijnde, en zeer ervaren in de letteren van dit Christendom van S. Thomas, van dit geschrift te spreken. Deze zeide tot my dat dit Syrische letteren waren, en zodanigen, die daar gebruikt wierden. Dus verre d' E. Vader *Alvarus Samedus.* Maar dewijl'er naauwelijks iemant was, die kennis van de voorgedachte letteren had, zo wierden zy eindelijk naar Romen overgezonden, daar zy in mijn handen geraakten, welker verklaring ik d' eerste, zo ik niet bedrogen ben, in mijn *Prodromo Copto*, of *Coptische Voorloper*, vertoont heb, gelijk hier na bredelijker getoont zal worden. Ik kon hen echter niet alle bekomen, dewijl enigen daar af, op bezondere papieren gemaakt, misschien alleenlijk om een proef daar af te nemen, uit het eige geschrift uitgetrokken waren. Maar toen niet lang daar na een volkome afschrift van 't eige geschrift, 't welk noch heden in onze Boekkamer van 't Roomsch Kollegie ter aanschouwing gezien word, aan my bestelt wierd, zo heb ik dienstig geacht alles en elk in 't bezonder ten toon te stellen, en een naaukeuriger verklaring, zo van de Sinesche, als van de Chaldeeusche Letteren, daar by te voegen.

Verklaring der Syrische Letteren.

De Vader *Martinus Martinius*, na Samedus te Romen komende, heeft niet alleenlijk 't verhaal van deze Geheugsteen mondeling aan my gedaan, maar ook *in zijn Atlas* bredelijk met deze woorden daar aan gedacht [namelijk in de nederlantsche Taal, fol. 55.] daar hy van 't Lantschap *Xensi* handelt: *Het geen, 't welk dit Lantschap voornamentlijk vermaart maakt, is deze zeer oude Steen, daar, ten deel met Syrische, en ten deel met Sinesche letteren, de goddelijke Wet, door de navolgers der Apostelen tot de Sinesen gebracht, op gesneden is. Men leest daar op de namen der Bisschoppen en Priesters van die tijt, en ook de voorrechten en gunstbewijzingen der Sinesche Kaizers. Deze Steen begrypt ook in zich een korte, maar zeer beknopte en wonderlijke verklaring van de christelijke Wet, in een zeer welsprekende Sinesche stijl gemaakt, daar af, met Gods hulp, bredelijker gesproken zal worden* in het tweede Deel van onz kort Begrijp der Sinesche Historien. *Deze Steen wierd in 't zestienhondert vijfentwintigste jaar gevonden, terwijl in de stat* Samyun *d'aarde tot een groeve uitgedolven wierd, om daar de grontvest van een muur te leggen. De Bestierder van de plaats, van deze gevonde Steen bericht, en de tekenen en blijken van deze Aaloutheit, van de welke de Sinesen grote liefhebbers zijn, naaukeuriglijk bezichtigt hebbende, deê terstont een geschrift, tot lof van de Steen, uitkomen, en op een andere steen van de zelfde grootheit de gehele inhout van de gevonde steen zetten, even met de zelfde trekken der letteren en merken, daar hy getrouwe zorge voor droeg. De Vaders van onze Sociëteit hebben een afbeeltsel naar 't oorspronkelijk, met d'uitlegging, te Romen gebracht, daar het heden in de Boekkamer van 't Roomsch Kollegie bewaart word. De Steen is van gestalte gelijk een evenwijdig vierkant, vijf palmen breet, een dik, en byna tien lang; en boven aan staat een kruis, byna gelijk de Ridders van Malta dragen. Indien iemant naaukeuriger kennis daar af begeert, hy zal de gehele zaak bredelijker verklaart en vertoont vinden* in de Koptische Voorloper van d'E. Vader Athanasius Kircherus, *en in 't verhaal van de Sinesen, door d'E. Vader* Alvarus Samedus beschreven. *De Vaders van onze Sociëteit hebben dan deze vergete kennis van Gods Wet, die door verloop van zeer lange tijt uit de geheugenis der menschen uitgewischt*

De Vader Martinius maakt gewach hier af in zijn Atlas.

gewischt was, weêr ingevoert, veel Kerken aan de levendige en ware God gebout en gesticht, en met zeer grote godvruchtigheit de goddelijke dienst daar in geplant. Twee van onze Vaders bouwen daar naerstiglijk deze nieuwe Wijngaart des Heren; van de welken d'een in de Hoofdstat zelve zijn Setel heeft; en d'ander reist dikwijls herwaarts en derwaarts, daar de grootste nootzakelijkheyt veréischt, deur 't Lantschap, om de goddelijke dienst uit te breiden, en overäl aan alle de genen, die het broot der zaligheit begeren, het zelfde te breken, en meê te delen. Dus verre d'E. Vader Martinus Martinius.

By dezen is eindelijk de Vader *Michaël Boimus* by gekomen, die boven alle anderen een zeer naaukeurig verhaal van deze Geheugsteen aan my heeft gebracht, alle de gebreken, die daar met uitschryven ingeslopen waren, volgens een Sineesch geschrift, met de hant geschreven, 't welk ik by my heb, verbetert, en eindelijk een nieuwe en korte vertaling van deze gehele stene tafel van woort tot woort, door behulp van zijn medegenoot, Andreas Don Sin, uit China zelve gesproten, en in de taal van zijn lant zeer ervaren, in mijn tegenwoordigheit gemaakt heeft. Al 't welk hy in de volgende *Brief aan de Lezer* getuigt heeft, daar in hy het geheel gevolg van de zaak, en voorts al 't geen, dat omtrent deze Geheugsteen aanmerkenswaerdig voorgekomen is, naaukeuriglijk heeft beschreven, en die ik, als een klare getuigenis van de waarheit, met zijn believen, dienstig geacht heb om tot een eeuwige geheugenis hier af voor de vertaling van 't geschrift, op deze Geheugsteen gehouwen, by te voegen. Wat het stene Geheugteeken aangaat, ik heb het zelfde, volgens een naaukeurig afschrift, uit China gebracht, 't welk ik noch heden in mijn Boekkamer bewaar, met zijn eige en ware, zo Sinesche en Chaldeensche merkletteren, doen snyden, en ook korte Aanteekeningen daar by gevoegt. De gedachte *Brief van d' E. Vader Michaël Boimus* luid dus:

De Vader *Michaël Boimus* van Polen, Jesuït,

Aan de gunstige Lezer, Heil.

ONder de Geheugteekenen van 't gepredikt katholijk Geloof, die in 't Rijk der Sinezen gevonden zijn, word de marmere Steen voor de voornaamste gehouden, daar men Sineesch geschrift op ziet, en ook veel oude Syrische letteren, *Estrangelo* genoemt, beneffens een onderschryving der Chaldeensche Priesters, voor omtrent duizent jaren gemaakt.

En hoewel de vertaling daar af door de Vader *Athanasius Kircherus*, Jesuït, in zijn *Prodromo Copto*, of *Koptische Voorloper*, in de Latynsche, en na hem door de Vader *Alvarus Samedus*, Procurator, of Bezorger der Sinezen, die de Geheugsteen met zijn eige ogen gezien had, in d'Italiaansche Taal alreê door de druk gemeen gemaakt was, zo heb ik echter, dewijl zy beide alleenlijk de zin van 't geschrift op de Steen gevolgt hebben, en d'eerste ook niet de vertaling der Syrische ondertekeningen van alle de Priesters uit China had bekomen, goet gevonden het geschrift zelf, zo met Sinesche, als met Latynsche letteren, beneffens de Latynsche vertaling van woort tot woort, en met de Sinesche spreekwijze te behouden, getrouwelijk uit te geven, en ook alle de Syrische ondertekeningen der Syriers, door d' E. Vader *Athanasius Kircherus*, zeer ervaren in talen, verklaart en uitgelegt, met d'andere Sinesche merkteekenen, als zeer klare getuigen van de katholijke waarheit, voor yder ten toon te stellen, en, om met een woort

„ te ſpreken, de Steen zelf met het eige „ Sineeſch geſchrift, gelijk de zelfde in „ 't zevenhonderttweeëntachtigſte jaar na „ Chriſtus geboorte toegeſtelt is, voor „ d' ogen van alle de werrelt te verto„ nen; op dat ten minſten uit deze zeer „ oude getuigenis yder zou konnen ra„ men hoe waarächtig de hedendaag„ ſche Lering der Katholijken is, dewijl „ de zelfde al over duizent jaren, te we„ ten in 't zeshondertzesendartigſte jaar „ na Chriſtus geboorte, by de Sinezen „ onze tegenvoeters, aan d'andere zy„ de van d'Aardkloot gepredikt en ver„ kondigt is. 't Oorſpronkelijke van de „ Steen zelf, gelijk hy gevonden is, „ word te Romen in de Boekkamer van „ 'tRoomſch Kollegie der Jeſuïten, en een „ ander namaakſel daar af, in de Kamer „ der Aaloutheden van 't Profeſſiehuis „ bewaart. Ik heb ook een boek meê„ gebracht, van de geleerden der Sinezen, „ en van hun eerwaerdige Overigheden „ in die tijt, daar in de Steen gevonden „ was, in de Sineſche Taal gedrukt, in „ 't welk het geſchrift van de Steen, ge„ lijk het zelfde uitgedrukt ſtond, naau„ keuriglijk, en zeer waarächtiglijk ver„ toont word.

't Oorſpronkelijke van de Steen is te Romen, in de Boekkamer van 't Rooms Kollegie.

„ Zy vermanen, *in de Voorreden*, tot „ verdediging voor het boek gevoegt, „ alle de Sinezen, dat zy zich eindelijk „ by de Meeſters van 't groot Weſten „ (dus noemen zy de Vaders van de So„ ciëteit) zullen voegen, en bezien dat „ zy gantſchelijk de zelfde Wet by de „ Sinezen prediken en verkondigen, die „ over tien eeuwen hun voorouders, „ met zo veel Kaizers, hebben omhelſt, „ en die de Sineſche boeken, door de „ Vaders der Sociëteit gedrukt, eer de „ Steen gevonden wierd, vertoont had„ den. Nu is 'er noch overig dat wy in „ 't kort verklaren en aanwijzen hoe „ deze marmere Steen ontdekt en gevon„ den is.

„ Toen nà 't overlyden van S. Fran„ ciſcus Xaverius in 't Eilant der Sinezen, *San* * *cheu* genoemt, d'eerwaerdige Va„ der Mattheus Rikcius, en andere Vaders „ van JESUS Sociëteit Chriſtus Euan„ gelium in de binnenſte delen van Chi„ na ingevoert en verkondigt, en hun „ woonplaatſen en Kerken in verſchei„ de Lantſchappen opgerecht, en dies„ halven, door de voortplanting van „ 't chriſtelijk Geloof, geen kleine winſt „ in 't Lantſchap *Xenſy* gedaan hadden, „ doopte, in 't zeſtienhondertvyfentwin„ tigſte jaar na Chriſtus geboorte, een „ der Vaders van de Jeſuïten, door de „ Leeraar Filippus ontboden, twintig „ menſchen in des zelfs Vaderlant, *Sān* „ *yuen* genoemt; en daar na vertrok hy, „ met deze zelfde Leeraar, om de Steen „ te zien, die zy enige maanden te vo„ ren in het dorp *Cheu-che*, onder de „ Hoofdſtat *Sȳ-ngān-fū* behorende, ge„ vonden hadden, terwijl zy, om een „ muur te bouwen, de puin wechgroe„ ven. Deze heeft geſchreven (gelijk „ ook ſedert d'andere Vaders, die in „ *Sȳ-ngān-fū* hun woning veſtigden, en „ daar een Kerk bouden, het zelfde met „ de Chriſtenen, ja met de Heidenen „ zelven, beveſtigt hebben) dat deze „ Steen, die men daar vond, vyf pal„ men breet, een' dik, en ruim negen „ lang was, en dat het boveneinde van „ de Steen, gelijk een pyramide ſpits op„ gaande gemaakt, twee palmen hoog, „ en een breet was, en aan de top, bo„ ven zekere wolkjes, een heilig Kruis, „ met een ſteekyzer gemaakt, en welks „ armen naar lelien geleken, vertoon„ de: wijders, dat het Sineeſch ge„ ſchrift, aan de ſlinke hant, en daar on„ der ſtaande, Syriſche namen van Syri„ ſche Prieſters ſchenen, daar onder ook „ andere Sineſche namen van de zelfde „ Prieſters bygevoegt waren: want by „ de Sinezen is de gewoonte dat zy veel „ namen hebben, 't welk ook oorzaak „ is dat de Chriſtenen noch heden de „ naam der Heiligen, in de Doop aan„ genomen, met d' andere Sineſche „ naam,

* *Santiano.*

Vinding van de Steen.

Geſtalte van de Steen.

„ naam, behouden. D'Overste van de „ plaats, van deze gevonde Geheugsteen „ verwittigt, en door de nieuwigheit van „ de zaak, gelijk ook van 't voorteeken, „ verstelt, (want zijn zoon was hem in die „ dag afgestorven) beval dat men een „ treffelijk gedicht, tot lof van de gevon- „ de Geheugsteen, maken, en in een an- „ dere diergelijke marmere steen inhou- „ wen, en hun beide, tot een eeuwige ge- „ heugenis van deze zaak, in de Tempel „ der Bonziën, *Taù Sù* genoemt, een mijl „ van de muren der hooftstat *Sȳ-ngān-fù*, „ stellen zou.

Verscheide blijken van het christelijk Geloof, in de zelfde tijt gevonden.

„ In de volgende jaren zijn meer an- „ dere Sinesche speuren en blijken van „ het katholijk Geloof, dat in China ge- „ predikt en verkondigt wierd, gevon- „ den, die, gelijk het schijnt, God alleen- „ lijk in die tijt heeft willen openbaren, „ in de welk de verkondiging van 't chri- „ stelijk Geloof, door 't behulp van de „ Vaders der Sociëteit, tot de Sinezen „ deurgedrongen is; namelijk op dat „ d'oude en nieuwe getuigenissen, yder „ op zijn beurt, d'eenzelfdigheit en ge- „ lijke stant van 't katholijk Geloof zou- „ den bevestigen, en op dat de waarheit „ van 't Euangelium aan yder en alle kla- „ relijk en ogenschijnelijk bekent zou „ zijn, en blijken. Diergelijke beelden „ van 't heilig Kruis zijn sedert in ver- „ scheide andere plaatsen gevonden; na- „ melijk in 't zestienhonderténdartigste „ jaar na Christus geboorte in 't Lantschap „ *Fökień*; in 't zestienhondertvijfėndar- „ tigste jaar in 't Lantschap *Kiām sȳ*, met „ omschijning van een wonderbaerlijk „ licht, dat ook van de Heidenen gezien „ wierd; gelijk ook in 't zestienhon- „ dertdrieënveertigste jaar in 't gebergte „ van *Fökień*, en in de stat *Cyuěn chēn*. Ja „ d'Eerwaardige Vader Mattheus Rik- „ cius, toen hy eerst by de Sinezen ge- „ komen was, vond daar *Xĕ tsú kiáo*, de „ naam van de lering van 't Kruis, daar „ meê de Christenen by oude tyden Leer- „ lingen der Lering van 't Kruis by de Si- nezen genoemt wierden: en ik twijffel « geensins of de Christenen hebben ook « in de Koninkrijken der Sinezen ge- « bloeit, en machtig geweest, toen de « Tartars voor d'eerste maal, over drie- « hondert jaren, China overrompelden, « en, by de Saracenen, Joden, Nesto- « rianen en Heidenen gevoegt, hebben « zelfs in de tyt van Markus Paulus Vene- « tus, die in *Katay* ('t welk het zelfde is, « als Sina) daar gewoont. «

Veel Christenen in China, ten tijden van M. Paulus Venetus.

Doch of S. Thomas, of enig ander « Apostel aan de Sinezen het Euange- « lium verkondigt heeft, hier af schijnen « noch geen klare blijken te zijn. D'E. « Vader, *Nikolaus Trigaucius* besluit uit « enige getuigenissen der Malabarische « Kerk van 't Aartsbischdom *Kranganor*, « of van de *Zaag* der Christenen van « S. Thomas dus genoemt, dat daar, ge- « lijk ook in *Meliapor*, ('t welk eertijts *Ka- « lamina*, en heden van de Portugezen *San « Thome* genoemt word) de heilige Apo- « stel gepredikt heeft, om dat uit het « Schatboek in de Dienstoeffening van « S. Thomas dit gewach gemaakt word: « *De Sinezen en Ethiopers zijn door S. Thomas « tot de waarheit bekeert: door S. Thomas is « het Koninkrijk der Hemelen tot de Sinezen « overgevlogen, en opgeklommen.* Desgelijks « in Antifona: *D'Ethiopers, Indianen, « Sinezen, Parsianen offeren aanbidding van « uw heilige naam ter gedachtenis van S. Tho- « mas.* Gelijk ook in zekere Regel van « een oud Synodus: *Dat de Bisschoppen « van 't groot Lantschap, namelijk d'andere « Hooftbisschoppen van Sina, Indien, en Pases, « brieven van toestemming zenden.* Voeg « hier by dat de geen, die in de koomst « der Portugezen de Kerk *van de Zaag* « bestierde, zich zelf Metropolitaan, of « Hooftbisschop van geheel Indien en Si- « na noemde. Maar zeker, als men alles « grondelijk deurziet, zo kan men uit de « omstandigheden en blijken, de welken « na d' E. Vader Trigaucius hebben be- « ginnen bekent te zijn, noch niet zeker- « lijk besluiten dat S. Thomas zelf het «

Of S. Thomas d'Apostel in China gepredikt heeft?

„ Euangelium by de Sinezen gepredikt „ en verkondigt heeft. Want hoewel de „ ſpeuren en blijken van 't chriſtelijk Ge- „ loof, die men gevonden heeft, klare- „ lijk tonen dat het Geloof aan Chriſtus „ tot de Sinezen is gebracht, zo wijzen „ echter de zelfde ſpeuren en blijken aan, „ dat het Geloof tot de Sinezen deurge- „ drongen is, toen het geſlacht *Heú hañ* „ der drie Koninkrijken ('t welk nu *Nán* „ *kim*, het darde Koninkrijk is) heerſchte, „ namelijk in 't Lantſchap *Kiam̃ sý*, aan „ d'oever van de Vloet, dewijl het yſere „ Kruis, omtrent drie duizent ponden „ zwaar, ſchijnt (gelijk men ook leeſt) „ opgerecht geweeſt te hebben, in die tijt „ van de Sineſche tijtrekening, die met het „ tweehondertnegenëndartigſte jaar na „ Chriſtus geboorte overeen koomt: daar „ uit men zekerlijk kan tonen dat het „ chriſtelijk Geloof, en des zelfs verkondi- „ gers by de zuiderlijke Sinezen omtrent „ over veertienhondert en vijftien jaren

2. Van wie het vervalle en vernietigt Geloof weêr opgerecht.

„ geweeſt hebben. Doch na 't verloop „ dezer jaren na Chriſtus koomſt is de „ kennis van de Wet, die gantſchelijk „ vernietigt was, weder vernieut door de „ Prieſters van *Tácýn*, Judea, of Suria, in „ *Xēnsý*, van 't noorderlijk Koninkrijk „ der Sinezen, terwijl de koninklijke „ Stam *Tam'* heerſchte, te weten, in 't zes- „ hondertzesëndartigſte jaar na Chriſtus „ geboorte, gelijk de gevonde Steen ge- „ tuigt; daar op by de gedachte Verkon- „ digers van 't chriſtelijk Geloof in die tijt „ by de Sinezen gantſch geen gewach „ van S. Thomas, of van enig ander Apo- „ ſtel word gemaakt, 't welk echter zeer „ dienſtig zou zijn om de mening der ge- „ ner, die de Steen tot een eeuwige ge- „ heugenis oprechten, te beveſtigen: na- „ melijk dat de Verkondigers van 't chri- „ ſtelijk Geloof weder die Wet hadden „ verkondigt, de welke van S. Thomas, „ of van een ander Apoſtel by de Si- „ nezen verkondigt was. Men ziet dies- „ halven klarelijk dat die Predikers en „ Verkondigers van *Tacyn* niet heb-

ben geweten dat S. Thomas, of enig „ ander Apoſtel de chriſtelijke Lering „ aan de Sinezen verkondigt heeft; en „ dat men kan ramen en vermoeden dat „ miſſchien noch S. Thomas, noch enig „ ander Apoſtel het Euangelium by de „ Sinezen heeft gebracht, of, om zedig- „ lijk te ſpreken, dat men uit de blijken, „ die men gevonden heeft, niets zeker „ kan afleiden en bybrengen; en dat het „ geen, 't welk hier voor verhaalt is, al- „ leenlijk kan tonen en aanwyzen, dat „ die Prieſters uit de Kerk van S. Thomas, „ of van Babylonia, de welke toen over „ de Malabariſche Kerk van de Zaag der „ Chriſtenen van S. Thomas heerſchte, „ (gelijk de Portugezen ſedert hebben „ bevonden) gezonden waren om de biſ- „ ſchoppelijke Stoel op te rechten, en „ het chriſtelijk Geloof aan de Sineſche „ volken over te brengen, dewijl d'oude „ Syriſche taal *Eſtrangelo*, de welke in die „ Kerk word behouden, en die eertijts in „ Babylon en Syrien gebruikt wierd, dit „ waarſchijnelijk getuigt. Wijders, de „ lofreedenen, ter eeren van S. Thomas „ gemaakt, konnen ook dus genomen „ worden, dat door de verdienſten van „ deze heilige Apoſtel de Prieſters uit zijn „ Kerk d'eerſten van allen het Geloof, „ 't welk zy van S. Thomas hadden ont- „ fangen, onder de Sinezen hebben ge- „ plant, en dat daaröm met recht hun be- „ kering aan S. Thomas toegeëigent moet „ worden. Dieshalven, dewijl in de blij- „ ken, die tot noch toe van 't verkondigt „ Geloof ondekt zijn, geen gewach van „ S. Thomas d'Apoſtel word gevonden, „ zo konnen wy niet vaſtelijk verzekeren „ dat S. Thomas, of enig ander Apoſtel „ het Euangelium aan de Sinezen gepre- „ dikt en verkondigt heeft. Maar veel „ eeuwen daar na zijn'er Chriſtenen van „ Prieſter Jan (die van *M. Paulus Venetus* „ *Uſun Kan* genoemt word) geweeſt, „ die, gelijk ik acht, Oeffenaars van de „ Lering van 't Kruis zijn genoemt, en „ met de Tartars, of een weinig te voren, „

De Chriſtenen onder Prieſter Jan Kruis-offenaars genoemt.

onder

„ onder de Sinezen deurgedrongen zijn. „ Want wat die van Judea, of liever van „ Syro-Chaldea, of Malabar, aangaat, ge- „ lijk zy veel ouder zijn dan de Tartari- „ ſche Chriſtenen, zo wilden zy ook dat „ hun navolgers leerlingen van deze tref- „ felijke Lering *Kin Kiao* genoemt zou- „ den worden. Ik zou wel geloven dat „ deze Verkondigers niet uit Judea zijn „ gekomen, dewijl zy Syriers hebben ge- „ weeſt, gelijk de Syriſche taal en namen „ getuigen, doch dat zy zich echter uit Ju- „ dea hebben genoemt, om dat zy de „ Wet, die uit Judea was geſproten ge- „ predikt en verkondigt hebben. Maar „ wat dit betreft, namelijk uit welke „ plaats deze Syriſche Prieſters zijn geko- „ men, gelijk ook hun Syriſche onderte- „ keningen, wy laten het zelfde aan de „ naaukeurige Aanteekeningen en ver- „ klaringen van d'E. Vader *Athanaſius* „ *Kircherus*, die zo grote dienſten aan d'al- „ gemene Aalöutheit heeft bewezen. En „ op dat hy de zelfden met groter oprech- „ tigheit en bondigheit zou uitvoeren, zo „ hebben wy dit geſchrift van de vermaar- „ de Sineſche Jongeling, *Don Chin An-* „ *dreas*, een onäfſcheidelijk reisgezel van „ mijn reis naar Romen tot d'Apoſtoli- „ ſche Stoel, met Sineſche letters en merk- teekenen door zijn eige hant, met grote " arbeit uit een boek, ('t welk nu van de " geleerden van China, mannen van zeer " hoge achtbaarheit, en grote oprechtig- " heit, gedrukt, en over 't geheel Rijk " uitgegeven was) getrokken, en van " my van woort tot woort in 't Latijn ver- " taalt, en met getallen afgetekent, aan " hem geſchonken, en het boek zelf, " met het opſchrift van de Steen, daar " 't zijn oorſprong af heeft, wel overëen- " komende, in zijn Vertrek, als in een " ſchatkamer van de vreemdſte dingen, " tot een eeuwige geheugenis gelaten, ge- " zamentlijk met een getuigſchrift daar " af, met onze eige handen, en met die " van anderen, uit China geſproten, on- " dertekent. Te Romen op de vierde " van Slachtmaant, in 't zeſtienhondert- " drieënvijftigſte jaar. "

P. MICHAEL BOIM,
ANDREAS DON SIN, SINEES,
MATTHEUS SINEES,

Die deze Geheugſteen met hun eige ogen aangeſchout, en deze tafel, naar 't eige voorſchrift van de Geheugſteen, uitgetekent hebben.

Darde Hooftdeel.

Bericht aan de Lezer over de drievoudige Vertaling of Verklaring.

EEr wy tot de naaukeurige uitlegging, of verklaring van onze Geheugſteen voortgaan, zo hebben wy dienſtig geacht eerſt een berichting van de drievoudige vertaling, of verklaring, die hier geſtelt word, te vertonen; op dat de Lezer, door de verdeelingen van zo veel woorden en namen, die met hun getallen getekent zijn, niet verſtelt zou ſtaan, en in twijffel blyven.

D'eerſte Vertaling dan toont niets anders, dan op welke wijze de merkletters der namen en woorden, die op de vlakte van de Geheugſteen vertoont zijn, uitgeſproken moeten worden.

De tweede verklaring, of vertaling, volgens de woorden gedaan, wijſt aan wat de merkletters der namen en woorden, in de Geheugſteen begrepen, eigentlijk betekenen.

De darde vertaling, of verklaring begrypt zekere wijdluchtige uitlegging, daar in, zo veel mogelijk is, de Sineſche ſpreekwyze, als voor d'oren der

Europers ongewoon, geſchuwt, en de verborge mening van de merkletters, in de Nederlantſche Taal vertaalt, bredelijker verklaart worden.

De Lezer heeft dieshalven aan te merken dat, gelijk de gehele inhout van 't Sineeſch geſchrift op de Geheugſteen in dartig Kolommen is verdeelt, wy ook dus dienſtig geacht hebben de volgende Tafel in even zo veel van de zelfde Kolommen te delen, namelijk zodanig, dat de Sineſche woorden, met onze letteren uitgedrukt, met de genen, die in de Kolommen van de Geheugſteen begrepen zijn, zo veel de naturelijke ſchikking der getallen aangaat, zeer naaukeuriglijk overeënkomen: 't welk wy om deze oorzaak gedaan hebben, op dat de naaukeurige Lezer uit d' overeënkoming der getallen terſtont de maat van yder Sineſche letter uit te ſpreken zou konnen verſtaan. Tot een voorbeelt: indien gy begeert te weten hoe deze Sineſche letter 月, die in deze Tafel de darde plaats van de tiende kolom beſlaat, in de Sineſche Taal uitgeſproken moet worden, zo doe dus: zoek in de volgende Tafel van d' eerſte vertaling of verklaring, de tiende kolom; en de darde plaats daar in vertoont het Sineeſch woort *(Chun yue,)* en dus moet de Sineſche letter 月 uitgeſproken worden. Wyders als gy begeert te weten hoe deze Sineſche letter 王, die in de zevende kolom de vierde plaats beſlaat, uitgeſproken moet worden, zo zoek in de volgende Tafel de zevende kolom; en de plaats, met 4 getekent, zal het Sineeſch woort *(Sem,)* met andere letteren uitgedrukt, vertonen; 't welk de ware en naturelijke klank van de letter 王 is. In dezer voegen zal men recht verſtaan dat men in alle de woorden van de Sineſche Tafel, en in yder bezonderlijk moet handelen, om volgens de reeks en ordening der getallen de klank van yder Sineeſch woort, in de Latynſche Tafel uitgedrukt, te vinden.

Doch indien iemant niet alleenlijk de maat en wyze van uit te ſpreken, maar ook de betekenis van de Sineſche merkletters, tot een voorbeelt van 月, begeert te weten, zo heeft deze zich tot de Tafel der tweede vertaling, van yder woort gedaan, te keren; en de darde plaats van de tiende kolom zal hem daar de benaming van *Maan* aanwyzen; 't welk de betekenis van de gezeide letter is. In gelijke voegen zal de vierde plaats in de zevende kolom de benaming van *leven* aan hem vertonen; 't welk de ware betekenis van de letter 王 is. En dus moet men in alle d' anderen op gelijke wyze voortgaan; 't welk wy dienſtig geacht hebben aan de Lezer bekent te maken, op dat aan hem niet verborgen zou zijn wat wy door de woorden, met zo veel getallen getekent, te kennen willen geven. Gy ziet dan dat 'er in de Sineſche Tafel, behalven de kolom, met o getekent, die de tytel en 't opſchrift voert, negenëntwintig kolommen zijn, van de welken wy yder, naar het naturelijk gevolg der getallen, op zijn ordening met getalletters hebben getekent. Maar wat dit aangaat, dat zy niet alle, tot aan 't einde van de kolom, getekent zijn, dit is daaröm geſchied; vooreërſt om de kolommen niet met zo veel getallen en cyfferletters te belemmeren; en daar na om dat wy verhopen dat de Lezer uit zich zelf lichtelijk de plaats van de letter, die hy begeert, zal vinden. Tot een voorbeelt; indien iemant begeert te weten hoe deze letter 大, die in d' achtiende kolom zonder getal gevonden word, uitgeſproken moet worden; deze moet van 't begin des achtiende koloms, langs d' ordening der getallen heen gaan tot aan de gezeide letter; en hy zal bevinden dat de zelfde in de negende plaats geſtelt is. Deze dan, in de negende plaats des achtiende koloms

van

van de volgende Tafel gevonden, zal *Tá*, de rechte uitſpraak van de letter 大, vertonen, en met enen in de negende plaats des achtiende koloms van de tweede vertaling de betekenis daar af, die *inſtituit*, dat is *ſtelt in, of heeft ingeſtelt*, aanwyzen. Maar indien daar na in de Tafel twee letters met de zelfde getallen getekent, voorkomen, zo betekent het zelfde enige uitbreiding, die de Schrijver daaröm met twee Sineſche letteren uitgedrukt heeft, om dat zy echter een ding, zo veel de zaak in zelfſtandigheit aangaat, betekenen.

Nu is 'er noch overig dat wy de klinkletteren, of klanken, met de welken de Sineſche woorden getekent worden, verklaren. D'eigenſchap van de taal der Sinezen is zeer bepaalt; dieshalven, gelijk zy in menigte der letteren alle andere volken des werrelts overtreft, zo wijkt zy ook voor alle anderen in weinigheit der woorden: want hun getal ſtrekt zich naauwelijks boven de zeſtienhondert bewoordingen uit. Alle hun woorden eindigen ook met klinkletters; en enige weinigen, die deze eindiging miſſen, eindigen ten meeſtendeel in *m*, en *n*; zy zijn ook alle eenſilbig, en veränderen niet op 't einde, zo wel de namen, als de werkwoorden. Dit verôorzaakt een grote gelijkheit en overëenkoming van hun bewoordingen, ja zo, dat dikwijls een werkwoort in de plaats van een naam, en een naam in plaats van een werkwoort genomen word. Iemant zou echter met recht konnen vreemt achten, waar toe zo veel en zo grote merkletters, die in hun Woortboek, *Haipien* genoemt, dat is *grote Zee*, tot zeſtig duizent getelt worden, in zulk een grote ſchaarsheit van benamingen, gelijk wy gezegt hebben, dienſtig zijn. En op dat dit zou blyken, zo moet men weten dat het getal der Sineſche benamingen, gelijk wy een weinig hier voor getoont hebben, naauwelijks dat van zeſtienhondert overtreft. Hoedanig daar zijn, tot een voorbeelt, *Ca, cau, can. Ce, che, chi, chim. Ci, co, chu. Fe, fô, fi*, en zo voort; gelijk uit hun Woortboek blijkt. Maar gelijk yder van deze bewoordingen zeer verſcheide betekeniſſen heeft, zo konnen de zelfden ook niet, dan uit hun verſchillende en onderſcheide toeklank, verſtaan worden. De toeklanken zijn dieshalven nootzakelijk om dusdanige benamingen, zo in 't ſchryven, als in 't ſpreken, te verſtaan. Om dan de taal der Sinezen te lichter en gemakkelijker te maken, zo hebben de Vaders van onze Societeit de verheffing en daling der Sineſche toeklanken, die in d'uitſpraak waargenomen moeten worden, naar de tekenen en merken der Zangkunſt, *ut, re, mi, fa, ſol, la*, geſchikt. In dezer voegen moet, om een voorbeelt by te brengen, d'enige bewoording *Ya*, met Latynſche letteren geſchreven, en met vijf tekenen getekent, gelijk zy verſcheide betekeniſſen heeft, ook met verſcheide ſtemmen en toeklanken, naar dat zy van de Sinezen met verſcheide merkletters word vertoont, uitgeſproken worden. De klanken zijn dezen, die hier volgen:

∧ — \ / ∪ ʹ0.

't Eerſte teken ∧ koomt met de zangkundige toeklank *ut* overëen: maar de klank, of Sineſche uitſpraak, die zy *Chö pîm* noemen, geeft het zelfde te kennen, als d'eerſte voortgaande gelijke ſtem.

Het tweede teken — koomt met het zangkundig *re* overëen, en word in de Sineſche taal *Pîm xim*, genoemt, als of men klare gelijke ſtem zeide.

Het darde teken \ koomt met het zangkundig *mi* overëen, en word van de Sinezen *Xàm xìm*, dat is hoge ſtem, genoemt.

Het vierde teken / koomt met het zangkundig *fa* overëen, en betekent in de

de Sineſche taal *Kiú xim̄*, dat is dalende hoge ſtem.

Het vijfde teken ᴜ koomt met het zangkundig *ſol* overeën, in de taal der Sinezen *Gĕ xim̄* genoemt, dat is der inkomers verhaaſtende ſtem. De twee andere toeklanken *o* en *ɔ* geven een volle ſtem te kennen.

In dezer voegen is, gelijk wy een weinig te voren aangewezen hebben, deze eenſilbige bewoording *Ya* uit zich zelve onverſchillig, maar geeft, naar de verſcheidenheit der klanken, met de welken het getekent word, verſcheide en verſchillende betekeniſſen, gelijk hier volgt:

Yā, Tant.
Yă, Stom.
Yà, Overtreffende, of uitſteekende.
Yá, Domheit.
Yă, Gans.

Alle welke dingen wy dienſtig geacht, hebben, voor af te laten gaan, op dat aan de Lezer niet verborgen zou zijn wat met de tekenen, daar meê de Sineſche bewoordingen van de volgende Tafel getekent zijn, aangewezen word. Maar laat ons, deze dingen voor af gezegt hebbende, tot de vertaling en verklaring van deze wonderlijke Steen toetreeden.

Eerſte Vertaling, of Verklaring;

Daar door d'eige en ware uitſpraak der Sineſche merkletters, die in de Sineſche Geheugſteen begrepen zijn, met onze letters uitgedrukt worden.

	7. *Chum̄* 8. *Kuĕ* 9. *Poeÿ.*	4. *Kiaó* 5. *Lieû* 6. *Hiñ*	1. *Tá* 2. *Cyń* 3. *Kim̀*	
4. Kolom.	3. Kolom.	2. Kolom.	1. Kolom.	0.
1. *uû*	1. *çû*	1. *lĭ*	1. *yĕ*	1. *Kim̀*
2. *tĕ.*	2. { *xĭ* / *chĭ* }	2. *kĭ*	2. *giû*	2. *kiaó*
3. *cyeñ*		3. *ngañ*	3. *cham̂*	3. { *lieû* / *hiñ* }
4. *pĕ*	3. *chum̄.*	4. *chim̂*	4. *geñ*	
5. *chueǹ*	4. *kiĕ*	5. *ý*	5. *chiñ*	4. { *chum̄* / *kuĕ* }
6. *xaō.*	5. *miñ*	6. *lĭ*	6. *çyĕ.*	
7. *cyĕ*	6. *tum̂*	7. *tieñ*	7. *çyeñ*	5. *poeÿ*
8. *mŏ*	7. *yú*	8. *tý*	8. *çyeñ*	6. *çum'*
9. *vam̀*	8. *poý*	9. *kaÿ.*	9. *lĭ*	7. *pim'*
10. *tû.*	9. { *fĭ* / *chĭ* }	10. *gĕ*	10. *uû*	8. *siú*
11. *kieù*		11. *yuĕ*	11. *yueñ*	
12. *mĭ*	10. *nuý.*	12. *yuń*	12. *siaō*	
13. *hieū*	11. *xĭ*	13. *lĭ*	13. *geñ*	
14. *fŏ.*	12. *ỳ.*	14. *cheú*	14. { *lim̂* / *hiū* }	9. { *Tà* / *cyń* }
15. *yú*	13. *ſañ*	15. *yĕ*		
16. *xĭ.*	14. *pĕ*	16. *só.*	15. *heú*	10. *xĭ*
17. *rigò*	15. *lŏ*	17. *cyam̀*	16. *heú*	11. *cem̄*
18. *ſañ*	16. *xĕ*	18. *chim̂*	17. *lĭ*	12. { *kim̀* / *cym'* }
19. *yĕ*	17. *ú*	19. *tam̄*	18. *miaó*	
20. *fueñ*	18. *chum̄.*	20. *uĕ.*	19. *yeù*	13. *xŏ.*
				21. *xim̄.*

Ectypon verum et genuinum Celeberrimi istius monumenti Sinico Syriaci quod in Regno Sinarum prope Urbem Siganfu magno Christianæ Religionis fructu et emolumento Anno 1625 detectum fuit.

22 總戎於朔方也肅宗俾之從邁雖見親於臥內不自異於行間為公爪牙作軍耳目能散祿賜不積於家獻臨恩之頗黎布辭憩之金罽或仍其舊寺或重廣法

23 堂崇飾廊宇如翬斯飛更効景門依仁施利每歲集四寺僧徒虔事精供備諸五旬餧者來而飰之寒者來而衣之病者療而起之死者葬而安之清節達娑未聞

24 斯美白衣景士今見其人願刻洪碑以揚休烈詞曰真主無元湛寂常然權輿匠化起地立天分身出代救度無邊日昇暗滅咸證真玄赫文皇道冠前王

25 乘時撥亂乾廓坤張明明景教言歸我唐翻經建寺存歿舟航百福偕作萬邦之康高宗纂祖更築精宇和宮敞朗遍滿中土真道宣明式封法主人有樂康物

26 無災苦玄宗啓聖克修真正御牓揚輝天書蔚映皇圖璀璨率土高敬庶績咸熙人賴其慶肅宗來復天威引駕聖日舒晶祥風掃夜祚歸皇室祆氛永謝止沸

27 定塵造我區夏代宗孝義德合天地開貸生成物資美利香以報功仁以作施暘谷來威月窟畢萃建中統極聿修明德武肅四溟文清萬域燭臨人隱鏡觀物色

28 六合昭蘇百蠻取則道惟廣兮應惟密强名言兮演三一主能作兮臣能述建豐碑兮頌元吉

大唐建中二年歲在作噩太蔟月七日大耀森文日建立

29 時法主僧寧恕知東方之景衆也

朝議郎前行台州司士參軍呂秀巖書

僧業成 僧君信 僧文貞 僧文明 僧照德 僧曜源 僧化惠 僧玄真 僧明泰 僧利見 僧獻德 僧元一 僧乾祐

僧惠通 僧延和 僧崇敬

僧福壽 僧耕林 僧寶達 僧恩明 僧和吉 僧廣慶 僧延越 僧日進 大德曜輪

僧守 僧老可 僧閏順 僧普齊 僧鍊徒 僧冲和一 僧英德 僧虛德 僧靈壽 僧還淳 僧敬真

僧內樓 僧老正 僧和明 僧立本 僧法為 僧審田 僧寶靈 老宿耶俱摩

僧玄覽 僧貢通

僧明一 僧采國 僧志堅 僧泰濟 僧利用 僧元寶 僧泰真 僧至德 僧和光 僧奮福 僧大和 僧崇德

僧德建 僧去甚 僧慶德

大秦景教流行中國碑

Hanc Tabulam propria manu ex autographo descripsit Matthæus Sina Oriundus ex Siganfu Romæ A.° 1664.

助檢校試太常卿賜紫袈裟寺主僧業利

4. Kolom.

21. *ximͫ*
22. *kim*
23. *çuń*
24. { *mî* / *xĭ* / *ō.* }
25. *cyĕ*
26. *yń*
27. *chiñ*
28. *gueẏ.*
29. *tûm*
30. *giñ*
31. *chŏ*
32. *taẏ.*
33. *xim̂*
34. *tieñ*
35. *syueñ*
36. *kim̍.*
37. *xĕ*
38. *nyù*
39. *tań*
40 *xiḿ*
41. *yú*
42. { *tá* / *cýn.* }
43. *kim̀*
44. *sŏ*
45. *kaó*
46. *cyam̂*
47. { *pŏ* / *sú* }
48. *tù*
49. *hoeý*
50. *ỳ*
51. *laŷ*
52. *cum̄.*
53. *yuên*
54. { *lŏ* / *xĕ* }
55. *sû*
56. *xiḿ.*

3. Kolom.

19. *kieñ*
20. *ſuŷ*
21. *kiĕ*
22. *chĕ.*
23. *kiḿ*
24. *chĕ*
25. *fá*
26. *lŏ.*
27. *hoĕ*
28. *chĭ*
29. *uĕ*
30. *ỳ*
31. *tő*
32. *çum̂.*
33. *hoĕ*
34. *cum̆*
35. *yeù*
36. *ỳ*
37. { *luń* / *lŏ.* }
38. *hoĕ*
39. *taò*
40. *sú*
41. *ỳ*
42. *yaō*
43. *fŏ.*
44. *hoĕ*
45. *fă*
46. *xeń*
47. *ỳ*
48. *kiaó*
49. *giñ.*
50. *chĭ*
51. *liú*
52. { *ym̂* / *ym̂.* }
53. *ngeñ*
54. *ym̄*
55. { *mim̀.* / *mim̀.* }
56. *mam̀*
57. *gên.*

2. Kolom.

21. *gên*
22. *liĕ*
23. *sô*
24. *giñ*
25. *piĕ*
26. *sú*
27. { *leam̂* / *hŏ.* }
28. *limͥ*
29. *chiń*
30. *hoá*
31. *haỳ.*
32. *hoên*
33. *yuêñ*
34. { *chĭ* / *syḿ.* }
35. *hiū*
36. *lŏ*
37. *pú*
38. *ym̍.*
39. *sŏ*
40. { *tam̍* / *chĭ* }
41. *syñ.*
42. *pueñ*
43. *iuú*
44. *hī*
45. *xĭ.*
46. *kí*
47. *yú*
48. { *sŏ* / *tún* }
49. *xĭ*
50. *uám.*
51. *chéu*
52. *xĕ*
53. *xuñ*
54. *cym̄.*
55. *hiên*
56. *pim̂*
57. *tá*
58. *yú.*

1. Kolom.

20. *çum̄*
21. *hiueñ*
22. *kiŭ*
23. *lŏ*
24. { *saó* / *hoá.* }
25. *miaó*
26. { *chum̄* / *xiḿ* }
27. *ỳ*
28. *yueñ*
29. *çuń*
30. *chè.*
31. *kí*
32. *gueý*
33. *rigò*
34. *sañ*
35. *yé*
36. *miaó*
37. *xim̄.*
38. *uû*
39. *yueñ*
40. *chiñ*
41. *chù*
42. { *ô* / *lô* / *ō* / *yù.* }
43. *poń*
44. { *xĕ* / *çú.* }
45. *ỳ*
46. *tyḿ*
47. *sú*
48. *fam̄.*
49. *kù*
50. *yueñ*
51. *fum̄*
52. *lŏ*
53. *sem̄.*

9. Kolom.

{ lò / pueǹ.
1. cheń
2. cym̄
3. yuñ
4. lĭ
5. saý
6. chiñ
7. kim̄.
8. vám
9. fum̄
10. liŏ
11. ỳ
12. chî
13. kiem̄
14. hieǹ.
15. { cheń / quon̄ / kieú / sù.
16. chĭ
17. yú
18. { chaḿ / ngān.
19. tý
20. sù
21. çaỳ
22. chiñ
23. { fam̂ / cum̄ / yueñ / lim̂.
24. çum̄
25. chaḿ
26. sȳ
27. kiaó.
28. piñ
29. ym̂
30. gĕ
31. nuý.
32. fań
33. kim̄
34. xū
35. tień.
36. ueñ
37. taó
38. kiń

8. Kolom.

1. sýen.
2. sȳ
3. sym̄
4. fań.
5. sŏ.
6. chiñ
7. { cham̂ / chī
8. taó.
9. miaó
10. lĭ
11. nañ
12. mim̂.
13. cuṁ
14. yuḿ
15. chaó
16. ym̂.
17. kiaḿ
18. chiḿ
19. kiṁ
20. kiaó.
21. gueý
22. taó.
23. fi
24. xiḿ
25. pú
26. cuḿ.
27. xiḿ
28. fi
29. taó
30. pú
31. tá.
32. taó
33. xiḿ
34. fû
35. kiĕ.
36. { tieñ / hiá
37. ueñ
38. mim̂
39. { taý / suń / ueñ
40. { hoâm / tý
41. kuām
42. hoâ

7. Kolom.

1. tum̄
2. lĭ
3. seú.
4. sem̄
5. { yum̂ / chī
6. lú.
7. sûn
8. siû.
9. { sò / ỳ
10. yeù
11. uaý
12. hiñ.
13. cyŏ
14. tyḿ
15. { sò / ỳ
16. uû
17. nuý
18. cym̄.
19. pú
20. hiŏ
21. { çaḿ. / hoé
22. kiuñ
23. kueý
24. cyeñ
25. yú
26. giñ.
27. pú
28. syú
29. { hŏ / çaŷ.
30. yĕ
31. kiḿ
32. ỳ
33. yú
34. ngò
35. chaȳ
36. ỳ.
37. fo
38. chĕ
39. lĭ
40. chim̂.
41. hoĕ
42. ỳ

6. Kolom.

1. çû
2. ham̂
3. ỳ
4. tem̄
5. miñ
6. cum̄
7. hañ
8. lim̂
9. yú
10. xí
11. yú
12. kĭ
13. cý.
14. nem̂
15. sú
16. sú
17. pú
18. { tyń / ú
19. xiḿ
20. chiñ.
21. kim̄
22. leû
23. lĭ
24. xĕ
25. cyĕ
26. pú.
27. nam̄
28. yueñ
29. hoâ
30. ỳ
31. fă
32. lim̂
33. pień.
34. fă
35. yŏ
36. xuỳ
37. fūm.
38. tiĕ
39. ſeú
40. hoâ
41. lĭ
42. kiĕ
43. hiū
44. pĕ.
45. yǹ
46. xĭ

5. Kolom.

1. yeù
2. { xuĕ / chī
3. kieú
4. fă.
5. lì
6. kiā
7. kuĕ
8. yú
9. tá
10. yeû.
11. xuĕ
:
12. sañ
13. yĕ
14. ciḿ
15. fum̄
16. uû
17. yeñ
18. chī
19. syñ
20. kiaô.
21. taô
22. leam̂
23. yuḿ
24. yú
25. chiḿ
26. syñ.
27. chĭ
28. pá
29. kiṁ
30. tú.
31. lieǹ
32. chiñ
33. chim̂
34. chiñ.
35. kĭ
36. sañ
37. cham̂
38. chī
39. mueñ.
40. kaȳ
41. sem̄
42. miĕ
43. sù.
44. hiueñ
45. kiṁ

39. gueŷ.

9. Kolom.

39. *gueŷ*
40. *xiń*
41. *c̄hī*
42. *chiḿ*
43. *chiñ.*
44. *tĕ*
45. *liḿ*
46. *chueń*
47. *xeú.*
48. { *chén* / *quoñ*
49. *xĕ*
50. *yeù*
51. *lȟ*
52. *nieñ.*

8. Kolom.

43. { *kí* / *yuní*
44. *miñ*
45. *xiḿ*
46. *liḿ*
47. *gîn.*
48. { *tá* / *cyń*
49. *kuĕ.*
50. *yeủ*
51. *xaḿ*
52. *tĕ*
53. *yuĕ.*
54. *ō.*

7. Kolom.

43. *cyḿ*
44. *xiḿ*
45. *gueý*
46. *kú.*
47. *cyĕ*
48. *xi*
49. *lĭ*
50. *çań.*
51. *tá*
52. *pí*
53. *çuñ*
54. *uañ.*
55. *cyĕ*
56. *gĕ*
57. *yĕ.*

6. Kolom.

47. *xé*
48. *çú*
49. *yuñ*
50. *sú*
51. *chaó*
52. *ỳ*
53. *hŏ*
54. *uû*
55. *kiū*
56. *kiĕ*
57. *mŏ*
58. *chiñ*
59. *giñ*
60. { *hoeý* / *chī*
61. *yñ.*

5. Kolom.

46. *gĕ*
47. *ỳ*
48. *pŏ*
49. *ngań*
50. *fù.*
51. *mŏ*
52. *uaḿ*
53. *yú*
54. *xí*
55. *yú*
56. *syĕ*
57. *çuý*
58. *chaó.*

---

14. Kolom.

1. *xī*
2. *muḿ*
3. *pĕ*
4. *chiñ.*
5. *kiā*
6. *yḿ*
7. *kiǹ*
8. *fŏ.*
9. { *xiñ* / *liĕ*
10. *mieñ*
11. { *sĕ* / *çú*
12. *yuḿ*
13. *choañ.*
14. *teḿ*
15. *kĕù*
16. *yú*
17. { *tum̄* / *cheū.*
18. { *syeñ* / *tieñ*
19. *mŏ.*
20. *hiá*
21. *sú*
22. *tá*
23. *siaô*
24. *xań*

13. Kolom.

1. *kĕú*
2. *taó.*
3. *giñ*
4. *yeù.*
5. *lŏ.*
6. *kañ*
7. *fă*
8. *fī*
9. *kiǹ*
10. *pú*
11. *hiǹ.*
12. *chù*
13. *fī*
14. *tĕ*
15. *pú*
16. *liĕ.*
17. *tú*
18. *yù*
19. *quaǹ*
20. *quŏ.*
21. { *vên* / *uĕ*
22. *chañ*
23. *miñ*
24. *kaó*
25. *çuń*
26. *tá*
27. *tý*

12. Kolom.

1. *xiḿ*
2. *cyĕ*
3. *teñ*
4. *yañ.*
5. *yûm*
6. *hoeý*
7. *fá*
8. *kiaý.*
9. *ngań*
10. *sÿ*
11. *yŭ*
12. *tú*
13. *kĭ.*
14. *kiĕ*
15. *hañ*
16. *gueŷ*
17. { *sú* / *suḿ*
18. { *tá* / *cyń*
19. *kuĕ*
20. *nân*
21. *tuñ*
22. { *xañ* / *hû* / *chì*
23. *haỳ.*
24. *pĕ*

11. Kolom.

1. *uĕ*
2. *lĭ*
3. *giñ.*
4. *siueñ*
5. *hiñ*
6. { *tieñ* / *hiá.*
7. *sò*
8. *sú.*
9. *cyĕ*
10. *yú*
11. *kiñ*
12. { *ý* / *nyḿ* / *fañ.*
13. *çaó*
14. { *tá* / *cyń* / *kuĕ*
15. *xí*
16. *yĕ*
17. *sò.*
18. *tú*
19. *cem̄*
20. { *lȟ* / *xĕ*
21. *yĕ*
22. *giñ.*

10. Kolom.

1. *cyeñ*
2. *cyĕ.*
3. { *chūn* / *yue.*
4. *taó*
5. *uû*
6. *chañ*
7. *miñ.*
8. *xiḿ*
9. *uû*
10. *chañ*
11. *tý.*
12. *suŷ*
13. *fañ*
14. *xĕ*
15. *kiaó*
16. *miĕ*
17. *cý*
18. *kiuñ*
19. *sem̄.*
20. { *tá* / *cyń*
21. *kuĕ*
22. *tá*
23. *tĕ*
24. { *ō* / *lŏ* / *pueǹ.*

14. Kolom.

25. *paḿ*
26. *yú*
27. { *sy̆*
kaó
28. *yeù*
29. *giŏ*
30. *cem̄*
31. *xeú*
32. { *lŏ*
hán
33. *tá*
34. *tĕ*
35. { *kiĕ*
liĕ
36. *piḿ*
37. *kin̄*
38. *fam̄*
39. *kueý*
40. *ſuì*
41. *uĕ*
42. *uaý*
43. *kaó*
44. *cem̀*
45. *cum̄*
46. *chiń*
47. *yuen̂*
48. *uam̂*
49. *kiú*
50. *gueý*
51. *çyuĕ*
52. *nieù*
53. { *yuen̂*
çuń
chĭ.

13. Kolom.

28. *kĕ*
29. *cuḿ*
30. *cyeń*
31. *çù*
32. { *giun̂*
sĕ
33. *chin̄*
34. *çuń*
35. *lŏ*
36. *yú*
37. *chū*
38. *cheū*
39. *kŏ*
40. *chĭ*
41. *kim̀*
42. *xĭ*
43. *gêm*
44. *çuń*
45. { *ō*
lŏ
pueǹ
46. *gueý*
47. *chiń*
48. *kuĕ*
49. *tá*
50. *fă*
51. *chù*
52. { *fă*
leû
53. *xĕ*
54. *taó*
55. *kuĕ*
56. *fŏ*
57. *yuen̂*
58. *hieú.*

12. Kolom.

25. *kiĕ*
26. *chum̄*
27. { *paò*
chī
28. *xan̆*
29. *sȳ*
30. *uaḿ*
31. *cyen̄*
32. *kiḿ*
33. *hoā*
34. *lim̂*
35. *tum̄*
36. *cyĕ*
37. *cham̂*
38. *fum̄*
39. *niĕ*
40. *xuỳ*
41. *kî*
42. *tú*
43. *chŏ*
44. *hŏ*
45. *uoń*
46. *pú*
47. { *taǹ*
hoen̂
hiam̄
48. *min̂*
49. *yuĕ*
50. *chū*
51. *yĕ*
52. *kuam̄*
53. *piĕ*
54. *sŏ*
55. *uû.*

11. Kolom.

23. *çuń*
24. *cheú*
25. *tĕ*
26. *vam̂*
27. *cym̄*
28. *kiń*
29. *sȳ*
30. *xiḿ*
31. *kiú*
32. *taḿ*
33. *taó*
34. *kuam̄*
35. *kim̀*
36. *fum̄*
37. *tum̄*
38. *xeń*
39. *siuen̄*
40. *lim̂*
41. *yeù*
42. *sū*
43. *cyaḿ*
44. *tý*
45. *syĕ*
46. *chin̄*
47. { *chueń*
mó
48. *xĭ*
49. *piĕ*
50. *tien*
51. *sū*
52. *fan̂*
53. *saỳ*
54. *yḿ*
55. *lam̀*
56. *kim̀*
57. *muên.*

10. Kolom.

25. *yuèn*
26. *cyam̄*
27. *kim̂*
28. *syaḿ*
29. *laŷ*
30. *kień*
31. *xaḿ*
32. *kim̄*
33. *cyâm*
34. *kî*
35. *kiaó*
36. *chī*
37. *yuen̂*
38. *miaó*
39. { *uû*
gueŷ
40. *quon̄*
41. *kî*
42. *yuen̂*
43. *çuń*
44. *sem̄*
45. *chim̂*
46. *liĕ*
47. *yaó*
48. *sû*
49. *uû*
50. *fan̂*
51. *xuĕ.*
52. *lì*
53. *yeù*
54. *uam̂*
55. *syuen̄*
56. *cý.*

19. Kolom.

1. yueñ
2. kú
3. nem̂
4. tyḿ
5. tŏ
6. ñgò
7. { kień, chuḿ, xiḿ, xim̂, vên, uû }
8. { hoâm, tŷ }
9. pí
10. pá
11. chiḿ
12. chŭ
13. chĕ
14. yeú
15. miñ
16. heń
17. kieú
18. cheû
19. ỳ
20. gueý
21. syn̄
22. kim̀
23. miñ
24. hoá
25. tuḿ
26. yueñ
27. lĭ
28. chŏ
29. uû
30. quéy
31. syn̄
32. chĭ
33. yú
34. fam̄
35. tá
36. lĭ
37. hiū
38. chueñ
39. cyḿ
40. lĭ

18. Kolom.

1. xĭ
2. yueñ
3. xeń
4. çu
5. lĭ
6. fô
7. çŏ
8. kaý
9. tá
10. kiń
11. lim̂
12. lĭ
13. hoan̂
14. yĕ
15. kień
16. { taý, çuń, ueñ, uû }
17. { hoâm, tý }
18. kueȳ
19. cham̄
20. xiḿ
21. yuń
22. çûn
23. sú
24. { uû, gueý }
25. mùy
26. yú
27. kiaḿ
28. { tań, chĭ }
29. xiń
30. yám
31. tiēn
32. hiam̄
33. ỳ
34. haó
35. chim̂
36. cum̄
37. { fueñ, yú }
38. chuèn
39. y

17. Kolom.

1. paô
2. cyam̀
3. { çuỳ, çuý }
4. { xŏ, xŏ }
5. tan̄
6. hiâ
7. { siŏ, chă }
8. hum̂
9. cum̂
10. tem̂
11. hiam̄
12. cyaō
13. gĕ
14. chum̂
15. laý
16. pĕ
17. nan̂
18. xan̄
19. siuń
20. kiĕ
21. { poeý, cĕ }
22. yù
23. tum̄
24. haỳ
25. cŷ
26. chiń
27. taó
28. uû
29. pú
30. kó
31. sò
32. kò
33. kò
34. mim̂
35. xiḿ
36. uú
37. pù
38. çó
39. sò
40. çó
41. kò
42. xŏ

16. Kolom.

1. cum̄
2. kień
3. kò
4. pan̄
5. gĕ
6. kiŏ
7. xū
8. quam̄
9. tien̄
10. yeń
11. chĭ
12. chĕ
13. san̄
14. çaỳ
15. tá
16. cýn
17. kuĕ
18. yeù
19. cem̄
20. { kiĕ, hŏ }
21. chén
22. sym̂
23. hiam̂
24. hoâ
25. uaḿ
26. gĕ
27. chaó
28. çuń
29. chaó
30. cem̄
31. { lŏ, han }
32. cem̄
33. { pú, luń }
34. tem̀
35. yĕ
36. cyĕ
37. giñ
38. yú
39. tá
40. tĕ
41. { kiĕ, hŏ }
42. yú

15. Kolom.

taó |
1. { hoam̂, tý }
2. lim̂
3. nym̂
4. kuĕ
5. tem̀
6. ú
7. uam̀
8. cyn̄
9. lim̂
10. fô
11. yù
12. { kień, liŏ }
13. tam̂
14. tań
15. fă
16. tum̂
17. çan̂
18. yaò
19. lĭ
20. kim̀
21. çuń
22. taó
23. xĕ
24. xĭ
25. kim̄
26. lĭ
27. tô
28. chim̂
29. { tūn, paó }
30. çō
31. lim̂
32. tá
33. { cyam̂, kiuń }
34. { kaó, liĕ, sú }
35. sum̂
36. ú
37. xim̂
38. syĕ
39. chin̄

41. xŏ

19. Kolom.

41. *xŏ*
42. *quam̀*
43. *çû*
44. *kieú*
45. *chum̄*
46. *kú.*
47. *xeń.*
48. *taý*
49. *pî*
50. *kiuń*
51. { *sem̄* / *chĕ* }
52. *ngò*
53. *sieū*
54. *hiâ.*

18. Kolom.

40. *kuan̄*
41. *kim̀,*
42. *chum̄.*
43. *çyĕ*
44. *kieñ*
45. *ý*
46. *muý*
47. *lĭ.*
48. *kú*
49. *nem̂*
50. *quam̀*
51. *sem̄.*
52. *xiḿ*
53. *ỳ*
54. *tý.*

17. Kolom.

43. { *sŏ* / *çuń* / *ueñ* / *miñ* }
44. { *hoam̂* / *tý* }
45. *yú*
46. { *lim̂* / *uû* }
47. *tem̀*
48. *û*
49. *kiuń.*
40. *chuń*
51. *liĕ*
52. *kim̀.*

16. Kolom.

43. { *kiḿ* / *kiḿ* }
44. *cum̄*
45. *syeū*
46. *cum̄*
47. *tĕ.*
48. *yú*
49. *xí*
50. *tiēn̄*
51. *tú*
52. *xí*
53. *pan̄.*
54. *ngĕ*
55. *lý*
56. *tum̂*
57. *xū.*

15. Kolom.

40. *xĭ*
41. *nuý*
42. { *ngan̄* / *chĭ.* }
43. *sú*
44. *kiuén*
45. *pĕ*
46. *piĕ.*
47. *fuḿ*
48. *kiḿ*
49. *gmý*
50. *tâ*
51. *luñ*
52. *geñ*
53. *suȳ*
54. *yueń.*

---

24. Kolom.

1. *sú*
2. *muý.*
3. *pĕ*
4. *ȳ*
5. *kim̀*
6. *sú.*
7. *kin̄*
8. *kień*
9. *kî*
10. *giñ.*
11. *yueń*
12. *kĕ*
13. *kum̄*
14. *poeý.*
15. *ỳ*
16. *yaḿ*
17. *hieū*
18. *liĕ.*
19. *sú*
20. *yuĕ*
21. *chin̄*
22. *chù*
23. *uû*
24. *yueǹ*
25. *xiń*
26. *syĕ*
27. *chaḿ*
28. *geñ.*

23. Kolom.

1. *tâm.*
2. *çun'*
3. *xĕ*
4. *laḿ*
5. *yû.*
6. *giû*
7. { *hoeȳ* / *sú* }
8. *fĭ.*
9. *kem̀*
10. *hiaó*
11. *kim̀*
12. *muên.*
13. *ȳn*
14. *giñ*
15. *xĭ*
16. *lĭ.*
17. *muỳ*
18. *suý*
19. *çyĕ*
20. *sú*
21. *xĭ*
22. { *cem̄* / *tú.* }
23. { *kieǹ* / *sú* }
24. *çym̄*
25. *cuḿ.*
26. *liŏ*

22. Kolom.

1. *çum̂.*
2. *giuñ*
3. *yú*
4. { *sŏ* / *fam̄* / *yĕ.* }
5. { *sŏ* / *çuń* }
6. *pĭ*
7. *chī*
8. *maý.*
9. *suȳ*
10. *kień*
11. *cyn̄*
12. *yú*
13. *ngó*
14. *nuý.*
15. *pú*
16. *çú*
17. *ý*
18. *yú*
19. *hiñ*
20. *kieñ.*
21. *gueý*
22. *cum̄*
23. *chaò*
24. *yă.*
25. *çó*
26. *kiuń*

21. Kolom.

1. { *sú* / *xí* / *tiēn̄* / *chum̄* / *kień* }
2. *sú*
3. { *çú* / *kiâ* / *xā* }
4. *cem̄*
5. { *ȳ* / *sú.* }
6. *hŏ*
7. *lĕ*
8. *haó*
9. *hoeý.*
10. *ueñ*
11. *taó*
12. *tuḿ*
13. *hiñ.*
14. *yueñ*
15. *çú*
16. { *uam̀* / *xĕ* / *chî* / *chim̂.* }
17. { *çýn* / *laý* }
18. *chum̄*

20. Kolom.

1. { *chī* / *tá* }
2. *yeû.*
3. *kiĕ*
4. { *yń* / *chī* }
5. *kiaȳ*
6. { *çan̄* / *yĕ.* }
7. *giŏ*
8. *sú*
9. *fam̄*
10. *yû*
11. *xî.*
12. { *tien̄* / *hiá* }
13. *cyḿ*
14. *giñ*
15. *nem̂*
16. *lĭ.*
17. *uĕ*
18. *nêm*
19. *cyḿ.*
20. *çuñ*
21. *nem̂*
22. *cham̄.*
23.
24. *çañ*
25. *neñ*

29. *kiueń*

24. Kolom.
29. kiueń
30. yú
31. cyaḿ
32. hoá.
33. kĭ
34. tý
35. liĕ
36. tiĕn̄.
37. fuen̄
38. xim̂
39. chŏ
40 taý.
41. kieú
42. tú
43. { uû / pien̄. }
44. gĕ
45. xiḿ
46. ngań
47. miĕ.
48. kién
49. chim̄
50. chin̄
51. yueñ.
52. { chĕ / chĕ }
53. uén
54. hoâm.
55. taó
56. quom̄
57. cyên
58. uam̀.

23. Kolom.
27. chū
28. { ú / siuń. }
29. gueý
30. chĕ
31. laŷ
32. lĥ
33. fam̀
34. chī.
35. hân
36. chĕ
37. laŷ
38. lĥ
39. ȳ
40. chī.
41. pím
42. chĕ
43. leāó
44. lĥ
45. kí
46. chī.
47. sù
48. chĕ
49. çań
50. lĥ
51. ngan̄
52. chī.
53. cyḿ
54. cyĕ
55. { tá / sŏ }
56. uĭ
57. ueń.

22. Kolom.
27. lĥ
28. mŏ.
29. nêm
30. san̄
31. lŏ
32. sú.
33. pú
34. cyĕ
35. yú
36. kiā.
37. yên
38. { lîm / ngēn }
39. chī
40. { pŏ / lí. }
41. pú
42. { çû / kí }
43. chī
44. { kin̄ / tan. }
45. hoĕ
46. gem̂
47. kî
48. kieú
49. xĭ.
50. hoe
51. chum̀
52. quam̀
53. fă.

21. Kolom.
19. hin̄
20. xŏ
21. kaó
22. sań
23. taý.
24. yó
25. chueń
26. xĕ
27. cyueñ.
28. chĭ
29. kiaó
30. cyĕ
31. yú
32. tañ
33. tyḿ.
34. naỳ
35. cĕ
36. num̂
37. yú
38. uam̀
39. chaḿ.
40. chum̂
41. { xū / liḿ }
42. { fueń / yam̂ }
43. { kiuń / uań / kuŏ }
44. { cum̄ / çú. / ý }
45. çō.

20. Kolom.
26. lŏ.
27. tĭen
28. { sem̂ / hiam̂ }
29. ym̀.
30. cym̄
31. fȧ
32. çú
33. chiḿ
34. chĕ.
35. ngò
36. kim̀
37. liĕ
38. nem̀
39. { sú / chī }
40. cum̄
41. { yum' / yĕ. }
42. tá
43. xí
44. chù
45. { kin̄ / çú / kuaḿ / lŏ / tá / fû }
46. tum̄
47. { sŏ / fam̄ / cyĕ / tá / fŏ. }

29. Kolom.
32. tá
33. tam̄
34. { kień / chum̄ }
lĥ
nieñ
suý
çaý
çó
niŏ
taý
ceú
yuĕ

28. Kolom.
1. { lŏ / hŏ }
2. chaó
3. sú.
4. pĕ
5. mañ
6. cyù
7. cĕ.
8. taô
9. gueý
10. { quam̀ / ý }
11. ym̀

27. Kolom.
1. tyḿ
2. chim̂.
3. çaó
4. ngò
5. kiú
6. hiā.
7. taý
8. çuḿ
9. hiaó
10. ý.
11. tĕ
12. hŏ
13. tiĕn̄

26. Kolom.
1. uú
2. çaŷ
3. kú.
4. { yueñ / çuń / kĕ }
5. xiḿ
6. kĕ
7. syeû
8. chin̄
9. chiḿ.
10. yú
11. pan̄

25. Kolom.
1. xiḿ
2. xî
3. fă
4. luḿ.
5. kien̄
6. quŏ
7. queń
8. cham̄.
9. { mîn / miñ }
10. kim̀
11. kiaó.
12. yeû

cyĕ

29. Kolom.	28. Kolom.	27. Kolom.	26. Kolom.	25. Kolom.
cyĕ	12. gueý	14. tý.	12. yaḿ	13. queý
tá	13. miĕ.	15. kaÿ	13. hoeý.	14. ngó
hoeý	14. kiám	16. taý	14. tiĕñ	15. taḿ
señ	15. mim̂	17. sem̃	15. xū	16. fań
ueñ̂	16. yeñ̂	18. chim̂.	16. hoeý	17. kim̃
gĕ	17. { ý. / yñ }	19. uĕ	17. ym̃.	18. kień
kień	:	20. çú	18. hoâm	19. xĭ
liĕ	18. sañ	21. muý	19. tú	20. çuñ̂
xĭ	19. yĕ.	22. lĭ.	20. çuý	21. çań
fă	20. chù	23. hiam̃	21. çañ.	22. { chueñ / ham̂ }
chù	21. nem̂	24. ỳ	22. çuý	23. pĕ
ceḿ	22. çó	25. paò	23. tú	24. fŏ
nyḿ	23. { ý / chiñ̂ }	26. cum̃.	24. kaó	25. kiaý
xú.	24. nem̂	27. giñ̂	25. kiń.	26. çó.
chĭ	25. xŏ.	28. ỳ	26. xŏ	27. uańi
tum̃	26. kień	29. çó	27. cyĕ	28. { pań / chĭ }
fam̃	27. fuḿ	30. xĭ.	28. kieñ	29. kam̂
chĭ	28. { gueý / ý }	31. sú	29. hĭ.	30. { kaó / çuń }
kim̀	29. súm	32. sǒ	30. giñ̂	31. cyeń
chum̃	30. yueñ̂	33. laŷ	31. laŷ	32. çû.
yĕ	31. kiĕ.	34. gueý.	32. kî	33. kem̀
chaô		35. yuĕ	33. kiḿ.	34. chŏ
ý		36. kiuĕ	:	35. cym̃
lam̂		37. piĕ	34. { sŏ / çuń }	36. yû.
cyên		38. sŏ.	35. laŷ	37. hŏ
hîn		39. { kień / chūm }	36. fŏ.	38. cum̃
táÿ		40. tuḿ	37. tieñ	39. pí
cheū		41. kiĕ.	38. gueý	40. lam̀.
sú		42. cyń	39. uĭ	41. { pién / muoń }
sú		43. sieū	40. kiā.	42. { chum̃ / tú }
çań		44. miñ̂	41. xiḿ	43. chiñ
kiuñ		45. tĕ.	42. gĕ	44. taó
liù		46. uû	43. yú	45. syueñ
sieū		47. sò	44. cyḿ.	46. miñ̂.
hień		48. sú	45. cyâm	47. xĭ
xŭ.		49. yñ̂.	46. fum̃	48. fum̃
		50. uên	47. { saò / yĕ. }	49. fă
		51. cyḿ	48. çó	50. chù.
		52. uaḿ	49. queý	51. gîn
		53. yû.	50. hoam̂	52. yeù
		54. chŏ	51. xĕ	53. lŏ
		55. lim̂	52. cyeū	54. kam̂.
		56. :	53. kĭ	55. uĕ.
		57. yń	54. yum̂	
		kiḿ	55. syĕ.	
		kień	56. chì	
		uĕ	57. foĕ.	
		sĕ..		

Voor-

Voorreeden.

Na dat wy in de voorgaande Tafel de Sinesche merken hebben verklaart, of, 't welk het zelfde is, vertoont hoe de Sinesche Merkletteren, in de Steen begrepen, uitgesproken moeten worden; zo zullen wy in de volgende Verklaring de woorden, in de voorgaande Tafel uitgedrukt, met gelijke overëenkoming van getalletteren verklaren. De zaak dan is dus gelegen.

Tweede Verklaring

Der Sineesch-Chaldeusche Geheugsteen, volgens d'inhout der woorden.

[*Hoewel in't Latijn de woorden in ordening naar de Cyfferletters staan, zo was't ons echter in't Neerlantsch onmogelijk, dewijl het dus noch duister genoech is.*]

1. Regel. Opschrift van de Tafel.

Geheugsteen des vermaartste Wets van 't groot *Cyn*, (te weten Judæa,) verkondigt in *Cium kuë*, (dat is de Heerschappy der Sinezen.)

0. Steen des vermaartste Wets, verkondigt in Sina, van eeuwige lof, en roem. *Ta cyn* (dat is Joodsche) Kerks Priester, *Kim cym*, heeft het verhaalt.

Eerste Kolom.

1. 't Beginsel heeft geweest altijt het zelfde, waaraachtig, stil, der eersten eerste, en zonder oorsprong, nootzakelijk 't zelfde verstandig en geestelijk, der lesten leste, en 't uitsteekenste in wezen zijnde; heeft geschikt der Hemelen aspunten, en gemaakt uit niets zeer voortreffelijk; de volmaakten aller heiligen aanbidden voor d'oorsprong [hem,] de welke hy alleen der drie personen eenëenige volmaaktste zelfstandigheit, niet hebbende beginsel, de waarheit de Heer *Holooy* heeft gestelt [tot] het Kruis, om te bevredigen de vier delen des werrelts; heeft bewogen des oorsprongs geest, en voortgebracht

Tweede Kolom.

2. Twee veränderingens oorzaken, (in de Sinesche Taal worden zy *Ym* en *Yam* genoemt, dat is de stoffe en vorm;) heeft verändert het duister ydel, en de hemel, d'aarde geopent, de Zon, de Maan omgerolt, en de dag de nacht gemaakt, de Kunstenaar alle dingen gewrocht hebbende. De zelfde heeft gewilt de mensch oprechten, aan de voltoöide heeft hy geschonken de minnelijkste onderschikking der vreedsame vereeniging

ging (dat is oorſpronkelijke gerechtigheit;) hy beval ſtilte aan de golven der Zee. De gehele oorſprongs natuur, leeg en gering, en niet vol en verwaant, te volgen de vlotting der begeerlijkheden met het hart; van zich (want hy begeerde niets; 't uitgebreid bedroch is voortgekomen van *Sotan*, dat is de duivel) heeft hy verborgentlijk de natuur zuiver en eenvoudig geſchikt, heerlijk door ſtille vrede; in

Darde Kolom. 3. Zijns volhardings midden heeft hy verborgen de haat, gezamentlijk door 't lof der boosheit binnewaarts; dit heeft veröorzaakt drie hondert zesmaal tien en vijf verdeeltheden, de ſchouders der menſchen volgden d' ordening der voetſtappen, pogende te braijen der regelen netten; enigen vertoonden geſchape dingen voor 't geloofd moeten wordende beginſel; enigen hadden 't ydel voor d' oorſprong der twee oorzaken; enigen deden offering om te lokken het geval; enigen zochten valſche goederen, om de menſchen te bedriegen, vonden der gedachten van liſtige ſcherpzinnigheit, door der liefdes hartstocht, zich verblydende arbeidden zy dus

Vierde Kolom. 4. Zonder 't geen, dat zy konden verkrygen; zy wierden ſtrengelijk gerooſt, en weêrkerende gebrant; ſamenhopende duiſterniſſen zonder weg; ſedert lange tijt verliezende d' uitſteekende gelukzaligheit; In deze tyt heeft medegedeelt een der drie Perſonen zich zelve aan de klaarſte en eerwaerdigſte *Mi Xio*; met te bedekken en te verbergen de ware Majeſteit; gezamentlijk menſch is hy voortgekomen in d' eeuw; de geeſt van de hemelen heeft verkondigt blyſchap, een Maacht Vrou heeft gebaart de Heilige in *Taeyn*, (dat is Judea;) het klaarſte geſtarnte heeft geboodſchapt het geluk; *Po ſu* (de Koningen uit dat Ooſterſche lant) hebben gezien de klaarheit, en zijn gekomen t' offeren volmaakte geſchenken der onderworping der tweemaal tien vier Heiligen.

5. Hy is der Profecyen oude Wet; Vijfde Kolom. hy heeft beſtiert de huisgezinnen, de Koninkrijken, (dat is alle menſchen,) met grote Lering geſproken hebbende de nieuwe, zuivere, geeſtelijke, Wet der Drieënigheit; zonder gedruis der woorden; hy heeft volmaakt de goede zeden met het recht geloof; hy heeft geſchikt d' acht plaatſen en trappen der einden en zaligheden, de vurige plaats van 't gezuivert moeten wordende ſtof, voor de volmaakt zullen wordende oprechtigheit; hy heeft geopent het ſchool der drie deuchden; hy heeft ontſloten 't leven, uitgebluſcht de doot; is opgehangen by klaar dag, op dat hy vernietigen zou der helle duiſterächtige ſteden, en lant; met dit heeft hy verwoeſt, gantſche-

gantſchelijck des duivels liſten, geſtiert hebbende

Zeſte Kolom. 6. Der godvruchtigheits ſchip, op dat zy ingaan zouden de deurluchtigſte woningen, met geeſtelijke zielen in die tijt, als hy alreê te hulp gekomen zou zijn, de zaken der macht hier volvoert zou hebben; zichzelf verheven hebbende ter middag, is hy opgeklommen ten hemel; der Schriften zijn gebleven tweemael tien zeven boeken; geopent is d' oorſpronkelijke bekering, op dat de redelijke menſchen zouden konnen ingaan; de Wet der waſſching des waters des geeſts met af te waſſchen verçiert de bovenvlakte, en maakt wit, met te zuiveren de geeſt innerlijk; met het teken des Kruis, kloppen de verſpreiden in de vier delen des werrelts de houten, om te vergaderen en te bevredigen zonder moeite met te klinken geluiden der vrees, godvruchtigheit en dankbaerheit;

Zevende Kolom. 7. Met 't Ooſten t' offeren, zien zy op des heerlijke levens weg, zy voeden de baarden, om dat zy hebben buiten te verkeeren met anderen; zy omſcheeren de hooftkruin, om dat zy miſſen binnewaarts de driften der tochten; zy queken niet het gezelſchap van dienaars, gelijk zijnde d' edelen d' oneedelen als menſchen; zy vergaderen geen rijkdommen, ook aan d' armen reiken zy uit, met aan ons; zy vaſten, om t' onderwerpen de wetenſchap aan 't verſtant, en te volmaken; of om te ſtillen der vreze tochten tot ſterkheit; zeven malen offeren zy lofreedenen met grote hulp der levendigen en doden, der zeven dagen d' eerſte

Achtſte Kolom. 8. Offeren zy; zy reinigen de harten met d' afkeerigheden der zonden vry te ſpreken; de ware Wet der deuchden munt uit, en kan worden genoemt zeer zwarelijk; door de werken en daden verlicht zy de duiſterniſſen en ſchaduwen; Wy worden gedwongen haar te noemen de klare Wet; de Wet alleen word zonder de Kaizers niet groot gemaakt; de Kaizers zonder de Wet worden niet groot; de Kaizers, met uit te breiden de Wet door plakkaten, verçieren de werrelt met klaarheit; ten tyden van *Tay çun-uen*, vermaartſte Kaizer des Rijks der Sinezen, quam tot de deurluchtigſte wijſte Kaizer een man van *Tacyn* (dat is Judeaas) Koninkrijk, hebbende d' opperſte deucht, genoemt

Negende Kolom. 9. *Lo-puen*, geleid van de hemelblaeuwe Wolken, en medebrengende ware Lerings ſchriften, met t' aenſchouwen der winden regel om t' ontlopen der kommeren gevarelijkheden; *Chen quon Kien ſu* (dit is de naam van 't Sineſche jaar, met het zeshondertzesendartigſte jaar van Chriſtus geboorte overëenkomende) quam in 't hof de Kaizer,

hy beval aan de Kolaus, een Leenman, *Fam cum yuen lim* (dit is de naam van de Kolaus) te zenden koninklijke leunſtokken (deze zijn root, en worden altijt gedragen als de Kaizer iets beveelt) naar de weſterſche voorſteeden, om de gaſt te gemoet t'ontfangen; ingaande in't Palais, deê hy overgeven der Leering wets boeken; in 't Palais onderzocht hy de Wet zeer naerſtiglijck, in 't binnenſte der diepſte Leering, en der rechte waarheit; met opzet beval hy die te verkondigen en uit te breiden; *Chen quon* (van het dus genoemde jaar) het tiende was 't (en) tweede jaar, (dat is het zeshondertnegenëndartigſte jaar na Chriſtus geboorte.)

Tiende Kolom. 10. Des Herfſts zevende maan het geſtelde plakkaat des Konings zegt, de Wet heeft geen gewone naam. De Heiligen hebben niet altijt de zelfde plaats, zy deurlopen de werrelt met de Wet voor te ſtellen, zeer dikwijls te hulp komende aan de menigte der volken *Tacyn* (dat is van Judea) een Koninkrijk van grote deucht: *Lo puen*, van verre brengende des wets ſchriften en beelteniſſen, quam hen opdragen in 't opperſte koninklijk (Hof,) met t'onderzoeken bezonderlijk de verborge mening diens wets, uitſteekende zonder einde; wy hebben gezien het begin zijns wortelijke oorſprongs, de geſtelde nootzakelijkheit der ſtervelingen, de Lering der woorden zonder overtolligheit, reden hebbende, tot onderſteuning der vergeting, vorderlijk

11. Voor zaken zeer nut aan de menſchen van uitſtrekkende arbeit in de werrelt; dieshalven beveel ik aan d'Overigheden, dat zy in 't koninklijk (Hof) *Y nym fam* bouwen zullen *Tacyn* (Judeaas) Koninkrijks Kerks een plaats, ſtellen zullen Prieſters tweemaal tien en een menſchen. *Cun cheu* (dit is de naam van zeker oud man) de deucht uitgebluſcht [zijnde,] in een zwarte wagen is naar 't weſten vertrokken, maar de klaarheit der Lering van het koninklijk Geſlacht *Tam* heeft deurblazen 't Ooſten door de helderſte geeſt; de bevelen zijn van d'Overigheden verkondigt; zy hebben opgerecht der Kaizeren geſchilderde ware beelteniſſen; der Kaizers zeer grote gedaanten, met een verdubbelt licht van vyf koleuren, verheerlijkten de Poorten in de wanden des tempels. Elfde Kolom.

12. Door de heilige voorbeelden quam het geluk, eeuwiglijk des blinkende Wets eindpaal, met t'onderzoeken van 't weſten der landen beſchryvingens geheugtekenen, en *Han guey* der koninklijke Geſlachten Hiſtorieſchryvers; *Tacyn*, het Koninkrijk van 't Zuiden, word verëenigt met des rode Koraals Zeen, (dat is met de rode Zee) van de noordelijke aspunt aan aller koſtelijk- Twaelfde Kolom.

ſtelijkſte geſteenten bergen, van 't Weſten aan der onſterffelijke menſchen plaats der bloejenſte bomen; van 't Ooſten word het vereenigt met de plaats *Cham ſum*, en aan 't dode water; Uit haar aarde koomt voort Lynwaat met vuur * te waſſchen, welriekende balſem, ſchijnende maans † geſteenten, by nacht lichtende koſtelijke ſtenen, gemeenſchap hebben zy niet.

* Albeſtus in 't woeſte van Arabien.
† De Steen Selenites.

Dartiende Kolom.

13. De redenvoerende Volken hebben vredige blyſchap, zy volgen geen andere Wet behalven der liefde; zy ſtellen geen Koningen zonder deuchden; hun aardrijks werrelt is breet wijt; zy bloejen in deurluchtigſte zeden; *Kao çun* de grote Kaizer wiſt eerbiediglijk te volgen zijn voorouders; hy drukte uit door daden zijn vader, en in alle Rijken overal deê hy ſtichten Kerken der klare Lering; en gelijk te voren geëert wierd *Olo puen*, zo maakte hy hem bewaarder van 't Rijk des grote Wets Heer; de wet uitgebreid deur tien *tao* (dat is deur alle Rijken) met d'overvloedigſte wortel der gelukzaligheit.

Veertiende Kolom.

14. De Kerken vervulden hondert Steden, (dat is alle;) de koninklijke geſlachten blonken van gelukzaligheit; in 't *Xim lie* jaar de Bonzien, gebruikt hebbende krachten, hieven op de monden (dat is laſterden de wet) in *tum Cheu* (dit is een ſtat in 't Lantſchap *Honan*) *Sien tien* (dit was het zevenhondertëndartiende jaar na Chriſtus geboorte) eindigende. De gemene mannen beſpotten haar ook zeer, en hebben gelaſtert. In *Sy Kao* (dit is een oud Hof des Konings *Uen uam*, in 't Lantſchap *Xen sy*) was *Gio* (dit is de naam Joannes, op de Sineſche wyze) Prieſter. Het hooft *Lo han* van grote deugt *Kië lië*, en *Kimi*, der aarden edele Leerlingen, in uitterlijke dingen overtreffende; deze Prieſter gezamentlijk met anderen, heeft weêr aangeknoopt der hemelſche godvruchtigheits afgebroke netten en draden. *Juen çun-chi-*

Vijftiende Kolom.

15. *Tao* de Kaizer beval aan *Nym* des Koninkrijks, en der anderen vyf Koningen, perſonelijk af te klimmen tot der gelukzaligheits verblijf (dat is in de Kerk,) op te rechten altaren en hoven des wets; de nedergeſtorte balken en pijlers veſtigde hy, en wortelde hen meer, des wets ſtenen toen uitgeweken, zijn ook wederom rechtgemaakt. *Tien pao* (in 't zevenhondertzevenënveertigſte jaar na de verſchijning van onze Zaligmaker) aangevange jaar beval hy aan de grote Overſte *Kao lie su* (deze was een gelubde) te brengen der vijf Kaizeren ware beelteniſſen, om binnen in de Kerken bewaart te worden; hy gaf van zijde hondert webben om geoffert te worden, tot dank der vermeerdert wordende blyſchap des Viertijts;

tijts ; Des Draaks baarden, ſchoon zy lang zijn,

Zestiende Kolom.

16. De bogen en de wapenen, daar van afhangende, konnen wy echter raken met de hant (dat is, hoewel de Kaizer afweezig is, zo heeft hy echter in de voorverhaalde dingen gedachtenis van zich nagelaten); der Zons hoornen wierden uitgebreid zeer heerlijk, der hemelen geburige verwe maakte alles gelijk ; In 't darde jaar *Tacyn* des Koninkrijks was prieſter *Kie ho*, die, zijn weg ſtierende deur de ſtarren, deurquam tot de Sinezen, hy, aanſchouwende de Zon, heeft geëert de Kaizer ; uit diens bevel de Prieſter *Lo han*, en de Prieſter *Pu lum*, en andere zeven Mannen met *Kie ho* van grote deucht in 't Palais *Nim Kim* hebben geoeffent werken der deuchden; in die tijt voerden de koninklijke bevelen in der tempelen tafelen (of in de poorten) in de voorgeevel zelfs de ſchilderyen der Kaizerlijke Draken.

Zeventiende Kolom.

17. De wolken, door de koſtelijke çierglans der ſtenen blinkende van 'thelderſte rootächtig vermiljoen, maakten klaar de Schrift; in 't ydel klom op de klaarheit met te beſproejen de dag; de Liefde en weldaden wierden gelijk gemaakt des Noordens en Zuidens hoogſte bergen, en d' overvloejing kon gelijkgemaakt worden met de diepte der ooſterſche Zee ; de Wet is niet dan overeenkomende met de Reden, en 't welk zodanig is, behoort een zeer goede naam en gerucht te hebben ; de Kaizers werken niet zonder haar, en 't welk zy werken behoort verkondigt te worden; *So çum uen min* de Kaizer in *Lim uû* en d' andere vyf ſteden rechtte op van klare lering veel

Achtiende Kolom.

18. Kerken, d' oude goetheit hielp hy, en de gelukzaligheit begon hy 't openen; de grootſte viertijt van blyſchap is afgedaalt, en der Kaizeren werken zijn opgewekt, *Tay çun uen uu* Kaizer der blyſchap ontſloot de heilige omkring, vervolgt hebbende de niet vergeefſche zaken, hy beval overäl, in de tijt des geboortedags van de vleeſchgeworde God, t' ontſteeken kaizerlijke reuk, door dit vermanende anderen te werken verdienſtige werken, en hy zond maaltijden, om te verheerlijken des klaarſte wets volken, naamelijk hy had der hemelen ſchoonſte winſten, en daaròm kon hy uitbreiden de menſchen, hy had de kaizerlijke plaats, en waerdigheit

Negentiende Kolom.

19. Oorſpronkelijke, dieshalven kon hy te bovenkomen de vergiften, onze *Kien chum xim xin uen uu* Kaizer, ſtelde in acht wijzen van beſtiering, om het licht te vernieuwen, en in de plaats te ſtellen van de duiſterniſſen, hy opende negen ordeningen, op dat alleenlijk hy vernieuwen zou der klare Leerings gebod

gebod tot te ſtieren en te deurdringen diens uitſteekentſte reden; hy bid zonder beſchaamtheit des harten; hy geraakt tot des werrelts opperſte, en hy is ootmoedig, hy verkondigt vrede, en vergiffenis geeft hy aan anderen, hy is van deurluchtigſte goedertierentheit, en tot hulp aan alle bedrukten; de goederen ſchenkt hy aan de menigte der volken, en om onze werken te ſchikken ken

Twintigſte Kolom. 20. Zeer neerſtig, hy ſtortte uit der beſtierings af te lopen trappen, hy maakte gehoorzaam der winden en der regens tijden; de werrelt bevredigde hy; de menſchen weten zich te ſtieren, de zaken konnen zy ſchikken, levendig weten zy te bloejen, doot konnen zy verblyden, met de werken der ſtervelingen koomt overeen de goede achting; de natuur heeft uitgeſtort uit zich volmaaktheit, om dat onzes klaarſte Lerings Wet der handelingen werken kan volmaken, de Heer heeft uit gedeelt grote eernamen *Kin ſu kuam lo ta fu* (dit is de naam van een ampt in 't hof) en gezamentlijk *So fam cye tu ſo ſu* (dit is de naam van een ampt buiten 't hof.)

Eenëntwintigſte Kolom. 21. *Xi tien chun Kien* (een andere naam van een ampt in 't Hof) ſchonk het purper kleet aan de Prieſter *Y ſu* de vredemaker, en begerende wel te doen aan anderen; verkondigende de goede naam en gerucht des Wets, komende van verre in *Vam xe chi chim* in 't midden der lenten; in deuchden overtrof hy drie geſlachten, tien wetenſchappen breidde hy uit zeer volmaaktelijk, van 't begin diende hy in 't Palais des Konings, en daar na wierd geſchreven zijn naam in 't koninklijk boek uit *Xu lim de fuen yan* Koninkje met *çu y* in 't begin.

Tweeëntwintigſte Kolom. 22. Hy had geholpen de wapenvoerende in *So ſam, So çun* (de Kaizer) had gezonden hem, op dat hy volgen zou de voorgaande, hoewel gezien wierd zijn perſoon met derf ſlapenden binnen; nooit veränderde hy zich in d'uitterlijke werken; hy was Koning der Gemeente van wegen de nagels en tanden, hy was aan 't heir voor oren en ogen, hy wiſt uit te delen d'inkoomſten en weldaden; nooit vergaderde hy voor zijn huys; hy offerde *Lim ngen* uit Poli (een koſtelijk glas) hy gaf *Çu Ki*, uit, goude tapyten, ſomtijts herboude hy d'oude Kerken, ſomtijts vermenigvuldigde hy des breetſte wets

Drieëntwintigſte Kolom. 23. Hoven, door te vereeren en te verçieren de werrelt met woningen, gelijk met zekere vleugels der vogelen; naerſtiglijk oeffende hy werken, des klaarſte wets lering, gehoorzamende de liefdadigheit, deelde hy uit de winſten; in yder jaar beriep hy vier Kerkens Prieſters, hy diende genegentlijk en eerbiediglijk, ten minſten alle veertig dagen, de hongerigen, die quamen,

ook

Werken der barmhartigheit.

ook ſpijſde hy hen, die van koude verkleumden, [tot hem] komende kleedde hy hen, die ziek waren, genas hy, en rechtte hen op, die ſtorven, begroef hy, en deê hen ruſten, ten tyden van *Ta-so* niet wierd gehoort

Vierën-twintigſte Kolom.

Verſcheidenheit der klederen van de Geeſtelijken.

24. Deze ſchoonheit, (deze plag de gaſten en vreemdelingen zeer heerlijk t'ontfangen) met witten wierden gekleed de mannen van klare Lering, en nu worden gezien deze menſchen; ik heb willen ſnyden voor allen een Steen van eeuwige geheugenis, op dat verkondigt zouden worden de gelukkige werken; de Reden zegt, de ware Heer zonder begin, de zuiverſte ruſt, en altijt de zelfde, d'almachtige des gehele werrelts werkmeeſter Schepper heeft geſtelt d'aarde, opgerecht de hemel, met mede te delen zich zelf; hy verſcheen in de werrelt, heeft ingeſtelt d'oneindige zaligheit, gelijk de Zon blinkende is hy opgeklommen, de duiſterniſſen heeft hy uitgebluſcht, hy heeft waargemaakt de gehele uitſteekende diepte der waarheit; de deurluchtigſte *Ven* Kaizer des Wets heeft verkregen de Kroon boven andere Koningen;

Vijfën-twintigſte Kolom.

25. Wel gebruikt hebbende de tijt, heeft hy vernietigt de beroerten, de hemelen heeft hy uitgebreid, d'aarde uitgeſtrekt, aan de klaarſte deurluchtigſte lering door de wets woorden heeft hy wedergebracht onz Rijk der Sinezen *Tam*; hy heeft overgevoert de Schriften, hy heeft opgerecht de Kerken, aan de levendigen, aan de doden heeft hy geweeſt gelijk een ſchip, hondert trappen der gelukzaligheden heeft hy gemaakt, vrede der tien duizent Koninkrijken; *Cao çun* nagevolgt hebbende de voorõuders heeft volmaakt ook door gebouwen de werrelt, der vredes Palaizen met nederige glans hebben vervult der Sinezen landen, de ware Wet heeft hy uitgeſtrekt zeer heerlijk, hy heeft toegebracht tytelen des wets aan de Heer, de ſterffelijken hadden blyſchap, vrede, de dingen

Zezën-twintigſte Kolom.

26. Derfden ongelukken en elendigheden; *Yuen çun Ki* de Kaizer wiſt zich te ſchikken naar de waarheit en oprechtigheit; hy beval op te rechten zeer lichtende tafelen van koninklijke ſchriften op het bloejenſte blinkende, weêrſchijnende van de beelden der deurluchtigſte Kaizers; alle Koninkrijken eerden hen zeer, alle volken wierden vernieut, de menſchen verheugden zich over deze gelukzaligheit *So, Cum*, hy is wedergekeert weêrom te beſtieren de loop der kaizerlijke Majeſteit, de kaizerlijke Zon verdreef de duiſterniſſen, der gelukzaligheits koelte verſtiet de nacht, deê haar weêrkeeren in 't kaizerlijk huis, en door der gelukzaligheits reuk eeuwiglijk heeft hy uitgebluſcht en geſtuit de driften der woedenden.

Zevenēntwintigfte Kolom.

27. Hy heeft bevredigt het ftof der weêrfpannigen, hy heeft gemaakt onz groot *Hia* (dus word Sina ook genoemt) een Rijk; *Tay cum hiao y* heeft vereënigt door krachten de hemelen en d'aarde; hy heeft geopenbaart door weldaden des levens werken, aan de dingen geholpen hebbende met de fchoonfte aanwas; reuken heeft hy gegeven tot dankzegging; zeer godvruchtig [zijnde] om te doen aalmoeffen door weldadigheit, deê hy afdalen de Majefteit, de maan, zon volmaaktelijkft vereënigt in hem (dat is hy had alles onderworpen) *Kien chun* beftierde d'aspunten, (dat is de werrelt,) volmaakte en fchikte des verftants kloekheit; door kracht bevredigde hy vier Zeen, verçierde en vereënigde tien duizent grenspalen, gelijk een kaers daalde hy tot in der menfchen verborgentheden, als een fpiegel vertonende der dingen verwe.

Achtēntwintigfte Kolom.

28. De werrelt heeft hy verlicht en weêr opgewekt, aan hondert uitheemfchen gaf hy wetten; de Wet alleen zeer breedelijk paft eniglijk op de volmaaktheit, gedrongen [zijnde] zullen wy zijn naam zeggen, de Wet is van Drieënigheit, de Kaizers wiften te werken, d'Onderdaan moeft opbrengen. Ik recht op de bloejenfte Steen, 't Geheugteeken van 't eeuwig lof, d'oorfpronkelijke gelukzaligheit van 't groot Rijk der Sinezen, des koninklijke Geflachts *Tam*, des Kaizers *Kien chun* in 't tweede jaar, toen het begin van Herfftmaant was op de zevende dag van 't groot licht in des bloejenfte verçierings dag, (dat is Sondag) wierd opgerecht de Steen.

Negenēntwintigfte Kolom. De Wet te geven en te verklaren, is der Priefteren ampt.

29. In die tijt des wets Heer (Bisfchop) Priefter *Nym Xu* beftierde der Oofterfche Landen klaarfte wets volken. *Chao y lam*, die te voren geweeft had *Tay chen su su çan Kim*. De geroepe Officier *Liu fieu* heeft gefchreven met eige hant.

Darde Uitlegging,

Of

Uitbreidende Verklaring

Van 't

SINESCHE OPSCHRIFT:

Eerſt uit de Sineſche in de Portugeſche, uit deze in d'Italiaanſche, en weêr uit d'Italiaanſche in de Latijnſche Taal van woort tot woort, en zo voort in de Nederlantſche Spraak vertaalt, gelijk volgt:

o. *Verklaring* del Xiù Più, *of, gelijk d'Aanteekenaar zegt, van de Prieſter des Koninkrijks van Judæa gedaan, die* Kim Lim *genoemt wierd.*

I. IK zeg dan op deze wijze, de geen, die altijt waarächtig en ſtil heeft geweeſt, zonder enig begin, van 't diepſte verſtant, en altijt duren zal, heeft door zijn uitſteekende macht alle dingen uit niets geſchapen, en door zijn oneïndige Majeſteit en heiligheit de Heiligen gemaakt. Deze is de goddelijke Wezendheit, drie in perſonen, en een in zelfſtandigheit, onze Heer, de waarächtige zonder begin, *Olò, ò yu* ('t welk in 't Chaldeeus het zelfde als *Eloha* betekent) heeft in de geſtalte van 't Kruis de vier delen des werrelts gemaakt, de Chaos bewogen, twee *Kis* gemaakt, (dat is twee krachten, of twee hoedanigheden, *Inyam* genoemt; d'Aanteekenaar heeft, twee beginſelen) heeft verändering in d'afgront gemaakt, dat is heeft de duiſterniſſen verändert, de hemel en d'aarde heeft zich vertoont, heeft gemaakt dat de zon en maan door hun bewegingen de nacht en dag zouden veröorzaken, heeft alle dingen geſticht. Maar hy, d'eerſte menſch ſcheppende, heeft ook d'oorſpronkelijke gerechtigheit aan hem meêgedeelt, met hem Heer van 't heelâl te ſtellen, hem, die van zijn natuur eerſt leeg en gering, vol in zich zelf, met een volkome en onbelemmert verſtant, en zonder vermenging geen ongeregelde luſt hebbende.

Scheppinge der dingen.

Kis, wat het in de Sineſche taal betekent.

II. Maar daar na heeft de Satan, zijn argliſtigheden gebruikt hebbende, te weechgebracht, dat Adam het geen, 't welk uit zich, en uit zijn natuur zuiver en volmaakt was, beſmette; dat is heeft gemaakt dat de boosheit begon in hem in te treden, om de vrede, en de gelijkheit van deze zijn eenvoudigheit te ſteuren, en heeft door dat bedroch de tweedracht ingevoert. Dieshalven, toen 'er driehondertvijfenzeſtig verdeeltheden d'een na d'ander opgerezen waren, trok yder van hen het grootſte getal, dat hy kon, tot zich. Enigen hielden het ſchepſel in plaats van de Schepper. Anderen ſtelden een ydel beginſel, aller dingen, en een [a] zakelijk wezend, (Dit heeft zijn opzicht op d'aanhang der Afgodendienaars, en der Sineſche geletterden) om dat zy verzekeren dat het beginſel, uit het welk alle dingen voortgekomen zijn, leeg en ydel is; 't welk by hen het zelfde is als

Adams val.

365 Sekten.

a *Enstea-le.*

als fijn en onbegrijpelijk voor de zinnen, ſchoon het beginſel in zich [b] zakelijk en ſtellig is. Doch de Geletterden zeggen dat het beginſel der dingen niet alleenlijk zakelijk en ſtellig is, maar ook van zodanige geſtalte en lighamelijkheit, dat het van de zinnen bevat en begrepen kan worden. Sommigen zochten de zaligheit door offeringen. Sommigen roemden op zekere goetheit, om de menſchen te bedriegen, daar in zy alle hun wetenſchap en naerſtigheit ſtelden, terwijl zy met alle yver en naerſtigheit hun hartstochten dienden. Maar zy arbeidden te vergeefs, en zonder vordering, terwijl zy altijt tot erger voortgingen, gelijk den genen gebeurt, die uit een krijtvat vuur willen trekken, en, duiſterheit op duiſterheit hopende, en hier door zelfs het ware voetpad verliezende, niet tot de weg des levens weêrkeeren konnen.

b *Reale & Poſitivum.*

Vleeſchwerding van Gods Zoon.

III. Toen is een van de goddelijke perſonen der heiligſte Drieëenheit, de Meſſias genoemt, met zijn Majeſteit in te trekken, en te bedekken, en zich naar de menſchelijke natuur te voegen, menſch geworden. Daarôm hy, om deze blyſchap te verkondigen, d'Engel afgezonden heeft, en van een Maacht in Judea geboren is. Een grote Star heeft de boodſchapſter van dit geluk geweeſt. De Koningen, des zelfs klaarheit aangeſchout hebbende, zijn gekomen om geſchenken t'offeren, op dat de Wet, en de voorzeggingen der vierëntwintig Profeten vervult zouden worden. En hy heeft de werrelt door een grote Wet beſtiert, de goddelijke Wet gemaakt, de geeſtelijke, zonder gedruis der woorden, door 't waar geloof voltrokken: hy heeft d'acht zaligheden geſchikt: hy heeft de werreltſche dingen in eeuwigen verändert: hy heeft de poort der drie (godgeleerde) deuchden geopent, het leven gegeven, met de doot te vernietigen. Hy is in zijn perſoon ter hellen gedaalt, en heeft alle duivelen verbaaſt gemaakt, heeft met het ſchip van zijn godvruchtigheit de goeden ten hemel geleid, en de zielen der rechtvaerdigen in de zaligheit bewaart. Toen hy eindelijk deze dingen afgedaan had, is hy door zijn macht omtrent de middag ten hemel opgeklommen, nalatende zevenëntwintig boeken der Lering aan de poort, die ter grote bekering des werrelts geopent moeſt worden. Hy heeft de doop uit water en geeſt ingeſtelt, tot afwaſſching der zonden, en om de werrelt weêr tot zuiverheit te brengen. Hy gebruikt het Kruis; op dat hy alle menſchen, zonder uitzondering, zou bevatten, hy port alle aan door de ſtem der liefde, bevelende eerbiedigheit naar 't Ooſten te betonen, op dat zy op de weg van 't heerlijk leven zouden voortgaan.

IV. Zijn bedienaers laten, om d'uitwendige verçiering, de baart waſſen, en maken kronen op 't hooft, (dat is ſcheren de kruin) om te tonen dat zy innerlijk van geen quade hartstocht gehouden worden. Zy gebruiken geen ſlaven: in 't hoge en laege (dat is in voorſpoet en tegenſpoet) of in 't nederige maken zy zich aan allen gelijk: zy vergaderen geen rijkdommen, maar maken hen aan alle gemeen: zy onderhouden de Vaſten, zo om de tochten te doden, als om de goddelijke geboden t'onderhouden: zy achten de menſchen groot, die boven hen verheven, en (van de werreltſche dingen) afgetrokken zijn: zy bidden zevenmaal in yder dag, zo voor de levendigen, als voor d'overledenen: zy doen alle zeven dagen eens heilige dingen, om de ziel van de zonden te zuiveren, en de zelfde in haar zuiverheit te herſtellen. Om dat de Wet waarächtig, beſtandig en voortreffelijk is, zo is 't zwaar een naam te vinden, die daar op paſt, vermits haar uitwerking is te verlichten, en alles met klaarheit t'overſtorten; dieshalven heeft het nootzakelijk geweeſt de zelfde *Kim kiaò* te noemen, dat is klare en grote Wet.

't Leven der Apoſtelen, en der Prieſters, of van Chriſtus bedienaars.

Voortreffelijkheit vande chriſtelijke Wet.

V. De Wet word niet uitgebreid noch uitgeſtrekt, daar de koninklijke perſonen gebreken: maar de koninklijke perſonen worden geenſins zonder Wet groot gemaakt. Als dan de Wet en de Koningen overëenkomen, en tot een zaak als te zamenſtemmen, zo word terſtont de werrelt verlicht. Dieshalven, toen zeker Koning, *Taì cùm veù huamti* genoemt, in die tijt vermaart, met zonderlinge voorzichtigheit en heiligheit (China) bediende, quam uit Judea zeker man van uitſteekende deucht, *Olò puen* genoemt, die, van de wolken afgeleid, de ware lering invoerde. Hy ook, door de winden en door de zeekaarten geleid, heeft veel gevarelijkheden en kommer uitgeſtaan, en is eindelijk in 't jaar *Chiñ quoñ* en *ieù ſiè* (dit was het zeshondertzesëndartigſte jaar na Chriſtus geboorte) aan 't koninklijk Hof aangekomen. En de Koning beval aan de vermaarde *Kolaus*, of Opperraat, die *Fam Kieù lym* genoemt wierd, dat hy, een laſtbeeſt nemende, deze nieuwe gaſt naar 't Weſten te gemoet zou trekken, dat is naar de voorſtat, en hem, na dat hy hem met alle gunſtbewijs ontfangen had, in 't Hof leiden zou. De Koning beval dat men de Lering in 't Palais zou brengen; en daar onderzocht hy gezamentlijk de waarheit van de Wet. De Koning verſtond dat de Wet waar was, en beval ernſtelijk dat men de zelfde met macht en eer verkondigen en uitbreiden zou, en ſchreef weêr in dit twaalfde jaar *Ciñ quoñ*, op de zevende van Herfſtmaant, (dit was het zeshondertzesëndartigſte jaar na Chriſtus geboorte) in dezer voegen: (dit is d'inhout van de Wet, die volgt.) De ware Wet heeft geen bepaalde naam, en de heiligen hebben geen bepaalde plaats, daar zy blyven: zy lopen uit naar alle delen om de werrelt t' onderwijzen, om aan de quijnende werrelt te hulp te komen, met zeilen en riemen bezich en ingeſpannen, om nuttigheit aan te brengen. *Olo puèn*, een man van grote deucht, heeft uit dit Koninkrijk *Tanciñ*, (of Judea) van zo verre afgelege plaatſen de Lering en beelden aangebracht, om hen aan ons Hof aan te bieden. En wy, zijn voorneemen van 't onderwijzen van de grontveſten onderzoekende, hebben bevonden dat zijn Lering zeer uitſteekend, en zonder uitterlijk gedruis, en voornamelijk op de ſchepping des werrelts gegront is. Zijn Lering is niet van veel woorden; en hy bout zijn waarheit niet boven op, en alleenlijk in ſchijn, terwijl zy den menſchen zaligheit en vordering toebrengt. En dieshalven is dienſtig dat zy door onz geheel Rijk verkondigt word. Hy beval ook aan de Mandarynen, die *Nim fam* genoemt worden, in die plaats van 't Hof, dat zy een grote Kerk zouden bouwen, en eenëntwintig Bedienaars daar toe ſchikken; (de Schryver *Kim Cim* prijſt hier de Koning) te weten om de krachten der Heerſchappy van *Cheù Olad iù* (dit is het hooft der aanhang van *Stai iù*, by anderen *Tauſu*) te verzwakken. Hy trok op een zwarte wagen naar 't weſten, (dat is buyten China. Maar toen de grote *Tam* vermaart en deurluchtig is geworden met *Tao*, is het heilig Euangelium in China ingebracht. Korts daar na deê de Koning de beeltenis van hem, (dat is van *Olò puèn*) die, gelijk wy gezegt hebben, d'eerſte het Euangelium aangebracht had, uitſchilderen, en aan de muur hangen; Zijn uitſteekende gedaante ſcheen tegen de poorten van de Kerk aan, en zijn geheugenis zal altijt in de werrelt blinken.

De Wet word in China gebracht.

En deur China verkondigt.

Dienſt der heilige beelden.

Kerk in China bevolen te bouwen.

Beeltenis van *Olò puèn*, eerſte Apoſtel der Sineſen.

VI. Naar de Lantbeſchryvers, die gewach van de weſterlijke delen maken, en naar de Hiſtorieſchryvers der twee Koninkrijken *Hañ* en *Guei* paalt het Koninkrijk *Tan cin* (dat is Judea) naar de zuidzijde aan de rode Zee, naar 't noorden heeft het de bergen der geſteen-

Beſchryving der gelegenheit van Judea, naar de Lantbeſchrijvers der Sineſen.

gesteenten, naar 't westen *Boco das fullas*, (men kan zwarelijk gissen wat dit is, ik vermoed het de Karmel te zijn) in d' uitzicht naar de Heiligen. Eindelijk, naar d' oostzijde paalt het aan deze plaats *Ciam fam*, en aan 't water, 't welk zy Doot noemen. Dit lant werpt uit asch, die heet van vuur is, (misschien meent hy d' Asfaltitische poel) brengt voort balsem, kleine gesteenten en karbonkelen; (daar mede hy Egipten aanwijst, met d' overige oevers van de rode Zee, in de welke het voorverhaalde gevonden word) heeft geen rovers en moordenaars, het volk leeft in vrede en blyschap; zy laten in 't Koninkrijk niet toe, dan 't Euangelium; zy geven d' ampten en waerdigheden aan niemant, dan aan de genen, die hen door hun deucht verdient hebben: de gebouwen zijn groot: (met een woort) het Koninkrijk is vermaart door de Dichtkunst, anderen zeggen door ordening en goede zeden.

VII. *Dokào*, by anderen *Caozum*, *Cùm*, de zoon van *Taì çùm*, nam de heerschappy in handen in 't zeshondertëenënvijftigste jaar, (de Schryver *Kìm cìm*, in zijn redenen voortvarende, zegt dit) *Caò vìm*, by anderen *Caozum*, een groot Kaizer, geensins van de deuchden zijns grootvaders ontäardende, wist met eer het voorneemen van zijn grootvader te vervolgen, en zijns vaders zaken uit te breiden, en t' eren, bevelende dat men in alle Lantschappen kerken zou stichten, en verëerde met eenen *Olò puèn* met d' eernaam van Bisschop van de grote Wet, die over 't grote Rijk van China gebood. Gods Wet wierd toen deur tien Lantschappen verkondigt, (in de welken het Sinesche Rijk begrepen was) en 't Rijk genoot een grote vrede, alle steden wierden met kerken vervult, en de huizen bloeiden door de gelukzaligheit van 't Euangelium.

Het Euangelium word in tien Lantschappen van China verkondigt.

VIII. In dit gezeide jaar *Xìm liè* (toen het zeshondertnegenëntnegentigste jaar van Christus geboorte) verhieven de Boncien, aanhangers der Pagoden, hun krachten gebruikende, hun stemmen (dat is lasterden onze heilige Wet) in de plaats, die *Tuñ Cieû* genoemt wierd; (deze was misschien in 't Lantschap *Honan*) en in 't einde van dit ander jaar, *Sien tien* genoemt ('t welk met het zevenhondertëndartiende jaar na Christus koomst overëenkoomt) hebben enige bezondere menschen in *Sieño*, de welk d' oude hooftstat *Veñ vañ* was, (d' Aanteekenaar wil dat het *Siganfù*, in 't Lantschap *Xeñsi* is) bestaan onze heilige Wet met schimp, spot en laster aan te tasten.

Vervolg tegen de Wet ontsteeken.

IX. In deze tijt was zeker Vorst der priesteren, (hy schijnt Bisschop geweest te hebben) Joannes genoemt, en een ander man van grote deucht, *Kie Lie* geheten. Deze twee, met andere Edelen van hun lantslieden, niet min door 't gerucht, dan door de veràchting der werreltsche dingen, vermaart, begonnen weder op een behorelijke wijze hun voortreffelijk Euangelium, met te volharden, te verklaren, en de draat (door de boosheit van de quade geest) overlang afgebroken, weêr aan te knopen. De Koning, *Hiueñ cuñ chi tao* genoemt, (deze begon in 't zevenhondertënnegentiende jaar na Christus koomst te heerschen) beval aan vijf Koninkjes, dat zy zelfs tot het gelukzalig huis (dat is de Kerk) zouden toegaan, en altaren oprechten. Toen begon de kolom des Wets, die voor een korte tijt nedergeworpen was, weêr opgerecht te worden, en aanwas te nemen. In dit beginsel van 't jaar *Tieñ pao* ('t welk het zevenhondertdrieënveertigste jaar na Christus geboorte was) beval de Koning *Ota Ciam Kuen* (de naam van de tytel) aan de gezeide *Cuolìe siè* (deze was een gelubde, in de hoogste gunst by de Koning, en de grootste macht bezittende) dat hy de ware beelteniſſen der

De Wet bloeit weêr.

 vijf

vijf Koningen, zijn voorzaten en grootvaders, in de Kerk zou brengen, en daar plaatſen, en dat hy'er te gelijk hondert panden van zeer koſtelijke dingen zou doen dragen, om deze plechtelijkheit te vieren, (zegt de Schrijver *Kim Cim* tot lof der zelfde Koningen.) De lange baarden van de Draak, ſchoon zy verre zijn, niettemin zijn bogen, en zwaarden konnen met de hant aangegrepen worden (hy heeft hier zijn opzicht op zekere oude Hiſtorie van de zelfde Koning) die verdicht wierd op een Draak zittende hoog in de lucht gevoert te zijn, en die van de dienaars, de welken zeiden dat zy met de Koning zouden trekken, met verſcheide wapentuigen verzien was; maar de genen, die gebleven waren, aan de baart van de Draak trekkende, droegen zekere wapenen ter geheugenis van de Koning, gelijk daar in hem als tegenwoordig aanſchouwende. (De Schryver van dit geſchrift heeft dieshalven zijn opzicht op deze Hiſtorie, om aan te wijzen dat de beelteniſſen der voorgedachte Koningen by de Koning in de plaats der tegenwoordigen en levendigen hebben geweeſt; en dieshalven voegt hy'er by; De klaarheit die deze beelden geven, toonde dat zy tegenwoordig by ons waren.)

Fabel der Sinezen.

In 't jaar 745, quam een ander Prediker uit Judea.

X. In 't darde jaar *Tieñ paò* (dit was het zevenhondertvijfenveertigſte jaar na Chriſtus geboorte) was in Judea, anderen zeggen in India, zeker Prieſter *Kiehò*, die, door de hulp der ſtarren geleid, in China aanquam, en, de zon aanſchouwende (dit was het plechtelijk gebruik der gener, die tot ſamenſpraak met de Koning toegelaten wierden) tot d'aanſchouwing van onze Kaizer ingebracht wierd. Maar de Koning beval dat de Prieſter Joannes en Paulus, met andere mannen van de zelfde belijdenis, en met de tegenwoordige Man *Kie hò* van zo grote deucht, tot het Palais van *Hiñ Kiñ* geroepen, zich begeven zouden tot aanbidden, en tot heilige werken (van aandacht) te oeffenen. In deze tijt wierden de koninklijke brieven, zeer koſtelijk naar d' ordening geçiert, van rode en hemelblaauwe verwe blinkende, in de kerkkaſſen bewaart, en de koninklijke ſchacht, opklimmende, en tot aan de zon reikende, vervulde 't ydel: haar gunſt en gaven worden vergeleken met de hoogte van de Zuiderberg; en d'overvloet der weldaden is gelijk de diepte van d'ooſterlijke Zee. De Reden kan niet nalaten het goetgekeurde en gedenkwaardige goet te keuren. Dieshalven beval de Koning, *Sa çum neñ meñ*, of *Veñ min* genoemt, (die in 't zevenhondertzevenenvijftigſte jaar begon te heerſchen) door een nieuw gebod, in dit *Liñ suù seù*, en in de vijf ſteden Kerken te bouwen. Deze Koning was uitſteekend van vernuft, onder de welk de deur der gelukzaligheit voor 't geheel Koninkrijk geopent is; terwijl deze gelukzaligheit, blyſchap en dit gejuich in wezen was, wierden de zaken van de koninklijke beſtiering zeer hoog verheven.

In 't jaar 757. De Koning *Sa çum neñ meñ* in zijn deugden.

XI. De Koning *Tai çuñ veñ vù*, (deze verkreeg de heerſchappy in 't zevenhondertvierënzeſtigſte jaar) de goede tijden deelächtig geworden, bediende de zaken van 't Rijk zonder zwarigheit, hy zond jarelijks, op de viertijt van Chriſtus geboorte, hemelſche reukerijen tot dankbewijs, en beſchikte voorraat van alle dingen, en van koninklijke lijftocht, om de bedienaars van deze heilige Wet t'eren; zeker, de hemel heeft ſchoonheit en volmaaktheit aan de werelt meegedeelt, en dieshalven brengt hy de dingen mildelijk voort; deze Koning volgde de hemel na, dieshalven kon hy de zijnen voeden en onderhouden.

In 't jaar 764. Deuchden van Koning *Tai çum*.

XII. De Koning *Kieñ ciuñ xiñ veñ vù* (in 't zevenhonderteenëntagtigſte jaar heerſchende,) gebruikte acht middelen om de goeden te lonen en vergelden,

In 't jaar 781.

Uitwerkingen van 't Euangelium, en van de christelijke Wet.

den, en de quaden te straffen. Hy stelde nieuwe middelen in, om de stant van 't Euangelium weêr op te rechten, en uit te breiden. Zijn bestiering was zeer uitsteekend. Wy bidden God voor hem, zonder ons hier over te schamen. Hy was van grote deucht, ootmoedig, vreedsaam en geleert; hy verdroeg zijn naaste, vloeide over van liefde om alle menschen te helpen, en deê goet aan alle levendigen. Dit is de ware weg, en de ladder van onze heilige Wet, te maken dat de regen en winden ter gewone tijden wederkeren, dat de werrelt stil en gerust zy, de menschen wel bestiert, en de bezondere dingen recht geschikt worden, dat de levendigen wel leven, en d'overledenen blyschap genieten. Deze dingen vaerdig te hebben, en reden te geven spruit in waarheit uit onz heilig geloof, en zijn alle uitwerkingen van de sterkheit en macht van onz heilig Euangelium.

XIII. De Koning gaf aan de gezeide Priester *Usù*, de grote Verkondiger des wets, deze eernamen *Kin iù, quàm lò tai fù* (dit is een ampt in 't koninklijk hof) en *Sou fum ciè tù fù lèi*, (een ampt buiten 't hof) *Xi tien thum Kien* (dit is ook een ander ampt, welks verklaring ik niet in 't afschrift gevonden heb.)

Des Konings geschenken aan de Verkondiger van Gods woort.

Desgelijks schonk hy aan de gezeide Priester, de Verkondiger van de grote Wet, een kerkelijke kleding van hemelblaauwe verwe, (in 't Italiaans *di color pavonazo*, dat is van violette verwe.) Deze Priester was vreedsaam, deê gaerne wel aan anderen, en volbracht met grote naerstigheit de werken des deuchts. Hy quam naar China van een verre gelege gewest uit de plaats, *Vam xi ciù chim* genoemt, een lantschap der Pagoden, 't welk het zelfde als het verre gelege lantschap Indien is. Deszelfs daden overtroffen drie vermaarde geslachten van China; en hy heeft d'andere wetenschappen volmaaktelijk uitgebreid. In 't begin diende hy de Koning in 't Hof, daar na is zijn naam ook in 't koninklijk boek ingebracht.

XIV. Het Koninkje *Fuen Yam*, ook *Cò çu y* genoemt, met de naam van *Chum Xulim* vermaart, oeffende zich in 't begin in d'oorlogshandel in de delen van *Sofam*. Maar de Koning, *Sò çùm* genoemt, beval aan *Ay sù*, of *Y sù*, dat hy *Cò çù y* gunstiglijker dan d'anderen zou vorderen, (het schijnt dat de Koning bevolen had dat hy een Raatsheer van *Cò çù y* zou zijn) hoewel hy vieriglijk van d'Overste wierd bemint, zo bemoeide hy zich echter niet met des zelfs gewone stijl van handelingen te volgen; want hy was de nagels en tanden van de Staat, d'ogen en oren van 't heir, (een Sinesche spreekwijze) hy wist zijn inkoomsten uit te delen, niet t' huis op te hopen. Hy schonk aan de Kerk een ding, *Poli* genoemt, (het schijnt van glas geweest te hebben) dat kostelijk was in deze plaats *Cim Reguen*, by anderen *Lintiguen*: Wijders tapyten van deze plaats, met gout ingeweven, en *Ciè Kì* genoemt. Hy vermaakte d'oude Kerken, die hy van nieus stichtte, en rechtte op het portaal, en 't huis des wets, toestellende huizen en herbergen, die gelijk vliegende faisanten blonken; behalven d'oeffeningen van onze heilige Wet, benaerstigde hy zich in de werken der liefde, met jarelijks de Priesters van vier Kerken te vergaderen, die hy van gantscher harten diende, hy verzorgde in alle nootzakelijke dingen in de tijt van vijftig dagen, hy verzadigde ook de hongerigen, bekleedde de naakten, bezorgde de zwakken, begroef de doden.

Werken der barmhartigheit van de Koning.

XV. In de tijt van *Tà sò* is, uit oorzaak van alle zijn karigheit, diergelijke goetheit niet gehoort, (deze *Tà sò* was Boncius, een afgodendienaar) die in zekere zeer grote vergadering der Bonciën, daar in men van de zaken van zijn aanhang handelen zou, het ampt van de gasten t'ontfangen, en van yder met nootzakelijke dingen te verzorgen, bediende.

De gelukkige ſtant van de Kerk in China, word in de Steen geſneden.

diende. (Dieshalven, de Schryver, van de werken der barmhartigheit van *Oy ſiè* handelende, ſtelt deze *Tan sò* boven hem.) Maar in de tijt van dit Euangelium zien wy gelijke menſchen met heilige werken bezich zijn. Dieshalven, op dat zo heerlijke werken in 't licht zouden verſchijnen, zo heb ik dienſtig geacht hen in deze grote ſteen te doen inhouwen.

XVI. Ik zeg dan dat God waarächtig, zonder begin, zuiver, geruſt en onveränderlijk is. Hy heeft d' eerſte Werkmeeſter der ſchepping geweeſt. Hy heeft d'aarde ontdekt, en de hemel verheven. Een uit de perſonen is tot d'eeuwige zaligheit der menſchen menſch geworden, in de hoogte opgeklommen, gelijk de zon, vernietigende het duiſterächtige, en in alle dingen de grondige waarheit oprechtende.

XVII. Die deurluchtigſte Koning, de welk warelijkſt d'eerſte der eerſte Koningen heeft geweeſt, de bequame tijt waarneemende, heeft alle zwarigheit wechgenomen; de hemel is uitgebreid, en d'aarde uitgeſtrekt. Zeer klaar is onz Euangelium, dat in 't Koninkrijk *Tam* ingevoert is, met de lering in te voeren, en de Kerken op te rechten; en heeft voor de levendigen en overledenen in de plaats van een ſchip geweeſt: en, alle gelukzaligheit verheffende, heeft de ruſt en ſtilte aan de gehele werrelt gegeven.

Bouwing van Kerken.

XVIII. *Caò çum*, de voetſtappen van zijn grootvader navolgende, begaf weêr zijn gemoed tot nieuwe kerken te bouwen. De hoge en heerlijke tempelen der vrede hebben de gehele aarde vervult. De ware Wet heeft ſchoonheit aangedaan. Hy heeft de Biſſchop met d' eernaam verëert, en de volken hebben geruſtheit en blyſchap zonder arbeit en kommer genoten.

Eernaam van Biſſchop, en des zelfs achting.

XIX. De wijze Koning *Ni ueñ çum* wiſt de ware en rechte wegen in te gaan. De koninklijke tafelen waren heerlijk en deurluchtig; de koninklijke brieven daar op bloeiden en blonken. De koninklijke beelteniſſen ſchenen uit. 't Geheel volk eerde hen met grote eerbiedigheit, alle dingen wierden uitgebreid, en de menſchen genoten daar uit de grootſte blyſchap.

XX. Deze Koning *Sò çum* quam, door zelf te heerſchen, tot de Kerk. De heilige zon blonk uit. De gelukkige wolken verdreven alle blintheit en duiſterheit des nachts. Toen de gelukzaligheit in 't koninklijk huis opgehoopt was, hielden alle qualen op, en toen d' onëenigheden wechgenomen waren, wierd onz Rijk herſtelt.

XXI. Deze Koning *Tai cum fù* was gehoorzaam; door zijn deucht maakte hy de hemel en aarde gelijk. Hy gaf aan 't volk leven, en aan de bezondere dingen voortgang. Hy zond, tot dankbewijs, reukwerken aan de kerken; hy oeffende werken der liefde en barmhartigheit. De zon en maan wierden in zijn perſoon verëenigt, dat is, alle menſchen quamen toeſchieten; om gehoorzaamheit aan hem te bewijzen.

Glans van de Kerk.

XXII. De Koning *Kieñ cum*, in de heerſchappy geſtelt, bewees klare blijken van deucht. Hy bevredigde vier zeen met de wapenen. Hy heeft een beſchryving van tien duizent grenspalen gemaakt. Hy verlichtte, gelijk een kaers, de verborgentheden der menſchen, en zag, als in een ſpiegel, alles ontdekt. Hy wekte de gehele werrelt weêr op. Alle d' uitheemſchen ontfingen de regel van te leven.

Verheerlijkt door d' artykelen des geloofs.

XXIII. De Wet, ô hoe groot, hoe volmaakt, en hoe ſtrekte zy zich tot alle dingen uit! Ik, de zelfde uitſpreeken willende, kan niet nalaten haar de goddelijke Wet te noemen. De Koningen wiſten hun zaken te ſchikken, ik Onderdaan kan hen verhalen; dieshalven recht ik deze zeer koſtelijke Steen op, tot lof en uitbreiding van de grote gelukzaligheit.

Goddelijke Wet.

XXIV. In

De Steen in 't jaar 782 opgerecht.

XXIV. In onze heerſchappy van de grote *Tam*, in 't tweede jaar van deze *Kien cium*, (te weten in 't zevenhonderttweeëntachtigſte jaar na Chriſtus geboorte) op de zevende dag van Herfſtmaant, op Zondag wierd deze Steen opgerecht, toen de Biſſchop *Him ciù* de Kerk van China bediende. De Mandaryn *Liu ſièci yen* genoemt, met d'eernaam van *Ciao y cum*, by anderen *y lam*, in welk ampt voor hem geweeſt heeft *Tai cieù ſiè ſu Can Kiun*, heeft met zijn hant dit opſchrift gemaakt.

Dit is de verklaring van 't opſchrift, in de Steen geſneden, in de welke warelijk dit ten hoogſten te verwonderen is, dat zulk een verſcheide en veelvoudig verhaal der dingen, 't welk deze Steen begrijt, in zulk een kleine ruimte, en niet dan in duizent en achtien merkletters begrepen kon worden. D' uitlegging van dit geſchrift wierd tweevoudig gedaan. Deze tegenwoordige koomt zeer na overeen met de gene, die te *Pequin* gedaan wierd, daar na ook van *P. Michaël Boimus* van nieus uit het Sineeſch Afſchrift verklaart, de welke çierelijker en eigentlijker is, en beter met de Sineſche ſpreekwijze overëenkoomt; en hoewel zy, om de zelfde oorzaak, niet zo çierelijk in onze taal ſchijnt, zo is zy echter zeer çierelijk, en, zo veel de ſtijl, en Sineſche ſpreekwijze aangaat, in zonderheit van alle de genen geprezen, die zich voor Meeſters van de gezeide taal uitgeeven. Men bemerkt uit deze Geheugſteen, voorëerſt d'invoering van de Chriſtelijke Wet in 't Rijk van China, 't welk voor omtrent duizent jaren is gebeurt; gelijk ook met hoe hoog eerbewijs, en grote eerbiedigheit zy van de Kaizers aangenomen wierd; hoe en deur hoe grote Lantſchappen zy verkondigt wierd; hoe verre zy wierd uitgebreid in de tijt van hondertënvijftig jaren, daar in zy meeſt bloeide; eindelijk, hoedanige vervolgingen zy tweemaal uitgeſtaan heeft, en daar door allengs zo verdrukt is, dat daar af geen meer ſpeur en merkteeken overgebleven zou zijn, zo de kennis daar af niet in deze Geheugſteen was gebleven. Immers in de *Tijtboeken der Sinezen* word van des zelfs invoering in China naauwelijks iets gevonden, dan de namen der voorgedachte Koningen en Mandaryns. Deze Steen is gevonden weinig jaren te voren, eer de Jeſuïtſche Vaders in China quamen; daar uit blijkt dat de verklaring van zo hoge en uitſteekende zaken niet bewaart heeft geweeſt, dan voor de genen, die, in de wetenſchap der goddelijke en menſchelijke dingen voortreffelijk onderwezen, verkondigers en uitbreiders van de zelfde Lering, en Wet, door d' outheit der tijden uitgeſchrabt, en uitgewiſcht, zouden worden. Dit zy genoech zo veel het opſchrift, met Sineſche merkletters gemaakt, aangaat. Maar dewijl in deze vertaling veel dingen duiſter zijn, zo heb ik dienſtig geacht de zelfde met korte aanteekeningen te verklaren, gezamentlijk met d'overëenſtemming der Lering van alle de rechtgelovige ooſterſche Volken, die daar in begrepen is.

Wanneer de chriſtelijke Wet in China ingevoert is.

F Vierde

Vierde Hooftdeel.

Van 't Kruis, in de top van de Steen gesneden.

Voorteekenen gaan gemenelijk voor d'omkeeren en veränderingen.

Et heeft de goddelijke voorzienigheit zo belieft, dat, als 'er enige grote verändering in enig Koninkrijk, of gemene Staat voorhanden is, gemenelijk, eer de zelfde gebeurt, enige voorteekenen en gedrochtelijke voorkomingen, als voorboden, daar voorgaan. Hoe veel voorteekenen, een weinig voor Christus koomst, in 't Romainsche Rijk gezien zijn, de schriften aller Historieschrijvers zijn vol hier af. Lees, zo 't u belieft, *Egesippus, Iosefus* en anderen, en gy zult bevinden hoe veel schrikkelijke voorteekenen voor d'ondergang van Jerusalem gegaan zijn. En gelijk deze dingen in alle omkeeren van Staten door een onwederleggelijke getuigenis van Schryvers bevestigt worden, zo zijn de zelfden ook in Japon, en in het grote Rijk der Sinezen, tot bekering vaerdig staande, in de nieuwe vinding van 't heiligste Kruis, waar geworden. Toen men in Japon bezich was met een boom te kloven, vond men een Kruis daar in, welke vreemdigheit in alle menschen verwondering veröorzaakte. Wy lezen *in de Historie der Westersche Indien*, dat in 't Rijk van Mexiko een man was, die, een overste der Priesteren zijnde, voor een Profeet gehouden wierd; men zegt dat deze een weinig te voren, eer Amerika, of de nieuwe Werrelt gevonden wierd, gezegt heeft dat de tijt komen zou, en alreê naby was, daar in een vreemt volk, uit het Oosten aangekomen, het geheel Koninkrijk hun heerschappy onderworpen zou maken, en dat de beelden der afgoden voor d'eerste aanschouwing van 't Kruis, dat zy met zich voerden, zouden vluchten; 't welk gantschelijk op de zelfde wijze, als hy het voorzegt had, gebeurde.

Kruis in Japon gevonden, in een gekloofde boom.

Voorzegging van Amerika te vinden.

Want Ferdinandus Kortesius was noch naauwelijks in de haven van dit Koninkrijk geland, toen hy, een zwart vaandel met een rood Kruis opsteekende, en op des zelfs wonderlijke kracht, en gezamentlijk door 't vertrouwen van zijn voorgaande voortreffelijke daden op God steunende, deze Heidenen hem onderworpen maakte, en dit geheel Koninkrijk in zijn vermogen kreeg. Ik zal hier niet van de Boom spreken, die, een weinig te voren eer het Christelijk Geloof in 't Rijk van *Chili* ingevoert wierd, in de gestalte van een Kruis uitwies; dewijl de geheugschriften van *d' Indiaansche jaarboeken onzer Jesuiten* vol van dusdanige dingen zijn, gelijk ik in *mijn verhandeling van de wonderlijke Kruissen, in 't zestienhondertënzestigste jaar te Napels op de klederen der menschen gezien*, bredelijk verhandelt heb. Maar om weêr tot de Sinezen te keren, de Vader *Boimus* heeft hier voor, in *de Vooorreeden aan de Lezer*, aangewezen dat'er in China verscheide tekenen van 't Kruis zijn gevonden. Aan de vloet *Chiang*, in 't Lantschap *Honan*, wierd byna in de zelfde tijt, daar in men deze Geheugsteen ontdekte, een zeer groot yzer Kruis te voorschijn gebracht. In enige Lantschappen wierden ook zodanige Kreeften gevonden, die men te voren nooit gezien had, en op de rug met de gedaante van een wit Kruis getekent waren. Ja de Vader Matthæus Rikcius heeft van zeker Hebreer, een Sineesch Mandaryn, eerst verstaan dat in 't Lantschap *Xiamsi* zelf enige menschen, die zy aanbidders van 't Kruis noemden, gevonden zijn. Maar dewijl de zaak aanmerkenswaerdig is, zo zullen wy de zelfde hier kortelijk, en met weinig woorden byvoegen.

Kruis van 't Rijk van *Chili*.

Groot yzer Kruis in *Honan* gevonden.

Kreeften, met een Kruis op de rug, nooit te voren gezien.

Ik

Nikolaas Trigaucius van d'aanbidders des Kruis.

Ik zal my nu te liever toerusten om d'overblijffelen der christelijke waarheit te vergaderen, en de speuren en merkteekenen daar af op te speuren, om dat ik weet dat dit aan onze Europers zeer aangenaam zal zijn. Wy hebben dit uit de zelfde Jode, en uit andere aanwijzingen in de voorgaande jaren verstaan. Toen aan de Vader Mattheus Rikcius klarelijk bekent was dat die Sinesche Licenciaat een Hoogleeraar van d'oude Wet was, zo begaf hy zijn gemoed tot enige klaarder blijk en speur, dan wy tot aan die tijt hadden, te verstaan. Doch zo lang als hy hem met deze naam noemde, verkreeg hy niets: maar hy, hen met verscheide Hooftzaken van de Wet, daar hy enige redenen van 't Kruis ondermengde, beschryvende, bequam het geen, dat hy meest begeerde. By de Sinezen heeft het Kruis geen gebruik, en dieshalven ook geen naam; en daarom hebben d'onzen een Sinesche naam daar aangegeven, die zy van de merkletter, de welke het tiental betekent, en met dit teken ✠ een volmaakt Kruis uitdrukt, ontleent hebben. En misschien is niet zonder goddelijk beleit gebeurt dat d'onzen heden de zelfde naam aan 't Kruis zouden geven, de welk d'ouden eertijts by de Sinezen, door het zelfde gebrek van woorden aangedreven, te voren daar aan gegeven hadden. Want zy hebben 't beide Scie-cu*, dat is merkletter van 't tiental, genoemt, en zijn daar in niet van 't voorbeelt der heilige Schrift, van de welke de letter* T *aangewezen word, afgeweken, maar hebben ook een volmaakter gestalte van 't Kruis ontleent. Toen men dan van 't Kruis met deze naam genoemt, sprak, verhaalde d'Israëlijt dat in de Hooftstat* Kai fum' fù, *zijn geboorteplaats, en in een andere vermaarde koopstat van 't Lantschap* Sciantum, Lincino *genoemt, en in 't Lantschap* Sciansi *enige vreemdelingen leefden, welker voorouders uit de Westersche Koninkrijken waren gekomen, dat dezen Aanbidders van 't Kruis waren, en het zelfde gemenelijk met de vinger in de spijs en drank uitdrukten, maar dat noch hy, noch zy wisten waaröm zy deze gewoonte onderhielden. De getuigenis van deze Israëlijt quam met de gene overëen, die de Vaders al overlang van de zelfde gewoonte van 't Kruis uit te drukken, de welke in verscheide plaatsen gebruikt wierd, verstaan hadden; ja zelfs van dat de jonge kinderen deze heilsame merkletter, tegen de kinderlijke ongevallen, met inkt op hun voorhooft maakten. Hier meê koomt ook het geen overëen, 't welk* Hieronymus Rusellus, in zijn Aanteekeningen op Ptolomeus Werreltbeschryving, *als hy van de Sinezen spreekt, aangetekent heeft. En dewijl wy van 't Kruis by de Sinezen handelen, zo moeten wy geensins een andere speur en overblijffel daar af overslaan. Een van onze Vaders zag in de handen van een liefhebber der Aaloutheit zekere Schel, die te koop was, zeer treffelijk van klokmetaal gemaakt, in welks top een heilig kapelletje was gesneden, en aan d'andere zijde van 't kapelletje een Kruis, en rontöm enige griekſche letteren. De geen, die dit zag, wilde het voor zich kopen, maar zy konden in de koop niet eens worden; en deze liefhebber der Aaloutheit verscheen sedert nooit weêr, op dat deze letteren uitgeschreven mogten worden. De zelfde Israëlijt voegde 'r by dat deze Aanbidders des Kruis een deel der lering, die zy als gebeden verhaalden, uit de boeken van zijner geloofsgenoten haalden, en dat zy aan beide gemeen waren; hy meende misschien Davids Psalmen. Hy zeide ook dat'er voornamelijk in de noortsche Lantschappen zeer veel hebben geweest, en in de geleertheit en wapenen zo gebloeit, dat zy aan de Sinezen, van natuur tot nieuwigheit genegen, ergwaan hadden veröorzaakt. Hy achtte dat de Saracynen, in de gehele werrelt de bitterste vijanden van de Christelijke naam, deze ergwaan over niet meer, dan omtrent zestig jaren, verwekt hadden. Dit vermoeden liep zo verre, dat zy alle, vrezende dat zy van d'Overigheden aangetast zouden worden, hier en daar wechvloden, en sommigen sich voor Saracynen, en anderen voor Joden, en de meesten van hen, uit vrees van de doot, zich voor afgodendienaars uitgaven. Hun kerken wierden in tempelen der afgoden verandert; en*

De Sinezen wijzen het tiental met de gestaltenis van 't Kruis aan.

Andere blijken van 't christelijk Geloof.

D'aanbidders van 't Kruis verbergen zich.

en hy noemde de Kerk van 't Kruis by hen met de naam, daar mede zy genoemt was, sedert dat zy een tempel der afgoden had geweest. En sedert die tijt zijn zy zo van vrees ingenomen, dat zy niets anders verbergen, dan dat zy van dat volk gesproten zijn. Hier uit is 't gebeurt dat'er, toen onze broeder derwaarts was getrokken, om d'overblijfselen der Christenen op te zoeken, en toen hy de namen der geslachten, van de Jode verhaalt, met zich nam, niemant uit hen was, die zich voor zodanig uitgaf; misschien daarom, om dat zy uit de gedaante bemerkten dat onze broeder een Sinees, en om dat zy misschien vermoedden dat hy een verspieder was, van d'Overigheit gezonden, en dat het klein getal der onzen niet toeliet een Priester uit Europa derwaarts te zenden, hoewel het nodig zal zijn daar woning te kiezen, om hen van hun vrees te bevrijden; 't welk noch eens, als het God belieft, gedaan zal worden. Dus verre Trigaucius.

Immers, gelijk'er in de tijt van *Markus Paulus Venetus*, in 't twaalfhondert-zesentachtigste jaar na Christus geboorte, in Tartarijen zeer veel Christenen zijn geweest, zo getuigt hy ook dat hy'er met zijn eige ogen d'eerbiedigheit en 't gebruik van 't Kruis ten hoogsten heeft zien bloejen. Want toen „ *Naiam*, een Christen van Godsdienst, „ naar het Rijk van *Kublai*, de grote Kaizer der *Tartaren*, trachtte, en alreê de „ bystant van een ander Koning, *Kaidu* genoemt, die in een heir van vierhondert- „ duizent mannen bestond, aan zijn zijde „ getrokken had, wierd hy, noch on- „ bereid ten strijt zijnde, onvoorziens „ van *Kublai*, met een heir van omtrent „ evenveel krijgslieden, op een zeer grote vlakte aangetast, en zijn krijgsmacht „ byna geheel verdelgt. En hoewel *Naiam*, gelijk ik hier voor gezegt heb, „ van Godsdienst een Christen was, zo leefde hy echter niet als een Christen. " Hy had nochtans in zijn voornaamste " vaandel het teken van 't Kruis gestelt, " en voerde veel met zich, die door de " belijdenis van de christelijke naam bekent waren. Maar de Joden en Saracenen van *Kublais* heir begonnen, na " de schandelijke gelede nederlaag der " vijanden, den Christenen Christus onmacht te verwijten, dewijl hy door " zijn vaandel, daar *Naiam* het teken van " 't Kruis ingestelt had, *Kublais* macht " niet verwinnen kon. Doch deze Christenen, dit ongelijk, Christus aangedaan, niet verdragen konnende, vervoegden zich by de Kaizer, by de " welk zy hun klachten tegen de Joden " en Saracenen instelden. De Kaizer, " om deze oorzaak de Joden, Saracenen en Christenen te zamengeroepen " hebbende, keerde zich naar de lesten, " en zeide tot hen: *Onze God en zijn " Kruis wilde aan* Naiam *geen bystant bewijzen: maar gy behoeft echter daar over niet " beschaamt te worden, om dat God, goet en " rechtvaerdig zijnde, d'ongerechtigheit en " 't ongelijk niet heeft willen voorstaan.* Naiam " *was een verrader van zijn Heer, en heeft " tegen alle billijkheit beroerte en weêrspalt ontsteeken, en in zijn boosheit de hulp van uw " God aangegrepen. Maar hy, als een goed en " oprecht God, heeft zijn misdaden niet willen " begunstigen. Hy beval toen aan de Joden en " Saracenen, vijanden van de christelijke naam, " dat zy niet ondernemen zouden de God der " Christenen, of zijn Kruis wijders met lasteringen te verscheuren; en in dezer voegen " wierd aan hen bevolen te zwijgen.* Dus verre *Markus Paulus Venetus*: daar uit blijkt dat de christelijke Godsdienst bezonderlijk in die gewesten gebloeit heeft; van 't welk wy hier na bredelijker zullen spreken.

De Historie van *Naiam*, een Christen, uit *M. Paulus Venetus*.

Getuigenis des Konings *Kublai*, van Christus, en van zijn Kruis.

Vijfde

Vijfde Hooftdeel.

Van d' Artikelen des Geloofs, en van d' andere çeremonien en plechtelijkheden, in de Geheugsteen begrepen.

DE heiligste Drieëenheit is in deze Geheugsteen in zo klare en uitgedrukte woorden begrepen, dat ik geensins nootzakelijk acht een breder verklaring daar over te doen. Want na dat Gods wezendheit en natuur door welövereënkomende eigenschappen in het tweede punt naerstiglijk uitgedrukt was, zo word'er daar na bygevoegt: [*Deze goddelijke wezendheit, drie in personen, en een in zelfstandigheit.*] En deze aanwijzing is genoech. Deze drieëenige zelfstandigheit *Olo oy*, 't welk in de Chaldeeusche taal misschien *Eloho* aanwijst, heeft in de gestalte van 't Kruis de delen des vierdeelige werrelts gemaakt: heeft de Chaos bewogen. Dit heeft zijn opzicht op d'eerste schepping der dingen, uit de verwarde klomp volmaakt. [*Heeft twee* Kis *gemaakt*] dat is beginselen, de welken, gelijk de Sinesche Verklaarder zegt, niets anders zijn, dan de [a] stoffe en de [b] vorm, of, gelijk anderen, de Hemel en d' aarde, van de welken 't eerste het [c] doenig, en 't leste het [d] lijdig beginsel der dingen is. [*Dieshalven, toen'er driehondert vijfënzestig aanhangen gerezen waren.*] Dit moet geensins naar de letter verstaan worden, maar naar zekere misbruiking, of vergroting, namelijk dat 'er zo veel gedeeltheden gerezen waren, als 'er dagen in 't jaar zijn, dat is, als of 'er in yder dag na de val van d'eerste mensch, en verlies van d' oorspronkelijke gerechtigheit, een nieuwe aanhang en gedeeltheit te voorschijn gekomen was. In 't vierde punt word aangewezen, de Vleeschwording van Gods Zoon, uit de Maacht in Judea, en de Star vertoont, die voor de Wijzen ging, de welken met geschenken voorttrokken om Christus t' aanbidden. [*Op dat de Wet en de voorzeggingen der vierëntwintig Profeten vervult zouden worden.*] Dit heeft zijn opzicht op de vier grote, en veertien kleine Profeten; en indien men Abraham, Isaak, Jakob, Job, Moises, Samuël, David en Zacharias, de Vader van Johannes de Doper, daar byvoegt, zo zal men vierëntwintig Profeten hebben. Daar na volgt, na Christus doot, zijn afdaling ter helle, zijn opklimming ten hemel, met zijn nalating van zevenëntwintig boeken, dat is de vier Euangelien, de handelingen der Apostelen, Paulus veertien Brieven, drie van Joannes, een van Jakobus, twee van Petrus, een van Judas Thaddeus, en d' Openbaring, die gezamentlijk de zevenëntwintig boeken van 't nieu Verbont uitmaken.

De heiligste Drieëenheit.

[a] *Materia.* [b] *Forma.* [c] *Activum.* [d] *Passivum principium.*

De Vleeschwording van Gods Zoon.

Wie de vierëntwintig Profeten zijn.

Welken de zevenëntwintig boeken van 't nieu Verbont zijn.

In 't vijfde punt word verklaart, vooreerst de kleding der Priesters, als de genen, die de baart lieten wassen, de kruin als een kroon scheren, 't welk gebruikt is geweest by de Priesters en Bisschoppen der zielen, gelijk de kerkelijke çeremonien der eerste tijden genoechsamelijk aanwijzen; en deze gewoonte word noch tot aan deze dag bewaart, en van veel, zo van d'oostersche, als van de westersche Kerk, onderhouden.

Kleding der Priesters.

Hier word wijders, naar de getuigenis van 't heilig Euangelium, de doding der hartstochten, en der ontroerenissen des gemoeds, de gelijkmoedigheit, de verächting der rijkdommen, en de gewillige armoede aangeprezen; als ook de gemeenschap van leven in alles, gelijk de zelfde in d'eerste Kerk heeft geweest, en noch heden in de Geestelijken gebruikt word. Hier koomt noch by de verheffing van de Vasten, een bequame, ja nootzakelijke hulpmiddel, zo om Gods geboden t' onderhouden, als om d'aanprikkelingen van 't vleesch te bedwingen.

Doding der hertstochten, en belofte van gewillige armoede.

Gemeenschap van lijftocht.

Vasten.

De Kanonijke gebeden der zeven uren.

Zy bidden zevenmaal in yder dag, zo voor de levendigen, als voor d'overledenen. Zy hebben hier hun opzicht zo op de zeven Kanonyke uren, als op de gebeden,

Vagevuur.

voor de zielen, die in 't Vagevuur gehouden worden, ingestelt; in 't welk, gelijk de gehele kerkelijke Aalôutheit klarelijk aanwijst, d'eenparige gebeden der katholijke Kerk veel vermag om hen van straffen te verlossen. Zy zouden vergeefs voor de zielen bidden, die nu al de hemelsche zaligheit genieten, dewijl zy alreê hun einde en ooggemerk hebben verkregen; en ook vergeefs voor de genen, die in de hel worden gehouden, dewijl in de hel alle verlossing onmogelijk is; en dieshalven voor de zielen, die in 't Vagevuur zijn: in voegen dat dieshalven, de verkeertgevoelenden zich niet behoeven te schamen, zelfs uit deze Geheugsteen, d'overeënstemming van d'oude met de nieuwe Kerk te leren en verstaan. Dit heeft de lering der eerste Christenen, zo van d'oostersche, als van de westersche Kerk, geweest, en is tot aan deze tijt bestandig gebleven. En op dat dit te klarelijker aan de verkeertgevoeligen zou blijken, zo zal ik hier enige getuigenissen der Chaldeen, of der Syriers bybrengen, uit de welken de lering der voortgeplante Syrische Chaldeen van d'Euangelische lering onder de Sinesen, en de zin en mening van 't Vagevuur klarelijk getoont word. Vooreërst, de Syrische Chaldeen, in 't gezang zelf van de Misse voor d'overledenen, zingen dus:

ܗܦܘܟ ܡܪܝܐ ܒܪܚܡܝܟ ܠܫܠܗܒܐ ܡܢ
ܕܥܢܝܕܐ ܡܢ ܟܠܗܘܢ ܕܗܝܡܢܘ ܒܟ
ܘܫܟܒܘ ܘܐܬܬܟܠܘ ܥܠ ܣܒܪܟ

Gebed voor d'overledenen.

Dat is, *Heer, verdrijf door uw goedertierentheit, het gewelt van 't vuur, en van de vlam van d'overledenen af, die in u geloofd hebben, en ontslapen zijn, en in uw hoop zijn gerust.* En dusdanige gebeden hebben geen oude achtbaarheit gebrek, te weten apostolische Overlevering, de welke zo in d'Inzettingen van verscheide oostersche volken ingevoegt, als in de Voorreedenen der Koncilien word gelezen, met dit opschrift: *Van d'overledenen, en hoe voor hen gewach gemaakt moet worden; en dit is een gebod van d'Apostel Paulus; enigen zeggen echter dat dit een gebod van Jakobus is.* De woorden zelven zijn by de *Melchiten* en *Maroniten*, in 't negenëndartigste hooftdeel; by de *Kopten* in 't tweeëntwintigste hooftdeel; by de *Jakobiten*, in 't eerste lid van 't vijfde hooftdeel, en deze Inzetting begint dus:

اعمل في اليوم الثالث ذكران
الذين رقدوا بامزامير والصلوة
من اجل ان للمسيح مات وقام
للثلاثة ايام ويصير لهم ايضا تسعة
ايام لتذكرة الاحيا والاموات
واعمل لهم الثالاثين مثل السنة
العتيقة لان بنوا اسرايل حزنوا
علي موسي ثالاثين يوما ويعمل
لهم ايضا ذكران السنة بد لهم
ويعطوا من مالهم صدقة للمسا
كين واننا نامن لن يفعل
ذلك باهل الصفاف والايمان
والصلاح فاما من اجل اصحاب
الكبار والكفار فانه لو
صدق عنهم بكلما في
الدنيا من المال لم ينفعهم
ذلك شي ۞

Dat is, *Maak ten darde dag vermaan voor de genen, die ontslapen zijn, in Psalmen en Gebeden, om dat Christus gestorven, en ten darde dag verrezen is. Dat men ook voor hen vermaan doe op de negende dag, ter gebeugenis van de levendigen en d'overledenen. Vier ook voor hen de dartigste dag, naar de gewoonte en 't gebruik van d'oude Wet, om dat de kinderen van Israël dartig dagen lang over Moses geweent hebben. Desgelijks, dat men ook voor hen jarelijks vier, en van hun goederen almoessen aan d'armen uitreik. En zeker,* wy

wy geloven dat dit voor de genen geschied, die met ingetogentheit, geloof en gerechtigheit zijn begaaft: Want wat de bedrijvers der grote misdaden en d'ongelovigen aangaat, schoon men alle de goederen, die in de werrelt zijn, voor hen tot aalmoessen uitreikte, het zal niet vorderlijk voor hen wezen. Daar zy uitdrukkelijk de vergeeffelijke zonde van de dootzonde onderscheiden: in voegen dat de genen, die met vergeeffelijke zonden besmet, en dus uit deze werrelt gescheiden zijn, de zuivering van 't vuur tot aan de volkome uitwissching aller vergeeffelijke zonden uitstaan; maar dat de genen, die met dootzonden beladen van hier vertrokken zijn, geen hoop overig hebben van uit de hel verlost te worden. Bezie dit alles bredelijker verhandelt by *Abraham Ecchelensis*, Hoogleeraar der Syrische taal in de Roomsche Oeffenschool, in *'t register der Chaldeeusche boeken Hebedjesu.* Immers, hier toe strekken alle de diensten en plichtbewijzingen, en alle de Liturgien van d'overledenen, niet alleenlijk der Syriers en Chaldeen, maar ook der Copten, Arabiers, Ethiopiers, Grieken, Armeniers, en Latynen, ja de diensten, aalmoessen en behulpselen, zeg ik, strekken hier toe, dat zy de rechtvaardige zielen uit de pijn en straf van 't Vagevuur zouden verlossen. Voorts, dat de Mahometanen zelven dit geloven, blijkt uit het *boek*, 't welk zy met de naam van *Scherpzinnigheden* genoemt hebben, in 't welk zy gewent zijn voor d'overledenen te bidden, met deze woorden:

Mahometanen geloven aan 't Vagevuur.

اللهم روّح ارواحهم ونوّر
قبورهم وغسلهم بالماء والثلج
وبرّد حرارتهم ونقهم من
الخطايا كما نقيت الثوب
الابيض من الدنس ❀

Dat is, *O God, doe de zielen van dezen rusten, en verlicht hun graven, en wasch hen af in 't water en sneeu, en verkoel hun hitten, en zuiver en reinig hen van zonden, gelijk een wit kleet van vuiligheit gereinigt word.* Uit deze weinige dingen dan blijkt d'overeenstemming van alle de Kerken der Rechtgelovigen van 't Vagevuur, en voor d'overledenen te bidden is het zelfde, als 't Vagevuur te geloven, op dat de zielen, om geringe smetten daar in gehouden, door de gebeden der vromen geholpen, van pijn en straf verlost zouden worden.

Van d'Offer der Misse.

Zy doen alle zeven dagen eens heilige dingen, om de ziel van de zonden te zuiveren. Deze woorden wijzen aan dat d'offer van de Misse in yder zevende dag, dat is op de dag des Heren, of op de Zondag volbracht is. En heilige dingen, gelijk hier gezegt word, is in de Sinesche Taal even 't zelfde, als offer; daar uit wy met recht konnen besluiten dat de Voortplanters van 't goddelijk Woort in Sina in yder zevende dag d'offer van de Misse, dat is de Liturgia, of de bloedeloze offer van 't lighaam en bloet volbracht hebben, volgens de gewoonte by alle Oostersche Kerken, zelfs van d'eerste Kerk af, gebruikt, van welke Kerken (volgens de getuigenis van *Ecchelenses, in 't voorverhaalde boek*) boven de vijftig by d'oostersche Volken, ten deel gemeen, en ten deel eigen aan bezondere Volken, getelt worden; van de welken d'eerste en altijt meestgeachte geweest is die van S. Jakob d'Apostel, naar welks Regelmaat d'anderen sedert ingestelt zijn, ten deel van d'andere Apostelen, Petrus en Joannes, Markus, Dionysius, van de Roomsche Pauzen, en van de Leeraars der Kerk. *Maro de Syrier*, die tusschen de vijfde en zevende eeuw geleeft heeft, schrijft van S. Jakobs Liturgia dus:

D'offer van de Misse altijt in d'oostersche Kerk gedaan.

ܗܢܐ ܐܠܗܘܗܝ ܩܘܪܒܐ ܕܡܠܟܝ.
ܡܫܡܫ ܡܫܝܚܐ ܕܢܦܫ ܠܟܠܗܘܢ
ܩܘܪܒܐ ܘܟܠ ܗܘ ܠܟܠܗܘܢ
ܡܬܚܫܒ

ܗܘܝܘ ܕܩܘܪܒܐ

Dat is,

Dat is, *Dit is het beginsel der Liturgia van de heilige Apostel Jakobus, die d'oudste van alle Liturgien is, en dieshalven hebben d' anderen de hunnen naar zijn ordening ingestelt.* Maar dewijl in d' offer Christus waar lighaam en bloet geoffert worden, zo volgt dat deze rechtgelovige Voortplanters van 't Euangelium in Sina, vermits zy alle zeven dagen d' offer hebben volbracht, daar in ook, volgens het gebruik van de rechtgelovige oosterfche Kerk, sedert d' Apostelen zelven onderhouden, Christus waar lighaam en bloet geoffert hebben, gelijk niemant uit d' oosterſche Kerken, dan de ketters, ooit daar aan getwijffelt heeft: al 't welk uit *de Liturgien der Syriers, Chaldeen, Arabiers, Kopten, Ethiopiers, en Armeniers* zeer bredelijk bewezen zou konnen worden, zo het aan de genen, die in d' oosterſche gewoonten en plechtelijkheden ervaren zijn, niet dan al te wel bekent was, of zo mijn voorgenome ooggemerk dit toeliet. Immers *de heilige Petrus, Bisschop van Sebaste*, broeder van Basilius Magnus en Gregorius, van d' ongelovigen gevraagt zijnde wat hy achtte dat Christus waar lighaam en bloet wierd, terwijl hy de heilige dingen deê, dat is, terwijl d' offer van de Misse wierd gedaan, antwoordde met deze woorden: *Als de Priester staat, voor d' Altaar biddende, of de heilige Misse doende, en als d' ordening der woorden gezegt is, die Christus aan zijn Apostelen heeft geleert, en bevolen dat zy aan hun nakomers overleveren zouden: dan, zegt hy,*

وتنزل روح القدس الى ذلك
القربان وتصير الخبز لحما
بقدسها وقوتها وتصير مزاج
الخمر ☼

Dat is, *daalt de heilige Geest op deze offering, en maakt het broot tot vleesch door zijn heiligmaking en kracht, en de tempering en 't mengsel van wijn en water tot bloet.* En een weinig daar na:

ولكن يصير كله لحما
ودما مقدسا بروح القدس ☼

Dat is, *Maar word vleesch en bloet, heilig gemaakt zijnde in de heilige Geest.* Hier meê koomt overeên *Dionysius, Bisschop van Barsilibi, Amed Syrier, in zijn eerste hooftdeel der Aanteekeningen op de Liturgie van S. Jakob*, na dat hy van de verscheide geslachten der offeringen gesproken heeft, met deze woorden:

ܡܟܝܠ ܐܡܪܝܢܢ ܕܠܚܡܐ ܫܡܝܢܝܐ
ܒܫܪܪܐ ܘܒܚܝܠܐ ܐܝܬܘܗܝ ܦܓܪܗ
ܕܒܪܗ ܕܐܠܗܐ ܘܗܘܝܘ ܗܘ ܐܝܬܘܗܝ
ܦܓܪܐ ܕܩܢܘܡܗ ܗܘ ܕܢܣܒ ܡܢ
ܡܪܝܡ ܘܗܘܐ ܕܒܚܬܐ ܒܨܠܝܒܐ
ܡܛܠܬܢ

Dat is, *Wy zeggen dan dat dit hemelsch broot in waarheit en kracht het lighaam van Gods Zoon is, en dat het zelfde het lighaam van die persoon is, dat hy uit de Maacht Maria aangenomen heeft, en voor ons een offer aan 't Kruis geworden is.* Alle 't welk bewezen word van *Abedjesus, Babylonisch Chaldeen, tractat 4. Margaritarum c. 5. van d' Offer by Petrus Stroza, in zijn boek van de verborgentheden der Chaldeen, en Babylonische Kerk met de Roomsche vereeniging.* Maar dit zy genoech van d' offer der Misse.

Van 't gevolg der Koningen, van de welken deze Geheugsteen gewach maakt.

1. 't Jaar daar in de Voortplanter van 't Euangelium *Olo puen* uit *Judea* eerst in *China* aangekomen is, was, naar de rekening der *Sinezen*, omtrent het zeshondertzesendartigste jaar, in welke tijt de Koning *Tai çum ven hoam*, van deurluchtige naam, het gebied over de *Sinezen* had. 1. *Tai çum* Koning van *China* Voortplanter van 't Euangelium.

In 't zeshonderteenenvijftigste jaar, na 't overlijden van de Vader *Tai çum ven hoam*, volgde zijn zoon *Kaozum* zijn Vader in 't Koninkrijk van *China*, en stelde *Olo puen* tot Bisschop van de grote Wet, naar de welke het Koninkrijk bestiert wierd.

2. *Kaozum* Koning.

2. In 't zeshondertnegenentnegentigste jaar, daar in *Xim liè*, nazaat van *Kaozum*, over 't Koninkrijk der *Sinezen* gebood, zijn voor d' eerstemaal de Bonciën, Priesters der Afgoden, in 't Lantschap *Honam*, tegen de heilige Wet opgestaan; en in 't ander jaar van zevenhondertdartien hebben ook bezondere menschen in *Sieno*, d' oude hooftstat *Van Vam*, (die, gelijk enigen zeggen, *Siganfû*, in 't Lantschap *Zensi*, geweest heeft) de Wet vervolgt.

3. *Ximliè.*

3. In 't zevenhondertnegentiende jaar, na dat de Koning *Xim liè* overleden was, wierd Koning *Hiuen çum chi taõ*, die de Wet, van d' onvrome vervolgers verdrukt, door Joannes de Bisschop, diens naam ook op de kant van de Tafel gesneden word gezien, en door een ander man van grote deucht, *Kiè liè* genoemt, weêr opgerecht heeft.

4. Koning *Hiuen çum chi taõ.*

Hier staat nu te verklaren wat in deze plaats met *Draaksbaart* gemeent word. De *Sinesche Vertaalder* en *Verklaarder* hier af verhaalt dat dit zijn opzicht heeft op een oude Historie van 't Rijk, of eer op een fabel: want men zegt dat een van hun Koningen, in de vlieging uit de lucht op een draak heeft gezeten, de welk van de medegezellen des Konings met hun wapenen aangestuwt wierd, om voort te gaan, en dat de genen, die d' oorlog volgden, de schachten omtrent de baart van de draak uitgeplukt hebbende, hen hielden, tot gedachtenis van hun Koning: welke uitgang en geval zo diepe wortelen in de geesten der waangelovige menschen geschoten heeft, dat het Rijk der *Sinezen* tot aan deze dag noch geen andere wapenen gebruikt, dan van draken, die zy niet alleenlijk overal schilderen; maar zy verçieren met de beelden der draken ook hun klederen, boeken, schilderijen, en alle andere geheugteekenen van 't gemene nut.

Fabel van de draak der *Sinezen.*

4. In 't zevenhondertzevenenvijftigste jaar na Christus geboorte beheerschte de Koning *Ca çum neñ meñ* de heerschappy der *Sinezen*, met het grootste geluk van 't geheel Koninkrijk, en voortplanting van 't heilig Euangelium. Onder deze Koning wierd 'er door apostolische mannen een andere reis uit *Judea* naar *China* gedaan, door zeker Priester *Kiè hò* genoemt, die gezegt word door de hulp der starren, dat is door middel van een reis ter zee, in *China* aangekomen te zijn.

5. De Koning *Ca çum neñ meñ.*

Andere reis ter Zee uit de westersche Landen naar *China.*

5. In 't zevenhondertvierenzestigste jaar klom de Koning *Tai çum veñ vû* op de koninklijke Stoel. Hy was ook een voortreffelijk voortplanter van de goddelijke Wet, gelijk uit het verhaalde blijkt.

6. De Koning *Tai çum veñ vû.*

6. In 't zevenhonderteenentachtigste jaar had *Kien cium xim veñ uù* de heerschappy in handen. Hy was een rechtvaardig en godvruchtig Koning, weldadig tegen alle, een yveraar van de goddelijke Wet. Onder deze quam uit de zeer verre gewesten der *afgoden*, dat is uit *Indien*, heden het Rijk van de grote Mogor, een nieu Priester, een voortplanter van 't Euangelium, in *China*; en hy wierd van de Koning eerlijk ontfangen, gelijk uit het voorverhaalt verhaal blijkt. Onder deze Koning wierd ook deze geheugsteen toegestelt, en gesneden.

7. De Koning *Kien cium xim veñ vû*; onder deze een nieuwe reis uit *Indostan* naar *China.*

Dit is 't gevolg der Koningen van Christus heilig Euangelium in de heerschappy der *Sinezen*.

Zeste Hooftdeel.

Verklaring der Syrische namen, die in de Geheugsteen voorkomen.

DAat ons nu tot het geschrift, dat op de kanten gesneden is, voortgaan: en dewijl het zelfde tot noch toe onverklaart was gebleven, uit oorzaak van gebrek van ervare lieden in dit geschrift in *China*, en daarom van onze Portugesche Vaders naar *Europa* was gezonden, om daar van de genen, die in de Syrische Taal ervaren waren, vertaalt te worden, zo heb ik d' eerste de vertaling daar af met zodanig een vrucht, daar af men geen berou behoeft te hebben, aangevangen, en de zelfde met zo grote getrouheit en naerstigheit, als daar toe vereïscht wierd, volbracht. Dit geschrift dan is met oude Syrische letteren, die zy *Estrangelo* ܐܣܛܪܢܓܠܐ noemen, op de kanten van de Steen ingehouwen, en begrijpt het jaar, de namen, en 't ampt der gener, de welken in die tijt, toen deze Steen gehouwen en opgerecht wierd, uit d' apostolische mannen, en voortplanters van de goddelijcke Wet, in *China* verkeerden. De Vader *Emanuël Dias* gedenkt aan deze Steen, en aan 't verhaalde geschrift daar op, in *zekere brief, te Makao, op de drieëntwintigste van Oogstmaant, in 't zestienhondert vijfentwintigste jaar na Christus geboorte, in de Portugesche Taal geschreven*, die ik dienstig geacht heb met Latynsche woorden hier by te voegen, en die dus luid:

Wat de Syrische woorden, in de Steen gehouwen, betekenen.

In Provincia Xensi Sinarum, *ubi modò est* Trigautius, *effosus quidam Lapis magnitudinis* 24 *palmorum, aut circiter, in quo patet disertè ante* 1243 *annos fuisse illic Christianos raso vertice, qui mysteria Trinitatis & Incarnationis prædicarent, ac* Sinarum *Reges multos illis impendisse favores. Doctor Leo Christianus rem totam imprimi voluit, ac de mysteriis eo in Lapide ostensis à Mandarinis Christianis scribi, ut res magis innotesceret: Id agitur modò, ut in Regis notitiam res tota deveniat, vertat Deus omnia in gloriam suam.*

Dat is, *In 't Lantschap* Xensi *in* China, *daar nu* Trigaucius *is, wierd zekere Steen, omtrent vierëntwintig palmen groot, uitgedolven, in de welk klaarlijk blijkt dat daar voor twaalfhondert drieënveertig jaren Christenen met geschore kruinen hebben geweest, die de verborgentheden van de Drieëenheit, en van de Vleeschwording verkondigden, en bekentmaakten dat veel Koningen der* Sinezen *hun gunst daar aan besteed hebben. De Leeraar Leo, een Christen, wilde dat men deze gehele zaak zou drukken, en dat de christelijke Mandarynen van de verborgentheden, die in deze Steen getoont wierden, zouden schryven, op dat de zaak te beter bekent zou worden. Dit word nu gedaan, op dat de gehele zaak ter kennis van de Koning zou komen, en God alles tot zijn heerlijkheit keren.*

De Vader *Franciskus Hurtado* bevestigt dit zelfde uit het Lantschap *Nancheu*, en voegt 'er by dat in dit jaar de deur tot nieuwe Lantschappen van 't Rijk van *China* geopent heeft geweest, namelijk naar de Lantschappen van *Xensi*, *Xansi*, *Fohum*, dat aan d'uiterste grenzen van *Konchinchina* paalt, en lichtelijk toegang aan d'uitheemschen geeft. Doch in 't einde zegt hy: *By dezen waren tien of twaalf Syrische regels geschreven, die ik niet heb konnen vertalen. Daar waren ook bygevoegt de gunstbewijzingen van de Koningen der Sinezen aan de Priesters van die Wet gedaan. Deze overzetting is naar de woorden uit de Sinesche taal geschied. Daar zijn noch andere overzettingen, maar zy komen alle in 't wezen overeën. In de boeken van de Koningen der Sinezen word gevonden dat onz Geloof voor negenhondert vierëntnegentig jaren tot de Sinezen deurgedrongen is, en dat hondertënveertig jaren*

Syrische Opschriften.

Inscriptio Syriaca annum erecti monumenti exponens.

ܒܫܢܬ ܐܠܦ ܘܬܫܥܝܢ ܘܬܪܬܝܢ ܕܝܘܢܝܐ ܡܪܝ ܝܙܕܒܘܙܝܕ
ܩܫܝܫܐ ܘܟܘܪܐܦܝܣܩܘܦܐ ܕܟܘܡܕܢ ܡܕܝܢܬ
ܡܠܟܘܬܐ ܒܪ ܢܝܚ ܢܦܫܐ ܡܝܠܝܣ ܩܫܝܫܐ ܕܡܢ
ܒܠܚ ܡܕܝܢܬܐ ܕܛܚܘܪܣܛܢ ܐܩܝܡ ܠܘܚܐ
ܗܢܐ ܕܟܐܦܐ ܕܟܬܝܒܐ ܒܗ ܡܕܒܪܢܘܬܗ ܕܦܪܘܩܢ
ܘܟܪܘܙܘܬܗܘܢ ܕܐܒܗܝܢ ܠܘܬ ܡܠܟܐ ܕܨܝܢܝܐ

INTERPRETATIO

Anno Millesimo Nonagesimo Secundo Græcorum Jsdabusaid Sacerdos et Vicarius Episcopi Cumdam Civitatis regni Orientalis Milis Sacerdos, et Balah Civitatis Tahurstan Constituit Tabulam hanc Papa, et Scriptum est in ea administratio Redemptoris nostri, et prædicationes Patrum nostrorum apud Reges Sinarum.

ܐܕܡ ܡܫܡܫܢܐ ܒܪ ܝܙܕܒܘܙܝܕ ܟܘܪܐܦܝܣܩܘܦܐ

Adam Diaconus Filius Jsdbusaid Vicarij Episcopi.

ܡܪܝ ܣܪܓܝܣ ܩܫܝܫܐ ܘܟܘܪܐܦܝܣܩܘܦܐ

Morsargis Sacerdos, et Vicarius Episcopi.

ܣܒܪܢܫܘܥ ܩܫܝܫܐ

Sbar Jesua (id est Spes Iesu) Sacerdos.

ܓܒܪܝܐܝܠ ܩܫܝܫܐ ܘܐܪܟܕܝܩܘܢ ܘܪܝܫ ܥܕܬܐ ܕܟܘܡܕܢ ܘܕܣܪܓ

Gabriel Sacerdos, et Archidiaconus, et Caput Civitatis Cumdam, et Disrag.

ܐܕܡ ܡܫܡܫܢܐ ܒܪ ܟܘܪܐܦܝܣܩܘܦܐ ܦܐܦܫ ܕܨܝܢܣܬܢ

Adam Jo Diaconus Vicarij Episcopi Papasi Sinarum.

ܒܝܘܡܝ ܐܒܐ ܕܐܒܗܬܐ ܡܪܝ ܚܢܢܝܫܘܥ ܩܬܘܠܝܩܐ ܦܛܪܝܪܟܝܣ

In diebus Patris Patrum Ananiesua Catholici Patriarchæ.

W: vander Laegh scripsit et sculp.

Nomina Apostolicorum Virorum, quæ margini Lapidis Syriacis literis incisa Spectantur.

Ordo I.

Aaron
Petrus
Job
Lucas
Mattheus
Joannes
Sabar Jesua. id est Spes Jesu
Jesuadad
Lucas
Costantinus
Noë

Ordo II

Atdaspha
Joannes
Anusc
Marsargis
Isaac
Simeon
Isaac
Joel

Ordo III

Mar Juhanon
Episcopus
Isaac Sacerdos
Jael Sacerdos
Mahet Sacerdos
Georgius Sacerdos
Mahada Gunesph
Sacerdos
Maschadad Sacerdos
Andreas Sacerdos
Andreas Sacerdos
David Sacerdos
Moses Sacerdos

Ordo IV

Isaac Sacerdos
Elias Sacerdos
Moses Sacerdos
Abad Jesua. i. Servus Xpi
Simeon Sacerdos
Gabriel
Joannes
Simeon
Isaac
Joannes

Ordo V

Jacob Sacerdos
Marsargis Sacerdos
et vicarius Episcopi
Aggeus Sacerdos Archi-
diaconus Civitatis
Cunden
Paulus Sacerdos
Simeon Sacerdos
Adam Sacerdos
Elias Sacerdos
Isaac Sacerdos
Joannes Sacerdos
Joannes Sacerdos
Simeon Sacerdos

Ordo VI.

Jacob Sacerdos
Abad Jesua. i. Servus
Xpi Sacerdos
Jesuadad Sacerdos
Jacob
Joannes
Subcho Imorun. i.
laus Dño nostro
Mor Joseph
Simeon
Ephrem
Anania
Cyriacus
Cus
Amiun

W: vander Laegh scripsit et sculp.

jaren na deze ingang dit geschrift gemaakt is. Dus verre de Vader *Emanuël Dias.* Maar in andere brieven, die een weinig jonger zijn, te weten op d'eenëntwintigste van Slachtmaant, in 't zestienhondertzevenëntwintigste jaar te *Makao* gedagteekent, word dus van deze Steen geschreven: *In de voorgaande jaren is gevonden zeker lang en oud geschrift, in de Sinesche, en Chaldeeusche, of Syrische taal op een zeer grote Steen gesneden, uit het welk blijkt dat de Wet van de Heer onze God al over byna duizent jaren tot in Sina deurgedrongen heeft geweest, te weten in 't zeshondertzesëndartigste jaar na Christus geboorte. Doch de Steen is opgerecht en ingehouwen in 't zevenhondert tweeëntachtigste jaar na de geboorte van onze Zaligmaker, dat is hondertzesënveertig jaren na dat de Wet daar verkondigt wierd, daar door een grote bekering tot het Geloof geschied is, en kerken gebout, en Bisschoppen gestelt zijn. Men telt acht Koningen, de welken in die tijt geleeft hebben, welker namen in de Steen uitgedrukt zijn, en die alle de Christenen begunstigden: maar de Verkondigers des wets zijn uit Palestina, en uit andere geburige plaatsen gekomen. Deze Steen begrijpt de voornaamste verborgentheden van onz Geloof, &c. die uit het geschrift blijken.* Alle welke dingen men bredelijk ziet uit de getuigenissen, hier voor van de Vader *Boimus*, van *Martinius* en *Daniël Bartolus* bygebracht, en uit de geschriften van onze Sociëteit daar uit vergadert. Maar ik zal het de moeite waerdig achten het Syrisch geschrift, met de zelfde *Strangelische merkletteren*, met de welken het in *China* uitgedrukt heeft geweest, gezamentlijk met de vertaling daar af, in deze plaats te vertonen; voornamelijk dewijl onze Jesuïtsche Vaders van *China* het zelfde, op een bezonder blad, in dat lant gedrukt, naar Europa hebben gezonden, op dat de meesters van die taal (gelijk wy een weinig te voren gezegt hebben) het beter vertalen en verklaren zouden: want ik hoop dat, als dit vertaalt is, het jaar de namen, het Vaderlant, en d'ampten der verkondigers van de goddelijke Wet, en onz voorneemen en ooggemerk beter bekent en openbaar zal worden.

'tEuangelium in *China* gebracht in 't jaar 636.

Het opschrift der namen is tweevoudig; 't een op de kant, en 't ander onder aan in de Steen gehouwen. En dewijl het leste 't jaar van d'oprechting begrijpt, zo zullen wy onze verklaring hier af beginnen, gelijk volgt:

Syrisch Geschrift op de Geheugsteen.

Adam Kasiso Vcurapiscupo Vpapasi dizinstan. Bejume Abo dabohotho Mor Hanā Jesua Kataliko Patriarchis. Besanath alf utisaain vtarten diavanoiè. Mor Jibuzad Kasiso Vcurapiscupo de Cumdan medinah malcutho bar nihh napso Milis Kasiso dmen Balehh medintho Tahhurstan Akim Lucho hono Papa dictabon beh medabarnutho dpharukan Vcaruzuthon dabhain daluat malche dizinio.

Adam meschamschòno Bar Jidbuzad Curaphiscopo.

Mar Sargis Kasiso, Vcurapiscupo.

Sarnischua Kasiso.

Gabriel Kasiso Varcodiacun, Vrisch aihto de Cumbdanudasrag.

Dit is de Verklaring daar af.

Adam, Priester en Aartsbisschop, en pauzelijke *Zinostan*, of van 't Lantschap der Sinezen. (Hier staat aan te merken dat *Stan* in d'Indiaansche taal Lantschap betekent; daar af *Hindostan*, of *Indostan*, *Sinostan*, *Turkistan*, of *Turchestan*, en diergelijke namen het zelfde betekenen als het Lantschap der Indianen, Sinezen, en Turken, niet anders dan de volgende Duitsche namen, *Vrieslant*, *Frankenlant*, &c. de landen der Vriezen en Franken te kennen geven, en ontellijke andere diergelijken, de welken alle uit het Duitsche *Lant*, gelijk het Indiaansche uit *Stan*, te weten uit d'eige naam van de plaats, of van 't lantschap

te zamengezet worden. Ik heb dienftig geacht deze dingen hier by te ftellen, op dat men weten zou waaröm China *Zindoftan* genoemt word.) In de dagen des Vaders der Vaderen des Heren *Hanan Jefua*, of *Joannes Jofue*, katholijk Aartsvader, (verfta daar onder van Alexandria, Antiochia, of Babylon, die eigentlijk algemene of katholijke Aartsvaders genoemt worden) in't duizenttweeëntnegentigfte jaar, naar de rekening der Grieken; de Heer *Jidbuzad*, Priefter en Vikaris Biffchop, van *Cumdan*, een Stat (te weten Hooftftat) van't Rijk, de zoon van *Milis*, ruft zy aan zijn ziel, Priefter van *Belehh*, een Stat van *Taburftan* (lees *Turcheftan*) heeft, Paus zijnde, (dus worden d'Opperften in enige kerkelijke ordening genoemt) deze Tafel opgerecht; en de bediening, of beftiering van onze Zaligmaker, en de verkondiging onzer Vaderen, die men by de Koningen der Sinezen vind, zijn daar op gefchreven.

Adam Diaken, zoon van *Jidbuzad*, Vikaris van de Biffchop.
Mar Sargis, Priefter, en Vikaris van de Biffchop.
Sarnifchua Priefter.
Gabriël, Priefter en Aartsdiaken, hooft van de kerken der Hooftfteeden *Cumdan* en *Dafrag*.

Deze dingen worden in't blad, dat in *China* gedrukt is, gevonden, en in de Steen gefneden gezien.

Maar eer ik hier wijder voortga, zo is'er noch een zwarigheit t'ontknopen, en op te loffen, die omtrent het jaar van d'oprechting van deze Steen voorkoomt. Want dit jaar word in 't Sineefch gefchrift zo verfcheiden van het Syrifch gevonden, dat niet weinig, door deze verfcheidenheit verbaaft, met my van de ware en getrouwe verklaring van deze Steen twijffelden. Want de Portugefche vertaling uit de Sinefche taal, en weder d'Italiaanfche overzetting uit de Portugefche fpraak ftellen d'oprechting van deze Steen in 't zevenhonderttweeëntachtigfte jaar na Chriftus geboorte. Maar het Syrifch gefchrift ftelt het zelfde, naar de rekening der Grieken, in 't duizenttweeëntnegentigfte jaar. Wie ziet niet hoe veel die van malkander verfchillen? Maar om dit alles met meerder naaukeurigheit te vereenigen, en deze knoop ook t'ontknopen, en op te loffen, zo heb ik dienftig geacht hier eerft de vertalingen van 't gezeide gefchrift van woort tot woort voor te laten gaan.

De Portugefche vertaling luid dus:

No noffo Potentado do grande Tam, *fegundo anno defte* Kieñ Cium, *que eram do Senhor* 782. *no mes de Autuno, no fettimo dia, dia de Domingo, foy alle vantada efta pedra; fendo Bifpo* Nim ciù, *que governa à Igreia da* China. Portugefche vertaling.

D'Italiaanfche overzetting heeft dus:

Nel noftro Potentato del gran Tam, *fecondo anno di quefto* Kieñ Cium, *che erano del Signore* 782. *nel mefe di Autunno, nel fettimo giorno, giorno di Domenica, fù inalzata quefta pietra; effendo Vefcovo* Nim ciù, *che governa la Chiefa della* China. Italiaanfche overzetting.

Dit is de vertaling van beide in't Latijn.

" In noftro Potentatu magni *Tam*, fcilicet Regis, anno fecundo hujus *Kieñ cium* qui erat annus Domini 782. menfe Autumni, feptima die, die Dominica, exaltatus fuit hic Lapis, Epifcopo *Nim ciù* Ecclefiam Sinenfem adminiftrante. " Latijnfche vertaling.

Dat is, *In onze Heerfchappy van de grote* Tam, *te weten Koning, in 't tweede jaar van deze* Kieñ cium, *'t welk het zevenhonderttweeëntachtigfte jaar van Chriftus geboorte was, in Herfstmaant, op de zevende dag, des Heren dag, of Zondag, wierd deze Steen opgerecht, toen* Nim ciù *Biffchop was, en de Kerk bediende.*

Het

Het Syrisch Opschrift luid dus:

Syrische overzetting.

ܒܫܢܬ ܐܠܦ ܘܬܫܥܝܢ ܘܬܪܬܝܢ ܕܝܘܢܝܐ

Bisnat alf ve tissain ve tarten diunoio. D.

Dat is, *In 't duizenttweeëntnegentigste jaar, 't welk der Grieken.*

Schikking van de Griekſche jaren naar die van Chriſtus jaren.

Dewijl dan d' Ooſterſche of Griekſche Kerk voor een groot gedeelte in de rekening der jaren met de Latijnſche Kerk overëenkoomt, zo vraagt men op welke wijze deze jaren overëen te brengen zijn? Ik zeg dieshalven dat de jaren, op deze Steen geſtelt, op een tweevoudige wijze, by de voorgedachte voortplanters van de goddelijke Wet gebruikt, gerekent zijn geweeſt, d'een op de kerkelijke wijze, die de gelovige Chriſtenen in *China* overäl gebruikten; en d'ander naar de wijze der weerlijke heerſchappy, die by de Syriers, Chaldeen, Arabiers, Egiptenaars, en byna by alle d' Ooſterſche volken gemeen was. En om dit te beter te verſtaan, zo ſtaat aan te merken dat de jaren van 't Rijk der Grieken, aan de welken *De Boeken der Machabeen* gedenken, de zelfden zijn, die anders van de Chaldeen de jaren der Seleuciden, der Syriſche Grieken, of der Syriſche Macedoniers wierden genoemt, en van de Hebreen de jaren der verbonden, van d' Egiptenaars d' Alexandrynſche jaren, of ſedert de doot van Alexander, van d' Arabiers ذو القرنين *Dhulkarnain*, 't welk het zelfde is als van Alexander, de twee hoornen houdende, (en zy noemen hem dus, of, gelijk *Chriſtmannus* wil, om de beide hoornen des werrelts, te weten van Ooſten en Weſten, die hy ondergebracht had, of, gelijk ik met meer waarſchijnelijkheit acht, van de hoornige of bokkige Ammon, welks zoon hy zich noemde, of ook om die geitenbok, by de welk *Daniël* hem vergeleken heeft) of eindelijk Filippus jaren, die, gelijk wy hier voor gezegt hebben, *Albitegnius* تاريخ القبطي *Tarich alkupti.* genoemt zijn. En deze tijtreekening begint na verloop van twaalf jaren na de doot van Alexander de Groot, gelijk *de heilige Hieronymus* uit *Euſebius over Daniëls negende kapittel* aanteekent; die van *Ribera*, *Torniëllus* en anderen gevolgt word. Maar hoewel voor Julius Ceſar deze jaren een andere geſtaltenis, en een ander begin der maanden ſchijnen gehad te hebben, zo nemen zy echter naar de gemene rekening hun begin van d' eerſte van Wijnmaant. De namen der maanden zijn of Griekſch, of Syriſch-Chaldeeuſch; in d' andere dingen komen zy met de hoegrootheit en geſtaltenis van 't Juliaanſch jaar overeen, behalven dat de bygevoegde dag in deze tijtreekening aan 't einde van de maant *Sabath*, die met onze Sprokkelmaant overëenkoomt, bygevoegt word.

Waarom Alexander de Groot *Dhulkarnain* genoemt.

Na dat wy deze dingen vooräf aangemerkt hebben, zo ſtellen wy met *Euſebius*, *Scaliger*, en anderen, de beginſelen van 't Rijk der Grieken het lopende driehondertëntiende jaar voor Chriſtus tijtreekening, daar in, volgens *d' Alexandrynſche Tijtſchriften*, de hondertzeventiende Olympiade gehouden wierd. Want het is klaar en blijkelijk, dat Alexander de Groot in dat jaar is geſtorven, daar in de hondertënveertiende Olympiade begon, in de leſte dagen van de maant Hekatombeon, gelijk *Plutarchus* ſchrijft, namelijk driehonderttweeëntwintig jaren voor Chriſtus geboorte; want Chriſtus is ten

einde van het darde jaar der hondertvierëntnegentigste Olympiade geboren. D'ingaande jaren dan van 't Rijk der Grieken verschillen van d'afgaande jaren van Christus driehondert en tien; zulks dat in 't eerste jaar van Christus het driehondertendartiende jaar van 't Rijk der Grieken ingegaan is: in voegen dat'er, zo men by 't voorgestelde jaar van Christus driehondert en tien byvoegt, het Alexandrynsche jaar te voorschijn koomt als dit jaar van Christus ten einde loopt. Indien dan van 't Alexandrynsche jaar driehondert en tien afgetrokken worden, zo zal Christus jaar blijven, daar in het Alexandrynsche geopent word, en begint. Indien eindelijk het Alexandrynsche jaar van driehondert en tien afgetrokken word, zo zal het overgebleve getal het jaar voor Christus tijtreekening aanwijzen, in 't welk het jaar der Grieken begon; of daar in het begin van Alexanders Tijtreekening heeft geweest, تاريخ ذي القرنين gelijk d'Arabiers en Egiptenaers de zelfde noemen.

Het Alexandrynsche jaar.

Tarich Dhulkarnain.

Indien men dan, na dat men deze dingen dus betoogt heeft, van 't Alexandrynsche jaar, of van de duizenttweeëntnegentig der Grieken, met Syrische letteren in de Steen gesneden, driehondert en tien, 't welk het verschil der jaren tusschen Christus jaar, en 't Alexandrynsche is, aftrekt, zo zullen'er zevenhondertweeëntachtig blijven, 't welk het jaar van Christus is, met Sinesche talletters op de Steen gesneden, naaukeuriglijk met het jaar der Syrische Grieken, of Alexandrynsche overeenkomende.

Voorbeelt van de Rekening.

Kort begrijp van de rekening der jaren van deze steen.

Alexander is, volgens *Plutarchus* getuigenis, gestorven in d'Olympiade —— —— 114. A.

Na welks doot, volgens de getuigegenis van d' Outvader *Hieronymus*, na verloop van twaalf jaren, d' Alexandrynsche Tijtreekening begint, te weten in d' Olympiade —— —— 117. B.

Christus is geboren ten einde van 't darde jaar van d' Olympiade —— —— —— 194. C.

De Steen is opgerecht in 't Alexandrynsche jaar —— 1092. D.

En in 't jaar na Christus geboorte —— —— —— 782. E.

Als men dit dus gestelt heeft, zo trek het getal B. van 't getal C. en men zal het onderscheit der gezeide Olympiaden hebben, te weten zevenënzeventig Olympiaden, die, met vier vermenigvuldigt, uit de welken yder Olympiade bestaat, driehondert en acht uitbrengen. Voeg hier by twee volle jaren van d'Olympiade van Christus geboorte; en dit zal driehondert en tien uitbrengen, de welken, van duizenttweeëntnegentig afgetrokken, E. overlaten, te weten het getal van Christus jaren, daar in deze Steen opgerecht is. Zy hebben dan met voordacht deze Steen met deze tweevoudige rekening der jaren getekent, op dat de genen uit de vreemdelingen, die Christus jaar niet kenden, ten minsten het Alexandrynsche jaar, als zich wijder uitstrekkende, zouden verstaan.

Na dat wy de zwarigheit voorgestelt, en ook ontknoopt hebben, zo laat ons weêr tot de Steen keren, op welks kant, behalven de Syrische woorden, die wy hier een weinig te voren voorgestelt hebben, noch veel andere eige namen, die in 't gezeide blad ontbreeken, en een getal van byna zeventig uitbrengen, gezien worden, die wy dienstig geacht hebben hier by te stellen.

* * *

Hier

Hier uit blijkt dat de Syriſche, of Chaldeeuſche taal in deze eerſte tyden aan de Kerken van *Syrien*, *Paleſtina*, *Egipten*, en *Babylon* gemeen, ja in Chriſtus tyden ook de moedertaal heeft geweeſt: in voegen dat het om deze oorzaak geen wonder is dat Chriſtus Euangelium door de Bedienaars van Gods Woort uit de gezeide plaatſen niet alleenlijk in de zeer verre gelege ooſterſche Lantſchappen, maar ook in de geburige geweſten van *Babylon*, *Egipten* en *Ethiopien*, verſtaat na d'omreizing der Apoſtelen deur de gehele werrelt, gevoert heeft geweeſt, daar, gelijk in d'eerſte zetels der Kerken, de Syriſche, of Chaldeeuſche taal die wortelen heeft geſchoten, dat zy haar ook over alle de geweſten van *Indien*, gelijk gezegt is, in *China*, 't uitterſte der Lantſchappen, uitgebreid hebben. Maar wy zullen in 't volgende bredelijker hier af ſpreken.

ATHA-

ATHANASIUS KIRCHERUS

VERHEERLYKT CHINA.

TWEEDE DEEL.

Van de verſcheide Reizen, naar *China* aangevangen.

Eerſte Hooftdeel.

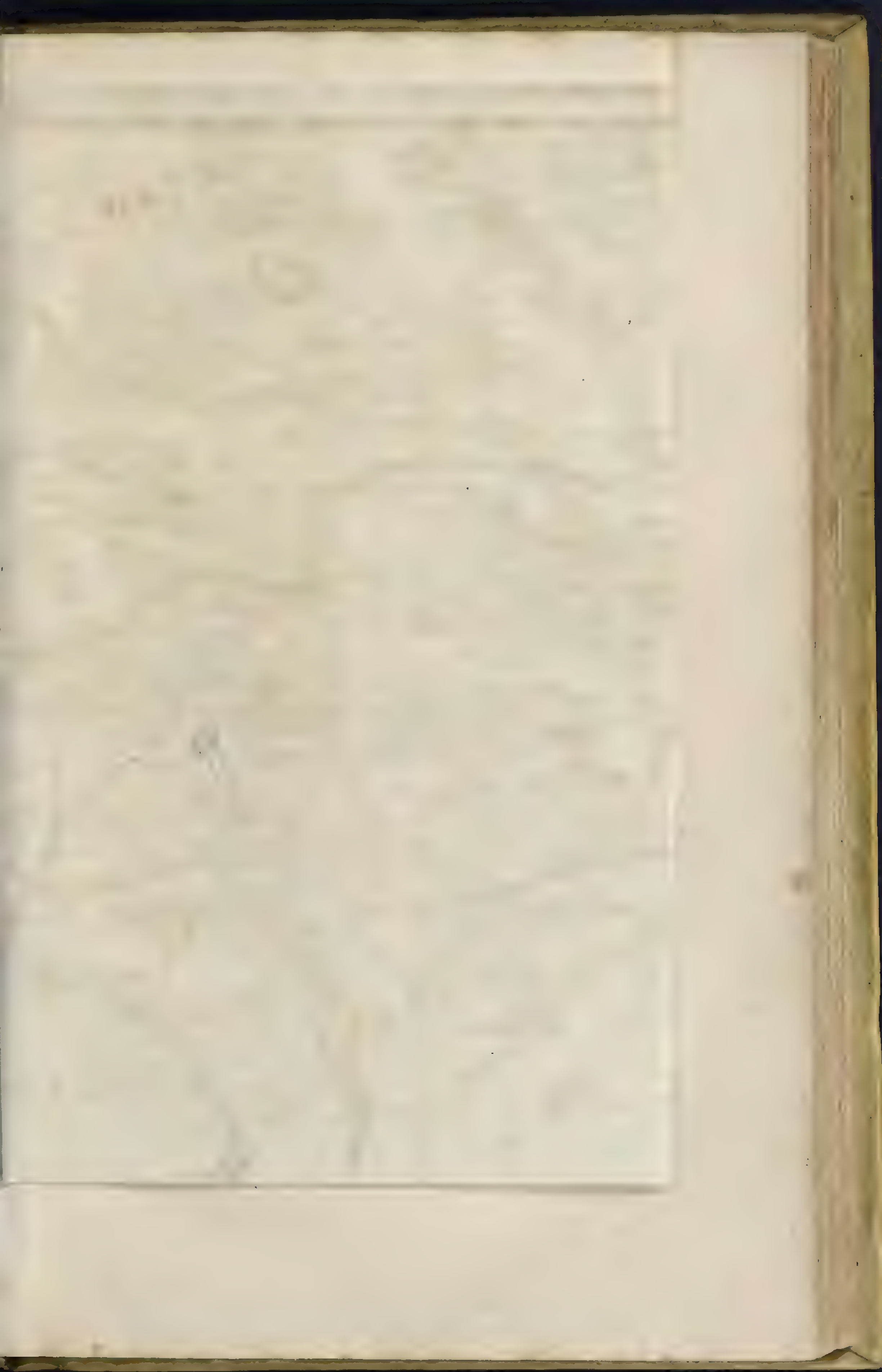
Door welke middel, van wie, en door welke Reizen, in verſcheide tijden gedaan, Chriſtus heilig Euangelium in d'uitterſte geweſten van d'Ooſterſche Lantſchappen, Indien, Tartarijen, China, *en in d'andere landen van* Aſia *ingevoert en verkondigt is.*

DEwijl tot aan deze dag in *Indien, China,* en in d'andere Lantſchappen van *Aſia* veel merkteekenen en blijken van de Chriſtelijke Godsdienſt gevonden worden, gelijk wy alreê getoont hebben, zo zal ik 't ook de moeite waerdig achten dat ik, het Syriſch-Chaldeeuſch Geheugteeken, in *China* gevonden, verklaart, en ten toon geſtelt hebbende, in deze plaats meê aanwijs, by welke gelegentheit, en door wat middel deze apoſtoliſche mannen tot in deze afgelegenſte geweſten deurgedrongen zijn: want als dit getoont is, zo zal klarelijk blijken dat *Syrien*, *Egipten* en *Grieken* t'allen tijden queekſcholen hebben geweeſt, niet alleenlijk van de Chriſtelijke Godsdienſt in d'uitterſte geweſten uit te breiden, maar ook, voor Chriſtus koomſt en verſchijning op d'aardbodem, van alle waangeloof in de gehele werrelt voort te planten. Doch om in een verborge zaak met meerder klaarheit voort te gaan, zo heb ik dienſtig geacht hier eerſt de gevoelens van enigen, zoo veel deze dingen aangaat, voor te ſtellen, op dat men, de zelfden ten toon geſtelt hebbende, klarelijker zou konnen zien wat men omtrent de voorgeſtelde zaak te beſluiten, en vaſt te ſtellen heeft.

Paleſtina, Egipten en Grieken.

Vooreêrſt dan zijn 'er geen gebrek van zodanigen, die zeggen en verzekeren dat dusdanige voorplantingen der Chriſtenen in *China,* en in d'andere Lantſchappen van *Aſia* deurgedrongen zijn, eerſt door behulp van die grote Kaizer van *Aſia*, die van de Schrijvers overäl en deurgaans Prieſter Jan genoemt word. Maar dewijl 'er onder de Schrijvers zeer groot geſchil van deze Kaizer, en van de gelegenheit zijner Rijken, hoedanigheit en ſtaat is, zo zullen wy vooräf enige dingen van hem, en van zijn Rijken, tot klaarder uitlegging der zaken, bybrengen en verhalen, hoewel wy deze zaak ook in onze *Koptiſe Voorloper* verhandelt hebben.

Wie

CATAIUM tantas apud Geographos movit controversias, ut vix fuerit qui cum altero de eius situ consentiret: donec complures itinere in illud data opera suscepto, tandem in ipsa CHINA Cataium reperint. Quod ut pateat, itinerum a diversis ea de causa susceptorum tractus in hac mappa Geodoporica (in qua tum longitudinum tum latitudinum circuli ad exactiorem itinerum exhibitionem paralleli sunt) disponendos existimava.
Septen
Occidens
Mer
MOSCOVIÆ PARS.
Volga
Astracan
MARE CASPIUM.
TARTA
Desertum Core
Horda
Mos covi ticum
Kytain Lacus
Alteria
Kircassi
Carcham
Ciartiam
Chmam
Samarcans
Iter M. P. Veneti in Cataium
Cotam
Pem
Bucara
Turchestan.
Balac
Iacam
Scassem
Faleleia
Iter S. Thomæ Apost.
Capherstan Reg.
PERSIÆ PARS.
Corassan Regn.
Candahar Regn.
Candahar
Iter ex Mogor In Persidem et contra Ini
CASMIR REG.
Lahor
Guzarate
Cabul
Chiaracar
Ancheran
Calcia
Angheraz
REG: CABUL.
REGN:
TIBET REG:
Radoc
Ganges flu.
Caparangue
Montes
Sinus Persicus
Gongo sive Congo
Ormus
Quidel
Araba
Scharna
Schvan
Tatta
Baccar
Agra
GANGEM.
Cadampor
Benares
Imp. Magoris
Delli
ARABIÆ PARS.
C. Ras Algate
I. Macyra
Curia muria
Guzarate
Sindi
Sa rat
INDIA
NARSINGA.
Masulipatam
OCEANUS
INDICUS
Goa
SINUS CA
Sive
GANGET
Iter in Chinam
Pallicatte
Meliapor S. Thomé
Cananor
Cochin
Coulan
Candi
ZEILAN
Colombo
Batecalo
Punta d Galle
Maldiva Ins.
Timor
90
100
110
50
40
30
20
10

TABULA GEODOBORICA
Itinerum a varijs in
CATAIUM susceptorum
rationem exhibens.
Vbi Asbestus lapis effoditur
Egrigaia
Desertum
Suthor
Coracors
Ergimul
Campition
Ezina
Deserta
Belgian
MAGNA.
Camul
Porta Moscovitica
NIGRA CATHAIA.
arenosum
Iter Benedicti Goes
TAN
CHUT
REGN.
REG: TIBET.
REG: MARANGA
Kalmak Desertum
Xuntien vulgo Cambalu nunc Pequin
CATAIUM.
Pinglang
Siganfu
Caifung
Kiangning
CHINA
Chingtu
Kiang flu
Vuchang
Nanchang
Hangcheu
Taicheu
Kienchang
Focheu
Queilia
Queyang
Iunnan
Quangcheu
Cancri.
Macao
Tayouan
I. Formosa
I. Prata
Hainan
LAO REGN.
Couchinchina
SIAM.
TSJOMPA.
Tonchin
Champa
El Pracel
LOCONIA.
Manilla
Panay
Paragua
INDIA EXTRA GANGEM.
Bengala
BENGALA REGN.
Camboia.
Aracam
Pegu
Pegu Regn.
Siam
Patane
Queda
MALACCA
Malacca
SUMATRA.
Oriens
Iter in Chinam
120
130
140
150

Wie die vermaarde Priester Jan was, en of hy'er ooit geweest heeft.

Gelijk dan de Koningen der *Egiptenaren* eerst Farao, en daar na Ptolomeus, die van *Mauritanien* Serifen, van de *Persianen* eertijts Xerxes en Artaxerxes genoemt wierden, en nu de naam van Sofi voeren; zo geeft ook de naam van Priester Jan van oude tijden af de waerdigheit van enige Christe Vorsten te kennen; die echter niet by d'*Ethiopiers*, of in enig ander gewest van *Afrika*, gelijk enigen qualijk menen en oordelen, maar in *Asia* geheerscht hebben, volgens d'eenparige getuigenis der ervarentste Schryvers; zonder dat nochtans volkomelijk bekent is in welke plaats zy hun heerschappy hebben gehad. Want dat enigen geschreven hebben, dat zy Koningen van *Kathai* hebben geweest, dit maakt de zaak twijffelächtig, dewijl in deze leste jaren bekent is geworden dat al 't geen, 't welk *Kathai* is, aan de *Sinezen* behoort, en dat'er geen stat, of Rijk is, met deze naam genoemt, 't welk nu buiten de grenzen en lantpalen der *Sinezen* word gevonden. Hier in komen alle de Vaders van onze Societeit, die veel jaren in *China* geweest hebben, en ook in de kennis van de stant des Aardbodems zeer ervaren zijn, overeen; namelijk *Matheus Rikcius*, *Nicolaas Trigaucius*, *Alvarus Samedus*, *Michaël Boimus*, *Martinus Martinius*, *Joannes Gruberus*, *Joannes Adamus*, die grote Mandarijn van 't Rijk der *Sinezen*; en gelijk eindelijk *Benediktus Gois*, van de zelfde Societeit, door 't bevel der Oversten uit het Rijk van de grote *Mogor*, of *Mogol* vertrokken, om met voordacht te lant *Kathai* op te speuren, klarelijk genoech bevonden heeft. Ik zou het niet zeer vreemt, en niet verre buiten de waarheit geloven te zijn, dat'er, behalven die lantstreek, de welke d'onzen onder de naam van *Kathai* binnen de palen der *Sinezen* gevonden hebben, noch een ander veel groter gewest des werrelts is, van 't noorden en westen aan 't Rijk der *Sinezen* palende, 't welk eertijts *Kathai* genoemt heeft geweest. Maar dewijl dit geheel gewest, buiten de muur van *China* gelegen, byna twee maanden reizens verre, woest, ongebout, en van inwoonders ontbloot heeft geweest, zo is waarschijnelijk dat het Lantschap der *Sinezen*, als best bebout, en zeer vruchtbaar van alle dingen, in deze leste tijden eigentlijk *Kathai* genoemt geweest is: doch dat de Wildernis, heden *Kalmak* genoemt, buiten de muur, en landen, die daar aan palen, eertijts *de Wildernis van Kathai* wierd genoemt, in welks geburige Rijken die Priester Jan, van de welk nu gehandelt word, in de tijt onzer voorouders de Heerschappy bezeten heeft, en van *Paulus Markus Venetus* het Rijk van de grote Cham, en van de heilige boeken, volgens de getuigenis van *Arias Montanus*, Gog en Magog genoemt word. Van de welken de Sibylle ook dus spreekt:

Waer Priester Jan gewoont heeft.

Αἲ αἴ σοι Γὼγ, καὶ πᾶσιν ἐφεξῆς ἅμα Μαγώγ,
Μαρσὼν ἠδ' Ἄγγον ὅσα σοι κακὰ μοῖρα πελάζει.

Heu tibi Gogque Magogque aliisque ex ordine cunctis,
Marson atque Angon tibi quot mala fata propinquant.

Dat is,

Ach! Gog en Magog, ach! gy Marson, en al d'andren,
Gy Angon, wat al ramp verwacht gy met malkandren.

En *d'Arabische Lantbeschryving* wijst aan in de gehele vier leste verdelingen, dat dit *Scythien Kathai* is, en geeft te kennen dat het vol van menschen, beesten, en mijnen is, van Christenen bloeit, en van onmeetelijke streken van de *Kaukasus*

Arabische Lantbeschrijving.

kasus omringt is, en *Jagog* en *Magog* genoemt word. Dus spreekt d' Arabische Lantbeschrijving, *parte 9. climate 5. linea 21.* De woorden, die wy uit d' Arabische in de Latijnsche taal vertaalt hebben, luiden dus:

A diversorio Garada *ad civitatem* Tahamet *è latere Australi quatuor conficiuntur leucæ (quarum videlicet una in 25 millia passuum) à civitate* Garada *usque ad montem, qui* Caucasus *dicitur, septem dierum iter est. Atque hic mons Regiones* Jagog *&* Magog *circumdat; mons verò lateribus constat adeò arduis, ut nemo ea transcendere possit, & si ascenderit, nunquam tamen ad fastigium montis perveniet, nivium inveteratarum, & in glaciem concretarum copiâ impeditus; & quoniam eæ nunquam dissolvuntur, in vertice montis nebulæ cujusdam jugis Caucaseis perpetuò insidentis similitudinem exhibent. Post montem verò multæ urbes* Jagog *&* Magog. *Et contingit non rarò, ut homines hujus Regionis curiositate ducti aliquousque ascendant, visuri quid in supremitate montis sit, & quid à tergo ejus, & non revertuntur, & impossibilis est reditus eorum, vel quia à feris sylvestribus dilaniantur, vel quia à reliquis populis post montem commorantibus capiuntur; Qui verò subindè redeunt incolumes, narrant, quod in transmontana regione nocturno tempore multi ignes, diurno verò nil aliud, quam nebula mixta caligine cernatur.*

„ *Dat is*, Van de herberg *Garada* tot „ aan de stat *Tahamet* naar de zuidzijde „ zijn vier mijlen, (yder van vijfentwin- „ tig duizent schreden) van de stat *Garada* „ tot aan de berg, die *Kaukasus* genoemt „ word, is zeven dagreizen. En deze „ berg omringt de Landen van *Jagog* en „ *Magog*. Wat de berg aangaat, de zelf- „ de is van zo harde tighelstenen, dat „ niemant daar op kan klimmen, en, zo „ iemant daar opgeklommen was, ech- „ ter nooit tot de top van de berg zou ge- „ raken, vermits hy door de menigte van „ 't oude sneeu, tot ys bevroren, belet en „ verhindert zou zijn. En, dewijl dit

Kaukasus, en de hoogte van deze berg.

sneeu nooit smelt, zo ziet men daar op „ het hoogste van de Berg de gedaante „ van zeker wolk, die geduriglijk de top- „ pen van de *Kaukasus* omringt houd. „ Achter de berg zijn veel steden van „ *Jagog* en *Magog*: en het gebeurt dik- „ wijls dat de menschen van dit gewest, „ door nieusgierigheit aangeport, enig- „ sins opklimmen, om te bezien wat op de „ top van de berg, en wat daar achter is, „ en niet wederkeren; ja hun wederke- „ ring is onmogelijk, of om dat zy van de „ wilde beesten verscheurt, of van d'an- „ dere volken, achter de berg wonende, „ gevangen worden. Maar de genen, die „ echter somtijts behouden weeröm ke- „ ren, verhalen dat in 't gewest over de „ berg by nacht veel vuren, en by daag „ niets anders dan een nevel, met duister- „ nis vermengt, gezien word. „

Wederöm *in part. 7. climatis dicti lin. 34.* zegt hy dat in deze landen ook veel Christenen, of Nazareen wonen, in *parte 8. lin. 18.* zegt hy dat uit deze bergen een grote menigte van gout, en veelderhande kostelijke gesteenten gevonden word, en dat'er veel jacht van wilde beesten is; eindelijk, dat een groot Vorst de heerschappy over deze landen heeft. Alle welke dingen wel op de heerschappy van de grote Cham, of op *Kathai* passen, gelijk *Paulus Markus Venetus*, volgens het geen, dat hy met zijn eige ogen gezien heeft, daar af verhaalt, in 't vierënzestigste Hooftdeel van zijn eerste boek, met deze woorden: *Als men van 't Lantschap* Egrigaia *oostwaarts voortgaat, strekt de weg naar* Tenduk *(beter* Tanchut; *want* Tanchut *is een Koninkrijk van Tartaryen, 't welk veel andere Koninkrijken in zich besluit, gelijk het Koninkrijk* Lasa, *of 't welk de Tartaren* Barantola *noemen, het Koninkrijk* Nekbal, Tibeth, Maranga, *&c. gelijk namaals getoont zal worden, gezamentlijk met de Wildernis* Kalmak *daar de muur der Sinezen eindigt: en veel Lantbeschryvers vermengen dit Koninkrijk met* Kathai*) in 't welk veel steden*

Markus Paulus Venetus.

Tenduk.

Lasa. Barantola. Nekbal. Tibeth. Maranga. Koninkrijken van *Tartarijen.*

steden en vestingen zijn, daar ook die grote Koning, de voornaamste in de gehele werrelt, gemenelijk Priester Jan genoemt, zijn gewoon verblijf heeft. Dit Lantschap, een Koning hebbende, die van Priesters Jans kroost is, betaalt nu schatting aan de grote Cham. En hoewel daar enige afgodendienaars, en ook enige Mahometanen zijn, zo behoud echter het grootste deel van 't Lantschap het Christelijk geloof; en deze Christenen bezitten in dit Lantschap d' eerste plaatsen. Hier is voornamelijk zeker volk, naar 't Lantschap Argon genoemt, 't welk schranderer en welspreekender is dan d' andere volken. Hier zijn ook de Lantschappen Gog *en* Magog, *die zy* Lug *en* Mongug *noemen. In deze plaatsen vind men de steen van* Lazulus, *daar af men de beste azuur maakt. In deze bergen van 't groot Lantschap zijn ook zilvermijnen, en veelderhande wilde beesten, die met de jacht gevangen worden.* Alle welke dingen zeer wel op d' Arabische beschryving passen, die wy een weinig te voren bygebracht hebben. Wat de hoogte der bergen van *Jagog* en *Magog* aangaat, hy schrijft daar af, in 't zevenendartigste Hoofdeel van 't eerste boek, in dezer voegen: *Als men van hier oostwaarts aan trekt, zo moet men drie achtereenvolgende dagen opwaarts gaan,* (te weten de harde klippen van de *Kaukasus*) *tot dat men aan een zeer hoge berg, ja de hoogste van de gehele werrelt, koomt. Hier verschijnt ook niet een vogel, uit oorzaak van de koude, en d' al te hoge stant van d' aarde, die geen voedsel voor de beesten verschaffen kan. Indien men hier somtijts vuur ontsteekt, zo is dat, uit oorzaak van d' al te grote koude van 't gewest, niet zo helder en luchtig, noch zo krachtig in zijn werking, gelijk in de laege plaatsen.* En een weinig daar na: *En dit Lantschap word* Belor *genoemt, en vertoont t' alle tijden de gedaante van de winter, tot dat de reiziger een weg van veertig dagreizen afgedaan heeft.* Dus verre *Markus Paulus Venetus.* Alle welke dingen op die berg passen; de welk heden *Langur* genoemt word, de hoogste van allen, die in 't Koninkrijk *Lasa* zijn; van de welk de Vader *Joannes Gruberus*, die de zelfde te voet overgereist heeft, verhaalt dat degeen, die by Zomer over de kruin daar af trekt, niet buiten gevaar is, zo om de zeer grote dunte en fijnheit van de lucht, die den reizigers naauwelijks toelaat adem te scheppen, als ook om d' uitwaasseming van zeker vergiftig kruit, 't welk door zijn lucht menschen en beesten dood. Zo wel d' Arabische Lantbeschryver, als de verhandeling, ארחות עולם ארם genoemt, van *Rabbi Abraham Pizol*, wijzen klarelijk aan, dat omtrent het Koninkrijk *Belor*, te weten d' oude woning der *Sakers*, *Thebeth*, het voornaamste Koninkrijk van Priester Jan in *Kathai*, gelegen is. De *Nubiaansche Lantbeschryving* noemt dit *Begarger*, daar in ook een zeer grote stat is, gelijk hy met de volgende woorden aanwijst: *In 't oosterlijk dal daar af is het Lantschap* Begarger, *welks grootste stat* Centaba *genoemt word, met hondert poorten, van yzer gemaakt. Rabbi Pizol* noemt met *Venetus* dit *Belor*, daar in ook, gelijk hy zegt, het Koninkrijk *Thebeth* is, onlangs ontdekt. Dit zijn zijn woorden:

M. Paulus Venetus.

Belor, de hoogste berg.

't Vuur krachteloos op de berg.

Langur, een berg, de zelfde als *Belor*.

R. Abraham Pizol.

מלכות באלור הגדולת העליון לכל אלה
אשר כתבו הספרים אצלו שיהודים רבים
סגורים בו והוא בצר המזרחי הצפוני גם
נתגרשו עיר ישובים אחרים בחדש הגלילות
האלה המזרחים ביבשה יקראו בשם
יושביהם בטיבט צינכא בוקטארי עדי
אוראכאום וקרוב לזה למעלה מהכל
עיר גדולה לאלהים אין כמוה תחת
השמים אשר מכל טוב להם הדברים
היקרים ומתנהגים כפי הטבע :

Dat is, *Het Koninkrijk* Belor *is groot, en zeer hoog, volgens het verhaal van alle de Historieschryvers, die daar af geschreven hebben. Zeer veel* Joden *zijn daar in besloten; en 't legt aan de noort- en oostzijde. In dit zelfde Koninkrijk zijn noch andere oostersche*

ſche volken, onlangs ontdekt. D' inboorlingen noemen hen Tebeth. *Hier by is een geburige ſtat, in grootheit alle andere ſteden overtreffende, byna goddelijk. Onder de Hemel is 'er geen gelijk deze, in de welke alle goederen gevonden worden.* De welke warelijk geen andere kan zijn, dan de ſtat

Chaparangue, een ſtat.

Chaparangue, in 't Koninkrijk *Tebeth* gelegen, van welks geheugteekenen der Godsdienſt, eertijts van de Chriſtenen daar gelaten, de Portugees, Vader *Antonius Andrada*, Jeſuit, wonderen verhaalt. Deze Vader, verſtaan hebbende dat d' inwoonders daar af Chriſtenen van Godsdienſt waren, onderſtond derwaarts deze reis, die vol kommer en gevaar was, uit het Koninkrijk van *Mogor*, of *Mogol*, te weten in 't zeſtienhondertvierentwintigſte jaar. Hy, in deze tocht ook d'oorſprong en bronnen van de *Ganges* en *Indus* ontdekkende, merkt op veel aanmerkens- en verwonderenswaerdige dingen, gelijk ik uit zijn reisbroeder op die reis, Joſef genoemt, een Mogulſche Chriſten, verſtaan heb, die, terwijl ik dit ſchrijf, met de Vader Henrikus Roth, Beſtierder der nieuwe Chriſtenen in *Mogor*, of *Mogol*, in 't vijfentachtigſte jaar van zijn ouderdom noch ſterk en gezont te *Romen* gekomen, dit alles te zamen, en yder ding in 't bezonder, mondelings aan my verhaalt heeft.

D'oorſprong van de *Ganges*, in 't gebergte *Tebeth*.

In het hoogſte gebergte van *Tebeth*, dat geduriglijk van ſneeu blinkt, is een grote poel, of ſtaand water, de vergaderplaats van 't water der grootſte vloeden van de beide Indien, uit de welke d' *Indus*, *Ganges*, *Ravi*, *Athek* hun oorſprong hebben; de *Ganges*, langs zeer hoge rotſen met een ſchrikkelijk gedruis afſtortende, leid het beginſel van zijn loop in een zeer diep dal. D' *Indus*, en d' andere vloeden nemen hun uitgang uit de voet der bergen, gelijk uit de kaart blijkt. Hy verzekert dat dit Koninkrijk een der gener is, die in 't groot *Kathai*, zo buiten als binnen de muur der Sinezen, begrepen zijn, ſchoon dit verhaal in alles niet met die reis overëenkoomt, die van onze Benediktus Goëſius met voordacht, en door 't bevel der Overſten naar *Kathai* aangevangen wierd, gelijk hier na zal blijken.

En ik bevind, volgens de getuigenis van *Paulus Markus Venetus*, dat deze machtigſte Kaizer Prieſter Jan in deze zeer grote Landen van *Kathai* tweënzeventig Koningen, ten deel Chriſtenen, en ten deel Heidenen, onder zijn macht en heerſchappy heeft gehad; hoewel de gelijkheit der Koninkrijken in deze grote Lantſchappen, en de verſcheide benamingen, uit de verſcheide omkeeren der volken, uit de verwoeſtingen der oorlogen, en uit d'andere veranderingen der dingen zodanige en zo grote verwarring hebben veröorzaakt, dat 'er tot aan deze dag niemant is, die zich daar uit redden kan. Want enigen verwarren hem deurgaans met de grote Cham; anderen noemen hem *Aſcid*, en van afkoomſt een Parſiaan. Dus ſpreekt *Almachin*, *lib.* 3. *cap.* 4. *hiſtor. Sar.*

كل من ملك فرغانة لقب بلا
خشيد كما يسمي ملك
الروم قيصر الفرس كاسري ۞

Dat is, *Alle Koningen van* Fargana (dus noemen zy de ſtat *Sogdiana*) *worden* Aſcid *genoemt, gelijk de Kaizer der Romainen* Cæſar, *of der Perſianen* Coſrai. Men vind 'er, die, die met d' *Etiopiers*, hem, eerder met een nieuwe, dan oude naam,

ዮሐንስ፡ብሉል፡ *Juchanes Belul*,

dat is, *Pretioſum Joannem*, of *Koſtelijke Jan*, noemen. Enigen zeggen met geen onwaarſchijnelijke giſſing, dat hy, ter eren van de Profeet Jonas, *Joanas*, met een naam, aan alle de genen gemeen, die de heerſchappy in handen hadden, genoemt heeft geweeſt. Maar in deze weſterlijke delen van de Latynſche Kerk word hy echter gemenelijk Joannes

nes of Jan genoemt, met de byvoeging van de naam Priester, niet om dat hy Priester was, maar om dat hy, naar de gewoonte van d'Opperbisschop, het kruis opgeheven voor zich deê dragen, daar door hy zich voor beschermer van de christelijke Godsdienst uitgaf. Dieshalven acht *Scaliger* dat hy, naar 't Persiaansch woort فرشتجاني *Prestegiani*, 't welk Apostölisch betekent, dus genoemt is; om welke oorzaak de westersche Volken, deze woorden qualijk verstaande, in plaats van 't woort *Prestegiani* (Priester Jan) hebben geschreven. Ik zal zijn woorden hier by voegen:

Warelijk wy zijn meer dan eens verwondert geweest van dat dit volk, in de zeezaken gantschelijk onkundig, ter zee en te lant zo machtig heeft geweest, dat het de palen van zijn Rijk van Ethiopien *tot aan de* Sinezen *uitgebreid heeft: want sedert die tijden is de kennis van die Kaizer tot ons over gekomen, doch onder de naam van* Prestegiani, *'t welk in de Persiaansche taal, die byna in geheel Asia plaats heeft, gelijk de Latynsche Spraak in de westersche Lantschappen, Apostelsch betekent, by welke naam, gelijk blijkt, een christelijk en rechtgelovig Koning verstaan word. Want in de Persiaansche taal word by* فرشتجاني Prestegiani *in 't meervoudig getal* Apostelen, *maar* فرشتجاني Prestegiani *Apostelsch gezegt; gelijk* بادشاه فرشتجاني Padischa Prestegiana, *Apostelsche Koning, in d'Arabische taal* ملك الرسولي Melek Arresúli, *en in d'Ethiopische spraak* ንጉሥ ፡ ሐዋርያዊ ፡ Negus Havarjavi *word geheten. En dat de heerschappy der* Ethiopiers *wijt en breet in Asia zich uitgestrekt heeft, getuigen d'Ethiopische Kruissen, die in* Japan, Sina *en elders gezien worden. Ja de Kerk van Thomas d'Apostel, in 't Lantschap* Maabar *staande, gelijkt gantschelijk naar die van Ethiopien, zo veel de kruissen, de bouwing, en veel andere dingen aangaat, ja zelfs ook de naam, daar men zich over verwonderen zou.*

Dus verre *Scaliger*. Uit welk verhaal wel blijkt dat enige [a] voortplantingen uit *Ethiopien* naar *Indien*, *China*, en naar d'andere gewesten van *Asia* zijn gevoert, de welken in die plaatsen het christelijk Geloof zouden voortplanten; 't welk wy nu ook pogen te tonen en na te volgen. Maar dat hy zegt dat Priester Jan, van afkoomst een Afrikaan, of uit *Asia* verdreven, weêr in Ethiopia namaals de heerschappy verkregen heeft; dit is gantschelijk verdicht, en zonder grontvest, gelijk wy namaals zullen zien: want het grootste deel der beste Schryvers stemt met my hier in overeên, dat de Kaizers, te weten van *Afrika* en *Asia*, verscheiden hebben geweest. De heerschappy van d'Asiaansche Kaizer heeft veel jaren gebloeit, tot dat dezelfde aan zeker David was gekomen, die, gelijk *Paulus Markus Venetus* verhaalt, van zeker Hertog, *Cingis* genoemt, (dewelk van de *Schyten* tot Kaizer wierd verkozen, en, in plaats van Priester, *Unkam* en *Naiam* begon genoemt te worden) met grote schade van de stant der Christenen, van *Kublai* zijn vaderlijke oom, verwonnen wierd, en een einde van de heerlijkheit van 't Rijk, en van de naam van Priester Jan maakte, gelijk wy uit de *Historie*, hier voor uit *Paulus Markus Venetus* bygebracht, getoont hebben. Nu zal ik vertonen door wat doling de naam van Priester Jan aan d'*Abassynsche* Kaizer gegeven is. In die tijt, toen de *Portugezen* door hun scheepvaarten nieuwe landen opzochten, wierd de naam van Priester Jan met grote achting en lof deur geheel *Europa* uitgebreid en verkondigt: Want men zeide dat hy de machtigste Kaizer, Heer van veel Koninkrijken, en van Godsdienst een Christen was, zonder dat men echter wist in welke plaats hy zich onthield.

[a] *Coloniæ.*

Priester Jan heeft nooit in *Afrika* geweest.

Waaróm de Kaizer der *Abassynen* Priester Jan genoemt is.

Diesbalven, toen *Petrus Kovillanius*, van Joannes de Tweede, Koning van Portugal, gezonden, eerst, om langs de middellantsche Zee, en daar na om met reizen te lant die Vorst op te zoeken, in 't *Asiaansch Indien*, daar hy gekomen was, verstond dat in dat *Ethiopien*, 't welk onder Egipten staat, een zeer machtig Vorst was, die belijdenis van de christelijke Godsdienst deê, zo begaf hy zich derwaarts; en toen hy veel dingen by hem vond, die eenpariglijk van de ware Priester *Jan* by d' Europers verbreid waren, zo geloofde hy dat deze de geen was, die Priester Jan genoemt wierd. Deze dan was d' eerste, die de Kaizer der *Abissynen* met die naam van *Priester Jan* begon te noemen: in voegen dat d' anderen, die in de volgende jaren *Ethiopien* ingetreden zijn, die zelfde doling in Europa ingebracht hebben; gelijk de Vader *Balthasar Tellez* het zelfde geleerdelijk aanwijst in zijn *Historie van Ethiopien*, met een beschaafde stijl in de Portugesche taal beschreven; met de welk ook overeenkoomt de geleertste en verstandigste Aartsvader van Ethiopien, *Alfonsus Mendes* genoemt, een groot licht van onze Societeit, *in zekere Brief van d' Ethiopische zaken, voor 't werk van de Vader Telles gestelt*. Als wy dan van Priester Jan spreken, zo menen wy geensins de Kaizer der Abassynen: want behalven dat zijn heerschappy zeer verre buiten die van Asia afgelegen is, zo word ook, in *de Tijtreekening der Koningen van Ethiopien*, die in 't Vatikaan in de Latynsche taal te vinden is, geen gewach van zijn verhuizing uit *Afrika* naar *Asia*, of uit *Asia* naar *Afrika* gemaakt; Ja *Damianus van Goes*, in zijn boek *van de Zeden der Ethiopiers*, ontkent wel uitdrukkelijk dat hy Priester Jan genoemt word, of ooit genoemt heeft geweest; 't welk ook de voorgedachte Ethiopische Priesters verzekeren: maar wy menen daar meê die grootste Vorst van *Asia*, van de welke in 't voorgaande tot noch toe is gesproken. En zeker, onze Vaders, *Albertus Dorville* en *Joannes Gruberus*, getuigen genoech dat'er tot aan deze dag noch speuren en blijken van Priester Jan, die eertijts machtig heeft geweest, in het Rijk van *Tanchut*, dat van de *Tartaren Barantola*, van de *Saracenen Boratai*, en van d'inwoonders *Lassa* word genoemt, ('t welk zy, in het zestienhondertënzestigste jaar uit *China* naar *Europa* weêrkeerende, deurtrokken) overgebleven zijn. Zy verhalen ook wonderlijke dingen van de waangelovige aanbidding dezes Konings. In dit Koninkrijk zijn ook twee Koningen; d' eerste is met de toezicht en bediening van 't geheel Rijk bezich; d' ander, die zy God de Vader, of hemelsche Vader, of ook de grote *Lama*, of d' Opperpriester der Priesteren noemen, in d' uitterste vertrekken van zijn Palais als een God wonende, ontfangt van yder goddelijke dienst, en word in zo hoge eer gehouden, dat zy zich dwaasselijk inbeelden, dat zelfs zijn vuiligheden en uitwerpselen zeer nut en dienstig tegen alderhande krankheden zijn: in voegen dat zy de zelfden niet alleenlijk met geneesmiddelen mengen, maar zich ook niet schamen hen, in een bus besloten, aan de hals te dragen. Maar dewijl de sterfelijke mensch de banden des doots niet kan ontkomen, zo hebben zijn aanbidders (op dat men niet zou konnen zeggen dat hy als andere menschen gestorven was) door 't onderwijs van hun meester de Satan, deze raat bedacht; zy zoeken in 't geheel Koninkrijk een *Lama*, die hem zeer gelijk is, die zy, als zy een gevonden hebben, door een verborge en heimelijke besteking tot de zetel des eeuwige Vaders verheffen, op dat, gelijk deze verdichte godheit met de voorgaande zeer gelijk is, hy ook zou konnen schijnen warelijk van de doot opgewekt te zijn, die alreê tot zeven

Priester Jan de machtigste Vorst van *Asia*.

De Koning van *Barantola* word als een God aangebeden, en hemelsche Vader genoemt.

zeven malen gezegt word verrezen te wezen. Wat de zeden, gewoonten en plechtelijkheden aangaat, door de welken het dwaze volk geduriglijk eerbiedigheit aan hem bewijst, wy zullen in 't gevolg bredelijker daar af spreken. Zy zeggen ook dat deze plechtelijkheden en dienstbewijs nergens anders uit voortgekomen zijn, dan van die Koning, de welk van de Schryvers deurgaans Priester Jan genoemt word, en die, gelijk zy zich zekerlijk overreden, in 't Koninkrijk *Tanchut*, 't welk het Koninkrijk *Lassa* in zijn heerschappy besluit, geplaatst heeft geweest. Want gelijk zy uit geheel Tartarijen naar hem, als naar zekere Godspraak, trokken, zo houden zy noch niet op van zich van alle zijden naar deze belachelijke God de Vader, en 't hooft der *Lamaas* te begeven, om zijn zegening te verkrijgen: in voegen dat in 't zestienhondertnegenëntwintigste jaar zelfs de *Tartar*, die grote Oppervorst der *Sinezen*, zo haast hy de heerschappy van China ingenomen had, naar de gewoonte, van de voorouders ontfangen, door d' Overigheit van *Tartarijen* aangeport wierd, om manschap en onderstelling aan de grote *Lama*, dat is aan de Priester, als aan d' Opperste van de Tartarsche Godsdienst, te bewijzen. Ja de zaak was alreê zo verre gekomen, dat de Koning, door de raat der zijnen bewogen, gantschelijk voorgenomen had den grote *Lama*, alreê naar *China* trekkende, zelfs tot aan de muur van 't Sinesche Rijk, een weg van byna twee maanden reizens, tegen te gaan, en het zelfde ook gedaan zou hebben, zo hy niet van de Vader Joannes Adamus, een gemeenzaam vrient van de Koning, door groot gewicht van bygebrachte redenen, van zulk een onbetamelijke zaak afgetrokken was. Want d' onderwijzing van de gezeide Vader vermogt zo veel op deze Kaizer, dat het zo verre van daar was zich te verontwaerdigen buiten de stat en muren te gaan, dat hy geen toegang tot deze *Lama* nam, dan in de tuin van 't Palais te *Pequin*, en dat hy hem eindelijk, naar de gewoonte met verscheide geschenken beladen, zonder alle de gewone plechtelijkheden aan hem te bewijzen, weêr naar zijn Koninkrijk zond. Men meende dat deze door zijn koomst het Rijk der *Sinezen* met zegening vervullen zou: maar het geschiedde heel anders met hem; ja zo, dat deze belachelijke Aartsofferaar, schijnende na zijn vertrek de honger, pest, oorlog, en alle vervloekingen achtergelaten te hebben, overal van alle en yder vervloekt wierd. Maar om weêr tot onz voorgenome werk te keren, ik zeg dan dat het niet onwaarschijnelijk is, dat Priester Jan in dit Koninkrijk van *Tanchut* zijn zetel gehad heeft. Want het is gantsch waarschijnelijk dat, toen hy, en zijn nakomelingen wijt en breet in *Asia* heerschten, en zeer treffelijk het Christelijk geloof uitbreidden, de Verkondigers van 't goddelijk Woort [of om dat zy geroepen wierden, of uit zich zelven, uit oorzaak van de hoge achting dezer Koninkrijken, en uit yver van 't geloof uit te breiden, of, 't welk beter te geloven is, om dat zy, in de tijt van deze gruwelijke vervolging, die eerst onder de heerschappy van Dioklecianus en Maximianus begon, daar in de navolgers van 't Christelijk leven overal in *Syrien*, *Egipten*, en in de geburige plaatsen van *Ethiopien* ter wreedste straffingen gevordert wierden, door schrik aangedreven, uit deze gezeide plaatsen vloden,] zich in 't midden van *Persien*, *Baktrien* en *Turchestan* hebben onthouden, en daar na allengs, door een lange ballingschap, tot in d' uitterste landen van *Asia* zijn geraakt, en dat 'er sedert, na verloop van zeshondert jaren na Christus koomst in deze werrelt, onder de Kaizer Heraklius, toen de meineêdige Mahomet de heerschappy in handen kreeg, altijt nieuwe voortplantingen van Christenen

Eerbiedigheit van de Tartarsche Oppervorst van 't Sinesche Rijk tot deze hemelsche Vader.

De zetel van Priester Jan in *Tanchut*, een Koninkrijk van *Tartarijen*.

De genen, die uit vrees van vervolging in ballingschap moeten zwerven, geraken eindelijk in *China*.

ſtenen naar de gezeide Lantſchappen van d'ooſterſche geweſten zijn gevoert. Immers, dat de Syriſche of Babyloniſche Prieſters, voor de woede der ongelovigen wijkende, niet afgelaten hebben van de Chriſtelijke Godsdienſt, by gevolg van tijden, voort te planten, dit blijkt klarelijk uit het Syriſche opſchrift, hier voor bygebracht, daar *Jizbuzad*, een Sineeſch Biſſchop gezegt word de zoon van *Noë*, zeker Prieſter, uit de ſtat *Balech*, in 't Koninkrijk van *Turcheſtan* geſproten; gelijk uit de Syriſche woorden, hier voor gedacht, en in deze plaats herhaalt, blijkt. *In 't duizenttweeëntnegentigſte jaar, &c.* Jydbuzad, *Prieſter en Vikaris van de Biſſchop van de Hooftſtat* Cumdan, *zoon van de Prieſter Noë, uit* Belech *geſproten, een ſtat van 't Koninkrijk* Turcheſtan, &c. *D' Arabiſche Lantbeſchryver* toont klarelijk dat *Turcheſtan* dat Lantſchap is, 't welk de *Perſianen Usbek* noemen, en het begin van groot *Kathai*, en dat de ſtat *Belech* daar in gelegen is, te weten, *Part.* 8. *Climat.* 4. *lin.* 34. daar hy, van *de Turcheſtaners der Koraſiners*, een bezonder Lantſchap, handelende, de gelegenheit van de ſtat *Belech* niet verre van *Samarkanda*, het koninklijk Hof van de grote Tamburlan, eertijts een zeer vermaarde ſtat, ſtelt, met deze woorden, die ik uit d' Arabiſche in de Latynſche Taal vertaalt heb: *Eſt autem hæc Climatis quarti octava pars, & continet portionem Regionis* Coraſinæ, *& à* Karman *uſque* Kaſaralkamat 15 *milliaria*; *hinc* Samarcandam 6 *milliaria*, *& venientium è* Samarcanda *in civitatem* Belech *via eſt.* Dat is, *en deze is het achtſte deel van 't vierde Klimaat, en begrijpt een deel van 't Lant van* Koraſina; *en van* Karman *tot aan* Kaſaralkamat *vijftien mijlen*; Samarkanda *is van hier zes mijlen, en de weg der gener, die uit* Samarkanda *naar de ſtat* Belech *trekken.* Uit het welk immers klarelijk blijkt dat *Jydbuzad*, des Biſſchops Vikaris, van afkoomſt een Syrier, in *Turcheſtan*, of *Koraſina* geboren heeft geweeſt. Uit het voorgaande Syriſch Sineeſch opſchrift van de Steen word mede getoont dat veel ook uit het lant der Heidenen, en uit d'andere Lantſchappen van *Aſia* naar *China* zijn deurgetrokken, om 't Euangelium uit te breiden; al 't welk wy wijders aan de nieusgierige Lezer t' onderzoeken laten. Dit zy genoech van de voortplantingen, in de Rijken van Prieſter Jan, en in *China* gevoert.

Jizbuzad Prieſter en Vikaris van de Biſſchop, uit *Turcheſtan* geſproten, was te *Belech* geboren.

Voorts, de genen, die achten dat deze Euangeliſche mannen ten meeſtendeel eerſt uit *Syrien*, *Egipten* en *Ethiopien* in *Indien* zijn aangekomen, en dat zy, door hun naerſtigheit deze landen tot het chriſtelijk Geloof bekeert hebbende, uit hen enige voortplantingen van daar naar *China* hebben gezonden, by middel van de koophandel, die toen tuſſchen *d' Indianen* en *Sinezen* ter zee was, gaan hier in naar waarheit en zekerheit; en ik zal nu met korte woorden d'ordening en 't gevolg van deze tochten vertonen.

Tweede Hooftdeel.

Van de voorplanting des Euangeliums, door d' Apoſtel S. Thomas, en zijn navolgers in alle de Lantſchappen van 't ooſterlijk Aſia *gedaan.*

'T IS bekent, dat onder d'andere Lantſchappen van *Aſia*, die, door de verkondiging van d'Apoſtel S. Thomas, zich onder Chriſtus hebben begeven, dit zeer groot geweſt van *Indien*, over 't gebergte gelegen, ook een daar af is, 't welk zich van het *Komorynſche* gebergte tot aan *Narſingen* en *Bengale* uitſtrekkende, *Zeilan*, een zeer vermaart Eilant, van ter zijden aan-

aanſchout; daar in de gezeide Apoſtel, een ontellijke menigte van menſchen (die tot aan deze dag S. Thomas Chriſtenen, naar S. Thomas, genoemt worden) tot Chriſtus bekeert hebbende, zijn bloet ook geſtort heeft, 't welk, gelijk *de Jaarboeken der Malabaren* verhalen, te *Meliapor*, een koninklijke veſting, en de Hooftſtat van *Narſingen*, geſchied is; hoewel enigen willen dat hy te *Kalamina*, een andere ſtat van *Indiën*, of te *Salamina* in *Cyprus*, gelijk anderen qualijk zeggen, geleden zou hebben: doch dat deze doling uit het woort *Kalamina*, qualijk verſtaan zijnde, ingeſlopen is, zal dan blijken, als wy vertoont zullen hebben welke plaats *Kalamina* eigentlijk geweeſt heeft.

Hier ſtaat dieshalven aan te merken dat'er, volgens de getuigenis van *de Jaarboeken der Malabaren*, geen ſtat van deze naam heden in *Indien* gevonden word, noch eertijts gevonden is; maar dat men, in plaats van *Kalamina*, *Kalurmina* moet lezen, 't welk een Malabariſch woort blijkt te zijn, uit *Kalur* en *Mina* te zamengezet, van 't welk het leſte *(op)* en 't eerſte *(Steen)* betekent, als of men *(op de Steen)* zeide. Te *Meliapor*, in die plaats, daar men zegt dat d' Apoſtel S. Thomas de martelarije geleden heeft, is zekere grote ſteen, die men, tot aan deze dag, in de Malabariſche taal *Kalur* noemt. Als dan *de Jaarboeken der Malabaren* verhalen dat hy te *Kalurmina* geleden heeft, zo verſtaan zy by dit woort geenſins enige bezondere ſtat, maar zekere ſteen, by *Meliapor* gelegen, *Kalur* genoemt, daar d'Apoſtel gemenelijk alle dagen opklom, om te bidden, en daar op hy ſedert, terwijl hy met zijn gebed bezich was, ook gedoot is. Dieshalven, indien iemant aan S. Thomas Chriſtenen vraagde, waar de heilige Apoſtel gedoot is, zo zouden zy niet anders antwoorden, dan *te Kalurmina van Meliapor*, dat is *te Meliapor op de Steen*. Dus heb ik mondelings verſtaan uit de zeer geloofwaerdige Vader, *Petrus Paulus Godignus*, Portugees, en Jeſuït, Rektor van *Cochin* in *Indien*, die, Procurator, of Verzorger van 't Malabariſche Lantſchap zijnde, toen ik dit ſchreef, in de Stat [Romen] gekomen is. Dezen heeft aan my verzekert dat *de Jaarboeken der Malabaren* dus luiden, en dat alle de Chriſtenen dus eendrachtiglijk geloofden. Dit getuigt ook het wonderbaar Kruis, 't welk, terwijl de heilige Apoſtel zijn bloet ſtortte, op een wonderlijke wijze, door de vloejing van zijn bloet, op zekere ſteen zich vertoonde, en noch heden te Meliapor, in S. Thomas Kerk, met zeer grote godvruchtigheit der inwoonders, bewaart word. Ja het omſchrift, tot een eeuwige geheugenis van de zaak met vreemde letteren romtöm 't Kruis geſneden, wijſt dit noch klarelijker aan, 't welk ik dienſtig geacht heb uit *de Hiſtorie van S. Xaverius*, door de Vader *Joannes Lucena* geſchreven, met de verborge merkletteren der Brachmannen, hier by te voegen.

De plaats van S. Thomas marteling.

Merkletteren van verborgentheit, in d'omkring van 't Kruis geschreven.

De *Brachmannen* verzekeren dat deze verborge merkletteren de genen van d'oude Wijsbegerigen hebben geweeſt, en dat yder daar af op een bezonder woort paſt, niet anders, dan de verborge merkteekenen der Egiptenaars; hoewel enigen met meer waarſchijnelijkheit achten dat yder letter een bezondere ſilb uitdrukt, gelijk uit het A.B.C. der taal *Tamul*, en uit de zamenzetting der zelfder letteren blijkt. De voorverhaalde *Lucena* verhaalt d'uitlegging daar af, van zeker *Brachman* gedaan, en uit de Malabariſche in de Portugeſche Taal vertaalt, met deze woorden:

Vertaling van 't geſchrift door *Lucena* gedaan.

Depois que appareceo à ley dos Chriſtianos em o mundo, dali à trinta annos à 21. *do mes de Dezembro morreo o Apoſtolo S. Thome em* Meliapor, *onde ouve concheimento de Deos & mudanza da ley, deſtruiceam do dæmonio Naceo Deos da Virgem Maria, eſtene em ſua obedientia trinta annos, & era hum Deos eterno. Eſte Deos inſinou à doze Apoſtolos ſua ley, hum delles veyo à* Meliapor *com hum bordam na nam, & fez hũa igreia, & el Rey de* Malabar, *& o de* Choromandel, *& o de* Pandi, *& outras diverſas nacões, & leitas ſe determinaram todos de boa vontade, concertandoſe entreſi de ſe ſogeitar à ley de S. Thome varam ſancto & penitente. Veyo tempo, que S. Thome morreo per mam d' hum* Brachmene, *e de ſu ſangue ſe fez hũa Cruz.*

Dat is, *In 't dartigſte jaar, op d' eenëntwintigſte dag van Wintermaant, na de verkondiging van de chriſtelijke Wet, over de gehele werrelt gedaan, is de heilige Apoſtel Thomas in* Meliapor *geſtorven, van de welk [deze ſtat] ook de kennis van God, de verandering van de Wet, en de vernietiging des duivels heeft. God is uit de Maacht Maria geboren, en bleef dartig jaren onder haar gehoorzaamheit, en was God zonder einde. Deze God onderwees zijn Wet aan de twaalf Apoſtelen, van de welken een, met een ſtok in de hant* (anderen zeggen dat het een timmermans rij en maatſtok was: men verhaalt dat deze maatſtok, uit de zee aan lant geworpen, zo groot was, dat veel Elefanten niet machtig waren om hem van zijn plaats te bewegen, die echter, gelijk men verhaalt, van de heilige Apoſtel, toen de Koning hem tot een fondementbalk geſchonken had, om de Kerk te bouwen, aan zijn gordel gebonden, en door de kracht van Chriſtus, en van 't Kruis, niet anders, dan als een zeer licht ſtrootje, geſleept wierd) *te Meliapor quam, en de Kerk boude. De Koning van* Meliapor, *van* Koromandel, *en der* Panden, *en andere [Vorſten] van verſcheide volken en gedeeltheden [dit groot wonder gezien hebbende] beſloten alle zich terſtont om ſtrijt bereitwillig onder S. Thomas wet te ſtellen. De tijt quam,*

Crux miraculosa S. Thomæ Apostoli
Meliaporæ in India.
H

daar in S. Thomas storf door de hant van zeker Brachman; *en dit Kruis wierd met zijn eigē bloet uitgedrukt.* Dus verre *Lucena.*

Wonderdaden van 't Kruis.

Voorts, dit Kruis verändert zich jarelijks, op d'achtiende van Wintermaant, te weten op zekere Vierdag van de heilige Maacht, die de *Spanjaarden* de Verwachting van de Baring noemen, in de tijt van de plechtelijke Misse, gemenelijk in verscheide verwen, ja geeft ook dikwijls bloet uit met zeer veel zweet: 't welk echter, gelijk d'ervarentheit geleert heeft, altijt een voorteeken van aanstaande grote ramp en elende geweest heeft. Wy hebben dienstig geacht de ware beeltenis van 'tKruis, gezamentlijk met de merkletteren, hier by te stellen.

't Wonderdadig Kruis van de heilige Apostel Thomas te Meliapor in Indiën.

De beeltenis van de Paau boven 't Kruis is het wapen des Konings van *Narsingen.* Wat d'andere wonderdadige dingen aangaat, die, gelijk wy gezegt hebben, in zekere tijden gemenelijk omtrent het Kruis gebeuren, lees daar af *Lucena* en *Osorius*, die van *Baronius, in zijn eerste deel, op 't zevenēnvijftigste jaar na Christus geboorte*, aangetrokken word.

Men zou konnen menen dat deze dingen buiten onz ooggemerk en voorneemen waren; maar dewijl ik daar in, ik weet niet hoe, gevallen ben, zo heb ik hen in deze plaats niet willen voorbygaan, zo om door deze buitentreding aan de Lezer, die misschien vermaak hier in scheppen zal, dit Geheugteeken, weinig aan *Europa* bekent, ten toon te stellen, als ook om aan te wijzen hoe men het Martelaarsboek, zo veel het lijden en de marteling van S. Thomas aangaat, verstaan moet. Laat ons dan weder tot de zaak keren, daar wy afgeweken zijn.

Dit Lantschap van *Indiën* dan, over 't gebergte gelegen, dat van d'Apostel S. Thomas tot het christelijk Geloof bekeert, en volstandiglijk veel jaren lang in 't aangenome geloof gebleven was, week allengs af van zijn voorgaande yver, toen 'er Arbeiders, en Bedienaars van Gods Woort ontbraken, en verviel tot verscheide dolingen der Heidenen: 't welk oorzaak was van dat de gehele Godsdienst in 't uitterste gevaar geraakte; ja het schilde weinig, of zy waar te gront gegaan, en zou gantschelijk te gront gegaan zijn, zo de goddelijke voorzienigheit, zich over zo veel qualen der vervallende Kerk erbarmende, aan de zelfde niet tijdiglijk te hulp gekomen was, door de naerstigheit van zeker godvruchtig man, een *Syrier* van afkoomst, die gemenelijk *Martome*, dat is Heer Thomas, genoemt wierd. ܡܪܬܘܡܐ Want deze, door Gods zonderlinge ingeeving uit *Syrien* naar *Indiën* getrokken, en deze wijngaart zo ongebout, vervallen, en met schrikkelijke distelen en doornen bezet ziende, besloot de zelfde te havenen, en weêr op te bouwen, naar zijn grote naerstigheit, die hy gevoelde, om het christelijk Geloof voort te planten. Hy won vooreerst de gemoeden der ingeborenen, zo door zijn vriendelijkheit, als door zijn achtbaarheit, die zeer groot was; want hy was voortreffelijk, niet alleenlijk door zijn geboorte, maar ook door zijn geleertheit en verstant, en door 't gerucht vermaart. Hy ontbood sedert uit *Syrien* en *Babylon*, of in *Chaldea*, of in *Egipten* gelegen, Bisschoppen tot medehelpers, die hy in verscheide plaatsen van 't Koninkrijk stelde, en voerde de Syrische taal weêr in, die eertijts, gelijk d'overlevering meêbracht, van d'Apostel in 't zelfde Lantschap verkondigt was, en verzuimde niets van die dingen, die tot aanwas en vermeerdering van 't heilig Euangelium dienstig konden zijn. Toen, door deze middel, Christus Wijngaart tot

Martome, een *Syrier*, recht de vervalle Kerk weêr op.

tot de voorgaande ſtaat wedergebracht was, deê zy allengs zo grote winſt en vordering, dat zy, niet met haar eige grenspalen te vreden, haar vruchtbaarſte voortplantingen in geheel *Indien*, ja tot in *China*, uitgeſtrekt heeft. Maar het gebeurde by gevolg van tijden, dat deze Suriaanſche Prieſters, van de Neſtoriaanſche kettery beſmet, door hun verkeerde leringen en grontreegels ſchandelijk al 't geen vernietigden en uitroeiden, 't welk hun voorouders loffelijk in de voortplanting van de Chriſtelijke Godsdienſt in *China* geplant hadden. Dus getuigen de gezeide *Jaarboeken der Malabaren*, gelijk ook *de Portugeſche Schryvers der Indiaanſche Jaarboeken, Joannes de Bairres* en *Didakus de Koutto*; en dus verhaalt het ook de Vader *Ludovikus Guſman, in zijn Hiſtorie van d' Indiaanſche Tochten*, in de Spaanſche Taal beſchreven, in *'t zevenëntwintigſte hooftdeel van 't tweede boek*, welks eige woorden ik dienſtig geacht heb tot meerder getuigenis van de waarheit, hier by te voegen. Want dus ſchrijft hy:

De Suriaanſche Prieſters van de Neſtoriaanſche kettery beſmet.

Son muchos los Chriſtianos que ay en la India con eſte nombre de S. Thome, que paſſaran de ciento y cinquenta mil, aunque repartidos per diverſos reynos, y ſubjectos à diverſos Reyes gentiles y Moros. Tienen eſtos Chriſtianos ſu Arçobiſpo, Obiſpos y Sacerdotes, que vienen de la Suria, y comunemente los provee el Patriarcha Oriental de Babylonia (*o* Alexandria) *y porque los Obiſpos no pueden venir à viſitar eſta gente, ſino de tarde en tarde, paraque non les falten Sacerdotes, ordenan à los niños, ſiendo muy pequeños, de todas ordines, aunque no las exercitan haſta ſer grandes. La cauſa de aver entrada eſtos Obiſpos y Sacerdotes Surianos en la* India, *y tener tanta mano, y autoridad con los Chriſtianos de S. Thome fue un hombre llamado* Martome Suriano, *que en lengua Suriana vale tanto, come en la Eſpañola Don. Era* Martome *hombre muy rico, y principal, y à eſte cauſa tuvo entrada con los Reyes de* Caranganor, *y* Colon; *y con ocaſion del nombre, que tenia de Thome, y ſu autoridad en aquella tierra, fueron ſele pegando los Chriſtianos, que deſcendian del Apoſtol S. Thome y el ſe hizo como cabeça dellos, amparandolos y favoreciendolos, y por eſta via les fue ganado las voluntades, y como el era* Suriano *facilmente les perſuadio, que recibieſſen, y admitieſſen los Obiſpos de quella tierra, haziendolos creer que aquella era la lengua, en que avia predicado Chriſto nueſtro Señor en* Hieruſalem; *y per conſiguiente, que los Obiſpos Surianos enſeñavan la verdadera Doctrina del Euangelio, y la que el Apoſtol S. Thome avia predicado à ſus antepaſſados. Deſta manera entraron los Obiſpos Surianos lo primero en los Reynos de* Caranganor, Colon, *y* Cochin, *y poco à poco ſe fueron eſtendido à todas las partes haſta à* China.

Dat is, In Indiën worden veel Chriſtenen gevonden, welker getal meer dan hondert en vijftigduizent beloopt, S. Thomas Chriſtenen genoemt, deur verſcheide Koninkrijken verſpreid, en verſcheide Koningen der Heidenen en Moren onderworpen. Zy hebben hun Aartsbiſſchop, Biſſchoppen en Prieſters, die alle uit *Syrien* komen, en ten meeſtendeel van de Babylonſche, of Alexandrijnſche Aartsvader derwaarts gezonden worden. Maar dewijl de Biſſchoppen zo verre gelege landen niet, dan zeer langzamelijk en zelden, konnen bezoeken, en op dat de zelfden niet van Prieſters ontbloot zouden zijn, zo worden gemenelijk noch kleine kinderen in deze ordening en ſtaat ingewijd, ſchoon zy hun ampten niet bedienen, dan als zy tot bedaachde ouderdom gekomen zijn. Doch d'oorzaak, om de welke de Suriaanſche Biſſchoppen en Prieſters, in *Indiën* getreden, zo grote macht en achtbaarheit by de gezeide Prieſters hebben bekomen, is dat 'er zeker man was, van afkoomſt een *Suriaan*, *Martome* genoemt, 't welk in onze taal Heer Thomas betekent. Deze *Martome* was zeer rijk en uitſteekende, en om deze oorzaak met de Koningen van

Karan-

„ *Karanganor* en *Kolon* ingetreden ; en „ S. Thomas Christenen voegden zich by „ hem, uit oorzaak van de naam van Thomas, en om de grote macht en achtbaarheit, die hy bezat. *Martome* dan, als hun „ hooft geworden , verbond door zijn „ vriendelijkheit de gemoeden van hen „ alle zodanig aan zich, dat het niet zwaar „ was hen t'overreden , alleenlijk Bisschoppen van *Syrien* in *Indiën* t'ontfangen en aan te nemen. Om hen hier toe „ t'overreden , vermogt de Syrische taal „ zeer veel, die, gelijk hy toonde, de zelfde „ was, de welke van Christus onze Zaligmaker , te *Jerusalem* was gebruikt , en „ daar meê de heilige Apostel Thomas „ eertijts het heilig Euangelium aan hun „ voorouders had verkondigt. De *Suriaansche* Bisschoppen dan , eerst in het „ Koninkrijk *Karanganor*, *Kolon*, en *Kochin* getreden , namen allengs alle Lantschappen daar omtrent in, tot in *China* „ toe. Dus verre *Gusman*.

De voorgedachte Vader, *Paulus Godignus*, bevestigt dit alles, en zegt dat zy tot aan deze dag geen andere , dan de Syrische taal, tot hun geloofsonderwijs gebruiken, dat zy in deze spraak alle de geheugteekenen, en alle de gewijde en kerkelijke geschriften hebben, en eindelijk dat alle geletterden, voornamelijk om tot het gewijde gewijd te worden, verplicht zijn om deze, niet anders dan by ons de Latynsche, taal te leren. *Vai pocatæ* voegt'er by dat onder de Jesuïten deze taal met voordacht onderwezen word, als nootzakelijk om de *Brachmannen* te bekeren. Deze zijn voornamelijk de speuren en blijken, die wy, zo in *Indiën*, als in 't Rijk der *Sinezen*, bevonden hebben. Immers, wy konnen d'oorsprong van de zaak der Christenen in deze Koninkrijken van hoger uit die dingen verhalen, die wy uit de *Chaldeeusche boeken* van 't Malabarische gewest hebben doen vergaderen, welk gewest, door de naerstigheit van de heilige Apostel Thomas, aan Christus is toegevoegt, 't welk klaarder is, dan dat het van de hardnekkigste muggezifters in twijffel getrokken kan worden. Wy lezen dan zeer klarelijk in die boeken, dat die zelfde Apostel het christelijk Geloof in dit Koninkrijk ingevoert, en veel Kerken daar in opgerecht heeft. En op dat niemant misschien van zo groot een zaak zou twijffelen, zo zal ik de getuigenissen der boeken zelven, van woort tot woort uit het Chaldeeus vertaalt, hier by voegen, de welken de Vader *Joannes Mª. Kampori*, uit onze Societeit, alrêe veel jaren lang bouwer van deze Wijngaart, en zeer ervaren in de Chaldeeusche Taal, door 't bevel van d'eerwaerdige Aartsbisschop, Vader Franciskus Roits, Pastoor van de zelfde Kerk, en uit onze Societeit, overgezet, en op 't verzoek der onzen met zijn eige hant uitgeschreven heeft, om in deze Aanteekeningen ingevoegt te worden, op dat zo voortreffelijk een Geheugteeken der Aaloutheit niet vergaan zou. De zaak dan is dus gelegen.

De Syrische boeken verhalen veel dingen van S. Thomas in *Indiën*.

In 't Chaldeeusch Getyboek der Malabarische Kerk van S. Thomas, 't welk Gaza, *dat is* Schat, *genoemt word, in de dienst van de heilige* Apostel Thomas, in het tweede nachtgety, in een der lessen staat dus van woort tot woort:

Chaldeeusch Getyboek der Malabarische Kerk.

De woorden, uit het Chaldeeusch hantgeschrift uitgetrokken, zijn de volgenden :

I. ܒܗ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܥܪܩܬ ܗܘܬ
ܕܚܢ̈ܦܐ ܛܥܝܘܬܐ ܡܢ ܗܢܕܘܝܐ

II. ܒܗ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܨܝܢܝܐ
ܘܟܘܫܝܐ ܗܦܟܘ ܠܫܪܪܐ

III. ܒܗ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܩܒܠܘ ܐܪܙܐ
ܕܥܡܕܐ ܘܣܝܡܬ ܒܢܝܐ

IV. ܒܗ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܗܝܡܢܘ ܘܐܘܕܝܘ
ܒܐܒܐ ܘܒܒܪܐ ܘܒܪܘܚܐ ܕܩܘܕܫܐ

V. ܡܢ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܕܢܛܪܘ ܗܝܡܢܘܬܐ
ܡܩܒܠܬܐ ܕܚܕ ܐܠܗܐ

VI. ܡܢ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܐܕܢܚܘ ܙܠܝܩܐ ܕܡܠܦܢܘܬܐ
ܡܚܝܢܢܐ ܕܢܒܘ ܟܠܗ ܗܢܕܘ

VII. ܡܢ ܡܪܝ ܬܐܘܡܐ ܡܠܟܘܬܐ
ܕܫܡܝܐ ܦܪܚܬ ܘܣܠܩܬ ܠܨܝܢܝܐ

Dat is,

1. *Door de heilige Thomas is de doling der Afgodery van d'Indianen verdwenen.*

2. *Door de heilige Thomas zijn de Sinezen en Ethiopiers tot de waarheit bekeert.*

3. *Door de heilige Thomas hebben zy het Sakrament van de doop, en d'aanneeming tot zonen ontfangen.*

4. *Door de heilige Thomas hebben zy de Vader, en de Zoon, en de heilige Geest gelooft en beleden.*

5. *Door de heilige Thomas hebben zy 't aangenome geloof van een enig God bewaart.*

6. *Door de heilige Thomas zijn de glansſen van de levendigmakende Leer voor geheel* Indiën *opgerezen.*

7. *Door de heilige Thomas is het Koninkrijk der hemelen tot de Sinezen gevlogen, en opgeklommen.*

Wijders, in zeker Antifona, of Tegenzang ſtaat dus: D'Indianen, Sinezen, Perſianen *en d'andere Eilanders, en die in* Syrien, Armenien, Grieken *en* Romania *zijn, offeren aanbidding aan uwe heilige naam, ter gedachtenis van de heilige Thomas.* In 't kort begrijp der Sinodale Regels, *part.* 2. *ſerm.* 6. *c.* 19. van de Regels, over de Biſſchoppen en Metropolitanen, of Aartsbiſſchoppen ſtaat ook een Regel van d'Aartsvader Theodoſius, in deze woorden begrepen: *Dat deze zes Zetels, de hoofden der Lantſchappen, en Metropoliten en Hoofdbiſchdommen te weten* Hilam, Nziviñ, Prath, Aſſur, Bethgarmi, *en* Halah, *die waerdig gehouden zijn om by d'ordeſtelling van d'Aartsvader te komen, niet afweezig zijn, dat d'anderen ook het vierde jaar by d'Aartsvader te zamenkomen. Dat dus ook de Biſſchoppen van 't groot Lantſchap, namelijk d'andere Metropoliten of Biſchdommen van* China, Indien, Pales, *der* Mauſeen, Xan, *der* Raziguers, *van* Heriona, *(dat is* Kambaia*) en van* Smarkandia, *(dat is* Usbek *en* Mogor*) die zeer verre afgelegen zijn, en aan de welken de grote bergen, en bulderende Zeen geen toegang naar hun believen geven, brieven van toeſtemming, (dat is van gemeenſchap) in 't zeſte jaar zenden.* Toen de *Portugezen* in *Kochin* quamen, beſtierde D. Jacobus deze Kerk der Malabariſche bergen, die dus ſchreef:

ܡܝܛܪܦܘܠܝܛܐ ܕܗܢܕܘ ܘܨܝܢ

Metropolita of Hooftbiſſchop van Indiën en China; gelijk ook blijkt uit het nieuwe Teſtament, met zijn hant geſchreven, daar in 't einde dus ſtaat: D. Jacobus *Metropolita of Hooftbiſſchop van* Indiën *en* China *heeft dit Boek geſchreven.* Op de zelfde wijze ondertekende ook D. Joſef, na de voorgenoemde D. Jacob, die te *Romen* overleed, dus: *D. Joſef, Metropolita of Hooftbiſſchop van geheel* Indiën *en* China; en dit is 't oudſte opſchrift der Biſſchoppen van deze Kerk.

Ik beſluit dan ontwijffelijk hier uit, dat d'onderwinders van zodanige reizen in d'uitterſte grenzen van *Aſia* geen anderen hebben geweeſt, dan de gezeide Syriſche Biſſchoppen van S. Thomas Chriſtenen. Deze allen wierden zonder onderſcheit *Suriani* genoemt, of om dat zy dit geheel geweſt, 't welk van d'*Eufrates* tot aan de *rode Zee* ſtrekt, gezamentlijk met d'uitterſte en innerlijkſte ſtranden, in 't brede *Syrien* of *Aſſyrien* noemden, of om de Syriſche, of Chaldeeuſche taal, die van alle de geleertſten geſproken wierd, gelijk wy hier voor van d'*Arabiers*, *Egiptenaars*, en *Ethiopiſche* Monikken hebben getoont, en *Benjamin*, in zijn *Reis* van de Sinaitiſche Monikken toont, met deze woorden:

De Biſſchoppen van S. Thomas Kerk waren uit *Chaldea* en *Syrien.*

ומשם שני ימים רופידים ויושבים שם בני ערב ואין בו מישראל ומשם יום הר סיני ובראש ההוא במת לכומרים הנקראים סורואניים ובני ההוה מצכר נקרא טור סיני ויוטבו מדברים בלשן תרגום והם תחת של מצרים

Dat is, *Van daar tot aan* Rafidim *is een weg van twee dagreizen, daar d' Arabiers wonen, en niemant van d' Israëlyten is. Van hier tot aan de berg* Sinai *is een dagreis, op welks top een Kapelle van Monikken is, die* Surianen *genoemt worden. Maar aan de voet van de Berg is een grote Burgt, die men* Tor Sinai *noemt. D' inwoonders daar af spreken de Chaldeeusche spraak, dat is de taal Targum; en d' inwoonders van deze plaats zijn onderdanen der Egiptenaren.* En dat deze Monikken Koptiten hebben geweest, getuigen d' opschriften der Koptische boeken, de welken in de Kloosters van dit *woest Arabien* gemaakt zijn, en die men in *de Naamtafel der Koptische boeken* voorgestelt vind. Dieshalven blijkt dat de Copti-Egiptische Kerk (die op de gezeide wijze geheel *Syrien* begreep, en het zelfde onder d' Aartsvader van Alexandria, of van Kair stelde,) eerst in *Indiën*, en van daar naar *China*, en naar d' andere Lantschappen van Asia t' alle tijden nieuwe voortplantingen heeft gevoert. Want dewijl *Egipten* alle de beste en bequaamste havens van *de rode Zee* bezit, en men gemakkelijk uit *de rode Zee* naar *Ethiopien*, *Persiën*, en naar d' andere gewesten van *Indiën* kan overschepen, zo heeft t' alle tijden d' overscheping herwaarts en derwaarts zeer gemeen geweest, gelijk onder andere scheepvaarten ook die zeer vermaarde van Salomon uit *Asion Gaber*, een haven van *de rode Zee*, naar 't Lantschap *Ofyr* genoechsamelijk te kennen geeft. Doch ik vind zeer grote strijt en verschil onder de verklaarders, te weten hieröm, wat *Ofyr* in deze plaats eigentlijk is. Ik weet wel dat enigen *Ofyr* voor 't louter gout zelf nemen; doch hun gevoelen is al overlang verworpen. Maar anderen wijzen met *Ofyr* dat Lantschap van *Amerika* aan, 't welk gemenelijk *Peru* word genoemt, en dewijl het zelfde tweevoudig, te weten noorderlijk en zuiderlijk, is, zo besluit men hier uit, והזהב זהב פרוים, dat zy, in 't getal van twee, *Parvaim* genoemt zijn, en dat dit gout *Parvaim gout* genoemt wierd. Dus schrijft *Arias Montanus*. Maar ik zie niet hoe de gezeide vloot zonder zeilsteen, daar af zy toen het gebruik niet wisten, en zonder d' andere behulpselen, met de welken onze Zeehelden d' onbekende werrelt ontdekt hebben, dus veiliglijk, en in zo korte tijt by onze tegenvoeters, die recht tegen ons aan gestelt zijn, als in een andere werrelt, die den menschen noch onbekent was, zouden konnen komen. Wijders, waarom zouden zy gepoogt hebben het gout, de gesteenten, en 't kostelijk hout met zo groot gevaar uit zo verre gelege landen te halen, dewijl het in naderby gelege plaatsen, gelijk in 't *goude Chersonesus*, en in *Ethiopien* te vinden was? en dewijl ik, zeg ik, niet zie, hoe dit heeft konnen geschieden, zo acht ik dat dit gevoelen, als wanvoegelijk zijnde, met recht verworpen moet worden. Ik dan, een zekerder en veiliger reis aanvangen willende, zeg dat *Ofyr* een Koptisch of Egiptisch woort is, daar meê d' oude *Egiptenaars* dat *Indiën* noemden, 't welk de Koninkrijken van *Malabar*, *Zeilan*, en het *goutrijk Chersonesus* begrijpt, gelijk ook *Sumatra*, de *Molukken*, de *Javaas*, daar tegen over gelegen, en d' andere geburige goutrijke Eilanden, naar de welken, volgens het geen, dat wy lezen, Hiram Salomons vloot, in gestelde tijden, afgevaerdigt heeft, gelijk niet alleenlijk het gout, de gesteenten, en 't kostelijk hout overvloediglijk getuigen, maar ook de paauwen, simmen en diergelijke dingen, de welken Hirams vloot uit de voor-

Bequame overscheping uit de *rode Zee* naar *Indiën*.

Ofyr, wat Lantschap eigentlijk.

Ofyr is niet *Peru*.

voorverhaalde Lantſchappen, van dusdanige dingen vervult, met zich bracht. Ja *onz Koptiſch Arabiſch woordboek*, *in 't hooftdeel van de namen der volken*, geeſt dit klarelijk te kennen; daar ⲟⲩⲥⲟⲫⲓⲣ هند *Hend* ſtaet, 't welk ook *Indien* betekent: maar ⲟⲩⲥⲟⲫⲓⲣⲟⲥ هندي of *Indus*. *Ofyr* dan is niets anders, als *Indiën*; en *Parvaim* gout acht ik uit יאוים *Javaim*, dat is uit de Javaſche Eilanden, geweeſt te hebben: want indien ik my niet vergis, zo heugt my dat ik by *Rabbi Benjamin* gelezen heb, dat deze twee eilanden dus genoemt worden.

Overtocht uit *Egipten* en *Ethiopien* deur de rode Zee, naar *Indiën*.

Dewijl dan d' overtocht uit *de rode Zee* naar *Ofyr*, of *Indiën* zo gemeen heeft geweeſt, zo hebben niet alleenlijk de voortplanters van de chriſtelijke Godsdienſt deze gelegentheit waargenomen: maar de verſcheide geheugteekenen der Egiptenaars, in die geweſten gelaten, getuigen dat d' oude Egiptenaars, en hun *Hieromanten* en Wijsbegerigen met de voorverhaalde Lantſchappen grote gemeenſchap over en weder hebben gehad. Onder deze geheugteekenen is

Hormoz.

Ormus, of *Hormuz*, een zeer voortreffelijke ſtat van de Perſiaanſche Zeeboezem, d' eerſte voortplanting der Egiptenaars in *Perſien*, en een bequaam vertrek voor de genen, die naar *Indiën* willen overſchepen, en die, gelijk Haithon, in 't zeſte hooftdeel van zijn Hiſtorien der ooſterſche Lantſchappen, verhaalt, van Hermes d' Egiptenaar gebout is, van de welk zy ook de naam

هرمز

heeft; want هرمز *Hormoz* is by d'*Arabiers* het zelfde, dat Ἑρμῆς, *Merkurius*, by de *Grieken* is. *Elius Sparcianus* zegt ook dat de Koningen van *Perſiën* naar Oſiris *Pſammoſiren* genoemt zijn; en zeker, niet zonder reden: want *Diodorus Sikulus* verhaalt dat Oſiris eerſt naar die geweſten, en daar na naar *Indiën* is getrokken, en dat hy, ſteden gebout hebbende, de volken tot een beter regel van leven gebracht heeft, gelijk deze woorden aanwijzen:

Diod. Sikulus, in zijn eerſte boek.

Ἐπεῖτα ποιήσασθαι τὴν πορείαν δι' Ἀραβίας παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἕως Ἰνδῶν καὶ τοῦ πέρατος τῆς οἰκουμένης, κτίσαι δὲ καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν Ἰνδοῖς, ἐν αἷς καὶ Νύσαν ὀνομάσαι, βουλόμενον μνημεῖον ἀπολιπεῖν ἐκείνης καθ' ἣν ἐτράφη κατ' Αἴγυπτον. Φυτεῦσαι δὲ καὶ κιττὸν ἐν τῇ παρ' Ἰνδοῖς Νύσῃ καὶ διαμένειν τοῦτο τὸ φυτὸν ἐν ἐκείνῳ μόνῳ τῷ τόπῳ τῶν κατὰ τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν ὅμορον χώραν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας ἀπολοιπέναι κατ' ἐκείνην τὴν χώραν, δι' ὧν προσαχθέντας τοὺς μεταγενεστέρους τῶν Ἰνδῶν ἀμφισβητῆται περὶ τοῦ Θεοῦ, λέγοντας, Ἰνδὸν εἶναι.

Dat is, *Van hier is hy deur* Arabien, *anders* de rode Zee, *tot aan* d' Indianen, *en aan d' einden van de bewoonde werrelt deurgetrokken. Hy boude niet weinig ſteden voor d'* Indianen, *van de welken hy een* Nyſa *noemde*, *om een gedachtenis van die van Egipten, daar hy opgevoed was, na te laten. In dit* Nyſa der Indianen *plantte hy Veil, 't welk daar, boven alle plaatſe van* Indiën, *en van de geburige landen, groeit en blijft. Hy heeft noch veel andere tekenen van zijn koomſt in die Landen gelaten, daar door d'* Indianen, *die ſpader gekomen zijn, bewogen hebben geweeſt een ſtrijt over deze God aan te heffen, en te beweren dat hy een* Indiaan *van afkoomſt is.* 't Is waarſchijnelijk dat de nakomelingen, zijn voetſtappen volgende, ſedert meermaals en dikwijls naar die geweſten van Egipten zijn getrokken. Ja behalven dat *Filoſtratus, in 't leven van Apollonius Thyanæus* klarelijk te kennen geeft dat de Wijzen der *Perſianen*, *de Brachmannen der Indianen*, gelijk ook d' andere Wijzen van *Aſia* alle middel van zich in de Wijsbegeerte t' oeffenen, en alle gewoonte en plechtelijkheden omtrent de Godsdienſt van d' Egiptenaars, niet anders,

ders, dan door d'onderlinge handel gekregen hebben, zo wijzen dit ook de zeden en gewoonten der gezeide volken zeer klarelijk aan, dewijl wy noch op deze hedige dag zien dat in *Indiën*, *China*, *Japon*, *Tartarijen*, of *Kathai*; ja zelfs in *Amerika*, aan de Zon, Maan, Starren, Aarde, en aan alderhânde dieren goddelijke eer word bewezen, niet anders dan in *Egipten* van zo oude tijden af, dat wy geen ſchriften daar af hebben. Men zal bevinden dat daar overàl de veelſtaltige beelden van Oſiris en Iſis, gelijk ook de geſtalteniſſen van Apis, Anubis, Kanopus, en diergelijke gedrochten der *Egiptenaren* geëert worden: men zal daar pyramiden van verborge betekeniſſen, en zeer heerlijke tempelen voor de Geleigeeſten, naar de regel der Egiptenaars, opgerecht zien, en, om met een woort te ſpreken, overàl veel dingen aanſchouwen, die de ſtant en geheugenis van Egipten vertonen. Ik zou dit alles hier bredelijker verklaren, zo ik het zelfde niet in *de vierde Samenſchikking van 't eerſte deel onzes Oedipus* (die ik d'Egiptiſche Sina noem) zeer bredelijk en bezonderlijk afgehandelt had; om 't welk wy de lezer weêr derwaarts zenden. Dit is 't geen, 't welk wy geacht hebben dat van de voortplantingen der Kopten, of der *Egiptenaars* tot hier toe gezegt moeſt worden; van 't welk, gelijk my niet onbekent is, anderen miſſchien anders zullen gevoelen. Maar deze dingen zijn by my de waarſchijnelijkſten; en ik zou andere redenen van de voorgeſtelde zaak, die niet te verächten zijn, konnen bybrengen, zo mijn voorneemen en ooggemerk dit nu vereïſchte, of zo ik met gewelt toeſtemming van de lezers wilde afparſſen. 't Is ons genoech dat wy in deze plaats klarelijk, en miſſchien bredelijker, dan 't behoorde, vertoont hebben dat'er uit *Egipten* reizen deur de gehele werrelt gedaan zijn; 't welk onz enig ooggemerk was.

Dienſt der Goden in d'ooſtetlijke Lantſchappen van *Aſia* van d'*Egiptenaars* ontfangen.

Darde Hooftdeel.

Van Kathai, *en van des zelfs eige en naturelijke gelegenheit.*

HOewel wy in 't voorgaande verſcheide dingen uit verſcheide *Latynſche*, *Hebreeuſche*, *Arabiſche* en *Perſiaanſche* Schrijvers van de gelegenheit van *Kathai* bygebracht hebben, zo zullen wy echter hier, tot meer verlichting der dingen, door verſcheide reizen, om deze zaak aangevangen, vertonen welk het Koninkrijk *Kathai*, en waar het gelegen is.

Dat *China* het voornaamſte deel van *Kathai* is, word niet alleenlijk uit het gedurig onderzoek onzer Jeſuïtſche Vaders bekent, maar blijkt ook zeer klarelijk uit *Markus Paulus Venetus*, dewijl onze Vaders zeggen dat die grote ſtat, die hy *Kambalù*, of, gelijk de ware taal der *Tartaren* luid, *Kambalek*, de hoofdſtat *van de grote Cham*, noemt, geen andere is, dan de tegenwoordige Koninklijke hoofdſtat der *Sinezen*, die zy *Pekin* noemen, gelijk de lange uitſtrekking van de muur, zeer gevoeghelijk geſticht, en d'ongelooffelijke ruimte van de ſtat meer dan genoech betonen. *De ſtat Kambalù*, (volgens de getuigenis van Markus Paulus Venetus) *in 't Lantſchap Kathai, by een grote vloet, gelegen, is van oude tijden treffelijk en vermaart geweeſt.* Kambalù *betekent Stat des Heren.* De grote Cham *heeft deze ſtat naar een ander geweſt van de vloet gevoert: want hy had van de Starrekijkers verſtaan dat zy wederſpannig tegen zijn heerſchappy zou worden. Deze ſtat, in 't vierkant gebout, beſluit in haar omkring vieréntwintig mijlen; in*

Kathai is niets anders, dan *China*.

Beſchrijving van de ſtat *Kambalù*. M. Paul. Venet. 1. boek. 10. hooftdeel.

voegen dat yder zijde zes mijlen lang is. Zy heeft witgemaakte muren, twintig schreden hoog, en tien breet; doch de dikte word boven allengs smalder. Yder zijde van de muur heeft drie hooftpoorten, die in 't geheel twaalf uitmaken, by yder van de welken een heerlijk Palais gebout is. Aan de hoeken der muren zijn ook treffelijke Palaizen, daar de wapenen van de stat bewaart worden. In deze stat zijn de straten zo recht, dat men van d'een poort een onbelemmerde deurzicht heeft deur de stat naar de poort, die recht daar over staat; en aan weêrzijden ziet men zeer treffelijke huizen, gelijk Palaizen, gebout. En een weinig daar na: *Buiten de stat* Kambalu *zijn twaalf grote voorsteeden, voor yder der twaalf poorten een, daar in geduriglijk kooplieden, en vreemde menschen gevonden worden.* Dit alles past zo wel op *Pequin*, de koninklijke stat, dat het byna nergens in verschilt, gelijk de Vader *Martinus Martinius* dat *in zijn Sinesche Atlas*, in 't Latijn op *fol.* 29. en in 't Neêrlantsch op *fol.* 37. getuigt: gelijk ook de namen der steden *Taimfu*, *Kaçanfu*, *Quelinfu*, *Cingianfu*, *Sianfu*, die ook *Siganfu* genoemt word, niet verre van de gele vloet gelegen, die *de grote Cham*, na een belegering van drie jaren, door middel van zekere *Werprustingen*, in 't twaalfhondertächtënzestigste jaar na Christus geboorte, overweldigde. Deze werprustingen, tot aan die tijt in *China* onbekent, wierden van Christe timmerlieden gemaakt, onder de toezicht, en 't beleit van Paulus Markus Venetus, die met zijn Vader Nikolaas, en vaderlijke oom in die tijt by de Kaizer was. Bezie *Paulus Markus Venetus*, *in 't achtënvijftigste hooftdeel van zijn tweede boek*. Want *fu* betekent in de Sinesche taal niets anders, dan grote stat, gelijk *ceù*, by andere namen gevoegt, een middelmatige stat aanwijst; welke woorden aan geen ander Lantschap, maar aan *China* alleen, bekent en eigen zijn. Daar is echter niets, 't welk zo klarelijk aanwijst dat *China* altijt voor *Kathai* gehouden is geweest, als de geheugteekenen der *Persianen*, zo van de Starrekunde, als van de Kruitkunde, de welken de geleerde *Jakobus Golius*, *in zijn Aanhangsel aan de Sinesche Atlas*, uit de starrekundige Tafelen van *Nasirodim*, een Persiaansche Wiskunstenaar, de vermaartste van d'Oostersche Lantschappen, aan ons vertoont heeft; daar in men opentlijk ziet dat de Kathaische namen der twaalf uren, in de welken de naturelijke dag by de *Sinezen*, of *Kathajers* gedeelt word, zodanig met de Sinesche uren overeênkomen, dat zy nergens in verschillen; 't welk ook alle onze Jesuitische Vaders betuigen, die van daar hier te Romen zijn geweest. Maar op dat dit klarelijker blijken zou, zo zal ik hier de namen by stellen.

Siganfu van de *Tartaren* belegert.

Starrekunde der *Kathajers*, die met de gene van de *Sinezen* overeênkomt.

Namen der uren, in de welken de naturelijke dag by de Kathajers, *dat is* Sinezen, *gedeelt word.*

Golius, in 't Aanhangsel van de Sinesche Atlas.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Cu	*cheù*	*yin*	*mao*	*xin*	*su*	Sinesche.

صو جن ماو يم خيو ژه — Arabische.

7.	8.	9.	10.	11.	12.	
v	*vi*	*xin*	*yieu*	*siò*	*hai.*	Sinesche.

حاي سيو يوو شن وي وو — Arabische.

Maar indien iemant de kring van zestig jaren, die de *Kathajers* in de rekening der dagen, weken, en zonnejaren gebruiken, gelijk *Nasaradinus* zegt, met de Sinesche vergelijkt, zo bevind ik haar gantschelijk de zelfde te zijn, 't zy men op de rekening ziet, of op de namen, met de welken zy die gemenelijk noemen, acht neemt. Oordeel desgelijks van 't Kathaisch jaar, dat zy, gelijk ook de [a] Tekenkring, in vierëntwintig delen onderscheiden, na dat zy het begin van 't jaar van de vijftiende graad in de [b] Waterman gestelt hebben. Maar bezie hier af bredelijker *in de verhaalde plaats*

[a] *Zodiakus.*

[b] *Aquarius.*

plaats de voorgedachte *Golius*, die ook *Vlug begum*, een *Persiaansch* Starrekundige, tot getuig bybrengt, uit welks tafelen hy al 't geen, dat tot hier toe verhaalt is, klarelijk uit d'overeenkoming van de rekeningen der *Kathajers*, of, 't welk het zelfde is, der *Sinezen*, toont en aanwijst. Ik lees ook by d' Arabische Geneesmeesters, dat de Muskus, die men in *China* vind, overäl مسك كطاي *Kathaisch Muskus* genoemt word, en dat men de drank, die van *Cha*, zeker kruit, aan *Kathai* eigen, gemaakt word, ten meestendeel چا كطاي *Kathaische Cha* noemt. Wat de *Mogors* aangaat, die van afkomst *Tartaren* zijn, en hun oorsprong uit het geslacht van de grote *Cingis kan*, en van d' andere machtige Kaizers, zijn navolgers, sedert de veróvering van 't Sineesch Rijk, afleiden, ik lees dat zy van hun Historieschrijvers مغوله سين *Mogul-Sinezen* genoemt worden. Maar wat het geen aangaat, 't welk hy van *Quinsai*, een stat van wonderlijke en byna ongelooffelijke grootheit, schrijft, dit word heden alles waar bevonden van de Hooftstat *Hancheu*, van de welke de Vader Martinus Martinius, beschrijver van d'uitsteekende Sinesche Atlas, in 't Latijn op fol. 110. en in 't Neêrlantsch op fol. 133, dus spreekt:

Quinsai, en haar grootheit.

Op dat de Werreltbeschrijvers van Europa *niet langer zouden dolen in de stat* Quinsai *van Markus Paulus te zoeken, en die belachelijk te beschrijven, zo zal ik hier de zelfde vertonen, daar af* d' Archontologia Cosmica *ook niet de schaduw getroffen heeft; en indien God het toelaat, zo hoop ik allengs* het Toonneel der Sinesche steden, *van de Sinezen zelven lange tijt voor* d'Europers *gedrukt, en by mij weten tot noch toe nooit in* Europa *gezien, in 't licht te brengen. Maar om 't geen, dat nu voor handen is, af te handelen, zo zal ik door zeer zekere blijken bewijzen, dat deze stat de zelfde is, die van Paulus Venetus* Quinsai *genoemt word: Want dit is de gene, die van* Singui, *dat is* Sú Cheú, *vijf dagreizens afgelegen is, zo wy van 't voorttrekken van een heir spreken, daar in, gelijk klarelijk blijkt, de gemelde Markus Paulus Venetus geweest heeft; want anders zou het naauwelijks vier dagreizens verre zijn. Dit is de gene, die in zijn tijt het Hof der* Sinezen *was, en in de taal der geletterden* Kingsu, *doch in de spraak der gemene lieden, die niet zo çierelijk spreken,* Kingsai *genoemt word; daar uit, by de gemelde Venetus, de naam van* Quinsai *gesproten is. Voorts staat hier aan te merken dat* Kingsu *een naam van waerdigheit is, aan de koninklijke steden gemeen, doch niet aan een alleen eigen en bezonder; vermits het warelijk koninklijk betekent, schoon de zelfde stat andersins dikwijls een eige naam heeft, gelijk deze, die* Hancheu *word genoemt, en onder de stam* Sunga Lingan *wierd geheten, om dat de tiende Kaizer van die stam,* Kaoçungus *genoemt, voor de Tartaren van* Kin *vluchtende, hier zijn koninklijk Hof vestte; en dieshalven is zy ten tijden van Markus Paulus Venetus* Kingsu *genoemt, wat anderen ook hier af gevoelen. Deze dingen zijn gebeurt in 't elfhondert vijfendartigste jaar na de geboorte van onze Zaligmaker. De stam* Sunga *heeft ook in deze zelfde stat hof gehouden, tot dat de westerlijke* Tartaren *van de grote* Han *d' oosterlijke* Tartaren *van* Kin *uit* Kathai *verdreven, dat is uit de noorderlijke Lantschappen; en daar na hun verwinnende wapenen tegen 't Koninkrijk* Mangin *voerden, te weten na dat zy aangevangen hadden de zuiderlijke Lantschappen te veröveren. Maar om tot de zaak zelve nader te komen, dit is de stat, die zeer hoge, en byna ontellijke bruggen heeft, zo binnen de wallen, als in de voorsteeden, en die ook niet veel van tien duizent zullen verschillen, die Venetus telt, zo men de zegebogen meê voor bruggen rekent, de welken om hun gewelfselen by de gemelde Venetus ook*

Beschrijving van *Hancheu*, of *Quinsai*.

Naams oorsprong van *Quinsai*.

Stat vol van bruggen.

misschien in plaats van bruggen zijn gestelt; op gelijke wijze als by de Tygers Leeuwen heeft genoemt, schoon de zelfden hier geensins, gelijk ook in byna geheel Asia, *niet gevonden worden; 't en zy men wil dat hy niet alleenlijk alle de bruggen, die binnen of buiten de stat zijn, maar van 't geheel Lantschap daar in bevat heeft; en dan zou hy dit zijn getal, 't welk anders by d'* Europers *zwarelijk geloost zou konnen worden, misschien noch vermeerdert konnen hebben, zo groot een overvloet van bruggen en zegebogen is 'er overal. Tot bevestiging van deze zaak koomt hier noch by een poel, of binnewater van veertig Italiaansche mijlen, die zy* Sihu *noemen, de welk, schoon hy niet binnen de wallen is, echter de zelfden van 't westen naar 't zuiden een lange streek heen bespoelt, en daar uit zy veel grachten in de stat gebracht hebben. Des zelfs oevers zijn zo met kerken, kloosters, palaizen, lustplaatsen, en bezondere huizen overal bezet, dat men niet buiten, maar in een grote stat schijnt te wezen. Wijders, de wallen daar af zijn van weêrzijden met vierkantige gehouwe steen opgehaalt; en men heeft een zeer brede weg tot gemak der wandelaars gelaten. Enige wegen hebben ook hun deurgang over de poel, of 't binnewater zelf, en zijn met veel zeer hoge bruggen, daar onder de schepen deurvaren, bezet, op de welken de wandelaars de gehele poel aan weêrzijden konnen bewandelen; en dieshalven heeft Markus Paulus Venetus hen lichtelijk by die van de stat konnen tellen. Dit is de stat, die binnen de wallen, aan de zuidzijde, een berg heeft,* Chinghoang *genoemt, op de welk de toren met de wachters is, daar de wijtten der uren met een wateruurwerk gemeten, en aan een plaat met goude letteren, van anderhalve voet groot, aangewezen word. Dit is de stat, diens straten alle met vierkante stenen gevloert zijn: dit is zy, die in een moerassige plaats legt, en door veel grachten, daar in schepen konnen varen, gedeelt is. Eindelijk, dit is de stat, (om d'andere dingen voorby te gaan) uit de welke de Kaizer naar de zee vlood, langs de grote vloet* Cientang, *die meer dan een duitsche mijl breet is, en aan de zuitzijde van de stat vloeit: in voegen dat hier geensins de vloet ontbreekt, die Venetus aan zijn* Quinsai *toegeschreven heeft, en die van daar oostwaarts naar de zee uitbarst, van de welke deze stat even zo verre afgelegen is, als Venetus wil dat zy daar af leggen zal. Ik voeg hier noch by, dat deze stat meer dan hondert Italiaansche mijlen in haar omkring heeft, zo men de zeer grote voorsteeden daar by telt, die van alle zijden breet uitlopen: in voegen dat men, van 't noorden naar 't zuiden recht uit wandelende, vijftig stadien weegs moet gaan, namelijk deur straten, die vol van volk zijn, en daar in men geen plaatsen vind, die zonder menschen en huizen gevonden worden. Byna op gelijke wijze kan men ook van 't oosten wandelen. Dewijl dan, volgens* de historie van Sina, *de tijt, naam, beschrijving, grootheit, en alle d'andere dingen aanwijzen dat deze stat* Quinsai *is, zo word' er voort aan geen plaats van twijffeling gelaten.* Dus verre de Vader Martinus Martinius in de voorverhaalde plaats.

De poel *Sibu.*

Zeer nette oevers van de poel.

Omkring van de stat *Quinsai*, of *Hamcheu.*

§. I.

De Reis naar Kathai, *of* China, *door* Benediktus Goës, *Jesuït, gedaan; uit de Vader* Nikolaas Trigaucius *getrokken, bezie* de Kaart der Reizen.

Ik zal dan met weinig woorden verklaren waar uit zo groot een verwarring der gevoelens, de ware gelegenheit van *Kathai* aangaande, gesproten is. 't Is bekent, zo uit *de Historie van Paulus Markus Venetus, van Haython d'Armenier,* en van anderen, als uit de *Tijtreekening der Sinezen,* dat de *grote Cham,* Kaizer der *Tartaren,* die van enigen *Kublai,* en van anderen *Ulkam,* of *Unkam* genoemt word, in 't twaalfhondertvijfenzestigste jaar na Christus geboorte deur de grote muur der Sinezen deurgebroken zijnde, het gehele Rijk der *Sinezen* ('t welk toen in twee Rijken gedeelt was, daar af 't een naar 't Noorden

China van de Tartaren Kathai genoemt.

den *Kathai*, en 't ander naar 't Zuiden *Mangi* genoemt wierd) ingenomen heeft: daar af, gelijk t' andere tijden het noorderlijk deel van *China*, met d' andere Lantschappen buiten de muur, deurgaans met de naam van *Kathai* wierd genoemt, toen ook, na dat het Rijk der Sinezen ingenomen was, deze gehele heerschappy met de naam van *Kathai* door de *Tartaren*, en de *Saracenen*, hun geburen, genoemt wierd, na dat de naam der andere omleggende Rijken buiten de muur verdelgt en uitgewischt was: in voegen dat sedert die tijt dit grote Rijk der *Sinezen* alleen, dat binnen de muur besloten is, van de genen, die jarelijks uit *Indostan*, *Usbek*, *Kamul*, en uit d' andere Middellanden derwaarts trokken, om hun handeling te drijven, *Kathai* genoemt is; gelijk ook uit de reis van onze broeder *Benediktus Goës* klarelijk blijkt. Doch dewijl de zelfde niet alleenlijk door het bevel, en de raat der Oversten van onze Societeit, maar ook van d' Onderkoning van *Indiën*, *Arias Saldagna* genoemt, ja van *Akabar*, Kaizer der *Mogors*, besloten was, zo om Kathai op te zoeken, als om d' inwoonders der Koninkrijken, tusschen beiden gelegen, in de christelijke Godsdienst t' onderwijzen, zo wierd zy ook met zo grote naerstigheit en zorgvuldigheit, als men begeren kon, van *Benediktus Goës* volbracht, een voorzichtig en verstandig man, in de Persiaansche taal zeer wel ervaren, die hy door zijn lang verblijf in 't Koninkrijk der *Mogors*, en door zijn gemeenzaamheit by de Koning *Akabar* zelf geleert had. *Benediktus* dan, met de machtbrief des Konings der *Mogors*, en met de nootzakelijke onderstant des voorgedachte Onderkonings van *Indiën*, die tot zulk een grote reis dienstig was, wel verzien en toegerust zijnde, trok de kleding der *Armeniers* aan, en veränderde ook zijn naam van *Benediktus* in die van *Abdulla*, 't welk *Gods dienaar* betekent, en, een *Armenier*, Isaak genoemt, tot een onscheidelijke reisbroeder van deze reis aangenomen hebbende, begaf zich, in 't zestienhondertëndarde jaar, na de plechtelijke vastendagen, op de tocht uit *Lahor*, het koninklijk Hof der *Mogors*, en nam zijn weg naar 't Koninkrijk *Kaskar*, in 't gezelschap van vijfhondert menschen, die zy *Karavane* noemen, met een groot getal van vrachtbeesten, kemels, en wagenen. Hy quam met de reis van een maant in de stat *Athek*, onder de heerschappy van de grote *Mogor* gelegen, en, over de vloet d' *Indus* getrokken, geraakte na tweë maanden tijts aan de stat *Passaür*, daar hy, van een Kluizenaar onderricht, verstond dat een maant reizens van daar, noordewaarts aan, het Lantschap *Kafurstàn* lag, dat is *het lant der Ongelovigen*, van 't welk wy hier na zullen spreken, en dat het vol van Christenen was, daar hy echter, met de *Karavane* belemmert, niet deurtrekken kon. Hy quam met vijfëntwintig dagreizens van hier aan een stat, *Ghideli* genoemt, daar hy van de rovers veel gevaar uit te staan had, en, van daar vertrekkende, quam binnen twintig dagen te *Kabul*, zekere stat; die noch onder de heerschappy van de grote *Mogor* staat. Van daar trok hy naar *Chiarakar*, zekere stat, die rijk van yzer is, en quam uit deze stat, binnen tien dagen, te *Parvàn*, de leste vesting van 't *Mogorsche* Koninkrijk.

Reis van Benediktus Goës, om Kathai t'ontdekken.

Begin van de reis in 't jaar 1603. uit Lahor.

Athek.

Passaür.

Van Passaür in 25 dagen te Ghideli.

In 20 dagen te Kabul.

Chiarakar.

In 10 dagen te Parvàn.

Na dat hy vijf dagen gerust had, geraakte hy, in de tijt van twintig dagen, over zeer hoge bergen, in zeker Lantschap, dat *Ancheran* genoemt is, en quam, na verloop van andere vijftien dagen, in de stat *Kalcià*, en, noch tien dagen voortgetrokken, in zekere plaats, *Gialalabath* genoemt, door de tollen der *Brachmannen* vermaart; van daar na vijftien dagen te *Talhan*, en, van daar naar *Chaman* voortgetrokken, verviel in groot gevaar van de rovers, en, hen gemijd hebbende, geraakte dus te *Ciarciunor*,

In 20 dagen te Ancheran.

In 15 dagen te Kalcià.

In 10 dagen te Gialalabath.

In 15 dagen te Talhan. Chaman.

Ciarcinur.

In 10 dagen te *Sarpanil.* *ciunor*, en, na tien dagen *Sarpanil*, een woeste plaats, deurtrekkende, quam over een zeer hoog gebergte, met twintig dagreizen, in 't Lantschap *Sarcil*, en na twee dagen aan de voet van de Berg *Cecialath*, op de welk veel, uit oorzaak van de veelheit des sneeus, door 't gewelt van de koude, vergingen. Hy, zes dagen in 't sneeu deurgetrokken, quam te *Thamgeran*, in 't Koninkrijk van *Kaskar*, na vijftien dagen te *Jakonich*, en na vijf andere dagen te *Hiarcham*, de Hooftstat van *Kaskar*, en 't einde van Kabul. Het geheel Lantschap volgt *Mahomets* wet. En van hier uit *Hiarcham* is het beginsel van de reis met de *Karavane* naar *Kathai*, te weten voor degenen, die zekerlijk weten dat zy in dit Rijk ontfangen en geleden zullen worden. Byna de gehele handeling bestaat in stukken van de kostelijke Jaspissteen, die in *Kathai*, dat is *China*, zeer hoog geacht worden, en tweederhande zijn. D'eerste word uit de vloet *Kotan*, niet verre van de koninklijke Hooftstat, gelijk grote vuursteenen, van de visschers uitgehaalt; en d'ander, uit het gebergte gedolven, tot stene tafelen, byna twee ellen lang, geklooft. Deze berg *Kansangui* legt omtrent twintig dagreizen van de koninklijke Hooftstat af, en word de stene berg genoemt, en is in de Lantkaarten overal bekent. Benediktus dan, na een lange verwijling zijn reis weêr van hier beginnende, quam vooreêrst te *Jolci*, een tolplaats van 't Rijk, en trok van daar, in vijfentwintig dagreizen, deur de volgende plaatsen; *Hancialix*, *Alceghet*, *Hagabathet*, *Egriar*, *Mesetelek*, *Thalek*, *Horma*, *Thoantak*, *Mingieda*, *Kapetalkol*, *Zilan*, *Sarogne Betal*, *Kambaso*, *Akonserfek*, *Ciakor*, en *Aksu*. *Aksu* is een stat van 't Koninkrijk *Kaskar*, van daar hy deur een Wildernis, *Karakatai* genoemt, dat is *zwart Kathai*, met een kommerlijke reis, in *Oitograch*, *Gazò*, *Kasciani*, *Dellai*, *Saregabadal*, *Ugan*, en eindelijk te *Guciam* quam. Hy, van hier vertrekkende, geraakte met vijfentwintig dagreizen in de stat *Cialis*, onder de heerschappy des Konings van *Kaskar* gelegen, daar de Saracenen van de *Karavane* van 't voorgaande jaar, uit *Kathai*, dat is uit *Pekin*, de Hooftstat der *Sinezen*, weêrkeerende, aan onze Benediktus wonderen van de Vader Mattheus Rikcius, en van zijn medegenoten vertelden: en dieshalven was onze broeder verwondert van dat hy in d'eerste plaats der *Sinezen* *Kathai* gevonden had. Hy trok van hier in twintig dagen te *Pucian*, een stat van 't zelfde Rijk, en van daar te *Turfan*, en *Aramuth*, en eindelijk te *Kamul*, een sterke stat. Hy quam van *Kamul*, met negen dagreizen, aan de grote muur van 't noorderlijk gewest van *China*, daar hy zo zeer naar verlangt had, aan een plaats, die *Chiaikum* genoemt word, daar hy, binnen de Muur ingelaten, met een dagreis te *Socieu*, d'eerste stat der Sinezen, quam, en geen ander *Kathai*, dan *China*, vond: in voegen dat hy voortäan alle schroom en zwarigheit van de ware gelegenheit van *Kathai*, dat van de *Saracenen* overäl met *China* vermengt en verwart word, varen liet. Hier staat echter aan te merken, dat deze reis uit *Laor*, noordewaarts aan, langer uitgerekt is, vermits hy uit *Laor* langs een veel korter weg zijn voorgestelde plaats had konnen bereiken. Maar gelijk deze weg deur de *Thebetische bergen* noch niet ontdekt was, zo wierd hy ook, zich naar de gewoonte en 't gebruik der handelaars voegende, gedwongen, de weg naar *Usbek* en *Samarkanda* te nemen, schoon de zelfde, uit oorzaak van de grote omweegen, verre ter zijden aflegt, en overäl en aan alle zijden door de roverijen, die daar bedreven worden, bekent is. Het Rijk van *Usbek* strekt zich in een zeer grote ruimte van Landen uit het westen oostwaart uit, en bestaat in drie zeer grote Koninkrijken, van de welken 't eerste, *Samarkanda* genoemt, door d'opkoomst van *Tamberlan* vermaart is. Het ander word *Tarfan*,

Margin notes: In 20 dagen te *Sarcil.* — In 2 dagen te *Cecialath.* — In 6 dagen te *Thamgeran.* — In 15 dagen te *Jakonich.* — In 5 dagen te *Hiarcham.* — Stenige berg. — *Jolci.* — *Hancialix*, en d'andere. — Van *Aksu* deur de Wildernis te *Gucia.* — In 25 dagen te *Cialis.* — In 20 dagen te *Pucian.* — *Turfan.* *Aramuth.* *Kamul.* — In 9 dagen aan de grote muur. — *Socieu.* — Het Rijk van *Usbek.*

Tarfan, en het darde *Turfan* genoemt; alle met de wetten van *Mahomet* berucht. De menſchen, gelijk de Hiſtorien van de Schyten gedenken, zijn wreed, rovers, bloetdorſtig, en grote vijanden van de Chriſtelijke naam; dieshalven dit Rijk voor de Chriſtenen gantſchelijk niet te deurreizen is, behalven miſſchien voor de genen, die, Chriſtus verloghenende, de goddeloze *Mahomet* zouden willen aanhangen. En dit is de weg uit *Usbek* naar *Kathai*.

De reis van de Vader Andrada, uit *Labor* te *Schrinegar* en *Ciafarangue*.

Maar de weg, die de Vader Antonius Andrada, een Portugees, naar 't Koninkrijk *Thebet* aangevangen heeft, is dusdanig: Hy, uit *Labor* over de *Ganges* getrokken, quam eerſt te *Schrinegar* en *Ciafaranga*, zeer grote en volkrijke ſteden, en, van daar over zeer hoog gebergte trekkende, bezag op des zelfs hoogte een zeer grote poel, of water, de gemene vergaderplaats der wateren van d' *Indus* en *Ganges*, en van d'andere grote vloeden van *Indiën*. Van daar quam hy, met veel dagreizen, en ook over hoge bergen, in *Redok*, een zeer koud noorderlijk Lantſchap, en aan de ſtat, die gelijke naam draagt, daar uit men, deur 't Koninkrijk *Maranga*, en dat van *Tanchut*, een Rijk der *Tartaren*, lichtelijk in de tijt van twee maanden in *Kathai*, dat is *China*, kan komen.

't Geberg-te van de *Ganges* en d' *Indus*. *Redok*. *Maranga*. *Tanchut*. *China*.

§. II.

Andere Reis, uit China *naar* Mogor, *van onze Jeſuïtſche Vaders,* Albertus Dorville, *en* Joannes Gruberus, *gedaan. Bezie hier af de Kaart.*

1. Deze Vaders dan voltrokken hun reis, in 't zeſtienhonderteënënzeſtigſte jaar, in Zomermaant, uit *Pequin*, naar *Siganfû* in dartig dagen, en van daar naar *Sining*, of *Siningfû* in omtrent ook zo veel dagen, en trokken tweemaal over de gele Vloet, die zy *Hoang* noemen. *Sining*, of *Siningfû* is een grote en volkrijke ſtat, aan de grote muur van 't Koninkrijk der *Sinezen* gebout, deur welks poort de handelaars d' eerſte ingang uit *Indiën* in *Kathai*, of *China* vinden, daar zy ook zo lang moeten toeven, tot dat de Koning wijder toegang aan hen toeſtaat. Deze ſtat word op zeſëndartig graden, twintig minuten van de hoogte van 't noorder [a] aspunt boven de [b] Gezichteinder geſtelt.

[a] *Polus.* [b] *Horizon.*

De reis van de Sineſche muur deur de Wildernis *Kalmak*, tot aan 't begin van 't Koninkrijk *Laſſa*.

2. Van *Sining* quamen zy, na verloop van drie maanden, deur *Kalmak*, een Wildernis van *Tartaryen*, tot aan 't begin van 't Koninkrijk *Laſſa*, 't welk van de *Tartaren* ook *Barantola* genoemt word. Deze Wildernis is ten deel bergachtig, en ten deel vlak, met zant bezet, geheel woeſt en onvruchtbaar, doch echter van de natuur met enige beeken verzien, welker oevers genoechſame overvloet van groene kruiden en weiden voor de beeſten verſchaffen. Wijders, gelijk deze Wildernis van de binnenſte middellanden van *Indiën* haar begin en oorſprong neemt, zo is'er tot aan deze dag niemant gevonden, die haar eindpalen, recht uit van 't zuiden naar 't noorden ſtrekkende, vernomen en opgeſpeurt heeft. Veel achten dat zy zich tot aan d' Yszee uitſtrekt; daar af wy in onze *onderaartſche Werrelt*, wijder ſpreken. Zy heeft verſcheide namen, *Paulus Markus Venetus* noemt haar de Wildernis *Lop*, en zegt dat zy van duivelſche toverijen, en door de menigte der ſpoken, die overal verſchijnen, berucht is; van 't welk echter onze Vaders niets verhalen, hoewel de verſchijning der ſpoken van eens of tweemaal niet bewijſt dat zy geduriglijk aan allen verſchijnen. De *Tartaren* noemden haar eertijts de Wildernis *Belgian*, nu *Samo*, de Sinezen noemen haar *Kalmuk*, of anderen *Karakathai*, dat is *zwart Kathai*, daar men geen andere beeſten vind, dan zeer grote wilde Stieren. De *Tartaren* echter, tot de Wilderniſſen gewent, trekken en zwerven t' alle tijden daar

Zandige Wildernis. Haar verſcheide namen.

daar deur. Zy rechten ook overäl, daar zy een beek vinden, die tot weiden bequaam is, hun Horden op, de welken zekere hutten zijn, daar in menſchen en vee ontfangen konnen worden, en zich bequamelijk in verſchuilen, gelijk d' Afbeelding aanwijſt.

29 Graden. 3. Van *Laſſa*, of *Barantola*, op de hoogte van negenëntwintig graden zes minuten noorder breette gelegen, quamen zy, met vier dagreizen, tot aan de voet van de berg *Langur*, de welk de hoogſte van allen is, ja zo, dat de reizigers op des zelfs top naauwelijks adem konnen ſcheppen, uit oorzaak van de dunheit des luchts. Men kan ook des zomers niet, dan met zeer groot gevaar van 't leven, daar over trekken, van wegen de vergiftige uitwaaſſemingen van enige kruiden. Geen wagen of vrachtbeeſt kan over deze berg komen, uit oorzaak van de ſchrikkelijke ſteilten, en klipächtige wegen: maar men moet byna een gehele maant deze weg te voet afdoen, tot aan *Kuthi*, d' eerſte ſtat van 't Koninkrijk *Nekbal*. En hoewel deze bergächtige deurtocht zwaar en kommerlijk om deur te trekken is, zo heeft echter de natuur hem met grote overvloet van zo warme, als koude wateren verzien, die overäl uit de holen der bergen uitbarſten; gelijk ook van ruimte van viſſchen voor de menſchen, en van weide voor de beeſten. Ik acht dit het zelfde geweſt te zijn, 't welk van *Ptolomeus Parapaniſum* genoemt word, en dat zich, met een reeks van 't Kaukaſiſche gebergte, wijt en breet ooſtwaarts, en met zijn takken naar 't zuiden en noorden uitſtrekt. *Paulus Markus Venetus* noemt het *Belor*, en anderen met andere namen, naar de verſcheidenheit der volken, daar het deurloopt.

De hoogſte berg *Langur* genoemt.

Kuthi een ſtat van 't Koninkrijk *Nekbal*.

Belor.

Neſti, een ſtat van 't Rijk *Nekbal*.

4. Van *Kuthi* koomt men, met vijf dagen te reizen, aan de ſtat *Neſti*; onder 't Koninkrijk *Nekbal* behorende, in de welke alle d' inwoonders, van de duiſternis van d' afgodendienſt als overſtolpt, zonder enig bewijs en kennis van 't Chriſtelijk Geloof leven. Daar is echter overvloet van alle dingen, die tot onderhouding van 't menſchelijk leven nootzakelijk zijn; in voegen dat daar overäl dartig of veertig hoenders voor een goude kroon verkocht worden.

5. Van *Neſti* koomt men, met zes dagreizen, in de Hooftſtat van 't Koninkrijk *Nekbal*, die *Kadmendù* genoemt word, en op de hoogte van zevenëntwintig graden vijf minuten noorder breette legt, daar een machtig Koning woont, die, hoewel een Heiden zijnde, echter geen vijant van de chriſtelijke Wet is. *Kadmendù*, de Hooftſtat van *Nekbal*.

6. Van *Kadmendù* koomt men, met een halve dag te reizen, aan een ſtat, *Badda* genoemt, die de zetel van 't geheel Rijk *Nekbal* is. *Badda*.

7. Na een vertrek van vijf dagreizen uit het Koninkrijk *Nekbal* ontmoet men de ſtat *Hedonda*, een voortgeplante plaats van 't Koninkrijk *Maranga*, op de hoogte van zesëntwintig graden zesëndartig minuten gelegen. *Hedonda*, in 't Koninkrijk *Maranga*, op 26 graden.

8. Van *Hedonda* koomt men, met acht dagen te reizen, aan *Mutgari*, dat d' eerſte ſtat van 't Rijk des Mogors is. *Mutgarijn* een ſtat van de Mogor.

9. Van *Mutgari* reiſt men in tien dagen tijts tot aan *Battana*, zekere ſtat van 't Koninkrijk *Bengale*, aan de *Ganges*, op de hoogte van vijfëntwintig graden, vierënveertig minuten gelegen. *Battana*, een ſtat van *Bengale*, op 25 graden.

10. Uit *Battana* koomt men, na verloop van acht dagen, te *Benares*, een volkrijke ſtat, aan de *Ganges*, en op vierëntwintig graden vijftig minuten noorder breette geplaatſt. Deze ſtat is vermaart, uit oorzaak van de hoge School der *Brachmannen*, die daar bloeit, in de welke ook alle wetenſchappen, die aan 't Lantſchap eigen zijn, of warelijker ongehoorde waangelovigheden geleert en onderwezen worden. *Benares*, een ſtat op 24 graden.

11. Van *Benares* tot aan *Katampor* is een weg van elf dagreizen, en van daar tot aan *Agra* van zeven dagen. *Katampor*. *Agra*.

Van

Van *Pequin* dan, tot aan *Agra* is een achtereenvolgende reis van tweehondertenveertien dagen : maar indien men de verwijling der Karavanen meê rekent, zo duurt de zelfde omtrent veertien maanden. Ik heb dit mondelings van de voorgedachte Vaders verstaan, die deze reis gedaan hebben, gelijk de zelfde van ons beschreven is.

Vierde Hooftdeel.

Van de verscheide kleding, zeden en gewoonten der menschen van die Koninkrijken, die de gezeide Vaders, Albertus Dorville, *en* Joannes Gruberus, *deur deze Landen trekkende, waargenomen, en afgeschildert hebben.*

GElijk de Koninkrijken, die de gezeide Vaders in hun reis (de welke tot noch toe van niemant van d'Europers aangevangen was) deurgetrokken hebben, aan de Lantbeschryvers onbekent hebben geweest; zo hebben zy ook veel dingen, die aanmerkenswaerdig zijn, zo veel de kleding, zeden, en gewoonten der volken aangaat, waargenomen, die zy, zo in schildery, als by geschrift aan my met voordacht hebben vertrout, en nagelaten, op dat zy by de reis, die zy gedaan hebben, ingevoegt zou worden, 't welk ik dienstig geacht heb nu te voltrekken.

Zy dan, uit *Pequin*, de Hooftstat der Sinezen, en de kaizerlijke Stoel vertrekkende, quamen, na dat zy twee maanden onderweeg geweest hadden, aan deze zeer vermaarde muur, aan de welke de grote stat *Siningfû* legt, als een sterke bezetting en beschutting tegen de *Tartaren*, daar zy het gebou van deze zo vermaarde muur, zo veel de gelegenheit van de plaats toeliet, zeer naerstiglijk bezagen, en afteekenden, gelijk wy haar *in't einde van't boek* vertoont hebben. Zy voegden 'er by dat de muur zo breet is, dat zes ruiters gevoeghelijk, en zonder dat d'een d'ander belet, bezijden malkander daar op konnen rennen, in voegen, dat, gelijk zy zeiden, de zelfde dikwijls van d'inwoonders van *Siningfû* bezocht wierd, zo om de zeer gezonde lucht, die uit de bygelege zandige Wildernis deurblaast, te genieten; als om dat hy zeer bequaam is tot d'ander oeffeningen te plegen, die dienstig zijn om de geest te verlustigen. Want hy is zo hoog, dat hy door zijn aangename uitzicht, die aan alle zijden ruim en open is, d'inwoonders tot zich lokt, zo om de voorverhaalde oorzaken, als om het groot gemak der trappen, langs de welken men daar toe opgaat. Zy zeiden ook dat de langte van deze zeer brede muur tot aan d'andere poort, deur de welke men uit de Wildernis in de stat *Sucieu* koomt, zo groot is, dat men dezelfde naeuwelijks in de tijt van achtien dagen kan bereizen, die van veel bereist word, niet zo zeer uit noot van hun zaken te verrichten, als wel uit nieusgierigheit; doch niet, dan na dat zy van de Statsvoocht van *Siningfû* verlof verkregen, en zich overvloediglijk van lijftocht verzien hebben. Want zy zeggen dat men daar af, als van een hoge berg, van binnen veel woningen ziet, en van buiten in de bygelege Wildernis (gelijk d'inwoonders mondelings aan hen verhaalden) alderhande woeste en wrede beesten, als tygers, leeuwen, elefanten, rhinoceroffen, luipaarden, wilde stieren, eenhorens ('t welk zeker slach van ezels met hoornen is) die door hun wonderlijke en ongewone aanschouwing een aangenaam vermaak aan alle de genen verôorzaken, de welken dit van de hoogte, als uit zekere burgt, en buiten gevaar, aanschouwen, voornamelijk op dat gedeelte van de muur, dat oostwaarts strekt, en naast aan de Lantschappen legt, die meest bewoont zijn, gelijk *Quamsi*, *Junnam*, en

Beschrijving van de muur der Sinezen.

Men ziet in veiligheit van deze muur af alderhande wilde beesten uit de Wildernis, die daar in zekere tijden van 't jaar hun voedsel zoeken.

Tibet: want zy vergaderen op zekere tijden van 't jaar hier gemenelijk by hopen aan de gele Vloet, en aan de plaatsen, by de muur gelegen, die met hagen en doornen bezet zijn, zo om hun voeder daar te zoeken, als uit oorzaak van de jacht.

De voorgedachte Vaders dan, buiten deze wonderlijke dikke muur gekomen, vonden terstont voor zich een beek, vol van visschen, van de welken zy een grote overvloet voor de maaltijt, onder d' ope hemel toegestelt, bewaarden. Toen zy ook over de gele Vloet buiten de muur getrokken waren, traden zy terstont in de zeer grote Wildernis *Kalmak*, die door haar bergen en vlakten schrikkelijk en afgrijsselijk, en ook onvruchtbaar is, en quamen, na de tijt van drie maanden, in 't Rijk van *Barantola*. Deze Wildernis, hoe afgrijsselijk zy ook is, word echter van de *Tartaren*, die zy *Kalmuk* noemen, in zekere tijden van 't jaar, als 'er de meeste overvloet van weide aan d'oevers der vloeden is, onder Horden, of grote hutten, die men overal dragen kan, en niet ongevoeghelijk de naam van steden verdienen, bewoont; vermits zy, om te roven, zich wijt en breet aan alle zijden uitspreiden. En dieshalven moet de *Karavane*, om 't gewelt der aanvallende *Tartaren* af te weren, wel met wapenen verzien zijn. En gelijk deze Vaders dikwijls by hun woningen, die in deze Wildernis verspreid waren, quamen, zo tekenden zy ook de kleding van yder af, op de zelfde wijze, als wy hen hier aan u vertonen.

De Wildernis *Kalmak*.

I. Een *Tartarsch Lama*, of Priester. III. Een Vrou uit *Kalmak*. II. Een *Tartar* uit *Kalmak*.
A. Woning der *Tartaren*. IV. Een draijend Rad.

I. Afbeeld. Kleding der *Tartars* van *Kalmak*.

De Tartar, die van d'Afbeelding I. vertoont word, heeft de kleding van een *Lama*, die de Priesters en offeraars, of Oversten van de gewijde dingen onder

der

der het Tartarisch volk van *Kalmak* zijn. Zy dragen een hoet, root geverft, een witte tabbert, achter omgeslagen en gerolt, een rode riem, en gele lijfrok; en een beurs hangt aan hun gordel, gelijk d'I. Afbeelding aanwijst.

II. Afbeelding. De II. Afbeelding vertoont een Tartar uit *Kalmak*, met een kleet van vellen, en een gele muts gekleed. III. Afbeelding. De III. Afbeelding wijst aan een Tartarische Vrou uit *Kalmak*, met een kleet van vellen, of van groene of rode stoffe gekleed. Yder van hen draagt zeker bundeltje van tegenvergift, dat aan de hals hangt, om alle quaat af te weren. Afbeelding A. D'afbeelding A vertoont hun woning, en is een tartarische hut, van binnen met kleine stokjes, die vouwen en buigen konnen, gemaakt, en van buiten met ruwe stoffe van zekere wol, die met touwen te zamen gebonden is, bedekt. IV. Afbeelding. De IV. Afbeelding vertoont zeker gereetschap, en is een rad, dat drajen kan, en van gedaante als een Scepter, en dat in de tijt, als de *Lamen*, of Priesters bidden, van de waangelovige bystaanders rontom gedraait word.

V. Beeltenis van *Han*, een gestorve Koning van *Tanguth*, die voor God geëert word.

VI. Beeltenis van *Deva*, Koning van *Tanguth*.

V. Afbeelding, beeltenis des Konings van *Tanguth*. De V. Afbeelding vertoont de ware beeltenis van *Han*, d'overlede Koning van *Tanguth*, die, gelijk zy zeggen, veertien zonen heeft gehad, en die, om zijn uitstekende goetheit en rechtvaerdigheit, aan yder bewezen, van alle d'inwoonders, als een Heilig, met een dienstbewijs, die aan hun goden eigen is, ge-

eert word. Men zegt, dat hy bruin van aangezicht, karstengebruin van baart is, met grijs vermengt, uitpuilende van ogen. *Tanguth* is een zeer groot Koninkrijk van *Tartarijen*, van 't welk de gezeide Vaders een groot gedeelte deurgetrokken zijn; en de Vader *Joannes Gruberus* heeft de Koning, die zy *Deva* noemen, onder die gedaante, de welke de VI. Afbeelding aanwijst, door 't bevel van de Koning zelf, afgetekent. Zijn aangezicht is bruin; en voorts gelijkt zijn kleding zeer wel naar die van de *Lama*, of Priester, de welk wy in d' I. Afbeelding vertoont hebben.

Tanguth een Koninkrijk van Tartarijen.

VI. Afbeelding.

VIII. Een *Tartarische* Vrou uit het Noorden, van achteren.

VII. De zelfde van voren.

In die tijt was in 't Hof van *Deva*, Koning van *Tanguth*, een Vrou, uit het noorderlijk *Tartarijen* gesproten, die, gelijk zy met ongewone kleding verçiert was, ook niet onwaerdig scheen om gezien te worden, en van de Vader naar 't leven afgeschildert wierd. Zy had hairvlechten, die als touwen gestrengelt waren, en was met zeeschelpen op 't hooft, en aan de gordel verçiert. Bezie de VII. en VIII. Afbeelding, die haar van voren en achteren vertoont.

VII. en VIII. Afbeelding.

In 't Hof van de zelfde Koning waren ook zekere Hovelingen, welker kleding, zo men daar op merkt, gantsch vrouächtig is, behalven dat zy, naar de gewoonte der *Lamen*, of Prie-

X. en XI. Afbeeld. XII. en XIII. Afbeelding. Priesters, een rode mantel gebruiken. Bezie de X. en XI. Afbeelding. Voorts, de XII. en XIII. Afbeelding vertonen de gemene kleding van 't volk van *Tanguth*, zo van man als vrou.

XI. Andere kleding van een Hoveling, een Man.

IX. Zegetekenen, die op de toppen der bergen, met aanbidding van de grote *Lama*, tot behouding der menschen en paerden, opgerecht worden.

X. Kleding van een Hoveling, een Man, in een Vrouwe kleding.

Verfoejelijke gewoonte, in *Tanguth* ingevoert. In deze Koninkrijken van *Tanguth* en *Barantola* is door de list, en 't bedroch van de Satan zekere gruwelijke en verfoejelijke gewoonte ingevoert; te weten deze volgende: Zy verkiezen zekere Jongen, sterk van lighaam, aan de welken zy macht geven dat hy in zekere gezette dagen van 't jaar yder mensch, die hem voorkoomt, 't zy mannelijk of vrouwelijk, zonder enig ontzach en onderscheit te gebruiken, met de wapenen, daar men hem meê toerust, doden en verdelgen zal. Want zy overreden zich dwaasselijk, en ontzinniglijk dat de genen, die dus gedoot zijn, als van d'afgoddin *Menipe* gewijd, die zy eren, terstont eeuwige eerbewijzingen, en een zeer zalige staat bekomen. De Jongen, met een kleding van verscheide verwen gekleed, en met zwaert, pijlkoker, en pijlen toegerust, en met veel zegetekenen van vaandelen belast, word in zekere gestelde tijt van de duivel, aan de welk hy gewijd is, gelijk men

men zegt, aangetaſt en ingenomen, en met zeer grote woede ten huis uit gedreven, zwerft langs de ſtraten en kruisweegen, en dood alle de genen, die hem voorkomen, naar zijn believen, zonder dat men hem enige tegenſtant doet. Zy noemen deze in hun moedertaal *Buth*, 't welk *doder* betekent. De voorgedachte Vaders dan hebben hem geheel op de zelfde wijze, gelijk zy hem zagen, toen zy daar waren, afgeſchildert, gelijk de XIV. Afbeelding aanwijſt.

XII. Gemeene kleding in 't Koninkrijk *Tanguth*.

XIII. Kleding van 't zelfde volk.

XIV. Beeltenis van een Jongen, van de duivel bezeten, terwijl hy de menſchen doot, *Buth* genoemt.

In dit groot en ruim Koninkrijk van *Tanguth* zijn andere Koninkrijken beſloten, en vooreerſt *Barantola*, 't welk zy ook *Laſſa* noemen, met de bynaam van Hooftſtat van 't Rijk. Zy heeft haar eige Koning, geheel in de lelijke dolingen van 't Heidendom ingewikkelt, en die verſcheide afgoden dient, onder de welken de geen de voornaamſte plaats bezit, die zy *Menipe* noemen, en met negen verſcheide hoofden, als een kegel om hoog rijzende, vertoont word; van 't welk wy hier na bredelijker zullen ſpreken, als wy van de veelhoofdige afgoden der Sinezen handelen. Dit dwaze volk, met een vreemt gebaar zijn godsdienſt voor dit beelt doende, herhaalt t'elkens deze woorden: *O Manipe mi hum*, *O Manipe mi hum*, dat is, *Manipe behoed ons*. Ja de dwaze men-

menſchen zetten deze afgoddin verſchei-de gerechten voor, om haar gunſtig tot hen te maken, en bedrijven diergelijke afſchuwelijke proeven en blijken van afgodendienſt. Onze Vaders, om de blintheit dezer volken, die erbarming en bewening waerdig is, te tonen, beeldden deze afgoddin af in die geſtalte, daar in zy haar zagen, en die de XVII. Afbeelding vertoont, ſchoon de zelfde ook in die geſtalte, die d'XXI. Afbeelding aanwijſt, vertoont word.

XVII. Afbeelding.

XVII. Het beelt van *Manipe* in de ſtat *Barantola* van 't Koninkrijk *Laſſa*.

XXI. Een ander Afgods beelt, ook *Manipe* genoemt.

Te *Barantola* word ook een ander ſchouſpel van een valſche Godheit vertoont, 't welk, gelijk het byna het menſchelijk geloof ſchijnt t'overtreffen, ook dieshalven met zonderlinge naerſtigheit behoort verklaart te worden. De Vaders verhalen dat, toen zy gehele twee maanden te *Barantola* waren, om naar bequame gelegentheit van de Karavane te wachten, zy veel dingen, de zeden en gewoonten van 't volk aangaande, waargenomen hebben, van de welken enigen belachelijk, en anderen, die hen voorquamen, te vervloeken, en te verfoejen zijn. In dit Koninkrijk zijn twee Koningen, van de welken d'eerſte met de zaken van 't Rijk recht en wel te beſtieren bezich is, en *Deva* genoemt word, welks beeltenis in de VI. Afbeelding vertoont word. Maar d'ander, van alle laſt der uitheemſche bekommerniſſen ontſlagen, en zich in de ſtille ver-

Ongehoorde en belachelijke dienſt van de grote *Lama*.

Koning *Deva*.

Plechtelijkheden, die men gemenelijk aan d'eeuwige Vader bewijst.

vertrekken van zijn Hof in rust begeven hebbende, word gelijk een God aangebeden, niet alleenlijk van d'inwoonders, maar ook van alle d'onderworpe Koningen van *Tartarijen*, die zich gewilliglijk op de reis naar hem begeven. Zy aanbidden hem met grote betuiging van geschenken, die zy gewent zijn aan hem t'offeren, als de ware en levendige God, die zy ook d'eeuwige en hemelsche Vader noemen. Deze zit in een duister vertrek van zijn Hof, gelijk de

XIX. Beeltenis van de groote *Lama*, of *eeuwige Vader*.

XX. De dode *Han*, Koning van *Tanguth*, word met goddelijke eerbewijzingen geëert.

XIX. Afbeelding aanwijst, en is met gout en zilver verçiert, en word van veel brandende lampen verlicht, terwijl hy, in een hoge plaats op een klein bed zit, daar kostelijke tapijten onder gespreid leggen. De vreemdelingen, tot hem komende, verschijnen voor hem met het hooft ter aarde gebogen, niet anders dan of zy, met ongelooffelijke eerbiedigheit, de voeten van de Paus zouden kussen: in voegen dat daar uit wel klarelijk het bedroch van de duivel blijkt, daar door hy d'eerbiedigheit, die men op aarde aan Christus Stedehouder alleen, de Roomsche Paus, verplicht is, door een boosheit, die hem ingeboren is, ten dienst der waangelovige woeste volken, gelijk alle d'andere geheimenissen van de christelijke Godsdienst, in misbruik verändert heeft. Dieshalven, gelijk de Christenen de Roomsche Paus de Vader der Vaderen noe-

noemen, zo heten de woeste volken deze afgod *de grote Lama*, dat is *grote Priester*, en *de Lama der Lamaas* dat is *de Priester der Priesteren*, om dat van hem, als uit zekere bron, alle oorzaak en reden van Godsdienst, of eerder van dwaze beeldendienst uitvloeit, daar uit zy hem ook eeuwige Vader noemen. Doch op dat niet zou schijnen, dat hy, geen eeuwigdurentheit bezittende, sterven moest, zo zijn'er *Lamaas*, of Priesters, die alleen geduriglijk by hem zijn, en met de grootste vlijt en zorgvuldigheit hem in zijn nootzakelijkheden dienen, en de godspraken, uit zijn mont voortgekomen, met wonderlijke veinzing van verdichte godheit verklaren. Dezen dan zoeken na zijn doot in 't geheel Koninkrijk een man, die in alles hem zeer gelijk is, en die zy, als zy hem gevonden hebben, in zijn zetel zetten: in voegen dat zy, op deze wijze d'eeuwige during van d'eeuwige Vader, alreê zevenmaal sedert hondert jaren dus opgewekt, aan de genen die van 't bedroch onkundig zijn, over 't geheel Rijk verkondigende, de gemoeden dezer woeste volken zo vastelijk overreden, dat zy voortaan aan 't geloof op hem geensins twijffelen: 't welk oorzaak is dat hy van alle met zo grote eerbewijzingen geëert en gedient word, dat de geen zich gelukkig acht, die door de gunst der *Lamaas* (de welken zy met grote en kostelijke geschenken hier toe bekopen, daar af zy grote winst trekken) iets van de vuiligheit der natuurelijke afgang, of van de pis des grote *Lamaas* bekomen heeft: want zy beelden zich dwaasselijk in dat zy daar meê, als zy 't aan de hals dragen, of ook als zy de pis met de spijs vermengen, (ô gruwelijke vuiligheit) tegen 't gewelt van alle ziekten en zwakheit gantschelijk vry en beschut zullen zijn. Deze Va-

Middel van de *Lama* weêr op te wekken.

ders hebben dit, met grote droefheit des gemoeds, die uit de blintheit dezer volken veröorzaakt wierd, van d'inwoonders der stat *Barantola* verstaan. En hoewel zy, uit oorzaak van de belijdenis der Christelijke Godsdienst, die hen verbood dusdanige eer aan zodanig een te bewijzen, verhindert wierden voor deze grote *Lama* te verschijnen, vermits niemant voor hem komen mag, 't en zy hy eerst deze voorverhaalde afgodendiensten aan hem bewezen heeft; zo hebben zy echter zijn beeltenis, dat aan d'ingang van 't koninklijk Hof vertoont word, (daar in by ontsteke lampen geen minder plechtelijkheit aan de geschilderde, dan aan de levendige en ware *Lama* bewezen wierd,) naaukeuriglijk afgeschildert, namelijk met die kleding, die in de XIX. Afbeelding vertoont is. Zy hebben ook dienstig geacht de burgt, die zy *Bietala* noemen, aan 't einde van de stat *Barantola*, daar in de grote *Lama* zijn verblijf heeft, en in d'XVIII. Afbeelding, dewelke op d'andere zijde staat, vertoont word, in 't verschiet hier by te voegen. Zijn gezach en achtbaarheit in geheel Tartarijen is zo groot, dat nergens geen Koning ingewijd en gehuldigt word, of hy zend eerst zijn gezanten, met onwaardeerlijke geschenken, aan de grote *Lama* om zijn zegening, tot een gelukkige intrêe in 't Rijk, te verkrijgen. Bezie het geen, dat wy hier voor in *'t eerste Hooftdeel van onz tweede Deel* van d'eer, door de Tartarische Kaizer van Sina aan deze *Lama* bewezen, bredelijker hebben verklaart, daar wy ook aangewezen hebben dat deze waangelovige dienst aan de grote *Lama* haar oorsprong van Priester Jan heeft genomen, die zijn zetel in dit Koninkrijk van *Tanguth* gehad heeft. Maar dit zy genoech van de grote *Lama* gesproken.

XIX. Afbeelding.

XVIII. Afbeelding.

Zy zagen ook te *Barantola* vreemde Vrouwen uit het geburig Koninkrijk *Kòin*, een oude, en een jonge Vrou, in deze kleding, die in de XV. en XVI. Afbeelding vertoont word. Maar de vrouwen, die door hun edelheit bekent zijn, rollen hun hairvlechten op tot bundeltjes, en wringen hen naar achteren, en dragen op 't voorhooft een root windſel, met parrelen verçiert, en op de kruin van hun hooft een zilvere kroon, gelijk een krans, met turkoizen en koraalſteenen bezet. Bezie de XXIII. Afbeelding.

XV. en XVI. Afbeelding.

XXIII. Afbeelding.

Zy dan, uit het Koninkrijk *Laſſa*, of *Barantola* getrokken, quamen langs de zeer hoge berg *Langur*, die wy een weinig hier voor beſchreven hebben, met de reis van een maant, in 't Koninkrijk *Nekbal*, daar zy bevonden dat niets van 't geen, 't welk tot onderhouding van 't menſchelijk leven nootzakelijk is, ontbrak, dan het geloof aan Chriſtus, gelijk aan alle Heidenen, die van de wolk der duiſternis en blintheit als overſtolpt en omvangen zijn. De voornaamſte ſteden van dit Koninkrijk zijn *Kuthi*, en *Neſti*. De gewoonte van dit volk is dat, als zy de vrouwen toedrinken, d'andere mannen, of vrouwen driemaal de drank *Cha*, of Wijn voor hen inſchenken, en in 't drinken drie kluiten butter aan de kant van 't drinkvat kleven, in voegen dat zy, namaals drinkende, het geen, dat aan hen gelevert word, aan de mont zetten. In deze Koninkrijken is noch een andere gewoonte, die door haar wreetheit verſchrikkelijk is, te weten dat de kranken, die na aan de doot zijn, en van welker

De zeer hoge berg *Langur*.

XV. Een oude Vrou. Vrouwen uit het Koninkrijk *Kain*. XVI. Een jonge Vrou.

welker leven men wanhoopt, buiten 'shuis gebracht, en op de velden, in grachten, die vol doden leggen, geworpen worden, daar zy, voor d'ongemakken van 't weer bloot leggende, zonder enig meêdogen en deernis vergaan: en na de doot worden zy ten roof gelaten, ten deel voor de roofvogels, en ten deel voor de wolven, honden, en diergelijke beeſten, om hen te verſlinden; vermits zy zich inbeelden dat dit enige een geheugteeken en bewijs van een heerlijke doot is, dat zy in de buik der levendige beeſten een graf bekomen. De vrouwen van deze Koninkrijken zijn zo lelijk, dat zy meer naar duivelen, dan naar menſchen gelijken: want zy, door godsdienſt bewogen, waſſen zich nooit met water, maar met zeer vuile en ſtinkende olie; 't welk oorzaak is van dat zy niet alleenlijk een lelijke en vuile ſtank afgeeven, maar ook door middel van de gezeide olie zo morſig en ſmoddig zijn, dat men hen niet voor menſchen, maar voor bullebakken en ſpoken aanzien zou.

De XXIV. XXV. XXVI. en XXVII. Afbeeldingen, die op de volgende zijde ſtaan, vertonen de kleding van dit volk in 't Koninkrijk *Nekbal*. Voorts, de Koning bewees grote gunſt en toegenegentheit aan deze Vaders, XXIV. XXV. XXVI. XXVII. Afbeeld.

XXIII. Kleding der Edele Vrouwen van 't Koninkrijk *Tanguth*. XXIV. Kleding van een Vrou by *Kuthi*, een stat van 't Koninkrijk *Nekbal*. XXV. Kleding van 't Koninkrijk *Nekbal*.

voornamelijk om een gezichtglas, of kijker, daar af gantschelijk niets aan hen bekent was, en om zeker ander naaukeurig gereetschap van de Wiskunde, dat men aan hem schonk; daar door hy zo verrukt wierd, dat hy voornam deze Vaders geheellijk by hem te behouden, en niet toeliet dat zy van daar trokken, dan na dat zy belooft hadden dat zy daar weërkeeren zouden: en indien zy dit deden, zo beloofde hy dat hy daar een huis, tot oeffening en gebruik van onze Sociëteit, zou bouwen, en 't zelfde met zeer grote inkoomsten beschenken, met vergunning van volkome macht en vryheit om de Christelijke Godsdienst in zijn Koninkrijk in te voeren.

Zy, uit *Nekbal* vertrekkende, quamen aan de grenzen van 't Koninkrijk *Maranga*, 't welk in 't Koninkrijk *Tebet* legt, welks Hoofdstat *Radok* d'uitterste paalsteen van de reis naar 't Koninkrijk *Tebet* is, die eertijts door de Vader Antonius d' Andrada aangevangen is. Zy vonden hier veel tekenen en blijken van dat het Christelijk Geloof eertijts daar geplant heeft geweest, te weten uit de namen van Dominikus, Françiskus, Antonius, met de welken de menschen in dit lant genoemt wierden. Zy quamen eindelijk van hier te *Hedonda*, d'eerste stat van 't Koninkrijk des *Mogors*, dat nu aan de werrelt bekent is; van daar te *Battana*, een stat van *Bengale*, aan de vloet de *Ganges* gelegen; gelijk ook te *Benares*, zekere stat, door een

XXII. Noortsche *Tartar.* XXVI. en XXVII. Kleding van 't Koninkrijk *Nekbal.*

een hoge School der *Brachmannen* vermaart; en dus geraakten zy ten lesten t' *Agra*, daar de Vader Albertus Dorville, door de kommer van zijn reis afgemat, en opgehoopt van verdiensten, binnen weinig dagen d'aardsche stant verliet, en, gelijk wy godvruchtiglijk geloven, naar 't hemelsche Vaderlant vertrok, te weten omtrent middenweegs tusschen *Europa* en *China*.

Vijfde Hooftdeel.

Van 't Koninkrijk der Mogors, *of* Mogols, *en van des selfs gedenkwaerdige zaken; gezamentlijk met verscheide reizen derwaarts uit* Indiën *en* China, *of daar uit naar* Europa, *zo die gedaan, of noch te doen zijn.*

IN dit groot en ruim Rijk der *Moguls* heerscht zeker zeer machtig Oppervorst, uit het geslacht van *Tamnerlan* gesproten, het tiende lid, *Gelal Edim Mahumed* genoemt, een Kintskintskint van die grote Koning *Akkabar*, die de zevende uit de gezeide Stam van *Tamnerlan* was, een man, niet min door zijn wapenen, dan door de schranderheit van zijn vernuft in alle

d'oosterſche Lantſchappen zeer vermaart. Deze was d'eerſte, die de Vaders van onze Societeit uit *Indiën* in 't Rijk der *Mogors* of *Moguls* ontbood, niet zo zeer uit nieusgierigheit, als uit liefde tot het Euangelium, en door zekere naturelijke toegenegentheit tot het Chriſtelijk geloof, daar toe hy als getrokken wierd. Doch hoewel hy de Vader *Rudolfus Aquaviva*, met voordacht van *Goa* ontboden, vrymoediglijk daar af hoorde ſpreken, zo kon de zelfde echter niet van hem verwerven dat de waarheit d'overhant by hem verkreeg: in voegen dat deze Vorſt, (hoe verborgen zijn Gods oordelen!) van de doot verraſcht zijnde, d'eeuwige Zaligheit niet heeft konnen bekomen. Hy was een Vorſt, ſcherp van oordeel, hoewel hy ongeleert, en in geenderhande wetenſchappen geoeffent was. Hy redeneerde zeer treffelijk van de verſcheide ſtaten der Godsdienſt, en dit door 't beleit van de reden alleen. Hy volgde wel en diende, naar 't voorbeelt zijner voorzaten, de Mahometaanſche Aanhang; maar 't was'er zo verre af dat hy de zelfde hoog achtte, dat hy in tegendeel haar dikwijls beſchimpte en beſpotte. Hy hield het geloof der Brachmannen in zodanige waarde, dat hy dit, en dat van de Turken even hoog ſcheen te achten, en warelijk hen beide dikwijls met de woorden en werken uitlachte. En gelijk hy ſterk en machtig van lighaam, en in de wapenen zeer wel geoeffent was; zo ſchrijft men ook dat hy vier grote Koninkrijken onder zijn heerſchappy gebracht heeft. Hy, in 't openbaar verſchijnende, blonk van zulk een glans en heerlijkheit, dat weinig Oppervorſten in geſtalte van kleding hem gelijk waren, daar meê hy, even als een god, terwijl zijn koninklijke hooftpronk van gout, parrelen, en onwaardeerlijke geſteenten flikkerde, te voorſchijn quam, en in een ſtoel, die met gelijke toeſtel verçiert was, ging zitten. Hy hield in zijn hant een ronde bol, om daar meê te kennen te geven, dat hy Heer van de werrelt was, en d'opperſte macht in handen had. Hy zat, naar de gewoonte zijner voorouders, met blote voeten, die dikwijls in een dag van de zijnen met koſtelijke vocht gewaſſchen wierden. Hy had ook by zich een vat ſtaan, daar koſtelijk vocht in was, met de welk hy in de zomerſche hitte, of in d'andere tijden, als 't hem beliefde, zich verfriſchte. Maar dewijl de Vaders van onze Societeit zijn beeltenis met die kleding, daar meê hy gemenelijk in d'openbare vergadering verſcheen, naar Romen hebben gezonden, zo heb ik geacht dat het niet ondienſtig zou zijn de zelfde, naar d'eige beeltenis afgetrokken, ten dienſt van de nieusgierigen, in deze plaats by te voegen. Hy verſcheen echter niet altijt in deze kleding, maar, naar de verſcheidenheit der lieden, die voor zijn Stoel toegelaten wierden, vertoonde zich, nu in dit, en dan in dat gewaad. Toen hy aan de Vader Rudolfus Aquaviva toegang tot hem verleende, verſcheen hy in zijn gewone glans en heerlijkheit, gelijk de Vader *Daniël Bartholus*, een treffelijk Hiſtorieſchryver van onze Societeit, ſchriftelijk vertoont. Hy had, behalven een ontellijk getal van andere Vorſten, noch twintig Koningen, zijn onderworpelingen, die hem omringden; en zat, volgens de gewoonte der Saracenen, op een zijde kuſſen dat met gout ingeweven was, van 't welk men met recht dit mogt zeggen, *dat het met alle koſtelijke ſtenen bedekt was*. Zijn hooftdekſel was een bundel met goude draden, van zeer koſtelijke waarde, en dierbare geſteenten, naar de wijze der Indiaanſche Koningen, ingewrocht. Zijn kleding, tot op de knieën hangende, en van gout blinkende, was met bloemen en loofwerk geſtikt. Zijn gordel was met gelijke verçiering toegeſtelt. Zijn voeten waren wel bloot,

bloot, op de wijze zijner voorôuders, maar men zag zijn benen met zeer fijn lijnwaat, dat met verſcheide ſtrepen verçiert, en met parrelen ingewerkt was, bedekt. Hy had aan d'een zijde zijn Perſiaanſch zwaert, en was aan d'andere zijde van Jongelingen, die met bogen, pijlkokers, en met andere vreemde wapenen toegeruſt waren, omringt. Als hy ſprak, ſchenen geſteenten als uit zijn mont te vallen, zo tot gedachtenis der dingen, die hy gezegt had, als om de grootheit van zijn pracht en heerlijkheit te tonen. De woorden, die hy ſprak, wierden met naerſtige oren, en in grote ſtilte van d'omſtaanders aangehoort, en in een tafelboekje opgeſchreven. En hoewel hy zo groot was, zo ſprak hy, alle glans en heerlijkheit afgelegt hebbende, zeer gemeenzamelijk met de gezeide Vaders. Doch met hoe grote goedertierentheit, gunſt en heerlijkheit hy hen onthaalde, en hoedanige ſamenſpraken en twiſtreedeningen zy met de *Brachmannen* en *Saracenen* gehouden hebben, zal de Lezer by *Bartholus* vinden, *in zijn beſchryving van't leven en de doot van de Vader Rudolfus Aquaviva*, dat zeer bredelijk beſchreven is.

Als de Koning zich tot de gewone verluſtigingen des gemoeds begeeft, zo word hy, van een grote menigte ruitery verzelt, op een Elefant van ongewone grootheit gevoert, daar men een goude tapijt opſpreid, op de welk een zetel van onwaardeerlijke waarde geſtelt word. Het beeſt, zich met de koninklijke achtbaarheit belaſt gevoelende, en om zijn ſnuit, oren en voeten met ringen en goude ketenen verçiert, betoont een byna ongelooffelijke hoogmoedigheit, die 't uit het vermaak van deze verçiering ſchept. Als hy aan de plaats tot het vermaak geſchikt, gekomen is, zo vind hy daar veel elefanten, die, bequamelijk ten ſtrijt toegeruſt, eerſt met het buigen van de benen behorelijke eerbiedigheit aan de Koning bewijzen, en, als of zy menſchelijk verſtant hadden, door de verſcheide bewegingen van hun ſnuit geluk en welſtant aan hem ſchijnen toe te wenſchen, en zich daar na, als het teken gegeven is, in de ſtrijt vermengen, daar in men met grote verwondering en verbaaſtheit de behendigheit van alle deze grote beeſten in te ſtrijden, en, om des Konings tegenwoordigheit, hun grote en zorgvuldige eerzucht, in de verwinning te bekomen, kan zien. Na dat de ſtrijt gedaan is, die met een teken te geven eindigt, op dat deze beeſten, met heftiglijker te vechten, malkander niet zouden doden, zo maken zy, met zekere onderlinge omhelzing van de ſnuit, het vredeverbont, en begeven zich tot ruſt. In 't begin van deze ſtrijden worden hen grote bundelen van Suikerriet, dat zy gaerne eten, beneffens andere voeder, die hen aangenaam is, voorgeſtelt, en zekere geeſt van wijn, *brandewijn* genoemt, van ſuiker gemaakt, om die te drinken, de welk hen zeer ſmakelijk is, aan hen toegereikt.

Het gebeurde, niet veel jaren geleden, dat in dusdanige ſpelen een zeer grote elefant, die den Koning meeſt aangenaam was, met het eten van dit riet zijn maag zodanig overlaadde, dat hy daar door in een zware ziekte viel, die van de Geneesmeeſters, hun gewone geneesmiddelen gebruikende, niet genezen kon worden. Het beeſt ondertusſchen, zijn ſnuit tot de keel inſteekende, ſcheen opentlijk te tonen dat het iets in de maag verborgen had, daar af het gepijnigt wierd. Een Geneesmeeſter van Europa, dit bemerkende, ſtak ook zijn arm in de keel van dit beeſt, dat zulks niet onverduldiglijk verdroeg, en bevond eindelijk dat het riet, in de gront van de maag wortel geſchoten hebbende, tot bladen uitgeſproten en uitgewaſſen was. Hy dan, eerſt het geen, dat in de maag was, door krachtige losmakende geneesmiddelen bereid,

en

en eindelijk gantſchelijk los gemaakt hebbende, trok dit riet uit, met de wortel en groene bladen, gelijk men zien kon, en herſtelde met enen het beeſt in zijn voorgaande gezontheit, tot grote blijſchap van de Koning, en met grote winſt van de Geneesmeeſter. Men zegt dat hy tot een getal van vijf duizent elefanten heeft, tot welker onderhouding byna d'inkoomſten van een Koninkrijk beſteed worden Wy zouden hier ontellijke diergelijke dingen konnen bybrengen, maar om de palen van ons ooggemerk niet t'overtreden, zo zullen wy tot de zaak, die wy ons voorgeſtelt hebben, weêrkeeren.

Agra, de Hooftſtat van 't Rijk des *Moguls*, en van *Indiën*, in 't midden tusſchen de *Ganges* en *Indus* gelegen, wierd van de Koning *Akkabar*, om 't vermaak van de plaats, die hem aanlokte, geſticht, na dat hy, (die te voren zijn Stoel te *Lahor*, een Hooftſtat, naar 't noorden gelegen, had geveſt) *Gazarata* verwonnen had. Het Koninkrijk van de *Mogor*, 't welk zy *Indoſtan* noemen, is naar 't ooſten en weſten van d'*Indus* en *Ganges* beſloten; en paalt naar 't zuiden ten deel aan de grote Zee, en ten deel aan 't Koninkrijk *Dekan*; naar 't noorden aan *Usbek*, en aan de bergen van *Tebeth*; gelijk ook aan de Koninkrijken *Srinagar*, *Kaparangue*, en *Radok*; en eindigt ooſtwaarts aan 't Koninkrijk *Nekbal*. Het is, om zijn grootheit, en macht der Koningen, de naam van Kaizerrijk niet onwaardig, en verſchaft aan yder overvloedige middel om in weelde te leven. Men gebruikt daar driederhande talen, die van Perſien, van Indoſtan, en der Brachmannen, d'eerſte is die van de Koning, om dat de zelfde voornamelijk in 't koninklijk Hof gebruikt word: de tweede is die van 't gemeen volk; en de darde die van de Wijzen, de welke alleenlijk by de Wijzen der Heidenen, die zy *Brachmannen* noemen, in 't gebruik is, en die zy in zo grote eerbiedigheit houden, dat 'er naauwelijks iemant is, die middel geeft dat men de zelfde kan leren, ja zelfs met grote beloften te doen, en veel gelt daar voor te tellen; hoewel de Vader Henrikus Roth haar van zeker *Brachman*, tot het chriſtelijk geloof zeer genegen, die hy tot een meeſter gebruikte, binnen de tijt van zes jaren volmaaktelijk leerde, en een Letterkunſt daar af ſchreef, die ik wenſch dat by zijn tijt in 't licht was gekomen; want ik acht dat de zelfde zeer dienſtig voor die apoſtoliſche mannen zou zijn, de welken naar dusdanige Koninkrijken gezonden worden, om de gemoeden der *Brachmannen*, in hun waangelovige leerſtukken hardnekkig te bekeren. Doch wy zullen hier na bredelijker van deze taal ſpreken.

Gelegenheit van 't Rijk des *Mogors*.

Driederhande talen in 't gebruik.

Dit Rijk is vol van ontellijke elefanten, kemels, paerden, reen, ſimmen en andere beeſten, die ook in Europå bekent zijn. Men vind'er veel rijs, koren, en ſuiker. Zy gebruiken wijn, die uit ſuiker gehaalt is, en hebben geen wijn van druiven gemaakt, daar in echter d'oude Koning groot vermaak ſchiep: 't welk oorzaak is dat de *Hollanders*, *Portugezen* en *Engelſchen* de zelfde met grote winſt uit *Europa* derwaarts voeren. Men ziet'er uit de natuur verſcheide mijnen van gout en zilver, en van d'andere metalen, zonder dat men hen bearbeid: in voegen dat zy, of door onkunde, of door afkeer van d'arbeit afgeweert, geen naerſtigheit doen om gout uit te delven, en zich met het goude zant der vloeden, en met de brokjes, die men in de dalen der bergen vind, daar zy alreê uit getrokken en gezuivert zijn, vernoegen. Uit de gront van de Vloet de *Ganges* worden alderhande koſtelijke geſteenten gehaalt, van de welken enigen alderhande dieren, en de beelteniſſen van planten, en van andere dingen vertonen; hoewel ook een grote menigte van diamanten, uit het gebergte van

Beeſten in 't Rijk van de *Mogor*.

Overvloet van Metaalmynen.

De *Ganges* vruchtbaar van geſteenten.

Dimanten van *Bengale*.

van *Bengale*, en der geburige Konink-rijken uitgedolven, voor weinig waarde aan d'uitheemſchen verkocht word. Het geweſt, van de [a] Kreeftskeerkring beginnende, en zich noordewaarts ſtrekkende, is heet; en de Zon is daar in de zomer zo ſchadelijk, dat niemant haar op de middag kan verdragen, zonder in blijkelijk gevaar van een dodelijke koorts te krijgen. Het water, in aarde vaten gedaan, kookt op een zelfde wijze, als of het in een ketel op het vuur ſtond. Dit is oorzaak van dat'er grote overvloet van vergiftige ſlangen en ſchorpioenen, en andere bloedeloze beeſten voorkoomt, daar af het vergift zo geweldig is, dat men naauwelijks tegenvergift vind, 't welk machtig en bequaam is om de genen, die daar af geraakt zijn, te beſchutten.

[a] *Tropicus Cancri.*

De Zon ſchadelijk.

Vergift der ſlangen.

Van de wonderlijke krachten van de Slangſteen, die van de Portugezen la Piedra della Cobra *genoemt word.*

De *Brachmannen* hebben ook zekere Steen gevonden, ten deel naturelijk in de Slang gegroeit, de welke van de *Portugezen Cobra de Cabelos*, dat is *hairige Slang*, genoemt word, en ten deel door kunſt, uit de verſcheide delen der vergiftige beeſten, en voornamelijk van deze hairige Slang gemaakt. Deze ſteen verſtrekt tot een tegenvergift, als hy tydiglijk aan de genen, die van 't vergift geraakt zijn, gebruikt word, en dient voor een hulpmiddel van byna geheel *Indiën*, gelijk ook van *China*. En zeker, ik zou dit niet gelooft hebben, 't en waar ik, terwijl ik dit ſchreef, een proef van deze ſteen aan een hont, van een adder gebeten, genomen had. Want deze ſteen, aan de wond gezet, die d'adder in de hont gebeten had, kleefde terſtont zo vaſt daar aan, dat hy'er naauwelijks afgetrokken kon worden, en bleef zo lang aan de wond vaſt, tot dat hy, gelijk een Egel al 't vergift uitgezogen hebbende, van zelfs, als verzaad zijnde, afviel: door welke middel de hont, van 't vergift ontſlagen, weêr bequam, en, ſchoon hy enige tijt dommelig bleef, binnen weinig dagen in zijn voorgaande gezontheit herſtelt wierd. D'uitſteekende Natuurkenner, *Karolus Magninus* genoemt, een Romain van geboorte, nam in de zelfde tijt ook, om de waarheit uit te vinden, een proef daar af aan een menſch, van een adder gebeten, en had daar in een zeer gelukkig gevolg. De ſteen, in melk geworpen, en terſtont alle vergift afgedaan hebbende, vermindert niet van glans, veel min van kracht om 't vergift naar zich te trekken, maar neemt noch toe, terwijl de melk, uit oorzaak van de kracht van 't vergift, geelächtig groen word. De Slang word *Cobra de Cabelos* genoemt, niet om dat hy met hair is verzien en bezet, gelijk veel zich t'onrecht ingebeeld hebben, maar om dat hy in 't bovendeel van 't hooft als zeker dekſel heeft, gelijk een platte muts, die, naar dat hy zich keert en beweegt, ook rijſt en draait. De Vader Sebaſtianus van Almeida, terwijl ik dit ſchrijf uit *Indiën* te Romen gekomen, verhaalt dat dusdanige Slangen overal deur geheel *Indiën* gevonden worden; maar dat men de genen, die zodanige ſtenen voortbrengen, de welken *Cobra de Cabelos* genoemt worden, alleenlijk in 't Diënſche lant vind. En de geen, die men hier vertoont ziet, is van de natuur, onder aan 't kakebeen, met de letter S S ingedrukt, doch waaröm is tot noch toe onbekent. De *Joguen*, die afgodendienſtige kluizenaars zijn, en ook *Santonen* genoemt worden, maken van deze Slang, na dat hy geſtoten, en met verſcheide ſtoffen vermengt is, een ſteen, die even krachtig is om vergift uit te halen, als de naturelijke. Dit is de geſtalte van de Slang, gelijk aan d'andere zijde te zien is.

Wonderlijk tegenvergift van de Slangſteen.

N De

De gedaante van de Steen, en zijn ware grootheit.

Gehairde Slang, van de Portugezen *Cobra de Cabelo* genoemt.

De voorgedachte Vader *Henrikus Roth*, die drie zodanige Stenen aan my geſchonken had, verhaalde aan my dat hy in 't Koninkrijk van de *Mogor* veel proeven van deze Steen had genomen: vooreërſt in zijn knecht van een ſchorpioen in de hant geraakt; want toen de Steen naauwelijks aan de wonde gedaan was, begon al 't vergift, alreê langs d' arm verſpreid, weêr te rug te keren; en het wierd, door middel van de Steen, in dier voegen afgetrokken, dat de knecht met zijn vinger toonde dat het vergift nu aan die plaats, en dan in een ander, nader aan de wonde zijnde, was vertrokken; en toen het aan de plaats van de wonde was gekomen, viel de ſteen, die vaſt aan de wonde was blijven zitten, van zelfs af, als of hy zijn ampt wel bedient had, en liet de menſch in volkome gezontheit. Hy nam noch een andere proef aan een peſtbuil in een menſch, die hy eerſt deurſneed, en toen de ſteen daar opzette, de welk, het vergift uitgezogen hebbende, de menſch binnen korte tijt van alle ziekte verloſte, en in zijn vorige gezontheit herſtelde. De naturelijke Steen doet dit niet alleen, maar ook de geen, die door kunſt gemaakt is, te weten, uit dusdanige ſtene brokken, onder ſlangen geſtoten, of ook uit die ſtukken der delen, daar in het

Hoe de Kunſt-ſteen gemaakt word.

het leven bestaat, als van 't hooft, hart, van de lever, en tanden, met gezegelde aarde gemengt; gelijk ik acht, door een bezondere kunst, die noch niemant uit de *Brachmannen* of *Joguis* heeft konnen verkrijgen, schoon zy veel gelts daar voor geboden hebben. Dieshalven, indien iemant diergelijke steen heeft, die niet de zelfde werken doet, zo moet de zelfde met recht voor valsch en onrecht gehouden worden; 't welk ik den lezer heb willen bekent maken. De Vader *Michaël Boimus* maakt ook gewach van deze Steen in zijn *Sinesche Flora*, op het blad, dat met de letter M gemerkt is, met deze woorden: *In Indiën, en in 't Koninkrijk* Quamsi *word in 't hooft van zeker slach van Slangen, die de Portugezen* Cobras deCabelo, *dat is*, gehairde slangen *noemen, een steen gevonden, tegen de beet der Slangen zeer dienstig voor de mensch, die van hen geraakt is, en anders in de tijt van vieréntwintig uren sterven zou. Deze steen is rontächtig, (doch veeltijts wat plat, gelijk d'afbeelding aanwijst) en in 't midden wit, en rontöm hemelblaau, of bleekblaau. Hy, aan de wonde gezet, houd zich zelf vast, en valt af, als hy vol van vergift is, en, daar na in melk gedaan, verkrijgt weêr, na enige verwijling, zijn naturelijke staat. Deze steen is niet by alle menschen gemeen. Indien hy weêr aan de wonde kleeft, zo is dit een bewijs van dat'er al 't vergift niet uitgetrokken is; maar indien hy'er niet aankleeft, zo verblyden zich d'ingeborenen met de gequetste, als met de geen, die 't gevaar van de doot ontgaan is. Men heeft ook zekere wortel tegen 't vergift van deze beet gevonden, die van de* Portugezen Raiz de Cobra, *dat is* Slangewortel, *genoemt word, de welk men kaauwen moet, tot dat de mensch twee of driemaal rufpt.* Dit zy genoech van deze Slangesteen, 't welk ik, gelijk ik hier voor heb gezegt, nooit geloofd zou hebben, zo ik zelf niet een proef daar af aan een hont, met verwondering van alle d'aanschouwers, genomen had. Doch hoedanig deze zeilsteensche kracht is, die zo naerstiglijk alderhande vergift naar zich trekt, met zo grote yver daar na tracht, en met zo grote honger inzwelgt, dat het schijnt dat zy naauwelijks daar af verzaad kan worden, en zich niet van de plaats, daar de wonde is, af begeeft, tot dat zy, al 't vergift uitgezogen hebbende, en als verzaad zijnde, van zelf afvalt; zeker, ik dar naauwelijks iets hier af besluiten; en het schijnt dat de zwarigheit van deze zaak aan te vatten niet opgelost kan worden, dan uit onze beginselen van de kracht des zeilsteens, in *de wetenschap van de zeilsteen* getoont, gelijk ook uit het geen, dat wy in *'t negende boek der onderäardsche Werrelt van de toekeerlijkheit en afkeerlijkheit der vergiften* gezegt hebben, daar wy de nieusgierige Lezer toe zenden. Ik zal hier iets van 't krachtig vergift by voegen, 't welk het hair van de baart des tygers in zich heeft. De tyger is een beest, omtrent zo groot als een ezel, en van gestalte als een kat, in zijn loop zeer gezwind, en gelijk het met scherpe tanden, en met sterke klaauwen wel verzien is, zo overtreft het ook door zijn wreetheit en yselijkheit alle de wreedste beesten. Hy gelijkt zeer wel een kat in de gestaltenis van alle zijn leden, gelijk in de Afbeelding, aan d'andere zijde, vertoont word. Aan zijn lippen wassen zeer lange hairen, die, gelijk d'ervarentheit geleert heeft, zo vergiftig zijn, dat, zo enig mensch, ja het beest zelf, een daar af onvoorzichtiglijk aantast, door zijn eige ongeneesselijk vergift sterft. En dieshalven hebben de Bengalers, by de welken een grote menigte van dusdanige beesten zich in de bosschen onthoud, aangemerkt en waargenomen dat dit beest, als het zich in de *Ganges*, of in enige andere stroom begeeft, om te drinken, altijt de mont voor, en nooit tegenstroom keert, op dat het water, door 't vergift van zijn baart besmet, zijn ondergang en doot niet veröorzaken zou. En om de zelfde oorzaak drinkt het ook niet uit

Boimus verhaal van deze Steen in zijn *Flora*.

Waar in d'aantrekken-

de kracht van deze steen bestaat.

Vergiftigheit in de baart van de tyger.

uit ſtaande wateren, of uit grachten, daar geen ſtromend water in is. Dieshalven is, met een koninklijke plakkaat, wel uitdrukkelijk geboden dat niemant, als de Tyger gedoot is, dit hair moet behouden, maar het zelfde, zonder iets daar af te nemen, op verbeurte van 't leven, aan 't Hof van de grote *Mogol* zenden, daar de koninklijke Geneesmeeſters pillen, vol van dodelijk vergift, af maken, die gemenelijk aan de genen, de welken van de Koning tot een heimelijke doot verwezen zijn, gegeven worden. Ik zal hier een vreemt voorval, dat verwonderenswaerdig is, byvoegen, gelijk hier volgt: In de ſtat *Agra* was een jongen van zeven jaren, een Slangëeter, de zoon van zeker *Brachman*, die met zo grote gratigheit de vergiftige beeſten, ſpinnekoppen, ſchorpioenen, en alderhande ſlangen tot ſpijze zocht, dat het ſcheen dat hy naauwelijks daar af verzaad kon worden. De Vader van onze Sociëteit, *Henrikus Roth*, meermaals hier voor genoemt, beſloot, toen hy deze zaak verſtond, een proef daar af te nemen. Hy beval aan de genen, die nieuwelijks het chriſtelijk geloof aangenomen hadden, over de welken hy de toezicht had, dat zy de jongen zouden opzoeken, en by hem brengen, en neffens hem de ſchadelijkſte ſlangen, die men vinden kon, doch echter hen zo verborgen en bedekt houden, dat de jongen niet zo haaſt, als hy hen zag, daar op vallen, en, van al te grote gratigheit aangedreven, hen niet voort inzwelgen zou. Dit wierd gedaan, gelijk hy bevolen had. Maar deze dodelijke lekkernijen, hoewel men hen met voordacht

Gebruik van 't hair des tygers in 't Hof van de *Mogor*.

Vreemdigheit van zekere jongen, een Slangeeter.

dacht bedekt had, konden geenſins voor de jongen, die daar naar verlangde, verborgen zijn. Want zo haaſt zy met de korf, daar verſcheiden van de ſchadelijkſte ſlangen in lagen, ingekomen waren, en zich by de jongen gevoegt hadden, zo viel de Slangeeter, 't zy hy zulks uit de reuk bemerkte, of uit zekere naturelijke trek en toegenegentheit beſpeurde, zonder langer te konnen wachten, als met gewelt op de korf, en, tot grote verwondering de ſloten daar af gebroken hebbende, vatte, zonder enige verkiezing, met zijn hant d'een ſlang voor, en d'ander na, zonder de vergiftige gal, of 't ingewant daar uit te doen, en verſlond hen dus alle van 't hooft tot de ſtaert, als of hy van hontshonger aangedreven was, en dit met zo grote ſmaak, en gevoel van lekkerny, dat hy niet iets dodelijk en verderffelijk, maar enig lekker gerecht ſcheen te verſlinden. En gelijk deze zaak in alle de genen, die daar tegenwoordig waren, zeer grote verwondering verôorzaakte, zo ontſtond daar uit ook vervolgens, gelijk gemenelijk gebeurt, het onderzoek van zulk een vreemde zaak, te weten waar uit deze zo wonderlijke verſlinding der ſlangen geſproten was. Maar toen'er niemant was, die deze knoop ontknoopte, zeide ik, toen deze Vader, hier te *Romen* zijnde, my naar d'oorzaak van dit wonderlijk uitgewerkte vraagde, dat dit nergens anders uit voortkomen kon, dan uit een vreemde luſt van de moeder, de welke van de Grieken *Kitta* genoemt word, te weten uit een eige verkeerde en vreemde luſt der zwangere vrouwen, die, zonder enig ongemak te gevoelen, dikwijls de vuilſte en lelijkſte dingen eten: want deze zwangere vrou, een ſlang gezien hebbende, en door de kracht van een geweldige inbeelding, menende dat het een aal was, heeft met grote yver daar naar getracht, en de zelfde gratiglijk geëten, en gezamentlijk de luſt en trek naar diergelijke dingen de vrucht ingedrukt. Maar dewijl wy hier af zeer bredelijk in 't *negende boek der onderäardſche Werrelt van d'oorſprong der vergiften*, gehandelt hebben, zo zenden wy de Lezer weêr derwaarts. Voorts, de Vader voegde'r noch by dat de jongen, om de luſt en 't eten van zo afſchrikkelijke dingen, door de *Brachman*, zijn vader, ten huis uitgeſtoten, en verworpen wierd, en dat hy zijn leven in 't velt met de jacht der ſlangen, en andere vergiftige beeſten onderhield, zonder enig voedſel van andere gewone ſpijzen te nuttigen.

Wonderlijke kracht van naturelijke trek en toegenegentheit.

Waar uit deze luſt inde ſlangëetende jongen geſproten is.

Vledermuis, die om de zwaarte van zijn lighaam vliegende Kat genoemt word.

In 't Koninkrijk van *Mogol* is een Lantſchap, *Kaſmir* genoemt, zo gematigt en vruchtbaar, dat Europa byna niets eigen heeft, 't zy men op de verſcheidenheit der beeſten, of der planten en vruchten ziet, 't welk daar in ook niet voortgebracht word, behalven noch d'andere dingen, die aan *Indiën* eigen zijn, daar af het overvloet heeft. Men zeide ook dat daar in de dichte bomen op het gebergte vliegende katten gezien en gevangen wierden. Dit ſcheen my in 't eerſt niet anders, dan verdichte fabelen, tot dat ik, de zaak allengs in alle haar omſtandigheden overwogen hebbende, eindelijk bevond dat deze vliegende katten niets anders zijn, dan vledermuizen, zo groot als hoenderen, of ganzen, ja miſſchien groter, de welken zich in die geweſten onthouden. En dewijl hun geheel lighaam, gelijk dat van de katten, hairig is, zo gelijkt hun hooft ook zeer wel naar dat van de katten; en daarom heeft het gemeen volk aan hen de naam van vliegende katten gegeven. Maar de genen, die tot vergroting zeggen dat zy met vederwieken verzien zijn, verdienen geen geloof, dewijl dit alles tegen het voorſchrift van de natuur ſtrijd. Want uit de

Kaſmir, een vruchtbaar en weeldig Lantſchap van de *Mogor*.

Vliegende Katten, of zy 'er warelijk, en hoedanig zy zijn.

Vliegende Katten zijn niets anders dan grote Vledermuizen.

Hiſtorien der beeſten blijkt dat dit niet geſchieden kan, en dat men nooit enig volmaakt viervoetig beeſt, met vleugels van ſchachten en veren verzien, gezien heeft; 't en zy miſſchien enigen, de beuzelächtige Aalöutheit navolgende, aan zich zelven inbeelden dat'er Sfinkſen, Grijpvogels, en diergelijke verdichte gedrochten warelijk en dadelijk zijn; 't welk hen, zo veel my aangaat, vryſtaat. Dusdanige vledermuizen hebben geen vleugels van ſchachten, maar van kraakbeen, daar meê zy niet anders, dan gelijk d'onzen, de lucht met voren deurploegen. Maar de kraakbeenige vliezen der vleugels zijn met zo veel beenächtige vezelingen, die zich zo lang uitſtrekken, als de vleugels zijn, onderſcheiden, dat zy de wieken van 't pluimgedierte byna vertonen. Zy dan, met deze vellen der vleugelen, als met zekere zak, bedekt, hangen by daag met de klaauwen aan de holle ſtammen en takken der bomen, gelijk ook aan de gewelfſelen der holen, en gelijken geen beeſten, maar zakken, en zijn in dezer voegen zeker van de bloedeloze beeſtjes, hun vijanden. Ik heb verſtaan dat dusdanige nachtkatten van d' inborelingen van *Indiën* in de Wilderniſſen, als lekkere ſpijze, gezocht en gejaagt worden; en de deurluchtigſte Heer Franciskus Manuël uit Portugaal, een zeer naerſtig onderzoeker en opſpeurder der vreemde geweſten, heeft hier te Romen meer dan eens aan my verhaalt, dat in *China*, te *Suratte*, en in d'andere byleggende Eilanden, ja ook in *Braſil*, diergelijke gedrochten gevonden worden, die by nacht de grote en kleine viervoetige beeſten aantaſten, en, met hen het bloet en de melk af te zuigen, hun leven onderhouden. Vliegende katten een lekkere ſpijze.

Bezie

Bezie d'afbeelding van de vliegende kat, hier voor gestelt. Voorts, gelijk het Koninkrijk der *Mogors* met veel grote vloeden verzien is, zo heeft het ook een grote menigte van zeer grote en wrede Krokodillen: in voegen dat de genen, die de *Ganges*, of d'*Indus* bevaren, met roers, en ander geweer verzien moeten zijn, om zich tegen 't gewelt, en de woede dezer beesten te konnen beschutten. Doch bezie hier af, en van diergelijke dingen *de vergaderde geheugteekenen der Indiaansche Historien.*

Overvloet van Krokodillen.

Wonderlijk geval uit de Reis van *Joannes à Jesu Maria.*

Ik zal hier het geen byvoegen, 't welk de Vader *Joannes à Jesu Maria* in zijn Reis van de krokodillen verhaalt. Toen deze uit *Goa* naar *Europa* weêrkeerde, en aan de mont van de vloet d'*Indus* gekomen was, en toen men daar uit het schip gegaan was, begaf een van zijn reisbroeders zich een weinig te diep in een groot rietbosch, daar hy terstont een schrikkelijke krokodil bejegende, die alreê met opengesparde kaken hem tot zijn aas schikte, terwijl ook een tyger uit de binnenste vertrekken en schuilhoeken van 't riet op hem aanquam. Wat zou deze rampzalige doen, terwijl hy tusschen zo wrede gedrochten instond, daar af elk van beide hem tot zijn roof poogden te krijgen? Hy, van alle menschelijke hulp ontbloot, nam zijn toevlucht tot de godbarende Maacht, en tot d'andere Heiligen: en terwijl hy zich zo met beloften, als met gebeden tot haar begaf, sprong de tyger eerst met een zeer geswinde sprong op hem toe. Maar toen hy, om deze treffing te mijden, zeer laeg bukte, geraakte de tyger, hem missende, over hem heen in de kaken van de krokodil, die, zijn mont opengespalkt hebbende, de tyger, in plaats van de rampzalige mensch, by 't hooft vatte, en hem zo lang vast hield, tot dat hy, tusschen de rijgen van zo veel scherpe tanden verstikt, de geest gaf; terwijl de krokodil bezich was om de tyger te verscheuren, en zich anders nergens meê bemoeide, vond de man bequame gelegentheit om wech te raken. Hy dan, door de goddelijke bescherming, en met verbaastheit en trilling van alle zijn leden tot de zijnen weêrgekeert, verhaalde aan hen al 't geen, dat hem gebeurt was, die gezamentlijk, na dat zy God voor zo groot een weldaat en genade behorelijk gedankt hadden, hun reis vervolgden. Dit is uit *de Reis van de Vader Joannes à Jesu*, hier voor gedacht, getrokken, tot de welk ik my, zo veel de waarheit aangaat, gedraag. Wat de beesten aangaat, wy zullen in 't gevolg bredelijker hier af spreken. Laat ons dan, deze dingen behorelijk afgehandelt hebbende, nu de reis uit *Agra* naar *Europa* aanvangen.

Reis uit Agra, een stat der Mogors, naar Europa, uit het verhaal des Vaders Joannes Gruberus, *en* Henrikus Roth, *die zy tweemaal gedaan hebben.*

Deze reis is verscheiden. Enigen, en voornamelijk d'*Armeniers* en *Persianen*, vangen de zelfde aan deur 't Koninkrijk *Kandahar*, en sommigen deur 't gebergte, en de wildernissen der *Karasonen*. Maar dewijl dusdanige reizen te lant grote zwarigheden en gevarelijkheden onderworpen zijn, zo begeven zich veel te Surate, dat een haven van 't Koninkrijk des *Mogors* is, op d'Indiaansche Zee. Zy trokken dan uit *Agra* naar *Multan*, een grote stat, en van daar naar *Bakkar*, door de samenvloejing der vloeden *Athek* en *Ravi* vermaart. Van *Bakkar* namen zy hun reis op d'*Indus* (want van deze stat verkrijgt *Indiën* eerst de naam) naar *Schuan*, en van daar naar *Tatta*, en eindelijk naar de haven *Sindi*, daar d'*Indus*, zich in veel armen verspreid hebbende, in de grote zee stroomt, naast aan *Suratte* gelegen, daar zy een wijl tijts bleven, om naar bequame gelegentheit van ter zee te vertrekken, te vernemen Zy dan, uit deze haven

ven naar *Scharna*, *Araba*, *Quidel*, *Kabo gaſch*, en *Kabo Muſſandan* vertrokken, quamen in de Perſiaanſche zeeboezem, en, voorby 't eilant *Ormus* gezeilt, landden, na een ſcheepsreis van veertig dagen, te *Kongo*, een haven van 't vaſte lant van *Koraſania*. Van hier vertrokken zy naar *Lek*, daar zy in de tijt van tachtig dagen quamen; van *Lek* te *Jabaron* in twintig, en van daar te *Paſſeran* in dartig dagen, en van daar in vier dagen te *Schiras*, een zeer grote ſtat, en koninklijke zetel, daar men noch grote overblijfſelen van d' aalóutheit ziet, en daar, gelijk men zegt, *Cyrus*, de Koning van *Perſien*, begraven is. Enigen achten dat deze ſtat het oude *Perſepolis* is, anderen het *oude Suſa* of *Suſapolis*, en anderen *Cyropolis*. Doch dit zy zo 't is, uit de Perſiaanſche Hiſtorien blijkt zekerlijk dat de Koning *Cyrus* daar eertijts zijn zetel heeft gehad. Van hier koomt men, na dat men hondert mijlen voortgereiſt is, t' *Iſpaham* de grootſte ſtat van *Parthien*, de koninklijke zetel van de *grote Sofy*, daar *Julfa*, een voorſtat der Armeniers, gelegentheit gaf aan de reizigers om daar enige weken te blijven, en uit te ruſten, om nieuwe krachten te bekomen.

Iſpaham, een koninklijke ſtat en zetel.

Met zeſtien dagen voort te reizen koomt men te *Kaſchan*; en achtien mijlen van daar legt *Komus*, een ſtat van *Hyrkarnien*, en *Sultania* weder veertig mijlen van deze plaats. Van hier koomt men t' *Ochus*, het Hof der *Meden*, en van daar te *Tauris*, 't welk, gelijk men gelooft, het oud *Ekbatana*, het Hof van de Koning *Aſſuerus*, geweeſt heeft, uit oorzaak van de grote menigte der puinhopen van zeer heerlijke gebouwen, die hier en daar gezien worden. van *Tauris* tot aan *Julfa*, aan d' *Araxis* gelegen, zijn tweeëntwintig mijlen; en van hier koomt men, in de tijt van acht dagen, te *Nachſevan*, d' eerſte ſtat van *Armenien*, daar men eerſt de berg *Ararat* ziet, die zo hoog en boven zo met ſneeu bedekt is, dat men niet daar op kan komen. Van hier reiſt men naar *Erivan*, dat de zetel van d' Aartsvaders der Armeniers is, en aan de voet van de berg *Ararat* gelegen, en door een klooſter der *Armeniers* vermaart is, van 't welk wy, zo 't God toelaat, in onz Werk, *Noachs Ark* genoemt, bredelijker zullen handelen. Van *Erivan* gaat men naar *Etſchmianin*, daar de plaats van de Martelaar *S. Gregorius*, en van *S. Ripſimes*, en van zijn gezelſchap, gelijk ook de put getoont word, daar in *S. Gregorius* geworpen wierd, en veertien jaren lang op een wonderdadige wijze leefde. Van hier koomt men t' *Arſeron*, een ſlechte en ſchrale ſtat van klein *Armenien*, die, gelijk enige achten, *Nikopolis* in *Armenien* geweeſt heeft, d' eerſte ſtat, die den Turken onderworpen is. Van hier ſtrekt de weg naar *Tarut*, twintig mijlen van daar gelegen, 't welk, gelijk ſommigen willen, *Kukuſa* is, door de ballingſchap van *Joannes Chryſoſtomus* bekent. Van deze plaats koomt men t' *Amaſea*, een ſtat van *Pontus*, en van daar, met een reis van vijfëntwintig mijlen, t' *Oſmanſchik*, van daar te *Tuſcia* in *Lycien*, daar na t' *Amfipolis*, een ſtat van *Frygien*, en te *Nicea*, een ſtat, door een biſſchoppelijke Vergadering van driehondert en achtien Vaders zeer vermaart. Van daar geraakt men te *Pruſſia*, in *Bethynien* gelegen, en eindelijk te *Smyrna*, de leſte ſtat van klein *Aſia*, uit de welke men te ſcheep deur d' Archipelagus of naar *Venecien*, of naar *Sicilien* reiſt. En dit is de reis, die van de gezeide Vaders tot tweemaal aangevangen en volbracht is.

Kaſchan. *Komus.* *Sultania.* *Ochus.* *Tauris.* *Julfa.* *Nachſevan.* De berg *Ararat.* *Erivan.* *Etſchmianin*, de plaats van *S. Gregorius* en *Ripſimes* marteling. *Arſeron.* *Tarut*, of *Kukuſa.* *Amaſea.* *Oſmanſchik.* *Tuſcia.* *Amfipolis.* *Nicea.* *Pruſſia.* *Smyrna.*

Van de Reis, die de Vader Amatus Cheſaud, *een Franſchman, een Overſte der Geeſtelijken van Isfaham, deur* Usbek, *verzocht heeft, om een gerede en gemakkelijke weg naar* China *t' ontdekken, uit de brief, in de Perſiaanſche Taal geſchreven, en aan de Vader* Athanaſius Kircherus *behandigt, die, vertaalt zijnde, dus luid:*

Ik ſchrijf deze brief niet te Hispaham, *maar*

Reis van de Vader

Amatus Chesaud, een Fransman. *maar onderweeg, na dat ik uit de stat* Hairath *weêr naar* Sfahan *gekeert ben, uit welke stat ik, nu omtrent een jaar geleden, naar* Balch *vertrok, dat het Hof van* Usbek *is, op dat ik bezien zou of daar een bequame en mogelijke weg was om deur het gezeide* Usbek*, en deur* Turkestan *naar* Cathay, *en van daar naar* China *te geraken. Maar toen ik, met de Gezant van* Usbek*, aan de grenzen van* Kezalbax *gekomen was, bevond ik dat die weg kommerlijk en gevarelijk was.* *Kezalbax.* *Ik bleef dieshalven enige maanden lang te* Hairat*, een stat, die eertijts* Sikandria *genoemt heeft geweest, en hier zag ik van naby de plaats, die van d'Ouden* Bachtra *wierd genoemt, daar een grote hoge School is, door de zoon van de vermaarde* Tamerlang *gebout, die echter allengs uit slofheit en achteloosheit vervalt en verderft, gelijk ook veel andere gebouwen, eertijts daar gebout, namelijk in die tijt, in de welk deze koninklijke Hooftstat in de handen der* Usbekers *was.* *Baktra een hoge school van Usbek.* *Ik quam eindelijk uit deze plaats in de stat* Maxahad*, die zy* Heilig *noemen, daar men een grote Moskee ziet, die met gout verçiert is.* *Maxahad.* *Ik bleef twee maanden lang in deze plaats, en redeneerde van de Wet met de Geleerden, die daar veel zijn, en bevond dat, schoon zy buiten opentlijk hun eige aanhang prijzen en verheffen, zy echter, anders gevoelende, oordelen dat men des Konings wet houden en nakomen moet. Ik vertrok van deze plaats, en quam te* Nixapor*, en* Sabazuar*, die aan* Chorasan *behoren.* *Nixapor,* *een stat van Chorasan.* *Van daar trok ik deur de steden* Seta*,* Damga*, en* Jamna*, en geraakte eindelijk te* Kaxanum*, in 't Lantschap* Arakand*, dartig* Farsang*, dat is* Parasangen*, van* Sfaham*, gelegen. Dit gewest is deurgaans onvruchtbaar. Ik ben eindelijk tot* Sfaham *weêrgekeert, en blijf hier, bereitwillig om dienst aan uw eerwaerdigheit te bewijzen. Maar heeft uw Eerw. ondertusschen nooit iets in't licht gegeven? Zodanig een boom moet nooit zonder vrucht zijn. My is niets meer van uw Eerw. ter handen gekomen, dan twee boeken, die gy over enige jaren aan my gezonden hebt. Ik heb hier enige* Verhandelingen van de geschillen des Wets in 'tbezonder *geschreven; gelijk ook in de Persiaansche taal een* Antwoort aan de [a] Slyper van de Spiegel. *Ik weet niemant, die deze zaak te Romen beter kan verhandelen, dan uw Eerw. van de welke ik verzoek dat zy aan my ontbied of'er hoop is van daar zodanige boeken te konnen drukken. Maar ik vrees dat men niemant vinden zal, die de kosten zal willen doen. Ik wil echter in deze zaak niets anders, dan 't geen, dat d'Oversten geschikt zullen hebben. Deze uw minste Dienaar verzoekt eindelijk inzonderheit dit van uw Eerwaerdigheit, dat gy deze mijn brief ter geheugenis bewaart, op dat gy my in uw heilige offeringen nooit vergeet. Geschreven by* Xaxan, *omtrent de vierdag van* S. Franciskus Xaverius.

[a] *Politor Speculi.*

Zeste Hooftdeel.

Reis van Markus Paulus Venetus, *en* Haython d'Armenier *naar* Kathay, *of naar de* Synesen *gedaan.*

Verwarde Reis van *M. Paulus Venetus.* DEwijl niemant van d'Ouden de Koninkrijken van d'uitterste oostersche gewesten bredelijker beschreven heeft, dan *Markus Paulus Venetus*, zo acht ik dat het dienstig zal wezen hier, als in een bequame plaats, zijn reis naar *Kathay* te beschryven, hoewel'er veel dingen in voorkomen, die tot aan deze dag van niemant der Lantbeschryvers bevat zijn, zo om de verscheidenheit der namen, daar meê hy de Koninkrijken, Lantschappen, steden, bergen, vloeden en binnewateren, heel anders dan alle anderen, noemt, als om de beschryving van enige steden, die met de hedendaagsche beschryving niet overeënkomen. Hier koomt noch by dat *Markus Paulus Venetus* niet in de kennis van de hemelsloop onderwezen was, en dieshalven niet de

langte, of de breette van enige ſtat aanwijſt; uit welker kennis alleen de ware ſtant en gelegenheit der plaatſen verſtaan word. Maar laten wy ons nu toeruſten om zijn reis te verhalen.

D'oorzaak en oorſprong van de reis, naar *Kathay* aangevangen.

Twee deurluchtige mannen dan, uit het vermaarde geſlacht der Paulinen geſproten, Burgers van Venecien, *Nikolaas* en *Mattheus* genoemt, een ſchip met overvloet van verſcheide waren toegeruſt hebbende, trokken in het twaalfhondertnegenënzeſtigſte jaar naar *Konſtantinopolen*, terwijl *Balduinus* het *Konſtantinopolitaanſche* Rijk beſtierde, van daar zy, na dat zy uitgeruſt waren, en nieuwe krachten bekomen hadden, zich op de *Pontus Euxinus* begaven, en in een haven van *Armenien*, die *Soldadia* genoemt word, met een voorſpoedige weſte wint, landden. Men kan niet zekerlijk weten welk deze haven van *Soldadia* geweeſt heeft: ik acht dat het *Trapezonte* is, dewijl'er eigentlijk geen haven der *Armeniers* aan d'*Euxiniſche* zee legt. Men heeft ook niet konnen vinden welk dit Koninkrijk van *Bartza* is. Uit het Koninkrijk van *Bartza* trokken zy deur verregelege omweegen naar de ſtat *Bochara*, aan de vloet *Oxus*, in 't Koninkrijk *Usbek*, gelegen, daar beroerten van oorlogen tuſſchen de Koning van *Bartza*, en de Koning der *Tartaren* gerezen was. Zy, niet wetende langs welke weg zy weêr naar hun Vaderlant zouden keren, en met malkander een nieu beſluit makende, bleven daar gehele drie jaren, en, om niet in ledigheit te quijnen, begaven zich ondertuſſchen met grote naerſtigheit tot het leren van de Tartariſche taal. Terwijl de zaken in deze ſtaat ſtonden, quam zeker Gezant van de Koning *Allau* aan de grote Kaizer van *Tartarien* te *Bachara*, om zijn zaken te beſtellen. Deze, de voorverhaalde mannen daar vindende, deê alles, dat hy kon, om hen, uit oorzaak van hun treffelijke regeling der zeden, en ervarentheit in de Tartariſche Taal, die zy hadden, met zich naar *de grote Cham*, by

Zy blijven daar drie jaren, en leren de Tartariſche taal.

Zy trekken met de Gezant van de Koning *Allau* naar *de grote Cham*, van de

de welk zy zeer aangenaam zouden zijn, te voeren. Zy dan, zich naar de raat van de Gezant ſchikkende, volvoerden, na verloop van veel maanden, hun reis, en verſchenen voor *de grote Cham*, die, in 't eerſt over de ſchranderheit van deze Latynſche mannen verwondert, en van nieusgierigheit naar de dingen van *Europa* aangedreven, gantſchelijk bezich was met de wijze en 't beleit der beſtiering van de weſterſche Lantſchappen t'onderzoeken, en naar de Paus, en Kaizer te vragen, en de gewoonten van 't geheel Kaizerrijk, zo in tijt van oorlog, als in vrede onderhouden, te vernemen. Toen zy wijſſelijk hier op geantwoord hadden, bewogen zy de Kaizer zodanig, dat hy, zich met zijn Vorſten beraden hebbende, beſloot een plechtelijk Gezantſchap toe te ſtellen, en het zelfde aan de Roomſche Paus te zenden. Hy belaſte met dit ampt deze Paulen, welker getrouheit hy overlang beproeft had, en gaf aan hen een goude plaat of tafel, en een brief, daar door hy verzocht dat men hondert mannen, die in geleertheit en wijsheit uitmuntten, aan hem zou zenden, om zijn onderzaten in 't Chriſtelijk geloof, 't welk, gelijk hy zeide, het beſte en oprechtſte was, t'onderwijzen. Deze mannen dan, het gezantſchap aangenomen hebbende, begaven zich, om des Kaizers begeerte te volvoeren, op de reis, na dat zy zich met een goude plaat of tafel hadden verzien, door de welke, als met het zegel van *de grote Cham* getekent, aan d'onderdanen, met de zelfde aan hen te tonen, gelijk ook door de brieven, die hen van tollen, en alderhande bekommeringen zouden bevrijden, geboden wierd dat zy overal, in hun deurtocht deur 't geheel Tartariſe Rijk, van alle inwoonders met de grootſte eer en gunſtbewijzing ontfangen zouden worden. Zy dan, met groot vertrouwen op de goude plaat hun reis vervorderende, quamen, na verloop van veel maanden, eindelijk te *Balzra*, een haven van *Armenien*.

welk zy heerlijk ontfangen worden.

Beſluit van een Gezantſchap aan de Paus te zenden.

De Gezanten begeven zich op de reis.

Zy komen te *Balzra*, een haven der *Armeniers*.

Aan

Aan my is tot noch toe niet gebleken hoedanig deze haven heeft geweest, en of zy aan de *Kaspische*, of aan d'*Euxinische* zee was gelegen. 't Is waarschijnelijker dat dit de haven van *Trapezonte*, in een hoek van de *Pontus Euxinus*, geweest heeft; vermits zy binnen de tijt van weinig maanden uit deze in de haven van *Ankona*, in het twaalfhonderttweeënzeventigste jaar na Christus geboorte, zijn geland; 't welk uit de *Kaspische* zee niet geschieden kan, uit oorzaak van de menigte der Lantschappen, en gewesten, tusschen beide gelegen.

En van daar te *Ankona*.

Voorts, zy, weêr t' *Ankona* gekomen, van daar zy vertrokken waren, en het gerucht van 't overlijden van *Klemens de Vierde* verstaan hebbende, gelijk ook dat 'er noch geen ander in d' Apostolische Stoel verkozen was, wierden als radeloos, en niet weinig verbaaft. Zy trokken ondertusschen naar *Venecien*, om hun eige huis en haertsteeden te bezoeken, terwijl zy naar de verkiezing van een nieuwe Paus wachtten, daar *Nikolaas* bevond dat zijn gemalin, die hy in zijn vertrek zwanger gelaten had, overleden was, en een zoon, *Markus* genoemt, had nagelaten, toen vijftien jaren oud, die namaals een reisbroeder van zijn Vader in de verregelege gewesten van *Asia*, daar zijn Vader uitgekomen was, en met enen de Schryver en voortbrenger van deze *Historische Lantbeschryving* heeft geweest. Toen dan, onder de heerschappy van Kaizer *Rudolfus*, met eenparige stemmen der Kardinalen, een nieuwe Paus, *Gregorius de Tiende* genoemt, verkozen was, keerden zy weêr naar *Ankona*, en zonden de brieven van *de grote Cham*, gezamentlijk met de geschenken aan de Paus, die, hier door bewogen, en over de bequame gelegentheit van 't Euangelium uit te breiden ten hoogsten verblijd, aan *de grote Cham* brieven afvaerdigde, daar in al 't geen begrepen was, dat nootzakelijk scheen, om de Christelijke godsdienst te doen aanneemen, en het gemoed van de Koning, alreê genegen om de Christelijke Wet 't ontfangen, te beter t' overreden. Hier wierden twee mannen van d' Ordening der Dominikanen, door hun geleertheit uitsteekende, by gevoegt. Namelijk *Wilhelmus van Tripolis*, en *Nikolaas*, diens bynaam niet genoemt word. Dezen dan, zich wel toegerust hebbende, vingen de weg naar d' oostersche Lantschappen aan, en quamen, na een lange reis te lant en ter zee, in *Armenien*, en bevonden dat, door de beroerten van d' oorlog, tusschen d' *Armeniers*, en de *Sultan* van *Babylon* gerezen, daar alles in verwarring was: in voegen dat deze twee Preekheeren, van vrees getroffen, en de vordering van hun reis stakende, in *Armenien* bleven. Maar Nikolaas, en Markus Paulus zijn zoon, alle gevaar verächtende, en van zeer grote begeerte aangedreven, om volkome vernoeging van hun Gezantschap aan *de grote Cham* te geven, vervorderden hun reis, en, grote arbeit, en ongelooffelijk gevaar in deze onbekende tochten uitgestaan hebbende, quamen in de stat *Klemenisu*, daar *Kublai, de grote Cham*, van hun koomst bericht, veertig dagreizen verre gelegen, zijn boden zond, om hen met alle beleeftheit t' ontfangen, en hen met alle overvloet van nodige dingen tot hem te geleiden. Zy dan, voor *de grote Cham* verschijnende, en de gewone eerbewijzingen gedaan hebbende, verklaarden het geen, dat aan hen belast was, en leverden de brieven van de Paus, gezamentlijk met de vles met d'olie, uit de lamp van des Heren graf genomen, gelijk van *Kublai* aan hen belast was, die, zich ook over 't vernuft van *Markus*, Nikolaas zoon, verwonderende, aan hen zo grote eer bewees, dat hy hen onder zijn huisgenoten ontfing, 't welk de grootste eerbewijzing was, en Markus in verscheide Gezantschappen naar de veerstgelege Lantschappen van zijn

De doot van Paus *Klemens de Vierde*.

Zy trekken naar *Venecien*.

De brieven van *de grote Cham* aan Paus *Gregorius* gelevert.

Afgezondenen uit d' Ordening der Preekheeren aan *de grote Cham*.

De Paulen komen in de stat *Klemenisu*.

Hun verschijning voor *de grote Cham*.

Hun aanbieding van des Paus brieven en geschenken.

Markus Paulus, Nikolaas zoon, aangenaam aan *de grote Cham*.

zijn Rijk, tot zijn groot voordeel, gebruikte, zo om de bezondere voorzichtigheit, die in hem uitblonk, en om zijn voortreffelijke behendigheit in zaken uit te voeren, als om zijn uitsteekende kennis van vier verscheide talen. En dewijl hy bemerkte dat de Kaizer in de vreemde vertoningen der natuur, en in de zeden en wetten der volken vermaak schiep, zo merkte hy ook op alle de vreemdigheden, en wonderen, die hem in verscheide omweegen van zijn gezantschap en reizen voorquamen, de welken hy met zeer grote naerstigheit beschreef, en dus by geschrift aan *de grote Cham* vertoonde, daar door hy byna ongelooffelijke gunst by de Kaizer verkreeg, tot dat hy eindelijk, door verlangen naar zijn Vaderlant aangedreven, na verloop van zeventien jaren, en na dat hy verscheide Gezantschappen bedient had, met verlof van de Kaizer, 't welk hy zwarelijk kon verkrijgen, door onbekende wegen te lant en ter zee, gezamentlijk met de zijnen, ontellijke Lantschappen deurgereist hebbende, behouden en gezont, in het twaalf-hondert-vijf-entnegentigste jaar van Christus geboorte, weêr te *Venecien* keerden. Dewijl wy dit in 't kort vertoont hebben, zo gebreekt 'er niets aan, dan dat wy zijn reis naar *Kathay* een weinig bredelijker beschryven, dewijl 'er, gelijk ik gezegt heb, veel dingen voorkomen, voor de welken d'Aardbeschryvers verbaasdelijk staan te kijken.

Zy, zeventien jaren by de *Cham* geweest hebbende, keren met verlof weêr naar hun Vaderlant.

De Reis van Markus Paulus Venetus.

Hy dan, de Middellantsche Zee, *Anatolien*, *Armenien* en *Persien* deurgereist hebbende, quam aan 't Lantschap *Balascia*, 't welk wy *Korasina* achten te wezen, tusschen *Persien*, en 't Rijk van de *Mogul* gelegen: en, van hier zijn weg van 't zuiden afwendende, nam zijn reis tusschen 't noorden en oosten aan, 't welk men noortôost noemt. Hy geraakte van hier deur Wildernissen, en daar na over de hoogste berg *Belor*, die wy hier voor beschreven hebben, in 't Koninkrijk *Kassar*, 't welk heden *Kaskar* genoemt word, en toen schatting aan *de grote Cham* betaalde, ten deel van Nestoriaansche Christenen, en ten deel van Mahometanen bewoont; en, van hier zich noordewaarts kerende, quam te *Samarkanda*, het koninklijk Hof van de grote *Tammerlan*, in 't Koninkrijk *Karcham*, 't welk heden *Jarcham* genoemt word. Van daar trokken zy naar de steden *Peim* en *Ciarciam*, en daar na deur de Wildernis *Lop* naar *Kamul* en *Tarfan*, toen Lantschappen van 't Rijk *Tanchut*, en nu de heerschappy der *Usbekers* onderworpen: al 't welk met het geen overëenkoomt, dat wy hier voor van de Reis van *Benediktus Goësius* verhaalt hebben. Doch van hier is hy niet de kortste weg naar *Kathay* gevolgt, maar, naar 't noorden afwijkende, quam te *Kampicion*, de Hooftstat van 't Koninkrijk *Tangut*; daar men, zuidôost aantrekkende, op de weg koomt, die deur de Wildernis naar *Kathay* strekt. Doch hy, deze weg verlatende, trok gedurigliјk noordewaarts aan, en, verscheide Lantschappen en Koninkrijken van 't oosterlijk *Tartarijen* deurgetrokken, daar in hy veel Christenen vond, quam eindelijk te *Kambalu*, het Hof van *de grote Cham*, van welks grootheit en oorspronkelijkheit wy hier voor bredelijk gehandelt hebben. Ik ben grotelijks verwondert van dat *Paulus Venetus* hier geen gewach van de Muur van 't *Sinesche* Rijk gemaakt heeft, daar hy noodzakelijk deurtrekken moest. 't Is misschien niet onwaarschijnelijk dat hy, de noortsche Koninkrijken van dat gewest wijt en breet deurgezworven hebbende, aan d'oosterlijke grote Zee is gekomen, daar hy, gelijk hy schrijft, geweest heeft, en dat hy over de Zeeboezem van

Balascia. *Kaskar.* *Samarkanda.* *Jarcham.* *Peim.* *Ciarcia.* *Kamul.* *Tarfan.* *Lop*, een Wildernis. *Kampicion.* *Kambalu*, het Hof van de grote *Cham.* Waarom *M. Paulus Venetus* in zijn reis geen gewach van de *Sinesche* Muur maakt.

van *Korea* ter Zee in *Kathay*, dat is in *China* geraakt is. Want de dingen, die hy daar na van *Kathay* ſchrijft, en van de grootheit en heerlijkheit der ſteden, van d'overvloet der volken en kooplieden, van de ruimte aller dingen, die tot het menſchelijk leven nootzakelijk zijn, van de menigte der vloeden en beken, en van de wonderlijke geſtalte der bruggen verhaalt, paſſen warelijk op geen ander Lantſchap, Koninkrijk, of Heerſchappy, dan op het zeer groot Rijk der *Sinezen*; daar meê de Sineſche namen der ſteden, zeden en gewoonten gantſchelijk overëenkomen; gelijk wy hier voor bredelijk getoont hebben. Ja *Haython d'Armenier*, een Præmonſtratiſche Monik, uit koninklijke Stam geſproten, een bezichtiger van d'ooſterſche Lantſchappen, beveſtigt, als een geeſtelijk man, alle de dingen, die uit *Paulus Venetus* van 't Koninkrijk *Kathay* in 't lang verhaalt zijn, als de geen, die in 't dartienhondertënzevende jaar na Chriſtus geboorte alle die Rijken van d'uitterſte ooſterſche Lantſchappen, met zijn eige ogen bezichtigt heeft; van welke reizen wy hier na de reden, oorzaak en gelegentheit zullen vertonen. Doch van 't Koninkrijk *Kathay* ſpreekt hy dus, in 't eerſte Hooftdeel van zijn Hiſtorie: *Het Koninkrijk* Kathay *is het grootſte, dat men in de werrelt kan vinden, vol volk, en vervult van onëindige rijkdommen, en is aan de ſtrant van de grote Zee gelegen. De menſchen van die geweſten zijn zeer ſchrander, en vol van alle loosheit; en daaröm verächten zy alle d'andere volken in alle wetenſchap, en zeggen dat zy alleen de genen zijn, die met twee ogen zien; maar d'anderen alleenlijk met een. Zy hebben in 't gemeen kleine ogen, en zijn van natuur zonder baart. Wijders, van dit Koninkrijk word gezegt dat het in 't begin des werrelts is, om dat het aan d'een zijde in 't Ooſten legt; en in dat geweſt, gelijk men zegt, is geen woning van andere volken. Naar de weſtzijde paalt het aan 't Koninkrijk van* Tarſen, *naar de noortzijde aan de Wildernis* Belgian. *Maar aan d'ooſt en zuydzijde zijn ontellijke Eilanden van de grote zee.* Met welke woorden hy *Kathay* of *China* zo beſchrijft, dat het nergens in van de tegenwoordige gelegenheit, zeden der volken, en in d'andere dingen, die aan *China* eigen zijn, verſchilt. *Haythons beſchryving van Kathay.*

Zevende Hooftdeel.

Van d'invoering van 't Chriſtelijk Geloof in de gezeide Koninkrijken van Tartarijen *en* Kathay, *door de Reizen, die hier vertoont zijn.*

DEwijl in alle de gezeide Reizen t'alle tijden van de naam der Chriſtenen gewach word gemaakt, zo moet de lezer geenſins hier aan twijffelen, dat d'Euangeliſche Lering der Chriſtelijke Wet van d'eerſte tijden der eerſte Kerk af door tuſſchenmiddelen, of door d'Apoſtelen zelven, of door hun Leerlingen, en navolgers in 't Apoſtoliſch ampt, in de voorverhaalde uitterſte Rijken van d'ooſterſche geweſten ingevoert is. En op dat dit zeer klarelijk zou blijken, zo heb ik voorgenomen aan te wijzen, dat'er in alle eeuwen Apoſtoliſche Reizen naar deze Koninkrijken gedaan zijn. En hoewel wy in 't voorgaande van S. Thomas reizen naar *Indiën*, en naar de geburige Koninkrijken gehandelt hebben, zo zal ik echter hier pogen te tonen op welke wijze Chriſtus heilig Euangelium door behulp van S. Thomas, S. Filippus, Bartholomeus, Thaddeus, en der andere Apoſtelen in de Koninkrijken der Middellanden van *Indiën*, ja tot aan d'uitterſte grenzen van *Tartarijen* uitgebreid en voortgeplant is. En om dit te volbrengen, heb ik groot behulp en licht van d'uit-

De reis van de Vader *Henrikus Roth.*

d'uitsteekende Vader, *Henrikus Rhodius*, ontfangen, die byna geheel *Indiën* deurgereist had. Want hy, uit *Goa* naar 't Rijk van de *Mogul* gezonden, quam in *Dalkan*, 't welk nu het Rijk *Visipor* genoemt word, en, over de berg *Gatis* geraakt, in *Kolkonda*, en van daar te *Montipur*, en, zijn weg recht noordewaart aan nemende, in de Koninkrijken van *Bengale* en *Dekan*, en van daar deur de stat *Delli* recht naar *Agra*, de koninklijke Hooftstat van de Mogulsche Koning. Doch de vreemdigheden en gedenkwaerdige dingen, die hy in zo groot een reis ondervonden en waargenomen heeft, zal hy zelf tot zijner tijt, in zijn Reisbeschryving, in 't licht geven Deze dan, van 't Koninkrijk *Narsingen*, een van S. Thomas vermaarste overblijffelen te *Meliapor* redenerende, zeide dat, onder d'andere dingen, ook de Reis, die de heilige Apostel uit *Judea* naar *Indiën* gedaan had, noch heden tot aan deze dag in de plaats, daar, daar de gemene schriften der Christenen zijn, bewaard word, en dat hy de zelfde, uit de Syrische in de Latynsche taal vertaalt, by zich had. En toen ik met grote yver daar naar wenschte, voldeê hy gaerne het geen, dat ik van hem verzocht. Deze Reisbeschryving dan luid gelijk hier volgt.

Reisbeschrijving van d'Apostel *S. Thomas* uit *Judea* naar *Indiën.*

Toen d'Apostelen te Jerusalem, tot voortplanting van 't goddelijk Euangelium, de gehele werrelt deelden, verkreeg d'Apostel S. Thomas *Indiën* tot zijn deel, gelijk uit de kerkelijke Historie blijkt; en om daar te komen, ving hy zijn reis in dezer voegen aan. Hy, uit *Judea* deur *Syrien*, *Armenien* en *Mesopotamien* getrokken, quam in zekere stat van Persien, die *Soldania* genoemt word, daar hy, het zaat van Gods woort gezaait hebbende, een zeer grote oogst van Christenen verkreeg. Van hier trok hy deur 't Koninkrijk *Kandahar* en *Kabul*, 't welk veertig mijlen van *Kandahar* afgelegen is; en *Kabul* word ook *Galabor* genoemt, deur 't welk de heilige Apostel langs hoge bergen naar een gewest is getrokken, 't welk noch heden van de Moren حورستان *Gavorstan* word genoemt, dat is *het lant der ongelovigen*: want dus noemen zy de Christenen, die noch daar wonen, S. Thomas Christenen genoemt, en dewijl de zelfden van de natuur met zeer hoge bergen verzien zijn, zo is dit ook oorzaak dat de toegang tot hen zeer kommerlijk en ongemakkelijk is, en indien 'er somtijts enige *Saracenen* deur geraken, zo worden zy echter terstont, uit haat van hun meineedige aanhang, verworgt. Maar de Heidenen worden ontfangen; en hoewel zy verscheide gewoonten en zeden van de christelijke Godsdienst behouden, een drievoudig Kruis, met rode verwe van sandalhout aan 't voorhooft, en aan de slaap van 't hooft gemaakt, indrukken, en de kinderen met water dopen; zo is echter by gevolg van tijt gebeurt dat de Kerk, by gebrek van apostolische mannen, zodanig is vervallen, en te gront gegaan, dat 'er onder dit geheel volk, met waangelovigheden, en gruwelijke dolingen besmet, niets, dan enige vonkjes, van 't christelijk Geloof, overgebleven is.

Gavorstan, zeker slach van Christenen, naar S. Thomas genoemt.

Nik. Trigaucius.

Dit word van de Vader Nikolaas Trigaucius, in de Reis van Benediktus Goës naar *Kathay*, met deze woorden, bevestigt: *Na dat zy in een andere kleine stat,* Passaur *genoemt, gekomen waren, vonden zy daar zeker kluizenaar, van de welk zy verstonden dat dartig dagreizen van daar een stat der Christenen was,* Kafurstan *genoemt, daar in geensins toegang aan de Saracenen toegelaten word, en daar de genen, die 'er inkomen, met verlies van 't hooft gestraft worden. Doch aan de kooplieden, die Heidenen zijn, word geensins d'ingang in de steden verboden; maar zy worden echter buiten de kerken gesloten. Hy verhaalde dat alle d'inwoonders van dat gewest niet anders, dan in 't zwart, naar de kerken gaan, dat het lant vruchtbaar is, en dat 'er overvloet van druiven gevonden word.* Dit verhaal veröor-

zaak-

zaakte in hem vermoeden van dat daar noch Christenen, hoewel zeer vervallen, en ontäard, woonden; 't welk hy ook elders had gehoort. Doch deze zaak is na Goës aan onze voortplanters van 't Christelijk geloof in 't Koninkrijk van de *Mogul* zo klarelijk bekent geworden, dat dieshalven niemant voortaan van de waarheit daar af moet twijffelen; van 't welk zy tot aan deze dag S. Thomas Christenen worden genoemt; en misschien zouden zy nu alreê weêr tot Christus vergadert zijn geweest, zo 't gebrek der arbeiders in deze oogst zulks niet belet had. Voorts zegt men dat S. Thomas uit *Kafurstan* deurgedrongen is tot in klein *Guzarate*, niet verre van 't Koninkrijk *Kasmir*, van 't welk hier voor gesproken is, en drie dagreizen noordewaarts van de stat *Lahor* gelegen. Van daar zegt men dat hy over 't gebergte van *Tebet*, met lange omweegen, naar *Bengale*, en eindelijk deur 't Koninkrijk *Dekan* te *Meliapor* aangekomen is. Het verhaal, 't welk geloofwaerdig is, verhaalt dat in 't kantoor van de kerk te *Meliapor* noch brieven, op zeer out parkement in de Syrische taal geschreven, bewaart worden, door de welken S. Thomas de Bisschoppen, die hy in de gezeide Koninkrijken verkozen en ingewijd had, dat is uit *Kandahar*, *Kabul*, *Kafurstan*, klein *Guzarate*, en uit d'andere omleggende plaatsen, tot het Koncilium, of tot de bisschoppelijke vergadering van *Meliapor* beroepen en ontboden had. Indien dit dus is, zo is te bewenen dat'er geen zijn, die de schatten van zulk een grote kerkelijke Aaloutheit onder de Latijnsche heerschappy gebracht hebben. Doch (het zy hier meê zo 't is) dat d'Apostel S. Thomas eerst naar de *Parthen* is getrokken, schrijven *Origenes* en *Eusebius*: en *Gregorius Nazianzenus*, *Hom. contra Arianos*, verhaalt ook dat hy naar d'*Indianen* is getrokken. *Theodoretus* koomt hier meê overeên, en zegt dat aan de heilige Apostel Thomas toegeschreven moet worden dat de *Parthen*, *Persianen*, *Meden*, *Brachmannen*, *Indianen* en d'andere gebuurvolken Christus Euangelium aangenomen hebben. *Niceforus* verhaalt ook dat hy tot in *Taprabona*, 't welk heden *Sumatra* genoemt word, gekomen is; en dewijl dit lant niet verre van 't Rijk der Sinezen afgelegen is, zo zal men niet vreemt en onwaarschijnelijk achten dat hy zelf ook derwaarts is getrokken, inzonderheit als men wel en naaukeuriglijk het geen overweegt, 't welk wy hier voor van d'Apostel S. Thomas reizen verhaalt hebben; 't welk bredelijker van *Osorius*, Bisschop van *Sylva*, die de zaken van *Indiën* zeer klarelijk beschreven heeft, vervolgt word: in voegen dat Christus heilig Euangelium lichtelijk uit deze voorverhaalde Lantschappen, namelijk *Kabul*, *Kafurstan*, *Tibet*, en *Mogul*, door de Bisschoppen, die hem gevolgt zijn, in d'uitterste Lantschappen en Koninkrijken tot aan d'uitterste grenzen van *Tartarijen* heeft konnen uitgebreid worden. En zeker, *Ortelius* zegt dit wel uitdrukkelijk, als hy verhaalt dat het Koninkrijk *Argon*, in d'uitterste hoek van 't noorden gelegen, een Rijk der Christenen is, van S. Thomas tot het geloof aan Christus bekeert; te weten van zijn nakomelingen, op dat'er in dezer voegen niet een plaats in de werrelt zou zijn, die door zijn vlijt en neerstigheit niet van het licht des Euangeliums vervult zou zijn.

Klein *Guzarate*.

Bisschoppen van *S. Thomas* in de gezeide Koninkrijken gewijd.

Orig. 2. Gen. l. 3. Euseb. l. 3. cap. 1.

Theodoret. de verit. Euangel. lib. 9.

Nicephor. lib. 2. c. 40.

Archon, een Koninkrijk van *Tartarijen*, daar S. Thomas Christenen zijn.

Niceforus, in 't negenëndartigste hoofdeel van zijn tweede boek, verhaalt ook dat d'Apostel Filippus het Euangelium in 't opper *Asia* voortgeplant en uitgebreid heeft. 't Opper *Asia* is niets anders, dan deze grote ruimte van groot *Asia*, 't welk van d'Ouden *Schythien* over d'*Imaus* genoemt wierd. En dit zijn alle de Lantschappen, die naar d'uitterste grenzen van d'oosterlijke, als ook omtrent de Kaspische zee leggen, als *Georgien*, *Iberien*,

S. Filippus d'Apostel.

rien, *Albanien*, *Mikrelien*, *Armenien*, en een gedeelte van het Asiaansch Tartarijen, over de Zee gelegen; daar uit sedert, door een overvloediger uitbreiding, het Euangelium van Gods Woort over veel omgelege Koninkrijken, als *Tebet*, *Indostan*, *Tanchut*, &c. voortgeplant is. *Chrysostomus* getuigt ook dat de heilige *Bartholomeus* de Lykaoners, volken van *groot Armenien*, *Sofrinus* dat hy d' *Albanen*, en *Origenes* dat hy de binnenlandsche *Indianen* tot het christelijk geloof heeft bekeert. *Panthenus*, een Christelijke Wijsbegerige, tot aan d' *Indianen* gereist zijnde, zegt dat hy het christelijk Geloof, door Bartholomeus Verkondiging voortgeplant, noch in een bloejende staat gevonden heeft. De geen, die meer hier af begeert te weten, lees *de Historie der Armeniers*, die zy *Giarrentir*, dat is *het boek der Verhalingen*, noemen, de welke van *Klemens Galanus* een Regulierklerk, die veel jaren lang een arbeider in de Christelijke oogst in *Armenien*, *Georgien*, en in d' andere landen van *Kolchis* heeft geweest, hier te Romen uitgegeven zijn.

D'Apostel Bartholomeus. *Chrysost. hom. de 12. Apost. Sephr. apud S. Hieron. de Script. Ecclef. Orig. in Gen. l. 3.*

Historie der Armeniers, Giarrentir genoemt.

Het Christelijk geloof dan is eerst door d' Apostelen Thomas, Filippus, en Bartholomeus in de voorverhaalde Koninkrijken ingebracht, 't welk sedert, by verloop van veel jaren, door hun navolgers, heilige mannen, en door de genade van de heilige Geest verlicht, met voortplanting en uitbreiding van 't licht der Christelijke Wet, zich over de gehele werrelt, tot grote winst en vordering van godvruchtige zielen, uit gespreid heeft, tot dat de volken, naar een ongebondener leven trachtende, door gebrek van arbeiders van d' oprechtigheit des aangenome geloofs ontaart, en met de zeden en gewoonten der Heidenen besmet, gantschelijk van de rechte weg afgeweken zijn. Want gelijk, na verloop van vier hondert jaren, na Christus geboorte, de schadelijke en verderffelijke kettery van Arius, Nestorius, Dioskorus, en der andere ketters, en voornamelijk van Nestorius, door des duivels ingeeving, aan d' aarde, en inzonderheit aan het rechtzinnig Christelijk geloof een gruwelijke schade aangedaan heeft; zo heeft zy bezonderlijk *Kolchis*, *Armenien*, *Persien*, *Turkestan*, en d' uitterste grenzen van het *Asiaansche Tartarijen* met het vergift van haar dodelijke lering zo besmet, dat'er, volgens de getuigenis van *Markus Paulus Venetus*, en *Haython*, geen plaats in de gezeide Lantschappen is, die zy niet op een lelijke wijze besmet hebben. Hier koomt noch by (omtrent het zeshonderttweeendartigste jaar na Christus geboorte) d'oorsprong en voortkoming van de goddeloze Mahomet, die, aan de werrelt lastig zijnde, als door een overvloejing van hooggereze vloeden, een groot deel van de bewoonde aarde overgestort, en zijn onbillijkste wetten onderworpen heeft. Dit is oorzaak geweest van dat Christus Gelovigen, en voornamelijk de mannen van de priesterlijke Staat, uit hun Vaderlant gebannen, allengs naar de Lantschappen van 't innerlijker *Asia*, of uit vrees van de vervolging, of door een gewillige ballingschap, geweken zijn; de welken, met d'yver van Gods huis gewapent, en van begeerte aangeprikkelt, om tot de godsdienst der voorouders van 't rechtzinnig geloof uit te breiden, zelfs tot in *China* deurgedrongen zijn; en met hoe grote vordering en winst van de Christelijke Gemeente zy hier in gearbeid hebben, geeft de Syrisch-Sineesche Geheugsteen, hier voor vertoont, klarelijk te kennen. Maar dewijl'er in de menschelijke dingen niets vast en bestandig is, zo is ook het Geloof, dat in de gezeide Lantschappen ingevoert was, of by gebrek van Apostolische mannen, of door een zeer verkeerde ontäarding der Christenen verwelkende, nu tot afgodery, dan tot Mahometistery, en dan tot de godsdienst der Nestoriaansche Ketters, daar toe

Wanneer de Christenen met kettery besmet zijn.

Hoe zeer Mahomets ongetrouwe Wet de werrelt besmet heeft.

toe yder van zijn eige lust en zinnelijkheit getrokken wierd, vervallen: en deze verwisseling van dit rechtzinnig geloof, nu aangenomen, en dan verworpen, duurde inzonderheit in 't oosterlijk Tartarijen tot aan het twaalf hondertdrieënvijftigste jaar, in 't welk (gelijk Haython, d' Armenier, van koninklijke Stam gesproten, schrijft) Haython, Koning van Armenien, zijn broeder, de verwoesters der Turken in zijn Koninkrijk niet langer verdragen konnende, een nieu besluit genomen hebbende, door de goddelijke ingeeving zelfs naar de grote Cham, Kaizer der Tartaren, trok, die van Markus Paulus Venetus Kublai, de zeste Kaizer na Cingis Chan, d' eerste Koning der Tartaren, genoemt word, en toen in Tartarijen en Kathay de heerschappy in handen had. Hy, naar hem toegetrokken, zo om oorlogs verbont met hem tegen de Saracenen te maken, als om de gunst en vrientschap van de machtigste aller Vorsten te verkrijgen, om de Christelijke staat in een vredige stant te stellen, quam, na dat hy lang gedoolt, en omgezworven had, t' Almalech, dat is Kambalu, het Hof van de grote Cham, of Kublay: die, door zijn koomst als van blyschap en vreucht overstort, hem met de hoogste aandoening van eer, gelijk hy waerdig was, en met grote gunstbewijzing ontfing, en met zeer heerlijke geschenken beschonk, en aan zijn Lantvoochden en Vorsten beval dat zy, zijn voorbeelt volgende, desgelijks zouden doen. De Koning Haython dan, zich enige weken lang van de grote reis, daar af hy afgesloofd was, uitgerust hebbende, verscheen voor de Kaizer, en vertoonde aan hem met zeer grote ernsthaftigheit d' oorzaak van zijn lange reis. De Kaizer, de rechtvaerdige redenen van zijn verzoek verstaan hebbende, en verwondert van dat deze Koning, zo om de rust van zijn eige Rijk, als tot nut en voordeel van de gehele Christelijke werrelt, zich in zo grote kommer en arbeit, en in zo veel gevaer op deze lange reis begeven had, beloofde, volgens de goedertierentheit, daar meê hy begaaft was, dat hy 't geen, 't welk deze Koning van hem zou begeren, toestaan zou. Haython, zulk een overvloejende gedienstigheit van vaerdige wil aangenomen hebbende, stelde zeven dingen by geschrift, als de voornaamste hooftstukken van zijn eisschingen. Het eerste daar af was, dat de grote Cham het geloof aan Christus zou omhelzen: het tweede, dat tusschen de Christenen en Tartaren een eeuwig verbont van vrientschap opgerecht zou worden: het darde, dat de Christenen, en alle hun Kerken in alle de Koninkrijken en Landen, die de Tartaren hun heerschappy onderworpen zouden maken, van alle vervolging vry zouden zijn, en dat zo wel de geestelijken als weerlijken vryheit en veiligheit zouden genieten: het vierde, dat hy, zijn heir op de been gebracht hebbende, het heilig Graf van Christus onze Zaligmaker van 't gewelt der Turken verlossen, en, gezamentlijk met het heilig Lant, dat van de Saracenen bezeten wierd, aan de Christenen herstellen zou: het vijfde, dat hy hulpbenden aan hem zou zenden, om de machtigste Kalifus van Baldach te verdelgen: het zeste dat aan hem verlof toegelaten zou worden, daar door hy overal, en voornamelijk in de naaste plaatsen van Armenien, van de Tartaren hulp zou mogen verzoeken, 't welk zy, zonder enig vertoeven, gehouden zouden zijn aan hem te geven: het zevende, dat de voorrechten en vryheden van zijn Koninkrijk Armenien, 't welk eerst van de Saracenen ingenomen had geweest, en dat toen, na dat zy 'er door de Tartars uit verdreven waren, van de Koningen, die onder de grote Cham stonden, bezeten wierd, aan hem, Koning van Armenien zijnde, herstelt zouden worden. De grote Cham, des Konings begeerten verstaan en terstont een vergadering van Vorsten te zamen geroepen hebbende, antwoorde, in hun aller byzijn, in dezer voegen aan de Koning, die in zijn tegenwoordigheit was. Dewijl de Koning van Armenien uit veregelegen gewesten in ons Rijk is gekomen, niet door dwang, maar vrywilliglijk, zo betaamt het aan onze kaizerlijke Grootachtbaarheit deze zo eerlijke verzoekingen toe te staan, en zijn begeerte in alles te believen. Wy nemen dieshalve uw beden aan, en zullen, met Gods hulp, te weeg brengen dat de zelfden vervult en uitgevoert worden.

Oprechting van 't rechtzinnig Geloof in China.

Haython Koning van Armenien bekeert de grote Cham.

Voorwaarden of eisschingen, van de Koning van Armenien aan de grote Cham voorgestelt.

Antwoort van de grote Cham aan de Koning van Armenien.

worden. Vooreerst zal ik, Kaizer en Heer der Tartaren, *my doen dopen, en 't geloof aanneemen, 't welk de Christenen heden hebben, en aan alle de genen, die onder mijn heerschappy staan, raden dat zy desgelijks doen, zonder echter met dit voorneemen van dat ik iemant gewelt wil aandoen. Op het tweede antwoorden, en begeren wy krachtiglijk, en bevelen, daar beneffens dat'er een eeuwige vrede tusschen de Christenen en* Tartaren, *die geduriglijk stant zal houden, opgerecht word. Wy willen ook dat alle de kerken der Christenen, en alle de Christenen, van welke stant zy ook zijn, geestelijk, of werelijk, in alle de Lantschappen, die onze heerschappy onderworpen zijn, het voorrecht van vryheit zullen genieten, zonder dat het aan iemant geoorloft zal zijn hen enigsins te beledigen. Wat* het heilig Lant *aangaat, wy zeggen dat wy, zo zulks bequamelijk geschieden kon, zelf derwaarts zouden trekken, uit eerbiedigheit van onze Heer Jesus Christus. Maar dewijl wy in deze onze Koninkrijken veel zaken te verrichten hebben, zo zullen wy aan onze broeder* Haolonus *bevelen, dat hy deze dingen in alles behorelijk uitvoert. Want hy zal de stat* Jerusalem, *en het geheel* heilig Lant *uit de handen der Heidenen verlossen, en weêr aan de Christenen overleveren. Doch wat de* Kalifus *van* Baldach *betreft, wy zullen aan* Baydus, *Overste der* Tartaren, *en aan de genen, die in de Koninkrijken van* Turkijen *zijn, en ook aan d'anderen, die omtrent deze gewesten wonen, bevelen dat zy hen alle onder 't juk brengen, en de* Kalifus, *onze hooft vijant, gantschelijk verdelgen. Wat dit voorrecht aangaat, 't welk de Koning van* Armenien *verzoekt, namelijk om bystant van de* Tartaren *te hebben, wy willen dat hy daar in naar zijn believen voldaan word, 't welk wy ook gaerne willen bevestigen. Eindelijk, dat de Koning van* Armenien *verzoekt dat de landen van zijn Koninkrijk, die hem door de* Saracenen *afgenomen, en sedert van de* Tartaren *verövert zijn, aan hem herstelt mogen worden, wy staan dit ook gaerne en gewilliglijk toe, en willen dat onze broeder* Haolonus *alle de gezeide landen zonder vertoeven herstelt. Wijders willen en gebieden wy dat van de landen, die wy gewonnen hebben, meer vestingen aan de gezeide Koning, door een bezondere gunst, tot verwondering en versterking van zijn Rijk, toegestaan worden.* Dus spreekt *Haython d'Armenier*, die de broeder des Konings van *Armenien*, en een onscheidelijk reisbroeder met hem aan *de grote Cham* naar 't uitterste *Tartarijen* was. De Koning *Haython* verkreeg de voorwaarden, die hy van *de grote Cham* geëischt had, de welken met wonderlijke getrouheit, en bestandige oprechtigheit nagekomen wierden. Want, gelijk d'*Armenier*, de Schryver van deze Historie, in 't vierëntwintigste Hooftdeel, getuigt, *de grote Cham* vervulde zonder vertoeven d'eerste voorwaarde, die de doop aanging; dewijl hy, om dat hy in 't Christelijk geloof onderwezen was, van zeker Bisschop, Kancelier van *Armenien*, het doopsel ontfing, gezamentlijk met zijn geheel huis, en de Groten van zijn Hof, en veel anderen. Hy, zich by *Haolonus*, de broeder van *de grote Cham*, die gezanten aan hem gezonden had, voegende, en zijn wensch verkregen hebbende, trok met hem, toen hy in zijn Rijk herstelt was, ten oorlog tegen *Persien*, toen zonder Koning, 't welk zy byna zonder tegenweer innamen. *Haolonus* overweldigde ook de *Kalifus*, die hy in de stat *Baldach* belegert had, de welke van alle rijkdommen volgepropt was. Maar de *Kalifus*, het hooft van Mahomets ontrouwe godsdienst, van grote gierigheit gepijnigt, wierd by zijn schatten, die hy vergadert had, om krijgsvolk te werven, in een toren gesloten, daar in men hem gout, zilver, en kostelijke gesteenten voorzette, op dat hy, zo hy kon, zich daar meê spijzigen, en zijn leven onderhouden zou, in voegen dat hy, van alle spijze en drank berooft, van honger verging, na dat *Haolonus* hem dus aangesproken had: *Indien gy deze schat niet zo vrekkelijk en vast bewaart had, zo zoud gy u zelf, en de stat verlost hebben.* Nut-

Haython, de Schryver van de Tartarische Historie, was de broeder des Konings van *Armenien*.

De eischingen worden vervult.

De *Kalifus* van Babylon door honger gedoot.

Nuttig dan uw ſchat, en eet en drink van 't geen, dat gy zo zeer bemint hebt. Hy dan, by zijn ſchat zijnde, ſtorf van honger. Het heir keerde zich daar na tegen *Turkijen*, 't welk gantſchelijk ingenomen wierd; en *Haolonus*, de zeer ſterke en volkrijke ſtat *Halepum*, die van grote rijkdom en ſchatten als opgepropt was, aantaſtende, veröverde de zelfde na een beleg van negen dagen: in voegen dat hy, met gelijke ſtoutmoedigheit *Damaſkus* overweldigt, en uitgeplondert hebbende, daar na het geheel *heilig Lant*, tot aan de Wildernis van *Egipten*, met gelijk geluk en voorſpoediglijk onderbracht. In de verövering van alle deze Rijken, die hy onder zijn heerſchappy deê buigen, ging hem dit alleen meeſt ter harten, dat alle de Chriſtenen, die men vond, 't zy dat zy voorvluchtig, of verwezen waren, weêr in vryheit geſtelt, en hun Kerken aan hen weêrgelevert, en de genen, die verwoeſt waren, op zijn koſten weêr opgebout wierden. Hy wierd hier toe voornamelijk van zijn gemalin aangeſtuwt, die *Doukoskaron* genoemt was, en, gelijk men zeide, van 't geſlacht der drie Koningen was gedaalt, de welken, van de Star geleid, aan Chriſtus, toen hy eerſt geboren was, geſchenken offerden. Want gelijk deze vrou alreê van overlang van de Chriſtelijke wetten ingedronken was, zo deê zy, van yver en begeerte om 't Euangelium uit te breiden ontſteeken, alles dat zy kon, om, na dat zy d'aanhang van de goddeloze Mahomet verdelgt zou hebben, *Paleſtina* en Chriſtus heilig graf aan de Chriſtenen weêr te leveren. Dieshalven gebeurde door d'yver van deze *Haolonus* in 't Chriſtelijk geloof, dat zy, behalven het binnenſte *Tartarijen*, ook het Koninkrijk van *Armenien* en *Kolchis*, en daar beneffens *Turkijen*, *Babylon*, *Syrien*, en *Paleſtina*, zonder vrees van ſtraf, en in de grootſte vryheit, met een grote aanwas der gelovigen in 't Chriſtelijk geloof, genoten en bezaten. Wat groot *Tartarijen* aangaat, alle d'inwoonders, het voorbeelt van *de grote Cham* volgende, omhelſden het geloof tot aan d'uitterſte grenzen van *Kathay*.

Halepum, Damaskus het Heilig Lant ingenomen.

Dit alles word van *S. Anton. tom.* 3. *tit.* 19. *cap.* 8. §. 21. beveſtigt, behalven dat de geen, die wy hier voor *Haolonus* genoemt hebben, van hem *Erkaltay*, een Vorſt, en de broeder van *de grote Cham Kublay*, word geheten. Want deze, al overlang met de heilige Doop gedoopt, en door laſt van de Kaizer gezonden, om Mahomets meineedige Aanhang te verdelgen, en het heilig Lant weêr te veröveren, uit oorzaak van zijn ongelooffelijke yver tot de Chriſtelijke Godsdienſt, deê veel dingen, die een eeuwige gehcugenis waerdig zijn, gelijk wy hier voor verhaalt hebben. Men vind by *S. Anton.* in de voorverhaalde plaats, noch zijn brief aan S. Lodewijk, Koning van *Frankrijk*, die in de zelfde tijt met d'oorlog tegen de Mahometanen in *Cyprus* bezich was, daar hy hen met grote yver aanmaant om gezamentlijk met hem d'aangevange tocht en oorlog tegen de *Saracenen* uit te voeren, en te voltrekken: en dewijl deze brief aanmerkenswaerdig is, zo heb ik dienſtig geacht de zelfde hier by te voegen. Dit is een afſchrift van de brief, die *Erkaltay*, deze Vorſt der *Tartaren*, aan de Koning Lodewijk zond, en die, door des Konings bevel van woort tot woort in de Latijnſche taal overgezet wierd, en in 't Neerlantſch dus luid:

S. Anton.

Yver van *Haolonus*.

Door de macht van de hoogſte God, de woorden van Erkaltay, *van de Koning der aarde,* Chaam, *gezonden aan de grote Koning, een ernſtig voorſtaander van veel Lantſchappen, het Zwaert des werrelts, de verwinning van 't Chriſtendom, de verdediger van d' Apoſtoliſche Godsdienſt, Zoon van d' Euangeliſche Wet, en Koning der Franſchen. Dat God zijn heerſchappy vermeerder, zijn Rijk zeer veel jaren voor hem bewaar, en nu, en in 't toekomende zijn willen in de Wet, en in de werrelt vervul, door de waarheit van de*

Haolonus brief aan *S. Lodewijk*, Koning van *Frankrijk*.

goddelijke macht, een leidster der menschen, en aller Profeten en Apostelen, Amen. Hondert duizent zaligheden en zegeningen; en dit bid ik, dat hy deze zegeningen ontfang, en dat zy groot by hem mogen zijn. God doe dat ik deze heerlijke Koning, die aangekomen is, zie. De hoge Schepper maak dat onze samenkomst in liefde zy, en doe geschieden dat wy tot een vergaderen. Dat hy na deze groetenis weet, dat in deze brief onze mening niet is, dan de nuttigheit van 't Christendom, en de versterking van de menigte der Christenen; en ik bid en verzoek van God dat hy verwinning aan de heiren der Christenen geef, en hen doe zegepralen over zijn tegenstrevers, die 't Kruis verachten. Maar wat de Koning belangt, dat de hoge God hem verhoog van de tegenwoordigheit Cyochaym, *dat God zijn heerlijkheit vermeerder. Wy zijn gekomen met macht en bevel, dat alle Christenen vry zouden zijn van dienstbaarheit en schatting, van benaautheit en boejen, en van diergelijke dingen, en in eer zijn, en geëert worden, en dat niemant hun bezittingen zou aantasten; en dat de verwoeste kerken weêr opgebout, en de tafelen daar tegen wechgenomen worden; en dat niemant dart verbieden dat zy met een gerust hart, en gewillig gemoed voor ons Koninkrijk bidden. Wy hebben herwaarts gezonden door onze getrouwe en eerwaerdige man* Sabaldi *Monstrat, David, en door Markus, op dat zy deze goede geruchten zouden boodschappen, en van mont tot mont die dingen zeggen, de welken omtrent ons zijn. Doch dat de zoon hun woorden hoor, op dat hy hen, en de brief geloof, en de Koning der aarde vergroot word. Zijn heerlijkheit en Grootächtbaarheit heeft het dus bevolen, dat 'er geen onderscheit tússchen Griek en Latyn, Armeniër, Nestoriaan, en Jakobyn, en alle de genen, die 't Kruis aanbidden, zou wezen: want zy zijn alle een by ons. En dus bidden en verzoeken wy dat de heerlijke Koning onder hen geen verdeeling maak, maar dat zijn Godvruchtigheit boven alle Christenen zy, en dat zijn godvruchtigheit en goedertierentheit duur.* Dus verre het afschrift van de brief, die van *Erkaltay*, Vorst der *Tartaren*, aan de Koning van *Frankrijk* naar *Xyprus* is gezonden, met de welken enige andere brieven wel overëenkomen, die een weinig te voren van de Koning van *Cyprus*, en Graaf van *Joppen* aan de zelfde Koning van *Frankrijk* gelevert wierden; welker afschrift, gezamentlijk met het afschrift des gezeide briefs van *Erkaltay*, d' eerwaardige Gezant aan *Paus Innocencius de Vierde* gezonden heeft. Dus verre uit S. Antoninus.

S. Lodewijk zond ook aan de gezeide *Erkalthay*, en aan *de grote Cham*, Preekheeren van S. Dominikus Ordening, met zeer kostelijke geschenken, van de welken een het geen was, dat zy gemenelijk het *Baldachynsche* noemen, 't welk, onder anderen, *de grote Cham* tot hem beval te brengen; zeker, een zeer groot en kostelijk geschenk, daar in men Christus leven, met de naalt gestikt, zeer kunstiglijk ingewerkt zag, gelijk ook het heilig Kruis. Maar deze dingen zijn bredelijker vertoont by *S. Anton. in de voorverhaalde plaats*, gelijk ook van *Vincent Belluac. in suo Speculo*. Dit alles is gebeurt omtrent het twaalfhondertzesënvijftigste jaar na Christus geboorte. Hier meê koomt ook het geen overëen, dat wy uit *Paulus Venetus*, en uit *Hayhon* bygebracht hebben. Ja *S. Antoninus* verhaalt *in de gedachte plaats*, dat enige *Tartaren* in de Bisschoppelijke Vergadering, onder *Innocencius de Vierde* te *Lyons* gehouden, gekomen en verschenen zijn. Eindelijk, in 't dartienhondertste jaar hebben veel geestelijken van S. Franciskus Minderbroeders Ordening, aan *de grote Cham* naar *Kathay*, en naar groot *Tartarijen* gezonden, in de steden *Kambalu* en *Nanchin*, die zy de stat des Hemels noemen, gelijk ook in 't Koninkrijk *Tebeth*, met grote vrucht van d'ongelovigen en Heidenen te bekeren, gewoont, gelijk *Vadingus in 't leven van Odoricus*, van de zelfde Ordening zijnde, (de welk ook, gelijk men zegt, door yver van zielen voor Christus te winnen ontsteeken, alle

Brief van S. Lodewyk aan de Koning der *Tartaren*.

Geschenken van S. Lodewyk aan *de grote Cham*.

Gezantschap der *Tartaren* aan Paus *Innocencius* de Vierde.

alle deze Koninkrijken deurgetrokken heeft) bredelijk aanwijst; en gelijk de voortreffelijke Vaders, *Bollandus* en *Hoënschenius*, in dat vermaarde *werk van 't leven der Heiligen* wijdluftiglijk, en te gelijk met zeer geleerde Aanteekeningen tonen, tot de welken ik de Lezer zend: *in 't eerste deel, op de vijftiende dag van Loumaant.*

Christus Euangelium dan, door deze gelegenheit over geheel *Tartarijen*, en over het Koninkrijk *Kathay*, dat is *China*, verspreid, deê overäl, en in alle plaatsen grote winst. Maar, gelijk wy alreê dikwijls gezegt hebben, 't zy dat 'er arbeiders in Christus Wijngaart ontbraken, of dat 'er andere en andere Navolgers in 't Rijk quamen, die zich tot het Christelijk geloof weinig toegedaan betoonden, of dat 'er andere oorzaken waren, de Tartarische Kerk, tot haar Chaos, en verwarde klomp weêrgebracht, is ten deel aan de waangelovigheden der Heidenen, en ten deel aan 't ongeloof der Mahometanen blijven hangen, gelijk ook aan de kettery der Nestorianen, die, in 't dartienhondertste jaar na Christus geboorte uit *Chaldea* naar *Tartarijen* vertrokken, om hun onkruit te zajen, de gemoeden der Christenen, die daar noch overgebleven waren, met de pest van hun goddeloze leerstukken hebben besmet, en met enen de letteren der Chaldeen aan hen, die te voren niet schryven konden, geleert, de welken noch heden van de *Tartaren* gebruikt worden. Doch indien gy begerig zijt om te weten hoe de *Tartaren* tot het Mahometaansch ongeloof afgeweken zijn, zo lees by *Matthias Micheu. L.* 1. *de Sarmatia Asiatica, cap.* 5. Dit is 't geen, 't welk, gelijk ons docht, dienstig was van de verwisseling der Christelijke Godsdienst in *China*, *Tartarijen*, en in d' andere Lantschappen van *Indiën* hier by gevoegt te worden, en het zelfde met weinig woorden aan de lezer te vertonen.

De Nestorianen hebben de Chaldeeusche letteren eerst aan de *Tartaren* geleert.

Achtste Hooftdeel.

Van de leste invoering des Christelijke Geloofs in China.

TErwijl dan, sedert het zeshondertzesëndartigste jaar na Christus geboorte, daar in de Syrische Sinesche Geheugsteen in *China* opgerecht wierd, Christus Kerk in staat was, en grotelijks aanwies, zo quam de vijant van 't menschelijk geslacht, en wierp, door hulp van boze menschen, al 't geen, dat Gods Kerk door d' arbeit van veel jaren opgebout had, als met een slag ter aarde, vermits de verkondigers van 't Christelijk Geloof, uit haat en nijt der *Boncien* ten deel gedoot, en ten deel gebannen wierden: in voegen dat de gelovigen van die tijt in d' aangenome volstandigheit des geloofs wel tot aan de doot volhardig bleven; maar de nakomelingen namen, by gevolg van tijt, de goddeloze zeden der Heidenen aan, tot in 't twaalfhondertzesënvijftigste jaar, in 't welk *de grote Cham*, Kaizer der *Tartaren*, met een onëindige menigte van menschen in *China* of *Kathay* inbarstende, binnen korte tijt, gelijk hier voor gezegt is, het gehele lant onder zijn heerschappy en Rijk bracht. En dewijl deze Vorst alreê in de Christelijke zeden en gewoonten onderwezen was, zo trad 'er ook, gelijk *Paulus Venetus*, en *Haython* getuigen, een zeer grote menigte van Christenen in dit Rijk, daar zy zich wijd en breet uitbreidden. Doch zo haast d' ingebore Sinezen de *Tartaren* weêr uitgedreven, en zich van nieus Meester van 't gehele Rijk gemaakt hadden, zo hebben ook de Christenen *China* verlaten, en zijn de *Tartaren* gevolgt, of uit vrees van vervolging,

Verscheide veränderingen van de Christelijke Wet in *China*.

ging, of op hoop van veiliglijker onder de *Tartaren* te leven. Maar de genen, die gebleven zijn, hun geloof verbergende, hebben niets van de Christelijke Godsdienst behouden, dan enig uitterlijk kerkgebaar: en dezen zijn die Christenen, van de welken de Sinezen verhalen dat'er aanbidders van 't Kruis in *China* hebben geweest. Bezie hier af het geen, dat wy hier voor verhaalt hebben.

De Christelijke Wet word weêr door de Jesuiten in *China* ingevoert.

China dan, d' oude dienst der afgoden weêr aangenomen hebbende, en daar toe gewent zijnde, bleef dus tot aan 't vijftienhonderttweeënveertigste jaar na Christus geboorte, in 't welk een nieu licht der waarheit het zelfde weêr beschenen heeft. Want na dat S. Franciskus Xaverius, van God voor een Apostel, tot welstant en zaligheit der *Indianen*, verkozen, het zaat van 't goddelijk Woort deur alle de gewesten der onbekende delen des werrelts, met een ongelooffelijke winst van zielen, gezaait en verspreid, en in 't Eilant *Japon*, naauwelijks aan de werrelt bekent, het Christelijk geloof geplant had, begaf hy eindelijk zich ook, van zeer grote dorst om zielen voor Christus te winnen aangedreven, tot de bekering der *Sinezen*: in voegen dat hy alle mogelijke vlijt aanwendde om tot zijn ooggemerk en voorneemen te komen. Maar de goddelijke Majesteit had het anders geschikt, vermits hy, op *Sancianum*, een *Eilant*, aan de strant der *Sinezen* gelegen, naar gelegentheit van in *China* te treden verwachtende, in een koorts viel, daar door hy, van verdiensten opgehoopt, zijn geest aan zijn Schepper weêr overgaf, en om de vergelding van d'eeuwige zaligheit voor de kommer en zwarigheit, die hy om Christus wil uitgestaan en geleden had, t'ontfangen, ten hemel vloog, en 't geen, dat hy zelf niet had konnen uitrichten, door de navolgers van zo groot een arbeit, door middel van zijn voorspraak by God, verkreeg; namelijk op deze volgende wijze: Alexander Valignanus, een van onze Societeit, die in 't vijftienhondert-tweeëntachtigste jaar drie Koninkjes van *Japon*, in de Christelijke Godsdienst onderwezen, naar *Romen* had geleid, om hun gehoorzaamheit aan de Paus Gregorius de Dartiende te bewijzen, van d'algemene Overste tot Visitator of Bezoeker van geheel *Indiën* gekozen, was uit Europa gekomen, en, het gedeelte van *Indiën*, dat aan deze zijde van de *Ganges* legt, bezichtigt hebbende, scheepte over, om ook dat gedeelte, 't welk over de *Ganges* gelegen is, te bezichtigen, en, eindelijk in de haven van *Amakao* gekomen, besloot naar *Japon* over te schepen. Maar hy, door d'ongelegentheit van de zee opgehouden, bleef niet minder dan tien maanden in onze woning t'*Amakao*, daar hy, de zaken der Sinezen volkomelijk onderzocht hebbende, in d'yver van derwaarts te trekken, die als in slaap lag, weêr opgewekt wierd. Want hy, de grootheit van 't Rijk, d'edelheit van 't volk, de lange vrede van veel eeuwen, de voorzichtigheit der Overigheden, en de burgerlijke wijze van bestiering overwegende, tot de welke alleenlijk de genen toegelaten wierden, die in alle wetenschappen als volleert waren, redeneerde met goede redenen by zich zelf, dat de Sinezen, een naerstig volk, en tot d'oeffening van goede kunsten zeer genegen zijnde, zo verre gebracht zouden konnen worden, dat zy enige mannen, in lof van geleertheit en deucht uitsteekende, in hun Rijk zouden laten leven, en voornamelijk de zodanigen, die in hun moedertaal, en in de geleertheit niet onërvaren waren. Hy oordeelde ook dat'er hoop was van dat dit volk behagen in d' inzettingen van de Christelijke Godsdienst zou scheppen, dewijl de zelfden niet alleenlijk niet tot ontroerenis der burgerlijke bestiering van de gemene Staat strekten, maar ook grotelijks tot behulp daar af dienden; in

S. Franc. yver en vrucht in de bekering der ongelovigen.

De doot van S. Franc. Xaverius.

De Vader Alex. Valignanus vangt d'eerste de tocht aan.

in voegen dat *China*, van de heidensche ydelheden walgende, naar de hemelsche goederen verlangen, en d'eeuwigen verwachten zouden. Hy dan beval om deze oorzaken dat enigen, uit *Indiën* ontboden, als de Vaders Michaël Rogerius, en Mattheus Rikcius, Italianen, zonder enig vertoeven zich in de Sinesche taal zouden oeffenen, en haar leren. Dezen, hier in enigsins onderwezen, begaven zich met grote naerstigheit naar de stat *Kanton*, daar zy inquamen, op hoop van daar woning en verblijf te bekomen. Maar zy, meer dan eens van hun wensch versteken, keerden weêr naar *Amakao*. Men kan nauwelijks zeggen welke en hoe veel verscheide voorvallen voorquamen, die de handel van d'aangevange reis of hopeloos, of ten minsten vruchteloos maakten. Doch dit alles wierd eindelijk overwonnen; en de zaak verkreeg een gewenschte uitgang door middel van de Vader Mattheus Rikcius, voor de welk, tot een gelukkig lot voor d'onzen, d'eerste poort in 't *Rijk van China* geopent wierd, en aan de welk ook de gelukkige voortgang van de voortplanting der Christelijke Wet, naar zijn verdienste, toegeschreven moet worden. Deze had eertijts een leerling van de Vader Christoffel Klavius geweest, en was in d'oeffeningen van de Wiskunde zeer wel onderwezen, en, met de Vader Rogerius verzelt, en een grote toestel van nieusgierige en naaukeurige dingen by zich hebbende, trok, met een plechtelijk Gezantschap der *Portugezen* aan d'Onderkoning van *Kanton*, in *China*, en betoverde, door de nieuwigheit der dingen, die hy meêbracht, het gemoed van de Statsvoocht zodanig, dat hy, gelijk hy getuigde dat hy nooit diergelijke dingen gezien had, en dat zy nooit in geheel *China* gezien waren, ook deze Vaders, als menschen, uit de hemel gekomen, niet alleenlijk by zich behield, maar ook alle mogelijke eer aan hen bewees.

De Vaders Michaël Rogerius, en Mattheus Rikcius eerste stichters van de *Sinesche* Kerk.

Grote zwarigheit om ingang in *China* te bekomen.

De Vader Rikcius overwint het gemoed van d'*Onderkoning* van *Kanton* door de nieuwigheit der dingen.

Toen het gerucht van zo grote dingen overäl verspreid was, lokte hy tot zich de gemoeden van veel geletterden, niet alleenlijk die in 't Koninkrijk van *Kanton*, maar in 't gehele Rijk waren, en dewijl alle de genen, die daar quamen, hem niet konden zien, en de wonderlijke dingen, die gezegt wierden, niet met zich dragen, zo ontboden zy om strijt hem door brieven uit verscheide Koninkrijken tot hen, om hem te zien en te spreken: want de dingen, die in *Europa* door de gewoonte slecht en ongeacht waren geworden, wierden toen in *China* voor ongeziene en ongehoorde wonderdaden geacht. Onder anderen was'er een uurwerk, met zijn raden zeer kunstiglijk gemaakt, 't welk, behalven de loop van zon en maan, ook verscheide onderscheiden van uren aanwees. Daar was ook een driekantig glas, 't welk zy voor een steen van onwaardeerlijke waarde hielden, en ook van enigen voor een stuk van 't hemelsch Ront geacht wierd. Hy toonde ook aan hen verscheide lantkaarten, die de gantsche aardbodem vertoonden, en met grote verwondering en verbaastheit van alle aangeschout wierden. Want gelijk de *Sinezen* hielden dat 'er niets anders was, dan het grote *Rijk der Sinezen*, zo konden zy ook niet bevatten dat het aardrijk met zo veel en zo machtige volken van Koninkrijken, die onbekent aan hen waren, verzien, en van zulk een grote Zee, en van zo veel eilanden, hier en daar verspreid, omringt was. Zy konden niet begrijpen dat *Europa* in d'uitterste gewesten van 't westen geplaatst, en door zo veel Oppervorstendommen, en voornamelijk door de heerlijkheit van 't *Romainsche Rijk* vermaart, met zulk een grote tusschenstant van lant en zee van hen afgelegen was. Wijders, zy waren verwondert van dat *China* in d'uitterste hoek van 't Oosten gelegen was, en konden zwarelijk lijden dat hun Rijk, buiten 't welk zy meenden dat'er niets was, ja

Onkunde der *Sinezen*, de welken meenden dat 'er niets anders was, dan hun lant.

ja dat zy in 't midden van d' Aardbodem, gelijk een kostelijke steen in een ring, plaatsten, aan 't uitterste deel van 't aardrijk gestelt wierd: in voegen dat de Vader Rikcius, door hun ongenoegen bewogen, en om niets van d' achting, die zy van hem opgenomen hadden, te verliezen, een nieuwe kaart van 't aardrijk, in een deurgesnede ront, daar af hy de beide delen vertoonde, in groter bestek toestelde, en daar in deze verdeeling waarnam, dat hy het *Rijk der Sinezen* juist in 't midden plaatste, doch echter de ware stant van de gelegenheit der Landen en Koninkrijken, zeen en vloeden waarnam, en Sineesch geschrift daar in schreef. Men kan naauwelijks zeggen hoe zeer dit werk, dat met ongemene naerstigheit en arbeit gemaakt was, d'ogen en gemoeden van alle mensen op zich trok, voornamelijk dewijl zy nu het geen, daar over zy te voren zonder kennis, en in 't ruw verwondert hadden geweest, in alle zijn delen naar behoren geschikt, en in hun moedertaal verklaart, niet alleenlijk aanschouden, maar ook alle en de bezondere dingen daar af begrepen. Dieshalven, dewijl het huis te klein was om de menigte der menschen te bevatten, de welken toeliepen om zulk een vreemd en ongezien werk t' aanschouwen, zo wierd, op dat te meer menschen aan zulk een groot goet deelachtig zouden zijn, terstont, en zonder enig vertoeven een kaart op de kosten van d' Onderkoning gesneden, en de menigte van d' afdruksels daar af deur 't geheel Rijk verspreid: 't welk zo grote ontsteltenissen in de gemoeden der nieusgierigen ontstak, dat zy Mattheus Rikcius voor zeker verreze Atlas hielden, die uit de hemel gekomen, en de beste en uitsteekentste Starrekundige in de gehele werrelt was. D' Onderkoningen van de Koninkrijken dan, door deze beginsels van naaukeurigheit verbaast, poogden de Vaders uit strijt by hen t' ontbieden. En dewijl zy onmachtig tot zulk een grote arbeit waren, zo ontboden zy van *Makao* t' elkens andere Vaders, die schrander van vernuft waren, om hen tot deze geestelijke visschery te gebruiken. Toen zy in dezer voegen eerst de gemoeden der Groten van 't Rijk door dusdanige voorbereidende vonden van naaukeurige dingen aangelokt, en overal hoge achting van wonderlijke geleertheit en weêrgadeloze schranderheit verkregen hadden, zo konden zy, deze gelegentheit waarneemende, zeer lichtelijk enige redenen van de ware Godsdienst, en van de God des hemels, ('t welk het voornaamste ooggemerk van hun tocht naar *China* was) daar by voegen.

Vordering van de zaken der Christenen.

De Sinezen, by de welken t' alle tijden groot geschil van de ware goddelijke dienst heeft geweest, van zo hoge redeneringen van d' enige en ware God, en in tegendeel van de nietigheit der heidensche verçiersels en beelden, op klare en gewichtige bewijzen steunende, verrukt, en als opgetogen, begaven zich van zelfs tot hun onderwijzingen te leren, en daar in onderwezen te worden: 't welk oorzaak was dat binnen weinig jaren veel mannen van grote naam, d' ydelheit van hun godsdienst ziende, gezamentlijk met d' anderen van alderhande staat en afkoomst door het water van de heilige Doop afgewasschen, en in de schoot van de moeder de heilige Kerk ontfangen wierden.

Redeneringen van de hoogste verborgentheit des Geloofs.

Onder dezen waren ook veel Oversten en Lantvoochden, die zy *Mandarynen* en *Kolaën*, of opperste Raden noemen, de welken, de gunst van de goddelijke roeping tot de haven van 't Zaligmakend geloof bekennende, de Christelijke Wet met zo grote yver en vierigheit omhelst hebben, dat zy naauwelijks schenen te konnen rusten, 't en waar zy de gemoeden van veel anderen aantrokken tot het zelfde geloof t' omhelzen. Hier uit sproten zeer veel boeken, die deur 't geheel Rijk geschreven wierden,

De Groten van *China* nemen de Christelijke Wet aan.

den, en, de gronden van de Christelijke Wet in de Sinesche taal onderwijzende, daar na met grote winst van zielen uitgegeven zijn. Maar de vijant van 't menschelijk geslacht, niet lijden konnende dat zulk een grote roof uit zijn handen gerukt wierd, verwekte toen in de voornaamste Lantschappen der Koninkrijken, daar plaatsen en Kerken voor de ware God opgerecht waren, door de haat en nijt der *Bonciën*, dat is der Priesteren, om zo grote uitbreiding van de nieuwe wet als verwoed geworden, zo groot een vervolging, met openbare uitgegeve boeken, tegen de Vaders, en tegen de genen, die 't Christelijk geloof nieuwelijks aangenomen hadden, dat zy somtijts in de gevangenis wierden geworpen, en zware pijnen moesten uitstaan: in voegen dat door hun verdrukking, en verbanning de voortgang en vordering van de Christelijke Godsdienst in 't uitterste gevaar geraakt zou hebben, 't en waar door zonderlinge hulp van de goddelijke Majesteit, en onverwrikbare stantvastigheit der Vaderen, gelijk ook door d'yver der grote mannen, die zich tot Christus hadden begeven, met uitgegeve boeken, volgens de hoge macht, die zy bezaten, d'onschult der onzen was betoont, en zy, door 't ontdekken van de lasteringen der tegenstrevers, in hun vorige vryheit herstelt waren; ten minsten door deze hun proef lerende dat het onmogelijk is, dat de heerlijkste vruchten, tot Gods eer bekomen, gezamentlijk ook niet van een gelijke vervolging gevolgt word, gelijk de zon van de schaduw.

Vervolg der *Bonciën* tegen d'onzen.

Toen dan de zaken in een geruste stant gebracht waren, wies het Christelijk geloof zo veel te hoger op, als het te voren laeger en geweldiglijker gedrukt had geweest. Want de Christelijke Godsdienst strekte zich niet alleenlijk zeer wijt uit over de grenzen van 't Rijk, maar, tot binnen het koninklijk Palais gekomen, vermogt daar door haar onverbrekelijke waarheit zo veel, dat zy, door behulp van de Vader Andreas Koffler van Oostenrijk, de Koningin, en haar zoon tot des zelfs liefde trok: in voegen dat de Koningin, de naam van *Helena*, en de zoon die van *Konstantinus* aangenomen hebbende, na dat zy door de doop afgewasschen waren, gezegepraalt hebben; welks man, *Pam Achilleus*, d'opperste Bedienaar van 't koninklijk Hof, alreê de Christelijke wetten aangenomen hebbende, zodanig in yver tot voortplanting van 't Geloof ontsteeken was, dat hy verscheide malen brieven naar Romen zond, zo aan de Paus van Romen, als aan d'Overste van de gehele Societeit, met ernstig verzoek van dat zy grote overvloet van arbeiders naar *China* zouden zenden, met zo grote aandacht en yver tot d'apostolische Stoel, dat zy verzochten dat de Vader Michaël Boim het geen, 't welk zy door zich zelven in eige persoon niet vermogten, om hun gehoorzaamheit aan de Paus te bewijzen, zou volbrengen, en de plaats van hun begeerten vervullen. Maar op dat de Lezer hun grote yver en naerstigheit tot de katholijke Godsdienst, in 't Christelijk Geloof aangenomen, van nader by aanmerken zou, zo heb ik dienstig geacht in deze plaats enige brieven aan de Paus, die toen in de Roomsche Stoel zat, hier by te voegen, zo van de Koningin Helena, als van d'opperste Bedienaar van 't Hof, Pam Achilleus, geschreven, gezamentlijk met d'antwoort van de Paus aan hen, en dit alles met zo grote oprechtigheit, als daar toe vereischt is.

Grote winst van zielen der Christenen.

Des Konings Zoon *Konstantinus*, met zijn moeder *Helena* gedoopt.

Vertaling van de Sinesche Brief,

Door de Kancelier des Sinesche Rijks, *Pam Achilleus*, een Sinesche Christen,

AAN ZYN

PAUSELYKE HEILIGHEIT,

Door de Vaders Andreas Xavier, *en* Michaël Boym, *van* JESUS *Societeit, toen in 't Hof des Kaizers van* China *zijnde, gedaan.*

Van wegen de Kaizer van 't *Sinesche Rijk*, d' algemene Onderkoning der Koninkrijken en Lantschappen *Quàm Tūm*, *Quàm Sy*, *Fó Kien*, Gemachtigde van de Krijgsordening te lant, en ter zee. *Quàm Sy* Hartog der Koninkjes, Schatmeester der inkoomsten, en Bevorderaar, in des Kaizers afzijn volkome en enig oordeelder der gedingen, Opperhooft van de kaizerlijke Lijfwacht, Meester der Ruytery, groot Kancelier, geheimste Schrijver van de Kaizer, en Kamerling, *Pam Achilleus*, de Christen, voegt zich, met geboge kniejen, en met het hooft ter aarde gebukt, voor de troon van God JESUS Stedehouder op aarde, d' algemene Leeraar van de Katholijke Kerk, van de ware Heer, en heiligste Vader.

IK Achilleus overweeg by my dat ik, volgens mijn ampt Bewaarder van des Kaizers geheimenissen, door doling aangestuuwt, te gelijk voor de Krijgsordening zorg: daar door ik my zelf heb verkleint en vermindert, en zonder licht en onderwijs de menigte der zonden vermeerdert. Ik heb eertijts in 't noorderlijk Hof door Gods bestiering zekere mannen van JESUS *Sociëteit bejegent, die my, noch ruw en ongeleert zijnde, op d' ope weg hebben geleid, en my, toen ik doolde, vermaant dat ik het Geloof zou volgen. Dieshalven ik, met eerbiedigheit door de heilige Doop afgewasschen, heb toen begonnen de heilige Leringen, en des zelfs verborge voortreffelijkheit, en grote diepte te verstaan. Ik dan, my tot deze oeffening by dag en nacht begeven hebbende, heb de zelfde meer dan twintig jaren met een gelovig hart gevolgt, zonder iets te darren achterlaten. In dezer voegen heb ik de hulp van de Koning der Hemelen verkregen, zonder dat ik weet op welke wijze ik aan hem antwoorden zal. Ik ben dikwijls gezint geweest om zelf tot de heiligste Troon toe te treden, en mijn ogen met eerbiedigheit in uw heiligst aangezicht te verzaden: maar zo verscheide zaken van 't Rijk, en zo verwarde stant van de Koning hebben niet toegelaten dat ik de begeerte van mijn innerlijke boezem volbracht heb. Ik ben daar over ten hoogsten bedroeft. D' innerlijkste gedachten van my zondaar zijn nu hier op gevest, dat d' elenden van 't Rijk noch geen rust hebben bekomen. Ik heb daaröm van de Vader Michaël Boym, een uit* JESUS *Sociëteit, met voordacht verzocht dat hy met een Schip, 't welk vertrekken zou, zich naar 't groot Westen zou begeven, om met gesmeek en ootmoet voor u, opperste Paus, en heiligste Vader te verschijnen, op dat gy voor d' altaar*

taar der Heiligen, Petrus en Paulus, met d' algemeene Kerk van de gehele werrelt d' ogen ten Hemel heffende, God zoud bidden dat het hem beliefde met barmhartigheit en meêdogen dit kaizerlijk Huis t' aanschouwen, het Rijk te helpen, en te bewaren, de palen van een aanstaande Vrede op te rechten, en met enen te maken dat onze wijste Kaizer, die d' achtiende Navolger van dit koninklijk Huis is, en de twaalfde Neef van d' eerste Stichter van 't Rijk, en van de Stam, namelijk de Heer zelf, met zijn onderzaten, Jesus, *de Heer der Hemelen, aanbid. Dit zal eindelijk de volkome zaligheit van onz* Sineesch Rijk *zijn. Wat het tegenwoordige aangaat, d' oprechtste, wijste, goedertierentste en eerwaerdigste* Helena, *een Kaizerin van Christelijke naam, de Koningin* Maria, *des Kaizers moeder, een Vrou van Christelijke naam, de Koningin* Anna *zijn wettige gemalin, en ook een Christelijke Vrou, en* Konstantinus, *des Kaizers zoon, Vorst en erfgenaam van Christelijke naam, geloven alle met een ootmoedig hart, en eren de heilige Lering, en schrijven gezamentlijk de redenen, die zy aan uw heiligste Troon zenden. Wat my ongeleerde zondaar aangaat, ik verzoek ootmoediglijk van u, heiligste Vader, dat gy, in d' uur van mijn vertrek uit deze werrelt, volkome vergiffenis van de straf der zonden aan my verleent, en zeer veel mannen van de Sociëteit in dit* Rijk der Sinezen *zend, die door hun geleertheit en lering alle de menschen des werrelts bekeren, en hen vermanen met berou de heilige Wet te dienen en t' eren, en niet zodanigen, die slechs met een ydele deurtocht het stof met de voeten raken, en dus wechtrekken. In dezer voegen heb ik noch hoop dat ik de gelukzaligheit, die warelijk onëindig is, verkrygen zal. Hier meê heb ik met eerbiedigheit een weinig de geheimenissen van een onkundig gemoed verklaart. Ik werp my voor over geheellijk ter aarde, en verwacht uw meêdogende aanschouwing. Meer niet.*

In 't vierde jaar Yum Lie, *in ordening der omkeeren van de jarelijksche letteren* Kem Yn, *de tiende maan, d' achtste dag, die d' eerste dag van Slachtmaant des zestienhondertënvijftigste jaars heeft geweest. Wijders niet te lezen.*

De plaats ( ) van 't zegel, in dewelke, volgens de gewoonte der Sinezen (want zy zijn niet gewent hun naam anders t' ondertekenen) deze woorden geschreven zijn: *Het zegel van d' algemene Onderkoning, de dapperste Oppervorst der Heiren.*

Vertaling van de Sinesche Brief der Kaizerin van 't Sinesche Rijk, *Mevrouw Helena,*

Uit haar naam, en uit die van Anna, *des Konings Moeder*, *en van* Maria, *des Konings gemalin*, *en ook van* Konstantinus, *des Kaizers zoon, de Vorst en erfgenaam, aan zijn*

PAUSELYKE HEILIGHEIT

gezonden,

Door de Vaders, *Andreas Xavier*, en *Michaël Boym*, van JESUS Sociëteit, toen in 't Hof des Kaizers van *China* zijnde, gedaan.

De reden van Helena, *d' oprechtste, wijste, goedertierenste en eerwaerdigste Kaizerin van het vermaartste* Sinesche Rijk, *voor de Troon van God* JESUS *Stedehouder op aarde, d' algemene Leeraar van de Katholijke Lering, d' opperste Heer, en heiligste Vader.*

„ IK *Helena*, by my zelfs overwegende „ dat ik een nederige dochter van dit „ *Sinesche Rijk* ben, schaam my in 't Pa- „ lais van de Kaizer te blijven. Ik heb eer- „ tijts alleenlijk de waarneeming en 't ge- „ bruik der dingen, die van binnen zijn, „ gekent. Ik heb in de wetten der buiten- „ landen onkundig geweest. 't Is gebeurt „ dat de Vader Andreas Xavier, een van „ JESUS Sociëteit, in onz Hof heeft ver- „ keert, met daar de heilige Lering te ver- „ kondigen. Ik heb door 't verhaal van „ anderen begonnen hem te kennen; en „ ziet, ik heb geloost, en met een eerbie- „ dig hart het heilig doopsel van hem ont- „ fangen. Ik heb gemaakt dat Koningin „ Maria, des Kaizers moeder, de Konin- „ gin Anna, zijn wettige gemalin, en de „ Vorst en erfgenaem Konstantinus, des „ Kaizers zoon, alle te zamen onderwezen „ zijnde, nu drie jaren geleden de heilige „ doop ontfangen hebben. En hoewel „ ik nu, met het aftappen van mijn bloet, „ het merg van mijn gemoed behoorde „ t'ontbinden, zo kan ik echter in 't minst „ noch niet daar toe geraken, dat ik het „ zelfde erken en voldoe. My koomt ge- „ duriglijk in mijn zin met eerbiedigheit „ tot de Troon van de heiligste Vader toe te treden, om in zijn byweezen de heili- « ge onderwijzingen t'ontfangen. Ik ben « alleenlijk voor de kommerlijke toe- « gangen van 't veerstafgelege Rijk be- « schroomt; en dieshalven blijf ik van « mijn begeerte versteken. Ondertus- « schen verzoeken wy, met diepe neder- « buiging tot aan d' aarde, van u, ô hei- « ligste Vader, dat gy door de godvruch- « tigheit van d' onzen, die de zonden on- « derworpen zijn, voor d' aanschouwing « van de goddelijke Majesteit geleid « word, en dat het u belief in d'uur van « onz vertrek uit deze werrelt volkome « vergiffenis van de straf der zonden aan « ons te verlenen. Met enen verzoeken « wy van u, heiligste Vader, dat gy, met « de heilige en algemene Kerk, voor ons « van de hoogste God verzoekt, dat hy « onz Rijk bevestig, te hulp koom, en, in « vrede herstelt zijnde, bewaar, en ook « maak dat deze achtiende Kaizer van « onz kaizerlijk Huis, die de twaalfde « neef van d' eerste stichter van 't Rijk, en « van de Stam is, namelijk de Heer zelf, « en gezamentlijk alle d' onderzaten, de « ware Heer JESUS kennen en aanbidden. « Eindelijk verzoeken wy van u, heiligste « Vader, dat gy veel mannen van JESUS « Socië-

„ Sociëteit zend, die 't heilig Geloof wijt „ en breet verkondigen. Deze gunstbe- „ wijzingen zullen by ons geheugteeke- „ nen van uw goedertierentheit tot ons „ zijn. Maar wy zijn niet machtig om d'an- „ dere dingen, daar wy begerig naar zijn, „ met woorden uit te drukken. De Vader „ Michaël Boym, een man van JESUS So- „ ciëteit, weet nu de zaken van onz Rijk. „ Wy hebben aan hem bevolen dat hy „ voor Gezant naar 't groot Westen zou „ wederkeren, om onze redenen voor de „ heiligste Vader voor te stellen. Hy zal „ onze nederige en ootmoedige wil en „ begeerte bezonderlijk konnen verha- „ len. Wy vertrouwen dat'er in tijt van „ vrede *Sinesche* Gezanten zelven gezon- „ den zullen worden, die gehoorzaamheit „ aan d'altaar der Heiligen, Petrus en Pau- lus, zullen betonen, en eerbiedigheit « bewijzen. «

Wy verhopen, met het hooft aan de « voeten gebogen, dat de heiligste Vader « deze erkentenissen van onz ongeoeffent « gemoed goedertierentlijk zal aanzien. « Deze reden alleenlijk. «

In 't vierde jaar *Yum Liẽ*, d'elfde dag « van de tiende maan, de welk de vierde « dag van Slachtmaant, in 't zestienhon- « dertënvijftigste jaar was. «

De plaats ( ) van 't zegel, in de welke, naar de Sinesche gewoonte, (want zy zijn niet gewent hun naam op een andere wijze t'ondertekenen) deze woorden geschreven staan. *Het zegel van d'oprechtste, wijste, goedertierentste en eerwaerdigste Kaizer.*

Hier volgen d'Antwoortbrieven van zijn Pauzelijke Heiligheit, Alexander de Zevende, zo aan de Koninginnen, als aan d'opperste bestierders van 't Rijk geschreven.

Aan onze waardste Dochter in Christus, Helena Taminga, *Koningin der Sinezen.*

PAUS ALEXANDER DE ZEVENDE.

Aan onze waardste dochter in Christus zaligheit, en Apostolische Zegening. Wy hebben uit de brief van uw Majesteit verstaan, hoe groot de goetheit en goedertierentheit geweest heeft, door de welke de God der goden u, in blinde dolingen, en in valsch waangeloof ingewikkelt en verstrikt, uit de macht der duisternissen tot de kennis van 't licht, en van de waarheit gebracht heeft. Hy vergeet niet meêdogen te hebben; en hy houd zijn deernis en medelijden niet op in gramschap. Want hoewel gy der zelfder dochter waart, zo heeft hy echter u aangezien, hy, die een almachtig Heer is, en liever een Vader der barmhartigheit, dan een God der wraak genoemt wil zijn. Wie zal nu zijn macht deurgronden, of de wegen zijner raden naspeuren? D'oude vyant had door zijn lagen en bedroch de zeer grote en onmeetelijke Landen, van de welken ons naauwelijks iets ter oren gekomen was, ingenomen. Dit groot Rijk was beuzelächtig, niet min om zijn woestheden, en byna oneindige tusschenruimten der plaatsen, als om dat de valsche Godsdienst alles ingenomen had, en bezat. Wat toegang was 'er voor de waarheit deur zo veel zeen, sukkelingen der reizen, byna een andere hemel, en starren, dewijl zy van alle stranden afgehouden wierden, die meer naar de verwisseling van deze kostelijke parrel, dan naar gout en rijke koopmanschappen wenschten, dewijl eindelijk de goddeloosheit zich door de toppen der bergen, door de grote Zee, en door de zeer strenge wetten, als beschutters verdedigde. D'yver en naerstigheit van het waar geloof te verkondigen heeft dit alles deurgebroken, en overwonnen, door alle welke zo veel gevarelijkheden en zwarigheden uw

zaligheit gezocht is. En dieshalven, waardste dochter in Christus, moet gy zo veel te naerstiglijker aan deze zo grote weldaat gedenken, en de zelfde met zo veel te meer yver voor uw gemoed vertonen, en aan uw dochteren bekent maken, op dat zy hun hoop op God stellen, zijn werken niet vergeten, en naar zijn geboden vragen: hoewel aan de grootste blyschap, die aan ons geboodschapt wierd, dit ook niet ontbrak, dat door uw voorbeelden anderen zich mede daar toe begeven hebben, en dat de koninklijke Jongeling Konstantinus niet min tot de hoop van 't Rijk, dan van d' omwerping van 't waangeloof opwast. Wy omhelzen hem vaderlijk, gezamentlijk met alle d' anderen, en delen zeer vriendelijk aan uw Majesteit de zegening meê, die gy begeert, en bidden God vieriglijk dat hy het afgescheide Rijk eindelijk van gemoed en geloof een met ons maakt. Gegeven te Romen by S. Pieter, onder de Ring van de Visscher, op d' achtiende dag van Wintermaant, in 't zestienhondert vijfenvijftigste jaar na Christus geboorte, en in 't eerste jaar van onz Pausdom.

NATALIS RONDININUS.

Aan onze beminde Zoon, *Pam Achilleus*, Kamerling des Konings der *Sinezen*, Opperhooft ter zee en te lant, *&c.*

PAUS ALEXANDER DE ZEVENDE.

Beminde zoon, zaligheit en Apostolische zegening.

„ Uw brief heeft grote blyschap aan ons geboodschapt. Want God heeft van d' opgang en ondergang der zon, van 't noorden, en van de zee zijn barmhartigheit by ons laten zijn; en de geen, die eertijts de koninklijke Kamerling, door veel schatten en rijkdommen machtig, met het water van de Doop, en met genade schichtiglijk heeft verlicht, heeft nu u, waarde Zoon, in de zorgen van dit Rijk, en van deze werrelt ingewikkelt, (onder de welken byna nooit plaats voor de Christelijke lering is, die van de wijzen dezer werrelt voor zotheit gehouden word) tot de staat zijner zonen, dat is tot d' onsterffelijke en onvergankelijke erffenis van een ander en waar Koninkrijk, geroepen. En gelijk de grootheit van deze weldaat onz hart met grote blyschap aangedaan heeft, zo zult gy ook volkomelijk verstaan wat gy daar voor schuldig zijt, zo gy u dikwijls tot de geen keert, die aan ons tot een voorbeelt van zijn lering is geworden. Doch arbeid en poog dat dit werk, 't welk begonnen is, in dit groot Koninkrijk voltrokken en uitgevoert mag worden, op dat ook uw lof in 't Euangelium zy. Want daar behoort geen veerheit en grootheit zo groot te zijn, die het geloof, 't welk de bergen verzet, belet, of die de liefde verhindert, de welke nooit vergaat, en alles verdraagt en werkt. Door deze dan ontfangen wy u in onze schoot, welks yver tot u, en tot deze volken niet door de menigte der wateren, die tusschen ons zijn, uitgebluscht mag worden, en nooit door enige zwarigheit of gevaar verkoelen. Wy delen u zeer hartgrondelijk de zegening meê, die gy verzoekt. Gegeven te Romen, by S. Pieter, onder de Ring van de Visscher, op d' achtiende dag van Wintermaant, in 't zestienhondert vijfenvijftigste jaar na Christus geboorte, en in 't eerste jaar van onz Pausdom. “

NATALIS RONDININUS.

Terwijl

D'inval der *Tartaren* steurt de gelukkige voortgang van 't Christelijk geloof.

Terwijl deze dingen dus voorspoediglijk, en naar wensch voortgingen, quam uit het Noorden een nieuwe schrikkelijke dwarrelwint, die de gehele voorspoedige en gelukkige overvoering van de Christelijke handel, daar door men verhoopte het Euangelium deur 't geheel Rijk te verbreiden, volgens de machtbrief, die de Koning daar toe gegeven had, steurde en afbrak. Want de *Tartaren*, door d'inlantsche oorlog der *Sinezen* aangelokt, en de poorten van de muur deurgebroken zijnde, hebben korts daar na niet alleenlijk *Pequin*, maar, als door zekere overvloejing, geheel *China* onder hun heerschappy gebracht, in 't welk *Vumlie*, Koning der *Sinezen*, tot zulk een benaautheit gebracht wierd, dat, vermits de weêrspaltigen der *Sinezen* aan hem geen plaats van t'ontvluchten toestonden, zo groot een Oppervorst, van alle menschen verlaten, door wanhoop gedwongen wierd, na dat hy met zijn eige hant de moeder en dochter gedood had, ook zijn leven door een erbarmelijke doot in een strop t'eindigen, om niet genootzaakt te zijn de zee der elenden, die hem boven 't hooft hingen, met zijn eige ogen te zien. De geen, die breder kennis van 't schrikkelijk einde, dat hen overgekomen is, begeert, lees *het boekje van d'oorlog der Tartaren*, door de Vader *Martinus Martinius* beschreven; en hy zal daar uit leren dat men niet zeer naar de hoogheit en pracht van dusdanig een hoge Oppervorst behoeft te trachten, die zo veel schrikkelijke ongevallen onderworpen zijn, en voor zo veel nederstortingen bloot staan. De Christenen, in zo groot een ontsteltenis der dingen, en verwarring van 't Rijk tusschen hoop en vrees wikkelende, verwachtten met een bekommerde geest de neiging des gemoeds van de nieuwe Kaizer, die men aangenomen had, tot de vordering van het Christelijk geloof, de welke tot dus lang stant gehouden had, en bevonden eindelijk dat hy meer, dan zy ooit konden wenschen, of hopen, daar toe genegen was, te weten op deze volgende wijze:

De Koning *Vumlie*, zijn gemalin en dochter gedoot hebbende, eindigt zijn leven in een strop.

De Vader Joannes Adamus Schal.

De Vader Joannes Adamus Schal, een Keulenaar van geboorte, had veel jaren lang in *China* geweest. Deze, in de wetenschap der wiskundige Dingen, of in d'andere kunsten, die hy bezat, of in de kennis der Sinesche taal, of in schranderheit en ervarentheit der zaken, door lange oeffening verkregen, zonder weêrga zijnde, was ook deur 't geheel Rijk zeer vermaart. De nieuwe Kaizer van dit nieu Kaizerrijk, veel dingen van hem, als van een vreemdeling, gehoort hebbende, was door deze tijding verblijd van dat hy (daar hy lang naar verlangt had) een uitheemsch man, in zo grote kennis van de zaken der Sinezen onderwezen, had gevonden, aan de welk hy d'innerlijkste verborgentheden zijner beradingen veiliglijk en zonder schroom zou mogen vertrouwen, en die, gelijk hy verstond, tot zijn geluk de Sinesche kunsten by 't Europisch vernuft had gevoegt. Hy ontbood hem dieshalven in 't Hof, en ontfing hem met een bezonder bewijs van gunst: en toen hy de deftigheit zijner zeden, d'oprechtigheit van zijn leven, zijn verstant in 't geen, dat aan hem gevraagt wierd, en de schranderheit van zijn vernuft, in antwoort te geven, ondervonden had, zo kreeg hy zulk een vermaak in zijn ommegang, dat hy terstont begeerde dat hy onder zijn geheimste vrienden een *Manderijn* van d'eerste staat zou zijn, met aan hem de hoogste plaats onder de Starrekundigen in 't uitreekenen van de tijt toe te wijzen, en te bevelen dat zijn instellingen deur 't geheel Rijk van alle de Starrekundigen gevolgt zouden worden. Hy was voornamelijk verwondert over d'onfeilbare voorzegging der taningen van zon en maan, in de welken d'anderen verre af dwaalden, en in de naaukeurige rekening, die hy daar af

De Vader Schal in de hoge Raat des Konings ontfangen.

afdeê; gelijk ook over zijn ervarentheit in de Hantwerkskunsten, en inzonderheit in het gieten en stellen van geschut, en, 't welk hem meest ter harten ging, in de gelukkige en nooit missende uitgang der raden van zeer zware zaken, die hy aan hem gegeven had. De Koning, hier door als getrokken, betoonde aan hem, als aan zijn vader, zeer grote liefde en eerbiedigheit, gelijk de geen, die enigsins boven de menschelijke staat verheven was: en hoewel de toegang tot d'aanschouwing van zulk een hoge Majesteit naauwelijks aan iemant toegelaten wierd, dan aan de Koninginnen en gelubden, zo had deze echter verlof verkregen om zonder enige verhindering overäl, daar hy de Koning bejegende, 'tzy t'huis, of buiten, by hem te staan, 't welk naauwelijks aan iemant veröorloft was: ja hy droeg *Massa* (want dus noemde hy deze Vader, als of hy eerwaardige Vader zeide) zo grote genegentheit toe, dat hy ('twelk in geen Jaarboeken der Sinezen gevonden word) zich niet te hoog achtte om viermaal in 't jaar onz Huis en kerk te bezoeken, dat hy alle de hoeken van 't huis bezichtigde, en vermaak schiep in alleen met *Massa* in zijn kamer te verkeren, met nalating van alle plechtelijkheit en eerbewijs, die men aan zo groot een Oppervorst verplicht was, en die van alle menschen aan hem bewezen wierd. Ja deze Vorst, op de deken van een bed, dat niet op een weeldige wijze toegestelt was, nederzittende, en in een zetel, van ouderdom byna vetsleten, zijn plaats nemende, aanschoude met vermaak de vreemdigheden der dingen van Europa, en weigerde niet de vruchten, die uit de tuin van de Vader gebracht wierden, met zonderlinge smaak te proeven; in voegen dat het scheen dat hy nergens zekerlijker, en met meer veiligheit, noch aangenamelijker zijn vermaak kon scheppen, dan in 't huis der arme Priesters. In de kerk was hy over de schoonheit der altaren, voortreffelijkheit der beelden van Europa, en uitsteekentheit der boeken, in de letters en beelden, verwondert; en hy vraagde naaukeuriglijk naar de geheimenissen der bezondere dingen, en, d'uitlegging daar af verstaan hebbende, bewees, met diepe nederbuiging van 't hooft, zonderlinge eerbiedigheit, voornamelijk aan de beelden van Christus, en van de godbarende Maacht, en verzekerde dat de Christelijke Godsdienst de beste van allen was, en dat zijn Voorouders de zelfde gevolgt hadden. En op dat niet zou schijnen dat hy alleenlijk met woorden zijn hoge achting tot het Christelijk geloof betuigde, zo wilde hy 'tzelfde ook met de daat en werken betonen. Hy deê in een grote marmere steen, voor d'ingang van onze kerk opgerecht, zijn begeerte, van dat het Christelijk geloof over 't gehel Rijk verbreid zou worden, door een plakkaat, tot een eeuwige geheugenis, ten deel in de Tartarische, en ten deel in de Sinesche taal, met de letteren van deze beide volken, inhouwen. Dit Plakkaat, in *China* op papier gedrukt, word tot aan deze hedige dag in 't Musæo van 't Roomsch Collegium bewaart, en aan yder vertoont; daar af dit volgende d'inhout is.

Gemeenzaamheit van de Kaizer, in Schal te bezoeken.

Sinee-

Sineesch-Tartarisch Plakkaat,

DAAR IN

De goetkeuring van de Christelijke Wet, in een marmere Geheugsteen ingesneden, de welk te Pekin, *in de Hooftstat der* Sinezen, *door 't bevel van* Xunchi, *Kaizer der* Tartaren *en* Sinezen, *voor d'ingang der Kerk van onze Zaligmaker, tot een eeuwige geheugenis, in 't zestienhondertenvijftigste jaar na Christus geboorte, opgerecht wierd.*

Machtbrief naar 't bevel des Hemels, met Sinesche en Tartarische letters ingehouwen.

DE hemelsche wetenschap, de kunst van de loop der starren, die van onze Voorouders altijt zeer hoog geacht wierd, verdient dat wy ook, hun voetstappen navolgende, de zelfde boven de starren verheffen, inzonderheit na dat de zelfde, onder verscheide Kaizers eertijts gantschelijk vervallen zijnde, weêr opgerecht, en voornamelijk in de tijt der heerschappy van Juên, Tartarisch *Kaizer, die voor vier hondert jaren* China *bezeten heeft, weêr van* Ko xeu Kim *volkomender is geworden, en eindelijk weêr in de leste tijden van de voorgaande Kaizer* Mim *te verre afgedwaalt was. Men heeft gevonden Joannes Adamus Schal, van 't uitterste Westen tot de Sinezen gekomen, die niet alleenlijk in de kunst van te rekenen, maar ook in de bewerking der Dwaalstarren, en in al 't geen, dat tot de Starrekunde behoort, ervaren is. Deze, voor de Kaizer, onze voorzaat, gebracht, heeft door zijn bevel de bevordering der School van de Wiskunde, en de weêroprechting van de kennis der Starreloop aangevangen. Maar dewijl veel menschen de vrucht, die uit deze wetenschap tot nut van de Gemeente voortkoomt, niet kenden, zo heeft men toen niet konnen besluiten dat d'onderzaten deze wetenschap zouden gebruiken. Doch dewijl ik aan de Heerschappy ben geraakt, en tot nuttigheit van 't Rijk d'ordening der tijden mijn voornaamste naerstigheit heeft geweest, zo heb ik, in de herfst van 't eerste jaar mijner heerschappy, een proef van die kunst nemende, de welke van Joannes Adamus weêr opgerecht was, bevolen dat men de taning van de zon, die hy lang te voren uitgerekent had, zeer naerstiglijk zou waarneemen; en men heeft bevonden dat zo wel d'ogenblikken van de tijt, als de grootheit van de verduistering, in alle d'omstandigheden zeer naaukeuriglijk met zijn rekening overëenquamen: gelijk ik ook in de Lenten van 't volgende jaar, toen 'er een taning in de maan verscheen, bevolen heb de zelfde met gelijke naerstigheit waar te nemen; en ik heb bevonden dat deze ook niet een hairbreet verschilde en afweek. Dieshalven heb ik terstont bemerkt dat deze man van de hemel aan ons geschonken is, te weten in die tijt, daar in ik de heerschappy van zo groot een Rijk aannam; 't welk oorzaak is van dat ik de gehele verzorging over de Wiskundige zaken aan hem alleen bevolen heb. Maar dewijl Joannes Adamus van zijn kintsheit af kuisch heeft geweest, en geen zaken wil aanvangen, die van zijn godsdienstig voorneemen en ooggemerk vreemt zijn, zo heb ik nodig geacht door mijn volkoome heerschappy hem te verbinden dit ampt aan te nemen, en de waerdigheit van de tweede staat by d'eernaam van Meester der hemelsche verborgentheden, te voegen; in welk ampt hy nu al enige jaren lang dagelijks meer yver en naerstigheit betoont, en dewijl hy by de statspoort,* Xun che Muen *genoemt,*

De Godsdienst en zedigheit van Adam Schal word van de Koning gepresen.

noemt, een Kerk heeft, daar in hy, naar de gewoonte van zijn wet, aan God offeringen doet, zo heb ik ook enige onderstant, tot de zelfde te bouwen, en te verçieren, gegeven; en toen ik in deze kerk getreden ben, heb ik bemerkt dat de beelden en de zaken, die men daar gebruikt, de gedaante van vreemde dingen vertoonden; en toen ik ook van de boeken des Wets, die ik op de tafel vond, vraagde wat zy inhielden, zo antwoordde de gezeide Joannes Adamus dat zy de verklaring van de goddelijke Wet begrepen en inhielden. Maar ik, dewijl ik mijn gemoed te voren tot de lering van Yao xun cheu, *en* Kum çu *had gevoegt, zo bevat ik iets uit hun boeken, en hoewel ik in de boeken* Foe *en* Tau *iets gelezen heb, zo is echter niets daar af in mijn geheugenis gebleven. Doch dewijl ik, uit oorzaak van de bezigheden des Rijks, de boeken van deze goddelijke Wet tot noch toe niet, dan ter loop heb konnen zien, zo kan ik daar uit noch geen naaukeurig oordeel van deze wet geven. Maar echter, als ik Joannnes Adamus aanmerk, die sedert veel jaren by de* Sinezen *en by ons verkeert heeft, en deze wet volgt en verkondigt, zo oordeel ik de zelfde de beste te zijn. Want Joannes Adamus eert en dient zijn God zo hoog, dat hy deze kerk aan hem heeft gewijd, in zeer grote zedigheit en oprechtigheit van zijn persoon, met zo veel jaren lang zich altijt op de zelfde wijze naar deze wet te regelen, en aan te stellen, en met ook niet een stip daar van af te wijken.* Goetkeuring van de Christelijke Wet. *Dit is warelijk een klaar en uitgedrukt bewijs van dat deze Wet ten hoogsten volmaakt is, in de welke Joannes Adamus zich zelf van zeer goetgekeurde deucht betoont, dewijl hy door zijn getrouheit het geen, dat deze Wet leert, namelijk God te dienen, de Koningen en Overigheden te gehoorzamen, geen quaat in te voeren, en de nuttigheit van 't gemeen, en van zijn naasten te bevorderen, naaukeuriglijk vervult. En och dat alle mijn Overigheden en onderzaten deze zijn naerstigheit in God te dienen, en de goddelijke Wet t' onderhouden navolgden, en in hun Kaizer te dienen ten minsten van verre beschaduwden! Het zou buiten alle twijffel in veel delen beter en gelukkiglijker met my gestelt zijn. Wat my aangaat, ik prijs en loof zeer hogelijk dit zijn gemoed, en deze Wet, die hy volgt; en dieshalven vest ik dit opschrift voor deze zijn kerk, tot een eeuwige gedachtenis:* Tum hiuen hia Kim, *dat is*, een voortreffelijke plaats om de hemel te deurdringen. *Gegeven te* Pekin, *in 't zevende jaar van onze Heerschappy.*

Dit Plakkaat, met Sinesche en Tartarische letteren, door een çierelijke hant met witte letters op een zwarte gront geschreven, is te zien in onz Musæo, 't welk men *de Galdery* noemt. De Tartarische letters gelijken wel naar die van de Syriers; maar verschillen van de Sineschen zo veel, als de dag en nacht, gelijk men zegt. Doch by welke gelegentheit de Tartaren hen tot hun gebruik hebben genomen, is alreê hier voor verhaalt. Hier uit blijkt immers zeer klarelijk hoe zeer zo groot een Oppervorst tot het Christelijk geloof genegen, en hoe zorgvuldiglijk hy des zelfs vordering gezocht heeft: ja hy heeft beleden dat 'er voor hem geen andere verhindering was, om het zelfde binnen korte tijt t'omhelzen, dan de verzaking en 't verbod van 't huwelijk met veel wijven: daar in het scheen dat het voor hem niet alleenlijk zwaar, maar als onmogelijk was zich zelf te verwinnen; 't welk byna d'enige en gemene klip aller heidensche Koningen is, aan de welk zy schripbreuk van hun eeuwige zaligheit lijden. Maar laat ons weêr tot onz voorneemen keren. Het huwelijk met veel Wyven belet de Koning zich tot de Christelijke lering te begeven.

Uit de zeer vierige genegentheit van deze Koning tot onze Wet en Godsdienst sproot terstont een grote bekeering in 't Hof, zo van de koninklijke wyven, als van de gelubden, de welken van de *Manderynen* van hoger staat gevolgt wierden. Ja de Christelijke Wet, over de stat *Pekin* verspreid, die door haar grootheit geen stat, maar Lantschap vertoont, verkreeg daar zulk een vruchtbare oogst, dat 'er Voortreffelijke bekeering in 't Hof, zo van Koninginnen als van gelubden.

Tachtig duizent Christenen bekeert.

dat'er omtrent een getal van tachtig duizent zich van nieus tot Christus bekeerden, en zich in de schoot van de Kerk begaven; in voegen dat'er tot aan deze dag, door de verkondiging van dit nieu Plakkaat, een ontellijke menigte van zielen bekeert, en Christus toegebracht wierden. De goddelijke goedheit gun dat 'er genoech arbeiders, die 'er alleen gebreken, tot de vergadering van zo groot een oogst gezonden worden. Maar hoedanig is de verandering en omkeer der menschelijken zaken! De Koning ondertusschen, in zijn grootmoedig hart grote dingen voorhebbende, wierd van een onverwachte ziekte aangetast, en, door Gods verborge oordeel weinig tijts daar na overlijdende, verdiende zelf niet d'eeuwige zaligheit, die hy aan anderen zo zeer toewenschte, te bekomen: en hoewel hy somtijts de hulp van de Vader verzocht, zo wierd echter, door de list en 't bedroch der *Lamaas* en *Bonciën*, die geduriglijk by de Koning, in zijn uitterste worsteling tusschen 't leven en de doot waren, te weech gebracht, dat men alle toegangen tot hem voor de Vader Adam sloot, de welk alle middelen verzocht om by de Koning te geraken, en hem met het water van de heilige Doop af te wasschen: en dewijl hy niets ongeroert liet, om tot hem deur te dringen, zo wierd eindelijk aan hem het geen toegestaan, dat hy hen door zo veel en zo lange gebeden afgewrongen had. Doch hy kreeg te spade verlof: want hy, van zijn hoop versteken, bevond met een ongelooffelijke droefheit des gemoeds, dat de geen, die hy geloofde noch levendig te zijn, alreê gestorven was. Zijn uitvaart wierd gehouden, daar in zijn lighaam op een houtmijt, van kostelijk hout gemaakt, met zijn schatten, die men in de rijkdom van yder machtig Rijk had konnen verkrijgen, verbrand wierd; 't welk het einde van de grootheit en heerlijkheit van deze Kaizer was. Zijn zoon, een jongeling van veertien jaren, volgde hem in de heerschappy. Deze, onder de tucht van de Vader Adam opgetrokken, en van de Koning hem hartelijk aanbevolen, heeft ook d'ingebore genegentheit tot het Christelijk geloof, en tot onze Vaders de Jesuiten niet uitgetrokken. Wy bidden dieshalven de grote en goedertiere God dat het hem belief aan deze de genade van de Doop, die hy aan zijn Vader geweigert had, tot verheerlijking van de goddelijke naam, en aanwas van de Christelijke Gemeente, meê te delen. En hoe zeer de zaken der Christenen onder deze Koningen van *Tartarijen* meer gevordert zijn, dan in andere tijden, geeft het Opschrift van de Kerk, onlangs te *Pekin* gebout en gewijd, klarelijk te kennen; 't welk wy hier, als aanmerkenswaerdig, tot besluit van dit Hooftdeel zullen byvoegen.

Des Konings doot.

Des Konings lighaam met zijn schatten verbrand.

Opschrift van de Kerk der Jesuiten te Pekin.

Opschrift van de Kerck der Jesuiten te *Pekin*, in marmer gehouwen.

NA 'T GELOOF, VAN DE HEILIGE APOSTEL THOMAS EERST AANGEBRACHT, EN NA DAT HET ZELFDE VAN DE SYRIERS, IN DE TYT VAN 'T KAIZERRYK *TAM*, WEER EN WYDER VOORTGEPLANT WAS: EN NA DAT HET ZELFDE WEDER TEN DARDEMAAL, ONDER 'T KAIZERRYK *MIM*, ONDER 'T BELEIT VAN S. FRANCISKUS XAVERIUS, EN DE VADER MATTHEUS RIKCIUS, DOOR MANNEN VAN *JESUS* SOCIETEIT, EN DOOR 'T WOORT, IN DE BOEKEN IN DE SINESCHE TAAL UITGEGEVEN, VERKONDIGT EN GEMEEN GEMAAKT WAS. WEL MET GROOTE YVER EN NAERSTIGHEIT, MAAR UIT OORZAAK VAN DES VOLKS ONGESTADIGHEIT NIET MET EENPARIGE EN GELYKE. DOCH TOEN DE HEERSCHAPPY TOT DE TARTAREN OVERGEGAAN WAS, HEEFT DE ZELFDE SOCIETEIT, TOT VOLEINDIGING VAN D'ARBEIT IN 'T HERSTELLEN DER JAARTAFELEN, *XI HIEN LIE* GENOEMT, OPENTLYK TE PEKIN, DE HOOFTSTAT DER KONINGEN VAN CHINA, DEZE KERK AAN D'ALMACHTIGE GOD OPGERECHT EN GEWYD, IN 'T JAAR MDCL. EN VII. VAN *XUN CHI*.

DE VADER JOANNES ADAMUS SCHAL VAN SEL, EEN DUITSCHMAN IN DE SOCIETEIT VAN JESUS INGEWYT, EN VINDER VAN DE VOORGEDACHTE JAARTAFELEN, SCHENKT UIT D'ARBEIT ZYNER HANDEN DEZE KERK, EN ZYN MOEITEN AAN DE NAKOMELINGEN.

Negende Hooftdeel.

Van de verbetering van de Sinesche Almanach, en hoe veel goets daar uit voortgekomen is.

DEn *Sinezen* heeft nooit iets zo zeer ter harten gegaan, als de naaukeurige ſtant en geſteltenis der tijden, zonder de welken, gelijk zy met recht en loffelijk oordelen, de daden der Koningen, en de Hiſtorien van alle eeuwen niet wel en behorelijk verhaalt en gedacht konnen worden. En dieshalven hebben zy t'alle tijden hier meê bezich geweeſt, dat zy de zelfde zouden oprechten en vaſt ſtellen, op dat de wetten en regels van de Starrekunde niet allengs zouden vervallen; en om deze oorzaak hebben zy, op de koſten van 't gemeen en van de Koning, een hoge School van Starrekundigen opgerecht, die, gelijk d'inhout van *hun Jaarboeken* meêbrengt, al over drie duizent en negen hondert jaren haar begin genomen, en dus lang geduurt heeft. 't Ampt dezer Starrekundigen was de loop der zon, maan, en der zelfder taningen, of verduiſteringen met grote naaukeurigheit te rekenen, de tijt van de nieuwe maan, en d'andere plaatſen van de loop der maan zeer naaukeuriglijk aan te tekenen, nergens anders toe, dan op dat, gelijk de *Sinezen* in de verkiezing van d'uitvoering der dingen alle anderen in waangeloof overtreffen, ook door hun maanreekeningen, over 't geheel Rijk verſpreid, aan yder bekent gemaakt zou worden wat men in deze of die tijt doen of laten moeſt. Wat de loop en beweging der Dwaalſtarren aangaat, zy hebben gantſchelijk geen kennis daar af: ja zy hebben tot aan de koomſt van onze Vaders de Jeſuïten, volgens een gantſch ongerijmde doling, en meer dan kinderächtige onweetentheit, gelooft dat alle de ſtarren, in welke hemelkring zy ook zijn, even verre van 't aardrijk afſtaan. Wie ziet niet dat dit een bewijs van hun grove en onbezuiſde onkunde in de natuur is? De Sinezen verhalen dat de Starrekunde haar oorſprong van zeker oud Koning, *Jao* genoemt, gehad heeft. Deze had twee broeders, van de welken d'een *Hy*, en d'ander *Ho* genoemt wierd, in de Starrekunde zeer vermaart en geoeffent, aan de welken hy beval dat zy al 't geen, 't welk zy oordeelden dat men van de rekening der tijden weten kon, op een korte en gemakkelijke wijze zouden vertonen, en ook de regelen, en wettige voortgang in de bezondere dingen te rekenen aan de nakomelingen nalaten, en het geen, dat zy met deze grote vlijt en naerſtigheit gedaan hadden, volſtandiglijk onderhouden. Maar na verloop van omtrent tweeduizentmaal duizent jaren geraakte d'Opperheerſchappy in handen van Koning *Cin Hoam*, die, woeſt en onbezuiſt van vernuft zijnde, in 't vierëndartigſte jaar van zijn Rijk, niet alleenlijk d'oeffening van alle kunſten en wetenſchappen verbood, maar ook alle de boeken, die hy vinden kon, verbrandde: in voegen dat de nakomelingen noch niet ophouden van zodanig een wreetheit tegen de goede kunſten, en 't verlies van zo uitſteekende boeken, voornamelijk om de geſchriften, die van de tijtreekeningen verloren zijn, te bewenen. Sedert gebeurde 't by gevolg van tijden, dat de boeken van de Starrekunde, daar men zo lang naar gewenſcht had, onder de puinhopen van grote gebouwen, met een algemene blyſchap van 't Rijk, gevonden wierden. Doch gelijk de zelfden in de tijt van zo veel jaren niet waargenomen waren,

Naerſtigheit der *Sinezen* in de rekening der tijden.

De loop der Dwaalſtarren by de *Sinezen* gebrekkelijk.

Oorſprong van de Starrekunde der *Sinezen*.

De Koning *Cin Hoam*, een boekhater, verbrand de geſchriften van de Starrekunde.

waren, zo wierden zy ook in de rekening van de loop en plaats der hemelsche lichten, en taningen van zon en maan zo verscheiden bevonden, dat zy, zo zy niet verbetert wierden, geensins dienstig konden zijn. Deze verbetering, zo veel als mogelijk was, wierd eindelijk van *Kosceucin*, een Starrekundige van grote naam in *China*, aangevangen. Maar dewijl deze dit ook niet naar zijn wensch uitvoeren kon, zo wierd van iemant, ik weet niet wie, bekent gemaakt, dat in de koninklijke Boekery een boek van de loop der Dwaalsterren bewaart wierd, 't welk eertijts zekere *Saracenen*, uit *Persien* naar *China* in gezantschap gezonden, als een vreemd en kostelijk geschenk, aan de Kaizer der *Tartaren* geschonken hadden. Maar toen, door de macht en dapperheit van *Humuu*, de *Tartaren* uit *China* verdreven waren, deê hy dit gezeide boek, in zijn Palais gevonden, in 't vijftiende jaar van zijn heerschappy, uit de Persiaansche en Arabische spraak, daar in het geschreven was, in de Sinesche taal overzetten, op hoop van dat daar uit de Chinesche Almanach en tijtreekening verbetert, en, van dolingen gezuivert zijnde, in zijn volmaaktheit herstelt zou worden. Doch dewijl de genen, aan de welken deze zorg bevolen was, die van de geleertste der *Manderijnen* in die kunst waren, de scherpzinnige bespiegelingen, in de welken dit boek bestond, niet volkomelijk verstonden, als de genen, die gantschelijk zonder bespiegeling en zonder rekeninge waren, en zy ook niet verstants genoech hadden om de ware zin van dit werk op te lossen; zo was dit d'oorzaak dat d'Almanach en jaarreekening der *Sinezen* tot aan de koomst der Vaderen van onze Societeit onvolmaakt en gebrekkelijk is gebleven. Voorts, de Meesters van d'Almanach, die tot dit ampt van de Starrekunde gestelt waren, niets anders hebbende, daar meê zy zich

De Sinesche Starrekunde uit de Persiaansche herstelt.

Verscheide verbeteringen van d'Almanach zonder vrucht.

in die kunst konden behelpen, waren gedwongen hun gewone tafelen, die gantschelijk gebrekkelijk waren, in hun jarelijksche maanreekeningen te gebruiken, daar in zo veel dolingen waren, dat zy in de rekening der taningen van zon en maan, daar in zy wel drie maanden tijts vergeefs hun arbeit besteedden, zelven openhartiglijk hebben beleden dat zy zeer verre van 't wit af waren, ja zo verre, om dus te spreken, als de hemel van d'aarde. Toen 'er dieshalven geen hulpmiddel over scheen, om zo groot een zaak uit te voeren, en te voltrekken, gaven enigen van de *Mandarijnen*, die onlangs het Christelijk geloof aangenomen hadden, een smeekschrift aan de Koningin, daar in de hoge nootzakelijkheit van d'Almanach en jaarreekening te verbeteren, en de grote nuttigheit, die daar uit tot de gemene welstant zou konnen spruiten, vertoont wierd; welks voltrekking echter, dewijl de Sinesche Starrekundigen alreê daar af wanhoopten, aan geen anderen kon noch moest bevolen worden, dan aan de Vaders van 't groot Westen, zo om d'ervarentheit der dingen, die de Starrekunde aangaan, als om de grote scherpzinnigheit van hun vernuft, daar meê zy begaaft waren. De Koning, dien de dienst en nuttigheit, de welke uit de voltrekking van deze zaak over 't geheel Rijk voortkomen zou, ten hoogsten ter harten ging, wierd, toen hy dit geschrift gelezen had, daar over grotelijks verblijd, en, het geen, dat zy verzocht hadden, van waarde houdende, maakte zonder vertoeven, door een Plakkaat, dat hy overäl zond, zijn mening in d'uitvoering van deze zaak, met grote blyschap van alle menschen, en met een algemeen gejuich, deur 't geheel Rijk bekent. De Vaders, over deze onverwachte eer verblijd, boven de welke zy geen groter konden verhopen, en geen beter middel begeren om bequamelijker en vruchtbarelijker

De Jesuitsche Vaders worden door des Konings Plakkaat gestelt om d'Almanach te verbeteren.

lijker de Christelijke Wet voort te planten, namen zo veel te gewilliglijker de last van zulk een gewichtig stuk op hun schouders, als daar uit groter eer voor God, en, beneffens d'eerbiedigheit, naaukeuriger onderhouding van de Christelijke Godsdienst door de Leeraars uit het groot Westen zou rijzen.

De Vaders Sabatinus de Ursis, en Jakobus Pantoja tot verbeteraars van d'Almenach gestelt.

De Vaders Sabatinus de Ursis, en Jakobus Pantoja, beide zeer ervaren en uitsteekende in de Starrekunde, wierden in 't zestienhonderténelfde jaar eerst genomen tot dit werk aan te vangen, de welken bestonden dit ampt, dat aan hen bevolen was, uit de gront op te halen. De Vader Sabatinus deê terstont zijn vlijt om de bespiegelingen der Dwaalstarren, die tot de verstaning van de beweging der starren zeer nootzakelijk waren, uit de Latynsche in de Sinesche taal over te zetten, namelijk met behulp van twee *Mandarinen*, Paulus en Leo genoemt, beide Christenen geworden, die, de Vader Mattheus Rikcius tot hun leermeester gebruikt hebbende, al overlang met grote vordering de wetenschap van de Starrekunde geleert hadden. Daar na begaf hy zich tot d'onderzoeking en naspeuring van de starrekundige [a] langte der stat Pekin, te weten door de waarneemingen van de taningen der maan, zo in *China*, als in *Indiën* en *Europa*, door hun medegenoten, die kennis daar af hadden, gedaan; zonder 't welk, gelijk yder weet, de rekening van de [b] taningen der zon en maan met vruchteloze arbeit aangevangen word. Maar Pantoja nam met gelijke naerstigheit het onderzoek en d'opspeuring van de [c] breette, en afstant van de Middellijn aan, en, van d'uiterste grenspaal van 't zuiderlijk *China*, namelijk van *Kanton*, beginnende, mat zeer naaukeuriglijk met d'Astrolabium d'afstant der Sinesche steden van 't geheel Rijk, van de Middellijn af met een rechte streek van 't zuiden noordewaarts aan, en bereidde dus voor anderen werk om

[a] *Longitudo.* Opspeuring van de langte en breette der Lantschappen.

[b] *Eclypses.*

[c] *Latitudo.*

het geen, dat hy waargenomen had, uit te rekenen, en te voltojen, van 't welk gantschelijk niets in de Starrekunde der Sinezen was te vinden: ja zy ('t welk schandelijk om te zeggen is van lieden, die zo scherpzinnig willen zijn, gelijk de Sinezen, de welken roemen dat zy alle andere menschen in scherpzinnigheit overtreffen) wisten niet wat [d] langte of [e] breette der plaatsen, dat aan onze kinderen naauwelijks onbekent is, te zeggen was: in voegen dat, toen onze eerste Vaders in *China* waren gekomen, en daar enige zonnewijzers gemaakt hadden, zy eerst verwondert waren van dat de steden van *China* onder verscheide verheffingen van 't Aspunt lagen, 't welk zy 't geheel Rijk deur op de hoogte van zesendartig graden stelden; daar in zy op een overlevering der Ouden steunden, die dwaasselijk geloofden dat het aardrijk niet ront, maar een oneindige uitgestrekte vlakte was, en dat de zon en maan, in 't westen gekomen, in zeker hol gingen, en des uchtens daar uit weêr te voorschijn quamen; wijders, dat de zon en maan niet groter waren, dan het oog de zelfden aan hen vertoonde, namelijk een schijnend en licht lighaam van anderhalve palm groot. Uit het welk blijkt hoe kreupel, mank en onvolmaakt de Starrekunde der Sinezen heeft geweest, en hoe groot d'onkunde der hemelsche dingen, en hoe tastelijk de verblindheit en duisternis in de genen is gebleken, die zich in kennis, en scherpzinnigheit van vernuft boven alle menschen verhieven. Maar, om weêr tot onze voorgenome zaak te keren, dit gelukkig beginsel van d'Almanach en Jaarreekening te verbeteren hield niet lang stant, om dat de hoge School der Geletterden in de Wiskunst, door geweldige nijt tot razerny uitgeborsten, uit oorzaak van de hoogste eer, die de Koning aan onze Vaders bewezen had, ook aan hem tegen d'onzen een smeekschrift inleeverde, daar in zy over

[d] *Longitudo.*

[e] *Latitudo.*

Dolingen der Sinezen in de Lantbeschrijving.

Onkunde der Sinezen van 't ront der aarde, en van de zon en maan.

Steuring van de verbetering des Almenachs.

over de verdrukte oeffeningen der wetenſchappen van hun voorouders, en over de verheffing der vreemden en uitlandigen, in de koninklijke oeffening gevolgt, klaagde; en dit alles met grote kracht van woorden, die op laſteringen en beſchuldigingen ſteunden, 't welk den *Sinezen* eigen, en als een ingebore gebrek is, namelijk te pogen het geen, dat zy niet met de krachten van 't vernuft konnen uitwerken, met geſchriften, van ſmaat en laſter opgehoopt, te volbrengen, en uit te voeren. Doch dewijl de rekeningen der tegenſtrevers, wat zy ook deden, in de verbetering van de Starrekunde, en voornamelijk in de rekening van de [f] taningen der zon en maan vruchteloos en vergeefs waren, en de rekeningen der onzen altijt met het punt van de voorgezeide tijt overeenquamen; zo gaf de Koning, de wanſchapenheit der rekeningen gezien hebbende, die van de tegenſtrevers gemaakt waren, eindelijk aan d'onzen, door een nieu plakkaat, weêr volle macht in de handel der Starrekunde, tot welk ampt voornamelijk de Vader Joannes Terencius bygevoegt wierd, vermits de *Mandarynen*, Paulus en Leo, dit ernſtelijk van de Koning verzochten.

[f] *Eclypſes.*

De Vader Joannes Terencius tot verbetering van d'Almanach bygevoegt.

De Vader Joannes Terencius was een *Duitſchman*, te *Konſtans* geboren, en, eer hy zich onder de Sociëteit begaf, een zeer vermaart Wijsbegerige, Geneesmeeſter en Wiskundige deur geheel *Duitslant*, en ook aan de Vorſten zeer aangenaam, om zijn naaukeurige kennis in de voortreffelijke verborgentheden van de natuur, en geluk in de Geneeshandel. Doch hy, van d'eer en achting, die hem van yder aangedaan wierd, walgende, en van de werrelt verzaad zijnde, begaf zich in de Sociëteit, om heilzamelijker zijn pont in de bekering der ongelovigen te beſteden, en verzocht dat men hem naar *Indiën* zou zenden; 't welk hy met weinig moeite verkreeg. En gelijk hy zich altijt een onvermoeit onderzoeker der verborgentheden van de Natuur had getoont, zo liet hy, gelegentheit gevonden hebbende, niets onverzocht in zijn reis over de woeſte grote zee, 't zy men op de natuurelijke gelegenheit der ſtranden en voorgebergten, op d'oorſprong der winden, of op d'eigenſchappen der zee, en voorkomende viſſchen ziet, recht anders dan de genen, die hun tijt in ledigheit, of met ſlapen overbrengen, of de zelfde met andere bezigheden verquiſten. Hy, in *Indiën* gekomen, en in de kruiden zeer ervaren zijnde, vond in de velden en boſſchen niet een gewas, 't welk hy, na dat hy 't zeer naaukeuriglijk onderzocht had, niet in papiere tafelboekjes, op ſchrijftafeltjes, die men weêr uitwiſſchen kon, gezamentlijk met de ware gedaante van yder gewas, aanteekende, en dit geſchrift meênam: in voegen dat hy, de ſtranden van geheel *Indiën*, *Bengale*, *Malakka*, *Sumatra*, *Koncincina*, en d'aanmerkenswaerdigſte dingen van de natuur onderzocht hebbende, eindelijk te *Makao*, en van daar in *China*, daar hy zo lang naar verlangt had, aanquam, 't welk hy recht, dwarſſelings, en overhoeks deurgereiſt is. En dewijl hem ontellijke verborgentheden der dingen, die in 't drievoudig Rijk der Natuur uitlichten, in de vreemde geweſten van deze hemelſtreek te voren quamen, namelijk in de geſteenten, planten, dieren, en zeden en inzettingen der menſchen, zo liet hy niets onaangeroert, en zonder het zelfde t'onderzoeken, en met diepe naſpeuring de krachten en eigenſchappen der bezondere dingen te beproeven. En gelijk hy in de ſchilderkunſt niet onervaren was, zo tekende hy met zijn eige handen yder ding naar 't levendig voorſchrift van de natuur af, en gaf, tot grote verwondering der *Sinezen*, deze dingen in twee grote boeken uit, die hy, met een naam, de welk aan zulk een groot werk waerdig was, *d'Indiaanſche Plinius*

Hy is onvermoeit in de verborgentheden der natuur t'onderzoeken.

Plinius noemde. Het voorneemen van deze man was, door zijn verwonderenswaerdige verborgentheden eerſt voor zich zelf, en daar na voor d'andere vernuften, zo der geletterden, als der *Mandarynen*, de toegang t'openen, om de vryheit van de verkondiging des Euangeliums te verkrijgen, de welke hy ook zo behendiglijk bequam, dat 'er byna niemant was, die hem niet gelijk een menſch, als uit de hemel gekomen, eerde en aanſchoude: en dewijl hy grote kennis van de Geneeskunſt had, zo wierd hy om ſtrijt van lieden van alderhande ſtaat, die krank waren, ontboden; in voegen dat hy, aan alle zijden zijn liefde en barmhartigheit betonende, de lighamen der gener, die ziek waren, genas, en door het woort des levens de zielen, door de duiſternis van 't Heidendom gedrukt, gezontmaakte, met ongelooffelijke vrucht en aanwas van de Chriſtelijke Gemeente. Hy dan, na de ſchorſſing van de verbetering des Almanachs, over lange tijt gedaan, en na de weêrkeering der onzen uit de ballingſchap, wierd als een Meeſter, van over lange tijt in de Starrekundige wetenſchap geoeffent, door 't beleit van de *Mandaryn* Leo, die een Chriſten geworden was, op des Konings koſten naar *Pekin* ontboden, om d' Almanach, en Jaarreekening te verbeteren. Doch hy, met deze zaak ten hoogſten bezich zijnde, wierd van de doot verraſcht en wechgerukt; 't welk deze zaak weêr vertraagde, tot grote droefheit van alle menſchen, en voornamelijk van de Koning. Daar ontbraken echter geen nieuwe Atlaſſen: want korts daar na wierden in zijn plaats geſtelt de Vader Jakobus Rho, *een Italiaan uit Mylanen*, en Joannes Adamus Schal, een *Duitſchman*, die, gelijk zy al van overlang voor zeer vermaarde en ervare Leeraars in de Starrekunde gehouden wierden, dus ook, hun krachten te zamen gevoegt hebbende, het aangevange werk eindelijk met zo groot een geluk, dat men geen groter verhopen kon, volbrachten en uitvoerden. Doch dewijl de Vader Rho overleed, zo wierd deze gehele laſt op de ſchouders van de Vader Schal gelegt, de welk de zelfde met toejuighing van 't geheel Rijk, en met blyſchap van alle menſchen eindelijk ten einde bracht: maar men kan naauwelijks zeggen met hoe grote verändering der dingen, met hoe grote tegenſporteling der nijdige tegenſtrevers, en eindelijk met hoe veel gevarelijkheden der belagers, dewijl zy, hun beklagſchrift aan de Koning inleeverende, over dit enige ſchenen te klagen, dat men aan de *Sinezen*, die, gelijk zy zich zelven inbeeldden, tot dus lang, door 't geluk van hun vernuft boven d'andere menſchen uitſteekende, de wetten der kunſten en wetenſchappen aan de gehele werrelt voorgeſchreven hadden, zo weinig eerbiedigheit, tot ſchande en ſmaat van 't geheel Sineſche Rijk, bewees; daar in tegendeel d'uitheemſchen, en menſchen van een onbekent lant, door koninklijke Plakkaten met zo grote toejuighingen en eerbewijzingen van de Koning, met zulk een blijde toejuighing, en met zodanig een hoge achting van naam verheven wierden, als of de voortreffelijkheit van 't vernuft aller Sineſche Geletterden in de hoofden dezer twee bedriegers, niet zonder onverdragelijke ſchade van 't Rijk, te zamen gekomen, en dat'er voortäan voor d'overigen geen hoop van de roem, die zy voorwendden, overgebleven was: en toen zy door diergelijke beſchuldigingen niets vorderden, keerden zy zich tot nieuwe laſteringen, en voeren met een nieu geſchrift tegen d' onzen uit, als verſteurders van de welſtant der Sinezen, verächters der goden, en verkondigers van een nieuwe wet, die regelrecht tegen hun wetten ſtreed. Maar de Koning, hun nijt merkende, antwoordde dat het niet billijk was, ter plaats, daar het

Hy word te *Pekin* ontboden, om d' Almanach te verbeteren.

Zijn doot, die deze zaak vertraagt.

De Vaders Jakobus Rho en Joan. Adamus Schal tot de vordering der Starrekunde geſtelt.

Des Konings uitſpraak tegen de laſteraars.

het gewicht van onweêrſpreekelijke redenen zulks niet toeliet, de zaak door laſteringen, die met voordacht verdicht waren, te willen en te pogen te beſlechten en af te vaerdigen : dat de Starrekunde met de Godsdienſt niets gemeen had, en dat zy dieshalven zich van die dingen, de welken niet ter zaak behoorden, zouden afhouden, en weten dat des Konings oordeel, 't welk oprecht en gerechtig was, alle ontſach ter zijde ſtellende, nergens anders op ſteunde, dan op de klaarblijkelijke waarheit, zo in 't verbeteren van d' Almanach, als in d' uitreekening der taningen van zon en maan; van 't welk zy zeer verre verdoolt waren, gelijk overlang gebleken was : dat hy altijt bevonden had dat de rekening van deze Vaders zeer naaukeuriglijk met hun voorzegging overeengekomen was : dat zy dieshalven zouden ruſten, en ophouden van wyders twiſt en moeite te maken, of dat hy anders, naar de ſtrengheit van zijn rechtvaerdigheit, niet nalaten zou d' ongerechtige laſteraars met behorelijke ſtraffingen te ſtraffen. Zy, door zulk een ſtrenge antwoort van de Koning als van de blixem geſlagen, hielden op van wyder tegenzegging, en vonden meer geraden des Konings gramſchap voor een korte tijt t' ontwijken, dan door diergelijke beſchuldigingen hun achting en alle verdere hoop van verheffing te verliezen, ja in gevaar van ballingſchap, of van verlies des levens te geraken.

Starrekundige boeken uit de Latynſche in de Syneſche taal geſtelt.

Het geen, dat de Koning, die uit zich zelf, en van natuur zeer nieusgierig en naaukeurig was, bewogen had zo grote gunſt aan deze Vaders te bewijzen, was een grote toeſtel van boeken tot de verbetering van de Starrekunde der *Sinezen* geſchikt, de welk, in veel boeken verdeelt, zy aan de Koning geſchonken hadden. Dit was een ſtarrekundige Uitreekening, naar de rekening der Sinezen geſchikt, die, behalven dat zy van ontellijke zwarigheden, de welken men niet te boven kon komen, ingewikkelt was, ook geenſins dienen kon om alle Starrekundige werkingen uit te werken : Want het geen, dat zy, of met iets op te tellen, of af te trekken, of op d'andere bekende wijzen, met veel bladen niet konden doen, wierd van d' onzen, naar de rekening van onze *Europers*, in weinig lijnen, tot yders verwondering, begrepen. Zy gaven ook een Driehoekmeting uit, die zeer nootzakelijk is tot d'uitwerking der ſtarrekundige werkingen; daar af de *Sinezen* tot aan die dag nooit iets, ja zelfs niet in hun droom, begrepen en verſtaan hadden. Hier op volgde een ander werk van de Gezichtkunde, daar in de ſtarren, hun grootheit, hun afſtant van d'aarde, en van malkander, en 't onderwijs der [a] verſcheelzichten, en d'andere toevallen der [b] verſchijnſelen, zonder welker kennis men in de Starrekunde, en voornamelijk in de waarneemingen der taningen van zon of maan, niets wel kan weten en voortbrengen, beſchreven waren. Hier in was de Werkdaat, of het maakſel en gebruik der ſtarrekundige Werktuigen begrepen; en toen zy zagen dat de Koning daar in zeer groot vermaak ſchiep, zo ſchonken zy alle deze bezondere werktuigen, onlangs uit *Europa* gebracht, daar zy van d'uitſteekentſte meeſters met de grootſte vlijt en naarſtigheit gemaakt waren, aan de Koning, en verdubbelden dus de vreucht en blyſchap, die hy te voren ontfangen had : want hy ſchiep zo groot vermaak in der zelfder aanſchouwing, dat hy beval dat men hen in 't binnenſte vertrek van zijn ſlaapkamer zou brengen; ja hy, om naaukeuriger kennis van yder werktuig te hebben, wilde van de Vaders zelven onderwezen zijn : zeker, een eerbewijs, de welke tot aan die dag ongehoort was. Zy dan, ſedert die tijt op zo grote gunſt

Starrekundige rekening.

Driehoekmeeting.

Optica, of Gezichtkunde.

[a] *Parallaxes.*
[b] *Phœnomena.*

Mechanica of Werkdaat.

Des Konings gunſt aan de Vaders.

van de Koning steunende, verkregen alles van hem, niet alleenlijk het geen, dat tot de wetenschappen behoort, maar ook dat tot voortplanting van de Godsdienst en Christelijke Wet dienstig was, zelfs met een zeer grote en als uytgestorte miltdadigheit, en met zodanige inkomsten, als tot onderhouding der Vaders vereïscht wierd: ja de Koning zond terstont hondert Starrekundigen uit de *Sinezen*, die in de beslechting, en in 't oordeel van dusdanige dingen onder de Vader Adam Schal, als onder de hoge Raat van starrekundige zaken, gelijk de leerlingen onder hun meester, en als onder een *Manderyn* van de hoogste staat, zouden staan. Dit gebod wierd met zo grote kracht bevestigt, dat tot aan deze dag niemant daar tegen heeft darren kikken, en heeft zo veel vermogen, dat niemant enig ander Almanach of dagtafelen, volgens de gewoonte, in 't gehele Rijk mag uitgeven, dan de genen, die van de Vader Adam Schal gemaakt, en van hem goetgekeurt zijn, op verbeurte van zware boete. Doch de geen, die breder kennis hier af begeert, besie de gehele *Historie*, die ik in geschrift heb gelezen, en die *de Vader Adam Schal van de verbetering der Sinesche Starrekunde* heeft geschreven, zo zy in 't licht koomt; en de naaukeurige lezer, zo dit boek eens te voorschijn geraakt, zal met verwondering verstaan hoe veel deze naerstigheit der onzen gevordert heeft om de Christelijke wet in alle vryheit deur de gehele heerschappy der *Sinezen* voort te planten, en hoe grote eer, lof en achting geheel *Europa* daar door verkregen heeft.

Dewijl dan de Vader Adam Schal t'alle tijden zo grote weldaden en gunstbewyzingen van d' Oppervorst der *Sinesche Tartaren* heeft ontfangen, zo hebben wy ten minsten hier uit grote hoop van de bekering der ongelovigen in deze grote en ruime Lantschappen, die noch niet bekent zijn, geschept, met vertrouwen dat de christelijke Godsdienst, op d' onderstant van deze machtige Kaizer steunende, binnen korte tijt zeer overvloedige vruchten zal voortbrengen. Immers de Koning is zo genegen tot het Christelijk geloof, daar af hy belyd dat zijn voorzaten eertijts ook ingedronken zijn geweest, dat hy, door d' onwederleggelijke waarheit van onz heiligste Geloof overtuigt, al over-lang zich met het water van de heilige Doop zou hebben doen afwasschen, zo de liefde tot het huwelijk met veel vrouwen, die met de staat van de voorgenome Godsdienst niet bestaen kan, hem niet belet en wederhouden had. Men heeft dieshalven de grote en goedertiere God te bidden, dat het, door zijn goddelijke genade, hem belief deze zwarigheit, die gezamentlijk de gemoeden aller Koningen van *Indiën* van dit heilig besluit weërhoud, wech te nemen. Voorts, hy ziet en ontfangt zeer gaerne de Christenen, voornamelijk van 't groot Westen, dat is de Leeraers van de goddelijke wet uit Europa, door de welken, gelijk hy zegt, dat hy uit d' oude historische geheugteekenen der vooröuders bevonden heeft, dat geheel *Tartarijen* eertijts tot het Christelijk geloof is gebracht: ja hy roemt dat 'er noch in 't Rijk van zijn *Tartarijen* op veel plaatsen opgerechte kruissen, en andere tekenen van de Christelijke Godsdienst gezien worden, gelijk ook dat de *Tartaren* de letteren, die zy in 't schrijven gebruiken, van niemant anders, dan van de Leeraers der goddelijke Wet uit het Westen hebben ontfangen; in voegen dat hy zich dieshalven niet zeer veel met de sporeloze afgodendienst der *Bonciën*, dat is met de dienst der gedrochtelijke afgoden, schijnt te bekreunen. Dat meer is, indien hy, uit kracht van de kaizerlijke Wet, somtijts genootzaakt is by hun sporeloosheden te verschijnen, zo koomt hy daar by niet zo zeer uit zekere godsdienstigheit, als wel uit oorzaak van staatkundige redenen; 't welk ook te

weech

Zeden van de *Tartarsche Sinesche* Koning.

Hy roemt dat zijn vooröuders Christenen hebben geweest.

Hy heeft een afkeer van de zeden der Sinezen.

Imperij
Sino-Tartarici Supremus
MONARCHA.

Habitus Regis et Reginæ

Foeminæ Habitus Provinc: Xansi.

Habitus Mulierum Provinc: Honan.

Habitus Rusticorum Provinc: Huquang.

Habitus Rusticorum Provinc: Suchuen.

Habitus P.P. Societatis.

Habitus Doctor Provinc: Nankin.

Habitus Mulierum Provinc: Chekiang.

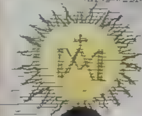

Habitus
fœminæ
Provinc:
Fokien

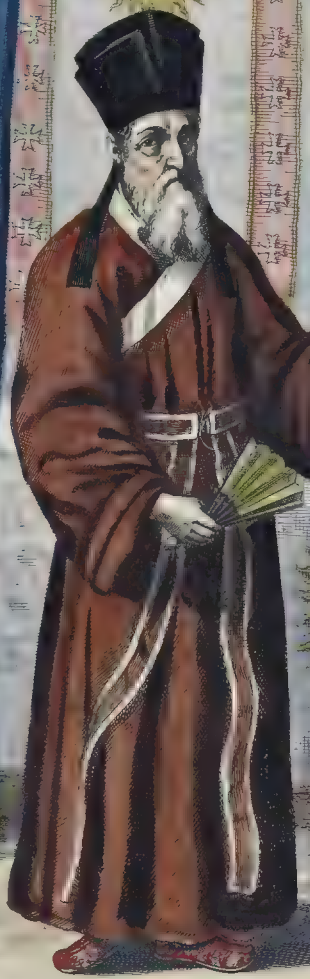

Habitus Militum Provinc: Quamsi

Habitus Militis Provinc: Quicheu.

P. Adam Schall Germanus I. Ordinis Mandarinus
Bb

P. Matthæus Riccius Macerat. è Soc. Jesu primº Chriãnæ Fidei in Regno Sinarum propagator.

Lij Paulus Magnus Sinarum Colaus Legis Christianæ propagator.

weech brengt dat hy door zekere naturelijke walging een afkeer van de zeden der *Sinezen* heeft, gelijk ook hier uit klarelijk blijkt, dat hy de kleding, die de Sinesche Koningen gemenelijk gebruiken, heeft verworpen, en de Tartarische gebruikt, 't welk hy ook aan d' Amptlieden van zijn Hof, zijn voorbeelt navolgende, heeft bevolen te doen. Doch op dat de verscheidenheit van kleding, daar meê de Kaizer van de kleding der *Sinesche* Koningen verschilt, blijken zou, zo zal ik de beeltenis van de *Sinesche Tartarsche* Koning, en die van de Vader Adam Schal, Oppermanderyn in 't koninklijk Hof, en in de Vergadering der Starrekundigen, beide naar 't leven gedaan, gevoeghelijk hier byvoegen. De klederen van de Koning zijn met verscheide draken, en gepluimte van gevogelte, en met parrelen en gesteenten van onuitsprekelijke waarde verçiert, daar door hy de hoogste eerbiedigheit en ontsach tot zich, en schrik in de gemoeden zijner onderzaten ontsteekt. Maar d'oorzaak, van dat de genen, aan de welken toegelaten is voor de Koning te verschijnen, met nederhangende armen by de koninklijke zetel staan, is deze, dat de *Tartaren* ongeoorloft achten voor de koninklijke Majesteit of met de handen te zwieren, of met de beweging der voeten iets te bedryven, dat onbetamelijk voor zulk een groote Majesteit is. Hier uit spruit het dat zy gemenelijk als beelden, zonder de handen en voeten te roeren, en met d'ogen naar d'aarde gekeert, by hem staan, om door de nalating van de gewone eerbewyzing en plichtpleging zijn gramschap niet op hun hals te halen. De Koning schijnt door de zelfde stant der leden te tonen wat d'anderen moeten doen; en niemant dart in enige andere kleding voor de Koning verschijnen, dan in de gene, die de waerdigheit van zijn ampt, of d'opzigt van de koninklijke gesteltheit vereischt en voorschrijft, dewijl zo wel de Koning, als alle d'anderen, d'ampten der hovelingen aan hun verscheide kleding kennen. Dieshalven, datmen in de Vader *Adam Schal* zijn borstkleet met een kraanvogel verçiert ziet, dit wijst het ampt aan, dat hy in des Konings hof bedient. En dewijl het onbetamelijk schijnt te voet voor de Koning te komen, zo worden zy, te hoof ontboden zijnde, om daar enige zaken te verhandelen, van de dienaars, tot betuiging van de koninklijke heerlijkheit en pracht, in een heerlijke zetel van een *Kolaus*, of Opperraat, of in een minder zitstoel van een *Mandaryn* gemenelijk op hun schouders derwaarts gedragen. De kleding dan van de *Sinesche Tartarische* Kaizer, en van zijn opperste Raatsheer is zodanig, als men hier neffens uitgebeelt ziet.

Kleding van de Koning, en van de Vader Adam Schal.

Gestalten van 't lighaam der Sinezen voor de Koning.

Doch hoe veel deze kleding van die der *Sinesche* Koningen verschilt, zal de Lezer lichtelijk uit die afbeelding bemerken, de welke wy voor aan in de Lantkaart van 't Sinesche Rijk hebben vertoont, daar wy ook d'eige kleding der andere bezondere lieden van yder Lantschap uitgebeeld hebben. Voorts, in de tijt van Mattheus Rikcius, toen de *Sinesche* Koningen over 't Rijk heerschten, droegen de hoge *Kolaën*, of Opperraden, en de *Mandarynen* der Dingbanken een andere en verscheide kleding, gelijk deze volgende is, daar men de kleding van de Vader *Mattheus Rikcius*, aan de Leeraars van 't groot Westen eigen en bezonder, ziet, en die de Vaders N. N. voor d'inval der *Tartaren*, gemenelijk gebruikten.

De Sinesche verschilt van de Tartarische kleding.

D'andere beeltenis is van de Leeraar Paulus, door de gezeide Vader Rikcius al overlang tot het Christelijk geloof bekeert. Deze man, van zeer groot en deurzichtig vernuft, een groot *Kolaus*, of Opperraat van 't Rijk, en van hoge macht en achtbaarheit by de Sinezen zijnde, heeft ook de Christelijke Godsdienst zeer grotelijks, zo met zijn stem, als met geschriften, verheerlijkt. Maar dewijl de *Sinesche Historieschryvers* hun leven, en de grootheit van hun daden wijdluftiglijk

tiglijk hebben beſchreven, zo heb ik niet dienſtig geacht het zelfde hier weêr op te halen; en dieshalven zal 't genoech zijn dat ik de beeltenis van hen beide in Sineſche kleding hier by gevoegt heb.

De Koning, of Oppervorſt der *Sinezen* vertoonde zich, voor d'inval der *Tartaren*, als hy eertijts naar zijn zetel ging, in een hoge plaats, aan een groot veinſter, om daar, als zekere Godheit, gezien en aangeſchout te worden. Hy droeg in zijn hant een elpebene plaatje, om zijn aangezicht te dekken; en noch een ander plaatje omtrent negen duimen breet, en anderhalf voet lang op zijn koninklijke hooftpronk en voorhooft. Aan dit plaatje hingen geſteenten van onüitſpreekelijke waarde, zodanig op een rijg gevoegt, dat zy het voorhooft en aangezicht gantſchelijk dekten, en door zekere gemaakte ſchijn van goddelijkheit hem, hoewel tegenwoordigzijnde, buiten aanſchouwing hielden, en maakten dat men niets van zijn aangezicht kon zien. De gele verwe is des Konings, en de zelfde mag van niemant gebruikt worden. Zijn kleding is van dusdanige verwe, en met verſcheide draken van goutdraat beſtikt. Men ziet niet alleenlijk draken op des Konings klederen, maar ook in zijn geheel Palais, op zijn goude en zilvere vaten, en op zijn ander huisgewaad, daar zy ingeſneden, of opgeſchildert zijn: ja de daken en tegelen vertonen ook de gele verwe, en draken, die men daar op ziet, op dat men in 't koninklijk Palais niets zou zien, dat niet de koninklijke verwe ten toon ſtelt. Indien iemant die verwe, of draken tot zijn eige gebruik aanwendde en gebruikte, de zelfde zou, als een vijant van 't gemeen, met de doot geſtraft worden, zo hy niet van koninklijk Bloet geſproten was.

Wat de Sineſche Vrouwen aangaat, de *Sinezen* hebben deze gewoonte. De ſlechte lieden, en de genen van de gemene hoop kopen voor gelt een gemalin voor zich, die zy zo dikwijls, als zy willen, weêr verkopen. De Koning, en des Konings kinderen, d'edelheit van 't bloet ter zijden ſtellende, zien in hun huwelijken alleenlijk op de ſchoonheit des lighaams; en de Groten zelven trachten niet naar dusdanige huwelijken: zo om dat de koninklijke gemalinnen weinig vermogen, en, in 't Palais beſloten, voor eeuwig van 't gezicht hunner magen berooft worden; als ook om dat 'er, ſchoon d'overigheden, die over deze zaken ſtaan, de keur van dusdanige vrouwen gedaan hebben, weinig van deze gekorenen tot de koninklijke bruiloft verheven worden. De Koning heeft een gemalin, die de voornaamſte is, en die alleen wettig genoemt mag worden. Doch de Koning en erfgenaam van 't Rijk trout, behalven deze, noch negen anderen, die een weinig minder zijn, en wijders noch zesendartig anderen, die alle de naam van gemalin voeren. By dezen koomt noch een groter getal van boelinnen, die geen Koninginnen, en ook geen gemalinnen genoemt, maar enkelijk tot wulpſche welluſt bewaart worden. Deze voornaamſte gemalin alleen zit met haar gemaal aan tafel; en alle d'anderen zijn dienſtmeiden van de huisvader, en ſtaatdochters van de wettige gemalin; zonder dat het aan hen geoorloft is, in tegenwoordigheit van deze beide te zitten, maar altijt te ſtaan. De zonen van deze wijven noemen niet de gene, die hen gebaart heeft, hun moeder, maar de voornaamſte gemalin: ja 't is naauwelijks uit te ſpreken hoe naau de wijven in 't geheel Rijk, uit een ingebore ergwaan der *Sinezen*, bewaart worden, niet alleenlijk in 't openbaar, maar voornamelijk in hun eige huizen: en zy verbinden niet alleenlijk de genen, die hen van geen maagſchap beſtaan, maar ook de genen, die van hun maagſchap zijn, ja hun zonen zelven, door zulk een onverbrekelijke wet tot de zelfde t'onderhouden,

寵
D 2

窈

houden, dat, zo een vader, van gramschap ontsteeken, zijn volwasse zoon om enig bedreve misdrijf de gewone straf poogt te doen lijden, deze geen andere veiliger toevlucht en schuilplaats vind, dan de woning van de moeder: Want daar is hy vry, en kan daar veilig van alle vaderlijke macht en recht zijn, doch nooit anders, dan in zodanig een geval. De woningen van dusdanige vrouwen zijn zodanig geschikt, dat zy geen anderen konnen zien, en van geen anderen gezien worden; en dieshalven word niet, dan zeer zelden, verlof en vryheit van uit te gaan aan hen gegeven; en indien zy dit, uit oorzaak van de voorkomende noot, somtijts verkrijgen, zo worden zy echter in zetels, die met voordacht daar toe gemaakt zijn, zodanig gesloten, dat'er ook niet een spleet open gelaten word, om zich te vertonen, en t'openbaren. De *Sinezen* schatten voornamelijk de schoonheit der vrouwen naar de kleine gestalte, en ook naar de kleinheit der voeten; in voegen dat het geen, 't welk by ons gewrongen, lelijk en gedrochtelijk zou schijnen, by hen onder de blijken van schoonheit gestelt word. Hun voeten worden dieshalven van hun eerste jeucht, en zo haast als zy geboren zijn, en zo lang als zy leven in zwachtels en windsels zo naau gewonden, dat zy, door zodanige pijnen weêrhouden, naauwelijks konnen gaan, zonder zware pijn en smarte te gevoelen. Indien men hen naar de reden daar af vraagt, zo weten zy niets anders t'antwoorden, dan dat zy deze gewoonte alreê sedert tweeduizent en achthondert jaren onderhouden, volgens het voorbeelt van *Tachia*, gemalin van de Kaizer *Chei*, die over achtëntwintig hondert jaren de heerschappy over 't Sinesche Rijk in handen had. Deze vrouw wierd, gelijk zy achten, om haar wonderlijke en ongelooffelijke schoonheit, in 't getal der goden gestelt; en daarôm zijn zy gewent haar met recht de Sinesche Venus te noemen, en t'achten; en zy verdichten dat haar schoonheit nergens anders uit gesproten was, dan uit d'enge parsing der voeten, en uit der zelfder kleinheit. Maar anderen zeggen dat deze dwang en pranging der voeten volgens een wet der Wijzen ingestelt is, op dat de vrouwen zouden leren niet overäl, en op alle plaatsen in 't openbaar te zwerven, maar leren in huis te zitten, is 't niet vrywilliglijk, ten minsten door de belemmering der voeten.

Hun kleding is echter zeer zedig, en vol van deftigheit, daar meê zy zodanig bedekt en overtogen worden, dat men niets van hun lighaam bloot ziet, dan hun aangezicht. Zeker, ik wensch dat de vrouwen in verscheide plaatsen van *Europa* dit navolgden, ten minsten zouden wy zien dat het met de kuisheit van veel van hen anders gestelt zou zijn. Zy, en voornamelijk d'Edelen, en de genen, die in 't koninklijk Palais wonen, bewinden hun hooft met verscheide windsels, die met kostelijke gesteenten verçiert zijn; 't welk tot een aangename verçiering aan hen verstrekt. Hun klederen, met bloemen, vogelen en diergelijke verçierselen beweven, hangen tot op de voeten, doch zodanig, dat zy 't geen, in 't welk, gelijk zy achten, hun grootste schoonheit bestaat, niet bedekken. Voorts, om de tijt te verdrijven, zijn zy nu met hontjes, dan met vogelen, en met diergelijk tijtverdrijf bezich. Maar op dat de nieusgierige Lezer een naaukeuriger begrip van de kleding dezer adelijke vrouwen zou bekomen, zo heb ik dienstig geacht in deze bygaande plaat de kledingen van die Vrouwen, de welken in 't kaizerlijk Hof dienen, gelijk zy van de Vaders van onze Sociëteit uit *China* gebracht, en aan my gelevert zijn, te vertonen.

Tiende Hooftdeel.

Van de middel, die onze Vaders de Jeſuïten gemenelijk gebruiken in de Sinezen te bekeren.

INdien ooit in de werrelt enig Oppervorſtendom naar ſtaatkundige beginſelen, en naar 't voorſchrift van de ware reden opgerecht heeft geweeſt, zo dar ik zeggen dat het dat van de *Sinezen* is. Want ik bevind dat alles daar in met zo grote ordening opgerecht is, dat, gelijk alle dingen naar 't believen en de ſtiering der geletterden en Wijzen beſtaan, zo ook in 't gehele Rijk byna niets is, 't welk niet onder hen beſtaat, en van hen afhangt; en onder hen is niemant, die naar enige waerdigheit tracht, zo hy niet zeer overvloediglijk in de letteren en kunſten der Sinezen onderwezen is, en zo hy niet te voren door een ſtreng onderzoek der geletterden, met uitſluiting van alle gunſt van ouders en magen, waerdig gekeurt is om enig ampt waerdiglijk te bedienen; en yder verkrijgt zo veel te groter en waerdiger ampt, als hy in de kennis der wetenſchappen, en in de geleertheit der Staatkunde meer uitſteekt.

De Koning weet binnen korte tijt al't geen, dat in zijn Rijk gebeurt.

En zodanig zijn de genen, op welker ſchouders de gehele laſt van 't Rijk legt, de welken zy gemenelijk *Mandarynen*, of Statsvoochden en Lantvoochden noemen; de welken echter in zodanige ordening verſpreid zijn, dat'er in 't geheel Rijk niets gebeurt, 't welk niet door de brieven der minder *Mandarynen*, die onder hen ſtaan, aan de Koning bekent word gemaakt. En dewijl des Konings antwoorden en aanſpraken by alle anderen voor wetten verſtrekken, zo is'er niemant, die niet terſtont de wil van d'opperſte gebieder, op verbeurte van beroving van zijn ampt en waerdigheit, ('t welk het ergſte is, dat den Sinezen overkomen kan) poogt uit te voeren: en in zo groot en machtig een Koninkrijk gebeurt niet, dat de lagen en beſtekingen der uitheemſche, of de getrouheit en naerſtigheit der *Mandarynen*, of ook hun onächtzaamheit in daar over te waken, aangaat, en eindelijk de rekening der inkoomſten, en verdrukking der onderzaten betreft, 't welk niet door dusdanige *Mandarynen* eerſt aan de *Kolaës*, of Opperraden, en door dezen binnen korte tijt aan d'Oppervorſt zelf bekent word gemaakt: 't welk oorzaak is van dat yder 't ampt, dat hem opgelegt is, zonder inzicht op zijn magen, of op zijn andere vrienden, met ongelooffelijke naerſtigheit, en uit vrees van de ſtraf, die daar toe geſtelt is, waarneemt en bedient.

Wet, die den vreemdelingen d'ingang in *China* verbied, van d'onzen verwonnen.

Maar dewijl onder d'andere wetten deze wel de voornaamſte is, door de welke den vreemdelingen alle toegang in *China* afgezegt en toegeſloten word, zo blijkt uit het geen, dat wy hier voor verhaalt hebben, en uit de *Sineſche Hiſtorie*, die alreê van veel beſchreven is, hoe zeer d'onzen veel jaren lang gearbeid hebben om deze wet af te ſchaffen: welke dingen, die niet, dan na een ongelooffelijke arbeit van veel jaren door de goddelijke genade verkregen zijn, de verkondiging van de Chriſtelijke Godsdienſt gantſchelijk zwaar, ja byna wanhopig maakten, uit oorzaak van d'ontellijke klippen der zwarigheden;

Geen *Europer* kan zich in *China* verbergen, zonder bekent te worden.

te weten d'onkunde van de zeer laſtige taal, zo in te ſchryven als te ſpreken, daar door de vreemdeling, die daar in niet zonderling wel onderwezen is, zich niet kan verſchuilen, noch in 't openbaar verkeren, zonder voor een verrader bekent te worden, uit oorzaak van de zeden van dit ergwanenſt volk, of zonder in blijkelijk gevaar van gepijnigt en veroordeelt te worden, te geraken;

dewijl

dewijl d'*Europers* niet alleenlijk door d'uitſpraak van de Sineſche ſpraak, maar ook door de geſteltheit van 't aangezicht, en van 't geheel lighaam, daar in zy veel van de *Sinezen* verſchillen, nageſpeurt en betrapt zouden worden.

Niemant mag in *China* komen, 't en zy hy in de taal eerſt wel onderwezen is.

Toen men deze dingen door ervarentheit bevonden had, wierd beſloten en vaſtgeſtelt, dat niemant van d'onzen tot deze reis toegelaten en aangenomen zou worden, zo hy niet te *Makao* van de genen, die nieuwelijks het Chriſtelijk geloof aangenomen hadden, en daar als leermeeſters van de Sineſche taal gevoed en onderhouden wierden, in deze ſpraak wel, of ten minſten matelijk onderwezen was. En als zy met genoechſame kennis van deze taal in dit Rijk getreden zijn, zo zullen zy echter nooit enige vrucht van hun gedane arbeit bekomen, zo zy niet te voren door uitſteekende proeven van hun vernuft, daar de ſtantvaſtigheit van een apoſtoliſche Geeſt bygevoegt moet zijn, d'opperſte Mandarynen gunſtig tot hen hebben gemaakt. D'oeffening der overnatuurkundige beſpiegelingen, die zy niet bevatten, en der ſchoolſche ſcherpzinnigheden, of der hoge beſchouwingen heeft hier geen plaats; maar men moet met de proeven en betogingen der gevoelige dingen, die niet aan hen bekent, en die uit de Wiskunde genomen zijn, te voorſchijn komen, zo om verwondering t'ontſteeken, als om achting en geſach voor d'Europiſche naam te verkrijgen. Wijders, wat de zedige Wijsbegeerte aangaat, tot de welke zy zeer genegen zijn, men moet de blijken daar af tonen, niet met een ydele vertoning en pracht van woorden, maar met het voorbeelt van een zeer goed, uitſteekend en oprecht leven, dat verre is van alle werreltſche begeerlijkheden, gelijk aan apoſtoliſche Arbeiders, die de goddelijke Wet voortplanten zullen, paſt; om eindelijk, na dat men d'achting, die men zich uit de geleertheit heeft voorgeſchreven, en d'oprechtigheit der zeden verkregen heeft, tot overvloediger vruchten van de zielen te bekeren, daar men 't eigentlijk op gemunt heeft, voort te gaan.

De Groten moeten door uitſteekende gaven van 't vernuft verbonden worden.

Men moet met d'oprechtigheit des levens voorlichten.

Hoe groot gevaar men uit te ſtaan heeft, om de *Sinezen* tot het Chriſtelijk geloof t'overreden.

En gelijk men ziet dat de leerſtukken van 't Chriſtelijk geloof zo veel van hun inzettingen verſchillen, als de hemel van d'aarde, zo kan men ook niet zeggen hoe veel arbeit men deurworſtelen, en hoe groot gevaar men uitſtaan moet, om hen tot onz heiligſte Geloof, en tot des zelfs waarheit, behorelijk ten toon geſtelt, bequaam te maken. Men moet hier d'ydelheit van de veelheit der Goden, en de valſche en verdichte godheden van ontellijke goddelijke machten wederleggen, en de huwelijken met veel vrouwen, 't welk het zwaarſte van allen is, met gewicht van redenen en bewijzen vernietigen en omſtoten. Men moet hen hier d'onbegrijpelijke verborgentheden van onz Geloof, met de grootſte loosheit en behendigheit, inplanten; en hoewel zy in de gemoeden van veel menſchen aangenomen worden, zo kan en moet dit niet zo zeer aan de vlijt en naerſtigheit der onzen, als wel voornamelijk aan de behulpſame genade van de goddelijke Geeſt toegeſchreven worden: in voegen dat men de bekering van zo veel duizent zielen, ſedert omtrent tachtig jaren herwaarts, niet een werk van 't menſchelijk beleit, maar van de grote en uitſteekende God moet achten. En dewijl zy geduriglijk met deze tochten en reizen bezich zijn, hoe groot een gedult hebben zy van node, en in hoe gedurig een tuchtiging van lighaam moeten zy zich oeffenen! hoe veel laſteringen moeten zy afweeren, die de Satan, zo groot een goet benijdende, tegen hen beſteekt. De geen, die 'er luſt toe heeft, lees *de Hiſtorie van Vader Daniël Bartolus*, onlangs in d'Italiaanſche Taal uitgegeven, en hy zal zien hoe groot een menigte van deuchden, en hoe onbezwijkelijke yver van apoſtoliſche Geeſt nodig is om

zo

zo veel qualen ter liefde van Christus uit te staan, tot dat zy eindelijk de gewenschte vruchten genieten; en daaröm kan deze reden van d'Apostel Paulus bequamelijk op de zodanigen gepast worden: *Laat ons dieshalven in alle dingen ons zelven bewijzen als Gods dienaars in veel lijdsaamheit, in quellingen, in noden, in benaautheden, in slagen, in gevangenissen, in beroerten, in arbeiden, door eer en oneer, door quaad gerucht en goed gerucht, als verleiders, en nochtans waaráchtig, als d'onbekenden, en nochtans bekent, als stervende, en wy leven altijt, als getuchtigden, en niet gedoot, altijt de doding onzes Heren* JESUS CHRISTUS *in onz lighaam omdragende, op dat* JESUS *leven in onz sterffelijk vleesch geopenbaart zou worden.* (2. Cor. 6.) En dewijl de verkondiging van de goddelijke Wet zonder boeken uit te geven geen diepe wortelen in de harten der gener, die onlangs het Christelijk geloof aangenomen hadden, kon schieten, zo zal ik in deze plaats, als bequaam daar toe zijnde, hier af handelen, op dat te beter en klarelijker bekent word hoe nut en vorderlijk zy, door de menigte en verscheidenheit van hun werken, aan *China* hebben geweest.

Naamtafel der boeken, van onze Vaders de Jesuïten, tot aanwas en vordering der Sinesche Kerk geschreven.

D'eerwaardige *Vader Mattheus Rikcius van Macerate*, na S. Xaverius de Stichter en aanvanger van de tocht naar *China*, ontellijke kommer, gevarelijkheden en vervolgingen uitgestaan hebbende, heeft tot welstant van de Sinesche Kerk deze volgende boeken nagelaten. En vooreërst wat de Sinesche boeken aangaat, om zekere proef van de wetenschappen, die by hen onbekent waren, te tonen, en om de gemoeden der *Mandarynen* aan zich te verplichten;

(Klavius Telkunde in de Sinesche Taal gebracht.) 1. Zo heeft hy in de Sinesche taal uitgegeven *d' Oeffenige Wiskunde van de Vader Klavius*, daar in hy ook aanwees op welke wijze men de wortel uittrekken zou; 't welk te voren onbekent by hen was.

(Zes boeken van Euklides.) 2. Hy vertaalde ook *zes boeken van Euklides, met korte verklaringen, uit de Vader Klavius getrokken*, die van de nieusgierigen met grote blyschap en toejuighing van 't geheel Rijk aangenomen en ontfangen wierden.

(De Werreltbol van Klavius) 3. Hy gaf ook in 't licht een volkome verklaring *van de Werreltbol, gezamentlijk met de tafel van de* [a] *langte en* [b] *breette der Starren.*

[a] *Longitudo.* [b] *Latitudo.*

(Lantbeschryving.) 4. *De Lantbeschryving over de gehele kaart, op een tweevoudige wijze naar 't vernuft der Sinezen geschikt, tot aan die dag ongezien, gezamentlijk met het historisch verhaal van de zo kerkelijke als weerlijke Heerschappy der Koningen, en van de zeden der Volken, die in de gehele werrelt in aanzien zijn*; daar uit zy, niet zonder schaamte, eerst geleert hebben dat *China* niet de gehele werrelt, maar een zeer gering deel van d'aardkloot was, 't welk veroorzaakte dat zy, om d'onkunde van zo grote dingen, tegen zich zelven vergramt wierden.

(Naturelijke Wijsbegeerte.) 5. *Een treffelijke Verhandeling van de naturelijke Wijsbegeerte, of Natuurkunde; desgelijks een ander van de viervoudige voortbrenging der *verhevelingen.*

* *Meteora.*

(Sonnewijzerkunde.) 6. *Van de Zonnewijzers, of de Middel om Zonnewijzers toe te stellen*; van 't welk in *China* noch niets bekent had geweest, in de Sinesche taal verklaart.

(Astrolabiumkunde.) 7. Hy vertoonde ook door een korte en gemakkelijke wijze de middel en *'t onderwijs van d' Astrolabium, en de wetenschap om de zelfde te maken.*

(Zangkunst.) 8. *De Zangkunst, en de toestel van de Klavecimbel der Europers.*

(Zedige Wijsbegeerte.) 9. *De zedige Wijsbegeerte, daar in een Verhandeling van de Vrientschap begrepen is, en vijfentwintig besluiten, daar in het pit en merg van de gehele zedige Wijsbegeerte is verhandelt, zo om de hartstochten te regelen, als om naar het voorschrift van de Reden, en naar de*

de regelen van het leven in een zalige ſtant over te brengen, beſloten is.

Zedige verhandelingen.

10. *Het werk der tien Wonderſpreuken,* een boek, deur geheel China zeer vermaart in 't welk eerſtelijk gehandelt word *van 't onnut Tijtverdrijf*; ten tweeden *van d'elende van dit vergankelijk leven*; ten darden, *van de gedenkenis des doots, die zonder twijffel alle menſchen boven 't hooft hangt*; ten vierden *van de nuttigheit dezer overweging*; ten vijfden *van de nuttigheit van bequamelijk te zwijgen en te ſpreken*; ten zeſten *van de drie einden, of gemerken der boetvaerdigheit, en de redenen, daar door yder tot vaſten verplicht word*; ten zevenden *van 't onderzoek des gewetens, dat dagelijks gedaan moet worden*; ten achtſten *van 't Paradijs, en van de Hel, van de welken het eerſte aan de vromen tot een eeuwige vergelding, en de leſte aan de bozen tot een eeuwige ſtraf zal gedyen*; ten negenden *van d'ydelheit en hindernis der Voorzegkunde,* boven de welke in *China* niets meer gebruikt word; ten tienden *van de quaden, die de genen, de welken tot gierigheit overgegeven zijn, uit d'ophoping der rijkdommen overkomen.* Alle deze Verhandelingen wierden om de beſchaaftheit van hun betoogde waarheit, die zy vertoonden, niet alleenlijk in grote waarde en verwondering gehouden, maar ook van de geleertſten aller geletterden, Leo en Paulus, die het Chriſtelijk geloof aangenomen hadden, met verklaringen, en met zeer grote verkondigingen van lof, tot zeer grote nuttigheit en voordeel van geheel *China*, verheerlijkt.

Bellarminus Onderwijſing.

11. Maar het geen, daar af het geheel Sineſche Rijk de grootſte vrucht en nuttigheit der zielen trok, was *de Chriſtelijke Onderwijzing* van Bellarminus, van de welke men naauwelijks uitſpreeken kan hoe grote ontroereniſſen, en bewegingen van heilige aanprikkeling de zelfde in de harten der *Sinezen*, over hun voorgaand leven, in ongeloof overgebracht, veroorzaakt heeft, niet alleenlijk by 't gemeen volk, maar zelfs ook by de genen, die in dit Oppervorſtendom in de hoogſte geleertheit uitſtaken, te weten by de *Mandarynen, Kolaës*, of Opperraden, en Gelubden van 't koninklijk Palais, en by d'anderen. Want toen het gerucht van dit boek overal verſpreid, en het getal der gedrukte boeken te weinig was, wierd dit zelfde boek byna in alle Lantſchappen herdrukt, en overal zo wijt en breet verſpreid, dat 'er geen hoek was, in de welk het licht van de Chriſtelijke waarheit niet deurdrong.

12. Hy maakte ook *een Sineeſch Woortboek*, ten dienſt van d'onzen, 't welk ik in geſchrift by my heb, en dat ik gaerne in 't licht zou geven, zo men de koſten daar toe wilde doen. Sineeſch Woortboek.

13. *Hy vertaalde ook uit de Sineſche in de Latynſche taal* de Hiſtorie der oude Sinezen, *daar in de leerſtukken van d'oude lering der Sineſche Wijsbegerigen begrepen waren*; met dit gemerk, dat de dingen, die daar in ongerijmt zijn, en van 't waar voorſchrift der Reden afwijken, lichtelyker wederlegt zouden konnen worden. Sineſche Hiſtorie.

14. *D'algemene Hiſtorie van zevenëntwintig jaren*, de welke de gehele tijt, die hy in *China* geweeſt heeft, begrijpt, en de welke ſedert van de Vader Nikolaas Trigaucius uit d'Italiaanſche in de Latynſche taal vertaalt, en, in 't zeſtienhondertëntwaalfde jaar in *Europa* uitgegeven is. De Vader Martinus Martinius heeft daar na deze Hiſtorie vermeerdert, en in 't licht gegeven, zo veel de Koningen aangaat, die voor Chriſtus geboorte geweeſt hebben. Algemene Hiſtorie der Koningen van *China*.

De Vader *Nikolaas Trigaucius, een Nederlander van Douay*, gelijk hy beter kennis van de Sineſche Taal had, daar in hy met een onvermoeide yver zeer ervaren was geworden, zo heeft hy ook zeer veel aan 't Chriſtendom der *Sinezen* verdient. Hy, om de voortplanting van de Zending naar *China* meer te bevorderen, quam d'eerſte, in 't zeſtienhondertëntwaalfde jaar uit dit geweſt naar *Romen*, De Vader Nikolaas Trigaucius en zijn boeken.

en wierd overäl van alle de Groten in *Europa* met grote eerbewyzing ontfangen, en, derwaarts weêrgekeert, veröorzaakte, door de nieuwigheit en vreemdigheit der dingen, die hy met zich gebracht had, en die in *China* onbekent waren, grote achting en lof voor d'*Europische* naam, daar hy ook, behalven de voorverhaalde Historie van de Sinesche reis, in Latyn uitgegeven, *het kort begrip van de Sinesche Historie, in hondert en twintig boeken begrepen*, die hy met ongelooffelijke yver en arbeit deurbladert had, en *daar in de daden der Koningen, zo voor als na Christus geboorte in 't Sineesch Rijk verhaalt worden*, in 't Latyn stelde, zonder dat ik echter weet of de Historie van de dingen, die na Christus gedaan zijn, in 't licht zijn gekomen. Deze zijn bezigheden in de letteren worden in zeker *brief, in 't zestienhondertzevenëntwintigste jaar aan de Kardinaal van Parma geschreven*, gelezen, daar hy zegt dat hy dit voorverhaalde werk alreê gereet, en in alles tot de druk vaerdig, by zich heeft. Wijders, hy deê in de Sinesche taal drukken zeker *Werk, daar in hy de roomsche Almanach, zo veel de vierdagen en hoogtijden aangaat, naar d'Almanach der Sinezen, volgens de loop der maan, doch echter gevoeghelijk, en tot grote nuttigheit der Christenen, schikt en voegt.* Maar hy, door d'arbeit in des Heren Wijngaard afgemat, storf eindelijk, tot grote rou en droefheit der Christenen, en van verdiensten opgehoopt.

Roomsche Almanach naar de Sinesche, geschikt.

De Vader Jakobus Rho en zijn boeken.

Op dezen volgde *de Vader Jakobus Rho van Mylanen*, daar hy het hoog gezach der Wiskunde met de hoogste eer, en met grote lof van schranderheit veel jaren lang bekleet en verçiert had. Hy, met Trigaucius, die uit *Europa* weêr naar *China* keerde, derwaarts getrokken, vorderde binnen korte tijt zo veel in de Sinesche Taal, dat hy, 't zy men op zijn geschrift, of op zijn spraak ziet, in *China* geboren scheen: in voegen dat hy, behalven de grote vruchten, die hy uit de bekering der ongelovigen in 't Rijk van *China* voortbracht, ook veel boeken in de Sinesche taal, tot behulp der gener die nieuwelijks het Christelijk geloof aangenomen hadden, geschreven heeft, namelijk:

1. *Een brede en wijdluftige verklaring over Christus Gebed, onze Vader, en over de groetenis van d'Engel, in twee boeken begrepen.* — Verklaring over Christus Gebed.

2. *Drie boeken van de barmhartigheit, en van de godvruchtige en vruchtbare werken van 't Gebed, en van d'aalmoessen.* — Van de Werken der barmhertigheit.

3. *Geestelijke vermaningen van de heilige Moeder Theresia*, met een çierelijke stijl geschreven, en by alle menschen in hoge achting gehouden. — Geestelijke Vermaningen.

4. *Ephemerides, of Dagtafelen, daar in hy dagelijks nieuwe stoffe van t'overwegen aan de gelovigen verschaft, ten deel uit de heilige Schrift, en ten deel uit de heilge Outvaders getrokken.* — Dagtafelen.

5. *Van d'afsterving, en van de Vasten:* en gelijk hy een gedurig medegenoot der bezigheden van de Vader Adam Schal was, zo waren zy beide ook zo bezich met de vordering en welstant der Sinesche Gemeente te benaerstigen, dat zy grotelijks vorderden, niet alleenlijk in de Godsdienst deur dit Koninkrijk door hun geestelijke werken, die zy tot behoudenis der zielen uitgaven, maar ook door hun Wiskundige bezigheden op een wonderlijke wijze vast te stellen, en te bevestigen. Men zegt dat zy (gelijk hy zelf in zekere *Brief* gedenkt) meer dan *hondert van diergelijke werkjes van onderwyzingen*, met gemene vlijt en arbeit gemaakt hebben. En de Vader Rho, in de volle loop van zijn bezigheit, en voornamelijk van de verbetering des Almanachs, van een onbekende ziekte aangetast, ging over binnen weinig dagen tot een beter leven, met grote droefheit en rou der gener, die de verdiensten van deze man hadden gekent. Hy was een man, vol van d'apostolische Geest, en van ongelooffelijke stantvastigheit des gemoeds in tegenspoet, gelijk klarelijk uit die dingen blijkt, de welken hy, met zeer grote winst der zielen, in 't Koninkrijk — Van d'afsterving en Vasten. Omtrent hondert boekjes van verscheide zaken gemaakt.

rijk van *Sciam*, van welke Kerk hy met recht de Stichter genoemt mag worden, gedaan heeft.

De Vader Alfonſus Vagnonius.

Nu volgt *de Vader Alfonſus Vagnonius van Turin*, in de voorſtat, die *Truffarello* genoemt word, van het deurluchtig geſlacht der Vaganoniers geſproten. Hy, d'ydelheden des werrelts verlaten hebbende, verkreeg, zo haaſt hy in onze Societeit ontfangen was, ook *China* tot zijn lot, daar hy eindelijk, in 't zeſtienhonderténvijfde jaar na Chriſtus geboorte intrad, met zo grote vordering in de vreemde taal, dat hy by alle menſchen tot een wonder verſtrekte, en met zulk een grote winſt van zielen, dat hy, die in 't Lantſchap *Chianau* niet meer dan vijféntwintig Chriſtenen gevonden had, na zijn ballinſchap, die hem van d'ongelovige gelubde *Xin* aangezegt wierd, acht duizent Chriſtenen, onder de welken veel uitſteekende geleerden, en *Mandarynen* waren, naliet, Hy voorlichtte alle menſchen met zo grote heiligheit, dat hy niet alleenlijk van de genen, die nieuwelijks het Chriſtelijk geloof aangenomen hadden, maar ook van d'afgodendienaars zelven in hoge eer en achting wierd gehouden: in voegen dat hy, in de gehoorzaamheit der Chriſtelijke liefde alles aan allen geworden, en vijféndartig jaren lang, die hy in *China* overbracht, zo veel arbeit, gevaar en vervolging om Chriſtus wil uitgeſtaan hebbende, in *Chianceu*, op de negende van Grasmaant, in 't zeſtienhonderténveertigſte jaar, de kroon der heerlijkheit, gelijk wy godvruchtiglijk geloven, verdient heeft. Hy heeft veel boeken, tot welſtant van de Sineſche Kerk, geſchreven, namelijk deze volgenden:

Lof van Vagnonius.

De Boeken, die de Vader Vagnonius in de Sineſche Taal uitgegeven heeft.

1. *Zeven boeken van 't Leven der Heiligen en Apoſtelen, der Martelaren, Belyders, Kluizenaars, Maagden en Weduwen.*

2. *Van de verborgentheden der Vleeſchwording, lijding, doot en verrijzenis van de Heer Chriſtus, onze Verloſſer.*

3. *'t Leven en de Wonderdaden der heiligſte Godtbarende Maacht.*

4. *Van de vier Uitterſten.*

5. *Twee boeken van d'opvoeding der kinderen.*

6. *Van de liefde der Chriſtelijke Deuchden.*

7. *Van de navolging der Heiligen.*

8. *Tien Vertrooſtingen, tegen de tien Verdrukkingen geſtelt.*

9. *Verhandeling van 't begin en einde des Werrelts.*

10. *Van de goede beſtiering aller Staten, naar de vijf ordeningen, by de* Sinezen, *in de zedige Wijsbegeerte gebruikt*, een boek, dat, gelijk het krachtig in gewicht van redenen is, ook overal by yder in hoge achting word gehouden.

11. *De zedige Wijsbegeerte, de welke de burgerlijke en huiſſelijke kennis begrijpt, met uitſteekende gelijkeniſſen, en treffelijke ſpreuken verçiert.*

12. *De naturelijke Wijsbegeerte, van d'onvolmaakte gemengden, dat is van de *Verhevelingen, en van hun oorzaken.* * *Meteora*

13. *De Werreltkloot, op een treffelijke wijze aangewezen; en tot nuttigheit der zielen verklaart.*

14. *Samenſpraak van verſcheide naturelijke en zedige ſtoffen, met een aangenaam verhaal van Hiſtorien en voorbeelden verçiert.*

Doch het voortreffelijkſte van alle zijn werken was zijn levendig voorbeelt aller deuchden, die hy in zich vertoonde, en daar door hy, met grote ſtichting van alle menſchen, altijt voorgelicht heeft.

Nu volgen de genen, die door hun werken ook tot een wonder van d'*Europers* verſtrekt hebben, van de welken vooreerſt geweeſt heeft *de tweevoudige algemene Hiſtorie van de Vader Trigaucius*; daar na *d'Indiaanſche Plinius van Joannes Terencius*, van de welk wy hier voor geſproken hebben. Hier op volgt *de Vader Alvarus Samedus uit Portegal*, die *de Sineſche Hiſtorie van zijn tijt* met een naaukeurig onderzoek in 't licht gegeven heeft.

De Hiſtorie van de Vader Alvarus Samedus.

Op deze volgt *de Vader Filippus Marinus*, die eindelijk *het Hiſtoriſch werk van Japon, China, Tonchinum, Laium en Konchinchina* uitgegeven heeft..

De Vader Filippus Marinus, en zijn Hiſtorie.

De Flora van de Vader Michaël Boimus.

Gelijk ook *de Vader Michaël Boimus uit Polen*, die te Wenen *de Sinesche Flora*, dat is *de Historie der planten, vruchten, bloemen, en van enige beesten*, met een treffellijke toestel van afbeeldsels in 't licht, ten dienst van onz *Europa*, heeft gegeven. Hy heeft ook zeker boek toegestelt *van de klopping der slagäders in de zieken, daar door de Sinesche Geneesmeesters een wonderlijke kennis der ziekten bekomen*: doch of men dit boek in 't licht gegeven heeft, is noch niet tot mijn kennis gekomen.

Onderwijs van de klopping der slagaders by de Sinezen in 't gebruik.

Sinesche Jaarboeken.

Ik zal hier niet van *de Sinesche Jaarboeken, noch van de brieven* spreken, *die uit* China, *zo aan d' Oversten, als aan bezondere vrienden van de Sinesche zaken geschreven zijn*, van de welken het getal ontellijk zou wezen.

Brieven aan bezondere lieden.

De Sinesche Atlas van de Vader Martinius.

Maar *de Vader Martinus Martinius van Trenten*, die ik hier voor geprezen heb, heeft echter alle dezen verre overtroffen. Want deze is de Beschryver van *de Sinesche Atlas*, een groot en wonderlijk werk, daar in niet alleenlijk niets van die dingen nagelaten is, de welken men zou konnen wenschen, 't zy men op de wonderlijke werken van de natuur en kunst ziet, of opzicht op de zeden en Godsdienst neemt; maar daar in ook grote begeerte van naspeuring der onbekende dingen voor de nieusgierigheit der Europers nagelaten word; t' Amsterdam van Joannes Blaau met zestien heerlijke en kostelijke Lantkaarten uitgegeven, daar in hy de gehele Lantbeschryving van 't Sinesche Rijk voor ogen stelt, met byvoeging van *de Historie der Tartarische oorlog*, daar in hy beknoptelijk de schrikkelijke uitgangen der dingen, en d' ongehoorde omkeeren beschrijft, en, als in een Spiegel, voor de Koningen en Oppervorsten vertoont.

Zijn Tartarische oorlog.

Verklaringen over de voorverhaalde boeken, door de Sinesche Geletterden toegestelt.

Dit zijn de werken, door de welken onze Vaders van de Societeit, onvermoeide Verkondigers van de Christelijke Wet, met winst van ontellijke zielen, niet alleenlijk met hun woorden en voorbeelt, maar ook met hun pen, *China* verheerlijkt hebben. En deze werken wierden van alderhande slach van menschen met zo grote graagheit aangenomen, dat zy, by gebrek van afdruksels, niet alleenlijk dikwijls herdrukt, maar ook met de verklaringen van de voornaamste geletterden, zo *Mandarynen*, als *Kolaës*, of Opperraden, met een uitsteekende stijl geschreven, tot grote lof van 't Christelijk geloof, deur het gehele Rijk weêr uitgegeven wierden: op dat zy door deze middel de genen, welker tegenwoordige onderwijzing en verkondiging van 't goddelijk Woort zy niet konden genieten, in hun vruchtbare werken als tegenwoordig zouden aanmerken, en de leerstukken van de hemelsche lering, die zy onderwijzen, in het diepste van hun hart insluiten en bewaren: en dieshalven zou men misschien met recht konnen twijffelen, of 'er meer door 't lezen van diergelijke werken, dan door het tegenwoordig onderwijs der Vaderen de kennis van de ware God hebben bekomen, en zich by de Kerk vervoegt. Immers dit is zeker, dat veel menschen, uit de lezing door een straal des goddelijke Geests getroffen, zich by de genen hebben vervoegt, door welker boeken zy zo verre voortgeraakt waren, zo om kennis by hen te bekomen, als om hen hun twijffelingen voor te stellen.

De Boeken dan, die in 't zestienhondertzesendartigste jaar na Christus geboorte van de Vaders van onze Societeit geschreven waren, maakten een getal van driehondert en veertig uit, die ten deel in de zaken van de Godsdienst, en ten deel in de Zedekunde, Natuurkunde en Wiskunde uitgegeven waren.

Getal der Boeken, van de Vaders Jesuïten uitgegeven.

Want toen, door d' aanwas van de menigte der Gelovigen, de Vaders, onmachtig voor zulk een groot getal, aan alle niet konden voldoen, zo rees hier uit, door een raat, die warelijk heilsaam was, d' inzetting der Katechisten, zekere mannen, die, in de verborgentheden en geheimenissen van de goddelijke

Inzetting der Katechisten, of Onderwijzers.

Wet

Wet wel geoeffent, en in yver van d'Apostolische geest, en naar de behoudenis der zielen brandende, aan anderen de weg ter zaligheit konnen tonen. Zy worden niet lichtelijk tot dusdanig een ampt aangenomen en ontfangen, zo zy niet sedert veel jaren proeven van bestandige deucht, en van een heilig en oprecht leven getoont hebben. Hun ampt is de straten en wegen deur te gaan, op dat zy, zo zy by alle voorkomende gelegentheden enige kinderen wechgeworpen of verwareloost vonden, hen met gewijd water zouden dopen, door hun woorden en voorbeelt des levens d'ongeleerden en ongeoeffenden tot de kennis van de ware God geleiden, en geestelijke werken aan de genen, die hen niet hebben, meêdeelen, de voorkomende twijffelingen oplossen, en in dezer voegen voor Christus gewin doen. En gelijk men in onze Kerken de beginselen en gronden van 't Christelijk geloof op grote tafelen met çierelijke letteren ziet geschildert, en overäl aan de muur geplaatst, zo is 't het ampt van deze onderwijzers in de geloofstukken op zekere tijt van de dag, daar in de Heidenen, door nieusgierigheit aangelokt, in grote menigte te zamenvloejen, in de Kerk te wachten, en de waarheit van

Hun Ampt.

deze opschriften aan de genen, die begerig daar naar zijn, te verklaren, en d'ydelheden der valsche goden aan hen te tonen, en hen daar na tot wijder onderwijs in hun huis te nodigen: ja men kan naauwelijks zeggen hoe groot een winst van zielen Gods Kerk jarelijks hier door bekoomt. Wijders, deze Onderwijzers zijn verplicht dagelijks rekening aan die Vaders te doen, de welken in die plaatsen over hen staan, en reden van 't geen, dat zy in die dag bedreven hebben, aan hen te geven.

Maar op dat de Lezer de wijze en middel zou zien, volgens de welken voornamelijk zo d'onzen, als deze Onderwijzers de verborgentheden van 't geloof aan de Heidenen en Afgodendienaars voorstellen, zo heb ik dienstig geacht uit het werk, dat zy d'inhout van de goddelijke Wet noemen, de voornaamste leden van 't Geloof, van d'enige en ware God, van de vergelding der rechtvaerdigen, en van de straf der bozen, hier by te voegen.

De Lezer heeft hier aan te merken dat, dewijl de Sinesche taal zeer veel van d'onze in de wijse van te spreken verschilt, het geen wonder is dat de vertaling seer naau aen de woorden gebonden, enigsins krom, kreupel en gedraait is.

Sineesch en Neêrlantsch Kort begrip

Van de

GODDELYKE WET.

Sineesch.	Neêrlantsch.
Tien̄ chù xim̀ xiaó iŏ ŷen.	*Inhout van de goddelijke Wet.*
1. *Hoĕ uén, Tien̄ chu guéi hô? Tuĭ yuĕ. Tien̄ chù fi tā, ciĕ sem̄ Tien̄, sem̄ tĭ, sem̄ xin̂, sem̄ gin̂ siû uán uŭ chĭ tá chú çāì yĕ.*	1. Misschien vraagt iemant wat word GOD genoemt? Antwoord. GOD is niets anders, dan de Bestierder aller dingen, gelijk ook de grote Bestierder en Heer aller dingen, die de Hemel gemaakt heeft, die d'Aarde gemaakt heeft, die de Geesten gemaakt heeft, die de menschen gemaakt heeft.

Inhout van de goddelijke Wet, daar in de nieuwelingen gemenelijk eerst geoeffent worden.

2. *Tiēn, tĭ, gin uŭ ċiēn uû, ùlh heú yeù: çĕ tiēn tĭ gîn, uŭ chĭ çiên, pĭ yèu yĕ có chù çài ỳ sem̄ chĭ*

2. De hemel, d'aarde, menſchen, (en alle) dingen waren te voren niets, en hebben ſedert geweeſt. Dieshalven, voor de Hemel, aarde, menſchen, en alle dingen heeft te voren enig Heer nootzakelijk geweeſt, op dat hy die ſcheppen zou.

3. *Kaî uán uŭ pú úem çú ċhim̂ kiaî yeu, sò ỳ ċhim̂ chĭ chĕ yû leû ïaî fam̂ uŭ pú nem çú kĭ, pĭ chim̂ iū cūm ciām chĭ xeù;*

3. Dewijl alle dingen niet uit zich zelven konnen worden, zo hebben alle (dingen) dit van (de geen) uit de welk zy gemaakt zijn, of hun maker; gelijk de torens en huizen niet van zich zelven opgerecht konnen worden, zo worden zy nootzakelijk door de hant van de werkman voltrokken.

4. *Cĕ tiēn tĭ jin uŭ ngān nêm cú caó, caó chĭ chĕ ciĕ sò guéi tiēn chù iĕ. jŏ xi chim̄ pùēn ċu, tem̀ gûei xiŏ ċù*

4. Dieshalven, de Hemel, d'aarde, de menſchen, en ſchepſelen, hoe konnen zy van zich zelven geſchapen worden? Daar is dan een maker van die dingen, de welk wy God noemen. Indien de menſchen d'eeuw *Pùēn cù* noemen, en andere diergelijken, en d'eerſte grootvader (Vader) noemen;

5. *Iĕ cái yèu tiēn tĭ chĭ heú, kiāi yèu fú mù sò sem̄ ùlh ỳ kî gûei kāi hoèn tun̄ sem̄ tiēn tĭ jîn uû, chè tá ngá ỳ.*

5. Zo hebben dezen ook geweeſt na dat de Hemel en d'aarde heeft geweeſt, zy hebben alle vader en moeder gehad, van de welk zy voortgebracht zijn, en van hen de Schepper des Hemels en der aarde, der menſchen, en der dingen te maken, is grote doling.

6. *Hoĕ yuĕ tiēn ti jîn uŭ kĭ iûe tiēn chù ùlh sem̄ càn uén: çu tiēn chù yeû xûi sem̄ hù? Túi yuĕ, tiēn chù nài.*

6. Iemant zal zeggen. De Hemel, d'aarde, de menſchen, en dingen, dewijl zy van God in zijn ſchepping afhangen, dar ik vragen: Deze God, van wie hangt hy af in zijn ſchepping?

7. *Ván uŭ chĭ xen̄ iuên jû yèu sò yeû sem̄; cĕ fi tiēn chù ỳ kái uŭ, hoĕ yèu xĭ chûm̄ ju ċaò mù niào xeú hoĕ yèu.*

7. Antwoort. God is d'eerſte wortel, en 't beginſel der dingen; indien hy in zijn ſchepping * afhangelijkheit had, (of van iemant af hing) zo zou hy door dit zelfde God niet zijn:

* *Dependentia.*

8. *Xĭ ùlh uû chum jû tiēn tĭ xin̄ kòe kiĕ jin̂ chí lim̂ hoên goê tiēn chù uû xĭ uû chum̄ ùlh nêm xĭ chum̄ uán uŭ chè.*

8. Want de dingen hebben of een begin en einde, gelijk de kruiden, bomen, gevogelte en kruipende dieren, of een begin, en geen einde, gelijk de Hemel, d'aarde, d'Engelen, duivelen, en de verſtandelijke zielen der menſchen; God alleen is zonder begin en einde, en kan begin en einde aan alle dingen geven.

Indien

9. *Vû tiēn chù cĕ ûû uû y pí jû yĕ cò xú kí hoē qùo chī yĕ kŏ can kiāi yêu kēn ùlh semī uû kēn cô kiat uû nài.*

10. *Chī xú chī xeñ, cú uû tà xemī sò yeû semī yè. Tiēn chù kī xí uén uŭ chī kēn tì hô yeû semī hū?*

11. *Tiēn chù cū semī uán sieñ cai pĭ tiēn tĭ, hoá semī uū liú chī chū cumī jên heú hoá semī yĕ nân yĕ niù nân mîm iă tàm.*

12. *Niù mîm ngĕ uă ciĕ çù úlh jîn uû fû mù ùlh gueî uân mîn chī iuên, cù kī iû, pù kiû sieñ ſŏ pû sĕ kiāi yèu.*

13. *Fú mù sò semī ulh pù mieǹ çào ĕhî hoái sù ỳ Tiēn chù kī xùi tieǹ tĭ gĭn uŭ chiñ chù, yeú semī uan uŭ y*

14. *Gueî gîn iúm cĕ, ngù gîn ngài kĭm tieñ chu tamī gên chī lì iè, pú ngái kimí, pieǹ tĕ tá ſiú. Pí xoām cīn semī có lh*

15. *Cù xĕ chī ȳ chī kiaó chī jŏ gueî çù chè pù chī ximī fú mù, piĕ gueí chī pú hiaó çù ʼlh tĕ tá çuĭ hoám tieñ.*

9. Indien'er geen God was, zo zouden'er geen andere geſchape dingen zijn. *Tot een voorbeelt.* De bloemen, vruchten, takken, bladen en ſtam groejen alle uit de wortel; indien'er de wortel niet is, zo zullen'er daar door ook d'andere dingen niet zijn; maar

10. Als men aan de wortel van de boom koomt, zo is'er gantſchelijk geen andere wortel, daar zy uit groejen, of voortkomen. Dewijl God de wortel en grontveſt aller dingen is, uit welk ander ding kan hy zelf voortkomen?

11. God, toen hy eerſt alle dingen heeft geſchapen; heeft in 't begin de Hemel van d'aarde afgedeekt; hy heeft alderhande dingen geſchapen; daar na heeft hy 't mannelijk en vrouwelijk geſchapen: het mannelijk is Adam genoemt.

12. De vrou is Eva genoemt; want deze twee menſchen hebben geen vader en moeder gehad, en zijn d'eerſte ouders aller volken; alle d'anderen (gelijk *Fó kì*) zonder uitzondering der gener, die zy voor onſterffelijk houden, hebben alle

13. Vader en moeder, uit de welken zy voortgekomen zijn, en hebben niet konnen mijden dat zy vroeger of ſpader bedorven, of ſtorven. God, dewijl hy de ware Heer des Hemels, der aarde, der menſchen en dingen is, heeft ook te gelijk alle dingen geſchapen,

14. Op dat zy tot gebruik der menſchen zouden zijn, by gevolg paſt het gantſchelijk aan ons menſchen, God lief te hebben en t'eren; met niet lief te hebben en t'eren word terſtont een groot ſchelmſtuk bedreven. *Tot een voorbeelt.* Twee ouders brengen een zoon voort,

15. Zy voeden, kleden, onderwijzen hem; indien de zoon zijn vader en moede niet weet t'eren, zo zal hy immers ongehoorzaam genoemt worden; en hy zondigt zeer zwarelijk; hoe veel te meer, dewijl

God

16. *Chù xĭ giñ tá fú mù, 'lh cò pú ngái kiḿ chī hū, çà uán uŭ chī chù kĭ miḿ cĕ, xĭ giñ chī sù ý guêi kiái ỳ*

16. God d'opperſte Vader der menſchen is, is het onbetamelijk hem niet lief te hebben, en t'eren. Dewijl nu al verklaart is, dat God de Heer aller dingen is, zo kan men lichtelijk de zaken der menſchen van deze eeuw verklaren.

17. *Fû giñ pùen yeù hoên pĕ leàm tuoñ kī pĕ suī hoái 'lh sù, kī hôen chuñ pú nèm miĕ, kaĭ xĭ xám chī hoêm yèu sān teḿ.*

17. Deze menſch heeft naturelijk twee delen, ziel en lighaam; en hoewel zijn lighaam bederft en ſterft, zo kan zijn ziel tot in eeuwigheit niet verdelgt en uitgebluſcht worden: want in deze eeuw hebben de zielen drie verſcheidenheden.

18. *Hiá sèm yuĕ, señ hoén ciĕ çaò mŭ chī hoên yĕ çù hoên fû çào mŭ y ceñ 'lh chàm, çao mŭ, pĭ can tŭon cŭ cào.*

18. De minſte Ordening en Staat word groejige ziel genoemt, te weten de ziel der kruiden en bomen. Deze ziel helpt de kruiden en bomen om te leven, en te groejen. D'afgeſnede kruiden en bomen drogen uit.

19. *Kī suí siāo miĕ yên chañ tèm yuĕ kiŏ huên, ciĕ kiñ xeu chī hoên çù hoên nêm fû kîn xeú sem chàm lh' yeú sù*

20. *chì ỳ 'lh mú xĭ tiḿ, y kèù pĭ tán hieú ỳ chī tì kiò tuḿ yàm tāń pú nèm luń, chĭ sù lh̆ hoên*

19. Der zelfder ziel volgt en word uitgebluſcht. De middelſte Ordening en Staat word gevoelige ziel genoemt, te weten de ziel der vogelen, en kruipende
20. dieren. Deze ziel geeft aan de vogelen en kruipende dieren macht van te leven, en te groejen, en maakt met enen dat zy door d'oren en ogen horen en zien, door de ſmaak en neusgaten ſmaken en rieken, en door d'andere leden des lighaams pijn en jeukſel gevoelen: maar zy konnen echter niet redeneren, en overwegen; en als zy ſterven, word de ziel ook uitgebluſcht.

21. *[ý miė yèn xám sèm yuĕ lîm hoên ciĕ gîn hoên ỳe. çú kiĕn hân sēm kiŏ lh̆ hoên chī nêm, xĭ ý nèm fû gîn señ chañ. Kiĕ chī kiŏ, lh̆ yèu sù chī nêm pién chúm lĭ, ỳ ým uán sú kī xiñ ſuī sù lh̆ çù liḿ, hoên yum̀ cún pú miĕ:*

22. *kú xĭ kieñ gîn sù pá sù gîn, pú pá sù mèm xeù, chè yêu gîn sím chī lîm nêm kiŏ gîn sù chī héu, xán yeù vĭ sù.*

21. D'opperſte Ordening en ſtaat word verſtandelijke ziel genoemt, te weten de ziel van de menſch. Deze behelſt te gelijk het vermogen der twee zielen van te groejen, en te gevoelen; en dieshalven kan zy aan de menſch het vermogen van te leven, en te groejen geven; en met
22. enen ook van te gevoelen: wijders geeft zy aan hem vermogen van alle reden t'onderſcheiden, tot onderſcheiding van alle dingen; en hoewel zijn lighaam ſterft, zo word echter zijn ziel eeuwiglijk bewaart, en niet uitgebluſcht: Dieshalven vrezen de menſchen van deze eeuw zo zeer de dode menſchen, zonder

voor

voor de dode beesten te vrezen. Dit spruit uit de naturelijke redenering van de mensch, namelijk dat na de doot der menschen noch aanmerking kan zijn: Wijders de ziel van de mensch

23. *Chi hoên çái kô kiú lĥ kín xeú hoên ciûen sàn uû kò kim ngò yè. Kí chi gîn hoên pú miĕ, yeú pú cò sin lûn.*

23. Blijft niet doot, en dieshalven kan zy vrezen: maar de ziel der kruipende dieren word gantschelijk vernietigt, en kan ons geen vrees indrijven. Dewijl wy weten dat de ziel van de mensch niet vergaat, zo past het ook niet de doling van de zielverhuizing, te geloven; het

24. *Hoê lŏ táo chi miéu xuĕ im chi sem ciên guêi xén iû gûei ngó kî hôen cô ỳ sù hoù fù tien chù xin puen tim yèn*

24. past te weten in de tijt des levens goet en quaat te doen. De bezondere zielen der menschen gaan na de doot naar Gods oordeel, daar zy bepaalt en vastgestelt hebben

25. *Chú fuēn chú sò, kî yĕ çái xám lĥ yèu uán fò, çiĕ sò gûei tien tam, xàm xên chi sò ye: kí lĥ çái hiâ, lĥ yèn.*

25. De plaats van hun vergelding; d'een plaats is boven, en heeft alle gelukzaligheit, te weten die des Hemels hof genoemt word, dat is de plaats van de goeden te vergelden: de tweede plaats is beneden, en heeft

26. *Ván kù, ciĕ sò gueí tĭ yŏ; fă ngó chi sò yè; kaí tien chù chi cūm, uû xen pú xàm uû ngó pú fă: gên hién xĭ*

26. Alle bitterheit; te weten die de gevangenis der aarde genoemt word, een plaats om de quaden te straffen: want de Heer is ten hoogsten rechtvaerdig; daar is geen goet, 't welk hy niet vergeld, daar is geen quaat, 't welk hy niet straft. Nochtans in de tegenwoordige eeuw

27. *Yĕ yèu gûei ngó lĥ fú quèi ngân lô; chè guêi xén lĥ pîn, cien cù nán chè, xĕ nai tien chù tái kî gîn chi sù gên.*

27. Zijn'er enigen, die quaat werken, en rijk, geëert, gerust, en blijde zijn; Daar zijn, die goet werken, en arm, veracht, en van elenden gedrukt zijn; 't is zeker dat God naar de doot van die man wacht, en

28. *Héu çiù xén hoên lĥ xim tien tam xèu uû kiúm chi fò ciù ngó hoên lĥ chĭ tĭ iŏ, xeù uû kiûm chi him ye sù uû*

28. Dat hy daar na de ziel van de goede ontfangt, en naar 't Hemelshof opvoert, om d'eeuwige gelukzaligheit te genieten; en dat hy de ziel van de boze aanneemt, en haar naar de gevangenis van d'aarde zend, om straffe zonder einde t'ontfangen. Indien wy niet toestaan dat'er zijn

29. *Tiĕn tâm tĭ iŏ chi xàm fă ỳ páo xĭ gin sò guêi chi xen ngó kî pú uàm ledo xén gîn, piên ỳ ledo ngó gîn, hô*

29. Vergeldingen en straffingen van 't Paradijs, en van de hel, om de menschen van d'eeuw te vergelden, die goet of

30. *Tĕ guéi tieñ chù chĭ cūm hū. hoĕ yuĕ: xeń ngó chī páo yĕ yeù hién xĭ? hô jû yuĕ xĕ lim̀ xèn ngó chī pào hiên.*

31. *Tâi iū xim̄ heû, cĕ iù gīn pû chī xiñ héu chī ym̀ hó ỳ ieñ tieñ xám chī yèu chù; hū cú châm yèu fań ỳ chè*

32. *Yú çāi hŏ kieñ nán ỳ chîm kī ciên, lĥ kiái kī héu. xún lì chè mûm kiĕ fū chī kiám, ỳ çhêu iū uàm lĥ kiûen kī*

33. *Lâi yè yŏ yeù gûei xén chè lĥ piñ cién xù nán hoĕ nài yñ guéi, xén chī chum̄ yèu siào quó ngó kú tieñ chù ỳ xĭ*

34. *Hién pào chī chí sù heú cĕ jŭ çieûn fŭ chī yŭ yùm hiam̀ châm ló ỳ yeù guêi chè lĥ fū quéi ngân ló nàì ȳn*

35. *Hîm ngó chī nùi kiēn yeù vī xén kù tieñ chù ỳ xĭ xàm chī kié kī sù héu cĕ hién xin ȳn chī; iŭ yùm xeù uán*

36. *Kù ỳ xì gīn yŏ miên hiá ti yŏ xeù uán xù, lĥ tĕ xám tieñ tám hiam̀ vań fù piĕ yáo sañ kień kî yĕ yao.*

quaat doen, hoe zullen de goeden niet bedrogen worden? en de quaden een beter lot genieten? en hoe kan God ten hoogsten rechtvaerdig genoemt worden?

30. Iemant zal zeggen: Is'er in de tegenwoordige eeuw ook geen loon van goet en quaat? Hoe is't gelegen? Antwoort. Laat ons onderstellen dat de genen, die de vergelding van 't goet en quaat ontfangen, gantschelijk tot na de

31. doot wachten, zullen d'ongeleerde menschen hier door van de vergelding, die na de doot is, onkundig zijn? en hoe zal men aan hen bewijzen dat de Heer boven de Hemel is? dieshalven de genen, die de gerechtigheit overtreden en breken,

32. Vallen gemenelijk in elenden, gevarelijkheden en kommer, om de voorgaande (zonden) te verbeteren, en d'aanstaande te mijden. De genen, die de reden gehoorzamen, ontfangen een nederdalende zegening, op dat de zelfde met hun voorgaande weldaden overëenkomen zou, en zy tot aanstaande weldaden

33. aangeprikkelt worden. Maar indien enig weldoender behoeftig, ongeëert, en vol van kommer en elenden is, dit geschied misschien daaröm, om dat zy onder de goede werken een weinig quaat hebben. Dieshalven God met deze dingen

34. Tuchtigt hem tegenwoordiglijk: maar na de doot geleid hy hem naar de plaats van de volmaakte gelukzaligheit, om d'eeuwige gelukzaligheit te genieten. Indien enigen quaat werken, en ech-

35. ter rijk, geëert, en naar d'eeuw zalig zijn, dit gebeurt daaröm, om dat zy in hun qualijk werken enig goet vermengt hebben; dieshalven vergeld God hen met deze tegenwoordige gelukzaligheden: maar na de doot werpt hy hen zeer diep in de duistere gevangenis, op dat zy eeuwiglijk al-

36. le bitterheit ontfangen zouden. De menschen van deze eeuw, indien zy begeren te mijden dat zy niet ter helle afdalen, om alle pijnen te lijden, en

en dat zy ten hemel opklimmen, om alle gelukzaligheit te genieten, zijn gantſchelijk drie dingen nootzakelijk.

37. *Chi giń tieñ tâm chi chù ciĕ tieñ chù yè xí gîn hiĕ chú tā gîn chi uŏ, sieñ yáo gîn kĭ uŏ chi.*

37. Vooreerſt is nootzakelijk te kennen de Heer van 't Paradijs, namelijk God. De menſchen van deze eeuw, om in eens anders huis te wonen, is vooreerſt nootzakelijk, dat zy de Heer van dat huis kennen; dan konnen zy 'er ingaan, en blijven: Hoe veel min zal de geen, die de Heer des hemels niet kent, konnen naar de plaats van d'algemene gelukzaligheit opklimmen, en daar in treden. Ten tweeden is nootzakelijk, te weten, de weg naar de hemel, namelijk Gods Wet.

38. *Chù fam cò jŏ [chú: hoám uĭ chi tieñ chù nêm xám jŭ uán fŏ chi sò kĭ lĕ jáo hiào sĕ tieñ tâm chi lú ciĕ tieñ chù chi sáo.*

38.

39. *Yè xĭ gîn pú chi sò yŏ uàm chi lú cĕ pú sĕ chi lĕ uí chi tieñ tam chi lú cò chĭ chi fŭ kĭ sān piĕ*

39. De menſchen van deze eeuw, niet wetende de weg, daar zy naar ſtrekken, konnen daar door niet derwaarts komen; en iemant, de weg naar de hemel niet wetende, zal hy konnen derwaarts geraken?

40. *Yáo hiên sò ỳ chi kaĭ gîn sui ỳ chi sò yŏ uam chi lú jò çái kiā hiên çó lĕ pû chŏ hîm kiuĕ pú sĕ taò.*

40. Ten darden is gantſchelijk nootzakelijk, langs die weg, de welk zy weten, te gaan; Want de menſch, hoewel hy de weg weet, die hy begeert te reizen, zo hy echter t'huis leeg zit, en niet uitgaat, om voort te gaen, geenſins zal hy 'er toe geraken.

41. *Cĕ yŏ xám tieñ tâm uán fŏ chi chû piĕ siū hîm tieñ chù xim kiáo chi sú ỳ. Hoĕ yuĕ*

41. Op gelijke wijze, de geen, die naar 't Paradijs, de plaats van alle gelukzaligheit, begeert op te klimmen, is gantſchelijk nootzakelijk dat hy de werken van de goddelijke heilige Wet doet. Iemant zal zeggen: God is de Heer des hemels, der aarde, der menſchen en dingen, en zijn lering is te gelijk de weg naar 't Paradijs: Ik heb dit nu klarelijk gehoort en verſtaan: nu wenſch ik te volgen de lering van de heilige God, hoe

42. *Tien chù nài tieñ tí gîn [uŭ chi chù lĕ kĭ táo guêi chim táo pim guêi tieñ tâm chi lú. ỳ tĕ uên mîm kiñ yŏ çûm çù tieñ chù xim kiáo jû.*

42.

43. *Hô cĕ çò? túi yuĕ yŏ çûm xĭm kiáo chè piĕ yeù leàm ý kĭ xam çái iŭ chim siñ fum kim tieñ chù guéi kĭ nài tieñ*

43. Zal ik dan dit konnen? Antwoort; De geen, die de heilige Wet begeert te volgen, moet twee ooggemerken hebben: 't Eerſte ooggemerk beſtaat, dat hy met een volmaakt hart God eert, om dat hy is des Hemels,

44. *Tĭ gîn uŏ chî cumī chù lĥ semī uaǹ uŏ ỳ iaḿ ngù gîn chĕ kî çú çái iū cú puèn gîn chî lîm hoên, ỳ mieǹ hiá*

44. Der aarde, der menſchen, en der dingen algemene Heer, en alle dingen geſchapen heeft, op dat hy ons zou voeden. Het tweede beſtaat in te verzorgen voor d'eige ziel van de menſch, dat gemijd word de nederdaling

45. *Tĭ iŏ xéu uán ċù lĥ nêm xaḿ tiēn̄ ṫamī hiaḿ uán fŏ gên yŏ sĕ çù ý piĕ yáo sanī sú kî yĕ yáo ĥîm ṫienī chù.*

45. Naar de hel, om alle bitterheden t'ontfangen, en d'opgang ten hemel verkregen word, om alle gelukzaligheit te genieten. Die dit begeert te verwerven, drie dingen zijn nootzakelijk. 't Eerſte hier af is Gods geboden t'onderhouden.

46. *Quĕi kiài kî lĥ yáo siń ṫienī chù sú ċîm kî sān yào lim̀ xim̀ xùi tiĕ çien fi.*

46. Het tweede is, hy moet Gods dingen geloven. Het darde is, hy moet de heilige Doop ontfangen, en de voorgaande zonden afwaſſchen.

Tiēn̄ Chù xĕ kiái.

Gods tien Geboden.

1. *Yĕ kinī çûm yĕ tienī chù uán uŏ chî xaḿ.* — Een God boven alle dingen t'eren en t'ontzien.
2. *Lĥ. uû hù tienī chù xim̀ mîm ỳ fă chái xĭ.* — Gods heilige naam niet te noemen, om een ydele eed te ſpreken.
3. *Sanī. xèu chenī lì chî jĕ.* — De Vierdagen t'onderhouden.
4. *Sú. Hiáo kîm fú mú.* — Vader en moeder te gehoorzamen en t'eren.
5. *U`. uû xă gîn.* — De menſchen niet te doden.
6. *Lŏ. uû hîm ciĕ ýn.* — Gy zult geen hoerery bedrijven.
7. *Ciĕ. uû ṫeū táo.* — Gy zult niet ſtelen.
8. *Pă. uû vám chiḿ.* — Gy zult niet roekelozelijk getuigen.
9. *Kièu. uû yûen ṫā giń çì* — Gy zult de gemalin van een ander menſch niet begeren.
10. *Xĕ. uū tān̄ ṫā gîn çâi uŏ.* — Gy zult niet begeren de rijkdommen en goederen van een ander menſch.

Yéu xĕ kiái çùm quĕi lĥ chè lĥ ỳ: ngái mú tiēn̄ chù uán uŏ chî xám iū fū ngái gîn jù kì. çù çai siĕ tiēn̄ chù kiaḿ iú, lim̀ pù xí çunī xeù xún chĕ xim̄ tienī tám̂ xeú fŏ. niĕ chĕ tó tĭ iŭ, kiāi hîm ỳ xám chū tuōn ṫĕ tá leŏ lĥ jû iŏ ciń chî tiēn̄ chù chĭ táo piĕ yáo sĭ quanī tiēn̄ chù xĕ ỳ chū xū kiĕ chĭ kiáo ṫâm ṫiḿ sì lâi chuên kiáo sienī semī

De tien geboden, die ter rechte hant zijn, worden kortelijk in twee begrepen: God boven alle dingen lief te hebben, en de menſchen gelijk zich zelven lief te hebben. Dit is het geen, 't welk God by oude tijden uit de Hemel onderwezen en bevolen heeft, op dat zy in alle eeuwen geëert en onderhouden zouden worden. De genen, die hen gehoorzamen, klimmen op naar 't Paradijs, en ontfangen de gelukzaligheit. De tegenſtrevers dalen af ter helle, daar zy gepij-

kiàm kiài ; fam̄ cò leào ú uû ŷ, lh̑ çū uī kò ỳ yên súi çiṅ yên.

gepijnigt worden. De voorverhaalde Leden zijn alleenlijk een kort begrip. Indien iemant begeert volkome wetenſchap van de goddelijke Wet te hebben, zo is nootzakelijk dat hy zich met yver tot onderzoek van alle die boeken begeeft, de welken van Gods ware Wet handelen, en naar de Kerk der Chriſtenen gaat, om de meeſters des Wets, uit het Weſten komende, te horen redeneren en verklaren; dan zullen zy konnen zonder twijffeling verſtaan, en dit kan niet met korte woorden gedaan en volbracht worden.

Gy ziet dan, waarde Lezer, hoe men gewent is de kennis van de ware en enige God eerſt in de zielen der gener, die nieuwelijks in het Chriſtelijk geloof aangenomen zijn, in te planten, zonder de welke men vergeefs tot d'andere verborgentheden van onz geloof voortgaat. Als men deze dingen behorelijk verklaart heeft, zo bereid men zich om de heiligſte Drieëenheit van d'enige God te verklaren, en daar na om de vleeſchwording van Gods Zoon, het eeuwig Woort, te vertonen. Sedert begeeft men zich tot de Sakramenten, van Chriſtus tot hulpmiddel der zonden ingeſtelt, en dus voort met d'andere Leden van 't geloof, van 't eerſte tot het leſte uit te leggen: en als zy behorelijk hier af ingedronken zijn, zo worden zy wijders tot een volmaakter oeffening van 't Chriſtelijk leven onderwezen. En dit is de gewoonte, de welke de Vaders van onze Societeit gemenelijk in de bekering der ongelovigen onderhouden.

ATHANASIUS KIRCHERUS
VERHEERLYKT C H I N A.

DARDE DEEL.

VAN

D'AFGODENDIENST,

Uit de Westersche Lantschappen eerst in *Persien*, *Indiën*, en daar na, by gevolgsame voortplanting, in d'uitterste gewesten van d'oostersche Landen, *Tartarijen*, *China*, en *Japon*, ingevoert.

Voorreeden.

ZO dikwyls als ik de stant der menschelijke zaken wat ernstelijker overweeg, zo bevind ik deze reden van de Wijste der sterffelijke menschen, dat 'er niets nieu onder de zon is, *gelijk de Prediker in 't negende vers van zijn eerste kapittel zegt, zeer waarachtig te zijn:* Wat is 'er, dat geweest heeft? het zelfde, dat zijn zal; Wat is 'er, dat gedaan is? het zelfde dat te doen is. *Immers, d' uitgangen der voorgaande zaken schynen niets anders geweest te hebben, dan als zekere vertoningen en uitdrukselen van dingen, die volgen zullen. Wy sidderen dan vergeefs over 't rampzalig lot, en de treurige uitgangen van veel Koninkrijken, Oppervorstendommen en Gemeenten der voorgaande eeuwen, die wy in deze tijt tegenwoordig, doch echter met een andere verwe bestreken, aanschouwen. Wy zijn vergeefs verwondert, als wy, de geheugteekenen der Ouden overwegende, bemerken en verstaan, dat d' Egiptenaars en Grieken, anders zeer wijs zijnde, tot zodanig een blintheit zijn geraakt, dat 'er niets zo snode en verworpen, niets zo schandelijk en gruwelijk was, 't welk zy niet met de goddelijke eer, van het zelfde tot God te maken, veréérden: vergeefs, zeg ik, zijn wy hier over verwondert, dewyl wy met grote smarte gevoelen en bemerken dat het grootste deel van de werrelt, zelfs na de koomst van de menschelijke Zaligheit, noch in*

Onstantvastige staat der menschelijke dingen.

De gehele werrelt in d'afgodery gedompelt.

in de zelfde ontzinnigheit gedompelt, en noch dagelijks aan de zelfde dolingen krank legt. Laat ons dieshalven ophouden van verwondert te zijn; zo lang de zelfde oorzaak blijft, om naar de naturelijke wijze te ſpreken, moeten nootzakelijk de zelfde uitwerkingen voortkomen. D'oude vyandt drukt de werrelt altijt met de zelfde belagingen.

De duivel, boos van aart, vaart in zijn gramſchap voort,
Vervult de werrelt met bedroch, met haat en moort,
En word niet zad van quaat en boosheit te bedrijven
Aan menſchen, die hy nooit in vreê en ruſt laat blijven.

Ter plaats, daar men geen maat, of enig einde van haat en nijt ziet, is nooit enig beſtant, of vrede. Gods vyant klimt altijt op in verwaantheit; zijn boosheit neemt toe, en zijn wreetheit word ſterker. D' oude kunſtenaar van ſchelmſtukken poogt altijt het zelfde uit te werken. Daar is niets, 't welk hy niet dart beſtaan; hy laat niets onverzocht. Hy heeft altijt, uit de zelfde pijlkoker, een en 't zelfde voornaamſte aanloksel, zo der nieusgierige, als der waangelovige kunſten, en zeer veel en dwaze verdichtſelen der duivelen, die de zielen der ſterffelyke menſchen bedriegen, de welken alle in de naam van Magia of Tovery begrepen zijn. Wy weten niet dat 'er in de verlede tyden ooit iets van d' Egiptenaars, *en van hun erfgenamen met goddelyke eerbewys geëert is, 't welk men ook van de* woeſte volken *in deze leſte tyden, door zijn aandrift, niet geëert ziet. Men zal by dezen in* Fotoque *en* Chamis *klare ſpeuren en blyken van* Oſiris *en* Iſis, *in de zon en maan verandert, vinden. Men zal* Bacchus, Venus, Herkules, d' Eskulapien, Serapis, Anubis, *en diergelyke gedrochten der* Egiptenaren, *overal deur malkander gemengt, hoewel onder andere en andere namen, zien aanbidden: dat men de zonen door 't vuur aan de* Moloch *offert, dat men gruwelyke offerhanden met menſchelyk bloet volbrengt; dat het ſchaamachtig lid van de menſch, van de Grieken* Phallos *genoemt, op een zonderlinge wyze geëert en verheven word; dat allerhande diereu in plaats van Goden worden gehouden. Kort, men zal bevinden dat, naar 't voorbeelt der* Egiptenaars, *alles met afgoden is vervult, en dat 'er in de heilige boeken niets van de goddelyke verborgentheden is begrepen, 't welk de duivel, die een naäper van God is, nu niet zo wel, als eertijts, met verachting van God, en ſchade der zielen, van de heilige en eerwaerdige Godſpraken der Profeten genomen, en tot de gruwelijkſte ſchelmſtukken van zijn woede en razerny verkeert heeft. Men zal hier d' overblijfſelen van Moſes ſlang zien,*

De duivel gebruikt altijt een zelfde middel om de zielen te bedriegen.

De dienſtbewijs aan veel goden duurt noch tot aan deze tijt.

Godsdienſt aan alle levendige zielen.

zien, die in de Wildernis tot behoudenis der gener, die ſtorven, opgerecht was. Men zal hier ook de beeltenis van Noah, *door d' Ark de werrelt beſchuttende, en van* Elias, *op een vurige wagen gevoert, aanſchouwen; en meer andere diergelijke dingen, van de welken men vervolgens zal ſpreken; daar in alle de verborgentheden der Ouden, hun zeden, tempeldienſten en waangelovigheden in de valſche godsdienſt der nieuſte volken, als in zekere ſpiegel, zullen verſchijnen. Ik dan, deze dingen wetende, kreeg grote luſt en begeerte in mijn gemoed om van alle zijden d' afgoden der verſcheide volken, en hun zeden en kerkplichten, die zy gewent waren daar by te doen, uit de* Spaanſche, Portugeſche, Italiaanſche *en* Franſche brieven *(van de welken men te Romen, als in 't opperſte Hof, uit de regiſters van* Jeſus *Societeit, grote overvloet aan my verſchafte) op te zoeken, en een vergelyking tuſſchen deze, en de Godsdienſt der Ouden te maken; op hoop dat uit dusdanige vergelijking mijn arbeit in dit tegenwoordig Werk geen klein licht zou ontfangen, terwijl ik achtte dat het niet zwaar zou vallen uit de gelijkvormigheit en overëenkoming der zeden, kerkplichten en beelden op te ſpeuren, waar uit zy geſproten zijn, en met enen de middel te tonen, daar door d' afgodendienaars, door de verblinding des duivels verbijſtert, gelukkiglijker van de dienſt en eerbewijzing aan de valſche goden tot de kennis van de ware en enige God, en van 't Chriſtelijk geloof gebracht zou konnen worden.*

Eerſte Hooftdeel.

Van d' Afgodendienſt der Sinezen.

DE Boeken der *Sinezen* van 't Aardrijk (want dus noemen zy hun Koninkrijk, gezamentlijk met de geburige plaatſen, die daar aan palen; dewijl zy gantſchelijk geen anderen kennen) tellen drie ſekten of aanhangen. (*Drie aanhangen der Sinezen.*)

D' eerſte is der Geleerden; de tweede word *Siequia*, en de darde *Lançu* genoemt. Alle de *Sinezen*, en d' andere aanpalende volken, die 't geſchrift der *Sinezen* gebruiken, gelijk daar zijn de *Japonners*, *Koreërs*, *Tunchinen*, *Chocincinners* volken, van de welken wy hier na zullen ſpreken, doen belijdenis van een dezer drie. En deze drie aanhangen (Drie aanhangen passen op de drie ſtaten der menſchen.) paſſen vooreerſt byna in alle dingen op het drievoudig geſlacht der menſchen, in de welken eertijts het Koninkrijk der Egiptenaars beſtond; te weten Prieſters, namelijk Wijzen, de genen, die de betekenis der beelden, met de welken iets aangewezen wierd, verſtonden, en 't gemeen volk. D' aanhang der Geleerden, als eigen aan de *Sinezen*, en d' oudſte in dit Rijk, heeft de beſtiering over de Gemeente, bezit overvloet van boeken, en word boven d' anderen geprezen. Zy erkennen voor Stichter of Vorſt der Wijsbegerigen zeker *Konfucius*, niet anders dan d' *Egiptenaars* hun *Thoyt*, die van de Grieken *Hermes* (*Konfucius*, een Wijsbegerige in de Zedekunde, de Stich-)

Tris-

ter van d'eerste aanhang, en de *Hermes Trismegistus* der *Sinezen.*

Trismegistos genoemt word. En gelijk d'*Egiptische* Wijzen een God, die zy *Hemeft* noemen, eerden en dienden; zo eren de *Sinesche* Geleerden niet de beelden, volgens het voorschrift, van *Konfucius* aan hen gegeven, maar een Godheit, die zy de Koning der hemelen noemen; van de welke Trigaucius, in zijn Christelijke Reis aan de *Sinezen*, dus spreekt: *Hierom zeggen zy dat het ampt van aan de Koning der Hemelen t' offeren, en hem te dienen alleenlijk aan de Koning behoort. Om deze oorzaak heeft de Koning in de beide koninklijke steden*, Nankin *en* Pekin, *twee zeer voortreffelijke tempelen, d'een aan de Hemel, en d' ander aan d' Aarde gewijd. In deze plaatsen offerde hy eertijts zelf; maar nu zijn zeer deftige Overigheden in zijn plaats gevolgt. Zy offeren ossen en schapen in groot getal aan de Hemel en Aarde, (niet anders dan d'* Egiptenaars *aan* Osiris *en* Isis) *en bewijzen veel andere plechtelijkheden aan hen. Wijders, daar is een eige tempel der Geleerden, aan* Konfucius *zelf,*

De Geleerde dienen een Godheit, die zy de Koning der Hemelen noemen. *Trigaut. expedit. Sin.*

De Godheit der *Indianen.* D'afgod *Manipe.*

Konfucius Tempel.

de Vorst der Sinesche *Wijsbegerigen, gewijd: deze word, volgens de Wetten, in yder stat voor hem gebout, namelijk in een plaats, die boven het School uitsteekt. Deze is zeer kostelijk gebout, en heeft neffens zich het Palais van die overigheit, de welke over de genen gebied, die d' eerste trap der wetenschappen verkregen hebben. In de vermaartste plaats van deze tempel ziet men zijn beeltenis vol letteren, of in des zelfs plaats zijn naam, met zeer grote goude letteren in een uitsteekende plaat geschreven. Aan zijn zijde staan de beelden van enigen zijner leerlingen, die van de* Sinezen *onder 't getal der Goden, doch van minder staat, gestelt zijn. Alle d' Overigheden van de*

Konfucius beeltenis.

ſtat komen in yder nieuwe en volle maan in deze tempel by malkander, met de genen, die tot de ſtaat van bakkalauren verheven zijn, om met de gewone nygingen en kniebuigingen, en ook met waskaerſſen en berokingen de Meeſter t' eren. Byna op die wijze, volgens de welke d' *Egiptenaars* op d' eerſte dag der maant *Thoth* plechtelijke dienſten aan hun God Merkurius bewijzen. Daar zijn ook verſcheide beelden van deze God, ſommigen zeer groot, die in de tempelen zijn, en anderen klein, en die men met zeer kleine moeite met zich kan dragen; gelijk d' Eerw. Vader Nunnius Maskarenias, Jeſuït, en medehulper van *Portugal*, aan my meêgedeelt heeft, welks afbeeltſel ik hier bygevoegt heb. Bezie de voorgaande zijde.

De tweede Aanhang der *Sinezen*, wat zy begrijpt.

De tweede Aanhang der *Sinezen* koomt met de Wijsbegerigen der *Egiptenaars* overeën, en word *Siequia*, of *Omyto*, gemenelijk *Amida*, genoemt; maar by de *Japonners* *Xaka* en *Amidabu* geheten; van de welken wy breder zullen ſpreken, als wy van d' afgoden der *Japonners* handelen. Deze Wet is uit de weſterſche geweſten tot de *Sinezen* overgebracht, namelijk uit zeker Koninkrijk, *Threncium*, of *Sciurum* genoemt, welker Koninkrijken, volgens de getuigenis van de Vader *Trigaucius*, van d' *Indoſtanen* met een naam genoemt worden, en tuſſchen de vloeden d' *Indus* en *Ganges* gelegen zijn. Zeker, indien wy deze aanhang naaukeuriglijk onderzoeken en naſpeuren, zo zal men bevinden dat zy haar oorſprong uit die Gymnoſófiſten, *Brachmannen*, *Perſianen*, en *Baktrianen* heeft, de welken eertijts in dit lant van *Indoſtan* waren begrepen, en, daar uitgetrokken, hun voortplantingen in *China* hebben geplaatſt, gelijk uit hun leerſtukken lichtelijk zal blijken. Zy gelooft aan de veelheit der werrelden, en doet belijdenis van de [a] zielverhuizing, of overgang der zielen in de beeſten, en eindelijk van Pythagoras gehele Wijsbegeerte. De Vader Martinus Martinius ſpreekt in zijn Sineſche Atlas in 't Nêerlantſch op Fol. 10. van hen in dezer voegen: Xekiao *is een aanhang en verdeeltheit, die, gelijk d' onzen achten, eerſt na Chriſtus geboorte in* China *ingevoert is. Zy laat de zielverhuizing toe; en is tweevoudig, d' een inwendig, en d' ander uitwendig. De leſte eert en dient d' afgoden, en leert en onderwijſt dat 'er na de doot een verhuizing der zielen tot ſtraf der zondaren is. Zy onthoud zich voor eeuwig van al 't geen, dat geleeft heeft; een belachelijke Wet, en van hun eige Prieſters zelve overäl verworpen, doch echter nodig geoordeelt om de genen, die noch ruw en ongeoeffent zijn, van de zonden af te trekken, en ter deucht aan te manen. Zy achten d' inwendige zielverhuizing het voortreffelijkſte deel van de zedige Wijsbegeerte, dewijl de zelfde haar opzicht heeft om de tochten en bedorve genegentheden gantſchelijk te verdrijven, en te verwinnen. En dewijl dit plaats by hen heeft, zo zeggen zy dat de zielen der menſchen, naar dat zy hun tochten onderworpen hebben geweeſt, in d' onredelijke dieren overgaan en verhuizen. Zy kennen na de doot geen vergelding, noch ſtraf, dan 'tydel, en willen dat 'er in dit leven niets waar is, dan gelijk het van ons bevat word, en zeggen dat een zelfde ding goet en quaat is, naar verſcheide opzichten.* Trigaucius koomt ook hier meê overeën, als hy dus ſchrijft: *Deze aanhang verdicht, volgens het gevoelen van Demokritus en anderen, veel werrelden. Maar zy ſchijnen voornamelijk de verhuizing en overgang der zielen, uit Pythagoras onderwijzing, ontleent, en om hun bedroch te bedekken, zeer veel andere verdichtſelen daar by gevoegt te hebben. Deze dingen ſchijnen niet alleenlijk van onze Wijsbegerigen, maar ook uit het Euangeliſch licht enige ſchaduw te hebben ontfangen. Want zy voeren zekere wijze van Drieëenheit in, daar door zy verdichten dat drie Goden daar na tot een godheit groejen en verſmelten.* De Spaanſche brieven maken ook gewach hier af met deze woorden: *Men zal 'er ook kennis van 't Euangelium vinden. Want in 't Lantſchap* Paquin *is, onder d' andere afgoden, een, die de geſtalte van een menſch met drie hoofden*

D' afgodery uit *Indiën* in *China* en *Japon* overgevoert.

Leerſtuk der Zielverhuizing by de *Sinezen*.

[a] *Metempſychoſis.*

Tweevoudige zielverhuizing uitwendige en inwendige.

Zielverhuizing, en menigte der werrelden.

den vertoont, de welken zich aan malkander spiegelen; en de Sinezen *zeggen dat dit betekent dat zy alle drie niet meer dan een begeerte, en een wil hebben.* En een weinig daar na: *Daar is noch een ander beelt van een vrou, met een kint in haar armen.* De Vader *Martinus Martinius* verhaalt dat hy in 't Lantschap *Fokien* verscheide beelden, merkteekenen van 't Christelijk geloof, eertijts ingevoert, gezien heeft, en zegt dat hy zeer oude kruissen, en beelden van de heilige Maacht, haar gezegende Zoon in haar armen gevat hebbende, heeft gevonden; de welken noch in onze kerk worden vertoont, zo om de gemoeden der gener, die nieuwelijks het Christelijk geloof aangenomen hebben, te bevestigen, als om dat zy bequaam zijn tot aandacht te verwekken. Men kan godvruchtiglijk geloven dat dusdanige dingen overblijfselen van de heilige Apostel Thomas, of van de nagekome voortplanters van 't Euangelium zijn; doch dat d'afgoden met meer waarschijnelijkheit uit de *Persianen*, *Meden*, en d'andere Wijsbegerigen der *Indianen*, erfgenamen van *Egipten*, welker aart en eigenschap was veelvormige beelden te maken, om d'uitwerking van een enig ding te betekenen, gesproten en voortgekomen zijn, gelijk weinig hier na, als wy van de *Japonners* zullen handelen, zal blijken. Wyders, zy bevelen, met de Pythagoristen, aan zich zelven zich van 't vleesch der beesten t'onthouden, schrapen gedurig lijk hun baart en hair af, zijn in de bergen en holen met de beschouwing bezich; en hun tempelen zijn vol van afgrijsselijke gedrochten der afgoden, die van koper, marmer, hout en aarde gemaakt zijn: ja zy schijnen Kapellen der *Egiptenaars* te wezen.

Beelt van de heilige Maacht Maria.

De zeden der Pythagoristen bloejen in *China*.

De darde aanhang der *Sinezen*, namelijk van 't gemeen volk.

De darde aanhang en verdeeltheit der ongewijde Godsdienst word *Lançu* genoemt, en koomt met die van 't gemeen volk, en met d'*Egiptische* Magen of Wijzen overeën. Zy heeft haar oorsprong van zeker Wijsbegerige, die in een zelfde tijt, als *Konfucius* bloeide. Zy verdichten dat hy, eer hy geboren wierd, tachtig jaren in zijns moeders buik is gedragen; om welke oorzaak hy *Lançu*, dat is *oude Wijsberige*, genoemt word. Deze lering belooft het Paradijs aan de genen, die uit ziel en lighaam bestaan; en zy vertonen in hun tempelen de beeltenissen van enigen, die, gelijk zy verdichten, dus naar de hemelen gevlogen zijn. Om deze zaak te bekomen, schryven zy enige oeffeningen voor, die in een verscheide gewoonte van zitten, in zekere gebeden, ja ook in geneesmiddelen bestaan, daar door zy een lang leven in 't sterffelijk lighaam, gezamentlijk met de gunst van hun goden, beloven. 't Eige en bezonder ampt der Priesters van deze aanhang is de duivelen, door goddeloze gebeden bezworen, ten huizen uit te drijven. 't welk gemenelijk op tweederhande wijzen verzocht word. Want zy doen de schrikkelijke gedrochten der duivelen, op geel papier met inkt afgetrokken, aan de wanden der huizen vastmaken; en vervullen daar na de huizen met zulk een wanvoeghelijk geroep, dat zy de duivelen zelven schijnen te zijn. Zy eigenen zich zelven ook een ander ampt aan; want zy beloven dat zy regen van de droge hemel zullen doen afkomen, of d'al te grote regen doen ophouden, en dat zy ook andere bezondere en gemene rampen en ongelukken konnen afweeren.

Dienst aan de duivel.

Dit zijn byna de drie voornaamste Aanhangen en verdeeltheden der Heidenen. Maar de bedrieger van 't menschelijk geslacht, die altijt vaardig is om te bedriegen, is hier meê niet vernoegt, en te vreden. Want de bezondere bronnen zijn by verloop der tijden, die allengs vervallen zijn, van de meesters van 't bedroch in zo veel grachten en keren afgeleid, dat het schijnt dat zy naauwelijks getelt konnen worden, gelijk de byna ongelooffelijke menigte der beelden genoech te kennen geeft, de welken dik-

Menigte der Afgoden.

wijls tot een getal van enige duizenden, niet alleenlijk in de tempelen worden vertoont, om aangebeden te worden, maar ook byna in alle bezondere huizen, ter plaats, die daar toe geſchikt is, op de markt, in de ſtraten, in de ſchepen, en in de gemene Palaizen, daar men deze gruwel byna eerſt in 't gezicht krijgt: daar in zy *d' Egiptenaars*, om de menigvuldige verſcheidenheit van hun afgoden berucht, ſchijnen na te volgen. Van deze zaak zijn zo zekere en klare blijken, dat, ſchoon 'er niet anders was, drie zulks voornamelijk ſchijnen te beveſtigen, en t'overtuigen. D'eerſte blijk is dat zy, niet anders dan *d' Egiptenaars* en *Grieken*, geloven dat enigen de toezicht over 't Heelal hebben. Voor de zodanige bouwen zy tempelen der geheimeniſſen. Zy zijn gewent door verſcheide kerkdienſten en tempelplichten, naar de wijze der *Egiptenaars*, dezen te verzoenen, zo zy vergramt zijn, of hen aan te trekken, zo zy zich gunſtig tonen. Het tweede bewijs van dat de *Sineſche* Godsdienſt van *d'Egiptenaars* ontleent is, blijkt zo klarelijk, dat men geenſins daar af kan twijffelen; namelijk dit, dat men tot aan deze dag daar tempelen vind, die aan Mars, Venus, aan 't Geval, aan de Vrede, aan de Berggoddinnen, en aan d'andere goden, by de *Grieken* en *Egiptenaars* gemeen, gewijd zijn. Ik zou dit met veel dingen uit verſcheide Portugeſche en Spaanſche jarelijkſche geſchriften konnen tonen; maar in plaats van alle anderen zal hier dienen, de gronttrek van d'opperſte Hooftſtat *Nanchin* in *China*, niet min çierelijk, als wel naaukeuriglijk van onze Vaders de Jeſuïten op Sineſche Sijde gedrukt, en in de voorgaande jaren uit *China* naar *Romen* gezonden, daar in, behalven d'andere prachtige gebouwen, en ſterke veſtingen, ook de bezondere tempelen der goden, yder op zijn bezondere plaats geſchikt, gezien worden. Men ziet hier in de tempelen, aan Mars, aan 't Geval, aan de Vrede, aan de Berggoddinnen, aan de Watergoddinnen, aan de Geleigeeſt des luchts, der vogelen, der zee, en der vloeden, aan de Beſchermer van de ſtat, aan de Draak der zee, die van *d'Egiptenaars* Tyfon genoemt word, aan Jupiter, aan d' Atlas, en aan d'andere *Griekſche* en *Egiptiſche* goden gewijd: in voegen dat ik, het zelfde met de grootſte verwondering verſtaan hebbende, niet nalaten kon, dat met de hoogſte getrouheit uit te trekken, en hier by te voegen, om het maagſchap en de gelijkheit van de Sineſche Godsdienſt met die van d'Egiptenaars en Grieken te tonen.

Dienſt der verſcheiden Afgoden te *Nanchin*.

Tempelen der Sineſche *Goden.*

Tempel van de Draak der zee; of van Tyfon.	Tempel van een dankbaar gemoed.	Tempel aan d'Overſte der boſſchen, of aan Diana.
Tempel, aan de Koningin des Hemels, dat is de Maan, gewijd.	Tempel, aan de Dwaalſtar Mars gewijd.	D' Autaar des Hemels.
Tempel, aan de Hemel gewijd.	Tempel, aan d'overſte der muren gewijd.	D' Autaar der Aarde, of van Ceres.
Tempel, aan de duivelen en geeſten gewijd.	Tempel, aan de beſte Vrede gewijd.	D' Autaar van de God des Regens.
Tempel, aan de bergen en vloeden, dat is aan d'Oriaden en Nereiden gewijd.	Tempel, aan de Geeſt der Geneeskunde, Eſculapius, of Apollo, gewijd.	D' Autaar van de Koning der vogelen.

En zeker, deze dingen komen met die van de *Grieken* en *Egiptenaars* zo wel overeën, dat hun gehele afgodendienſt naar *China* ſchijnt verhuiſt te zijn.

Het

Turris Novizonia Sinensium

Het darde bewijs is, dat, behalven de letteren, met de welken zy de beeltenis der *Egiptenaren* zeer na nabootsen, gelijk wy in het *tweede Deel van onze Oedipus* getoont hebben, zy byna de zelfde kerkgebruiken en tempelplichten, als d'Egiptenaren, hebben.

Wy weten dat d'*Egiptenaars* altijt aan de gestalten der Pyramiden zekere goddelijke eer hebben bewezen; en de speuren en blijken van deze dienst zijn tot aan deze dag in *China* gebleven. Want de Pyramiden, die zy *Chinen* noemen, zijn by hen in zo hoge eer en achting, dat niemant iets dart aanvangen, 'ten zy hy de zelfde te voren, door zekere plechtelijkheden, verzoent en gunstig gemaakt heeft. Een getuig hier af zy Petrus Jarrikus, die in 't vijfde boek der Indiaansche Historien, in de Fransche taal uitgegeven, in 't eenënvijftigste hooftdeel, daar af met deze woorden spreekt: *Behalven deze houte afgoden zijn er noch anderen, die zy* Chinen *noemen, naar de gestalte van gewrochte Pyramiden gemaakt, in de welken zeker slach van witte mieren is, die zich nooit daar buiten vertonen, maar hun kleine vertrekken daar in hebben, zonder dat men weet waar meê zy zich zelven voeden en onderhouden; en zy verderven de kleine vertrekken, daar men hen in stelt, die als een kamer gemaakt zijn. De Heidenen zijn hier af zeer verwondert: want zy zijn zo zeer voor deze* Chinen *bevreest, dat zy, als zy een slaaf kopen, hem eerst, met een offer van wijn, of van enige andere dingen, voor een van deze Pyramiden brengen, en hem als in des zelfs handen bevelen, en d'afgod bidden dat, zo de slaaf wechloopt, hy te weechbrengt dat de slangen, haagdissen en tygers hem doden en verslinden: daar voor d'arme en elendige slaven zo zeer bevreest zijn, dat zy nooit hun meesters darren verlaten, en van hen vluchten, schoon zy qualijk van hen gehandelt worden.* Uit deze dingen blijkt klarelijk dat de *Chinezen* dit alles van d'*Egiptenaars*, *Persianen*, en van andere volken hebben ontfangen, die, gelijk in onze *Oedipus* getoont is, de steen, spits opgaande gelijk een kegel, en als een Pyramide gemaakt, als zekere Godheit geëert hebben. Want uit het verhaal onzer Vaderen blijkt dat dusdanige Pyramiden van negen zolderingen, van zeer kostelijke steen gebout, overäl, niet alleenlijk in de steden, maar ook op de hoogste bergen, deur 't geheel Rijk voorkomen en gezien worden. Doch laat ons van deze zaak de Vader Martinius horen, die hen in zijn Sinesche Atlas, in 't Lantschap Xantung, in 't Latijn op Fol. 56. en in 't Neêrlantsch op Fol. 69. dus beschrijft: *Zy*, (te weten de stat Tungchang) *heeft veel heerlijke gebouwen, en niet weinig kerken; en daar by een toren buiten de wallen, die alle d'andere dingen, zo in heerlijkheit, als in grootheit van 't werk, overtreft. De gedaante hier af is achtkant, en van de gront negen zolderingen hoog, en heeft, recht opgaande, tnegentig ellebogen uit de grontvest; en de breette daar af past wel op de hoogte. Het buitenste van de muur is van fijne porceleine aarde, met haar naturelijke beelden geschildert en verçiert. Van binnen is de muur met marmer van verscheide verwen bekleed, die zo effen en geslepen is, dat zy d'aangezichten der gener, die daar in zien, vertoont, even als een klare spiegel, inzonderheit als 't marmer zwart is. Men klimt daar op langs een wenteltrap, die niet in 't midden van de toren, maar tusschen twee muren gemaakt is, langs de welk men op alle zolderingen kan gaan, en van daar naar de schoonste galderijen, of omgangen, van gesnede marmer, die vergulde yzere tralien hebben, daar meê d'omgangen, die zich rontöm de toren strekken, verzien en verçiert zijn. Buiten de toren, aan de galderijen, of omgangen, en voornamelijk aan de top, hangen overäl klokken en schellen, die zodanig gegeschikt zijn, dat zy, van de wint bewogen, een zoete toon afgeveen. Op de hoogste zoldering is een afgod, aan de welk de toren gewijd is, van vergult gegote koper gemaakt. By deze toren ziet men enige kerken der afgoden, zeer wonderlijk gebout, die lichtelijk*

Petrus Jarrikus.

Dienst der Sinezen aan de Pyramiden.

Beschrijving van de toren met negen zolderingen.

lijk nijt in d'oude gebouwen der Romainen *zouden konnen ontsteeken. Deze is een van die torens, die, gelijk ik gezegt heb, van de* Sinezen *uit waangeloof gesticht zijn, vermits zy menen dat hun geluk en voorspoet daar in bestaat. Ik heb een korte beschryving van deze toorn gemaakt, om dat ik zelf daar op geklommen ben, en alles met mijn ogen naerstiglijk aangeschout heb; en hoewel dat'er by de* Sinezen *veel schoonder zijn, zo kan men echter uit deze, als uit de klaau van de leeu, oordelen hoedanig d'anderen zijn; dewijl zy ten meestendeel malkander gelijken, en op een zelfde wijze gebout zijn.*

Samenvoeging der duivelen tot beelden.

Wijders, gelijk d'*Egiptenaars* de duivels tot beelden maakten, en te zamenvoegden, om antwoorden te geven, en zekere tempels aan hen toeëigenden, zo doen ook de *Chinezen*. Hoor hier af het geen, 't welk Jarrikus, in de voorgedachte plaats, verhaalt. *Daar is ook, zegt hy, in yder Koninkrijk een plaats, aan de duivel gewijd, daar men, in een klein eilant, plechtelijke offeringen aan hem gaat doen. Men noemt d'Afgod* Kamaffono; *en de genen, die daar langs varen, ontsien grotelijks deze afgod, en zy, vrezende dat hy hun schepen zal doen zinken, offeren, als zy neffens 't eilant gekomen zijn, aan hem of rijs, die zy in zee werpen, of olie, of iets anders, dat zy voeren.*

Beschryving van d'afgod *Kamaffono.*

Wat hun Godspraken aangaat, Trigaucius, in 't achtste hooftdeel van 't eerste boek zijner Reizen, spreekt daar af in dezer voegen: *Enige* Sinezen *gaan met de duivelen zelven te raat; en by de* Sinezen *zijn niet weinig gemeenzame geesten, gelijk zy hen noemen; en men gelooft dat deze dingen gemenelijk meer godheit, dan bedroch der duivelen, in zich begrijpen. Maar ten uitterste leiden zy alle tot bedroch. Hun Godspraken worden door de stemmen van kinderen, of ook van beesten ontfangen. Zy verkondigen, volgens hun gewoonte, het verleden en afwezige, op dat zy die valsheit, daar door zy de toekomende dingen voorzeggen, niet onwaarschijnelijk zouden maken. Doch wy lezen dat dit alles met onze Heidenen gemeen heeft geweest. Een ding is'er, dat eigen aan de* Sinezen *gezegt kan worden, namelijk de gewoonte van de gront te verkiezen, om bezondere en gemene huizen te bouwen, of om de lijken te begraven; en zy vergelijken, en schatten deze gront naar het hooft, de staert, en voeten van verscheide draken, die, gelijk zy verdichten, onder onze aarde nedergestrekt leven, van de welken, volgens hun gevoelen, alle voorspoet en tegenspoet, niet alleenlijk der huisgezinnen en geslachten, maar ook der steden en Lantschappen, ja van 't geheel Rijk afhangt. En dieshalven zijn ook veel voorname mannen hier meê bezich, als met een verborge wetenschap, hoewel de zelfde eerder een duivelsche list is; en zy worden, als de noot zulks vereîscht, van verre ontboden, voornamelijk als'er enige gemene torens, zware gebouwen, of grote toerustingen tot dit gemerk gemaakt worden, om voorspoet te bekomen, en de gemene rampen te verdrijven. Want gelijk de Starrekijkers uit d'aanschouwing der starren ramen, zo wikken deze Bergbezichtigers en Aardbeschouwers de dingen, die de Lantschappen overkomen zullen, uit de stant der bergen, die zy alle in 't geheel Rijk weten op te tellen, en wijders uit de gelegenheit der vloeden en akkers. En zeker, men zou zeggen dat'er niets ongerijmder gevonden kan worden. Want zy dromen dat de behoudenis, van hun gezin, rijkdom, eer, en hun gehele staat van een deur, naar deze of die zijde gekeert, van een veinster, naar deze of die kant openslaande, en van dat tegen hen over een hoger dak is, en van meer diergelijke beuzelingen afhangt, en daar in bestaat. De straten, herbergen en markten zijn vol van deze Starrekijkers Bergbezichtigers, Aardbeschouwers, wighelaars, ramers, en, om met een woort te zeggen, bedriegers.* Dus verre Trigaucius.

Trigaucius.

Fabel van onderaardsche draken.

Bergbeschouwing, en de raming daar uit by de *Sinezen* in 't gebruik.

Wie ziet hier niet een tweede vertoning van Egipten, daar alle dingen naar de wighelarijen en wikteekenen afgerecht en gedaan wierden? De tijt zou my ontbreeken, zo ik hier alle deze dingen wilde verhalen en optellen. Dieshalven, de geen, die meer hier af begeert te weten, keer zich tot de *voorverhaalde Schryvers*. Wy achten

ten 't genoech te zijn dat wy uit deze weinige dingen, die van ons voortgebracht zijn, hebben betoogt dat de zelfde zeer grote gemeenſchap met de geheimeniſſen der *Egiptenaren* hebben.

Ik dan, deze dingen voorgeſtelt hebbende, zal hier enige afbeeltſels van de ſporeloze afgodendienſt der *Sinezen* byvoegen, daar in, gelijk men ziet, de Geleerden wel meeſt buiten 't ſpoor hol-
Hemelſche, aardſche en onderaardſche goden. len. Want zy, om enigſins boven 't gemeen wijs te ſchijnen, verdelen en onderſcheiden gemenelijk hun valſche godheden, of ſchijngoden, als in drie ordeningen, in hemelſche, aardſche en onderäardſche goden. In de hemelſchen ſtellen zy als drie eigenſchappen van de goddelijke wezentheit, die zy onder de naam van een God, de welk zy *Puſſa* noemen, dienen; niet anders dan de Hebreen de goddelijke wezentheit onder drie eigenſchappen, de welken zijn כֶּתֶר .חָכְמָה .בִּינָה, dat is, de *kroon*, *wijsheit* en *verſtandelijkheit*, met de welken zy deze oneïndige en duiſtere zee der goddelijke wezentheit verklaren, gelijk wy bredelijk in onze *de Hebræorum Cabala Syntagmate* aangewezen hebben. De Grieken, hen volgende, hebben drie Goddinnen der liefde, voor Jupiters Zetel ſtaande, verdicht. Dieshalven, gelijk dezen gelooft hebben, zo geloven ook de *Sinezen*, dat alle dingen naar d'opperſte invloejing dezer godheden tot de laegſte ordening der goden beleid en beſtiert worden; en in dezer voegen houd de duivel, die een naäper van God is, niet op van tot op deze dag, onder zekere duiſtere verbloeming, de heiligſte Drieëenheit, hoewel in ontellijke fabelen ingewikkelt, te vertonen, om door zijn ingebore boosheit de rampzalige zielen der ſterffelijke menſchen in zijn netten te lokken. Doch op dat de Lezer de vonden en verdichtſelen des duivels klarelijker onderkennen zou, zo zal ik hier d'afbeeldingen der goden en goddinnen byvoegen, gelijk zy uit de Sineſche afbeeltſels genomen zijn, die de Vader Gruberus onlangs uit *China* heeft gebracht, en die hy gewilt heeft dat voor eeuwig in onze Oeffenkamer bewaart zouden worden.

Drie godheden, die zy onder de naam van d'enige *Puſſa* dienen, worden boven aan geſtelt, gezamentlijk met twee Dienaren, die beneden van de Rei der afgoden, de handen en armen om hoog geheven hebbende, ſchijnen als onderſteunt te worden. In 't midden ziet men een afgod, die zy *Fe* of *Fo* noemen, 't welk Zaligmaker betekent, gelijk een andere Jupiter, heerlijk van aangezicht, en met d'opperſte Majeſteit blinkende, en van een zeer grote menigte van goden en goddinnen (die zy Helden der oude eeuwen, van de goden voortgebracht, noemen) beſtuwt, onder de welk weêr een hoop van halfgoden en goden der mindere heerſchappyen worden geſtelt, die, als zekere tuſſchenboden, met eerbiedigheit grote naerſtigheit ſchijnen te betonen, om de bevelen van de grote *Fo*, of *Sineſche Jupiter* uit te voeren.

't Ander afbeeltſel vertoont noch naaukeuriglijker het geen, dat gezegt is, en men ziet daar *Fè*, of de *Sineſche Jupiter*, met de zelfde Majeſteit als te voren verheerlijkt, boven met de gewapende benden, der Krijgsgoden, beneden met die van de Zeegoden, zich zelven zijn heerſchappy onderwerpende, beſtuwt; daar in men klarelijk de ſpeuren en blijken van 't beuzelächtig oud Heidendom van die Goden ziet, de welken de *Grieken* onder de naam van Jupiter, Mars, Neptunus, Vulkanus, en de *Egiptenaren* onder die van Oſiris, Iſis, Horus, en Tyfon vertoont hebben. Al 't welk in 't gevolg bredelijker beſchreven zal worden. Maar laat ons nu d'uitbeelding van 't geen, dat wy voorgenomen hebben, verklaren.

Deze

Deze af beelding word in drie ordeningen verdeelt, van de welken d'eerste A begrijpt, dat is d'eerste Godheit, de Heer des hemels, die zy ook *Fe*, of *Fo* noemen, dat is Zaligmaker, eerwaerdig om zijn Majesteit, met gedekte handen, om zijn onzichtbare krachten in de werrelt uit te beelden, uitsteekend door zijn kroon, met kostelijke gesteenten bezet, om de glans van zijn Majesteit te vermeerderen, en met een hooftpronk verçiert, die, naar de wijze van onze Heiligen, stralen afgeeft; aan welks rechte zijde B staat, die vermaartste *Konfucius*, ook onder de goden gestelt, en ter slinke zijde C *Lançu*, de welk zy d'oude Wijsbegerigen noemen, met de goddelijke eer van vergoding verçiert, de Stichter van de Sinesche godsdienst; door welker beider geschriften die grote godheit des hemels *Fe* eerst aan de *Sinezen* bekent is geworden. Boven dezen ziet men andere Wijsbegerigen, door hun geschriften vermaart, en, gelijk zy spreken, deelgenoten van de goddelijke verlichting, van de welken de genen, die met D aangewezen worden, door hun boeken en geschrifteu, en E, de grote Oppervelt-heer, (die, gelijk zy zeggen, door de wonderbarelijke baring uit een bloem voortgekomen is) ook met de wapenen het gehele Rijk, onder de Godsdienst staande, beschermen. De godheden, met G en H getekent, zijn van de tweede Ordening, daar af d'eersten, van Mars krooft zijnde, de werrelt, gelijk zy zeggen, met de wapenen ondergebracht heeft, van de welken de genen, die met H getekent zijn, de wetten des oorlogs hebben voorgeschreven, en dieshalven in 't getal der goden zijn gestelt. De godheden van de darde Ordening staan in de laegste plaats van de plaat, en zijn geesten, ten deel van water, en ten deel van vuur, door de welken de alle dingen, die in de hooftstoffelijke werrelt zijn, bedient worden. Dit is 't gevoelen der *Sinezen* van de bediening der voornaamste goden, daar in zeer klare blijken en merkteekenen van de Fabeldichting der Egiptenaars en Grieken verborgen zijn. Want wat anders vertoont de godheit *Fe*, met zijn bystaanders B en C, dan Jupiter, met Apollo en Merkurius? wat anders die van de middelste ordening, met zwaerden en speren, dan Mars en Bacchus? Wat anders betekenen die van de laegste ordening I, gelijk ook L en M, door hun vurige aangezichten uitmuntende, dan Vulkanus en Neptunus, van de welken men verdicht dat d'eerste de heerschappy over 't onderäardsche vuur, en d'ander die van de zee bezit, en van de *Sinezen* de geesten der zee, der bergen, en van 't vuur genoemt worden. En d'oorlogsgeest G G schijnt de Neptunen en Vulkanen met de strijd te dreigen, daar door zy, niet ongevoeghelijk de *Grieken* en *Egiptenaars* navolgende, volgens de loop der natuur de worsteling en strijd der hooftstoffen verdichten; hoewel deze dingen, door de *Sinezen* in ontellijke fabelen verwart, naauwelijks met die van de *Grieken* overeënkomen. Onder de Godheit *Fo* vertoont zich een vliegende Draak, die zy de geest des luchts, en der bergen noemen, met het schilt van een schiltpad bedekt, welke fabel zy, gelijk zy zeggen, van de *Brachmannen* hebben ontleent, namelijk dat de werrelt op een draak of slang, uit een schiltpad gesproten, (gelijk in 't gevolg bredelijk verklaart zal worden) rust en gevest is; al 't welk zy in zo veel en zo grote verschillende fabelen verwarren en belemmeren, dat zy zelven zich naauwelijks daar uit konnen redden. Doch van de dienstbewijzing aan deze Draak, zullen wy hier na meer spreken.

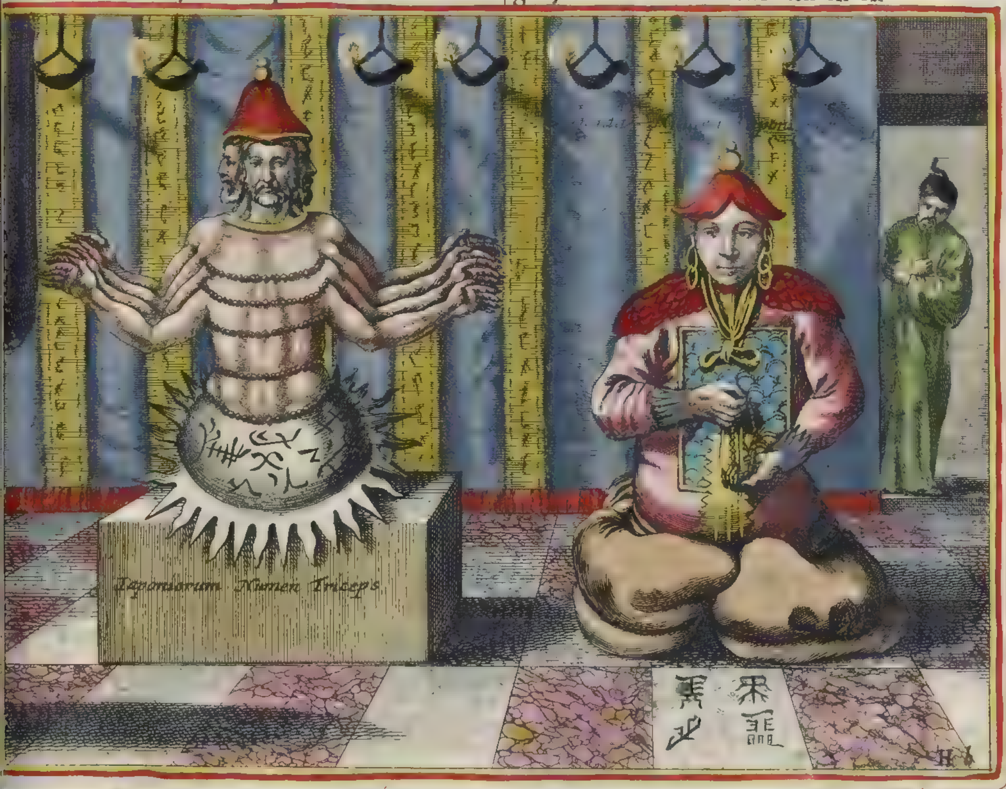
Tweede

Schematismus secundus principalia Sinensium Numina exhibens .
A
B
C
D
E
F
G
G
G
H
H
I
K
L

Tweede Hooftdeel.

Van d' Afgodendienst der Japonners *en* Tartaren, *met die van de* Sinezen *overëenkomende.*

DEwijl de *Japonners* alle de maat en ordening van hun afgodische Godsdienst van de *Sinezen* hebben ontfangen, zo is geen minder verscheidenheit en verschil onder hen, dan onder de *Sinezen*. Deze verscheidenheit kan echter voornamelijk tot twee hooftzaken gebracht worden. D' eerste is van de genen, die ontkennen dat'er een ander leven is, en niet geloven dat'er vergelding of straffe voor de goede of quade werken geschikt is, maar gantschelijk op de wijze der Epikureen leven. Deze Aanhang word *Xenxus* genoemt. De *Bonçien*, bedienaars, of Priesters van deze Aanhang, gezamentlijk met de genen, die 't met hen houden, aanbidden enige afgoden, die zy *Chamis* noemen. Zy stichten voor de zelfden zeer kostelijke en prachtige tempelen; en zweren by hen in gewichtige zaken, die hen voorkomen, of als zy d'eed van manschap en getrouheit aan de Koning zullen doen. Zy smeken dezen met d'offering en aanbieding van verscheide dingen, zo om de verhindernissen en on- Epikurische aanhang.

Driehoofdige God der *Japonners*. *Amida*, God der *Japonners*.

gelukkige uitgangen der dingen te mijden, als om de verwinning tegen de vijanden te bekomen; en om, ten kortste gezegt, de tegenwoordige gelukzaligheit, die 't enig ooggemerk en doelwit van deze aanhang is, te verkrijgen

en genieten. D'anderen, die 't met d'onsterffelijkheit der zielen houden, en naar een ander leven trachten, naderen meer, in hun tempelplichten en kerkgebaar, de zielverhuizing der Pythagoristen van 't een in 't ander lighaam, de welke ook van veel der *Sinesche* Wijzen dwaasselijk gevolgt word; welker afgod zy onder de naam van *Omyto*, of gemenelijk *Amida*, aanbidden, van de welk zy wel duizent fabelen verhalen, die wy met voordacht voorbygaan, om dat zy niet tot onz voorneemen strekken. Ik zal dit alleen zeggen, dat zy aan deze afgod zo veel toeëigenen, dat zy geloven dat zy, om behouden te worden, niets anders behoeven, als deze woorden dikwijls te herhalen: NAMU, AMIDA, BUTH, dat is, *Gelukkige Amida, behoed ons*; welke woorden zy t'elkens herhalen. Zy dragen ook hun Paternosters, die de *Japonners* met de Christenen gemeen hebben; en zy worden deurgaans ook in de handen der afgoden geschildert, gelijk men in deze voorgaande beeltenis ziet, die het beelt van *Amida* vertoont, en in alles met *Pussa*, afgoddin der *Sinezen*, overeenkoomt, gelijk men hier na zien zal.

Zielverhuizing der Pythagoristen.

Amida, afgod der Japonners, met *Horus*, een afgod der *Egiptenaars*, overëenkomende.

Maar op dat het niet zal schijnen dat ik iets met mijn eige woorden verzeker en toezeg, zo zal ik de woorden van de Schryver, uit de welk ik het voorverhaalde getrokken heb, hier by voegen: want de Vader Ludovicus Gusman spreekt in de Spaansche Verhalingen van deze dingen in dezer voegen: *Hoewel d'Aanhangen en verdeeltheden van* Japon *veel, en zeer verscheiden zijn, zo komen de zelfden echter tot twee algemene beginselen gebracht worden. D'eerste is van de genen, die ontkennen dat'er een ander leven is, als het geen, dat zy door d'uitterlijke zinnen begrijpen, en zeggen dat'er noch vergelding noch straf voor de goede of quade werken is. De genen, die belijdenis van deze Aanhang doen, worden* Xenxus *genoemt. Alle deze* Bonçien *en* Feligresen *bidden afgodische beelden aan, die zy* Chamis *noemen, de welken Heren van* Japon, *en zeer uitsteekend in d'oorlog hebben geweest. Deze* Chamis *hebben veel rijke en kostelijke tempelen; en zy zweren by hen in de gewichtige zaken, die hen voorkomen. Zy nemen ook hun toevlucht tot hen, om de behoudenis en verwinning tegen hun vijanden te verkrijgen. Onder de genen, die belijdenis doen van dat'er een ander leven is, zijn twee voorname Aanhangen en verdeeltheden, uit de welken veel anderen voortgekomen zijn. D'eersten van dezen worden* Xedoxius *genoemt, dat is mannen, van de welken men wel duizent beuzelingen en leugenen vertelt. Deze* Xedoxius *was de zoon van een Koning in d'oostersche Lantschappen, die twee zonen had, en die, toen zijn gemalin gestorven was, voorgaf dat zy grote boete voor haar, en voor alle de genen had, die hem aanbaden; in voegen dat men, om zalig te worden, niets anders van node had, dan deze woorden te herhalen:* Namu, Amida, Buth, *'t welk te zeggen is*, gelukkige Amida behoed ons: *en zy spreken de zelfden met grote ernst en godvruchtigheit uit, terwijl zy hun Paternosters lezen, die zy daaröm altijt in de handen dragen.* Dus verre Gusman. Wat de wijze van deze Paternosters, en d'andere voorverhaalde dingen in hun gebeden te handelen aangaat, François Belleforest bevestigt de zelfde in het zeste Hoofdeel van 't vierde boek zijner algemene Historien, in de Fransche taal, welker woorden, overgezet zijnde, dus luiden: *De Japonners (als ook d'andere oostersche* Indianen) *dragen verscheide Paternosters, gelijk wy, op en met de welken zy 't getal van hun gebeden tellen, die veel langer zijn dan d'onzen, de welken men aan ons beveelt te spreken; en zy lezen hen hondert en achtmaal, om dat hun Leeraars en* Bonçien *houden dat 'er zo veelderhande zonden zijn, daar meê de mensch besmet kan worden, en dat men zich tegen yder van deze zonden met een van deze gebeden moet wapenen. Alle uchtenden, als zy opstaan, spreken zy negen woorden, terwijl zy de vingers van de rechte hant opsteeken; vermits zy achten dat dit zeer dienstig is om te beletten dat de duivel hen enige schade en hindernis aandoen zal.* En zo voort.

Ludovicus Gusman.

Chamis afgoden.

Daar

D'Aanhang *Foquexus* bid *Xaka* aan.

Daar is noch een andere Aanhang, of verdeeltheit van *Japonners*, *Foquexus* genoemt, naar een boek van deze naam. Deze aanbid zekere afgod *Xaka*, of *Jaka* genoemt, van de welk zy wel duizent verdichtſelen uitſtrojen. Zy geloven dat het genoech is, om de zaligheit te verkrijgen, deze vijf woorden, *Namu*, *Mio*, *Foren*, *Qui*, *Quio* met aandacht te ſpreken; ſchoon niemant tot noch toe de kracht der gezeide woorden, als van d'*Indianen* ontfangen, verſtaan heeft.

Kambadagi en Kakubao.

Kambadagi en *Kakubao* waren de leerlingen van deze *Xaka*, en worden beide, om hun uitſteekentheit, van de *Japonners*, met goddelijke eerbewijzingen gedient. *Kambadagu* ſchijnt warelijker een duivel, dan een menſch geweeſt te hebben, zo men de beſchryvingen van die Lantſchappen geloven mag.

Kambadagi heeft eerſt de dienſt der duivelen geleert.

Hy was d'eerſte, die de zeden van de duivel aan te bidden onderwees, en ook de middel toonde om met zekere bezweringen van woorden de duivel met yders lighaam te verëenigen, en meer andere diergelijke dingen, die aan de duivelen eigen zijn.

Samabugi, Krijgsman der bergen.

Deze Aanhang word van de gene gevolgt, die zy *Samabugi*, dat is *Krijgsman der bergen*, noemen. Dezen volgen op het naaſte de zeden en gewoonten der *Sinezen* in de geeſten beelden te bezweren, en zijn tot alderhande waarzeggingen genegen. Zy hebben vermaak in d'eenzaamheit, en onthouden zich in de woeſte bergen; en dieshalven worden zy weinig in de beboude en bewoonde plaatſen gezien.

Guſman.

Guſman ſpreekt van hen in dezer voegen: *Deze zelfde* Bonçius Kombadagi *heeft twee andere leerlingen gevonden, die volle broeders van vader en moeder waren, de welken d'onderwijzing van hun meeſter zo wel leerden, dat zy voor zich zelven een andere nieuwe Aanhang oprechtten, die erger dan alle de voorgaanden was; welks belijdenis is zich gantſchelijk ten dienſt van de duivel op t'offeren, en zich voor veel van hun grote en gemeenzame vrienden over te geven. De genen, die van deze Aanhang zijn, worden* Jamabugen *genoemt, dat is* Krijgsknechten van 't Slot, *om dat de meeſten van hen gezamentlijk in de woeſte bergen leven, en zelden in de ſtat komen. Daar zijn anderen, die hun leven met duizent bedriegerijen en toverijen verſlijten, de welken zy gebruiken, uit oorzaak van 't verdrach, dat zy met de duivel gemaakt hebben, gelijk daar is enige verborgentheden t'openbaren, en, gelijk de* Heidenen, *geluk of ongeluk uit de hant te voorſpellen, en enige toekomende dingen te voorzeggen. Onder d'andere dingen, die de Stichters van deze aanhang opgerecht hebben, om hen na te volgen, was een Pelgrimagie, die zy tweemaal in yder jaar doen, om de duivel in zekere tempel aan te bidden, die, om dat dit zulk een bezondere en bovengemene zaak is, zodanig gehouden word, gelijk een van deze* Bonçien *verhaalde, die daar zevenmaal geweeſt had, en ſedert door Gods barmhartigheit Chriſten was geworden.* Dus verre Guſman. Dit alles word van de *Portugeſche brieven* beveſtigt, die in 't vijftienhondertvijfenzeſtigſte jaar uit Japon en China gezonden zijn, de welken men nazien kan, want zy zijn t'*Evora* gedrukt. Ik zou hier veel dingen, die gantſch vreemt en wonderlijk zijn, van diergelijke liſten en beſteekingen des duivels konnen verhalen; maar dewijl zy niet tot onz ooggemerk dienen, zo zal ik nu mijn pen tot die dingen weêr doen keren, de welken tot onze zaak behoren.

Amida afgod van Japon, met Herpocrates gelijk.

Wy hebben uit *Jamblichus*, en *Klemens Alexandrinus* verſtaan dat d'*Egiptenaars* God, op een lotusbloem zittende, met een verborge betekenis afgeſchildert hebben; en de Gnoſtiken, deze gewijde wijze van ſchilderen volgende, hebben ſedert *Herpokrates* met de zelfde lotusbloem, en met verſcheide zinſpreuken vertoont. Deze gewoonte ſchijnt niet alleenlijk in *Perſiën*, en *Indiën*, maar ook tot in d'uitterſte geweſten der ooſterſche Lantſchappen, *China* en *Japon*, deurgedrongen te zijn. Zy ſchilderen deze hun vermaarde godheit *Amida*, of anders *Fombus* genoemt,

op een bloem, of roos, of waterroos zittende, en van een grote glans van ſtralen blinkende; en dewijl d' Eerw. Vader, Medehulper van *Portugaal*, zijn beeltenis aan my meêgedeelt heeft, zo heb ik dienſtig geacht de zelfde hier by te voegen.

Het beelt van *Puſſa*, in een ander geſtalte.

Zy noemen deze aanhang *Fombus der Jenxien*, die veel anders van deze *Amida* gevoelt, dan d'aanhang der *Xodoxien*, van de welke wy een weinig te voren hebben geſproken. Want zy zeggen dat zy een onzichtbare zelfſtandigheit is, van alle ſamenzetting en vermenging der hoofdſtoffen afgeſcheiden, die voor alle ſchepſel geweeſt heeft, en de bron en oorſprong alles goets is. Zy ſchilderen deze, met zekere verborge betekenis, op een waterroos, of warelijker op een lotusbloem zittende, om haar verborge krachten en volmaaktheden heimelijk in te boezemen, de welken door haar kleding, daar zy meê bedekt is, aangewezen word.

Verborge betekenis van de godheit, op een bloem zittende.

Van de Sineſche Cybele, *die zy gemenelijk* Puſſa *noemen.*

Het beelt, of d'afgoddin *Puſſa* zit op een bloem, van waterlotus, en betoont met haar handen, welker vingers op een wonderlijke wijze te zamengevlochten zijn, een wonderlijke zedigheit, met deftigheit te zamen gevoegt. Zy heeft aan haar rechte zijde acht armen, en ook zo veel aan de ſlinke zijde, van de welke yder hant iets van een verborge

Beſchryving van *Puſſa*; de *Cybele* der *Sinezen*.

borge

Typus Pussæ seu Cybelis aut Isidis Sinensium.

Characteres Sacri, quos Sinæ a Brachmanib. acceperunt, iisq. magnæ suæ Deastræ attributa exprimunt.

borge zin houd, gelijk zwaerden, en andere dingen, die men hellebarden noemt, beeken, vruchten, planten, een rad, verçiercelen, een busse, en vles. De *Bonçien* beschryven haar oorsprong dus. Zy zeggen dat'er voor tien voortteelingen drie dochters, of Nymfen uit de hemel naar een vloet zijn afgedaalt, om zich te wasschen, welker namen waren *Angela, Changela* en *Fœkula*; in welke tijt op *Fœkulaas* kleet, op d'oever nedergelegt, het Vesikariekruit, (dat ik warelijker de *Holiokakabum*, of *Waterlotus* acht) verscheen, met zijn rode vrucht, die zy, zo haast als zy hem zag, aanvatte en inzwolg: 't welk oorzaak was van dat zy, door 't eten van deze vrucht zwanger geworden, toen de twee anderen weêr ten hemel keerden, beneden bleef, tot dat zy een zoontje baarde, aan 't welk zy, na dat zy 't gespeent, en op een klein eilant van de vloet gezet had, beval zijn opvoeder te verwachten, die terstont daar zou komen visschen, terwijl zy ondertusschen weêr naar de plaats, van daar zy gekomen was, zou keren. Zo haast als zy ten hemel gekeert was, gebeurde het geen, dat zy gezegt had. Want dit kint, van de visscher opgevoed, wies op tot een groot man, die sedert het gehele Rijk bezat, aan 't zelfde wetten voorschreef, en wijd en zijds heerschte. Ik heb deze fabel ook in de geschriften der *Brachmannen* gevonden, doch onder andere gedrochtelijke vertellingen van fabelen ingewikkelt. De geleerden, die wat wijzer, dan 't gemeen volk, schijnen te zijn, zeggen dat met deze *Veelârmige Pussa* niets anders aangewezen word, dan de Moeder aller goden, die van d'*Egiptenaars* nu *Polymastos*, dat is *Veelborstig*, en dan, naar de menigte der armen op de wijze der Egiptische Priesters beschreven, *Isis*, en van de *Grieken Cybele* word genoemt: 't welk oorzaak is dat de genen van de Sinesche Wijzen, die de veelheit der goden belachen, d'oude Wijzen volgende, achten dat met het afbeeltsel van deze afgoddin niets anders aangewezen word, dan de krachten, sterkte, en 't vermogen van de gunstige en weldoende natuur in alle dingen; 't welk alles met de zestien zinteekenen, der armen te kennen word gegeven. Want zy verhalen dat *China* zestien eeuwen lang onder de bescherming van deze goddin, zestien goude eeuwen in de grootste vrede overgebracht heeft. Zy zit op de lotus, om dat deze plant, op 't water drijvende, met een eeuwige vruchtbare toevloejing van de vochtigheit besproeit, een vochtig beginsel aller dingen te kennen geeft, gelijk veel der schranderste Geletterden van de *Sinezen* met d'oude Wijsbegerigen der *Grieken* gevoelen; en zy zeggen dat deze *Pussa*, of, om beter te zeggen, *Sinesche Isis*, of *Cybele* de bestierster der natuur is, door welks invloejing, gelijk men geloofde, alles vruchtbaar gemaakt, en behoed wierd.

Fabel.

Wat het kruit Vesikaria is.

Verklaring der zinteekenen van *Pussa*.

Al 't welk uit de Portugesche brieven bevestigt word, die in 't vijftienhondertvijfenzestigste jaar uit *Japon* naar *Europa* zijn geschreven, in een van de welken Ludovicus Froës dus van deze *Amida* in de Portugesche taal schrijft: *Hun Kloosters zijn zeer kostelijk, en van grote inkoomsten. Zy vermogen, op dootstraf, niet in d'echte staat treden. Men ziet in hun tempelen* Amida *op een autaar in 't midden van de zelfde tempel. Zijn beeltenis is byna als van een vrow, met geboorde oren, en van glinsterende stralen omringt, zittende op een houte roos, die zeer çierelijk gesneden is.* En in een andere plaats: *In 't eerste geschil heeft hy voorgestelt dat de* Jenxien *een onzichtbaar wezen hadden, van de natuur der vier hooftstoffen afgescheiden, die zy, op een andere wijze Fonrai Kome Mogui noemden. Het geen, 't welk de Geletterden aan dit onzichtbaar wezen toeschreeven, was het volgende; Namelijk dat, eer deze werrelt, de hemelen en d'aarde geschapen waren, de Fombum altijt had geweest, geen begin had gehad, en geen*

Ludovicus Froës brief.

 einde

einde zou hebben; dat door hem alle dingen zijn geschapen; dat zijn wezen in d' aarde, in de hemelen en daar buiten de zelfde was, om dat hy in geen beslote plaats was bepaalt; in de bestiering en onderhouding van alle dingen geen beweging onderworpen was, en geen verwe, noch zichtbaar toeval had, daar door hy niet van de lighamelijke ogen gezien kon worden: dat alle menschen en schepselen hielden dat in deze Fombus een uitsteekende graat van volmaaktheit was, als een vloejende bron van alle goet zijnde. Uit het welk blijkt dat de Wijzen en schranderſten, volgens het voorschrift van 't naturelijk licht, anders van hun goden gevoelen, dan de ruwe en onbeschaafde menschen. Want d' ongeleerden, veel verdichtselen daar by verzierende, zeggen dat *Amida* een uitsteekend mensch heeft geweest; maar de geleerden bedieden de fabelen, die men in 't gemeen daar af gelooft, op een verborge en geestelijke zin, volgens het voorbeelt der *Egiptenaars*.

De *Sinesche* Wijzen geloven dat 'er een eeuwig en onzichtbaar begin aller dingen is.

Wijders, zy bidden ook de Zon en Maan aan, volgens het voorbeelt der *Egiptenaars*, en der andere oosterſche Volken, gelijk uit de Portugesche brief blijkt: *Het meeste deel van hen gelooft in de voorouders, de welken (naar dat ik verstaan heb) menschen waren, die als Wijsbegerigen leefden. Veel van deze bidden de zon aan, en anderen de maan.* Dit word bevestigt door zekere brief, van *onze heilige Vader, Françiskus Xaverius, op de vijfde van Slachtmaant, in 't vijftienhondertnegenënveertigste jaar aan 't Collegie van Goa geschreven*, daar in men ook veel andere dingen van de waangelovigheden van dit volk zal vinden. En zeker, indien men de pracht en vieringen, die zy jarelijks aan hun goden bewijzen, met de viering en plechtelijkheden der *Egiptenaars*, gelijk zy de zelfden jarelijks onderhielden, vergelijkt, men zal zien dat zy gantschelijk overëenkomen, behalven in enige weinige dingen. Men ziet dat daar in (niet anders dan gelijk in *de Komasien der Egiptenaren* gemenelijk gebeurde, gelijk Klemens getuigt) wonderbarelijke beelden der goden, met verscheide pracht, en met belachelijk gebaar der *Bonçien* omgedragen worden; van de welken Ludovicus Froës in zekere brief dus spreekt: *'t Is een zeer oude gewoonte van* Fiyenoijama, *dat de Bonçien alle jaren een zeer heerlijke viertijt voor deze afgod houden, in de welken alle de* Bonçien *gewapent van boven komen, en zeven zeer grote stoelen dragen, die in zeven tempels geplaatst zijn. Ten einde van deze viertijt van* Sakamoto *wierd te Mikao een ander voor een ander afgod, of* Kami, Guion *genoemt, de çierelijkste van geheel* Japon, *begonnen, daar in, gelijk het scheen, de duivel Christus lighaam wilde naäpen. Want daar in worden alle de burgten, danssen, en spelen door personen vertoont, die afgoden op de handen dragen. Hier op volgden acht of tien hantlantaernen, die ter zijden met dun doek waren bekleed, en daar op de naam van hun afgods tempel geschreven stond, en die van binnen met brandende kaerssen verzien waren,* en zo voort. Wie ziet niet dat hier de pracht en praal van de goddin Isis beschreven word?

Ludovicus Froës.

De Duivel volgt de Kerkplichten der Christenen in hun afgodische viertijden.

Als d' ommegang gedaan is, gaan zy in hun tempels, in de welken men niet anders, dan in de Kapellen der *Egiptenaren*, een ontellijke menigte der goden van alderhande gestalten ziet, van de welken veel, met de hoofden van ossen, honden, en van andere beesten verzien, een schrikkelijke vertoning aan d' aanschouwers vertonen. Anderen, met veel armen uitgebeelt, gelijken beter naar gedrochren, dan naar goden.

Veelvoudige verandering der Sinesche en Japonsche goden.

Men vind gewach van deze afgodendienst der Japonners in het tweede Deel der verscheide Reizen en Scheepvaarten in d' Italiaansche taal beschreven. (Fol. 51.) *In dit* Eilant, *en in d' andere geburigen zijn alle hun afgoden op verscheide wijzen gemaakt: want enigen hebben 't hooft van ossen, anderen van varkens, anderen van honden, en van bokken, en op verscheide andere wijzen: ja daar zijn enigen, die*

die een hooft, en twee aangezichten hebben, en anderen drie hoofden, te weten een ter behorelijke plaats, en de twee anderen op yder schouder een. Anderen hebben vier handen, enigen tien, en enigen hondert: en hoe zy'er meer hebben, hoe men hen ook van groter vermogen houd; en aan dezen bewijzen zy groter eerbiedigheit. En als de Christenen hen vragen waarom zy hun afgoden dus verscheiden maken, zo antwoorden zy, Onze vaders en voorzaten hebben hen dus aan ons nagelaten.

M. Paulus Venetus. Dit schijnt van woort tot woort uit Markus Paulus Venetus genomen te zijn: want in 't zevende hooftdeel van zijn darde boek, daar hy van 't Eilant *Zipangri* spreekt, 't welk het zelfde is, als *Japon*, schrijft hy dus: *De Zipangriers dienen verscheide afgoden, van de welken enigen een ossehooft, anderen een varkenshooft, anderen een hontshooft, en van andere verscheide beesten hebben. Daar zijn enigen, die vier handen, anderen twintig, en anderen hondert hebben; en de geen, die de meeste handen heeft, word van groter kracht gehouden. Wederöm zijn'er enigen, die vier aangezichten aan een hooft hebben, en anderen drie hoofden, een op de hals, en de twee anderen yder op een schouder. En als men d'inwoonders vraegt van waar zy deze overlevering hebben, zo antwoorden zy gemenelijk dat zy hun ouders hier in navolgen, en dat zy niet anders behoren te geloven, dan 't geen, dat zy van hen ontfangen hebben.* Wy hebben hier voor getoont dat d'*Egiptenaars Osiris*, of de *Zon* met een ossehooft, *Anubis*, of *Merkurius* met een hontshooft, *Pan* met een bokshooft, en eindelijk *Ammon* met een ramshooft uitgebeeld hebben. Virgilius geeft ook te kennen dat *Serapis* en *Dianaas* beelt driehoofdig heeft geweest, als hy zegt:

D'afgoden der Egiptenaars by de Sinezen gemeen.

Beelden der Egiptenaars veelvoudig van gestalte.

En Hekate, met haar driehoofden, en de maacht
Diana, die aan 't hooft drie aangezichten draagt.

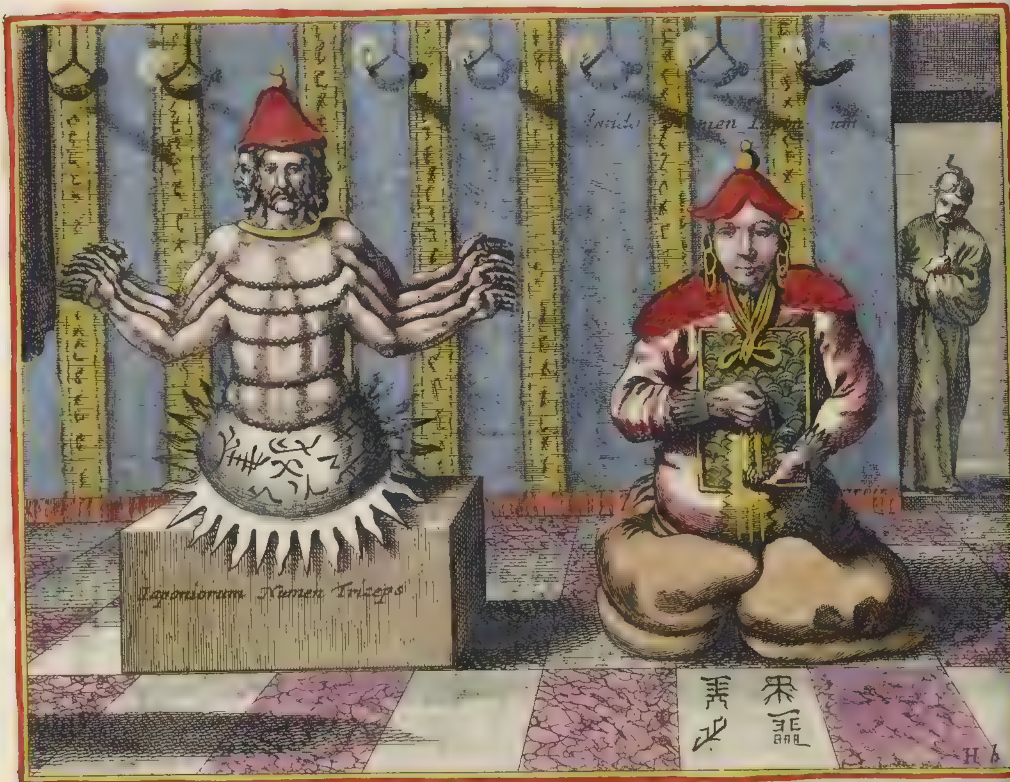
Janus met vier aangezichten. By de Fabelkundigen word ook dikwijls gewach van Janus met zijn vier aangezichten gemaakt, gelijk ook van de honderthandige Briareus; met de welken d'Ouden niets anders, dan de veelvoudige werkingen der zon, hebben willen te kennen geven: en Janus word dikwijls in veel plaatsen met vier aangezichten uitgebeeld, om dat het begin en einde, d'ingang en uitgang aller dingen aan hem gewijd waren; ja de tempelen, die men voor hem boude, wierden vierkant van gestalte gemaakt; of ook op dat zy by die vier aangezichten de vier delen des jaars zouden aanwijzen, die van de *Grieken* en *Latynen*, met een zeer gemené naam *Horæ* genoemt wierden. De honderthandige *Briareus* wierd de zelfde, als de zon, gezegt; 't welk oorzaak is dat *Homerus* de Zon *Hekatoncheira*, dat is *honderthandig* genoemt heeft; en dewijl de betekenissen daar af als zekere geestelijke bediedenissen worden vertoont, zo zal 't niet ongevoeghelijk zijn de zelfden hier te verklaren. *Hesiodus verklaarders* verhalen dat by Briareus de Lentetijt gemeent word, en uit oorzaak van d'overvloet der kruiden, bloemen en bladen, die de zelfde in grote menigte verschaft: maar by Gyges de Winter, en de zelfde ook met hondert handen, uit oorzaak van de menigte der dingen, die, alreê vergadert en te zamen gebracht zijnde, hy daar na tot verscheide gebruiken verspreid, en yder naar zijn dienst en bequaamheit schikt. Doch de menigte, en het ontelbaar getal der ampten van de zon, die al te zeer bekent en openbaar zijn, en dieshalven niet behoeven genoemt en opgetelt te worden, hebben gemaakt dat de zelfde by Homerus honderthandig word genoemt: al 't welk hier voor klarelijk van *Pussa*, de *Veelarmige* afgoddin der *Sinezen*, gebleken is.

De honderthandige Briareus.

Wat de Grieken by Briarea verstäan hebben.

Indien deze dingen dus zijn, hebben dan de *Sinezen* en *Japonners* met deze verscheide verändering der afgoden niet hun opzicht hier op gehad? Immers Ludovicus Gusman is van dit gevoelen in 't negende hooftdeel van 't vijfde boek zijner Gusman.

zijner Historien van *Japon*, daar hy verhaalt dat de *Japonners* gewent zijn met de hoogste eer zeker driehoofdige en veelärmige afgod t'eren, daar meê, gelijk hy zegt, de *Japonners* niets anders te kennen geven, als de verscheide volmaaktheden van deze godheit. Ik zal Gusmans redenen hier by voegen: *Op een altaar van deze tempel was een zeer grote afgod, met gout bedekt, die drie hoofden, en meer dan veertig armen en handen had; en zy zeggen dat zy daar meê de veelheit der volmaaktheden van hun goden te kennen geven. By deze afgod waren noch andere vijftienhondert ook vergult, in negen ordeningen verdeelt, op de wijze van de reijen der Engelen; en yder van hen was van gestalte als een mensch.* Wie ziet niet dat de duivel hier de waangelovigheden der Ouden, met de verborgentheden der Christenen vermengt, nagevolgt heeft? Wy hebben een van deze beelden, 't welk my hier te Romen voorgekomen is, een weinig te voren, en hier weêr vertoont.

Driehoofdige Godheit der *Japonners*. *Amida* Godheit der *Japonners*.

Dienst aan de beesten betoont.

Wijders, de *Sinezen* en *Japonners* hebben, in hun goden toe te stellen, niet alleenlijk de veelheit der gestaltenissen gevolgt maar ook, op de wijze der *Egiptenaren*, de levendige beesten aangebeden, namelijk visschen, hoenders, herten, wolven, honden, en ossen, gelijk, na Markus Paulus Venetus, Ludovicus Froës in zekere brief, daar aan meermaals gedacht is, verhaalt. *D'eerste is een poel, zo groot, als men met een vuurroer beschieten kan. De visschen zijn daar in zulk een grote overvloet, dat men hen niet kan tellen, en dat zy over malkander heen swieren.*

En

En dewijl deze poel aan deze Pagode, *of tempel toegewijd is, zo dart niemant enig visch daar uit halen, vermits zy geloven dat zy, zo zy dit deden, melaatsch zouden worden. De* Bonçien *eten geen visch, om dat zy het zelfde in hun wet voor een grote zonde achten, schoon zy een man te doden, of te stelen voor geen zonde houden.*

Driehoofdige en achtarmige Godheit der Japonners.

De darde is dat'er in de stat een groot getal van herten is, die aan de Pagode, of tempel behoren, en langs de straten lopen, gelijk de honden in Spanjen. Daar is niemant, die hen aanraakt; en indien iemant van hen een hert slaat, zo betaalt hy daar over grote boete; en indien hy het doot slaat, zo word hy over deze misdaat met de doot gestraft, en alle zijn goet verbeurt gemaakt. En indien by geval het hert in enige straat koomt te sterven, zo word, als 'er geen bewijs is van dat het door ziekte gestorven is, de zelfde straat verdelgt, en de goederen verbeurt gemaakt. In dezer voegen leven zy de duivel onderworpen, die niet alleenlijk maakt dat zy hem aanbidden, maar ook de beesten: gelijk zy in een ander Koninkrijk de Wolven aanbidden, tempelen voor hen oprechten, en gebeden aan hen doen. Indien iemant ziek is, zo troost men hem hier meê, dat hy in een Wolf zal veränderen; daar hy op antwoort dat zijn verdiensten niet zo groot zijn, om zulk een groot goet, en weldaat te verkrijgen. Maar dit zy genoech van de goden der *Japonners* gezegt. De Vader

Pagodes, Godheit der *Indianen.* D'afgod *Menipe.*

Gruberus verhaalt dat hy in 't Tartarisch Koninkrijk *Nekbal* ook veelhoofdige afgoden heeft gezien, die in de tempels stonden, gelijk hier vertoont word.

Eer ik een einde van dit Hooftdeel maakte, quam my ter hant zeker verhaal, 't welk *Christoffel Burrus* onlangs *van de zaken der Chinezen* in d'Italiaansche taal geschreven heeft. In dit verhaal quamen my veel dingen voor, die tot onze zaak nut zijn, en dewijl zy dienstig konnen wezen, om het geen, dat ik gezegt heb te bevestigen, zo heb ik nodig geacht hen hier by te voegen. Want behalven de leerstukken, die zy met de *Sinezen* en *Japonners* gemeen hebben, zo zijn'er noch andere dingen, die aan dit volk eigen en bezonder zijn, in begrepen, in de welken zy de lering der Pythagoristen naast komen. Zy geloven dat de ziel onsterffelijk is, dat de zielen van 't een in 't ander lighaam verhuizen, dat alles wedergeboren word, dat de werrelt bezielt is, en meer andere dingen, die aan de Platonische en Pythagorische Wijsbegeerte eigen zijn. Zy geloven ook dat de werrelt een ai heeft geweest, uit welks dop of schors het gewelffsel uit het wit de ruimte van de lucht, en uit de dojer d'aarde bestaat. Zy zeggen ook dat het gebou des werrelts niets anders is, dan zeker groot dier, of mensch, diens hooft de hemel, d'ogen de starren, het hair de bomen, planten en kruiden, en gebeente de metalen zijn, en andere diergelijke dingen, die de voorgedachte Wijsbegerigen van dit groot dier, en van deze grote werrelt verzekeren. Maar laat ons de woorden van de Schrijver zelf horen. *Deze Wijsbegerige wees de bouwing des werrelts aan met twee wisselredenen, d'een was dat de werrelt van een ai was geschapen, het welk zich daar na zo uitbreidde, dat van des zelfs dop of schors de hemelen zich uitstrekten, dat van 't wit de lucht gemaakt wierd, en d'aarde en 't vuur zich verspreidde, en dat van de dojer d'aarde, en alle d'andere aardsche dingen geschapen wierden. D'andere wisselreden nam hy van een zeer groot man, die zy* Banio *noemen, en wy kleine werrelt zouden mogen heten, en zeide dat van deze mensch, die een zeer grote Reus was, dit gebou des werrelts was voortgekomen, met het hooft tot in de hemelen, de twee ogen in de zon en maan, het vleesch tot aarde, het gebeente tot bergen, het hair tot bomen en kruiden, en de buik zich tot de zee uit te strekken; en in dier voegen alle de leden en de gesteltenis van't menschelijk lighaam naar de bouwing en verçiering van deze werrelt, naaukeuriglijk tot werkingen schikkende, zegt hy, dat uit de luizen van deze grote Reus alle d'andere menschen gemaakt wierden, die sedert deur de hele werrelt verspreid zijn.* Desgelijks verzekeren zy, met d'andere geburige volken, dat d'overledenen spijs en drank behoeven; 't welk oorzaak is van dat zy dagelijks heerlijke maaltijden voor hen bereiden. *Het darde is dat de zielen der overledenen onderhouding en lighamelijk voedsel behoeven; in voegen dat de kinderen voor hun overlede vaders, de mannen voor hun gemalinnen, en de vrienden voor d'andere vrienden enige malen in 't jaar, volgens hun gewoonte, heerlijke en kostelijke maaltijden toestellen, en een lange tijt verwachten, tot dat d'overlede genode koomt, en aan de tafel zit om t'eten.* 't Welk wy alles hier voor bredelijker verklaart en uitgelegt hebben. De *Tartaren* zijn in een zelfde doling. *Zy dienen*, zegt Markus Paulus Venetus, *zeker God, die zy gemaakt hebben, en* Natagai *noemen; en zy achten hem voor de God der aarde, en verzoenen hem met hun vee. Zy houden deze God in de hoogste eer; en daar is niemant, die in zijn huis niet een beelt aan hem gewijd heeft. En dewijl zy geloven dat hun God* Natagai *een gemalin en kinderen heeft, zo plaatsen zy ook by hun huisgoden zekere beeltjes, in de plaats van gemalin en kinderen, het beelt van de gemalin aan de slinke hant, en de beelden der kinderen voor 't aangezicht van d'afgod. Zy bewijzen grote eerbiedigheit aan deze afgoden, voornamelijk als zy des middags, of 's avonts ter maaltijt gaan: want eer zy zich zelven tot de maaltijt begeven, besmeren zy de mont der beelden met gekookt vleesch, en zetten een deel van 't middag of avontmaal*

Pythagoras zielverhuizing.

Christoffel Burrus in zijn verhaal van Koncincina.

Fabel van een zeer grote Reus.

Natagai een God der Tartaren.

maal buiten 's huis, ter eren van hen, en geloven dat zy 'er af eten. Maar laat ons weêr tot de *Kocinciners* keren, welker gewoonte en eigenschap het is de Koningen, die door de heiligheit van hun leven vermaart zijn, met goddelijke eerbewijzingen, door ontellijke beelden aan hen toe t'eigenen, t'eren; en in de plechtelijkheit der vergoding zelve volgen zy volkomentlijk d'Egiptenaars na. De wijze van vergoding geschied in dezer voegen.

Dienst aan de deurluchtige mannen.

Osiris kerkdiensten duren noch in *Indiën.*

Zy, in 't midden van 't Palais des geens, die vergood zal worden, een zeer heerlijk geheuggraf, beneffens een altaar, die met zeer kostelijk werk verçiert is, toegestelt hebbende, maken een kist, tot het lijk geschikt, die niet min kostelijk is, en die zy op de gezeide altaar zetten, en, terwijl d' *Onsay* met witte klederen gekleed zijn, met verscheide tempeldiensten en offeringen wijen, en wijn, ossen, en andere beesten in groot getal offeren. Als zy dit alles behorelijk volbracht hebben, zo verbranden zy dit geheel gevaart, met alle de toestel, en houden niets over, dan 't lighaam van d'overleden, 't welk zy, veinzende het zelfde te begraven, deur twaalf andere graven, eindelijk, en met grote behendigheit van 't een in 't ander vervoeren, op dat het waangelovig volk door deze middel altijt aan de plaats van de begraving zou twijffelen, en in dezer voegen, uit oorzaak van d'onzekerheit, d'aandacht en eerbiedigheit tot deze nieuwe afgod meer toeneemen, terwijl zy in alle de plaatsen, in de welken zy vermoeden dat het gebeente begraven is, of gevonden kan worden, de plechtelijkheden en offeringen, die aan d'andere afgoden behoren, volbrengen. Maar laat ons Burrus woorden horen: *Toen deze dagen geeindigt waren, staken zy de vlam in dit geheel gebou; en zy verbrandden het Palais, en de tempel, met alle de verçieringen en toestel, en bewaarden alleenlijk de kist, met het lijk, 't welk daar na begraven, en heimelijk en bedektelijk deur twaalf graven van 't een in 't ander gebracht wierd, op dat het volk, altijt in twijffel blijvende in welke plaats het lijk gebleven was, door die onzeekerheit te meer in eerbiedigheit tot deze nieuwe afgod gedreven zou worden, met hem in alle die plaatsen aan te bidden, in de welken zy vermoeden konden, dat men dit gebeente zou konnen vinden.* Dus verre Burrus. Zy volgen hier in d'Egiptenaars, die, van *Isis* onderwezen, door gelijke behendigheit voor hun Osiris de vergoding hebben verkregen. Plutarchus spreekt dus van Isis: *Toen zy alle de leden van Osiris, behalven de schamelheit, gevonden had, en begeerde dat het graf van haar gemaal onzeeker zou zijn, en echter by d' Egiptenaars, en by de bezondere menschen in eer gehouden worden, maakte zy van Specerijen en Was deze bezondere leden, naar de gestaltenis van een mensch, die een man geleek; en daar na de Priesters te zamen geroepen hebbende, gaf aan yder van hen Osiris beeltenis, met verzekering dat aan hen alleen zijn lighaam was vertrout, ja zy bezwoer hen dat zy nooit aan iemant Osiris graf, dat by hen was, zouden bekent maken, en dat zy hem in heimelijke plaatsen bewaart, als een God zouden eren; 't welk oorzaak is dat nu ook yder Priester getuigt dat Osiris tot zijnent begraven is.* En dus vervolgens. Dit was een vond van de schalke duivel, de welk veel vermogt om de gemoeden der waangelovigen in de valsche dienst der goden te verstrikken. Maar dit zy genoech van de *Japonners* gezegt.

Darde Hooftdeel.

Van d'Afgodendienst der Indianen, *met die van de* Sinezen *overëenkomende.*

INdiën word in verscheide Lantschappen verdeelt, en heeft verscheide aangehechte Eilanden, die alle byna de zelfde tempelplichten, in de dienst van hun goden, gebruiken. Want behalven ontellijke andere bezondere goden, zo bidden zy voornamelijk de zon en 't vuur aan. Zy houden voor deze verscheide viertijden in 't jaar, in alle de welken zy met d' *Egiptenaars* en *Persianen* zodanig overëenkomen, dat men in hun gewijde diensten byna niets ziet, 't welk zy niet van hen schijnen genomen te hebben.

Alle de genen, die deze gewesten deurgereist hebben, getuigen dat'er noch anderen, behalven de beelden der *Grieken* en *Egiptenaars*, gevonden, en met de grootste eerbiedigheit gedient worden. Maar de goddelijke dienst van *Apis*, in de gestalte van een koe, of gehoornde os, die men in alle tempelen, wandelrijen, en straten vind, munt boven alle d'anderen uit. Ludovikus Sachinus, een Koopman van Avignon, heeft aan my verhaalt dat in 't Koninkrijk der *Mogors*, ter plaats, daar het aan *Bengale* gevoegt is, op de grote en brede weg, een groote Os opgerecht staat, met twee grote karbonkels, of robijnen in de holligheden der ogen gezet, de welken maken dat d'afgod op een wonderlijke wijze stralen afschiet. Hy verhaalde ook dat niemant een reis aanvangt, voor dat hy deze afgod, de Koe, met zekere offeringen verzoent en gunstig gemaakt heeft. Markus Paulus Venetus bevestigt het geen, dat gezegt is; want hy verhaalt dat veel Eilanden, by *Bengale* leggende, deze onbetamelijke godsdienst van d'Os plegen. Ik zal zijn woorden hier byvoegen: *Alle d'inwoonders van 't Koninkrijk Var zijn afgodendienaars; en veel van hen aanbidden d'Os, als een heilig ding, zonder een te doden. Doch als enige os sterft, zo bestrijken zy hun huizen met des zelfs smeer.* En van *Meliapor*, S. Thomas stat, zegt hy: in 't achtëntwintigste hooftdeel van zijn darde boek: *Als de genen, die d'ossen aanbidden, ten oorlog trekken, dragen zy 't hair van een wilde os met zich, en binden dat aan de manen van hun paerden, daar zy op zitten. Doch de voetknechten knopen dit hair aan hun schilden, en binden hun hoofthair daar meê, en geloven dat zy in d'oorlog vry van alle gevaar zullen zijn; want zy zeggen dat de wilde os een beest van grote heiligheit is.* En in 't dartigste Hooftdeel van 'tzelfde boek schrijft hy dus: *Zy,* (te weten d'inwoonders van Lao) *bidden d'ossen aan, en bestrijken zich eerbiediglijk met de zalve, die zy van de gemale osse benen maken.* Wijders, dat'er, behalven de goden der *Egiptenaars*, ook speuren en blijken van de genen der *Grieken* gevonden worden, blijkt uit de brieven van de Vader der Sociëteit JESU, Joannes Lopez, Procurator, of Bezorger van *Indiën*, en van de *Filippijnsche Eilanden*, met de welk ik sedert mondeling hier te *Romen* van deze dingen gehandelt heb. *By d'Aanhang der Filippijners,* zegt hy, *is de zelfde afgodendienst, als by de* Romainen *en* Grieken *was. Zy bidden noch Jupiter, en d'andere goden aan. Zy hebben de namen der gezeide afgoden, doch in hun taal. Tot een voorbeelt, Jupiter word* Maglente *genoemt, als of men blixemwerper, zeide, van* lente, *dat blixem, en* Mag, *dat werpen betekent. D'Atlas word* Tomkon Langit *genoemt, dat is Pylaar des hemels; want* Langit *betekent hemel, en* Tomkon, *pylaar; en dus met d'anderen. Zy hebben*

Margin notes:
De Godsdienst van Apis bloeit noch by d'*Indianen*.
Godsdienst van d'Os.
M. Paulus Venetus.
In zijn darde boek, 24. Hooftd.
D'inwoonders van *Lao* dienen d'Os.
Afgodendienst der *Filippijnsche Eilanden.*

ben ook hun Elisésche velden, die zy Kalongdan *noemen, dat is d'ondergang der zon.* Dit is een zeer klaar bewijs van dat d'afgodendienst der *Egiptenaars* en *Grieken* tot in d'uitterste gewesten der oostersche Lantschappen deurgedrongen is: Ja Filostratus toont dit noch klarelijker in 't Leven van Apollonius Thyaneus.

Θεῶν δὲ ἀγάλμασιν ἐν τυχεῖν φάσιν. Εἰ μὲν Ἰνδοῖς, ἢ Αἰγυπτίοις, θαῦμα οὐδέν. Τὰ δὲ γε ἀρχαιότατα τῶν παρ' Ἕλλησι, τό τε τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Πολιάδος, καὶ τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου, καὶ τὸ τοῦ Διονύσου, καὶ τοῦ Ἀμυκλαίου, καὶ ὅποσα ὧδε ἀρχαῖα. Ταῦτα ἱδρύεσθαί τε Ἰνδοὺς τούτους, καὶ νομίζειν Ἑλληνικῶς ἤθεσι. Φασὶ δ' οἰκεῖν τὰ μέσα τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τὸν ὄχθον ὀμφαλὸν ποιοῦνται τοῦ λόφου τούτου. Πῦρ τε ἀπ' αὐτοῦ ὀργιάζουσιν, ὅ φασιν ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων αὐτὸ ἕλκειν. Τούτῳ δὲ τὸν ὕμνον ἡμέραν ἅπα ἐς μεσημβρίαν ἄδουσιν.

Apollonius Thyaneus by Filostratus in 't darde boek.

Apollonius *verhaalt dat hy daar ook veel beelden der goden heeft gezien, en dat hy niet verwondert was van dat hy daar de beelden der goden van d'* Indianen, *of* Egiptenaars *heeft gezien; maar dat hy verbaast wierd van dat hy'er de beeltenissen der gener, die d'oudsten by de* Grieken *waren, aanschoude, namelijk van de steedsche Minerva, en Apollo uit Delos; wijders van Dionysius, en Amykleus, en andere diergelijken; want d'* Indianen *hebben voor yder van hen een beelt opgerecht, en offerden daar aan op de griekſche wijze. Zy zeggen, dat zy in 't midden van* Indiën *wonen, en dat deze hoogte als het middelpunt daar af is; en zy nemen daar af het heilig vuur, 't welk zy, gelijk zy roemen, van de stralen der zon ontfangen hebben; en ter geheugenis van deze zaak zingen zy geduriglijk een lofzang tot aan de middag.*

Inzettingen der *Brachmannen.*

Voorts, dat de *Brachmannen* en Gymnosofisten tot aan deze dag, (gelijk zy eertijts gedaan hebben) Pythagoras Lering onderhouden, en zijn leven navolgen, blijkt uit *d'Indiaansche Historie van Maffeus*, en van anderen, van 't welk Damis, Apollonius reisbroeder, met veel woorden by Filostratus handelt. Zy doen belijdenis van Pythagoras leerstukken. De voornaamste oeffening onder hen is van de voorzegging. Zy slapen op d'aarde. Zy leven alleenlijk van kruiden en gewas. Zy aanbidden de zon. Zy queken en bewaren met grote naerstigheit het vuur, dat uit de stralen der zon ontfangen is. Zy verzoenen de zelfde met verscheide kerkplichten en gebeden. Zy laten hun hair lang wassen. Zy dragen Myters, en wandelen met blote voeten naar de Pagoden, of Isisbeelden. Zy kleden zich met klederen van lijnwaat, en steunen op een stok.

Kontarenus in zijn Indiaansche Reisbeschryving.

Deze dingen passen op d'Egiptische Priesters alleen. Nikolaas Kontarenus Veneciaan gedenkt ook hier aan in zijn boek, 't welk hy van de Reis naar d'Indiën geschreven heeft. Geheel Indiën deur worden d'afgoden (dat is de Pagoden) aangebeden, voor de welken zy Kerken maken, de genen van *Egipten* niet ongelijk, vol van alderhande geschilderde beelden; en in de dagen der plechtelijkheden aanbidden zy hen met bloemen en takken. De beelden zijn of van gout, of van zilver, of van steen, of van elpenbeen gemaakt, van de welken enigen zestig voeten hoog zijn. De wijze, volgens de welke zy offeren, is zeer verscheiden onder hen: want enigen van hen wasschen zich met klaar water, eer zy in de tempel treden, eens des uchtens, en eens des avonts. Anderen doen offeringen aan hun afgoden met aloëhout, of met diergelijke andere reuken.

De genen van *Indostan* volgen noch heden de zeden der oude *Egiptenaars.*

Deze dingen worden noch tot aan deze dag stantvastelijk van de *Brachmannen* in 't Koninkrijk *Indostan*, of der *Mogors* onderhouden, dewijl zy gewent zijn zich dagelijks in de gewijde vloet de *Ganges*, als in een andere *Nijl*, te wasschen, water naar de zon uit te storten, en haar met diergelijke plechtelijkheden

heden t'eren, gelijk de Vader Henrikus Rhoth meer dan eenmaal aan my vertelt heeft. Uit het welk klare en openbare blijken van de zeden en gewoonten der *Egiptenaars* gezien worden.

Dienst aan de duivelen.

Onder d'*Indianen* vind men noch veel, die, naar 't voorbeelt van enige *Egiptenaars*, (de welken met een zeer plechtelijk gebruik de boze geest Tyfon dienden) de duivel, de vijant van 't menschelijk geslacht, aanbidden, en met verscheide offeringen verzoenen. Ludovikus Barthema beschrijft deze dienst, en de kerkplichten, die daar in gemenelijk gebruikt worden, namelijk in het tweede hooftdeel van zijn tweede boek der Indiaansche zaken. Ik zal zijn woorden hier byvoegen:

Lud. Barthema.

Afgod in *Kalikuth.*

„ De Koning van *Kalikuth* is een Heiden, en bid „ de duivel aan op zodanig een wijze, als „ gy verstaan zult. Zy belijden dat een „ God de hemel, en d'aarde, en de gehele „ werrelt heeft geschapen, en dat hy d'eer„ ste oorzaak van alle dingen is; en zy „ zeggen dat, zo hy u en my, en de darde „ en de vierde wilde oordelen, hy geen „ vermaak zou scheppen in Heer te zijn, „ maar dat hy aan deze werrelt bevolen „ heeft gerechtigheit te doen, en dat hy „ aan de geen, die wel doet, ook wel doet, „ en aan de geen, die quaat doet, ook „ quaat doet. Zy noemen de zelfde *Deu*„ *mus*, en God *Tamerani*; en de Koning „ van *Kalikuth* heeft deze *Deumus* in zijn „ kapelle in deze gestalte. Deze kapelle „ is twee schreden breet, en ook zo lang „ in 't vierkant, en vier schreden hoog, „ met een deur, die geheel van hout, en „ met duivelen uitgesneden is. In 't mid„ den van deze kapelle is een duivel, van „ metaal gemaakt, die in een gestoelte zit, „ ook van metaal. Deze duivel heeft een „ kroon, op de wijze van die van de Paus „ met drie kronen. Hy heeft noch vier „ kronen, en vier tanden, met een zeer „ grote ope mont, en onbeschofte neus, „ en schrikkelijke ogen, die een vervare„ lijk gezicht afgeeven; en zijn handen zijn krom gelijk een haak. Zijn voe- " ten zijn gelijk die van een haan; in voe- " gen dat het afgrijsselijk is hem aan te " schouwen. Binnen in de gezeide ka- " pelle ziet men niets anders, dan geschil- " derde duivels; en aan yder zijde een dui- " vel, in een stoel zittende, die in een vlam " vuurs zit, in 't welk men een grote me- " nigte van zielen ziet, die een halve, en " sommigen een hele vinger lang zijn. " Deze duivel heeft in de rechte hant een " ziel, die hy in de mont steekt, om de " zelfde t'eten; en met d'ander hant grijpt " hy weêr naar een ander, die beneden " hem zijn. De *Brachmannen*, namelijk de " Priesters, wasschen alle uchtenden de " gezeide afgod geheel met welriekend " water, en bestrijken hem daar na met " zoete luchten, en, dit gedaan hebbende, " aanbidden hem, en doen in yder week " enige malen offeringen aan hem op deze " wijze. Zy hebben zeker tafeltje, naar " 't voorschrift van een altaar gemaakt en " verçiert, drie palmen hoog boven d'aar- " de, vier breet, en vijf lang. Deze tafel " is zeer wel verçiert met rozen, bloemen, " en andere welriekende geestigheden, " daar zy hanebloet opzetten, en geglom- " me vuurkolen, in een zilver vat, met veel " reukerijen daar op. Zy hebben ook " een wierookvat, met het welk zy ront- " om de gezeide altaar wieroken, en een " zilvere klok, daar zy dikwijls meê klin- " ken. Zy houden in hun hant een zilver " mes, met het welk zy de haan hebben " gedoot, en dat zy in 't bloet dopen, en " het enige malen op 't vuur leggen, en " enige malen nemen, en enige daden daar " meê bedrijven, gelijk de geen, die scher- " men wil. Zy verbranden eindelijk alle " dit bloet, terwijl het overäl met ontstee- " ke waskaerssen bezet is. De Priester, " die d'offering zal doen, verçiert zijn ar- " men, handen en voeten met enige zil- " vere ketenen, die, gelijk bellen, een " zeer groot gedruis maken; en hy draagt " een vijfhoekig ding aan de hals. Hy " dan, d'offering volbracht hebbende, " neemt "

Dienst aan de duivelsche afgod bewezen.

„ neemt zijn beide handen vol koren, en „ vertrekt van d'altaar, doch altijt achter- „ waarts, en met het aangezicht naar d'al- „ taar gekeert, tot dat hy by zekere boom „ koomt, daar hy dit koorn zo hoog, als „ hy kan, over zijn hooft op de boom „ werpt. Daar na keert hy weêrom, en „ neemt alles weeh van d'autaar. Dus ver- re Ludovicus Barthema.

Dienſtbewijs aan 't vuur.

Maar boven alle dingen bidden zy 'tvuur aan, als een gewijd dier, aan 't welk zy hun zonen opöfferen, ja zich zelven daar in werpen en verbranden, om door deze middel eerbiedigheit daar aan te bewijzen. Zy hebben deze dienſt van niemant anders geleert, als van de *Perſianen*, en van hun geburen, de *Chaldeen*: ja zy bewaarden 'tzelfde altijt in veel kapellen, gelijk hier voor gezegt is, en ondervraagden het, als een Godſpraak, naar de toekomende dingen. Benjamin gedenkt hier aan in zijn Reisbeſchryving, met deze woorden:

Benjamin in zijn Reisbeſchryving.

לפני הבמה של בית תפלתם עמק גדול
ומדליקין כל ימי עולם שם אש גדולח
וקוראין אותח אלהותא ומעבירין כה כניהם
וגם משלין בתוה חאש :

Dat is, *voor de gewijde altaar der tempelen is een grote kuil, in de welk verſcheide eeuwen achter malkander een zeer groot vuur brand, 't welk zy Godheit noemen. Zy trekken hun zonen daar deur, doch de doden werpen zy gantſchelijk daar in.* Deze Rabbi vaart voort, en verhaalt de wonderlijke overgeventheit en yver van dit dwaze volk, namelijk hier in, dat de genen, die naar d'achting van heiligheit trachten, zich levendig in dit vuur werpen, en, met grote toejuighing der aanſchouwers, een gewillige doot lijden en uitſtaan; 't welk my aan die vreemdeling in Lucianus doet gedenken, die, om aan anderen vermaak te tonen, zich zelf pijn aandeê, met zich zelf in d'Olympiſche vergadering gewilliglijk te verbranden. Benjamin vaart daar na dus voort: *Daar zijn onder hen van de groten der aarde, die zich zelven in 't leven verloven dat zy in 't vuur verbrand zullen worden. En als zy hun gemeenzame vrienden, en naaſte magen dit aanzeggen; Ziet ik heb een vrywillige belofte gedaan, dat ik levendig in 't vuur zal ſpringen, antwoorden zy alle, en roepen hem toe:* O gelukzalige. *En als de dag, daar in de belofte uitgevoert zal worden, naby gekomen is, bereiden zy een heerlijke maaltijt voor hem. Hy zelf, zo hy rijk is, rijd op een hengſt, of, indien hy arm is, gaat te voet tot aan de kant van de kuil; en terwijl hy zich daar in de vlam werpt, zo verblijden alle zijn bekenden zich over hem, trommelen en danſſen, tot dat hy geheelijk verbrand is.* Maar op dat gy bekennen zoud hoe deze overreding zo krachtig kan zijn, dat zy voorneemen hun leven dus te quiſten, ja vermaak ſcheppen in pijn te lijden, zo verſta wijders het gruwelijk bedroch van de duivel, daar door hy, met zo grote wreetheit, de menſchen bedriegt: *Als de darde dag genaakt, komen twee van de voornaamſte Prieſters in 't huis van de geen, die verbrand is, en zeggen tot zijn erfgenamen bereid uw huis; want uw vader zal heden tot u komen, om aan u te leren wat gy te doen hebt. Als zy dan getuigen uit de ſtat ontboden hebben, verſchijnt de duivel in de geſtalte van de verbrandde. De gemalin en kinderen ondervragen dan naerſtiglijk hoe hy in d'andere werrelt vaart. Daar hy op antwoord; Ik ben wel by mijn medegezellen gekomen, maar zy hebben my niet ontfangen, voor dat ik alle mijn ſchulden aan mijn vrienden en bekenden betaalt zal hebben. Hy deelt dieshalven zijn middelen aan zijn erfgenamen uit, en beveelt dat zy het geen, dat hy aan anderen ſchuldig is, zullen betalen, en het geen, dat zy aan hem ſchuldig zijn, eiſſchen. De getuigen, die hier by geroepen zijn, verzegelen deze vereffeningen, op dat hy zijn weg gaan zou; en ſedert zien zy hem niet meer. Door dusdanige leugenächtigſte betovering, die deze toverzieke Prieſters te voorſchijn brengen, worden zy zo verzekert en verſterkt, dat zy zeggen dat'er op 't geheel aardrijk niet iets diergelijk gebeurt.* Dus verre Benjamin; al

D'afgodendienaars offeren zich zelven in 't vuur op.

al 't welk, van *Paulus Markus Venetus* bygebracht, gelijk Benjamin hen verhaalt, gantschelijk met de zeden en gewoonten der Persianen overëenkoomt. De voorgedachte Vaders, uit het Koninkrijk der *Mogors* weêr herwaarts naar *Romen* gekeert, hebben dikwijls aan my verhaalt dat deze woeste gewoonten noch tot aan deze dag in *Indiën*, 't welk zy *Indostan* noemen, in zwang gaan, en dat'er vrouwen zijn, die, om hun liefde aan hun overlede gemaal te betonen, zich zelven aan 't vuur opöfferen; ja zy voegden'er by dat zy aanschouwers van deze onbesuilde plechtelijkheden hadden geweest. Maar dewijl de zaak waerdig is om de grote verblintheit dezer volken te deurzien, zo zal ik met weinig woorden deze goddeloze gewoonte, die vol wreetheit en onmenschelijkheit is, hier vertonen.

D'Indianen verbranden zich zelven in 't vuur.

Wonderlijke Historie.

De gewoonten in *Indiën*, en in d'andere bygelege Koninkrijken is, dat veel gemalinnen, na dat zy hun gemaal verloren hebben, zich zelven levendig verbranden, of om dat zy voortaan van 't leven walgen, of om een onsterffelijke naam voor zich te verkrijgen, of ook om dat zy, 't afweezen van hun gemaal niet langer verdragen konnende, en door de hoop van een beter leven aangelokt, geloven dat zy ter plaats zullen komen, daar zy, in de vergadering der goden gevoert, gezamentlijk met hun gemaal een eeuwige vreucht zullen genieten. In 't zestienhondertëenënzestigste jaar na Christus geboorte was t'*Agra* zekere vrou, niet alleenlijk uitsteekende in edelheit, maar ook in overvloet van Rijkdom. Deze, haar gemaal verloren hebbende, ontbood terstont de Priesters der Brachmannen, aan de welken zy haar voorneemen van haar leven, ter liefde van haar gemaal, aan de vlam op t'offeren openbaarde; in voegen dat zy, over haar edelmoedigheit en stouthartigheit geprezen, zonder vertoeven het geen, dat zy in haar gemoed begrepen had, te werk stelde, en uitvoerde, op deze volgende wijze.

Toestel van een adelijke vrou, om zich gewilliglijk te verbranden.

Zegepralige uitvaart.

Toen de dag van deze plechtelijkheit, die men daar toe gestelt had, gekomen was, trok zy de kostelijkste linne klederen aan, die zy had, en die met gout, zilver, en alderhande kostelijke gesteenten ingewerkt waren, en steeg op een wit paert, dat op gelijke wijze toegestelt was, en daar al het vreemtste en kostelijkste, dat zy had, op een rijg aangehecht was. Zy zelve, een aangezicht, daar de vreucht opgeschildert was, vertonende, en als tot een grote zegepraal toegerust, deê grote weer met d'armen, die zy nu ophief, en dan liet nederzinken, en aan alle zijden repte en roerde, en, in de rechte hant een cymbal, en in d'ander een appel houdende, bewees wonderlijke en ongewone tekenen van inwendige blyschap, op hoop van dat zy binnen korte tijt by haar gemaal zou komen. De grote menigte der Priesters en leidsvrouwen, die haar omringden, vermeerderde deze vreuchdige, of eerder lijkstatelijke toejuighingen; en zy, gezamentlijk met deze zegepraalster, zongen met een belachelijk gebaar, en ongewone wringing des lighaams; en onbehouwe en balkende stemmen t'elkens dit lijkgezang, dat by hen gewoon was: *Ram Ram Saltaè, Ram Ram Saltaè*; dat is, *God Ram behoed ons*. Zy dan, in deze sporeloze zegepraal deur de vermaartste straten van de stat gevoert, hield eindelijk stant ter plaats, daar de houtmijt, van veelderhande kostelijk en welriekend houd toegestelt, gemaakt was; en, nauwelijks van 't paert getreden, klom onder de verwarde stemmen der Priesters, die haar aanmaanden deze gewillige pijn der marteling stantvastelijk en kloekmoediglijk te verdragen, en onder het gedruis der trommels, op de top van de houtmijt, daar zy, als in een zegepralende stoel zittende, volgens de gewoonte haar gebaar en bewegingen vol-

volbracht. De Priesters staken ondertusschen van alle zijde de brant in de stoffe, die uit zeer droge bundelen van kostelijk hout, en van rijs, dat men met hars verzien had, opgehoopt was. In dezer voegen wierd zy, in dit juighend en overmatig gedruis der gener, die luide riepen, van de rook, en daar na ook van de vlam omringt en verstikt, en, gezamentlijk met alle haar verçieringen, tot asch verbrand; en dus gaf zy de geest, niet tot d'Elisesche velden, maar tot d'eeuwige pijnen geschikt.

Wy lezen by *Markus Paulus Venetus* dat deze zelfde gewoonte onder de *Tartaren* plaats gehad en gebloeit heeft: want als de Kaizer gestorven was, zo gaven zich alle de genen, die de Koning hadden bemint, of van hem voortreffelijke weldaden genoten; met het koninklijk Lijk in 't vuur, vermits zy, dit volbracht hebbende, geloofden dat zy in 't ander leven hun Heer weêr zouden dienen, gelijk zy hem te voren getrouwelijk gedient hadden: en het gebeurde dikwijls dat'er wel dartig duizent menschen, door zodanig een waan vervoert, in des Konings uitvaart sneuvelden. Dwaasheit der *Tartaren.*

Vierde Hooftdeel.

Van d'inzettingen der Brachmannen; *en hoe door hen het Waangeloof der* Egiptenaars, *of by welke gelegentheit het zelfde in* Persiën, Indiën, *en in d'uitterste oostersche Lantschappen der* Sinezen *en* Japonners *by gevolg van tijt voortgeplant is.*

Egipten van Kambyses onderge-bracht.

UIt *Herodotus*, *Plinius*, *Diodorus*, *Sikulus*, *Pausanias*, *Plutarchus*, en uit *d'andere Historieschryvers* blijkt dat, na d'inbarsting van Kambyses, Koning der *Persianen*, in *Egipten*, ('t welk gebeurt is terwijl Numa Pompilius, de tweede Koning der *Romainen*, heerschte) byna alle de wijsheit der *Egiptenaars*, die alreê duizent jaren en langer stant gehouden had, tot d'uitterste ondergang, gezamentlijk met het Koninkrijk van de Nijl, geraakt is; in 't welk de gewijde beelden der goden tot stof vermorselt, de grote gebouwen der Pyramiden omgeworpen, *Apis*, de grootste God der *Egiptenaren*, of de gewijde Os, die men gewent was in zeker park te voeden, van Kambyses zelf omgebracht, de gehele menigte der Priesters en offeraars ten deel gedoot, en ten deel in ballingschap gedreven, en alle hun gewijde beeltletteren met vuur verteert zijn. De Priesters en Geestelijken dan, in vreemde gewesten gevlucht, en de wegen te lant, die met de benden der vijanden bezet waren, niet zeker achtende, om een veilige deurtocht aan hen te geven, trokken over d'*Arabische Zeeboezem*, die aan *Egipten* paalt, en drongen eindelijk deur tot in *Indiën*, dat zy heden *Indostan* noemen; daar Hermes, Bacchus en Osiris ook eertijts deurgedrongen waren, gelijk zy uit hun schriften, en gezamentlijk uit d'oude overblijfselen der steden, die daar van hen gebout waren, bevonden: ja zy, in deze uitterste gewesten des aardbodems gekomen, breidden daar hun priesterlijke wetten aan alle zijden uit, en vernieuden de dienst der goden, die van Kambyses in *Egipten* verdelgt was, gelijk wy uit het voorgaande genoech, en meer dan genoech getoont hebben. En deze dienst der goden heeft in d'eenvoudige geesten zo diepe wortelen geschoten, dat de zelfde in de volgende eeuwen geensins uitgetrokken konden worden. Want de dienst van *Apis*, of van de Koe is tot aan heden, zo wel als eertijts, zo gemeen geweest, dat men vastelijk gelooft dat niemant in de toekomende werrelt de zaligheit zal bekomen, 'ten

D'Egiptische Priesters, uit hun Vaderlant verdreven, trekken over d'*Arabische Zee* naar *Indiën.*

zy hy in zijn uitterfte, en tot aan zijn overlijden de ftaert van de Koe in de handen gevat heeft gehouden. Wijders, zy hebben, volgens de getuigenis van *Filoftratus, in 't Leven van Apollonius Thyaneus*, zulk een vaft vertrouwen van de zielverhuizing, of overgang der zielen van 'teen in 't ander dier gehad, 't welk van d' Egiptenaars eerft over de werrelt verbreid is, dat de *Brachmannen* om deze oorzaak geen levendig dier, van wat geflacht en gedaante het ook is, of iets dat van levendige dieren voortkoomt, gelijk daar zijn melk, kaas, butter en airen tot fpijs nuttigen, vermits zy vrezen dat zy mifschien de ziel van enig groot Helt of Godheit, gezamentlijk met het voedfel, zullen inzwelgen: in voegen dat dit fchandelijk waangeloof zich niet alleenlijk wijt en breet over alle de geweften van *Indiën* verfpreidde, maar ook in *Kamboya, Tunchin, Lao, Koncincina*, ja ook in geheel *China* en *Japon*, gezamentlijk met de fporeloze ontellijke menigte der goden en goddinnen, deurdrong. Maar laten wy ons nu toeruften om een weinig bredelijker d' oorfprong der waangelovigheden, uit *Indiën* in d' uitterfte oofterfche Lantfchappen ingevoert, op te zoeken.

Pythagorifche onthoudelijkheit.

D' eerfte ftichter en oprechter van het geheel waangeloof was een zeer fchelmachtig *Brachman*, die, van de Pythagorifche onderwijzingen ingedronken, en met de genen, die alreê verfpreid waren, niet vernoegt, waangeloof op waangeloof hoopte, en dit in zo groot getal, dat men naauwelijks iemant vind, die hen, ik zeg niet optellen, maar ook niet genoechzamelijk met de pen befchryven kan. Deze was die vermaartfte bedrieger in alle d' oofterfche Lantfchappen, de welk van d' *Indianen Rama*, van de *Sinezen Xê Kian*, van de *Japonners Xaka*, en van de *Tunchiners Giaga* genoemt word. Men zegt dat dit fchadelijk gedrocht eerft in een plaats, *midden in Indiën* gelegen, geboren is, die men, gelijk de *Sinezen*, verhalen, *Tien Truk Gnok* noemt; en men voegt'er by dat zijn geboorte geheel gedrochtelijk geweeft heeft: want zy zeggen dat zijn moeder in haar droom gezien heeft dat een witte Elefant eerft uit haar mont, en daar na uit haar flinke zijde te voorfchijn is gekomen. Hier uit fpruit het dat de fabel van de witte Elefant, die by de Koningen van *Siam, Lao, Tunchin*, en *China* in zo hoge waarde word gehouden, zo veel vermogen by deze Koningen heeft gehad, dat zy het Koninkrijk zelf niet zo hoog fchijnen t'achten, als het gefchenk van een witte Elefant, en dat zy zich zeer gelukzalig houden, als zodanig een beeft, door een gefchenk van de hemel, hen aangeboden en gefchonken word. Doch wy zullen in 't gevolg bredelijker van de vergoding van deze Elefant fpreken. 't Eerfte fchelmftuk dan, dat *Xaka*, toen hy geboren was, bedreven heeft, was, gelijk men zegt, dat hy zijn moeder doodde. Wijders verhaalt men, dat hy, zijn een hant ten hemel heffende, en d' ander naar d' aarde gekeert houdende, geroepen heeft dat 'er, behalven hem, geen ander Heilig, noch in de hemel, noch op d' aarde was. Men vertelt ook dat hy, zich in 't verborgenfte vertrek van een zeer hoge berg vertrekkende, daar, door d' ingeeving van de duivel, die gruwelijke afgodendienft ingeftelt heeft, door de welke hy federt alle d' oorfterfe Lantfchappen met zijn leerftukken befmette. De *Sinefche Jaarboeken* fchrijven, dat hy ter plaats, daar hy geboren was, zo haaft hy uit de wildernis was vertrokken, vol van de goddelijke, of eerder van de duivelfche geeft, tot een getal van tachtig duizent leerlingen heeft vergadert, uit de welken hy echter eerft niet meer dan vijf hondert, en daar na uit dit getal weêr hondert, en eindelijk uit deze hondert weêr tien tot de geheimfte Raden en helpers zijner fchelmerijen, als de bequaamften zijnde om zijn gruwelijke leerftukken voort te

Oorfprong der voortplanting van 't waangeloof.

Xaka d'eerfte Stichter van d'afgodery in *Indiën*.

Fabel van de witte Elefant.

Tachtig duizent leerlingen van *Xaka*.

te planten, verkozen heeft; en op dat zijn leerstukken van niemant in verschil en twijffel gebracht zouden worden, zo heeft hy in zijn sterven by testament nagelaten, dat in zijn boeken deze toezangklank en toejuighing gestelt zou worden, *αὐτὸς ἔφα*, *hy heeft het gezegt*, of, dat het zelfde is, *zo zeggen de boeken*, daar meê hy te kennen gaf dat het ongeoorloft was d'onfailbare waarheit der ongerijmtste fabelen in twijffel te trekken. Doch de geen, die begerig om te weten is hoe schrikkelijke en gruwelijke geen leerreegels, maar schelmstukken, geen onderwijzingen, maar gruwelstukken, geen Historien, maar zeer vuile verdichtselen, hy in zijn boeken nagelaten heeft, lees het *Boek*, 't welk de Vader *Robertus, een Edelman, van* JESUS *Sociëteit*, de Stichter van de Madurische Zending in 't *Malabarisch Indiën*, en in de taal en geslachtreekening der Brachmannen zeer ervaren, met de grootste geleertheit, en met geen minder vrucht der zielen, die noch in de doolhoven der dolingen belemmert zijn, *van de Godgeleertheit der Brachmannen* geschreven heeft. D'uitzinnige Schryvers der *Brachmannen* verhalen van deze *Xaka* dat hy tachtigduizent zielverhuizingen in alderhande dieren uitgestaan heeft, van de welke de leste in een witte Elefant heeft geweest, 't welk van de genen van *Lao Lo han hoe* en *Tranluan*, dat is *rad*, genoemt word: want zy achten dat de zielen uit het een in 't ander dier, als door zekere rolling, tot straf verwisselt worden; tot dat zy eindelijk na de zeste verwisseling, tot een staat, die buiten alle verändering, in 't geselschap der goden vergadert, en *Pagoden* worden.

De Vader Robertus een edel Romain.

Xakaas ziel tachtig duizentmaal van woning verandert.

Anderen onderhouden striktelijker de wetten van de Pythagorische zielverhuizing, en zeggen dat de verwisseling der zielen naar de verdiensten der deuchden en zonden geschied, en dat zy in dieren, die met hun deuchden of zonden overëenkomen overgevoert worden. In dezer voegen zeggen zy dat de Dwinglanden in tygers, de verraders in wolven, d'overdadigen in varkens, en de gulzigen in honden, en in tegendeel de zachtmoedigen in schapen, de Koningen in Elephanten, &c. verändert worden: ja zy verhalen zo veel veränderingen, en mengen zo veel belachelijke en wanschikkelijke verdichtselen, daar onder, dat men in Ovidius boek van de Veränderingen der gestaltenissen niets zo vreemt, dwaas en ongerijmt vind, 't welk zy niet aan hun helden, die ten einde van de zielverhuizing gekomen zijn, toeschrijven: en gelijk d'een baar, d'ander voortstuwende, eindelijk een oneindelijk getal van golven voortbrengt, zo heeft ook het zielverhuizend waangeloof zo groot een menigte van beuzelächtige sporeloosheden met zich gesleept, dat zy, haar niet binnen de palen van de viervoetige beesten, vogelen, visschen en bloedeloze beestjes houden konnende, haar ook ingäng in de bomen, planten, kruiden, en in al 't geen, dat groeit, en voedsel heeft, hebben gegeven. Hier uit is deze belachelijke zielverhuizing in bomen gesproten, volgens de welke de ziel gezegt word niet allenlijk in de dieren, maar ook in de bomen en planten, naar 't voorbeelt van Ovidius Dafne, overgevoert te worden. Doch ik, deze dingen, als onbetamelijk voor een redelijk mensch verlatende, zal slechs een enig daar af hier byvoegen, 't welk, gelijk de Vader *Filippus Marinus* in zijn *boek van de Japonsche Reis* verhaalt, in 't zestienhonderttweeëndartigste jaar na Christus geboorte in *Concincina* gebeurt is. Daar was, door 't gewelt der winden, een zeer grote boom, tachtig ellebogen lang, en zo zwaar, dat hondert menschen de zelfde niet van zijn plaats konnen trekken, ter aarde gevallen. Deze boom, aangesproken zijnde, antwoordde, gelijk men verhaalt, dat hy een Sineesch hooftman had geweest, en dat hy, nu wel hondert jaren geleden, in deze stronk verändert was; dat hy was gekomen om d'oorlog van *Koncincina* aan

Ander gevoelen van de zielverhuizing.

Zielverhuizing der bomen.

Belachelijke fabel.

aan

aan te zeggen; en dat, toen 'er niemant was, die de boom kon uithouwen, de zelfde daar in d'ongenade van de zon en regen bloot gelaten wierd, op deze hoop steunende, dat het gewelt der hooftstoffen tegen de hardigheit en vastigheit van de schors, daar meê zy, als met een borstharnas, gewapent was, niets zou vermogen. Deze fabel, of dit duivelsch bedroch vermogt zo veel in de geesten der Heidenen, dat zy, als zy bomen van uitsteekende hoogte vinden, gemenelijk een schuttel, daar rijs in is, aan der zelfder wortels zetten, vermits zy vrezen dat de zielen der Helden, die daar in leven, door lang vasten zullen bezwijken. D' oorzaak, die hen hier toe beweegt, is ten deel zekere dwaze waan, die hen daar toe drijft, en ten deel dat zy op deze wijze hun schult willen betalen, en zich dankbaar van zulk een aangename schaduw tonen, daar zy zich by hete zonneschijn onder verschuilen.

Wijzer middel van wijsheitsbetrachting, maar die belacchelijk is.

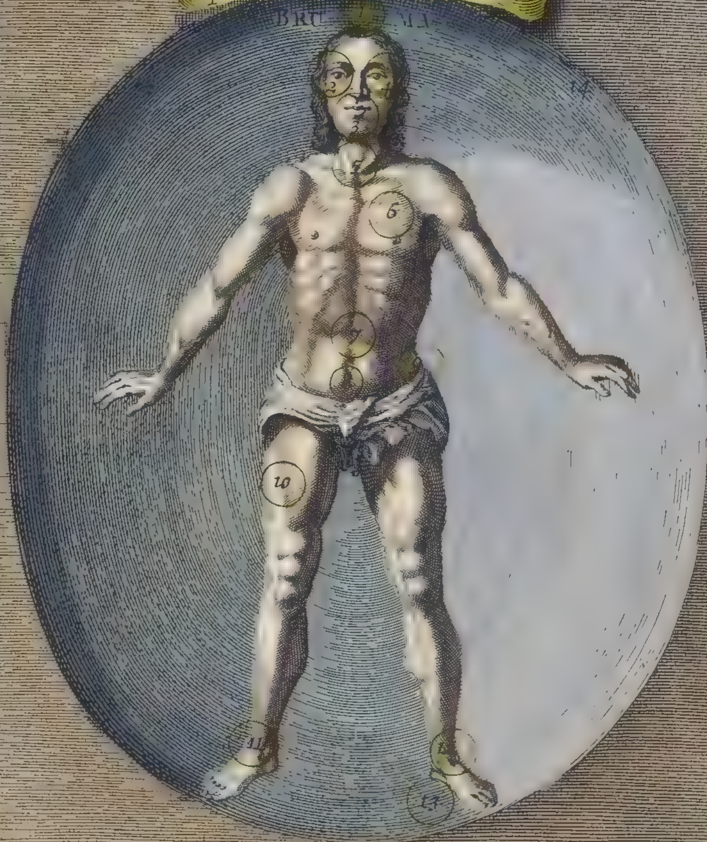
Maar de genen, die hoger (of eerder dwazer) gedachten schijnen te tonen, zeggen dat de mensch met het verstant in dat voorwerp, 't welk hy bevat, warelijk verändert word; in voegen dat, als de werking ophoud, de mensch geen leven meer heeft; 't welk zy niet alleenlijk van 't verstant, en van de wil, maar ook van 't kennig, begerig en inbeeldig vermogen verstaan. Zy voegen 'er by dat, als de mensch zo verre met het verstant gevordert heeft, namelijk zo, dat hy, als in verruktheit, en tot een onbewegelijke ongevoelijkheit kan gebracht schijnen, gezegt kan worden d' uitterste zaligheit verkregen te hebben, en, onder de goden gestelt, een Pagode geworden te zijn; daar af diergelijke Pagoden, hoewel zy niet schijnen te zien, te horen, noch de dienst van iets anders te bedienen, als van stoffelijke dingen gemaakt, echter horen, gelijk zy zeggen, en op hun wijze zien; namelijk even als of de godheit, door zekere verruktheit, in hen verslonden en wechgerukt was.

Wanneer zy in Pagoden veranderen.

Op deze wijze verdedigen zy gemenelijk door een belachelijke redenering het leven der afgoden en pagoden tegen de genen, die hen bestrijden. Ik zal hier noch een ander voorbeelt van deze sporeloze waan van de zielverhuizing der *Sinezen* byvoegen, dat *in Vita B. Odorici Ord. Minorum S. Francisci, apud P. Bollandum in magno illo Sanctorum Opere tom.* 1. *Januar.* 15. *cap.* 4. gelezen word.

Wonderlijk voorbeelt van de zielverhuizing.

Want de gezeide Odorikus, *Kamsana*, een stat van 't Sineesch Koninkrijk, deurtrekkende, en van zeker Sineesch geroepen, om een ongewoon schouspel, dat in alle eeuwen ongehoort was, t' aanschouwen, bewilligde in dit verzoek van de geen, die hem dus heusselijk nodigde. Hy wierd dan in 't Klooster van zekere Geestelijken ('t welk ik oordeel een Klooster der *Bonçien* geweest te hebben) gebracht, daar iemant van de gezeide Geestelijken twee grote korven, met alderhande spijzen geladen, naar zeker hof, aan 't Klooster gelegen, in 't welk ook een berg was, met aangename bomen beplant, deê brengen. De *Bonçius*, gezamentlijk met Odorikus in dit hof getreden, begon met zekere schel, die hy gemenelijk by zich droeg, te klinken; en terstont daar na quamen 'er van de berg met grote spoet een grote menigte van alderhande beesten, namelijk katten, honden, simmen, geiten, varkens, en zeer veel andere diergelijke dieren van gedrochtige gestalte, tot een getal van wel drieduizent, die voor hun opvoeder en voesterheer staan bleven, aan de welken hy deze spijzen, yder naar zijn aart, uitreikte; en toen deze beestelijke maaltijt gedaan was, vertrok zich yder van deze beesten, op 't geklank van de schel, weêr naar zijn binnenste schuilhoeken van de berg. Odorikus, hier over verbaast zijnde, zeide: broeder, zeg my, hoedanig deze samenkoomst der wilde beesten is, die zo vaerdiglijk, tot een bewijs van gehoorzaamheit, verschijnen, en wat dit

Fabulosa Brachmanum Narratio
de 14 Mundorum genesi: ex Bruma
peracta, ex Autographo depromta.

LI.

dit te bedieden heeſt? Dezen zijn, antwoordde de *Bonçius*, de zielen van adelijke mannen, die wy hier om Gods wil voeden. En hoe, hervraagde Odorikus, konnen deze beeſten zielen genoemt worden, dewijl de menſchelijke zielen zonder laſt des lighaams zijn? D'ander antwoordde weder, de zielen der overledenen van alle tijden en ſtaten der menſchen zijn in deze beeſten, die gy ziet, ingegaan; en hoe iemant van hoger waerdigheit is, hoe hy ook edelder dier, dat hy bezielt, verkregen heeft; en in tegendeel, zo veel ſlechter dier, als hy ſlechter van ſtaat heeft geweeſt. Odorikus poogde door groot gewicht van redenen hen van dit waangeloof te verloſſen, en hen uit deze verblintheit van geeſt te redden: Maar vergeefs, dewijl'er niemant was, die van deze dwaze waan der duivelſche lering afgeweert kon worden. Zeker, ik zou liever willen geloven dat dit geen beeſten, maar duivelen zijn, in dusdanige beeſten hervormt en verändert, om d'elendige menſchen te bedriegen, en hun geeſt te verblinden.

Vijfde Hooftdeel.

Van de belachelijke Godsdienſt der Brachmannen, *zo veel d'oorſprong der menſchen aangaat.*

Xaka met Merkurius Trismegiſtus vermengt.

D'*Indiaanſche* Schryvers zeggen dat de *Brachmannen* hun oorſprong uit *Cechian*, of *Xaka* (van welks oorſprong wy in 't voorgaande hooftdeel hebben gehandelt) genomen hebben, die zy ook met d'Arabiers هرمز *Hormoz* hebben genoemt, en met Hermes Trismegiſtus, en anderen met Pythagoras, om de gelijkheit der leerſtukken, doch met een onëige vergelijking, verſmelten: want de lering, die hy voortgebracht heeft, is, gelijk men leeſt, by hen met zo ſchrikkelijke gedrochten van fabelen, en met zo wanvoeghelijke verdichtſelen van dingen, die niet met malkander overëenkomen, verwart, dat zy zelven, in verſcheide benden verdeelt, en zelven aanhangers van dwaze lering zijnde, niet weten wat zy geloven moeten. Doch wy zullen hier enige leerſtukken van de ſchepping des werrelts aanvoegen, die, gelijk zy van hen onder de leden des geloofs worden geſtelt, ook van de wijzen met recht in 't getal der ſporeloze beuzelingen geplaatſt worden.

Goden der Brachmannen.

De goden der *Brachmannen*, met de grootſte dwaasheit verdicht, zijn *Bruma*, *Veſne*, *Butſen*, die wel de voornaamſte zijn, daar onder drieëndartig millioenen van Godheden geſtelt worden, van de welken, gelijk zy zeggen, *Dimenderen*, *Feltan*, en *Bruma* hoofden zijn, uit welke leſte als uit d'edelſte, gelijk zy verhalen, het geheel geſlacht der menſchen voortgekomen zou zijn, uit zo veel werrelden, met de leden van 't menſchelijk lighaam overëenkomende: d'*eerſte* bovenhemelſche werrelt uit de harſſenen, de *tweede* uit d'ogen, de *darde* uit de mont, de *vierde* uit het ſlinke oor, de *vijfde* uit het gehemelte en de tong, de *zeſte* uit het hart, de *zevende* uit de buik, d'*achtſte* uit de ſchamelheit, de *negende* uit de ſlinke heup, de *tiende* uit de kniejen, d'*elfde* uit de hiel, de *twaalfde* uit de tenen van de rechte voet, de *dartiende* uit de voetſool van de ſlinke voet, en de *veertiende*, gelijk zy verdichten, uit de lucht, die hem omringt: uit welke werrelden, naar de ſtaat der delen van 't menſchelijk lighaam, menſchen geboren zijn, door verſtant en wijsheit bekent; ten tweeden voorzichtig in hun werken; ten darden welſpreekende, en çierelijk van taal; ten vierden ſchalk en loos; ten vijfden gulzig, en tot braſſerijen overgegeven; ten zeſten heerlijk, prach-

Drieëndartig millioenen van Godheden.

Bruma, een grote godheit, de voortbrenger der verſcheide menſchen, uit zijn verſcheide leden.

prachtig en miltdadig; ten zevenden vuil en in oneerlijke zeden gedompelt; ten achtsten onkuisch, en in vleesschelijke wellusten gewentelt; ten negenden arbeidsaam, werklieden en lantbouwers; ten tienden hoveniers en lantlieden; ten elfden tot ongeachte werken geschikt, die zy *Pareas* noemen; ten twaalfden dootslagers, afzetters en dieven; ten dartienden verdrukkers der armen; ten veertienden menschen met een bezondere gave in alderhande dingen begaaft. In dezer voegen beschryven zy deze grote *Bruma*, de voortbrenger van zo veel verscheide werrelden en menschen: 't welk dit dwaaste volk zo striktelijk naar de letter verstaat, dat zy hem, in hun tempelen afgeschildert, gelijk hier voorgaat, bewaren; en als zy een mensch aanschouwen, zo maken zy zich wijs dat zy met zekere kennis, uit d'aanschouwing van zijn aangezicht, konnen oordelen dat hy uit deze of die werrelt van *Bruma* geboren is. Maar deze ongerijmtheden zijn noch te weinig: want zy stellen zeven zeen in de werrelt; d'*eerste* van water, de *tweede* van melk, de *darde* van gestremde melk; de *vierde* van butter; de *vijfde* van zout; de *zeste* van suiker; de *zevende* van wijn. In de waterzee stellen zy zeven Paradysen; in in de melkzee geestelijken en priesters, die zy *Jogues* noemen, welke heerlijkheit *Siven* geheten word; in de darde, welke heerlijkheit zy *Divenderen* noemen, de genen, die tot de lighamelijke wellusten overgegeven zijn, in de vierde, die *Brumaas* heerlijkheit is, de genen, die van gelukkige staat zijn; in de vijfde, die de heerlijkheit van *Visnu* is, de barmhartigen; in de zeste, die de heerlijkheit van *Kailasan* word genoemt, de genen, die aalmoessen geven; in de zevende, die de heerlijkheit van *Vajakandam* geheten word, de genen, die van alle goet overvloejen.

Zeven Zeen. 1. Van water. 2. Van melk. 3. Van gestremde melk. 4. Van butter. 5. Van zout. 6. Van suiker. 7. Van wijn.

In alle d'anderen, behalven in d'eerste, laten zy overvloet van lighamelijke wellusten toe, volgens d'overeenkoming der vochten, uit de welken yder zee bestaat. Ik heb gezegt behalven in d'eerste; want gelijk de zelfde gantschelijk een verstandelijk licht geniet, zo zeggen zy ook dat daar in de gunst en genade van d'opperste God d'eerste trap van wellust is, en dat zy door deze genade met God een en de zelfde worden, en in zekere gevoeghelijke overeenkoming en evenredenheit bestaan, daar door de ziel met God word vermengt, en Godgestaltigt geheten. En zeker, de geen, die deze lering met het geen vergelijkt, 't welk wy van de Godgestaltheit der Egiptenaars in *onze Oedipus* vertoont, en dat wy uit de *Saracenen* of *Mahometanen* (dewijl'er in hun lering niets gemeender is, dan de zeven dusdanige wellustige werrelden) bygebracht hebben, zal bevinden dat de zelfde, hoewel met ontellijke waangelovigheden besmet, deurgaans uit d'Egiptenaars is gesproten.

Zeven Werrelden der wellusten by de Mahometanen.

Wijders, het geen de geheimenissen der *Saracenen* van d'Aardkloot, op de hoorn van een os, of koe gevest, verhalen, dat zeggen de *Brachmannen* van de duizenthoofdige Slang; en dewijl zy zagen dat deze ingebeelde en verdichte slang te zwak was om d'Aardkloot te dragen, zo hebben zy ook acht elefanten, door welker sterkte en kracht hy gestut en ondersteunt word, daar by gedaan; en dewijl dezen ook niet zonder stut en steunsel konden bestaan, zo hebben zy de rug van een onmeetelijke waterschiltpad, om daar op te staan, onder hen gestelt, die, in een oneindige zee zwemmende, deze gehele klomp en samenmengsel van gedrochten draagt.

De geheimenissen der *Mahometanen*, uit de lering der *Brachmannen* genomen.

Fabel.

Anderen, zich niet min belachelijk tonende, gevoelen dus van d'oorsprong des werrelts: zy verdichten dat de spinnekop d'eerste oorzaak der dingen is, die uit zijn buik, door een gedurige spinning van draden, eerst de hooftstoffen, en daar na de hemelkloten gevormt zou hebben,

De Spinnekop d'oorsprong des werrelts by de *Brachmannen*.

hebben, en, door zijn gedurig byzijn, zijn werk beſtieren tot aan d'ondergang des werrelts, die, gelijk zy zeggen, haar oorzaak zal nemen uit de weêrintrekking der werreltdraden, de welken hy geſponnen had, daar de verdwijning en vernietiging aller dingen op volgen zal. Welke dingen ik daaröm dienſtig geacht heb in deze plaats by te voegen, op dat wy, deze zo ongerijmde en wanvoeghelijke leerſtukken van het blinde Heidendom (door de welken het menſchelijk vernuft de wanvoeghelijker dingen niet zou konnen bevatten) kennende, aan d'almachtige God, en aan Chriſtus, onze Zaligmaker, de dank zouden betalen, die wy ſchuldig zijn, om dat hy, ons uit zo grote duiſterniſſen gerukt hebbende, zich veröntwaerdigt heeft ons uit barmhartigheit en meêlijden, boven zo veel anderen, welker getal ontelbaar is, met het onfailbaar licht zijner waarheit te beſchenken, en t'onderwijzen.

Zeſte Hooftdeel.

Van een andere beuzelächtige lering der Brachmannen, *namelijk van Gods tien Vleeſchwordingen, die d'* Indiaanſche *Heidenen buiten en binnen de vloet de* Ganges *geloven.*

DAt de *Brachmannen*, die men ook *Gymnoſofiſten* noemt, eertijts in de Starrekunde en toverkunſten vermaart geweeſt hebben, blijkt uit *Filoſtratus, in't Leven van Apollonius Thyaneus*, dewijl hy zelf, door hun naam en achting aangeprikkelt, langs veel kommerlijke omkeeren van grote reizen, deur *Perſiën* tot in *Indiën*, alleenlijk om hun leerreegels en grontſtukken te leren, gereiſt is, zich by de Koning *Jarchas*, door zijn wijsheit vermaart, gevoegt heeft, daar hy, met de zeven tekenen der Dwaalſtarren, die van grote kracht, en in koſtelijke geſteenten ingeſneden waren, beſchonken, niet ophield van de leerſtukken des duivels, die hy alreê te voren gunſtig was, en aangenomen had, overal te roemen. En zeker, indien men deze inzettingen met de nieuwen vergelijkt, men zal bevinden dat zy niet veel verſchillen. Daar zijn tweederhande Brachmannen. D'eerſten zijn de genen, die wijs genoemt willen worden, en een burgerlijk leven leven. D'anderen worden *Jogues* genoemt, en, de zeden der oude *Gymnoſofiſten* navolgende, onthouden zich naakt in d'eenzaamheit, en zijn tot de waarzeggingen, en tot d'andere toverkunſten gantſchelijk overgegeven. Indien men op hun uitwendig leven acht neemt, het zelfde is zeer ſtreng, en vol van kommer en arbeit, maar van binnen, onder een geveinſde ſchijn, warelijk vol van alle ſchelmſtukken.

Apollonius Thyaneus.

Verſcheide benden van Brachmannen.

Het heeft dan den ſchalkſte duivel niet genoech geweeſt met dusdanige verkeerde leerſtukken, aan d'oude Heidenen eigen en bezonder, de zielen der ſterffelijke menſchen door zijn gewone liſten te bedriegen; maar hy heeft ook zo ſtout geweeſt, dat hy, tot groter verachting van de goddelijke naam, en van d'Euangeliſche wet, het gewijde met het ongewijde heeft darren vermengen, en dat hy in dezer voegen d'eenvoudige gemoeden der Heidenen door de duivelſche dienſt der *Brachmannen* heeft ingenomen en beſmet, op dat de vleeſchwording van't goddelijk Woort, tot d'onëerlijkſte verdichtſelen overgevoert, en met d'ongerijmſte beuzelingen der zielverhuizingen vermengt, by gevolg van tijt zekere geboorte zou voortbrengen, die zo wel door haar ongerijmtheit vermaart, als door haar beuzelächtig verhaal gedrochtelijk is.

Daar

Tien Vleeſchwordingen van God.

Daar zijn tien zodanige vleeſchwordingen van God, die, beneffens veel meer andere diergelijke dingen, de meermaals gepreze Vader Henrikus Roth, een Auſburger van geboorte, en een onvermoeit arbeider in zijn ampt, tot welks uitvoering hy naar 't Rijk van de Mogor gezonden was, hier te *Romen* aan my meêgedeelt en verhaalt heeft. Deze eerw. Vader, in de taal der Brachmannen zeer ervaren, heeft ook uit hun geheimſte boeken de voornaamſte leerſtukken uitgetrokken, met deze inzicht, om aan d'onzen, onder de Brachmannen verkeerende, een middel aan te wijzen, daar door men zo grote ongerijmtheden lichtelijker zou konnen wederleggen. En dewijl deze zaak my wel aanmerkenswaerdig ſcheen, zo heb ik dienſtig geoordeelt een kort verhaal daar af, uit de woorden van de voorgedachte Vader Roth, hier by te voegen.

De tien beuzelachtige vleeſchwordingen van God, gelijk d'Indiaanſche Heidenen aan deze en aan gene zijde van de Vloet de Ganges *geloven;*

Volgens de vertaling van de Vader Henrikus Roth.

Gevoelen der *Brachmannen* van de vleeſchwording der tweede perſoon in de Drieëenheit.

Zy zeggen in 't algemeen dat de tweede perſoon uit de Drieëenheit alreê negenmaal vleeſch geworden is, en noch eenmaal vleeſch worden zal.

De perſonen der Drieëenheit by hen zijn, Brahma, Bexno, *en* Mahex. *Zy zeggen dat dezen een enige in de natuur zijn, welke natuur zy met verſcheide namen noemen, te weten* Achar, *(onbewegelijk)* Paramanand, *(geruſt)* Paramexuar, *(d'opperſte Heer)* On, *([a] wezen) en veel andere namen, die zy [b] toevoegingen van dit wezen ſtellen te zijn.*

a *Ens.*
b *Attributa.*

Zeer ongerijmt gevoelen der *Brachmannen.*

Zy verklaren op een tweevoudige wijze de drie voorgenoemde perſonen. Vooreerſt zeggen zy dat Brahma *de natuur of [c] wezenheit van dit opperſte wezen, of van God is, dat* Bexno *de [d] begerende begeerte, en* Mahex *de [e] vergrammende begeerte is. Ten tweeden,* Brahma *is in alle dingen,* Bexno *de bewaarder daar af, en* Mahex *de verdelger, en hierom verdichten zy dat de doot en verderffenis zijn dienaars zijn. Eindelijk zeggen zy, als in een kort begrip, dat de gehele algemeenheit der dingen in* Sonnext *en* Beaxt, *dat is in 't* algemeen, *en in 't* bezonder, *beſtaat. Zy zeggen dat het algemeen is, de natuur van [f] 't Opperſte wezen in zich. Het [g] bezonder is die natuur, door [h] deeltjes in de verſcheidenheit der dingen verdeelt.*

c *Eſſentia.*
d *Appetitus concupiſcibilis.*
e *Appetitus iraſcibilis.*
f *Ens ſupremum.*
g *Particulare.*
h *Particulæ.*

Zy leiden dieshalven hier van af, dat'er geen [i] geſlachtige, noch gedaantmakende onderſcheiding in de geſchape dingen, maar dat alles een en 't zelfde [k] wezen is, of d'algemene natuur, [l] ongedeligt door deeltjes, van de welken yder de geſtalte of van een menſch, of van een ſteen, of van een boom aanneemt.

i *Diſtinctio generica nec ſpecifica.*
k *Ens.*
l *Individuata.*

Zy zeggen dat de [m] ſtoffe, met deze goddelijke deeltjes overkleed, niets anders is, dan bedrieging; daar af zy de zelfde goddelijke natuur Ram, *dat is* ſpelende, *of* bedriegende *noemen.*

m *Materia.*

Zy verklaren God, of eerder de vleeſchgeworde natuur in dezer voegen: het [n] groter deeltje neemt aan zich, of kleed zich met de ſtoffe, (die, gelijk zy zeggen, uit vijf elementen of hoofſtoffen beſtaat) en daar door, als door zijn werktuig, openbaart het zijn [o] eigenſchappen, meer dan in een ander gewoon [p] wezen, daar een minder deeltje in is. Maar men zou lange verklaringen behoeven, om alleenlijk de verdichtſelen der Heidenen te verklaren of te verhalen.

n *Particula major.*
o *Attributa.*
p *Ens.*

Ik koom nu tot de verklaring der vleeſchwordingen in 't bezonder.

D'eerſte is Naraen, *dat is* de Vorſt der mannen. *De tweede* Ramchandra. *De darde* Machautar, *dat is* de Viſch. *De vierde* Barahautar, *of* Varken. *De vijfde* Narſeng, Leeuman. *De zeſte* Dahſer, tien hoofden. *De zevende* Jagarnath, Heer

Heer des werrelts. D'achtste Krexno, zwart. De negende Bhavani, de tiende Har.

I. Naraen. D'eerste Naraen was de zoon van Jagexuar, 't welk in onze taal even 't zelfde is, als de Heer des werrelts. Zy zeggen van deze Naraen dat hy zo sterk heeft geweest, dat hy met het zwaert, 't welk hy in de hant heeft, met een slag duizent elefanten heeft gedoot. Hy wierd overal, daar hy was, van zijn yverige navolgers geëert. De gestalte van deze afgod word dus in hun boeken uitgedrukt.

vreedsaam, en gebruikte geen zwaert, maar volbracht met een enig woort al 't geen, dat hy begeerde. Hy quam in de werrelt, om de zelfde van 't gewelt, en van de dwinglandy der reuzen te verlossen. Hy is ter middernacht geboren. De hemel zond in die tijt bloemen af op zijn geboorteplaats; en de lucht weêrgalmde van zeer zoete stemmen der geesten. Hy verloste eindelijk de werrelt van de reuzen, die hy door zijn broeder doodde. Men ziet hier enige duisteráchtige blijken van Christus koomst in de werrelt. Zijn gestalte word dus uitgedrukt.

II. Ramtxandar. De tweede Ramtxandar, de zoon van Bal, (sterkte of kracht) broeder van Laxtman zelf, die zulk een sterk krijgsman was, dat hy met een enige pijl in een schoot duizent mannen doodde. Ramtxandar zelf was

De darde Matxautar, van de welk zy dit volgende verdichten: Toen de goddin Bhavani, met vier dienstmeiden, naar het badging, wilde de reus, Bhensaser genoemt, die haar vervolgde, haar wechvoeren: maar III. Matxautar.

de God, de gestalte van een visch aanneemende, quam uit het water te voorschijn, en hieuw den reus het hooft af, en dieshalven beelden zy zijn gestalte dus af:

A. Verändering in een visch.
B. *Bahvani* met drie hoofden en drie armen.
C. Het afgesnede hooft van *Bahvani*, verändert in een ossehooft.
D. De dienst, of beeldenplichten.

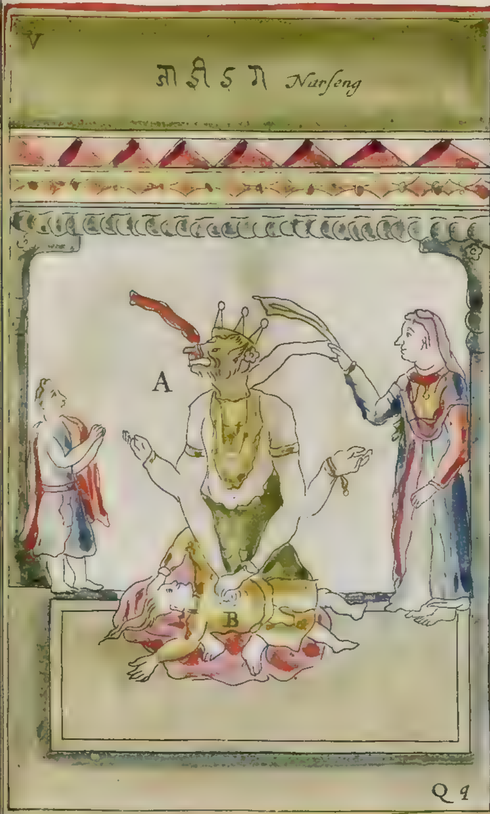
IV. *Barhautar.* *De vierde* Barhautar. *Eer deze in de werrelt verscheen, was'er een reus,* Harnakass *genoemt, met een hartshooft, die over de gehele werrelt heerschte, met zijn adem de menschen doodde, en de bergen na zich trok. Doch God, de gedaante van een wiltzwijn aanneemende, streed twaalf jaren lang tegen de voorgedachte reus, en doodde hem eindelijk.*

A. *Barchautar.*
C. Word van God, die in een varken verändert was, gedoodt.

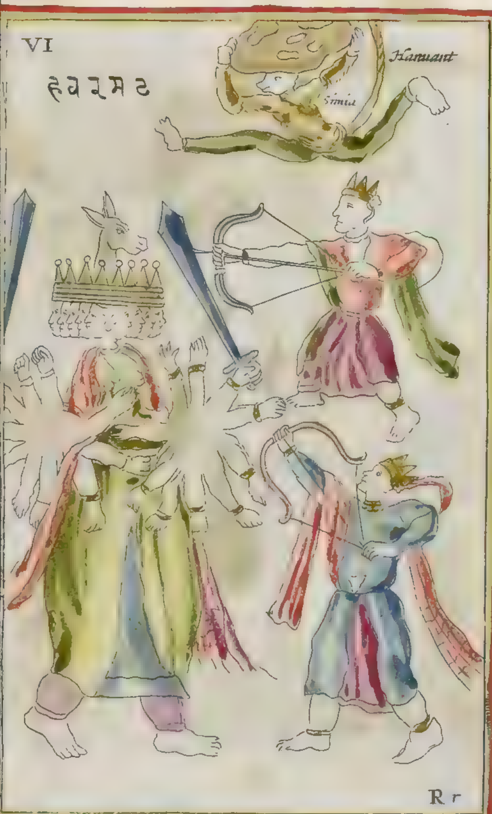
V. *Narseng.* *De vijfde* Narseng. *Men zegt dat deze te voorschijn is gekomen, om de goddeloosheit des werrelts tegen de goden te straffen. Want toen de zoon van zeker Koninkje altijt by nacht en dag de naam van God* (Ram, Ram) *in de mont had, wierd hy van zijn vader, door gramschap aangeprikkelt, bestraft, en, aan een pijler gebonden zijnde, zwarelijk getuchtigt. God, de gestalte van een leeu en mensch aanneemende, quam toen uit deze pijler zelf te voorschijn, en, de buik van dit Koninkje openende, doodde*

de hem, en onderwees in dezer voegen de werrelt, dat men de genen, die de goden eeren, niet straffen moet. Hier volgt d'afbeelding.

A. *Narseng.*
B. Des Konings zoon word gedoot, met het openen van zijn buik.

VI. *Dahasar.* *De zeste* Dahasar. *De tien menschelijke hoofden van deze leefden niet. Deze bewaarde de doot, die hy in zijn huis gebonden hield; en de wind zelf diende hem. Hy was Heer van* Zeilan, *daar hy een goude vesting had gebout.* Latxman, Ramtxandars *broeder, rustte zich eindelijk toe, om hem te doden, en voerde met zich de vermaarde Sim,* Hanuant *genoemt, op dat, zo hy misschien doolde,* Hanuant *hem met een steen doden zou. Doch* Latxman, *hem met een pijl in zijn ezelshooft treffende, doodde hem, gelijk d'afbeelding vertoont.*

VII. *Jagarnath.* *De zevende* Jagarnath. *Deze, de gehele werrelt, met alle d'inwoonders op zijn hooft zettende, wilde hen elders dragen, maar hy bezweek onder de last; en zijn armen en benen, gebroken zijnde, verrotten. Hy word nu van die Heidenen gedient, en zonder handen en voeten geschildert, die hy, gelijk men zegt, uit liefde tot de werrelt, verloren heeft. Men zegt dat deze zijn zoon en navolger, van zijn moeder* B, *uit een ai gebaart, ter zee in't Eilant overgevoert heeft; die, sedert de gestalte van een hont, van d'Ibis vogel, en*

 van

van een draak aangenomen hebbende, over de gehele werrelt heerschte.

ren wierd, sliepen de reuzen, die de wacht hadden; en dus vlood de moeder wech met haar zoon, die eindelijk deze reus doodde.

A. *Jagarnath.*
B. De moeder baart haar zoon C. uit een ai.
D. De zee tusschen 't Eilant *Zeilan* en *Indiën.*
E. F. G. De vogel Ibis, de hont, en de draak, welker gestalte hy aangenomen had.

Deze word gezegt zevenmaal in een paert, en eens in een elefant en stier verändert te zijn.
B. C. D. E. Reuzen, die de zeven broeders van *Krexno* in paerden L. verändert, gedoot hebben, en die *Krexno* ontsnapte, terwijl zy sliepen.

VIII. *Krexno,* harder der koejen. *D' achtste* Krexno. *De hoogste eernaam van deze is, Harder der koejen; hy had zestien duizent harderinnen by zich, en word de gequetste in de borst genoemt. Zijn zeven broeders wierden van zeker reus,* Kans *geheten, gedoot. Toen de moeder* Jessodha *de gezeide* Krexno *in haar lighaam droeg, wierd de gezeide* Jessodha *van deze reus gevangen, en in de gevangenis geworpen, en aan andere reuzen in bewaring gegeven, na dat hy de slang uit de gevangenis gedaan had. Zijn voorneemen was ook deze achtste zoon te doden. Maar toen deze ter middernacht gebo-*

IX. *Bahvani.* *De negende* Bhavani. *De gemaal van de gene, de welke zy zeggen* Xacte, *of* Macht *te zijn, noemen zy* Xacteunt, *dat is de* Machtige. *Alle de dingen, die van deze goddin, en van haar gemaal gezegt worden, zijn verborgentheden, en betekenen de stoffe en oorzaken der dingen. Al 't geen, dat in 't voorgaande van* Pussa, *en van* Harpokrates Sigalio *gezegt is, kan aan deze toegeëigent worden. Want zy willen dat hy in lotuskruit verandert zal zijn, en daar na over de werrelt ge-*

geheerscht hebben. En dewijl de lotus, een wateráchtig gewas, een Zinteeken van't vochtige is, en dewijl zy willen, volgens de gewoonte der Egiptenaren, *dat alles, 't welk in de werrelt is, door vocht bezielt en bewaart word, zo zal de Lezer lichtelijk d'oorsprong van deze fabel konnen zien. De vier armen geven de vier voudige kracht der hoofstoffen te kennen.*

De tiende Har. *Zy geloven van deze dat hy door zijn koomst alle d'aanhangers van de Mahometaansche wet zal doden; en dus schilderen zy hem, dat hy eerst in paauwen, en daar na in een gevleugelt paert zal veränderen.* X. Har.

Al 't geen, 't welk de fabelen hier van de reuzen zeggen, heeft warelijk zijn beginsel uit het Boek der *Schepping* van Moses, in 't vijfde kapittel genomen; hoewel de Wijzen by dusdanige reuzen het Rijk des duivels verstaan, en by de bestormers van de duivel de Godheit, tot tien malen by zielverhuizing vleesch geworden: daar ook zeer veel blijken van de Christelijke waarheit in bespeurt worden, van dat hy al van overlang, ja van 't begin des werrelt af, getracht heeft God te zijn; schoon men hen met wonderlijke en verscheide verdichtselen, en gedrochtelijke verbeeldingen besmet en bedwelmt heeft, 't welk d'eige aart des vijants van 't menschelijk geslacht is, te weten het gewijde zodanig met het ongewijde te vermengen, dat hy d'eenvoudige zielen met dusdanige waangelovige beelden, als door enige aanlokselen van schrikkelijke

lijke vertoningen, zou inwikkelen, en gezamentlijk, tot verächting van God na-apen. Maar hoe deze waangelovige leerstukken uit *Indiën* tot in *China*, ja in 't uitterste *Japon* gebracht zijn, het zelfde zullen wy een weinig hier na vertonen.

Zevende Hooftdeel.

Van de Letteren der Brachmannen.

De Brachmannen gebruiken enige letteren, die zy verborgen noemen, en aan niemant voortleeren, dan aan de genen, die zy uit hun aanhang de bequaamſten oordeelen om hen te leren. Maar, gelijk ik hier voor gezegt heb, dewijl de Vader Henrikus Roth, gants bezich met hen tot de weg der ware zaligheit te leiden, zag dat het zelfde zonder de kennis van hun taal en geſchrift onmogelijk was, zo verkreeg hy, door middel van zeker *Brachman*, met de hoogſte trouhartigheit aan hem verbonden, en alreê genegen om het Chriſtelijk geloof aan te nemen, met een wakkere naerſtigheit van zes jaren, de volkome kennis van de taal, en van hun geſchrift, en met enen van hun wijze van wijsheitsoeffening, die in deze geſchriften verborgen is. Doch op dat het niet zou ſchijnen dat ik iets van de naaukeurige dingen nagelaten heb, zo zal ik hun letteren, met de hant van de Vader Roth naaukeuriglijk afgetrokken, hier neffens by voegen.

Dusdanige letters en merkteekenen zijn by de gezeide *Brachmannen* in zo hoge achting en eerbiedigheit, dat zy achten dat de zelfden niet van de menſchen gevonden, maar door de dienſt en behulp van enige hoge Godheit ingeſtelt en voorgelezen, en met grote yver voortgeplant zijn : in voegen dat zy, ('t welk warelijk zeer wonderlijk is) de *Sinezen* zelven bewogen en aangedreven hebben om de beelteniſſen van hun goden met deze tekenen, als met de genen, die iets verborgen, en iets goddelijk in zich begrijpen, te verçieren, gelijk in de beſchrijving van d'afgoden der *Sinezen* blijkt. Doch ik, de zelfden ontleed hebbende, heb, 't zy men op de wijze van hun punten, of op hun toeſtel van ſamentrekking tot een letter ziet, nooit iets konnen opſpeuren, daar in men enig vernuft bemerkt, of dat enige verborgentheit vertoont: en dieshalven heb ik altijt geloofd dat zy, van de *Hebreen* en *Saracenen* onderwezen, (die zy hadden horen roemen dat'er grote verborgentheden onder hun letteren is, die uit hun verborge wetenſchap gehaalt zijn) de zelfden ſedert ook aan hun letteren en merkteekenen hebben toegevoegt, om dieper wortelen van waangeloof in de gemoeden der gener, die hun lering volgen, te doen ſchieten. Want men zal naauwelijks een geheugteeken of geſchrift vinden, 't welk zy niet met deze hun ſporeloze merkteekenen beſmetten en bederven. De Vader Antonius Ceſchius van Trenten, veel jaren lang een uitſteekend arbeider van Chriſtus Wijngaart in 't Rijk van de Mogor, heeft eertijts aan my geſchreven, dat hy in *Bazain*, een ſtat van *Indiën*, een berg had gevonden, die zy *de Bazainſche Pagoden* noemen, welks rots byna geheel met dusdanige letteren en merkteekenen, die daar in geſneden waren, verçiert was, welker aftrek en beeltenis hy, met zijn eige hant gemaakt, aan my heeft gezonden, om de betekenis daar af uit te vorſſchen. Maar dewijl ik in d'ongewone trekken der letteren, en in hun taal onkundig was, zo heb ik beter geraden gevonden hen dus onvertaalt en onverklaart te laten, dan vruchteloze arbeit te doen, en veel tijt te ſpillen, met de zelfden uit te pluizen, en t'ontknopen. Dit zy dan genoech vande leerſtukken en grontreegels der *Indianen* gezegt.

De Vader *Antonius Ceſchius.*

ATHA-

Elementa Linguæ Hanscret.

a i u re lre ha ia ua ra la nja ndda na nga ma

अ इ उ ऋ ऌ // ह य व र ल // ञ ण न ङ म //

jha ddha dha gha bha ja dda da ga ba kha pha txcha ttha tha

झ ढ ध घ भ // ज ड द ग ब // ख फ छ ठ थ //

txa tta ta ka pa xa kha sa

च ट त क प // श ष स //

a i u re lre

Vocales ſunt quinq; अ इ उ ऋ ऌ quarum ultima vix eſt in uſu. Hæ vocales ut ſint Longæ vel Breves ita diſtinguunt

Vocalis Longæ आ ई ऊ ॠ ॡ: Breves अ इ उ ऋ ऌ

e ei o ou

Ex Vocalibus naſcuntur Diphtongi quatuor ए ऐ ओ औ e naſcitur ex a et i. Ex a et e naſcitur ei. Ex a et u naſcitur o. Ex a et o ſit ou

Conſonantibus conjungunt vocales hoc modo V G ſit littera क cum Vocali Brevi.

kă kĭ kŭ krĕ klrĕ

क कि कु कृ कॢ Cum Longis hoc modo

kâ kî kû krê klrê

का की कू कॄ कॣ

Et ſic de aliis conſonantibus ex quarum uno facilè colligi poteſt quomodo vocales prædictæ copulentur ſingulis

ke kei ko kou

Diphtongis ſic copulantur के कै को कौ

Conſonantes itidem copulantur inter ſe quandoq; nulla intercedente vocali: Illam enim, quæ Vocali privatur ſecundum Regulas, vocant Claudicantem, eúmq; ſolam non ponunt ſed alteri ſequenti copulatam

Sit pro Exemplo व् Claudicans

bra bla bma bya bka bxa bsa bna

व्र व्ल व्म व्य व्क व्श व्स व्न Et ſic de reliquis. Interdum contigit duas privari vocali, et ſic ambæ copulandæ erunt cum tertia ſequenti Sic

ktra stra tkma

क्त्र स्त्र त्क्म Et ſic de aliis

Sunt aliæ quatuor Litteræ quas copulatas vocant ſed in copulatione perdunt ſuam figuram

kſa guia dha xtta

क्ष ज्ञ द्ध ष्ट

W. vander Laegh ſcripſit et ſculp.

Elementa Linguæ Hanscret seu Brachmanicæ in India Orientali

Literæ sunt sequentes

a i u re lre e ei o ou ha ia ua ra la nja ntta na nga ma

अ इ उ ऋ ऌ // ए ऐ ओ औ // ह य व र ल // ञ ण न ङ म //

jha ddha dha gha bha ja dta da ga ba Kha pha chha ttha tha xa Kha sa

झ ढ ध घ भ // ज ड द ग ब // ख फ छ ठ थ // श ष स //

chha guca dha xtta

क्ष ज्ञ द्ध ष्ट //

Primæ quinque literæ sunt Vocales. Secundæ quatuor Diphtongi. Reliquæ omnes sunt Consonantes. Vocales prout ibi ponuntur sunt Breves ut in Longas transeant, sic formantur आ ई ऊ ॠ ॡ (a i u re)

Vocales nunquam separatim ponuntur nisi initio dictionis alias semper mutatâ figurâ præcedenti Consonanti combinantur.

Combinatio vocalis Brevis अ (a) *cum consonantibus est sequens.*

अ (a) *Breve.*

ha ia ua ra la nja ntta na nga ma jha ddha dha gha bha ja dta da ga ba

ह य व र ल // ञ ण न ङ म // झ ढ ध घ भ // ज ड द ग ब //

Kha pha chha ttha tha xa Ka sa tscha gea dha xtta

ख फ छ ठ थ // श ष स // क्ष ज्ञ द्ध ष्ट

आ (a) *Longum sic combinatur.*

hâ

हा या वा रा ला // ञा णा ना ङा मा // झा ढा धा घा भा // जा डा दा गा बा //

खा फा छा ठा था // शा षा सा // क्षा ज्ञा द्धा ष्टा //

इ (i) *Breve sic combinatur cum consonantibus.*

hi ii ui ri li nji ntti ni ngi mi jhi ddhi dhi ghi bhi ji ddi di

हि यि वि रि लि // ञि णि नि ङि मि // झि ढि धि घि भि // जि डि दि

gi bi Khi phi chhi tthi thi xi Khi si tschi gui dhi xtti

गि बि // खि फि छि ठि थि // शि षि सि // क्षि ज्ञि द्धि ष्टि //

ई (i) *Longum.*

ही यी वी री ली // ञी णी नी ङी मी // झी ढी धी घी भी // जी डी दी

गी बी // शी षी सी // क्षी ज्ञी द्धी ष्टी //

W. vander Laegh scripsit et sculp.

Combinatio diphtongorum cum Consonantibus.

ए *E.*

he ie ue re le nje ndde ne nge me jhe dthe dhe ghe bhe je dte de ge be

हे ये वे रे ले ञे णे ने ङे मे // झे ठे धे घे भे // जे टे दे गे बे //

khe phe txe the the xe khe se txhe gue dhe xtte

खे फे छे टे थे // शे षे से // त्रे ज्ञे ह्ने क्षे

ऐ *Ei.*

hei

है यै वै रै लै / ञै णै नै ङै मै // झै ठै धै घै भै // जै टै दै गै बै //

खै फै छै टै थै // शै षै सै // त्रै ज्ञै ह्नै क्षै

ओ *O*

ho io uo ro lo njo ndto no ngo mo jho ddho dho gho bho jo dto do go

हो यो वो रो लो // ञो णो नो ङो मो // झो ठो धो घो भो // जो टो दो गो

bo kho pho txo ttho tho xo kho so txho guo dho xtto

बो // खो फो छो टो थो // शो षो सो // त्रो ज्ञो ह्नो क्षो

औ *Ou*

hou

हौ यौ वौ रौ लौ // ञौ णौ नौ ङौ मौ // झौ ठौ धौ घौ भौ / जौ टौ दौ गौ

बौ // खौ फौ छौ टौ थौ // शौ षौ सौ // त्रौ ज्ञौ ह्नौ क्षौ

उ (*u*) *Breve adjunctum Consonantibus.*

hu iu uu ru lu nju nddu nu ngu mu jhu ddhu dhu ghu bhu ju ddu

हु यु वु रु लु // ञु णु नु ङु मु // झु ठु धु घु भु // जु टु

du gu bu xu ku su txu guiu dbu xttu

दु गु बु // शु षु सु // त्रु ज्ञु ह्नु क्षु

ऊ (*u*) *Longum.*

hû.

हू यू वू रू लू // ञू णू नू ङू मू // झू ठू धू घू भू // जू टू दू गू बू //

शू षू सू // त्रू ज्ञू ह्नू क्षू

C. vander Laegh scripsit et sculp.

re
हृ *Breve*.

hre ire ure lre nyre nddre nre mre ngre jhre ddhre dhre ghre bhre

हृ यृ वृ लृ // ञृ णृ नृ मृ ङृ // झृ ढृ धृ घृ भृ //

jre ddre dre gre bre xre kre sre txre gure dhre xttre

जृ डृ दृ गृ बृ // शृ षृ सृ // छृ चृ थृ ठृ //

re
हॄ *Longum*.

hrei

हॄ यॄ वॄ लॄ // ञॄ णॄ नॄ मॄ ङॄ // झॄ ढॄ धॄ घॄ भॄ // जॄ डॄ

दॄ गॄ बॄ // शॄ षॄ सॄ // छॄ चॄ थॄ ठॄ //

lre
ऌ Tam Breve quam Longum rarissimè est in usu, quando tamen combinatur cum consonante, non mutat figuram, sed prout est in Alphabeto ita ad pedem consonantis affigitur V: G. कॢ यॢ e

Consonantes mutæ in hac Lingua vocantur Claudicantes, eo quod careant sua vocali cui inniti deberent. Nulla earum sola ponitur, nisi in fine, sed cum sequenti consonante combinatur. Paucæ tamen sunt quæ in ista combinatione figuram mutant. Aliæ item sunt quæ nunq; claudicantes cum alijs concurrunt, quarum combinationem cum his frustraneum esset monstrare.

ह् e Claudicans combinatum cum aliquibus.

hia hha hba hra hla iaia iaua iara iala uua uia bra ula

ह्य ह्ह ह्व ह्र ह्ल // य्य य्व य्र य्ल // व्व व्य व्र व्ल

rra rha iara rla

र्र र्ह य्र र्ल //

Littera ण quando duplicitur sic fit ण्ण Littera र (ra) in combinatione sæpe mutat non nihil figuram V. G. ब्र bra त्र tra, in hac combinatione particulari त et र figuram mutant.

W: vander Laegh scripsit et sculp.

Pro Exercitio huius Linguæ ponam hic Pater noster Literis Indicis scriptum.

Pater noster qui es in cœlis Sanctificetur

पातिर् नोस्तिर् की एस् इन् सेलिस् सङ्क्तीफीसतुर्

nomen tuum adveniat regnum tuum fiat voluntas

नोमिन् तुवम् अद्वेन्यत् रेग्नुम् तूवम् फीअत् वोलुन्तास्

tua sicut in cœlo et in terra panem nostrum

तुआ सीकुत् इन् सेलु एत् इन् तेर्र पानिम् नोस्तुम्

quotidianum da nobis hodie et demitte nobis

कुती दिअनुम् दा नोविस् होदीए एत् दीमिते नोविस्

debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus

देविता नुस्त्रा सीकुत् एत् नोस् दीमित्तिमुस् देवितोरिवुस्

nostris et ne nos inducas in tentationem sed

नुस्त्रिस् एत् ने नोस् इन्दूकस् इन् तेन्ततीओनिम् सेद्

libera nos à malo Amen.

लीविरा नोस् आ मालु आमिन्

Ave Maria

Ave Maria gratia plena Dominus tecum benedicta

आवे मारीआ ग्रसीअ प्लेना दोमिनुस् तेकुस् वेनेदिक्त

tu in mulieribus et benedictus fructus ventris

तू इन् मूलीएरीवुस् एत् वेनिदिक्तुस् फ्रुक्तुस् विन्त्रिस्

tui Jesus Sancta Maria mater Dei ora

तूई ईएसुस् साङ्क्ता मारीआ मातिर् दई ओरा

pro nobis peccatoribus nunc et in hora

प्रो नोविस् पेक्कातोरिवुस् नुङ्क् एत् इन् होरा

mortis nostræ Amen.

मोर्तीस् नोस्त्रे आमिन्

W: vander Laegh scripsit et sculp.

ATHANASIUS KIRCHERUS

VERHEERLYKT CHINA.

VIERDE DEEL.

Van de wonderlijke en naaukeurige vreemdigheden DER NATUUR en KUNST.

Voorreeden.

DEwijl in de geschriften der Vaderen van onze Societeit enige vreemdigheden, uit de kunst en natuur bestaande, die zo in de Koninkrijken van Indiën, *als in het Rijk der* Sinezen *voorkomen, van enige hekelaars en muggezifters, als verdicht, valsch, en ongeloofwaerdig, bestraft worden, zo heb ik dienstig geacht de zelfden in deze plaats, als daar toe bequaam zijnde, weder te vertonen, en t' overwegen, om de waarheit en oprechtigheit daar af te bevestigen; op dat, als men het ware van 't valsche, en 't zekere van 't onzeker afgescheiden heeft, de waarheit der dingen, die qualijk verstaan zijn, door de wechneeming van 't bedroch, bekent zou worden, en aan alle menschen blijken dat men niets zo ongewoon en vreemt daar in ziet, 't welk zo in* Europa, *als in d' andere delen des werrelts niet gevonden word.*

Eerste Hooftdeel.

Van de wonderlijke gelegenheit van China, *en haar burgerlijke stant van leven.*

China wonderlijk van de natuur, en kunst verzien.

GElijk het Rijk der *Sinezen*, het weeldigste van allen, en, door de verdeeling der vijftien Koninkrijken, ook het machtigste, heden voor een volkome Oppervorstendom boven alle Koninkrijken des werrelts gehouden word; zo is het ook, zo door middel van de natuur, als door de wetenschap van 't vernuft, zodanig van alles verzien en toegerust, dat het, van 't overige

rige des werrelts gantſchelijk afgeſcheiden, een volkome kleine werrelt ſchijnt uit te maken, en af te beelden, die van geen andere afhangt, en geen andere behoeft. En op dat aan niemant toegang daar toe verleent zou worden, zo heeft de natuur het zelfde van de noort- en noortweſtzijde, behalven met een muur van driehondert mijlen, noch met een gedurige en brede bank van droog zant, dat als tot een heining verſtrekt, beſloten, en van 't ooſten en zuiden zo met zeer ruime en noch onbekende zeeboezems van d'ooſterlijke en zuiderlijke grote Zee, als met verborge klippen en onzekere reen zodanig beſloten, dat men, zonder klaarblijkelijk gevaar van ſchipbreuk, naauwelijks daar aan kan komen, zo uit oorzaak van de woede en 't gewelt der winden, als om de zeer geweldige vloejing en ebbing der zee. En op dat naar de weſtzijde ook geen toegang gegeven zou worden, zo heeft de natuur de wegen en toepaden daar toe met ſteile, ontoegankelijke, en ondeurdringelijke afpalingen van bergen geſtopt, en als met zekere bezetting van veel wrede grote beeſten, en vergiftige ſlangen, die zich daar onthouden, zodanig gewapent, dat van die zijde niemant ingang daar toe te verhopen heeft. En dieshalven word *China* van de *Sinezen* in hun moedertaal niet zonder reden ſomtijts *Kunghoa*, en ſomtijts *Kungque* genoemt, van de welken het leſte *Middelkoninkrijk* betekent, om dat zy geloven dat zy in 't midden des werrelts, en in een plaats, die van alle d'anderen afgeſcheiden is, zijn gelegen. Maar het eerſte betekent *Middeltuin*, of *Bloejende*, om de menigte en overvloet aller dingen, die tot het menſchelijk leven nootzakelijk zijn. Want het gehele Rijk is zo vruchtbaar en groeiſaam, zo door de zeer grote vloeden, die van alle zijden uit de waterbronnen der weſterſche bergen uitbarſten, als door de middellantſche waterkommen, tuſſchen de bergen, die aan malkander leggen, beſloten, en die hun vocht overal meêdeelen, dat'er naauwelijks een ſtuk lants is, dat niet daar af beſproeit word, en byna niet een ſtat, die niet, door middel der vloeden en binnewateren, te ſcheep met d'andere ſteden, tot grote winſt der kooplieden en reizigers, handelen kan. De vermaartſten onder hen zijn *Kiang*, die zy, om zijn grootheit, *de zoon der zee* noemen, en *Hoang*, de welk men om de geelheit van zijn water, de *Safferaanvloet*, of *gele vloet* noemt. Deze twee vloeden, hun oorſprong uit de grensbergen van *Indiën* nemende, delen het gehele Rijk van *China* in twee delen, en, byna ontellijke andere ſtromen in zich ontfangen hebbende, ontlaſten zich eindelijk, met een groot gewelt van water, in d'ooſterlijke grote zee, gelijk uit de Kaart blijkt. Dit is ook in de Sineſche werrelt verwonderenswaerdig, en dat aan geen ander Oppervorſt ten deel gevallen is, namelijk dat heden het geheel *Tartar-Sineeſch* Rijk van 't Zuiden naar 't Noorden zodanig is gelegen, dat het, niet vernoegt met d'eige gaven van de gematigde [a] Werreltſtreek, ook de dorre en koude werreltſtreken, zijn heerſchappy en gebied onderworpen heeft. Want het zelfde, van d'achtiende graad der dorre werreltſtreek zijn begin nemende, en met een rechte weg deur de gematigde werreltſtreek voortgegaan, ſtrekt zich, in de koude werreltſtreek, tot aan de Tartariſche Yszee, omtrent op de hoogte van zeventig graden, uit; welke wijtte tweeënvijftig graden uitmaakt, die, met vijftien gedeelt, zevenhondert en tachtig ſtarrekundige mijlen uitbrengen, van de welken vijftien een graad uitleeveren, en drieduizent eenhondert en twintig Italiaanſche mijlen, daar af zeſtig in een graad beſloten zijn. Uit dit alles volgt dat alderhande vruchten, riekende kruiden, hout, vreemde gewaſſen, bomen en beeſten zo gemeen aan een enige Heerſchappy zijn, gelijk yder

Hoang en *Kiang* de voornaamſte vloeden van *China*.

[a] *Zona*.

Grootheit van 't Sineſche Rijk.

Grote lekkernijen des Konings van *China* in de varſche vruchten

op zijn tafel, uit de drie werreltstreken gebracht.

yder daar af aan yder werreltstreek eigen en bezonder is; in voegen dat het geen, 't welk men elders verspreid vind, hier in overvloet by malkander vergadert gevonden word. Aan welk Oppervorst heeft ooit toegelaten geweest, dagelijks, niet alleenlijk des Zomers, maar ook in de Winter, Herfst, en Lenten, de varsche vruchten, en die aan *Indiën* eigen zijn, uit de dorre werreltstreek gehaalt, op zijn tafel te nuttigen, en zich ook met alderhande appelen en peren, met queen, granaatäppelen, oranjeappelen, citroenen, persikken, en met een zeer grote verscheidenheit van pruimen, karssen, en ander ooft, dat aan de gematigde werreltstreek eigen is, te verlustigen? Het zelfde moet ook van de gewassen en beesten, of tot spijs, of tot heerlijkheit van de Koning, en tot verlustiging van zijn geest geschikt, verstaan worden. Want voor hem is al 't vreemde, lekkere en wonderlijke, dat in het woeste *Tartarijen*, ter zee en te lant, gevonden word, 't zy men op het gevogelte, en op het geen, dat zich in 't water, en op 't lant onthoud, achtneemt. Alle de vreemdigheden, die het zuiderlijk gewest van *China* begrijpt, verstrekt tot des Konings gebruik en vermaak, behalven noch een zeer grote menigte van kostelijke gesteenten, parrelen, welriekende gewassen, en dierbaar hout. Ik ben dieshalven dikwijls over d'overvloedigheit van Gods oneindelijke goetheit verwondert geweest, daar door het hem belieft heeft een Rijk, zo diep in de blintheit van 't Heidendom gedompelt, en onuitsprekelijke gruwelen van ontucht onderworpen, met zo groot een overvloet, en weelde van goederen te verzorgen. Maar dewijl de raden der goddelijke oordelen verborgen zijn, zo past het aan ons niet zo zeer d'onüitsprekelijke diepte van Gods goetheit te deurgronden, als wel daar over verwondert te zijn; want gelijk hy zijn zon over de goeden en quaden doet opgaan, zo konnen wy ook godvruchtelijk denken dat hy misschien d'eeuwige straf, die hy voorzag dat deze inwoonders overkomen zou, met d'overvloet der tijtelijke goederen, om de tucht en onderwijzing van 't burgerlijk en zedig leven, die by hen opgerecht, en in hoge achting is, heeft willen vergelden.

Waaröm God het ongelovig *China* met zo veel goederen heeft verrijkt.

Tweede Hooftdeel.

Van de burgerlijke onderwyzing der Sinezen.

DEwijl wy in 't voorgaande met veel woorden van de burgerlijke Heerschappy der *Sinezen* hebben gesproken, zo hebben wy dienstig geoordeelt enige dingen, die meer aanmerkenswaerdig zijn, hier by te voegen, op dat yder daar af aan de Lezer bekent zou zijn. De Koning dan is het opperste Hooft, en d' opperste Heer van 't geheel Oppervorstendom; en de gehele Heerschappy word zodanig van de Kaizer bestiert, dat het aan niemant vry staat iets buiten hem te doen. Het Oppervorstendom gaat over, en versterft van de vader op de zonen, of, als'er dezen ontbreken, aan de naaste magen. Alle d' anderen, 't zy zy broeders, of door maachschap vereenigt zijn, worden met d'eernaam van Koningen verëert; en aan yder van hen word een Lantschap toegevoegt, 't welk zy bedienen, doch echter met deze bepaling van hun macht, dat alleenlijk zekere inkoomsten aan hen toegewezen zijn, en al 't overige tot de vorstelijke schatkist gebracht moet worden. Wijders, daar zijn, om zeer goede redenen, zes Rechtbanken opgerecht, voor de welken de gedingen en geschillen van 't geheel Rijk gebracht worden. Deze Rechtbanken zijn als van d' Overheitsampten, van d'inkoomsten, zeden, krijgsordening, en van de gemene gebouwen. Men vind'er ook enige Hoven van lijfszaken, daar zo veel oversten, met hun onder-

't Opper gebied van 't *Sinesche Rijk.*

Zes Rechtbanken.

derhebbende amptlieden, over gebieden; en door hun arbeit en behulp worden alle zaken afgedaan. De Koning heeft ook zijn Raat en Raatsheeren, die zy *Kolaës* noemen, de welken, gelijk zy volmaaktelijk in de burgerlijke wetenschappen onderwezen zijn, ook d'eerste plaats na de Koning bezitten. Hy heeft ook Krijgsoversten van verscheide staat, die men *Mandarynen* noemt, alle door hun geleertheit en wetenschap vermaart, aan dewelken de bezorging en bestelling der steden en gemene handelingen bevolen zijn; in voegen dat het gehele Rijk, byna op de zelfde wijze, als de Platonische Gemeente, van de geletterden alleen bedient en bestiert word, en dat dieshalven Platoos wensch in 't Oppervorstendom der *Sinezen* vervult schijnt, namelijk dat zodanig Koninkrijk gelukkig zou zijn, in 't welk de Koning zich in d' oeffening der wijsheit bezich hield, of daar een Wijsbegerige heerschten. Een getuig hier af is d'ontellijke menigte der menschen, die echter van de Koning met zo weinig zwarigheit, als een huisgezin van de huisvader, bestiert word; gelijk ook d' ongelooffelijke grootheit, glans, en heerlijkheit der steden, en de veelheit der bruggen, die overäl voorkomen, over welker bouwing, 't zy men op de lankheit, of op de wetten van de Boukunst ziet, alle degenen, die hen gezien hebben, zich niet genoech konnen verwonderen, gelijk hier na gezegt zal worden. Het geen, 't welk dit ook getuigt, is de bequaamheit en 't gemak der gemene wegen, en de gedurige toevloejing der schepen, die van alle zijden zonder getal naar de Hoofdsteeden toevloejen; d' onvermoeide arbeit en naerstigheit der lantlieden in de landen te bouwen; de grote wakkerheit en onvermoeide toezicht der krijgslieden in alle de steden te bewaren, en de hoogste strengheit en strafheit der rechters in de schelmstukken te straffen: alle welke dingen in zo groot een Rijk hun oorsprong anders nergens uit hebben, dan uit de beste wetten, die gemaakt en opgerecht zijn om de vrede en gerustheit van 't Rijk te bewaren.

Het Koninkrijk van *China* word van Geleerden en Wijsbegerigen bestiert.

Wat de jarelijksche inkoomsten van de Koning aangaat, de zelfde zijn, uit oorzaak van de gesteltenis der tijden, niet altijt eenparig en bestandig. Het getal der inwoonders in tijt van vrede maakt deurgaans niet minder uit, dan hondert en vijftig milloenen van menschen, volgens *de Rekenboeken der Sinezen*, daar in zy, gelijk de Vader *Martinius* getuigt, niet alleenlijk het getal der menschen in yder Lantschap en stat, maar ook de rekening der jarelijksche inkoomsten zeer naaukeuriglijk in beschreven vinden. 't Is zeker dat onder de Kaizer *Van lie* het getal der menschen in 't Rijk byna tot 200 milloenen opklom, zonder des Konings bedienaars, de gelubden, wijven en kinderen; dat de jarelijksche inkoomsten, naar de gemene schatting, 150000000 milloenen van onze goude kronen bedroeg, en dat in de tegenwoordige heerschappy der *Tartars* d'inkoomsten, gezamentlijk met die van de *Tartarische Koninkrijken*, noch veel hoger zijn gerezen. Maar op dat het niet zou schijnen dat ik iets verzekerde, 't welk buiten geloof is, en tegen de waarheit strijd, zo heb ik dienstig geacht hier een tafel by te voegen, daar in alle de jarelijksche inkoomsten van yder koninklijke Rekenkamer der vijftien Lantschappen van 't Sinesche Rijk, zo als zy jarelijks betaalt worden, ten toon word gestelt; gelijk ook het getal der menschen, of mannen, zonder echter (gelijk ik een weinig te' voren gezegt heb) des Konings bedienaars, gelubden, wijven en kinderen; namelijk dat getal, 't welk yder Lantschap in de tijt van *Van lie* begreep: daar in men d'inkoomsten, uit rijs, zijde, bundelen hooi voor de paerden, en zout bestaande, doch zonder die inkoomsten, de welken van de tollen en geschenken komen, die men gemenelijk van kostelijke gesteenten, parrelen, en dierbaar hout aan de Koning doet, kan zien, gelijk het zelfde uit *Martinius Sinesche Atlas* is getrokken.

Getal der inwoonders in 't Rijk.

Jarelijksche inkoomsten van 't geheel Rijk.

Ta-

Tafel der Huisgezinnen en mannen, zonder de kleine kinderen en wijven, en des Konings bedienaers, gezamentlijk der schattingen, die men gewent is jarelijks deur 't geheel Rijk aan de Koning te betalen, behalven d'inkoomsten, die uit de tollen worden verkregen;

Uit het Rekenboek der Sinezen, *in 't jaar, toen het Rijk bloeide, getrokken, volgens de Vertaling van de Vader* Martinus Martinius, *en van anderen.*

		Huisgezinnen.	Manspersoonen.	Rijs. *Zakken.*	Zijde. *Ponden.*	Hooi voor de paerden. *Bundelen.*	Zout. *Ponden van 24 oncen.*
1.	*Pechinck Peckali,* *Kambalu* en haar Hooftsteeden, en hondert en vijfendartig steden daar onder.	418989	3452254	2274022	45135	8737284	180870
2.	't Koninkrijk *Xansi* Heeft onder zich vijf Hooftsteeden, daar tweeëntnegentig steden onder staan	589939	5084015	1929057	4770	3544850	420000
3.	't Koninkrijk *Xensi.*	831051	3934176	2812119	9218	1514749	
4.	*Xuantung* Heeft onder zich zes Hooftsteeden, en onder hen tweeëntnegentig steden.	770555	6759675	2414477	54990	3824290	
5.	't Koninkrijk *Honan* Heeft acht Hooftsteeden, daar hondert steden onder staan.	589296	5106270	6106660	9959	2288744	
6.	't Lantschap *Suchuen*	464129	2204170	2167559	6339		149177
7.	*Hucqueng* Heeft vijftien Hooftsteeden.	531686	4833590	1616600	17977		
8.	*Kiamsi* Heeft onder zich dartien Hooftsteeden, en dezen tweeënzestig steden onder zich.	1363629	6549800	5995034	11516		
9.	*Nankin Quiang* Heeft onder zich veertien Hooftsteden, en dezen hondertëntien steden onder zich.	1969816	9967429	2510299	28452	5804217	5804217
10.	*Chekian* Heeft elf grote steden, en dezen tweeenzestig steden onder zich; en ook overvloet van zijde.	1242135	4525470	883115	2574	8704491	444763
11.	*Fokien* Heeft acht Hooftsteeden onder zich, en dezen achtënveertig steden onder hun heerschappy.	509200	1802677	1017772	600		
12.	*Quantung* Gemenelijk *Kanton*, heeft tien Hooftsteeden, daar drieënzeventig steden onder staan.	483360	1978022	1017771			37380
13.	*Quemgsi* Heeft onder zich twaalf Hooftsteeden, en daar onder meer dan hondert andere steden.	186719	1054760	431359			
14.	*Queicheu* Heeft onder zich acht Hooftsteeden, en dezen tien anderen onder zich.	45305	231365	47658			
15.	*Junnan* Heeft onder zich twaalf Hooftsteeden, en onder dezen vierëntachtig andere steden.	132958	1433110	1400568			56965.

Darde Hooftdeel.

Van de Steden van China, *en van de Zeden der inwoonders.*

DE Vaders *Martinius*, *Samedus*, *Trigaucius* en *Gruberus*, ooggetuigen geweest hebbende, verhalen dat het gehele Rijk der *Sinezen* zo vol van woningen is, dat, zo het met de Tartarische muur tot aan de zuiderlijke zee besloten wierd, dit geheel Oppervorstendom met recht een enige stat, met haar muur omringt, genoemt zou mogen worden. De steden, die zy Hooftsteeden en Koopsteeden van verscheide Lantschappen noemen, brengen een getal van hondert en vijftig uit, en de steden van minder staat maken een getal van twaalf hondert zesëntwintig, alle met muren en grachten omringt, behalven de burgten, schanssen, vestingen, vlekken, dorpen en buurten, die zonder getal zijn: in voegen dat men naauwelijks een vierde deel van een nederlantsche mijl voortgaat, of men vind t'elkens nieuwe woningen. Alle de steden zijn echter byna op een zelfde wijze gebout, te weten vierkant van gestalte. De huizen zijn ten meestendeel van hout, en meest niet meer dan een vierkant hoog, van buiten slecht en ruw, maar van binnen vol glans en pracht. Voor yder huis, gelijk *Samedus* en *Martinius* getuigen, staat een schilt boven de deur, daar in 't getal der inwoonders is geschreven, gelijk ook van wat staat yder is, namelijk hier om, op dat aan de *Mandarynen* bekent zou zijn hoe veel menschen in yder stat zijn begrepen; want hun ampt is kennis daar af te hebben, zo om beroerten te stillen, als om d'inkoomsten t'eisschen; zeker, een schrandere staatkundige streek. *Nanquin*, *Pekin* en *Hamcheu*, 't welk, gelijk wy hier voor uit de Vader Martinius getoont hebben, de stat *Quinsai* van Markus Paulus Venetus is, zijn de grootste steden, niet alleenlijk van de genen, die in *China* gevonden worden, maar die ook in de gehele werrelt zijn: en dewijl hier voor van der zelfder grootheit gehandelt is, zo heb ik onnodig geacht weêr daar af te spreken. En dieshalven moet het aan niemant wonder schijnen dat d'uitheemschen, zo zy somtijts door d'een of d'ander middel in *China* geraken, terstont ontdekt worden, dewijl de waarden op zware straffen gehouden zijn hen terstont t'ontdekken, en aan te brengen. De hantwerken en ambachten zijn by hen in hoge achting; en zy handelen de zelfden met zo grote vlijt en naerstigheit, dat zy niet toelaten dat'er byna iets, ja zelfs het snoodtste dat'er is, tot d'onreinigheden toe, vergaat, zonder het zelfde tot hun gebruik en winst te keren. De Geletterden trachten naar geen andere wetenschap, dan naar de staatkundige Zedekunst, zonder dat zy van de schoolsche en beschouwige wetenschappen ook de naam weten; 't welk wonder is in een volk, daar onder zo veel vernuftige menschen zijn. De Geneesmeesters echter, door overlevering van hant tot hant onderwezen, zijn zeer geleert en ervaren in de wetenschap van de klopping der slagäders, daar door zy d'oorsprong en toevallen der ziekten met een wonderlijke naerstigheit onderzoeken, en daar na bequame hulpmiddelen, die tot de zelfden passen, daar toe gebruiken. Wat de de vryje Kunsten aangaat, in de dingen, die tot de Boukunst, tot de beeltsnydery en weverijen behoren, wijken zy in schranderheit niet voor d'Europers, zo men de kennis der [a] Evenredenheden, en [b] Schoukunde uitzondert. Wat d'overige wetenschappen aangaat, bezie het geen, dat daar af in 't voorgaande gehandelt en gesproken is. Zy zijn loos,

Menigte der steden.

Uit een bort boven de deur van yder huis, blijkt hoe veel menschen dat 'er in yder huis, en by gevolg ook in de geheele stat zijn.

De grootste steden van de geheele werelt.

Hantwerken.

De beschouwige wetenschappen by de *Sinezen* niet in 't gebruik.

Ervarentheit der Geneesmeesters.

[a] *Proportiones.*
[b] *Optica.*

loos, ſchalk, en in de kunſt van te veinzen zeer ervaren. Zy, van een al te grote en ingebore verwaantheit vervoert, veráchten alle uitlandigen en uitheemſchen, en achten zich zelven, zo in vernuft, als in de kennis der wetenſchappen, boven alle volken des werrelts uit te ſteken. Doch zy, in de koomſt der Vaderen van onze Sociëteit in *China*, de veren van hun verwaande paauwe ſtaert zakken latende, bevonden zich in de kennis aller dingen, en in de vinding der nieuwigheden zo veel beneden hen geſtelt, als zy te voren zich, uit grote verwaantheit, boven d'anderen hadden geacht: in voegen dat zy, door de nieuwigheit en voortreffelijkheit der dingen vervoert, die tot hen gebracht wierden, zich niet genoech over hen konden verwonderen, dewijl zy hen niet voor lieden van 't gemeen geſlacht der menſchen aanzagen, maar als voor zodanigen, die van de hemel af tot hen gekomen waren. Uit deze hoge achting ſproot ſedert die gelukkige ſpoet en voortgang in de voortplanting van de Chriſtelijke Wet en Godsdienſt deur 't geheel Koninkrijk, gelijk wy hier voor vertoont hebben. Doch dit weinige zy genoech van de zeden der *Sinezen*; en de geen, die meer daar af begeert te weten, keer zich tot de voorverhaalde Schryvers.

Natuurkundige onderzoekingen

Van de vreemdſte vertoningen der natuur, die in *China* gevonden worden.

Vierde Hooftdeel.

Van de Bergen in China, *en van de wonderlijke vreemdigheden en vertoningen der natuur, die daar in waargenomen worden.*

HOewel het *Sineſche Rijk* met ontellijke bergen is bezet, zo zijn echter de grootſten en woeſten by hen in zo hoge achting en eerbiedigheit, dat zy byna nergens meê zo bezich zijn, als met d'ydele aanſchouwing en waarneeming der bergen. Want het geen de ſtarrekijkers by ons in d'aanſchouwing des hemels betonen, dat doen de *Sineſche* Bergbeſchouwers in de waarneeming en beſchouwing der bergen; dewijl zy vooreërſt zeer naau op der zelfder gelegenheit merken, en daar na hun toppen, holen, vloeden, bronnen en binnewateren, die daar in zijn, onderzoeken; uit de welken zy ſedert, gelijk zy zich dwaaſſelijk inbeelden, zeer waarachtige regelen van bergwaarzeggery maken. Maar dewijl deze dingen zeer bequamelijk van de Vader Martinius, in zijn Sineſche Atlas, op fol. 17. beſchreven worden, zo zal ik zijn woorden [vertaalt zijnde] hier by voegen.

Na de beſchryving der ſteden zal ik de Bergen, niet verre daar af gelegen, optellen. De Sinezen *zijn in die te merken, en uit te kiezen niet min zorgvuldig, als waangelovig, en menen dat daar in alle hun geluk en voorſpoet gelegen is, en dit om de woning van de Draak daar in, die zy 't hooft van 't geluk achten. Dit veröorzaakt dat zy, om grafſteeden te bouwen, naerſtiglijk de gedaante van de berg onderzoeken, alle d'aderen en ingewanden deurſnuffelen, en geen koſten of moeiten ſparen, om een gelukkige aarde, te weten 't hooft, de ſtaert, of 't hart van de draak, te verkrijgen: want zy achten dat daar uit alle geluk naar wenſch voor de nakomelingen van de geen, die begraven is, vloejen en voörtkomen zal. Veel, in deze kunſt ervaren,*

Waangeloof der Sinezen in de waarneeming der bergen.

Verſcheide waarnemingen in de Draak.

ren,

ren, zwerven deur dit geheel uitterste Asia, *en letten op de gedaanten en aderen der bergen, niet anders dan de Starrekijkers op de samenkomst en stant der starren, de Hantbezienders op de handen, en de Gezichtkundigen (tot welke bezigheit de* Sinezen *zeer genegen zijn) op de gestalte, en op de trekken van't geheel lighaam. Zeker, een wonderlijk waangeloof, daar in zy echter gantschelijk buiten 't spoor hollen. Ik geloof dat dit de vond van zeker Filosoof, of Wijsbegerige is, om dus de godvruchtigheit en gedienstigheit der levendigen tot de doden te vermeerderen. Want de* Sinesche *bergen zijn ten meestendeel met grote dorpen bezet, en door de heerlijke graven, lustige bosschen, en aangename boomgaarden vermakelijk: en dewijl de* Sinezen, *uit oorzaak van hun wakkerheit, niets ongebout laten verslikken, zo maken zy de bergen vlak en effen, om rijs daar op te zajen. Wijders, ter plaats, daar de bosschen en boomgaarden, en d'aangename uitzichten den mensch toelachen, worden kapellen der afgoden, die door hun grootheit en glans uitsteeken, gebout. Hier zijn ook kloosters voor de Priesters en offeraars. In de dichte doornbosschen woont een volk, dat noch onbeschaaft is, en zich niet voor de* Sinezen *gebogen heeft.*

Wonderlijke eigenschappen van enige bergen.

Op deze bergen worden veel dingen waargenomen, die, zo zy waar zijn, warelijk met recht onder de wonderen en vreemdigheden van de Natuur gerekent mogen worden. Enigen, uit oorzaak van hun onmeetelijke hoogte, vertonen een gedurige helderheit en klaarheit; en anderen zijn van een eeuwige duisternis, uit d'omringende wolken spruitende, bedekt. Men vind'er, die niets anders, dan heilsame kruiden uitgeeven, en daar af alle gewas van vergiftige planten als verbannen is. Op 'tgebergte *Queyu* worden alle, zo kleine, als grote stenen, vierkant aan alle zijden gevonden; welk wonderwerk der Natuur ook op een der bergen van *Kalabrien* gezien word; van 't welk wy in *onze onderaardsche Werrelt* spreken, die men daar op nazien kan. In 't Lantschap *Xensi* is zekere berg, *Paoki* genoemt, die de gestalte van een haan vertoont, en, als'er storm en onweer voorhanden is, zo groot gedruis, getier en gebalk uitgeeft, dat men 't dartig stadien verre kan horen; van 't welk in 't gevolg reden gegeven zal worden. *Olaus de Groot* verhaalt ook in *zijn Historie der noortsche Lantschappen*, dat diergelijke gedrochtelijke klanken in 't gebergte van de Botnische zee gehoort worden.

Op 't gebergte *Queyu* zijn alle stenen vierkant.

De berg *Paoki* vertoont de gestalte van een haan, en geeft groot gedruis uit.

Maar het geen, 't welk *de Sinesche klipbeschouwers* van de berg *Cio* verhalen, is verwonderens waerdig. Zy zeggen dat op de top daar af een steen is, vijf roeden hoog, en in 't Koninkrijk *Fokien* een ander, die, zo dikwijls als'er onweer en storm voorhanden is, gantschelijk schud en waggelt, en, gelijk een cypres, van de wint bewogen, herwaarts en derwaarts slingert.

Klip, die zich beweegt, als'er storm op handen is.

Vraagt men naar d'oorzaak daar af? Indien men onderstelt dat de zaak waar is, zo antwoord ik dat zulks gebeurt uit oorzaak van het geblaas der winden, die in de holle ingewanden van de berg woeden, en eerst de voet van de steen, die zich in de hollighedEn van de berg uitstrekt, treft; en gelijk de zelfde niet zeer hecht met het overige gevaart van de klip verbonden en gehecht is, zo word hy ook lichtelijk, door de drift der onderäardsche winden, als door zekere schudding, tot beweging geparst. Doch dat hy dan alleenlijk, als'er storm voorhanden is, bewogen word, d'oorzaak hier af is dat, gelijk het geblaas der winden een grote overvloet van dampen en uitwaassemingen uit d'onderäardsche holen der bergen te kennen geeft, zo ook dit geblaas, eindelijk deur de pijpjes, scheuren en spleten der bergen uitbarstende, daar na, als het een koude lucht gevonden heeft, tot groter wolken uitgedijt, de voorverhaalde stormen maakt; en deze dampen, indien zy zwavel stoffe onder zich vermengt hebben, veröorzaken ook donder, blixem en weerlichting. Men ziet zelfs diergelijke vertoningen van de Natuur

D'oorzaak daar af word vertoont.

Oorzaak der stormen.

tuur

tuur in *Europa*, van de welken wy bredelijker in *onze onderäardsche Werrelt*, en in *de Hetrussche Reisbeschryving* gesproken hebben.

Altijt bevroze berg, en d'oorzaak daar af.

Daar is noch een andere berg, door een eeuwige koude bevrozen, daar af ik de salpeterige geesten d'oorzaak acht te zijn, die, gezamentlijk met de dampen der waterkommen, de welken daar verborgen zijn, door de berg aan alle zijden uitgeblazen worden; en gelijk deze geesten uit hun natuur zeer kout zijn, zo vermeerderen zy ook de koude, zo in 't water, als in de plaats daar rontom. Hier koomt noch by dat deze berg gantschelijk geen vuur in zich besloten heeft; 't welk niet in die bergen van *China* gebeurt, uit welker toppen men gedurig-lijk vuurballen ziet voortkomen: want dezen hebben zonder twijffel een vuurkom, of enige kuilen, en holen, die zich daar onder heen strekken, gelijk in *onze onderäardsche Werrelt* getoont is. Daar zijn ook enige bergen, die, door de voortbrenging van uitheemsche planten, wortels, vruchten, hout, aarde en stenen, de welken men nergens anders vind, een zonderling voorrecht van de Natuur genieten; van 't welk wy hier na zullen spreken. Maar laat ons nu wijders van de bergen handelen, die een bezondere en wonderlijke gestalte vertonen.

Vuurspuwende bergen.

In 't Lantschap *Kiamsi* is een berg, in twee toppen gespleten, van de welken de bovenste, de gestalte van een draak vertonende, op de laegste, die zy de Tyger noemen, als met zekere heftigheit, schijnt te springen; daar af de berg de

naam

naam van Draak en Tyger voert: 't welk oorzaak is van dat de Priesters en offeraars uit diergelijke dingen veel belachelijke wetten van de waarzegging toestellen. Bezie d'afbeelding, hier voor gestelt.

Daar is noch een andere berg, die met zijn zeven toppen de gestalte van de grote Beer, dat is de stant der starren in de grote Beer, vertoont; 't welk, gelijk ik acht, dus verstaan moet worden, dat wy achten dat de punten der toppen, daar door d'een meer of min boven d'ander uitsteekt, in zodanige ordening gestelt zijn, dat wy uit de gestelde en afgescheide plaats het afbeeltsel der zeven starren van de grote Beer schijnen te zien, gelijk uit deze volgende afbeelding blijkt.

Maar de berg, tot een afgod gemaakt, die by de stat *Tunchuen*, in 't Lantschap *Fokien*, gelegen is, overtreft alle verwondering. D'Eerw. Vader Martinius schrijft daar af, in zijn Sinesche Atlas, [in Latijn op Fol. 69. en in 't Nederlantsch op Fol. 85.] in dezer voegen: *D'eerste berg van dit Lantschap, aan d'oever van de vloet* Feu *gelegen, is warelijk verwonderenswaerdig. Want zy hebben van deze berg een afgod, die niet alleenlijk gedrochtelijk, maar, om zo te spreken, ook bergachtig is, gemaakt, die zy* Fe *noemen, en met gekruiste benen zit, en, de handen over malkander leggende, de zelfden op de boezem houd. Men kan des zelfs grootheit hier uit begrijpen en verstaan, dat men d'ogen, oren, neusgaten en mont twee Italiäansche mylen*

verre

verre kan zien. Onze opzoekers der Aaloutheden moeten dieshalven geenſins voor wonder achten dat Dinoſtratus, de vermaarde Boumeeſter, gelijk Vitruvius *verhaalt, eertijts aan de grote Alexander beloofde een beelt van de berg* Athos *te maken, 't welk in zijn een hant een zeer grote ſtat, en in d' andere hant een vloet of poel zou houden, die water in overvloet tot gebruik der inwoonders verſchaffen zou; dewijl 't hooft alleen van deze afgod tot beide genoech is.* Dus verre de Vader Martinius. Iemant zou met recht

konnen twijffelen of deze berg door de hant van de Werkmeeſter, of door de naerſtigheit van de natuur dus gewrocht en geſtaltigt is. Ik, wat my aangaat, heb alle vlijt aangewend om dit uit de Vaders van onze Sociëteit te verſtaan, de welken alle verzekert hebben, dat zy niets daar af in *de Hiſtorie der Sinezen* hebben gevonden; hoewel zy echter zo groot een werk, 't welk de zeven wonderwerken des werrelts zeer verre overtreft, niet behoorden met ſtilzwijgen onder gedrukt te hebben, ſchoon zy veel andere dingen, die byna van geen belang zijn, zo naerſtiglijk en naaukeuriglijk in hun boeken van *d' Aardkunde* hebben beſchreven. Ik oordeel dieshalven dat deze berg niet een werk is, door de handen gemaakt, maar door zijn klippen en verſcheide uitſteekende heuvelen zodanig een gedaante vertoont, dat hy aan de genen, die hem van verre aanſchouwen, d'afgod *Fe* ſchijnt uit te beelden: gelijk men ook

in veel Lantſchappen van *Europa* verſcheide bergen, nu in deze, en dan in die geſtalte ziet verſchijnen. Hier af is een getuig zekere berg in Sicilien, by de ſtat *Palermo*, in welks midden de klippen de gedaante van d'oude munt, gezamentlijk met Ceſars beeltenis, zo levendig vertonen, dat men verzekeren zou dat zy door de hant van een ervare werkmeeſter in de klip ingehouwen waren. Wijders, als men naar de haven van *Meſſana* wandelt, ziet men het voorgebergte van *Scylla*, twaalf duizent ſchreden van daar gelegen, even van een zelfde gedaante als een menſchelijk hooft, daar over ik, toen ik mijn woning daar had, meer dan eens verwondert heb geweeſt. Ik zou in deze plaats ontellijke diergelijke vreemdigheden konnen bybrengen, zo ik deurgaans in mijn werken geen gewach daar af had gemaakt. Want onze gedachten zijn zo zeer tot inbeelden genegen, dat zy lichtelijk iets, 't welk echter niet is, konnen verdichten en vormen. En dieshalven moeten wy ook achten dat deze Sineſche Berg niet zo zeer een vertoning van de kunſt is, als wel van de kracht der inbeelding, en dat in dezer voegen overäl ontellijke verdichtſelen van dusdanige geſtalteniſſen gemenelijk den reizigers in d'aanſchouwing der bergen voorkomen: 'ten zy wy miſſchien willen zeggen dat niet de gehele voorgenoemde berg, maar enige rots daar af van de werkmeeſter tot de gedaante van de voorgedachte afgod gevormt en gehouwen is; daar ik minder tegen hebben zou, dewijl de hoofden, armen, voeten, en d'andere leden en overblijfſelen van grote lighamen, die noch te *Romen* in 't Kapitolium bewaart worden, klarelijk aanwijzen dat het zelfde niet onmogelijk is. *Olaus de Groot* verhaalt in *zijn Hiſtorie der Noortſche Lantſchappen*, dat men aan de ſtrant van *Noorweegen*, in 't midden van de zee, een zeer grote klip ziet, die aan de genen, de welken hem van verre aanſchouwen, de geſtalte en gedaante van een Munnik vertoont.

Een berg, die ſtormen verwekt, zo men op de trommel daar op ſlaat.

Men verhaalt van de berg *Taipe*, in 't Lantſchap *Xenſi* gelegen, die van de Bergkundigen zeer hoog geroemt word, dat'er, als men daar op de trommel ſlaat, blixum en donder, en zeer zware ſtormen ontſtaan; en dieshalven is op zeer ſtrenge ſtraf verboden daar de trommel te roeren, of enig geluit daar meê te maken. Indien deze zaak van de beginſelen der Natuur afhangt, zo moeſt men d'oorzaak van dit gewrochte uit de geſteltenis van de berg opſpeuren, en dewijl de Schryver de zelfde niet beſchrijft, zo heb ik ook niet goet geacht mijn oordeel hier by te voegen, hoewel dusdanig gewrocht ook dikwijls van zeker verdrach afhangt, 't welk enig tovenaar, tot vrydom van deze plaats, met de duivel aangegaan heeft, gelijk'er veel Hiſtorien zijn, die van dusdanige bergen gewach maken, de welken van de ſpokerijen der duivelen geplaagt worden.

Waangelovige berg.

De Bergkundigen verhalen ook dat'er in 't Lantſchap *Uquang* een berg is, die zo vaſt op zijn recht ſtaat, dat, indien iemant by diefſtal enig hout, of vruchten, en andere diergelijke dingen daar af wechgenomen heeft, hy, even als in een doolhof beſloten, nooit daar uit kan geraken; en dat de geen, die zich godvruchtiglijk van dusdanige misdaden heeft onthouden, zonder enige moeite zo ſpoediglijk, als hy begeert, een uitgang daar op kan vinden. Maar wy zullen dit voor verdichtſelen der *Bonçien*, en waangelovige vertellingen der oude wijven achten.

Wintbergen, die door 't geblaas der winden zwellen.

In *China* worden ook, niet anders als in *Europa*, Wintbergen, naar de naam van *Æolus*, *Eolii Montes* genoemt, gevonden. Want in 't Lantſchap *Huquang* is een berg, *Fang* geheten, die, gelijk

de

de Sinesche Atlas verhaalt, zodanig van Natuur is, dat men in de Lenten en Herfst gantschelijk geen wint daar in gewaar word, maar die in de Zomer geduriglijk wint uit zijn holen uitgeeft, en weêr des winters, op een strijdige wijze, geen wint uitgeeft, maar de zelfde van buiten naar binnen trekt: alle welke dingen met veel bergen in *Europa* gemeen zijn; gelijk wy in *Italien* van *de Wintberg der Cesien, en in Auvergne van de berg, door tekenen der wonden van de heilige Franciskus*, in onze *Hetrussche Reisbeschryving* aangewezen hebben, daar de Lezer ook de ware en wettige oorzaken van deze gewrochten ontdekt zal zien.

Wonderlijk geval der Eilanden, en d'oorzaak daar af.

Men verhaalt dat de binnenzee, *Peli* genoemt, in 't Lantschap *Huquang* gelegen, certijts in negëntnegentig Eilanden onderscheiden was, en dat'er heden niet meer dan een, in de zelfde plaats is te vinden. Ik acht dat dit zonder twijffel geschied is om dat, by gebrek van water, de gront, tusschen deze eilanden gelegen, ten deel met kruiden en wortelen begroeit, en ten deel met zant, slijk en rijs vervult en opgehoopt, en dus, by gevolg van tijt, tot een gegroeit is. Bezie hier af het geen, dat wy in *onze Hetrussche Reisbeschryving, in't Hoofdeel van de drijvende eilanden*, bredelijker daar af gehandelt hebben.

Vijfde Hooftdeel.

Van de vreemdigheden der binnenzeen, vloeden en bronnen.

Binnenzee, die 't yzer in kooper verandert.

MEn bevind dat de Binnezeen der *Sinezen* van de natuur met geen minder eigenschappen, dan de bergen, begaaft zijn. In 't Lantschap *Fokien* is een binnezee, die, geheel groen van verwe zijnde, het yzer in koper veråndert; van 't welk geen andere reden en oorzaak is, dan dat het water geheel uit deeltjes van koperroot bestaat, daar af de groene verwe een klaar bewijs is. Men vind in *Europa* ook diergelijke wateren, voornamelijk in die plaatsen, daar veel koper uit de bergen gehaalt word. Bezie *mijn onderäardsche Werrelt, het tiende boek, van de kopermijnen.*

Wonderlijke klank van klokken in een Palais, aan de binnenzee, *Chung* genoemt.

In 't Lantschap *Fokien* is noch een andere Binnezee, *Chung* genoemt, die noch wonderlijker is: want zy zeggen dat aan des zelfs oever een Palais is gebout, in tien hoven afgedeelt, in 't welk men t'elkens, als'er regen of onweer voorhanden is, klanken, als van klokken, hoort.

Vraagt men naar de reden en oorzaak daar af? Ik antwoord, (doch altijt met deze onderstelling, dat het zelfde waar is) dat deze klank nergens anders uit voortkoomt, dan uit d'onderäardsche holligheit, daar op het palais gebout is. Want gelijk de wateren van de binnenzee, door d'onderäardsche dampen en uitwaassemingen gezwollen, deur verborge omkeeren en buizen met groter gewelt in de gezeide holligheit worden gedreven, zo is ook nootzakelijk dat uit de verscheide beweging van de beslote lucht, en uit d'eigenschap van de klinkende oever een klank voortkoomt, de welk die van een kopere klok zeer wel gelijkt. En de dampen, uit de beweging van de binnenzee hoger in de lucht rijzende, verstrojen en verdwijnen lichtelijk tot regen en onweêr; dieshalven is nootzakelijk dat de klank voor de storm gaat.

Een beek, in de Herfst blaau van verwe, en in d'overige maanden van 't jaar klaar.

In 't gebergte *Talao*, in 't Lantschap *Quantung*, is, gelijk men zegt, een Beek, die het geheel jaar deur zeer helder water heeft, behalven in de Herfst, daar in het water blaau is, en bequaaam om lakenen te verwen. Indien

men naar d'oorzaak en reden hier af vraagt ; zo zeg ik dat'er niet verre van daar een verborge holligheit moet zijn, vol van blaau koperroot, daar meê het water, als in haar ketel, geverft word. Want deze holligheit word dan eerſt vol door de ſamenvloejing der wateren, als het geregent heeft: in voegen dat zy, overlopende, zich met deze beek vermengt, daar af de zelfde blaau ſchijnt. Maar als het water in zijn holligheit weêr wechzakt, zo ziet men dat de beek, van deze mengelmoes ruim en vry geworden, volgens haar gewoonte, weêr klaar en helder word. Bezie *mijn vijfde boek van d'onderäardſche Werrelt*, daar *van de wonderlijke gewrochten der vloeden* geſproken word. En dewijl in *China* veel bronnen gevonden worden, daar de zee invloeit, zo keer de Lezer zich tot *het voorverhaalde boek*, daar hy d'oorzaak van alle deze dingen verklaart en aangewezen zal vinden

Poel, die, zo men iets daar in werpt, ſtorm veroorzaakt.

By *Sining*, in 't Lantſchap *Quantung*, is een berg, *Tenlu* genoemt, die vol van holen, en ſchrikkelijk om t'aanſchouwen is. Men verhaalt, gelijk de Vader *Martinius* getuigt, dat daar een poel is, en dat, zo men uit de hoogte een ſteen daar in werpt, men terſtont een gedruis en gerommel, als van de donder, hoort, en dat de lucht, ontſtelt zijnde, met menigte van wolken overtrokken word. Doch dewijl men dusdanige poelen niet alleenlijk in de Pyreneſche, maar ook in d'Alpiſche bergen van *Europa* vind, zo keer u tot *het voorgedachte boek*, daar gy d'oorzaken ontdekt zult zien. Want de holen maken een geweldig geluit door de veelvoudige weêrklank van d'ingeworpe ſteen ; en de pijpächtige gront van de poel, door 't wechdoen van 't ſlijk, uit oorzaak van de ſteen, die daar getroffen heeft, geopent, geeft uitgang aan de dampen, die, ruimte verkregen hebbende, de lucht vervullen, en, tot regen geworden, weêr nedervallen.

In 't Lantſchap *Junnam* ziet men die binnenzee, de welke door 't verhaal, 't welk de Lantsbeſchrijvers daar af doen, zeer vermaart is, en overal in de kaarten afgeſchildert, en *Chin* genoemt word, van de welke *de Hiſtorien der Sinezen* verhalen dat daar eertijts een zeer grote ſtat heeft geſtaan, die, om de gruwelijke ſchelmſtukken der inwoonders, door een aardbeving ingezwolgen, en dus tot een zee geworden is, zonder dat'er iemant afquam, behalven een jong kint, dat op een hout deze ondergang ontſnapte. Deze binnenzee word ook de geſtarnde zee genoemt, uit oorzaek van de waterkruiden, gelijk ik geloof, welker bladen op de vlakte van 't water, in gedaante van ſtarren verſpreid, gezien worden, gelijk in onze poelen نوفر *Nuphas*, of de waterrozen. Bezie de vertoning van deze binnenzee in deze bygaande afbeelding.

Zeſte

Zeſte Hooftdeel.

Van de vreemde Planten van China.

GElijk het Rijk der *Sinezen*, door een gedurige voortſtrekking van lant, en door de zeen, onder de [a] dorre werreltſtreek gelegen, de vreemde eigenſchappen der dingen met *Indiën* deelächtig is, zo brengt het ook vreemde geſlachten van planten voort, die met wonderlijke krachten zijn begaaft. Maar laat ons enigen van hen optellen. D'eerſte daar af is

a *Zona, Torrida.*

Roos, in yder dag tweemaal van verwe veranderende.

I. De Sineſche Roos, aan de bomen gegroeit, die yder dag tweemaal van verwe verändert, en nu geheel purperverwig, en dan gantſch wit is, zonder echter enige reuk af te geven. Indien men naar d'oorzaak daar af vraagt, ik, zo veel als ik by giſſing kan bemerken, vind geen andere, dan de tempering van de bloem, en des zelfs voedſel, en de geſteltheit, die t'elkens anders word. Dewijl dan de roos een vochtige tempering heeft bekomen, zo ſpruit hier uit dat zy by nacht in haar naturelijke ſtant wit is. Doch deze plant, by daag van de hete gloet der zon beſchenen, verwekt in d'uitterſte delen van de bloem de geeſt van een zeer fijn ammoniaſch zout, daar af de bloem, met des zelfs damp en

waaſſem geverwt, terſtont purper word. Maar terwijl de hitte van de zon machtig is, en de geeſt allengs uitwaaſſemt, zo kan de bloem niet weêr zijn voorgaande witheit bekomen, zo lang hy, de geeſt van dit zout naar zich trekkende, van nieus met de purpere verwe geverwt word. Doch als de warmte van de zon vergaat, en deze geeſt niet meer uitgetrokken word, zo bekoomt hy ook zijn voorgaande witheit. En indien iemant begerig is om een proef van deze zaak te hebben, die neem een vijool, of roos, die de bynaam van Damaskus voert, en berook de zelfde met Ammoniaak zout, en hy zal met verwondering zien dat een witte roos in een purper, en daar na in geel en wit zal veränderen; In tegendeel, een rode vijool, of rode roos, met zwavel berookt, zal tot een witte verwe verändert worden: En gelijk wy dikwijls deze proef aan anderen hebben vertoont, zo heeft het ook d'oorzaak der verändering van verwe in deze Sineſche roos, gelijk wy de zelfde hier beſchryven, ontdekt. Denk niet dat in *China* alleen dusdanige wonderen der natuur gevonden worden. Françiskus Korvinus, een voortreffelijk Kruitkundige, heeft hier te Romen in zijn tuin, die van alderhande planten, de welken men begeren kan, wel verzien en toegeruſt is, zekere plant, die hy nachtviool noemt, de welk naar de rijzing of daling van de zon verſcheidelijk van verwe verändert, en by daag geen reuk heeft, maar by nacht een zeer treffelijke en aangename geur afgeeft; van 't welk wy in *onze Philoſophia* of *Wijsbegeerte*, *by het twaalfde boek van d'onderäardſche Werrelt* ingevoegt, bredelijker handelen.

Proef.

Zeker gewas, dat de winden en ſtormen aanwijſt.

II. In 't Lantſchap *Quantung* waſt ook zekere plant, die zy *Chifung* noemen, de welk de zelfde is, als het gewas, dat de wint toont, en aanwijſt: Want de ſcheepslieden, gelijk de Vader *Martinius* verhaalt, zeggen dat zy daar uit konnen bemerken in welke maant, en hoe veel ſtormen in 't geheel jaar zullen voorkomen, en dit uit des zelfs knopen en leden; want hoe'er minder knopen in zijn, hoe'er in dat jaar ook minder ſtormen zullen wezen: in voegen dat uit de menigte der knopen en leden de weinigheit of veelheit der winden en ſtormen bekent word; gelijk ook uit de wijtte der knopen van malkander in welke maant zy komen zullen. Maar gelijk deze dingen op geen grontveſt der natuur ſteunen, zo zullen wy ook, als ſporeloze verdichtſelen der ſcheepslieden, daar af ſcheiden. Want niemant van de Wijsbegerigen zal bevatten hoe de ſtormen, die komen zullen, en noch niet zijn, hun invloejing en indruk in dit gewas zouden konnen indrukken, veel min hoe men uit de weinigheit, of veelheit der knopen van dit gewas de weinigheit, of veelheit der ſtormen zou konnen ramen. Dewijl dusdanige werkingen niet naturelijk van malkander afhangen, en de zelfden gantſchelijk by geval zijn; zo in 't gewas, als in de ſtormen, de welken uit de verſcheide geſteltenisſen der winden, en uit d'uitwaaſſemingen der onderäardſche dampen voortkomen, zo kan men warelijk geen tijt, noch maant, noch dag beſtiptelijk voorſchryven, vermits in de grote Zee naauwelijks enig geweſt gevonden word, dat niet de ſchichtige en onverwachte ſtormen onderworpen is.

Maar zy zullen miſſchien zeggen, Gelijk men uit enige beeſten en viſſchen d'aanſtaande ſtormen van de lucht en zee kan voorzeggen, zo ook uit de geſteltenis van dit kruit. Ik antwoord, dat het iets anders is van de ſtoffe te ſpreken, die alreê tot ſtormen geſchikt is, en van enige beeſten, door een naturelijke ingeeving te voren gevoelt word, en iets anders van de ſtormen, die

Tegenwerping.

die in de loop van 't geheel jaar zullen voorkomen, gelijk de waangelovige ſcheepslieden zich van 't gewas *Chifung* inbeelden; dewijl men in dit kruit geen voorgaande geſchiktheit, en geen aanwijzing der ſtormen, die in 't geheel jaar zullen gebeuren, kan bemerken; en dieshalven acht ik dat deze dingen onder de fabelen en verdichtſelen geteld moeten worden. Maar indien de Sineſche Plantkundigen gezegt hadden, dat dit een gewas is, 't welk zich geduriglijk naar die plaats keert, van daar de wint koomt, en, volgens zekere naturelijke overëenkoming, door zijn beweging de wint, die alreê waaide, aanwees, zo zouden wy miſſchien lichtelijk de reden daar af konnen vinden en aanwijzen; gelijk wy van de gevleugelde zeeviſch, die men zwaluw noemt, in onz werk *van de Magneetkunſt* gedaan hebben, en tot aan deze hedigé dag diergelijk voorteeken van de Natuur aan de genen, die onze Oeffenkamer bezoeken, ſedert vijftien jaren herwaarts, vertonen.

Meel-boom.

III. In 't Lantſchap *Quamſi* waſt zekere boom, die zy *Quanglang* noemen, de welk, in plaats van merg, een zeer zacht pit heeft, 't welk het meel zeer wel gelijkt, daar af hy ook de meelboom genoemt word. D'inwoonders gebruiken dit meelig pit, om broot daar af te bakken: want men zegt dat dit meel niet onäangenaam van ſmaak, en tot alderhande gerechten zeer bequaam is. Markus Paulus Venetus maakt ook gewach van deze bomen in het negentiende Hooftdeel van zijn darde boek: *In 't Lantſchap* Fanfur *waſſen enige dikke bomen, die een tedere ſchors hebben, onder de welk enig zeer goed meel gevonden word, daar af zy lekkere gerechten maken, die ſomtijts met grote ſmaak geëten worden.* Ik heb niets hier op te zeggen, dewijl de goetäardigheit van de Natuur in haar werken nooit bezwijkt in de menſch in zijn nootzakelijkheden te hulp te komen; en dieshalven paſt het niet zo zeer aan ons dusdanige oorzaken t' onderzoeken, als wel over de vaderlijke ſchikking der goddelijke Voorzorg in alle dingen verwondert te zijn.

Markus Paulus Venetus.

De bladen der bomen veranderen in 't water tot Zwaluwen.

IV. Men zegt dat'er in 't Lantſchap *Hunnam*, by de ſtat *Vuting*, een binnezee is, *Hociniao* genoemt, dat is *vogelen voortbrengende*, rontöm zeer çierelijk met bomen omheint. Zy zeggen dat enigen van deze bomen die eigenſchap hebben, dat de bladen, die daar in vallen, deurgaans in zwarte vogeltjes verändert worden, met zo grote verwondering en verbaaſtheit der gener, die daar by wonen, dat zy de zelfden geeſten geloven te zijn; gelijk de Vader *Martinius* uit *de Sineſche Aardkunde* verhaalt. Vraagt men naar d'oorzaak daar af. Het zelfde gebeurt ook in *Schotlant*, niet alleenlijk in de bladen der bomen, maar ook in de ſchulpviſſchen, klippen en kielen der ſchepen, daar uit eendvogels voortkoomen, gelijk door ontwijffelijke ervarentheit al overlang aan ons is gebleken, en wy in de *Magneetkunſt*, gelijk ook *in 't twaalfde boek van onze onderäardſche Werelt* zeer bredelijk van dusdanige voortkoming des ſalpeters geredeneert hebben. 't Is dan waarſchijnelijk dat het geen, 't welk in d'eendvogels gebeurt, ook in andere diergelijke watervogels gebeuren kan. Ik wil echter niet dat iemant achten zal dat dusdanige vogels uit de zelfſtandigheit zelve van de boom of van de bladen, gelijk ook niet de genen, die in *Schotlant* voortkomen, ſpruiten, maar of uit het zaat der gebroke aijeren, die in grote overvloet in de voorverhaalde bomen gelegt worden, of ook uit het zaat der andere vogelen. Ik zou eerder achten dat deze voortbrenging der vogelen zeer wonderlijk is, dewijl het tegen de beginſelen der natuur ſchijnt te ſtrijden, dat uit een trap van laeger natuur, gelijk de

groe-

groejende dingen zijn, een dier van hoger natuur, zo veel de trap belangt, zonder eige zaat, of zonder dat van een ander dier voort zou komen, gelijk wy in *'t twaalfde boek van onze onderäardsche Werrelt*, met een brede toestel van proeven en blijken, getoont hebben.

Kruit, dat een onsterffelijk leven geeft.

V. *De Sinesche Atlas* gedenkt aan een gewas, in 't Lantschap *Huquang*, *Pusu* genoemt, 't welk, gelijk men verdicht, duizent jaren duurt, en onsterffelijk is. Want zy geloven dat de menschen, van ouderdom afgeleeft, door 't gebruik van dit gewas weêr jong worden, om geen andere oorzaak, dan om dat het, in water geweekt, en ingedronken zijnde, het grijs en wit hair zwart maakt. Maar wie weet niet dat dit door verscheide vochten en sappen gedaan kan worden? Doch ik beeld my gantschelijk in dat het niet zo zeer d' eigenschap van een voorzichtig gemoed, als wel van een plompe en dwaze waanwijze is, te geloven dat de mensch door dit Sineesch gewas, of door enige andere sappen, tot een onvergankelijke staat gebracht word, gelijk de waangelovige *Sinezen* zich vroedmaken.

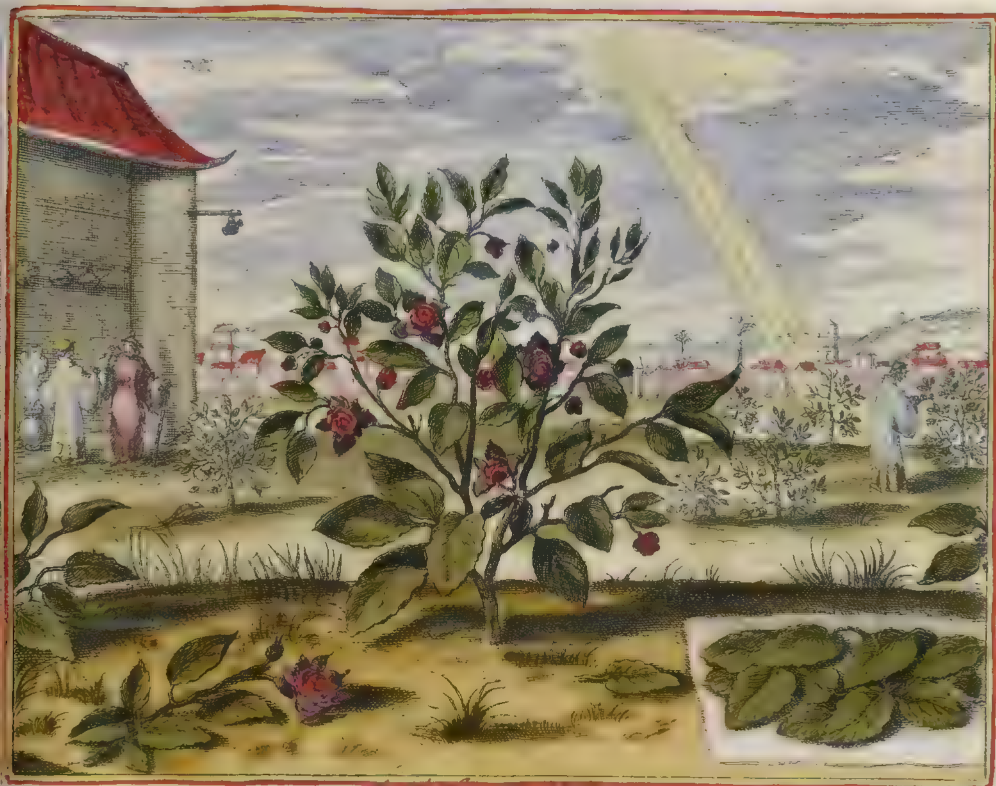
Gensen, zeker gewas, tot een eeuwig heilsaam leven geleidende.

VI. In 't Lantschap *Leautung* vind men ook de wortel van een ander kruit, *Ginseng* genoemt, zeer vermaart deur geheel *China*, en zeer kostelijk, door welks gebruik de *Sinezen* zich t' onrecht diets maken dat de menschen als d' onsterffelijkheit verkrijgen. Maar op dat het niet zou schijnen dat wy iets uit ons zelven verzekerden, zo laat ons de woorden van de Vader Martinius horen, met de welken hy de zelfde in zijn *Sinesche Atlas*, op fol. 44. in dezer voegen beschrijft: *De stat* Jungseng *strekt zich recht oostwaarts af van de koninklijke stat* Peking; *en 't gehele lant zwelt tot bergen en heuvels op. En dewijl zy aan de zeeboezem*, Cang *genoemt, gelegen is, zo heeft zy niets van 't geen gebrek, dat tot onderhouding van 't leven nootzakelijk is. Hier is grote overvloet van visschen, en ook van de treffelijke wortel* Ginseng, *deur geheel* Sina *vermaart, by de* Japonners Nisi *genoemt. De* Sinezen *noemen hem dus, om dat hy de gedaante van een man vertoont, die de benen wijt van malkander zet; want* Gin *betekent een mensch. Hy schijnt wel onze* Mandragora *te zijn, behalven dat hy veel kleinder is. Ik twijffel echter niet of hy is zeker slach daar af, vermits hy gelijke gedaante en kracht heeft. Ik heb echter tot noch toe geen bladen daar af konnen te zien komen. De wortel, gedroogt zijnde, word geel, en heeft byna, ja zonder byna, geen vezelen of draatjes, daar deur hy zijn voedzel zuigt. Hy is gantschelijk met kleine zwarte aderen, als met dunne inkt getrokken, omringt. Als men hem knaaut, heeft hy een onäangename smaak, en is met enige bitterheit, doch die zeer weinig is, vermengt. Hy vermeerdert grotelijks de levendige geesten, schoon men naauwelijks het twaalfde deel van een once ingeeft. Als men een weinig meer daar af inneemt, zo geeft het nieuwe krachten aan de zwakken, en verwekt een aangename warmte in 't lighaam. Hy word met Mariaas bad (gelijk zy 't noemen) gekookt, en dus gebruikt, en geeft een welriekende reuk, als van sterke kruiden. De genen, die sterker en heter van natuur zijn, geraken in gevaar van 't leven, zo zy daar af inneemen, uit oorzaak van d' al te grote vermeerdering en overvloejing der geesten. Maar zy is zeer wonderlijk nut voor de zwakken en vermoeiden, of voor de genen, die door een lange ziekte, of door enige andere oorzaak van krachten uitgeput zijn. Hy herstelt somtijts aan de genen, die op hun uitterste leggen, zodanig de levendige krachten, dat zy dikwijls tijt krijgen om andere geneesmiddelen te gebruiken, en hun gezontheit weêr te bekomen. De Sinezen verhalen meer andere wonderen van deze wortel. Men betaalt drie ponden zilvers voor een pont van deze* Ginseng.

De kostelijke wortel *Ginseng*.

Ik acht deze de Genciaan te zijn, hoewel door onze naerstigheit met voortreffelijker gaven van 't gewest beschonken; en de bladen, smaak, wortel en kracht tonen het zelfde genoechsaam. Immers d' onzen, door eige ervarentheit geleert,

geleert, hebben verzekert dat dit gewas wonderlijke kracht heeft om de geeſten en naturelijke warmte te herſtellen. Zy hebben echter geen zo hoog gevoelen daar af, als d' al te lichtgelovigen, of liever waangelovigen, namelijk van 't leven daar door eeuwig te maken, dewijl 'er, volgens het gemeen ſpreekwoort, *geen Geneeskruiden tegen 't gewelt van de doot in de tuinen waſſen.* 't Is nochtans wonder dat menſchen, die anderſins ſchrander van vernuft zijn, van diergelijke dingen zo belachelijk redeneren.

A. Cia ſive Te Herba.

Beſchrijving van 't kruit *Cha*, of *Té*.

De VII. plant word *Chà*, of, naar onze wijze van uitſpreeken, *Cià* genoemt. Het gebruik daar af is niet binnen de palen van *China* gebleven, maar poogt ook allengs in *Europa* plaats te krijgen. Deze plant, hoewel de zelfde in grote overvloet, en met overvloedige winſt in verſcheide geweſten van *China*, gelijk ook in *Tartarijen* waſt, zo word hy echter in 't een Lantſchap beter en voortreffelijker geacht, dan in 't ander, en noch wel meeſt in 't Lantſchap *Kiangnan*, in 't gebied van de ſtat *Hocicheu*. De drank, daar af gemaakt, is overal bekent, en word warm gedronken. De zelfde word niet alleenlijk in 't geheel Rijk der *Sinezen*, maar ook in *Indiën*, *Tartarijen*, *Tebeth* en *Mogor*, ja ook van alle de genen, die aan d'ooſterlijke grote zee wonen, gebruikt, niet eenmaal in een dag, maar zo dikwijls, als 't hen luſt. Deze drank

Krachten van 't kruit *Cha*, of *Cia*, of *Té*.

heeft een wonderlijke kracht; en indien ik dezelfde niet meermaals door de nodiging der Vaders van onze Societeit had verstaan, zo zou ik naauwelijks hebben konnen bewogen worden om zulks te geloven. Want dewijl hy een waterafzettende kracht heeft, zo opent hy zeer wonderlijk alle de pijpen en openingen der nieren, en ontslaat het hooft van alle bedwelmingen der dampen: in voegen dat'er voor de geleerde lieden, en voor de genen, die in zware zaken belemmert zijn, van de natuur geen voortreffelijker en bequamer hulpmiddel gegeven schijnt, om in hun waking te volharden; en hoewel de zelfde in 't eerst enigsins onsmakelijk en bitter is, zo word echter door de gewoonte zodanige drank niet alleenlijk niet onäangenaam, maar verwekt ook zulk een graagheit daar naar, dat de genen, die eenmaal daar toe gewent zijn, zich naauwelijks daar af konnen onthouden. En hoewel de *Kave der Turken*, en de *Kokolata der Mexikaners* een zelfde werking doen, zo overtreft de *Cia* echter, die van enigen ook *Té* genoemt word, hen verre, zo om dat zy gematigder van natuur is, als om dat de *Kokolata* by hete tijden te veel ontsteekt, en de *Kave* ook de gal verhit. Maar de *Cia*, zonder achting op enige tijt te hebben, is nooit schadelijk, en altijt zeer vorderlijk, niet, gelijk ik gezegt heb, eenmaal des daags, maar ook in yder dag hondert maal genomen. Doch dewijl de Sinesche Atlas, in 't Latijn op Fol. 107. en in 't Nederlantsch op Fol. 130. dit gewas zeer naaukeuriglijk beschrijft, zo zal ik des zelfs woorden hier byvoegen: *Dit is een klein bladje, even als het geen, 't welk* de smak, *of* run der leerbereiders *voortbrengt: ja ik geloof byna dat het zeker slach daar af is: doch dit is niet wilt, maar tam, geen boom, maar een rijs, 't welk zich in verscheide takjes, of eerder rijsjes verspreid, en niet veel van de smakbloem of runbloem verschilt, behalven dat de bloem van de* Chà *een weinig meer naar 't geel trekt. In de zomer geeft het zijn eerste bloem uit, die weinig reuk heeft, en daar na in een groene besye verändert, de welke namaals zwart word. Om de drank* Cha *te koken, zoekt men 't eerste Lenteblad, dat zacht is, en zeer zorgvuldiglijk 't een na 't ander met de hant geplukt word. Daar na maken zy 't enige tijt warm met een langsaam en klein vuur in een yzere ketel. Dan leggen zy 't, met het zelfde met de handen te wrijven, op een zachte en fijne mat, daar zy 't inwinden, en leggen het dus ingewonden, weêr op 't vuur, en wrijven het van nieus, tot dat het, ingewonden, en te zamen gedrukt zijnde, geheel droog geworden is; 't welk zy dan in vaten doen, die ten meestendeel van tin zijn, en naerstiglijk van alle vochtigheit en uitwaassеming bewaren. Deze bladen, dus toegemaakt zijnde, worden, schoon men hen lang bewaart heeft, in ziedend water geworpen; en dan krijgen zy hun vorige kracht weêr, die zich overäl verspreid, en, indien zy goet zijn, een zoete reuk, en een aangename smaak aan 't water geven, (inzonderheit als men 't gewent is) en 't zelfde enigsins groen maken. De Sinezen roemen hoog van de krachten en eigenschappen van deze warme drank, gebruiken de zelfde zeer dikwijls by nacht en dag, en onthalen hun gasten daar meê. Doch deze drank is zo veelderhande, en verscheiden, dat by de* Sinezen *zelven de waarde van een pont van een blank tot twee en meer goude kronen opklimt. Deze kracht word daar aan voornamelijk toegeschreven, dat de* Sinezen *van geen voeteuvel of steen weten. Indien men na de maaltijt iets daar af nuttigt, zo neemt het alle raauheit van de maag wech; want het is zonderling tot de tering dienstig, ja het geeft verlichting aan de dronkaarts, als zy 't zelfde drinken, en verleent aan hen nieuwe krachten om te drinken. Het verlicht de gebreken, die uit de dronkenschap spruiten, vermits het opdroogt, en d' overtollige vochtigheden verdrijft. Het verjaagt de slaperige dampen uit d' ogen der gener, die begeren te waken, en ontslaat de genen, die zich tot boekoëffenen willen begeven, van alle sluimerigheit. Het heeft* ver-

Cha, of *Cia*, of *Té*, zeker gewas, en des zelfs gemeen gebruik.

verscheide namen by de Sinezen *, naar de verscheide plaatsen; en gelijk dat van deze Hooftstat het beste is, zo word het ook gemenelijk* Sunglocha *genoemt.*

Kruit, dat de droefheit verdrijft.

Men zegt ook dat in't Lantschap *Xensi* een kruit wast, 't welk zy *Quei* noemen, dat, als men 't geëeten heeft, de droefheit verdrijft, en gelach en vrolijkheit veröorzaakt. Dit zal misschien zekere Apiorisus, of Hanenvoet zijn, 't welk ik terstont goetkeuren zou, zo zy zeiden dat het vergiftig was: maar dewijl zy zeggen dat het zelfde heilsaam is, zo zou ik het gaerne by de Hartsgespanplanten, gelijke uitwerking betonende, byvoegen.

Wonderlijk flach van rijs.

Ik zal hier een wonderlijk flach van rijs byvoegen, 't welk, gelijk *de Sinesche Atlas* zegt, op de bergen van 't Lantschap *Quantung* wast, en van *de Sinezen Teng*, en van *de Portugezen Rota* word genoemt, en dat tou, van de natuur gedraait, schijnt te zijn. Want het strekt zich tot een wonderlijke langte uit, en kruipt, gelijk een tou, over 't bergächtig lant heen. Het heeft schrikkelijke doornen, en lankwerpige bladen, en, naauwelijks een vinger dik zijnde, strekt zich dikwijls een gehele stadie verre uit. Men vind hier af zo grote overvloet op de bergen, dat het, in malkander verwart zijnde, ook de weg kommerlijk voor de herten maakt, en, vermits het zeer taai is, zeer zwarelijk kan breken; 't welk oorzaak is dat zy gemenelijk touwen en kabels, tot het gebruik der schepen, daar af maken.

ken. Het zelfde, tot zeer dunne draden geklooft en gescheiden, is ook zeer dienstig om korven, manden, stoelen, hooftkussens, bedden en dekens daar af toe te stellen, zo om zijn reinigheit, vermits geen onreine beestjes daar op konnen duren, als om de koelte, die zy in de zomer aan de lighamen, de welken van hitte vermast zijn, geven. Ik acht dit zeker slach van *Maagdepalm* te zijn, die men *Vitalba*, of *lynen* noemt, en in een andere zonneschijn en vreemd gewest ontaard is, gelijk met alle andere gewassen gebeurt. Bezie de voorgaande Afbeelding.

Aquilynsch en Kalambaansch hout.

Wijders, in de Lantschappen *Junnan* en *Chiansi* zijn bomen, welker hout met recht onder de kostelijkste waren getelt kan worden; en daar is zeker hout, dat zy *Aquilynsch*, en *Kalabaansch* hout, gemeenelijk *Legna Aquila* en *Kalambi*, noemen, de welken, schoon zy van een en de zelfde slach van bomen zijn, echter hier in verschillen, dat dit *Aquilynsch* word geheten, 't welk noch teder is, en in zijn groejen staat. Maar het word *Kalambà* genoemt, als het rijp geworden, en, om zo te spreken, tot een zeer hoge ouderdom gekomen is. Alle de kostelijkheit van dit gewas dan bestaat in de reuk. Als het varsch en jong is, spreid het de zelfde niet zo krachtiglijk uit, gelijk wel de *Kalambà* in een hoge ouderdom, die in zoetigheit van reuk alle andere gewassen overtreft, en dat, als het volgroeit is, de ruikende kracht sterker en eenpariger heeft in veel tusschenknopen en knobbels; en in tegendeel in *Aquila*, uit oorzaak van de vochtigheit, die noch niet wel gesloten is, en lichtelijk verdwijnt. De Natuur brengt op de bergen van *Koncincina*, die *Moës* genoemt worden, gelijk ook in de Lantschappen *Junnan* en *Chiamsi*, de welken aan *Kocincina* palen, dit beste hout van dit gewas in zo grote overvloet voort, dat het aan yder vry staat zoo veel daar af, als hy begeert, af te houwen, en winst daar meê te doen; en het word overal in de havens voor een geringe prijs verkocht. Doch in *Indiën* word het met een winst van hondert ten hondert vertiert, inzonderheit by de *Brachmannen*, die dat met een zonderlinge plechtelijkheit gebruiken, om houtmijten daar af te maken, als de vrouwen, uit liefde tot hun gemaal, zich zelven aan de brant opöfferen, of als zy de lijken der mannen, die treffelijke daden gedaan hebben, daar op verbranden; vermits zy dwaasselijk geloven dat hun afgoden groot vermaak in dusdanige reuken hebben, en daar door in de verhuizing, aan de zielen der overledenen gunstig zullen wezen. Wat de *Kalambà* aangaat, gelijk zy van groter waarde is, zo word zy ook voor de Koning bewaart; en in dezer voegen heeft de natuur de prijs daar af met de grote arbeit, daar meê zy verkregen word, willen vergelden. Want de Natuur heeft het zelfde in de rotsen der bergen, die gantschelijk niet te genaken zijn, willen voortbrengen, op dat het geen, 't welk met zo hoge achting van yder gezocht word, niet voor alle menschen voorkomen zou. En hoewel 'er geen hoop is van aan deze ontoegankelijke plaatsen der hoogste rotsen te geraken, daar de nijdige natuur het zelfde heeft willen verbergen, zo gebeurt het echter dikwijls dat deze bomen, of door 't gewelt der winden, of door de kracht van de regen uitgescheurt, in de modder en slijk der diepe dalen, onder aan de rotsen gelegen, nedervallen, daar zy dan van d'inwoonders in dezer voegen uitgehaalt worden. Dit geschied ook niet zonder het grootste gevaar van 't leven: want dewijl dusdanige bosschen op 't gebergte van wrede elefanten, schrikkelijke tijgers, beren en Rhinocerotten vervult zijn, zo kan dusdanig kostelijk hout niet van daar gehaalt worden, dan met grote macht van gewapende menschen, en dit meer by nacht, dan by daag, vermits zy,

Waangeloof in de reuk van dit hout.

De *Kalamba* wast in ontoegankelijke rotsen.

Bosschen vol van wrede beesten.

fakkels

fakkels en vuren ontsteken hebben, (voor de welken deze beesten meest vrezen) om door deze middel van hun overvalling beschut te zijn: want zy, het vuur ziende, of het gedruis van geschut horende, kiezen terstont de vlucht, en laten dus genoechsaam tijt, om dit hout te zoeken, en het zelfde wech te voeren. Dit hout word in *Japon* zo hoog geacht, dat een gemeen pont daar voor zestien, of meer goude kronen verkocht word. En hoewel een pont van dusdanig hout ook in *Japon* zelf deurgaans voor zestien kronen word verkocht, zo geld echter in *Japon* zo veel van dit hout, als men tot het maken van een bed genoech heeft, ('t welk d' edelen gebruiken, zo om de zoetheit van de reuk, als om des zelfs gezontheit) dikwijls tweehondert kronen, of meer. Enigen achten dat dusdanig hout by d'onzen zeker slach van *mastik* of *terebinthyn* is, schoon de zelfde, door de kracht van de zon, en lucht in beter natuur verändert; van 't welk men lichtelijk de waarheit zou konnen ondervinden, zo iemant een plant daar af met grote toezicht meê voerde, en in de gront van Europa plantte. Maar laat ons nu tot de geneeskruiden voortgaan, onder de welken, buiten de genen, die wy hier voor opgetelt hebben, ook de *Rheubarbar* is; en dewijl de zelfde tot noch toe van zeer weinig menschen recht beschreven is, zo

Waarde van dit hout in *Japon.*

zullen wy de ware beschryving daar af, gelijk de Vaders van onze Societeit dit gewas met hun ogen aangeschout hebben, hier byvoegen.

Beſchryving van *de Rheubarbar*, uit *de Sineſche Flora* van de Vader *Boim.*

Hoewel de zelfde in geheel *Sina* waſt, zo groeit hy echter overvloediglijker in de Lantſchappen *Su civen*, *Xenſi*, en in de ſtat *Socieu*, naaſt aan de muur der *Sinezen* gelegen, en van Markus Paulus Venetus *Sokuir* genoemt, daar hy ook van de Moren gekocht word, terwijl zy, met de *Karavanen* naar *Katay*, dat is naar de *Sinezen* en *Kambale*, te weten naar *Pequin* trekkende, in deze plaats ruſten, en daar Benediktus Goës, zeker Portugees van JESUS Sociëteit, *Katay* zoekende, met hen gekomen is. D'aarde, in de welke hy waſt, is root en ſlijkächtig, uit oorzaak van de bronnen en regen. De bladen zijn, naar maat van de plant, meer of min dan twee palmen lang; beneden ſmal, en boven breet; de boort daar af is met wollig haar bezet, 't welk echter, als zy groot en rijp worden, verwelkt, verdort, en ter aarde valt. De ſtronk ſteekt boven d'aarde een palm hoog met de bladen, uit de welken in 't midden een tak rijſt, met bloemen beladen, die de grote vijolen niet ongelijk zijn, en daar men zekere vocht uitparſt, die blaau van verwe is, en een ſcherpe reuk afgeeft; ja de bloemen zelven zijn onäangenaam aan de neus. De wortel, of ſtruik, die in d'aarde verborgen legt, is een, twee, en ſomtijts drie palmen lang, donkerroot van verwe, en dikwijls zo dik, als een menſchelijke arm. Hy ſchiet ook andere dunne wortelen romtöm uit, en als de zelfden afgeſneden zijn, zo vertoont *de Rheubarbar*, in ſtukken gedeelt, in zijn lighaam, dat by daag geel van verwe is, rode aderen, daar een gele en rode, en ſomtijts een ſlijmige vocht afdruipt. Voorts, indien iemant terſtont deze vochtige ſtukken ophangt, om te drogen, zo bevind men, gelijk d'ervarentheit geleert heeft, dat deze zalfachtige vocht terſtont uitwaaſſemt, en dat de wortel zeer licht word, en dus alle zijn kracht verlieſt: in voegen dat de genen, die daar in ervaren zijn, de ſtukken van deze varſche *Rheubarbar* eerſt op lange tafels leggen, en in yder dag de zelfden drie of vier malen omkeeren, op dat door deze naerſtigheit de vocht in deze ſtukken ingelijfſt, en daar ingeplant zou blijven. Als dan, in de tijt van vier dagen, deze vocht geſtremt en dik geworden is, ſteekt men draden deur deze ſtukken, die in de wint gehangen worden, om te drogen; doch echter in ſchaduwächtige plaatſen, op dat de ſtralen van de zon niet daar by zouden komen. De wintertijt is beſt om de *Rheubarbar* uit te graven, eer de groene bladen beginnen uit te ſpruiten: Namelijk om dat in die tijt, te weten in 't begin van Bloeimaant, het ſap in de kracht te zamen gevoegt en vereënigt is. Doch indien men de wortel van de *Rheubarbar* in de zomer, of in die tijt uitdelft, daar in hy groene bladen voortbrengt, zo is hy niet alleenlijk niet tijdig, en heeft niet deze gele vocht, en rode aderen, en is pijpächtig en zeer licht; maar mag ook in volmaaktheit niet by die *Rheubarbar* halen, die des winters uitgedolven is. Een wagen, met de ſtruiken van *Rheubarbar*, die noch groen is, geladen, koſt gemenelijk anderhalve kroon, en is, droog zijnde, zo veel in 't gewicht ingekrompen, dat zeven ponden groene *Rheubarbar* naauwelijks een of twee ponden gedroogt konnen uitleeveren. Hy is zeer bitter en onſmakelijk, terwijl hy varſch en groen is. Hy word in de Sineſche taal *Tayhuam* genoemt, 't welk *zeer geel* betekent. Hoewel deze beſchryving van de *Rheubarbar* genoech is, zo heeft het ons echter goetgedacht deze volgende uit het verhaal van de zeer vermaarde Heer *Jakobus Golius* hier by te voegen.

Deze

Deze beschryving van de Rhabarbar, *en van de bygestelde afbeelding, die ook in* Matthiolus *Aanteekeningen op* Dioskorides, *en in de geschriften van anderen uitgedrukt zijn, wierden eerst van Joannes Baptista Ramnusius vertoont, namelijk in die verklaring, gelijk hy haar noemt, de welke hy voor de Reisbeschryving van Markus Paulus Venetus, van hem in d'Italiaansche taal uitgegeven, vooräf afgevaerdigt heeft; daar hy verhaalt dat hy de zelfde Historie van de* Rhabarbar, *met des zelfs afbeeltsel, van zeker Koopman uit Persien, een vernuftig man, gelijk hy zegt, in 't Lantschap* Chilan *geboren, en* Chaggi Memet *genoemt, ontfangen heeft. Deze Koopman was, omtrent het vijftienhondertënvijftigste jaar na Christus geboorte, te Venecien gekomen, en had grote overvloet van* Rhabarber *met zich gebracht, en door een tolk aan Ramnusius, en gezamentlijk aan andere vrienden, verhaalt, dat hy in de stat* Sukkuir, *in 't Lantschap* Tanguth, *geweest, en deze plaats bezien had, in welks gebied een zeer machtige inkoomst van zeer treffelijke* Rhabarbar *was: en deze, daar af redenerende, had byna alle de zelfde dingen, die hier voor verhaalt zijn, gezegt; en een afbeeltsel naar die schildery doen maken, de welken hy zeide dat hy uit dat lant meêgebracht had: in voegen dat klarelijk genoech blijkt dat de gehele zaak op de getrouheit van deze koopman steunt, die, gelijk waarschijnelijk is, alle zijn vlijt tot de verkoping van zijn waren aangewend heeft. Wat de gedaante van de plant aangaat, de Vader Martinus, Be-*

schryver

schryver van de Sinesche Atlas, een man, zeer naerstig naar zodanige dingen, en een naaukeurig aanschouwer daar af, heeft een geheel andere voor de ware erkent. Deze Heer, in 't zestienhondert vierën vijftigste jaar na Christus geboorte, omtrent het midden van Zomermaant, van Amsterdam naar Antwerpen trekkende, reisde by geval deur Leiden, en, begerig om de çierelijkste tuin van de Heer Justus Nobelaar, in de voorstat gelegen, te zien, zeide, zo haast als hy 'er inquam, zonder gevraagt te zijn, en toen hy van verre zeker slach van Hippolapothum zag, dat breet en ront van bladen, en duister van verwe was, en recht op staande bloemen had, die vezelig en witächtig waren, dat dit de ware en oprechte Rhabarbar *was. Dieshalven de Vader* Kircherus *zelf, door de getuigenis van zulk een vermaart en goetgekeurt man bewogen, het zelfde toegestemt, en gewilt heeft dat de beeltenis van die plant, die toen niet lang daar na afgetrokken wierd, in deze plaats vertoont zou worden.*

Dikte en hoogte der bomen.

Maar waaröm in de gezeide Lantschappen, en voornamelijk in 't Lantschap *Chechiang*, by de stat *Sungiang*, pijnbomen gezien worden, die zo dik zijn, dat zy naauwelijks van acht menschen omvademt konnen worden, ja die binnen de schors van hun stronk achtëndartig mannen zouden konnen bevatten, gelijk de Vader *Filippus Marinus* ook van enige bomen in *Cunchin* verhaalt, en daar beneffens van riet, dat zo dik is, dat 'er zo veel vaatjes af gemaakt worden, als 'er knobbels en knopen in zijn; dit zou aan iemant wonderlijk konnen schijnen. Ik eigen vooreerst d'oorzaak daar af aan de vruchtbaarheit van de gront toe, die, gelijk hy geduriglijk overvloet van vochtigheit heeft, de welke uit d'aderen der verborge bronnen spruit, ook door de geweldige hitte van de zon de vochtigheit, de welke het lant naar zich getrokken heeft, overal in de breette, hoogte en diepte zodanig uitspreid, dat daar door de bomen tot zulk een geweldige grootheit groejen. My heugt dat ik ook eertijts op de Berg *Ætna* diergelijken gezien heb, namelijk in die plaats, de welke *de drie kastenge bomen*, naar de vreemde en ongelooffelijke grootheit der drie kastenge bomen, die men daar ziet, genoemt word. Ja ('t welk misschien een wonderspreuk zal schijnen) zeker wegwijzer toonde aan my de schors van een kastenge boom, die zo dik was, dat de harders een gehele kudde van schapen by nacht daar in, als in een bequame stal, sloten.

Dik riet.

Grote schors van een boom op de berg *Ætna*.

Wijders, in *China*, als een lant, dat grote gemeenschap met de [a] dorre wereltstreek heeft, zijn bomen en vruchten, die zo veel van de genen van *Europa* verschillen, als de hemel, gelijk men zegt, van d'aarde is; hoewel dat lant overvloet van byna alle d'Europische gewassen heeft, voornamelijk in de noorderlijke Lantschappen, gelijk wy hier voor gezegt hebben. En onder andere gewassen is'er ook die boom, de welk, om de menigte der stekende doornen, van de *Sinezen Po-lo-nie* genoemt word, die, hoewel hy met zeer brede bladen is beladen, echter noch vrucht, noch bloem daar op draagt, maar met'er tijt aan de stronk een knobbilige vrucht voortbrengt, die zo groot en zwaar is, dat een man genoech te doen heeft om de zelfde te dragen, en wel een kauwoorde, groter dan d'onzen, schijnt te wezen. De schors van deze vrucht is doornächtig, en vertoont honigächtige vruchten, aan de holligheit van de schors onder de witte kerne gewassen. De neut smaakt gelijk een gebrade kasteng, en heeft veel vruchten in een vrucht, als in zekere beurs, besloten. Ja deze vrucht, gelijk de Vader *Michaël Boim*, in *zijn Sinesche Flora* aanwijst, is zo groot, dat tien of twintig menschen genoech om t'eten daar aan hebben; in voegen dat de *Sinezen* de zelfde niet ongevoeghelijk een zak vol honigvruchten noemen. Men zegt dat

[a] *Zona torrida.*

dat zy in ſmaak onze Meloenpepoenen overtreffen; daar in, gelijk het ſchijnt, de natuur haar ſchranderheit heeft getoont, namelijk hier in, dat, dewijl de takken te zwak zijn om zo groot een laſt te dragen, zy deze vrucht uit de vaſte ſtronk van de boom zelf voortgebracht heeft.

Daar is noch een boom, deze gelijk, die van d'*Indianen Papaya*, en van de *Sinezen Fan-yay-xù* genoemt word; een boom zonder takken, daar, gezamentlijk met de bloemen, een knobbelächtige vrucht uit de ſchors van de ſtronk opwaarts en nederwaarts uitbarſt, groter dan onze Meloenpepoen. Het vleeſch van binnen is rootächtig van verwe, en zeer waterächtig, ja zo, dat de zelfde met een lepel geſchept kan worden, en zeer zoet van ſmaak, en zodanig, dat men, gelijk by ons met d'oranje appelen, en citroenen gebeurt, het geheel jaar deur bloemen en vruchten, die rijp en onrijp zijn, vind. Bezie d'Afbeelding E. op de volgende zijde.

In *Hainam*, een Sineesch Eilant, en in de Lantschappen *Quamsi*, *Fokien* en *Quantung* is ook een boom, of eerder een struik, die in de tijt van een halve maant, uit het midden van zes of zeven bladen, een tak voortbrengt, de welk met een veelvoudige dracht van vruchten, gelijk zeer grote vijgen, doch zonder enige bladen, beladen is. De bladen van deze plant spreiden zich zo wijt en breet uit, dat een mensch zich bequamelijk daar in bewinden kan. Ik, alle d'omstandigheden van deze plant en vrucht wel onderzocht hebbende, acht de zelfde geen ander te zijn, dan de geen, die van d'Arabiers موز *Mauz*, en van de Latynen *Musa* genoemt word; en my heugt dat ik eertijts diergelijke plant te *Rhegium*, een stat in *Kalabrien*, aan de *Mamertynsche* strant leggende, gezien, en de vrucht daar af geproeft heb. Hy heeft zeer brede bladeren, zonder enige tak; en zy hebben ook de gestalte en sap van de vijgboom, daar af enigen hem ook *de vijgboom van 't Paradys* noemen. Enige vermoeden dat onze eerste voorouders, hun oprechtigheit en onnozelheit verloren hebbende, zich met dusdanige bladen hebben bekleed. De gestalte daar af is zodanig gelijk wy haar in de volgende afbeelding vertonen.

In

In *China* waſt ook een boom, *Kagiu* genoemt, die tweemaal in 't jaar vruchten voortbrengt, en, geheel anders dan anderen, zijn zaat niet van binnen, maar in 't hooft naar buiten draagt. Onder andere vruchten munt echter die vrucht uit, de welk van de volken van *Ooſtindiën*, en van *Amerika Ananas*, en van de *Sinezen Fam polo nie* genoemt word, en in de Lantſchappen *Quantung*, *Chiamſi* en *Fokien* in grote menigte voortkoomt, en, gelijk men acht, uit het *Amerikaanſch Peru* naar *China* gebracht is. De boom echter, daar aan deze vrucht groeit, is geen ſtruik, maar een kruit, gelijk de diſtel, die men *Cartciofoli* noemt: in voegen dat ik volkomelijk my inbeeld dat het, in 't geweſt van Europa geplant, in de tamme diſtel verändert is, in welke blad een vrucht waſt, die op zijn ſtruik ſtaat, gelijk in d'afbeelding blijkt, en die zo treffelijk en uitgenomen van ſmaak is, dat de zelfde onbeſchroomdelijk onder de treffelijkſte vruchten van *Indiën* en *China* getelt mag worden. Bezie d'afbeelding G. In deze plant koomt dit verwonderenswaerdig voor, dat niet alleenlijk zijn zaat, in d'aarde geworpen, maar ook zijn ſpruiten, ja de bladen zelven, in d'aarde geplant, nieuwe en gelijke planten en vruchten voortbrengen; gelijk ook aan veel andere planten gebeurt, vermits de zadige kracht over alle de delen van deze plant verſpreid is. Bezie van deze wonderlijke kracht der natuur het geen, dat wy

bredelijk van de zaden der dingen in *'t twaalfde boek van d' onderäardsche Werrelt* geschreven hebben. Want de zaden van dusdanige planten zijn zeer dienstig, om de nieuwe Plantkunde, die wy daar opgerecht hebben, te bevestigen.

Manga, een vrucht.

Wat de *Manga*, *Lici*, *en Quei* aangaat, die zeer bekende vruchten van *Indiën* en *China* zijn, ik zal daar af hier niet spreken, dewijl zy overäl by anderen beschreven zijn. De wijze, volgens de welke de *Manga* op de *Citroenboom* ingeent word, is zeer verscheiden van 't gebruik der *Europers*. Want dit geschied niet door d'inënting in de boom, noch door verändering der bladen; maar zy binden de tak van de *Manga* slechs aan de tak van de Citroenboom, en bedekken de zelfde met klai; en in dezer voegen worden allengs deze twee takken door kunst als met malkander gehuwt, en te zamen verknocht, en brengen zeer voortreffelijke vruchten van *Mangacitroenen* voort.

Boom, die ongel voortbrengt.

De *Sinesche Atlas* verhaalt dat in 't Lantschap *Chekiang* een boom wast, welks vrucht zekere vettigheit, als ongel, voortbrengt, en dit in zo grote overvloet, dat men de zelfde vergadert, en zeer witte kaerssen daar af maakt, die de handen niet besmetten, hoe zy ook gehandelt worden, en, uitgebluscht zijnde, geen stank afgeeven. Deze boom is tamelijk groot, en gelijkt wel onze peerboom, aan de bladen en gestalte. De bloem daar af is wit, gelijk die van

de

de karſſeboom, naar welks vrucht die van deze boom ook wel gelijkt, de welk zy, rijp geworden, en als de ſchors gebroken is, in warm water weken. Als de pit in dezer voegen week geworden is, gieten zy kout water daar op, 't welk de zelfde ſtijf maakt, even als d'ongel. Wijders, uit de neut, die gebleven is, trekken zy zeker olie, gelijk by ons d'olyfolie, die tot gebruik van 't geheel huis zeer dienſtig is. Des winters ſchijnen de bladen van deze boom zo root als koper te zijn, de welken, eindelijk ter aarde gevallen, aan de ſchapen en koejen tot ſpijs verſtrekken, die wonderlijk vet daar af worden. Ik zal hier niet van de bloemen van *Manga*, *Mentan*, *Quei*, en van diergelijken ſpreken, dewijl de zelfden van anderen bredelijk beſchreven zijn. En dit zy genoech van de Sineſche planten gezegt. Wy voegen 'er hier de peperboom, en d'afbeel-

ding van een ongenoemde boom by, welker vruchten niet, dan omtrent de wortel, uitſpruiten, daar af de ſmaak met die van d'*Europiſche* vijgen zeer na overeenkoomt. Bezie d'Afbeelding S.

Zevende Hooftdeel.

Van de vreemde Beesten van China.

DEwijl de heerschappy van de Natuur in vierderhande beesten, namelijk van viervoetige, vliegende, zwemmende en bloedeloze dieren, onderscheiden word, zo zal ik hier van yder der gener, die in *China* minst gevonden worden, en die de vreemtsten zijn, handelen. Behalven de viervoetige beesten, die in *Europa* gevonden worden, zijn daar Elefanten, Tygers, en Beren, die zich voornamelijk in de Lantschappen *Junnam* en *Quamsi* onthouden: en dewijl anderen alreê zeer bredelijk daar af gehandelt hebben, zo zal ik hier van hen zwijgen, en alleenlijk van de genen spreken, die nergens anders, dan in *China*, gezien worden.

1. Onder d'andere beesten, die in de Westersche Lantschappen der *Sinezen*, *Xensi* en *Chiamsi*, gevonden worden, is het welriekend Hert; want dus noemen de *Sinezen* *Xechiam*, een beest, uit het welk Muskus voortkomt: daar af de Sinesche Atlas, in 't Latyn op Fol. 44. en in 't Nederlantsch op Fol. 54. met deze woorden spreekt: *Maar op dat niemant langer zou twijffelen wat Muskus is,*

zo zal ik't geen zeggen, dat ikzelf meer dan eens met mijn eige ogen gezien heb. Het is dan een knorf, of gezwel aan de navel van zeker beest, dat een kleine beurs gelijkt, dat in een dun velletje, met zeer fijn hair overtrokken, bestaat. De Sinezen *noemen het beest zelf* Xe, *daar* Xehiang *afkoomt, 't welk reuk van het beest* Xe, *of reuk afgeevende, dat Muskus is, betekent. Dit dier heeft vier voeten, gelijkt wel een klein hert, behalven dat het hair wat zwarter is, en het beest geen hoornen heeft. Het vleesch van dit dier, doot zijnde, word ook van de Sinezen voor spijze gebruikt. In dit Lantschap, als ook in* Suchuen, Yunnan, *en in de plaatsen, naast aan 't westen gelegen, word een grote overvloet van Muskus gevonden, gelijk ik op zijn plaats verhalen zal. Indien deze knorven of zakjes zuiver en onvervalscht zijn, zo worden zy zeer hoog geacht, en geven zulk een krachtige reuk af, dat zy ('t welk ook d'onvervalschte zivet doet) aan 't werktuig van de reuk zelf hinderen, gelijk een al te krachtig licht, of gedruis aan d'ogen, en oren schadelijk is. Maar d'arglistige kooplieden vullen de zakjes, die de huit van dit beest verschaft, met het bloet, vel, en met d'andere afsnipperingen van 't zelfde beest, daar zy een weinig Muskus by doen; 't welk zy voor zuivere en onvervalschte Muskus verkopen. Daar zijn'er, die dit met drakenbloet mengen, en in dezer voegen van een zakje drie of vier maken. Doch dit bedroch kan voor d'ervarenen niet verborgen blijven: want indien de zelfde, aangesteken zijnde, uitrookt, zo acht men hem onvervalscht te zijn: maar indien'er, na dat het verbrand is, noch iets, als een kool, overblijft, zo gelooft men dat hy vervalscht is.* De Vader *Filippus Marinus* verhaalt byna het zelfde van dit ruikent hert, *in zijn Historie van Tunchin*, daar overvloet van dusdanige beesten is, die, gelijk hy zegt, zo plomp en dom zijn, dat zy, onkundig om voor de jagers te vluchten, van zelfs staan blijven om gedoot te worden. Maar laat ons de Vader *Filippus Marinus* zelf horen, die in zijn Historie van Tunchin, van hen in dezer voegen spreekt: *Men vind daar, tot oeffening van de koophandel, rode Amber en Muskus, 't welk daar uit de geburige landen ingevoert word. D'Amber koomt uit het Koninkrijk* Ava, *en wast in kostelijke bosschen, aan de voet van zekere bomen, als de zelfden zeer out geworden zijn, en diepe wortelen tusschen de spleten van de ruwe klippen en blote stenen hebben geschoten. De ware en onvervalschte Muskus koomt uit het Koninkrijk* Gnai. *Men vind daar in de bosschen zeker beest, van de* Sinezen Ye Hiam *genoemt, 't welk zo veel is, als of men in onze taal ruikend hert zeide. Het is zo groot, als een klein hert, daar meê het in gestalte overëenkoomt, behalven aan 't hooft, 't welk naar dat van de wolf gelijkt. Het heeft twee lange tanden, als van een oud wild zwijn, die hem van onder de bovenlip uitsteeken, en zich nederwaarts omkrommen; en is van hair duisterder dan het hert; traag tot lopen, en zo bot en plomp, dat de moeite van de Jager alleenlijk bestaat in het zelfde te vinden; want als het gevonden is, zo laat het zich, zonder zich te bewegen, en zonder weer te bieden, veiliglijk doden. De Muskus word hier af in verscheide trappen van volmaaktheit gemaakt, namelijk op deze volgende wijze: Zy, het beest gevangen hebbende, tappen 't al zijn bloet af, en bewaren 't bezonder, en snijden 't onder de navel een blaasje af, daar bloet, of andere welriekende vocht in is, die men in deze plaats gestremt vind. Daar na trekken zy het beest de huit af, en delen het in veel delen. Indien zy geheel volmaakte en onvervalschte Muskus daar af begeren, zo nemen zy de helft van 't beest, namelijk van de lendenen naar beneden, en stampen en stoten het in een grote stene vijzel, en gieten'er zo veel van zijn bloed op, dat het alles als tot deeg word, met het welk zy, als het droog is, de zakjes vullen, die van zijn huit gemaakt worden. Indien zy Muskus begeren, die niet zo zuiver, maar echter goet en krachtig is, zo stampen zy alle de leden van 't beest te zamen, en, de zelfden met zijn bloet gekneet hebbende, laten dit deech wel hard drogen, en vullen dan ook de zakjes* daar

De Vader Filippus Marinus in zijn Historie van Tunchin.

daar meê. Behalven deze tweederhande slach van Muskus, is'er noch een andere, niet zo zuiver, maar echter oprechte en goede Muskus, namelijk de geen, daar alleenlijk de delen van't beest van't hooft tot aan de lendenen te zamen gemengt worden, terwijl zy 't overige daar af over behouden, om de beste en zuiverste Muskus daar af te maken, gelijk gezegt is. Daar is niet een lid van't beest, dat wechgeworpen word; en dieshalven zeggen zy gemenelijk dat het, doot zijnde, meer waerdig is, dan terwijl het leeft. Men maakt noch een ander slach van Muskus, die in groter overvloet, dan de ware en onvervalschte, in Europa koomt. Des zelfs menging is ten deel van dat Amber, 't welk in zekere tijden van 't jaar omtrent de kusten van enige Eilanden van Oostindiën *gevischt word, en ten deel van 't sap, dat men uit het lighaam van de kat,* Algalia *genoemt, haalt; en de reuk word met deze vermenging aangenamer, dan die van d'Amber alleen zou zijn, de welk uit zich zelf al te sterk, en aan de neus onäangenaam is. En deze leste is de Muskus, van de welke men in* Europa *d'eerste kennis heeft gehad, namelijk van de geen, die van dit gewest koomt.*

Eenhoornige Koe.

2. Daar is ook een beest, *gezwinde Koe* genoemt; want het is van zo grote snelte en gezwintheit, dat het in één enige dag drie hondert stadien aflopen kan. Het is aan 't voorhooft met een lange en ronde hoorn gewapent; 't welk oorzaak is dat veel menschen de zelfde d'Eenhoorn achten te wezen. Maar zy vergissen zich, dewijl de beschryving van d'Eenhoorn geensins daar meê overëenkoomt: Doch wy hebben bredelijker van deze dingen in *'t achtste boek van onze onderäardsche Werrelt* gehandelt, daar, gelijk men zien kan, verklaart word wat eigentlijk d'Eenhoorn is.

3. Dusdanige beesten worden overal in de zeeboezems en inhammen der stranden van de grote Sinesche en Indiaansche Zee gezien: namelijk in *Hainam* in de *Filippische*, en *Maldivische Eilanden*, en voornamelijk in *Mozambyk*, aan de strant van zuiderlijk *Afrika*. Dit beest is gantsch wanstaltig, en schrikkelijk om t'aanschouwen. Maar op dat het niet zou schijnen dat wy hier iets, 't welk gedenkwaerdig is, achtergelaten hebben, zo zal ik het geen hier byvoegen, 't welk de Vader Boim (die, terwijl hy in *Mozambyk* naar goede wint verwachtte, dat levendig en doot zeer naaukeuriglijk aangeschout en bezichtigt heeft) schriftelijk heeft nagelaten.
Ik heb, zegt hy, een tweevoudige aftee- «
kening van 't ware Zeepaart, hier by- «
gevoegt, van de welken ik, te *Mozam-* «
byk in *Afrika*, of liever in 't lant der *Kaf-* «
fers zijnde, verscheide hopen aan de «
zeestrant, in zekere inham, heb zien «
spelen en zich omwentelen. Te *Mo-* «
zambyk was zeker Satsrechter, mijn be- «
zondere vrient, die een geheel hooft «
van de *Hippopotamus*, of van 't Zeepaert «
naar 't Kollegium heeft gezonden, met «
dit gemerk, dat ik het naerstiglijk en «
naaukeuriglijk bezichtigen zou. Ik dan, «
het zelfde gemeten hebbende, bevond «
het van de mont af tot aan de schouder «
drie kubiten, of vijftehalf voet lang te «
zijn, en dat het aan 't onderdeel van de «
mont twee zeer grote kromme tanden «
had, daar van boven ook twee grote en «
dikke tanden bequamelijk op pasten, «
daar de tong zeer gewrongen tusschen «
quam. Ik wierd sedert van zeker Portu- «
geesch Edelman genodigt, om de bin- «
nelanden van 't vaste lant der *Kaffers*, «
tegen over 't Eilant *Mozambyk* gelegen, «
te bezichtigen. Toen wy te scheep «
langs de strant voeren, en van twintig «
slaven voortgeroeit wierden, zagen wy, «
omtrent een steenworp van ons, wel «
vijftig Zeepaerden, die brieschten, en «
in de golven zich op verscheide wijzen «
vermeidden; daar ik groot vermaak in «
schiep. Zeker *Kaffer* van de slaven, «
met zijn makkers nader komende, loste «
zijn roer op hen, en trof een daar af zo «
geweldig in 't hooft, dat het storf, en, «
doot zijnde, met grote moeite en arbeit «

van

De Hippopotamus, *of 't Zeepaart, van de* Syriers Hayma *genoemt.*

„ van zijn medemakkers, uit oorzaak van
„ de zwaarte des lighaams, op ſtrant ge-
„ trokken wierd, op dat ik 't naaukeu-
„ riglijk bezichtigen zou. De *Kaffers*, het
„ vleeſch onder malkander gedeelt heb-
„ bende, trokken de tanden daar uit, en
„ boden de grootſten daar af my aan. De
„ huit van dit beeſt is zo hard, dat de *Kaf-*
„ *fers* met hun ſcherpe ſpieſſen dikwijls
„ niet daar deur konnen ſteken. Het
„ heeft geen hair, behalven aan 't uitterſte
„ van de ſtaert. Dit hair, deurſchijnig als
„ zwart hoorn, is buigſaam, en kan, zon-
„ der dat het breekt, op alderhande wij-
„ zen gewrongen worden. Yder hair is
„ wel zo dik, als een ſtro; en de *Kaffers*,
„ zo mannen, als vrouwen, maken van

yder een armring, die zy tot verçiering "
in de hant dragen; en zy achten dat zy, "
door der zelfder kracht, van de geraakt- "
heit bevrijd zullen zijn. In *Indiën* wor- "
den van de tanden gemenelijk Paterno- "
ſterkoralen, Kruiſſen, en beelden van "
Heiligen gemaakt; want men bevind "
dat zy de bloetvloejing ſtempen. Men "
heeft echter bevonden, dat niet alle de "
tanden van deze Zeepaerden, zonder "
enig onderſcheit, deze eigenſchap en "
kracht hebben, maar alleenlijk de ge- "
nen, die in zekere tijt van 't jaar gevan- "
gen worden: doch of dit waar is, zou "
men door d' ervarentheit moeten beve- "
ſtigen. Ik weet dat 'er te *Goa*, in 't ko- "
ninklijk Gaſthuis, een der grootſte tan- "

„ den van 't Zeepaert is, de welk men, als „ men de wonderlijke kracht daar af wil „ beproeven, aan een geopende ader „ houd, daar door ('twelk wonderlijk om „ te zeggen ſchijnt) terſtont het gewelt „ van de vlieting des bloets geſtempt, en „ het bloet in d'ader gehouden word. „ Daar is een bekende Hiſtorie van 't lijk „ van zeker Malabariſch Vorſt, door de „ *Portugezen* gedoot, 'twelk zy in een „ verövert ſchip met veel koegels deur- „ ſchoten vonden, zonder dat zy echter „ uit d'ope wonden enig merkteeken van „ uitgeſtort bloet vonden, ſchoon zy 'tal- „ reê van zijn klederen hadden berooft. „ Maar toen zy zeker ſtuk beens, 't welk „ om de hals van dit lijk hing, afgedaan „ en wechgenomen hadden, dat een der „ benen van 't Zeepaert was, borſt het „ bloet, gelijk het water deur een deurge- „ broke dijk, in zulk een grote menigte „ tot het dode lighaam uit, dat yder daar „ af verbaaſt was. Ik acht dat hier af geen „ andere oorzaak is, dan de zeer koude „ hoedanigheit van dit been, daar door „ het bloet terſtont bevrieſt, en dieshal- „ ven in zijn uitvloejing belet word. Dus verre de Vader Boim. Wy vertonen in onze Oeffenkamer drie tanden van dusdanig beeſt, van welker hoedanigheit wy noch geen proef genomen hebben; doch als dit geſchied is, zo zullen wy ook met enen de reden en oorzaak van zulk een wonderlijke eigenſchap onderzoeken en naſpeuren. In de Boekery van 't roomſch Profeſſiehuis onzer Sociëteit is ook een geraamte van een Zeepaertshooft, naar 'twelk wy hier even te voren de geſtalte van dit groot en gruwelijk beeſt hebben doen afſchilderen. Maar het gebeente van de Sirene, daar af wy een rib, en de ſtaert in onze Oeffenkamer vertonen, en de viſch, *Muger* genoemt, ſtempt noch veel wonderlijker d'uitvloejing van 't bloet, dan dat van 't Zeepaert, gelijk wy beproeft hebben. En dewijl wy zeer bredelijk hier af in *onz darde boek van de Magneetkunſt* gehandelt hebben, zo zenden wy de Lezer derwaarts.

4. De *Sineſche Atlas* verhaalt dat in 't Lantſchap *Fokien* zeker hairächtig beeſt gevonden word, den menſch geheel gelijk. Hy zegt ook dat men in 't Koninkrijk *Junnan* en *Gannan* een gelijk dier vind, *Fefe* genoemt, met een byna menſchgelijk aangezicht begaaft, lang van armen, zwart en hairig van lighaam, gezwint van loop, en dat menſchen verſlind: want als het den menſch eerſt voorkoomt, geeft het een geluit uit, dat het menſchelijk gelach gelijkt, en daar na taſt het hem aan. De Vader Henrik Roth heeft aan my verhaalt, dat, terwijl hy in *Agra* was, een gelijk gedrocht aan de Koning der *Mogors* geſchonken wierd, 'twelk zy een wild menſch noemden. Maar ik, door verſcheide Hiſtorien beter onderrecht, acht dat men de zelfden by zeker ſlach van Simmen, die woeſt en wreet zijn, tellen moet, 't welk hun hairig lighaam genoechſamelijk aanwijſt, als ook het gelach, 'twelk de Simmen, door hun ſamengetrokke voorhooft, opgeſchorſte neus, toning van de tanden, en door hun geknars, als zy verwoed geworden zijn, en ook door 't geluit van hun gillende ſtem, lichtelijk konnen tonen en uitdrukken. Doch indien iemant hardnekkiglijk wil dat zy wilde menſchen zullen zijn, die moet weten dat dikwijls by geval gebeurt dat kinderen, in de boſſchen nedergelegt, en daar gelaten, en alleenlijk aan de goddelijke verzorging bevolen, of van de wilde beeſten, of op enige andere wijze gevoed en onderhouden worden. En gelijk de zodanigen zich niet uit de grote en woeſte doolhoven der wilderniſſen konnen redden, noch daar uit geraken, zo leven zy ook naar de wijze der wilde beeſten, en zijn over hun geheel lighaam als met een hairig kleet gedekt; en indien zy ſomtijts van de Jagers gevangen worden, zo houd men hen voor wilde menſchen: want zy zijn

Wilde menſchen.

Welke menſchen eigentlijk wild gezegt zouden konnen worden.

zijn ware menſchen, maar wild en woeſt, namelijk die, van alle beſchaaftheit berooft zijnde, niet zo zeer een menſchelijk, als wel een beeſtächtig leven leiden. Men ſchrijft dat'er in 't zeſtienhondertdrieënzeſtigſte jaar na Chriſtus geboorte, in de boſſchen van *Littouwen* een jongen van omtrent acht jaren onder de beren is gevonden, van ſtem en geſtalte zeer gelijk met de beren, by de welken hy altijt geleeft had, en van de welken hy opgevoed was, en die niets anders, dan raau vleeſch, kon eten, tot dat hy eindelijk met grote moeite leerde gewone ſpijs te nuttigen, en ook te ſpreken. Men vind overäl zeer veel van dusdanige voorbeelden, zo in d'uitheemſche Hiſtorien, als in de beſchryvingen van de Levens der Kluizenaren.

Hiſtorie van een jongen, by de beren gevonden.

Dit is een tam beeſt, *Sum xu* genoemt, een kat niet ongelijk, zwart, en dik-

wijls geel van verwe, met hair, dat op een wonderlijke wijze blinkt. De *Sinezen* maken het tam, en doen 't een zilvere halsbant om. Het is zeer jachtig naar de muizen, en, om dat het weinig gevonden word, zo dier, dat het dikwijls ook voor zeven, acht, ja negen goude kronen verkocht word.

In *China* zijn ook verſcheide ſlach van Simmen, van de welken ſommigen de menſchen gelijken, en zonder ſtaert zijn, en anderen de honden en katten, en meerkatten genoemt worden, met zo grote leerzaamheit begaaft, dat, zo de lelijkheit van hun aersbillen hen niet verried, men naauwelijks geloven zou

 dat

dat zy beesten waren: èn op dat de wonderlijke leerzaamheit van enigen zou blijken, zo zal ik hier het geen byvoegen, 't welk de Vader Henrijk Roth van hen verhaalde dat in zijn tegenwoordigheit gebeurt is. De Koning van *Bengale* zond, tot erkentenis van ik weet niet welke ontfange weldaat, in 't zestienhondertënzestigste jaar, een plechtelijk Gezantschap, met zeer kostelijke geschenken, aan de Koning der *Mogors.* Het geen, dat in dit Gezantschap d'ogen van alle menschen in verwondering trok, was zekere Zegewagen, met gout, en met alderhande kostelijke gesteenten bedekt, en die niet van een menschelijke, maar van een beestelijke bestiering beleid wierd. De wagen wierd van twee zeer witte hengsten, die op het kostelijkste verçiert en toegemaakt waren, getrokken. In de hoogste plaats van de wagen, als in een koninklijke zetel, zat een grote Dog, met zeer kostelijke behangselen en juweelen verçiert, die, gelijk hy zich zelf met zo groot een glans omringt aanschoude, ook zo, door zekere verwaantheit opgeblazen, achtte dat hy iets meer dan een beest was, gelijk men geloofde, vermits hy met ongelooffelijke stemmigheit aan de Groten, die hem tegenquamen, behorelijke eerbewijzing, met een diepe nederbuiging van 't hooft, bewees. Aan hem ontbrak ook geen heerlijk gevolg: want zekere Simmen, prachtiglijk gekleed, omringden zijn zetel als trouwanten, en betoonden zich zeer vaerdig op de wenk van hun Heer en meester: ja zy bewezen ook, met nederbuiging van 't hooft, eenpariglijk de zelfde eerbewijzingen, die zy hun hondsche Koning zagen doen, om aan d'anderen, die hem tegenquamen, eer te bewijzen. Een grote Sim, met een krijgsmantel aan, mende de wagen. De hoet, die op zijn hooft stond, blonk gezamentlijk van gout en gesteenten. Hy hield met zijn slinke hant de leidseelen van de breidel, en in d'ander een zweep, daar meê hy zijn hengsten zo behendiglijk voortdreef, dat zy niet van een beest, maar van een ervare voerman, voortgestuwt schenen te worden. Kort, deze menschelijke beesten voerden zo geestiglijk deze zegepraal, dat zy deze menschelijke beesten, door zekere wonderlijke verändering en verwisseling, schenen t' onderwijzen wat aan de beestelijke menschen paste. Hier uit blijkt hoe groot een vermaak de Koning uit deze vreemde vertoning schiep, dat hy achtte dat de wakkerheit dezer beesten met een kostelijke, of liever beestelijke maaltijt vergolden moest worden, dewijl hy van de beste voeder en spijs het geen, dat aan de Paerden, Simmen en Dog, yder in 't bezonder paste, op een vloer, met tapijten verçiert, deê voorzetten, daar zy, te voren tot alles onderwezen, met gelijke stemmigheit nederzaten, en yder het geen, dat hem best aanstond, naar zich nam. Dit wierd t' *Agra*, de koninklijke Stat, gedaan, in tegenwoordigheit van de voorverhaalde Vader Roth: in voegen dat hier uit blijkt hoe groot de naerstigheit der Indianen is in dusdanige beesten t' onderwijzen, gelijk zy ook in d'onderwijzing der Elefanten, met verbaastheit van alle menschen, betonen. Maar laat ons nu tot het gevogelte voortgaan.

Zegepraal van beesten beleit.

Achtste Hooftdeel.

Van zekere vogelen, die niet buiten China *gezien worden.*

1. IN *China* worden vogelen gevonden, die men niet in andere Koninkrijken buiten *China* ziet, onder de welken met recht die koninklijke vogelen, de welken zy *Fum Hoam* noemen, d'eerste plaats beslaan, daar

daar af de Vader Boim in zijn Flora dus ſpreekt : *Daar is een vogel van uitſteekende ſchoonheit; en indien hy zich ſomtijts uit het gezicht der menſchen ontrekt , zo word dit voor een quaat voorteeken van't koninklijk geſlacht geacht. Zy noemen het mannetje* Fam, *en 't wijfje* Hoam. *Zy hebben hun neſten in 't gebergte* Tan, *in 't Lantſchap* Leotung, *aan de grenzen van* Pekin *gelegen. Aan 't hooft gelijken zy de Paau. Het Sineeſch gedicht beſchrijft hen in dezer voegen : met de ſchouderen geeft hy de deuchden; met de wieken de gerechtigheit, met de lendenen de gehoorzaamheit, en met het overige van 't lighaam de getrouheit te kennen ; een zeer godvruchtige vogel, voor als een Rhinoceroth, en achter treed hy als een hert; hy heeft de ſtaert als van een haan, het hooft als van een draak, en de voeten gelijk die van een ſchiltpad ; en zijn vleugels, die çierelijk blinken , vertonen de vijf verwen der ſchoonſte vogelen. De* Kolaën *of* Opperraden, *en* Manderynen, *ja de Koning zelf, dragen op hun klederen dusdanige vogelen , die met gout geſchildert zijn, en gebruiken hen, als tot zeker lieveryteken.* Ik zou deze vogelen wel onder zeker ſlach van vreemde Paauwen willen tellen.

Woldragende hoenders. 2. Daar is noch iets anders in 't Koninkrijk *Suchuen*, dat verwonderenswaerdig is ; namelijk zekere woldragende hoenderen, diens wol die van de ſchapen gelijk is. Zy zijn klein van lighaam, zeer kort van voeten, doch ſtout en onverſaacht, en, gelijk de *Sineſche Atlas* verhaalt, zeer aangenaam aan de vrouwen. De vraag is dan of deze hoenders warelijk met hairige wol , gelijk de

de ſchapen, bekleed zijn, of niet ? Ik, om met weinig woorden mijn gevoelen uit te ſpreken, alle d'omſtandigheden wel overwogen en deurgezien hebbende, zeg dat die geenſins wol der viervoetige beeſten genoemt moet worden, maar dat, gelijk zy met de fijnſte pluimen, over't geheel lighaam gekrult, bekleed worden, dit ook naar de gekrulde pluimtjes alleenlijk gekrulde wol ſchijnt, en daar voor geacht word; daar af de hoenders ook de naam van woldragen hebben verdient, niet anders, dan de pluimalluin, en des zelfs afſchraapſel wol word geheten. Ik geef hier af deze reden, dat het beide tegen de naturelijke aart der dingen ſtrijd, namelijk dat het gevogelte met hairig, of wollig dekſel bekleed, en de viervoetige beeſten met pluimen overtrokken zouden zijn: dewijl het naturelijk beginſel van't hair iets anders is in de viervoetige beeſten, en iets anders dat van de pluimen in de vogelen; en het kan niet zijn dat in de verſcheidenſte zaden van deze beeſten een en de zelfde makende en voortbrengende kracht, namelijk van hair, of van pluimen, is. Want de geen, die

naaukeuriglijker de wetten der Natuur in beide inziet, en wel overweegt, zal bevinden dat hier uit niet zo zeer een ware en wettige vrucht en voortbrengſel der natuur, aan zeker ſlach van dieren eigen, als wel een gedrochtelijke voortbrenging, tegen mening van de natuur, voortgebracht word: en het blijkt

blijkt ook uit die redenen, de welken wy hier voor van de vliegende katten bygebracht hebben, om deze waarheit te bewijzen. By 't geslacht der woldragende hoenders word ook zekere vogel, *Jeki* genoemt, getelt, die in verscheide Lantschappen, namelijk in *Korea*, *Chensi* en *Quamsy*, in de hoge bergen, gevonden word, en van de natuur met een wonderlijke verscheidenheit, zo van gestalte, als van veren, verçiert is. Deze vogel is zeer zoet van smaak, en bultig van rug, en heeft ik weet niet welke rondigheit aan de borst; en dieshalven zou iemant met recht verwondert konnen wezen van dat zy zo veel van de gemene slach der hoenders verschillen. Ik, aan anderen hun oordeel vry latende, acht dat zulks gebeurt is door de verscheide vermenging met d'andere hoenders, te weten door die van de kalkoensche hen, welks gelijkenis zy vertoont. Maar dewijl wy dit opentlijk in *de Beschryving van onze Noachs Ark* zullen verhandelen, zo zenden wy tegenwoordig de Lezer derwaarts.

Dat niemant my hier het geen tegenwerp, 't welk ik hier voor van de gele of safferaanvisch voorgestelt heb, die, allengs met pluimgewaad bekleed, te vliegen tracht: want aan de zelfde is naturelijk, van 't een tot het ander geslacht, volgens de wetten der veränderingen, over te gaan; gelijk het den rupsen en zywormen eigen en naturelijk is in kleine witjes, of uiltjes, gelijk men hen noemt, te veränderen. Wy spreken dieshalven in deze plaats alleenlijk van de genen, die binnen zekere palen van geslachtbeesten zijn: want in dezer voegen is 't onmogelijk dat een viervoetig beest vleugelen, of een vogel hair of wol aanneemen zou, 't en zy de zelfden alleenlijk by leenspreuk, en om zekere gelijkheit dus genoemt worden. Hier koomt noch by, dat alle de Schryvers der Sinesche zaken belijden dat van deze wol der hoenders geen laken word gemaakt, 't en zy de zelfde door een geheim, aan my bekent, in zekere loog genoechsaam geweekt word. Bezie hier af *onz twaalfde boek van d'onderaardsche Werrelt*.

3. In 't Lantschap *Quantung* worden ook, niet anders als te *Kair* in *Egipten*, d'eendvogels in ovens, hier toe kunstiglijk gemaakt, en daar men een ongelooffelijke menigte van aijeren in legt, uitgebroed. Zy onderhouden dikwijls in kleine scheepjes een groot getal van deze eendvogels, en zetten hen aan de stranden der zee, of aan d'oevers der vloeden, op dat zy, als het water afloopt, d'oesters, krabben, kreeften en diergelijke andere opwerpselen der zee, daar in zy vermaak scheppen, tot hun voedsel en spijs zouden gebruiken: en dewijl zy, in de samenkoomst van verscheide scheepjes, verscheidelijk en deur malkander verstrojen, zo is 't wonder dat zy by nacht, op 't geklank van een vel, daar men op klopt, gelijk de duiven naar hun nesten, weêr yder naar zijn schip keren, als of het teken van d'aftocht in de strijt gegeven was. Dit is ook een wonderlijke ondervinding in d'aijeren der eendvogels, dat, zo men hen goet wil bewaren, men nooit zulks zal bekomen, zo men hen in zout water, of in pekel legt, maar indien men d'aijeren met krijt of klai, met zout gemengt, bestrijkt, zo zullen zy, van deze zoutigheit ingedronken zijnde, een zeer aangename smaak verkrijgen. Eendvogels in ovens uitgebroed.

4. Men zegt dat in 't Lantschap *Suchuen* een vogeltje uit de bloem *Tunchon* groeit, dat daaröm ook in de Sinesche Taal *Tunchonfung* genoemt word. De *Sinezen* zeggen dat dit zijn leven naar dat van de bloem gemeten word, en dat, als de bloem vergaat, het vogeltje ook sterft. Het is van de Natuur ook met zulk een grote verscheidenheit der verwen beschonken, dat het, op zijn wieken in de lucht zwevende, zeer çierelijk een bloem, met opengespreide bladen, Vogeltje uit een bloem gesproten.

den, vertoont. Doch iemant zou met recht konnen twijffelen of een beest, 't zy een vogel, of bloedeloos dier, onmiddelijk uit een plant kan voortkomen. Wy, wat ons aangaat, hebben zulks ontkent in *het twaalfde boek van onze onderäardsche Werrelt*: dewijl 't onmogelijk is dat de groejige trap der Natuur, tot de gevoelige, dat is hoger trap van de Natuur opklimmende, een uitgewerkte, dat niet op haar vermogen past, en niet naar de gevoelige zelfstandigheit geëevenredent is, voortbrengen kan. Ik zeg dan dat dit door 't zaat der aijeren geschied, die, gelijk zy in grootheit d'erreten niet overtreffen, dieshalven ook lichtelijk in de holligheden der bladen, of des bloems konnen verschuilen, en daar uit barsten, en door de vocht van de bloem, die aan 't zaat van de vogel behulpsaam kan zijn, een vliegend beestje, de bloem gelijk, voortbrengen. En indien hier d'inbeelding van de vogel bykoomt, die, terwijl hy broed, geduriglijk de verscheidenheit der verwen in de bloem aanschout, en, als met zijn natuur overëenkomende, vermaak daar in schept, zo is 't geen wonder dat de verwen van de bloem door d'inbeeldige kracht, die groot is, tot de veren en pluimen overgaat, gelijk men door verscheide ondervindingen ook in *Europa* gezien heeft.

Van de nesten van zekere vogelen, die men eten kan.

5. Tusschen *Konchinchina* en 't *Eilant Hainan* word een gewest aan de grote Zee, niet verre van de Sinesche strant, met grote, kleine, en zeer kleine klippen vervult gevonden, tusschen de welken de slag van 't water, door schrikkelijke golven aangestuwt, in de holen en spleten zulk een grote menigte van schuim verôorzaakt, dat de genen, die zulks van verre zien, daar af verschrikt worden. In de Lenten, welke tijt de Natuur voor hen gestelt heeft, komen zekere onbekende vogeltjes, die, gelijk sommigen zeggen, de musschen, en, gelijk anderen verhalen, de zwaluwen gelijk zijn, in een ontellijke menigte, zonder dat men weet van waar, binnen in deze klippen. Zy, gelijk zwaluwen, zich aan de strant houdende, maken hun nesten, die zy met een bezondere kunst aan deze klippen hechten, zonder dat men tot noch toe weet van wat stoffe zy zijn. Doch zy, daar in hun aijeren en jongen uitgebroed hebbende, vliegen elders heen, en laten hun nesten in de handen der zeelieden, die gehele schepen daar meê laden, en de zelfden naar *China* en *Japon* voeren, en hen daar, tot lekkerny van de tafel, verkopen. De nesten zijn als deurschijnig, gelijk uit de drie blijkt, die wy in onze Oeffenkamer gemenelijk aan de vreemdelingen vertonen, geelächtig van verwe, en van zekere welruikende stoffe, die tot noch toe onbekent is, gemaakt: maar zy zijn van de Natuur met zodanige eigenschap beschonken, dat zy aan de gerechten, daar men de zelfden ondermengt, 't zy dat zy van visch, van vleesch, of van kruiden zijn, een aangename smaak geven. Wat de stoffe der nesten aangaat, men acht dat zy de zelfde niet van elders halen, maar dat zy uit hun maag en ingewant lijmächtige stoffe opwerpen, die zy aan de klippen hechten, en tot hun nest maken; en dewijl zy vocht behoeven, zo vullen zy hun vleugels en bek met zekere taje vochtigheit, die tegen de klippen aanslaat, terwijl zy daar over vliegen, gelijk de zeelieden, die uittrekken, om hen te vangen, waargenomen hebben, en, hun vleugels t'elkens schuddende, besprengen daar meê hun nesten, op dat de stoffe daar af te vaster aan malkander zou kleven. Doch het gebeurt dikwijls dat door de felheit van de storm een grote menigte van deze nesten in zee vallen, gezamentlijk met d'aijeren, die, door 't gewelt der golven gebroken, tot voedsel der visschen verstrekken. Dus hebben de Vaders van onze Sociëteit mondelings aan my verhaalt; en de Vader *Daniël Bartolus*,

Vreemde eigenschap van de Natuur.

lus, heeft *in zijn Sinesche Historie*, de making van deze nesten zeer bredelijk, en in d'Italiaansche Taal zeer çierlijk beschreven: gelijk ook de Vader Filippus Marinus, in zijn Sinesche Historie, hen in dezer voegen, op Fol. 42. beschrijft: *Indien wy nu van de beesten van 't gezeide lant tot alderhande vogelen willen voortgaan, hoe groot een overvloet daar af heeft* Tunchin *boven d'andere gewesten van deze oostersche Lantschappen! En om van zeker slach van hen te spreken, men vertoonde aan my zekere vogeltjes, de zwaluwen gelijk, die daar omtrent vliegen, en hun nesten in de klippen van* Kocincina *maken: en hun nest is zo kostelijk, dat het zelfde zo dier verkocht word, als enige andere lekkere spijs, om de wonderlijke eigenschappen, en grote krachten, die het zelfde heeft om de gezonden in gezontheit te bewaren, en in de zieken hun afkeerlijkheit te verdrijven, en om de walgenden weêr begerig naar 't eten te maken. Men heeft tot noch toe niet konnen weten wat de stoffe daar af is. Maar zy is klevend en deurschijnig, en bestaat in veel holletjes, gelijk de grote zeeschelpen, die, als bladen, rontom een nest van takken gehecht staan; en yder van hen is met strepen en voren gemaakt, gelijk de zelfde schelpen, en met gelijke nettigheit. Zy gelijken van verwe het deeg, als het droog is, of gelijk die van de kaas, terwijl de zelfde geparst en gedroogt word. Men houd daar niet een gastery zonder deze spijs; en als 'er de zelfde ontbreekt, zo achten zy dat'er het beste gerecht ontbreekt; en zonder de zelfde word geen gastmaal gehouden. De wijze, op de welke zy dit gemenelijk koken, is deze. Zy leggen het zelfde een nacht te voren in warm water, in voegen dat het, nat geworden zijnde, geheel week word, en zetten het, als 't week geworden is, voor een korte tijt in de schaduw te drogen, en snijden het dan op een geestige wijze van malkander. Het heeft van zich zelf geen smaak. Maar indien het (gelijk met de kampernoelien gebeurt) van een vernuftige hant met welriekende kruiden toegemaakt word, zo verwekt het zeer grotelijks de lust om t'eten, en schijnt altijt meer en meer graagheit te veröorzaken; recht tegen d'eigenschap van andere spijzen, daar af, met het eten, de lust en genegentheit vergaat.*

De Vader *Filippus Marinus* van de nesten, die t'eten zijn.

Geen gastmaal zonder de saus van deze nesten.

Wat de zwaluwen aangaat, die uit de bladen voortkomen, de welken van de bomen in zeker binnewater vallen, wy hebben alreê te voren onz gevoelen daar af ontdekt; en dieshalven zullen wy tot de visschen voortgaan.

Negende Hooftdeel.

Van de Visschen der zee, en der Vloeden van de Sinezen.

Verändering van een gele visch in een vogel.

6. 't GEen dat ik nu zal zeggen, gaat boven alle verwondering. In 't Lantschap *Quantung* is zeker beest, 't welk van de *Sinezen Hoangcio yu*, dat is *gele Visch* genoemt word: want het zelfde is nu een visch, en dan een vogel. In de Zomer is het een vogel, geel van verwe, gelijk de geen, die in 't Latyn *Galgalus* word genoemt, en, over 't gebergte vliegende, zoekt zijn aas en voedsel op de wijze der vogelen, maar als de Herfst geëindigt is, keert het weêr naar de zee, en verändert in een visch, die alleenlijk in de Winter van d'inwoonders uit lekkerny, dewijl hy zeer zoet en aangenaam van smaak is, gevischt en gevangen word. Indien men naar d'oorzaak van deze zo wonderlijke verändering vraagt, ik antwoord dan vooreêrst met t'onderstellen dat dit geensins tegen de naturelijke beginselen strijd, dewijl wy dagelijks dusdanige verändering in de bloedeloze beestjes aanschouwen, daar af wy ook d'oorzaak zeer bredelijk in 't *twaalfde boek van onze onderäardsche*

 Werrelt

Werrelt vertoont hebben: want wy zien dat veel wormen in kleine vliegende beestjes, als witjes en schoenlappers, gelijk zy van de kinderen genoemt worden, veränderen, dat zekere waterwormen, uit de vuiligheit op de schulpen voortgekomen, zo haast zy in de lucht geraken, op vier vleugels, als op riemen, overäl zweven. Men zou ontellijke diergelijke veränderingen konnen bybrengen, zo wy *in't voorverhaalde Boek* niet bredelijk daar af gesproken hadden.

Iemant zal misschien zeggen dat men dit lichtelijk in de bloedeloze, maar niet in de volmaakte beesten toestaan kan. Ik in tegendeel zeg, dat men in de volmaakte beesten ook diergelijke veränderingen aanschout: want wat anders zijn de Schotsche eendvogels te voren, als wormen, die echter, allengs vleugelen en vederen gekregen hebbende, in eendvogels, of ganzen veränderen; daar af men d'oorzaak in *de voorverhaalde plaats* kan zien. Daar is ook geen gebrek van Historien, die getuigen dat de visschen meê in vogelen, gelijk ook de viervoetige beesten in visschen, veranderen. Immers *Albertus*, met de naam, en in der daat *Groot*, *lib*. 24. *in Astoiz*, zegt dat'er een zeebeest is, *Abides* genoemt, dat, hoewel het met d'andere visschen zijn geboorte in zee heeft, echter, als het oud geworden is, van gestalte verandert, een lantbeest word, zich op 't lant onthoud, en op de wijze van de lantbeesten gevoed word, en dat het ook van naam verändert, dewijl het in 't eerst, als het noch een visch is, *Abides*, en daar na, als het de gestalte van een lantbeest aangenomen heeft, *Astoiz* word genoemt. Hy voegt'er in tegendeel by, dat in d'Oostzee een viervoetig beest is, 't welk in zijn ouderdom in alle zijn leden verändert, en een visch word. De *Konimbricensen* getuigen ook, *lib* 1. *de Gen. & corrupt. q.* 17. *art.* 1. dat by de *Japonners* in zeker eilant, 't welk zy *Gotum* noemen, zeker beest is, van grootheit des lighaams en gestalte den hont, of, gelijk anderen verhalen, den wolf gelijk; 't welk eerst op 't lant leeft, en daar na ter tijt, van de Natuur gestelt, zich in de zee begint t'oeffenen, daar het zich tot zwemmen gewent, en zich in deze grote plas begeeft, en eindelijk, in alle zijn leden veränderende, en de gestalte van visch aanneemende, een groot zeebeest word. Dit zy genoech om de waarheit van de zaak te getuigen. Doch daar is noch overig te verklaren hoe de verändering van de gele visch in een vogel geschied. Ik zeg dan dat deze visch van 't getal der gener is, die beide in 't water, en op 't lant konnen leven; gelijk die vliegende visschen zijn, de welken men zeezwaluwen noemt, welker gestalte zo wel met die van de vogel gelijkt, dat hy naauwelijks daar af onderscheiden kan worden. Gelijk dan deze gele visschen van de natuur een zonderlinge geschiktheit tot vliegen hebben verkregen, zo konnen zy ook lichtelijk in een vogel veränderen; 't welk van niemant der gener, die kennis van de verborgentheden der natuur hebben, ontkent zal worden. Maar dewijl men zwarelijk kan bevatten hoe een visch tot een pluimdragend beest kan worden, 't en zy een zeer grote verändering daar by koomt, zo heb ik dienstig geacht d'oorzaak daar af van hoger op te halen.

Veel, uit de Historien overreed, achten dat de verändering van 't een in 't ander slach van dier uit d'onderlinge vermengeling van 't een met het ander voortkoomt, en anderen dat zulks uit de kracht van d'inbeelding spruit, gelijk in de merkteekenen en malen gebeurt, die de zwangere vrouwen hun vrucht indrukken. Anderen hebben andere oorzaken bedacht, die echter niet zonder grote moeite verdedigt en beschermt konnen worden. Wat het eerste aangaat, namelijk dat dusdanige verändering niet door de vermengeling kan geschie-

Visch in een viervoetig beest verandert.

Viervoetig beest in een visch verandert.

Hoe de verandering van de gele visch geschied.

ſchieden, dit word hier van afgeleid, dat niemant der gener, die kennis van de Natuur hebben, toeſtaat, dat de dieren, die aijeren voortbrengen, zich ooit met de dieren, die levendige vruchten baren, vermengen, 'tzy men op de wijze, of tijt, of eindelijk op het teelgereetſchap ziet, uit oorzaak van de naturelijke tegenſtrijdigheit. Daar is dieshalven iets anders verborgen, 'twelk deze gedrochtelijke uitwerking veröorzaakt. En om dit t'ontdekken heb ik lange tijt bezich geweeſt in alle d'omſtandigheden van deze gele viſch t'onderzoeken, tot dat een der Vaderen van onze Sociëteit, die enige jaren lang in 't Sineeſch Eilant, 'twelk zy *Hainan* noemen, heeft geweeſt, veel wonderlijke dingen van de vreemde uitwerkſelen der natuur, die men daar klarelijk ziet, aan my heeft verhaalt. Hy zeide onder andere dingen dat zulks van deze gele viſch waar was, en dat zy nergens, dan in deze Sineſche Zee, gevangen word. Maar laat ons nu ter zaak komen.

Welke deze voortbrengende kracht is, die de viſch met pluimen verziet.

Wy hebben een weinig te voren van de menigte der neſten, door zekere vogeltjes aan de klippen van *Hainan* gemaakt, geſproken. Dewijl dan de gele viſch zich meeſt in dit geweſt onthoud, en met geen andere ſpijs, dan met die van d'aijeren, de welken door 't onweer der zee breken, gevoed word, zo acht ik dat, uit oorzaak van zekere naturelijke toegenegentheit, die de viſch tot deze vogelen heeft, uit de ſtoffe van d'aijeren, tuſſchen de klippen uitgeſtort en verſpreid, en die de plaats van 't zaat van dit beeſt bekleed, door deze inzwelging veroorzaakt word, dat, als de Lenten genaakt, de zadige kracht van deze viſch zich allengs vertoont, en tot vliegen aanport, en dat, dewijl het zaat der aijeren deze vormkracht, van de vogelen met veren te verzien, inheeft, ook gebeurt dat, als deze kracht in de viſch te voorſchijn koomt, hy meê zijn vinnen, die hy aan 't hooft zeer lang heeft, allengs tot vleugels uitſpreid, en de ſchubben tot pluimen, gezamentlijk met de ſtaart, verandert, en dat hy in dezer voegen een vogel word, van geſtalte als de Galgalus, en geel van verwe, dewijl hy van de gele verwe, die hy vertoont, de gele viſch genoemt word. Nu is noch overig om te verhalen hoe hy, als de Herfſt ten einde loopt, weêr in viſch verändert.

'tIs bekent dat, als de tempering of gematigtheit verändert, is, alles verändert. Dieshalven gebeurt het dat, als de Winter genaakt, en de vormmakende kracht van vogel vernietigt is, de vogel, of uit oorzaak van d'overvloet des vochts, of om enige andere oorzaak, dit, dat hy te voren was, tracht te zijn, en dieshalven zich weêr naar zijn geboorteplaats van de zee begeeft, daar de pluimen hem afvallen, en daar de naturelijke kracht van de zee, en d'ingebore kracht van 't zaat, daar door hy eerſt viſch geſchapen was, zich allengs vertoont, en dus weêr met ſchubben en vinnen verzien word, en eindelijk in viſch verändert, tot dat hy, als de Lenten weêrkoomt, door 't inſlorpen van 't nieu zaat der aijeren, weêr nieuwe begeerte van te vliegen krijgt, en dus, met een eeuwige omkeer van verändering, weêr vogel word. D'oorzaak van dat zulks niet aan d'andere viſſchen gebeurt, is de verſcheidenheit van de tempering, of gematigtheit, die, gelijk zy onmachtig is om dusdanige verändering te veroorzaken, dus ook geenſins tot uitwerking afgeleid kan worden. Doch dat deze verändering door middel van des vogels zaat, in d'aijeren verborgen, gebeurt, blijkt uit het geen, dat wy, in het *twaalfde boek van onze onderäardſche Werrelt*, van d'oorſprong der Schotſche eendvogels, vertoont hebben; en de Hiſtorien verhalen dat'er dikwijls gelijke verändering in de menſchen is gebeurt. Dominikus Leo, *de Arte Med. lib. 6. cap.* 2. verhaalt by Petrus Damianus zeker verhaal, dat dus luid:

Zeker mensch een Gans gelijk.

Robert, Koning van Frankrijk, nam een van zijn maagschap tot zijn gemalin, aan de welke hy een zoon teelde, die volkomelijk een Ganze hals en hooft had. Men verhaalt ook dat 'er een mensch heeft geweest, welks geheel lighaam, even als het gevogelte, met pluimen was bedekt. Doch het is onmogelijk dat 'er aan een menschelijk lighaam pluimen wassen, 't en zy 'er enige vormkracht van 't zaat van enige vogel in d' aijeren verborgen is. Deze kracht kan ook geen uitwerking hebben, zonder enige vermenging van menschelijk zaat met dat van de vogel, door welke middel zulks ook geschied; dewijl d' ondeugende menschen, de natuur zelve verongelijkende, en wreed tegen haar zijnde, door 't beleit van de duivel zodanige dingen bedenken, die aan ons niet geoorloft zijn te verklaren. Indien dan dit in de mensch mogelijk is, zo acht ik dat zulks veel meer in de beesten, met een gelijke tempering of gematichtheit der natuur verzien, geschieden kan; en dieshalven zend ik de Lezer tot al 't geen, dat wy in *de voorgedachte plaats* bredelijker vertoont hebben.

Zeekoe, een visch.

7. Men verhaalt dat in 't Lantschap *Quantung* een visch gezien word, die zy *de zwemmende Koe* noemen, de welke op 't lant koomt, en dikwijls tegen de tamme koe strijd, en met de hoornen stoot; doch dat, zo zy lang uit het water blijft, haar hoornen hun hardigheit verliezen, en zacht worden: in voegen dat deze visch genootzaakt is zich weêr in 't water te begeven, daar hy, de voorgaande hardigheit in zijn hoorn weêr bekomen hebbende, van nieus weêr te voorschijn koomt. Ik acht dat men dit beest, hoedanig het ook is, onder de dieren, die in 't water, en op 't lant leven, moet tellen, en dat het zeker slach van Zeekalven is, die de Latynen *Phocas* noemen, of van Walrussen, met zeer wrede lange tanden, daar af het alleenlijk door zijn een enige hoorn verschilt, met de welk zy, door een zonderlinge gunst van de Natuur, boven d'andere dieren in deze hemelstreek begaaft zijn. Voorts, dat zijn hoorn in de lucht zacht, en in 't water hard word, dit spruit alleenlijk uit de tempering en gematigtheit van zijn hoorn; dewijl 'er zeer veel dingen zijn, die buiten 't water week, en daar in hard worden: van 't welk wy in *'t vijfde* en *zevende boek van onze onderaardsche Werrelt* spreken, namelijk ter plaats, daar wy bredelijk van de verscheide krachten van 't water en zout, en van de dingen, die daar af gemaakt worden, handelen.

8. De *Sinesche Atlas* zegt dat in 't Lantschap *Xensi* Vledermuizen gevonden worden, die zo groot van lighaam zijn, als een hoen, of gans; dieshalven zy ook van de *Sinezen* tot bezondere lekkernijen der tafels gezocht worden, om dat hun vleesch de gerechten der hoenders verre overtreft. Bezie het geen, dat wy hier voor bredelijker *van de Vledermuizen* of *vliegende Katten*, in 't Rijk der *Mogors*, gehandelt hebben.

Zeer grote Vledermuizen tot spijs bequaam.

9. In 't Lantschap *Quantung* word ook een Zeegedrocht, met vier ogen en zes voeten, gevonden, dat van alle zijden de gestalte van de Bever vertoont, en, gelijk het zijn leven met oesters onderhoud, ook dikwijls, gelijk men ziet, parrelen opwerpt. Ik, zo veel ik uit de vergelijking van 't een met het ander heb konnen bemerken, zou zeggen dat dit van 't geslacht der beesten is, die men Zeespinnekoppen noemt: want zy zijn, zo veel de gestalte aangaat, de schiltpad, of een andere visch, van de Latynen *Torpedo* genoemt, gelijk, met vier of meer ogen op de rug, en met zes voeten, die de genen van de schiltpad niet ongelijk zijn, verzien. Zy zwemmen, zonder te gaan. Ik acht dat die visschen hier onder behoren, de welken, gelijk de Sinesche Atlas zegt, in 't Lantschap *Quamsi*, in een hol van de berg, worden gevonden, en vier voeten hebben, en met hoornen gewapent zijn, en die van de waangelovige *Sinezen* lekkernijen

Zeegedrocht met vier ogen en zes voeten.

Visschen met hoornen.

van

van de Draak genoemt zijn, en dieshalven, gelijk zy achten, op verbeurte van 't leven, niet mogen gedoot worden. Men zegt dat in dit geweft ook zeker beeft gevonden word, 't welk met zijn hooft een vogel, en met zijn ftaert een vifch vertoont, die alle onder de voorgedachte gevleugelde viffchen zijn, die zy *Rondones*, dat is *Zwaluwen*, noemen, uit oorzaak van 't hooft, 't welk dat van een zwaluw wel gelijkt: en dieshalven zijn deze dingen, die aan de *Sinezen* wonderlijk fchijnen, by onze zeelieden gemeen, dewijl zy byna overäl in de grote Zee gezien worden. Wy vertonen in onze Oeffenkamer ook een daar af, die onder de kring der platte viffchen hangt, welks natuur is zich naar die zijde, van daar de wint waait, te keren.

Kreeften, die in fteen veranderen.

10. De *Sinefche Atlas* verhaalt ook dat in dit geweft kreeften gevonden worden, die, als zy uit het water in d'ope lucht komen, terftont in een zeer harde fteen veränderen, en echter hun oude geftalte behouden. De reden hier af blijkt, dewijl alle de dingen, die uit een zoute tempering en gematichtheit beftaan, in 't water, daar de zoute lighaamtjes verftrooit zijn, zacht worden bevonden, en daar buiten, door de droogte van de lucht verdikt, in een fteenklomp veränderen; 't welk aan alle ftenen gemeen is. D'oorzaak van dat dit niet elders aan de kreeften gebeurt, is, dat die plaats, in de welken gelijke kreeften gevonden worden, geen overvloet van fteenmakende vocht of damp heeft: want al 't geen, daar in men enige vochtigheit vind, word door deze eigenfchap en kracht in fteen verändert. Wy vertonen ook in onze Oeffenkamer diergelijke kreeften, niet in *China*, maar op d'oevers van onze vloeden en zee gevonden, en in ftenen verändert. Want daar is byna niets, 't welk, als het in deze fteenmakende damp gevallen is, niet in fteen verändert. Bezie hier af het geen, dat wy zeer bredelijk in *'t vijfde boek van onze onderäardfche Werrelt, in de Hetruffche Reisbefchryving, in 't Hooftdeel van de fchulpviffchen*, verhandelt hebben, daar gy al 't geen, 't welk wonderlijk en zeldfaam omtrent deze ftoffe is, befchreven zult vinden.

Tiende Hooftdeel.

Van de Slangen van China.

WAt de Slangen aangaat, zy worden, gelijk de *Sinefche Atlas* zegt, in 't Lantfchap *Quamfi* zo overmatig lang bevonden, dat enigen van hen tien roeden, dat is dartig meetkunftige voeten, bereiken. Zeker, indien de dikte daar meê overeënkoomt, zo zal men zwarelijk geloven konnen dat'er groter gevonden worden. De Sinefche Flora getuigt het zelfde. *Gento*, zegt zy, want dit is de naam van de Slang, *is de grootfte van alle Slangen, die in* Quamfi, *in 't eilant* Haynan, *en in* Quantun, *gevonden worden. Zy verflind gehele herten, met de zelfde uit te zuigen, en af te knagen. Zy is echter niet zeer vergiftig, met afchverwige plekken gefpikkelt, en achtien, ja ook vieräntwintig voeten lang. Als zy honger heeft, fpringt zy uit de doornen, en, op haar ftaert fteunende, recht zich overëinde, en ftrijd even heftiglijk tegen de wilde beeften, als tegen de menfchen. Zy fpringt dikwils verradelijk van de bomen op de menfchen, die zy met haar ombelzing doot. De* Sinezen *houden haar gal zeer koftelijk tegen de zerige ogen.* Dit zelfde word ook van *Markus Paulus Venetus* getuigt, de welk zegt dat in 't Lantfchap *Karrajam* zo grote flangen gevonden worden, dat enigen tien fchreden in de langte, en tien palmen in de dikte begrijpen: en dewijl een meetkunftige fchrede uit vijf

M. Paulus Venetus van de grootheit der Slangen in *Karrajam.*

voeten bestaat, zo zouden deze slangen vijftig voeten lang zijn, en die van *Quamsi* twintig voeten in de langte overtreffen. Maar indien men gemene schreden van drie voeten meent, zo zijn zy even zo groot, als de genen, die in *Quamsi* worden gevonden. Doch laat ons *Markus Paulus Venetus* zelf horen, gelijk hy hen met zijn eige woorden beschrijft: *In 't Lantschap* Karrajam, *dat den* grote Cham *onderworpen is, zijn zeer grote slangen, van de welken enigen tien schreden lang, en tien palmen dik zijn. Sommigen van hen missen de voorste voeten, in welker plaats zy hoorn (beter klaauwen) hebben, gelijk de klaauwen van een leeu, of valk. Zy zijn kloek van hooft; en hun ogen zijn zo groot als twee broden. Hun mont en keel is zo wijt, dat zy een mensch konnen inzwelgen. Zy hebben ook grote, en zeer scherpe tanden, die zeer schrikkelijk zijn, in hun kaken. Daar is geen mensch, of beest, 't welk deze slangen zonder schrik kan aanschouwen, ik zwijg naderen en bykomen. Zy worden echter op deze wijze gevangen. Deze slang is gewent zich by daag in onderäardsche kuilen, of in de holen der bergen te verschuilen: maar des nachts koomt zy te voorschijn, en, rontöm zwierende, bezichtigt voornamelijk de schuilplaatsen der andere beesten, terwijl zy naar spijs zoekt, om die te verslinden. Zy ontziet geenderhande dieren: want zy verslind grote en kleine beesten, leeuwen en beren; en als zy haar buik verzadigt heeft, zo keert zy weêr naar haar hol. En dewijl dit lant zeer zandig is, zo drukt zy, door de zwaarte van haar lighaam, ('t welk wonderlijk is) een grote kuil in 't zant, ja zo, dat men zeggen zou dat 'er een groot vat vol wijn deur 't zant gerolt was. De Jagers dan, dit groot beest belagende, zetten by daag in dit lant veel palen, die sterk, en boven met scherpe pennen verzien zijn, en dekken de zelfden met zant, op dat zy niet van de slang gezien zouden worden. Zy zetten veel van dusdanige palen, voornamelijk in die plaats, daar zy weten dat dit beest zich omtrent onthoud. En als het zelfde, volgens zijn gewoonte, by nacht uitkoomt, om zijn voedsel te zoeken, zo gebeurt het dat het, deur dit wijkend zant kruipende, en de grote last zijns lighaams slepende, met zijn borst in enige yzere pen, die daar omtrent verborgen is, valt, en dat de zelfde deur zijn ingewant deurdringt; en terwijl het, dus vast en gewond zijnde, zich daar uit poogt te redden, komen de Jagers, die zich daar omtrent verborgen houden, toelopen, en doden deze slang, en verkopen zeer dier de gal, die zy daar uit halen, vermits de zelfde een zeer goede geneesmiddel is: want indien iemant, van een dolle hont gebeten, slechs zo wemig, als een penning weegt, daar af drinkt, zo zal hy terstont genezen worden; en een vrou, in barensnoot zijnde, zal terstont, door de proeving van deze gal, haar verlossing verhaasten. Wyders, de geen, die de bloetgang heeft, of met spenen en ambeijen gequelt is, zal binnen wenig dagen genezen, zo hy zijn spenen met deze gal bestrijkt. Maar zy verkopen het vleesch van deze slang tot spijs, vermits de menschen dat gaerne eten.* Genees-middel dezer slangen.

Dus verre Markus Paulus Venetus, uit het welk blijkt dat dusdanige slangen onder de Draken getelt konnen worden. Zy zijn echter niet schadelijk, en zonder vergift; gelijk de Sinesche Atlas hen in 't Lantschap *Chekiang* beschrijft, met deze woorden: *By* Kaihoa *is de berg* Kutien, *op de welk* Tygers, *en zeer grote Slangen zich onthouden, zonder dat zy echter schade doen: en hoewel de Tygers elders in de geburige gewesten zeer wreet zijn, zo zijn zy echter hier zo tam, dat zy niet hinderen; maar de slangen hebben geen vergift.* Indien iemant naar d'oorzaak vraagt, zo zeg ik dat dit gantschelijk uit de naturelijke gesteltenis van de berg, en van de lucht bestaat. Want uit de Historie der naturelijke dingen blijkt dat men zeer veel plaatsen vind, daar in noch enig vergiftig kruit, noch beest kan leven, gelijk in *Europa* van *Yrlant*, en van 't *Eilant Malta* zekerlijk blijkt. Want indien men uit *Sicilien* by geval, gezamentlijk met het hooi, enige slang of padde invoert, zo moet de zelfde terstont sterven, zo haast hy de lucht van 't Eilant gevoelt heeft. De Schryvers en ingeborenen verhalen het zelfde van *Yrlant*. Maar gelijk men dit in *Yrlant* aan een bezonder Waaröm *Malta* en *Yrlant* geen vergiftige beesten hebben.

zonder voorrecht, door de gebeden van S. Patricius verworven, toegeschreven heeft, zo word het ander aan de bescherming van de heilige Apostel Paulus toegeëigent, daar af een zeer klaar bewijs is dat het eilant, voor de koomst van de heilige Paulus, geen gebrek van dodelijke slangen heeft gehad, en dat, toen een der adders (gelijk in *de Handelingen der Apostelen* gelezen word) aan zijn hant bleef hangen, zonder dat hy echter enige hinder daar af ontfing, d'inwoonders oordeelden dat hy, als zekere Godheit, en boven de menschelijke staat verheven, aangebeden moest worden, om dat van zo dodelijke slangen hem geen ongemak overquam. Doch wy handelen hier niet van dusdanige overnaturelijke uitwerkingen; maar de vraag is of men enige plaats vind, daar in de schadelijke beesten hun vergift naturelijk afleggen, gelijk in 't voorgenoemde Lantschap van *China* van de slangen gezegt is. Ik zeg ja: want dewijl 't d'aart en eigenschap der vergiftige dieren, die op d'aarde leven, is, al 't vergift, dat in d'aarde klompen gevonden word, naar zich, als in zekere levendige zakjes, te trekken, zo is nootzakelijk dat ter plaats, daar de gront uit zich zelf, en uit zijn natuur zonder vergiftige hoedanigheden is, de slangen ook zonder vergift zijn, gelijk men zegt dat in d'eilanden *Samos* en *Lemnos* gebeurt. Want dewijl d'aarde tegen alle dusdanige vergiften strijdig is, die daarom ook zeer dier van de *Turken* verkocht, en gemenelijk gezegelde aarde genoemt word; zo word daar uit zekerlijk besloten dat de slangen zich daar niet konnen onthouden, en dat, zo zy 'er zijn, zy echter zonder vergift bevonden worden. Op gelijke wijze wassen op enige bergen zekere kruiden, die zeer schadelijk aan de slangen zijn; 't welk ook oorzaak is van dat zy daar niet konnen bestaan, of, zo zy 'er zijn, dat zy vergift derven. Ik besluit dan dat 'er in 't gebergte *Xuntien* ook iets is, 't welk verôorzaakt dat de slangen zonder vergift zijn.

Waaröm de slangen in enige plaatsen niet leven konnen, of, zo zy 'er leven, zonder vergift zijn.

Tamme Tygers in enige plaatsen, en waarom.

Maar wat de Tygers aangaat, die, gelijk men zegt, in de voorverhaalde bergen tam bevonden worden, ik zeg dat aan hen het zelfde gebeurt, als aan de verwoede stieren, aan welker hoornen men een wilde vijgboom bind, daar door zy, zo men *Plinius* geloven mag, weêr getemt worden; 't welk ook gebeuren zou, zo hy in plaatsen geraakte, die met wilde vijgebomen beplant waren: want d'uitwaassering van de wilde vijgeboom verstrooit door haar scherpigheit d'ontstelde gramschap; in voegen dat de stier, in zijn gramschap verkoelt, van verwoed weêr tam word. Gelijk dan de wilde vijgeboom machtig is om de verwoede stieren te bedwingen, zo konnen 'er ook planten zijn, die de Tygers konnen temmen, en deze uitwerking aan de wreedste beesten betonen: want men kan naauwelijks uitspreeken hoe voortreffelijk deze gedaantmakende hoedanigheden, door hun wonderlijke uitwerkingen, naar hun onderlinge overëenkoming, uitsteeken. Maar bezie hier af het geen, dat wy in *'t achtste boek onzer onderäardsche Werrelt* bredelijker verhandelt hebben.

Vergift der slangen, en hun tegengift.

In *China* zijn ook enige andere slangen, die ongeneesselijk vergift hebben, van de welken d'eerste *Cabra de Cabelo*, dat is *gehairde Slang*, genoemt word, van welks steen zeer bredelijk in 't Koninkrijk *Mogor* gesproken is. D'ander is dik en vol van zulk een dodelijk vergift, dat het de mensch binnen weinig uren doot, gelijk de *Sinesche Flora* verhaalt. Zy word echter in hoge waarde gehouden, uit oorzaak van de voortreffelijkheit der geneesmiddelen, die daar af gemaakt worden. Deze mengeling word dus gemaakt: De gehele slang word in een vat, dat vol van kostelijke wijn is, gedaan, behalven het hooft alleen, dat tot een gat van 't deksel uitsteekt, en dus vast gemaakt is. Als dit gedaan is, legt men

vuur

vuur daar onder, en maakt de wijn tot kokens toe heet: in voegen dat het vergift van de ſlang, allengs tot damp geworden, geheel tot de mont uitwaaſſemt. Daar na geeft men, als het hooft afgeſneden is, het vleeſch aan de zieken; en dit word, als een zeer koſtelijk tegenvergift, tegen alle vergiften bewaart.

In de Sineſche Zee worden zo grote Schiltpadden gevonden, dat zy, gelijk de *Sineſche Atlas* getuigt, aan de genen, die hen van verre aanſchouwen, klippen ſchijnen. De *Sineſche Flora* verhaalt dat men in 't Koninkrijk *Honan* Schiltpadden vind, die dikwijls groen, en ſomtijts blaau van verwe zijn; dat'er ook enigen gevonden worden, die vleuge- Gevleugelde Schiltpadden.

len aan de voeten hebben, in voegen dat zy door deze middel hun zeer trage gang door de gezwintheit van hun wieken vergoeden. Ik, wat my aangaat, zo veel als ik giſſen kan, zou niet darren verzekeren dat zy met deze wieken geboren zijn, dewijl de natuur der Schiltpadden, volgens d'eerſte beginſelen der natuur, hier tegen ſchijnt te ſtrijden, maar wel dat de Schiltpadden zekere lymige vocht omtrent de voeten uitwerpen, gelijk in d'afbeelding blijkt, die zich allengs tot enige kraakbeenige uitwerpſelen uitſtrekt, door welker behulp zy niet zo zeer ſchijnen te vliegen, als wel, met te ſpringen, hun voortgang te verhaaſten: want daar worden dikwijls onder 't gemeen volk veel dingen geſtrooit, die

die van de verstandigen, en van de genen, die door lange ervarentheit geoeffent zijn, geheel anders, dan 't gerucht meëbracht, bevonden worden als zy hen naerstiglijker onderzoeken. Dit is 't geen, dat ik van de vreemdste en zeldzaamste beesten van *China* heb bevonden; op dat wy niet zouden aflaten van de wonderlijke schikking en wijsheit des almachtige Gods te verwonderen, en te prijzen.

Elfde Hooftdeel.

Van de wonderlijkheden der Stenen en Mynwerken in China.

DE *Sinesche Atlas*, en d'andere Schryvers getuigen dat in de gesteenten, en in de stoffen, die uit de bergen voortkomen, geen minder spelingen der natuur te vinden zijn. In 't Lantschap *Huquang*, aan de berg *Xeyen*, worden, na dat'er zeer zware stortreegens gevallen zijn, stenen gevonden, die men zwaluwen noemt: want zy drukken hun gestalte zodanig uit, dat'er, behalven 't leven, niets aan hen ontbreekt; ja de geneesmeesters onderscheiden hen, naar de verscheidenheit der verwen, in mannetjes en wijfjes, en gebruiken hen om geneesmiddelen daar af te maken. Indien dit verhaal waar is, zo zou ik darren zeggen, dat zy niet door de Natuur met deze gestaltenis des lighaams van stenen zijn gemaakt en geworden, maar dat zy, terwijl zy levendig waren, en zich in de spleten der aarde verbergden, door het steenächtige sap, of door de steenächtige waassem in steen zijn verandert, en sedert, door de zware stortingen en plasreegens uit de kloven der aarde opgeborsten, en te voorschijn gekomen. Bezie hier af verscheide voorbeelden van dieren, zo menschen, en viervoetige beesten, als vogelen, die in steen verändert zijn, in *'t achtste boek van onze onderäardsche Werrelt*.

Stene Swaluwen.

De *Sinesche* Aardkundigen verhalen dat in 't Lantschap *Xensi* een steen gevonden word, die naar d'aanwas, of afneeming van de maan wast en afneemt, en by hen in hoge waarde word gehouden: Maar veel Schryvers der naturelijke dingen zeggen dat de steen, die men *Selenites* noemt, by ons een gelijke, en de zelfde werking heeft. Ik zeg dat het zeker slach van Talk, of een spiegelsteen is, die, gelijk ik dikwijls met zeer grote vlijt aangemerkt heb, niet alleenlijk in de maneschijn blinkt, maar ook, als in zekere spiegel, volmaaktelijk de gestalte van de maan, 't zy de zelfde vol, of halfvol is, of hoornen heeft, vertoont: daar uit, gelijk ik acht, de fabel van deze maansteen, naar de verschijning van de maan nu groter, en dan kleinder wordende, is gesproten. Want dewijl hy de gestalte van de maan, op welke wijze zy ook verschijnt, als in een spiegel vertoont, zo hebben d'eenvoudigen, door deze vertoning bedrogen, dit warelijk aan d'aanwas en vermindering van de steen toegeëigent; 't welk in deze spiegelsteen niet, dan by weêrstuiting, of door weêrkaatsing van de straal der maan vertoont word. Hier uit blijkt dan dat de steen altijt in een zelfde stant blijft, en geen verändering in zich lijd, op hoedanig een wijze, en in hoedanige gestaltenis de maan zich ook vertoont.

Steen, die naar de loop der maan, wast en afneemt.

Men vind daar ook aarde, die van de *Sinezen Quei* genoemt word. Dit is een zeer witte aarde, die uit de mynen word gehaalt, en daar de vrouwen wonderlijk naar trachten, om zich te blanketten, vermits zy, in water geweekt, zeer dienstig om op te tojen is, en, gelijk men verhaalt, zeer bequaam om door deze middel de plekken en vlakken van 't lighaam af te wisschen; daar af de zelfde met een Sinesche naam, *Quei xi*, dat is *Edele vrou*, genoemt word. Ik acht

Zekere aarde *Quei* genoemt.

dit zeker Ceruis uit de mynen te zijn, van loot en antimonie te zamen gemengt, de welke in veel plaatſen van *Europa* gevonden word: in voegen dat hier in niets voorkoomt, 't welk verwonderenswaerdig is.

Steen uit de Koe.

In 't Lantſchap *Xantung* word, uit de maag der koejen, zekere ſteen gehaalt, die geel van verwe, en dikwijls zo groot als een ganze ai is; en in vaſtigheit voor de Bezoarſteen wijkt: want hy is lichter van zelfſtandigheit, en word van de geneesmeeſters voor krachtiger geoordeelt. Wy vertonen in onze Oeffenkamer een gelijke ſteen, die uit de maag van een koe gekomen is, en echter geenſins uit aarde zelfſtandigheit ſchijnt te beſtaan, maar uit de fijnſte vezeltjes der kruiden, die deze onverteerde klomp, na dat het ſap daar af in de maag dezer beeſten verteert is, tot een ronde kloot, de welk met een rootächtige huit overtrokken is, maken. Ik acht dit de zelfde ſteen te zijn, die van Bellonius, *lib. 3. de ani.* galſteen genoemt word, of die by d'*Arabiers* de naam van هرزي *Harazi* heeft.

Zijdwormen.

Ik zal hier niets van de vlijt en naerſtigheit ſpreken, de welke de *Sinezen* in d'aanfokking der zijdwormen en zijde aanwenden; daar af zo groot een overvloet van lijnwaat en zijde voortkoomt, dat de zelfde voor de gehele werrelt genoech zou konnen zijn. Ik vermoed dieshalven niet zonder reden dat het lant, 't welk van *Ptolomeus* het zijde geweſt genoemt word, geen ander, dan *China*, heeft geweeſt. Het Lantſchap *Chekiang* munt onder d'anderen hier in uit, dewijl het zelfde tweemaal des jaars zijdwormen voortbrengt; en hun *Jaarboeken* verhalen dat hun voorouders, twee duizent en acht hondert jaren voor de koomſt van onze Zaligmaker, zich met deze handel geneert hebben.

Steen van menſchelijke geſtalte.

In 't Lantſchap *Kiamſi*, aan de berg *Yangkiu*, ziet men een wonderlijke ſteen, de welk, of door de natuur, of door de kunſt tot een menſchelijke geſtalte gemaakt, verſcheide verwen, naar de verſcheide geſteltheden van d'aanſtaande lucht, aanneemt, gelijk de *Sineſche Aardkundigen* ſchryven: want zy beelden zich in dat zy hier uit het aanſtaande mooi weer, of de toekomende regen konnen voorzeggen. Doch ik acht dat dit toverächtige beôgingen zijn, gelijk men veel in *China* ziet, die van de tovenaars, door 't beleit van hun meeſter de duivel ingeſtelt zijn; om de waangelovigheden uit te breiden, en van d' *Arabiers* طلسمات *Thaleſmat* genoemt worden. Maar laat ons voortgaan, om de wonderlijke natuur van de ſteen, *Asbeſtus* genoemt, een weinig naaukeuriglijker te beſchryven.

Asbeſtus, een ſteen die niet verbranden kan.

De Sineſche Atlas zegt dat in *Taniu*, een Koninkrijk van *Tartarijen*, op de ſtenen zeker kruit waſt, dat niet van 't vuur verteert word: want als het zelfde in 't vuur geworpen is, zo word het daar in wel enigſins root en gloejende; maar verkrijgt, als het daar uit genomen is, terſtont weêr zijn voorgaande zuiverheit, en koomt in verwe met die van d'aſch overeen. Het waſt niet zeer lang uit, maar gelijk een lok, die brooſch en zwak is, en, in 't water gelegt, in ſlijk verändert, en terſtont verrot. Dit is de beſchryving van 't asbeſtynſch gewas, in 't welk ik een grote doling aanmerk, dewijl zy het geen voor kruit achten, 't welk wy zuivere draden van de ſtenige zelfſtandigheit verzekeren te zijn. Dit ſpruit uit het misverſtant, of uit d'onkunde der menſchen, die, het uitgewas van deze ſteen aanſchouwende, menen dat dit kruit by geval uit de ſteen gegroeit is. Dit misverſtant word ook onder de Latynſche Schryvers gevonden, als zy dusdanige draden vlas noemen, niet om dat dusdanig vlas warelijk uit

Wonderlijke eigenſchap van d'Asbeſtus, of Amiantis

de

de bouwing en havening der wassende dingen is genomen, maar om dat het, gelijk vlas, gesponnen en geweven kan worden. De stam van dit kruit is dan niets anders, als zekere uitwassing uit de steen Asbestus, die in de gewesten van *Tartarijen* overäl gevonden word; niet anders dan wy gewent zijn d'uitwassingen uit de mynstoffen en zouten *metaalbomen* by misbruik te noemen. Ik heb ook een grote overvloet van deze Asbestus of Amiantus, gelijk zy 't noemen, in onze Oeffenkamer, welks draden, met de vingeren losgemaakt, zeer naby de vezeltjes van dit gewas vertonen, daar af, na dat zy vermaalt en op zekere wijze bereit zijn, papier word gemaakt, 't welk met letters beschreven, en in 't vuur geworpen, zich terstont, dewijl d'inkt daar af verbrand, weêr zeer wit vertoont, en weêr bequaam is om met nieuwe letteren beschreven te worden. Doch hoe, en door welke verborge kunst, dit tot draat gemaakt kan worden, heb ik, in *'t twaalfde boek van onze onderäardsche Werrelt*, als een grote verborgentheit, die aan weinig menschen bekent is, aangewezen.

Markus Paulus Venetus. Markus Paulus Venetus, in 't zevenënveertigste Hooftdeel van 't eerste boek zijner Reisbeschryving, gedenkt ook aan deze mynstoffe. *Daar is*, zegt hy, *in 't Lantschap* Chinchin ('twelk een Koninkrijk van *Tartarijen* is) *een berg, in de welk mynen van staal, en van Salmander gevonden worden, van welk leste men laken maakt, dat, in 't vuur geworpen zijnde, niet verbrand. Dit laken word van aarde gemaakt, op deze wijze, gelijk een van mijn makkers, een naaukeurig man, met zonderlinge naerstigheit begaaft, en* Turkus *genoemt, aan my verhaalde, die in 't gezeide Lantschap Overste over dit bergwerk heeft geweest. Men vind in deze berg mynen van zekere aarde, die draden geeft, de wol niet ongelijk, de welken, in de zon gedroogt zijnde, in een kopere vyzel gewreven, en daar na gewasschen, en dus van alle d' aardächtigheit, die 'er aan is, gezuivert worden. Deze draden, dus gezuivert, en fijn gemaakt, worden, gelijk andere wol, gesponnen, en tot laken geweven. En als zy deze lakenen willen wit maken, werpen zy de zelfden een gehele uur lang in 't vuur; en dan worden zy ongeschonden, en witter dan de sneeu, uit de vlam gehaalt. Zy maken hen ook op geen andere wijze schoon, als zy enige smetten hebben gekregen; want zy worden niet anders, dan met vuur, gewasschen. Wat de Salmanderslang aangaat, die, gelijk men zegt, in 't vuur leeft, ik heb in d' oostersche gewesten niets daar af konnen verstaan. Men zegt echter dat te* Romen *zeker tafelkleet is, van Salmander geweven, daar in des Heren Zweetdoek gewonden word bewaart, 't welk zeker Koning der Tartaren aan de roomsche Paus heeft gezonden.* Dus verre Markus Paulus Venetus van d' Asbestus, daar hy, gelijk d'eenvoudigen schijnen te geloven, by Salmander niet de Slang meent, de welke, gelijk men zegt, deurgaans in 't vuur leeft: maar ik acht dat dit van d'Asbestus, of Amiantus, volgens de gelijkheit en overëenkoming, gezegt word, om dat de zelfde, niet anders dan de Salmander, zonder enige hindering t'ontfangen, in 't vuur blijft. Ik acht ook dat men 't geen, 't welk men van het Salmanderbeest, en van de Pyrausten, die in 't vuur onverderffelijk zouden zijn, zegt, eerder aan beuzelächtige vertellingen, dan aan ware Historien toeëigenen moet: dewijl, gelijk wy in *'t achtste boek van onze onderaardsche Werrelt* aangewezen hebben, geen dier in een krachtig vuur, zonder zijn ondergang, bestaan kan. Ik zal dieshalven openbaren van waar deze fabel zijn oorsprong heeft genomen. *Waaröm d' Asbestus Salmander genoemt word.*

De Salmander is zeker slach van beest, uit het getal der gener, die men haagdissen noemt: namelijk een zwarte haagdis, met goude plekken getekent; voorts een beest, dat om zijn slijmerige *Wat de Salmander is.*

vocht verſchrikkelijk om t'aanſchouwen, en vol ſlijm is, en dieshalven, gelijk de ſlekken, zeer zwarelijk voortkomen kan. My heugt dat ik dit beeſt meermaals in *Duitslant* heb gezien, 't welk niet, dan als het zeer veel regent, uit zijn vochtige en ſlijmige ſchuilhoeken voortkoomt, en in de Duitſche taal *Mollen* word genoemt. Indien dan iemant dit beeſt, dewijl het zeer kout en vochtig van aart is, en byna geheel als uit ſnot en ſlijm beſtaat, op gloejende kolen legt, zo zal het de zelfden door zijn al te grote vochtigheit en ſlymerigheit terſtont uitbluſſchen; 't welk, gelijk ik beproeft heb, ook in de ſlekken gebeurt. Maar indien men hen in een krachtig vuur werpt, zo zal men bevinden dat zy niet anders, dan andere dingen, die van 't vuur verteert konnen worden, terſtont tot aſch verbranden. Franciskus Korvinus getuigt ook dat hy 't zelfde in een Salmander, uit *Amerika* aan hem overgezonden, beproeft heeft. Wat het geen aangaat, 't welk *Markus Paulus Venetus* van de geweve Salmander, die te *Romen* zou zijn, en daar in Chriſtus Zweetdoek gewonden zou wezen, ik heb tot noch toe niets daar af konnen verſtaan; en indien dit dus was, zo zou men zulks niet van de haagdiſſe ſalmander, maar van d'asbeſtynſche, of pluimälluinſche, die, ten opzicht van zekere gelijkheit, Salmander genoemt word, moeten verſtaan.

In 't Lantſchap *Kiamſi*, aan de noorderlijke oever van de vloet de *Po*, legt de ſtat *Jaocheu*, door de beſproejing der wateren en vloeden, ſchoon, aangenaam, en ten hoogſten vermakelijk. Deze ſtat alleen bezit het geen, dat aan de gehele werrelt tot verwondering verſtrekt, en daar yder naar tracht: en dit zijn die zeer koſtelijke vaten, die *Porcelain* genoemt, en van de Koningen en Vorſten zeer hoog geacht worden. De Schryvers zijn niet eendrachtig, maar verſchillen veel in de beſchryving van der zelfder ſtoffe. Sommigen zeggen dat zy zekere mynäarde is, die, na dat zy hondert jaren onder d'aarde heeft geweeſt, haar volmaaktheit verkrijgt: anderen, onbetamelijke fabelen daar aan knopende, willen dat de zelfde ik weet niet uit welke ſtoffe voortkoomt. Maar de Vaders van onze Sociëteit, door eige ondervinding en zelfsbeſchouwing onderwezen, hebben eindelijk verſtaan wat de ſtoffe daar af is, en op welke wijze de zelfde gewerkt word, en, de verſcheidenheit daar af openbarende, ons van alle dolingen der bevatte valsheit verloſt; en onder anderen de zeer naaukeurige Vader Martinius, die in zijn Sineſche Atlas, in 't Latyn op Fol. 86. en in 't Neêrlantſch op Fol. 106. zeer aartiglijk met deze woorden daar af ſpreekt: *Maar 't geen, 't welk haar meeſt geprezen maakt, is de menigte der Sineſche ſchuttels, die men daar maakt, de welken men (ik weet niet van waar de naam koomt) gemenelijk* Porcelain *noemt, en die in 't gehele Rijk nergens beter gemaakt worden, als in een dorp van de ſtat* Feuleang. *Want hoewel zy d'aarde, daar af men deze vaten kan maken, ergens anders hebben, zo konnen zy echter niet by de genen zijn vergeleken, die in dit dorp gemaakt worden. Ja 't geen, daar over men zich te verwonderen heeft, is dat zy d'aarde, daar af zy 't Porcelain maken, niet uit dit Lantſchap halen, maar uit* Hoeicheu, *de hoofiſtat van 't Lantſchap* Kiangnan, *doen komen, daar zy 't niet konnen maken, ſchoon dat 'er overvloet van zodanige aarde is; 't welk ſommigen aan de tempering en aart van 't water toeſchryven. Uit dit dorp van deze hoofiſtat dan komen alle die ſchuttels en Sineſche vaten, de welken van de boeren en grove menſchen in de pottebakkerijen gemaakt worden, even als die van* Fayence *in* Italien. *Deze vaten zijn verſcheiden van verwen, ſchoon zy alle van zeer fijne, ja ſomtijts deurſchijnende klai zijn. De genen, die met gele verwe beſtreken, en met verſcheide afbeeltſelen van draken beſchildert zijn, worden voor het koninklijk Hof geſchikt. Maar*

Porcelei-ne vaten.

De Vader *Martinus Martinius* van de Porcelei-ne vaten.

voor

voor 't gemeen volk maakt men van rode, gele en blaauwe verwe, en om de zelfde te maken gebruiken de Sinezen *gemenelijk veel Weet, dat daar in grote overvloet gevonden word, inzonderheit in de zuiderlijke Lantschappen, 't welk zy ook gebruiken om de klederen te verwen. 't Zou te lang zijn om te verhalen hoe wonderlijke en voortreffelijke vaten hier gemaakt worden. Men kan geen gedaante, bloem noch af beeltsel bedenken, of men vind de zelfde ook by hen op deze Porcelaine aarde. Hoe groot een overvloet dat'er van deze vaten is, kan men lichtelijk uit de genen bemerken, die wy dagelijks in onz* Europa *zien. Doch ik ben verwondert van waar dit gerucht plaats gegrepen heeft, dat deze stoffe van aijerschalen, of van gestote zeeschulpen bereid word, de welke, naar 't verhaal van enigen, van de grootvaders voor hun naneeven hondert jaren lang opgesloten zou blijven. Maar zeker, deze dingen zijn belachelijk voor de genen, die kennis van zaken hebben, en gantschelijk verdicht. Want zy worden alle van d'aarde, die men uit de geburige stat* Hoeicheu *naar dit dorp voert, naar de wijze der schuttelmakerijen, gemaakt. Deze aarde is niet vet, gelijk krijt, maar gelijk zeer klaar fijn zant, dat zy weken, en, met water besproeit hebbende, in een klomp rollen. Ja zy morsselen en stoten ook het gebroke Porcelain, en maken daar weêr nieuwe vaten af, die echter niet zo glanzig en schoon, als de voorgaanden, worden. Wijders, het geen, dat deze vaten prijsselijk maakt, is dat zy ook, zonder enig ongemak te bekomen, de kokende gerichtèn konnen verdragen: ja 't geen, 't welk meer te verwonderen schijnt, is dat de stukken, met kopere nageltjes, en met een kopere draat te zamen genaait, de vocht inhouden, en niet uit laten lekken. De genen, die kennis van dit ampt hebben, om het Porcelain te lappen, wandelen geduriglijk geheel* Sina *deur, en gebruiken, om zeer kleine gaatjes te maken, een fijn boortje, gemenelijk een dril genoemt, welks punt van Diamant is, gelijk de genen, die op glas schryven, gemenelijk by ons gebruiken, of eerder gelijk de genen, die te* Mylanen *het bergkristal deurboren.* Dus verre de Vader Martinius.

De bergen der *Sinezen* zijn vol van alderhande mynstoffen en metalen; en men vind'er, die zeer vruchtbare mynen van gout en zilver hebben, hoewel door uitgedrukte en scherpe koninklijke plakkaten verboden is de zelfden te bewerken, om dat, gelijk zy zeggen, uit oorzaak van de vergiftige uitwaassemingen der aarde, de gravers, deurgaans voor ontellijke ziekten blootgestelt, eindelijk hun gierigheit met verlies van hun leven betalen: invoegen dat zy, met de goude stramen vernoegt, die uit het slijk der vloeden en bronnen voortkomen, het voor overtollig achten zich, met gevaar van 't leven van zo veel menschen, in de naspeuring en wroeting dezer mynen te begeven. (Overvloet der Mynen in *China*.) (De mynwerken in *China* niet geoeffent.)

Doch de Chimisten, of Stofscheiders, die overäl, en inzonderheit in *China*, van de goutdorst gepijnigt worden, schilderen echter hun kunst, hoewel de zelfde om haar bedroch en valsheit veracht is, met zulk een hoge waan, en ydelheit der woorden af, dat zy ook den grootste en machtigste Overigheden van 't Rijk dietsmaken dat hun kunst waar is, dewijl zy niet alleenlijk goude bergen, maar ook d'onsterffelijkheit in dit leven door hun kunst aan 't slechte volk beloven, hoewel zy echter een zelfde ooggemerk hebben, als de genen van onz *Europa*, dat is treffelijk te liegen, en d'al te lichtgelovigen en gierigaarts door dusdanig bedroch te bedriegen, en te verstrikken. (Sinesche Alchymisten of Stofscheiders.)

In 't Lantschap *Suchuen* is een klein binnewater, *Yotan* genoemt, by de stat *Pukiang* gelegen, zelfs hieröm vermaart, dat *Hoangcius*, d'eerste Hooftleeraar van d'Alchymia, of Stofscheidingkunde, twee duizent en vijf hondert jaren voor Christus koomst, zich hier in de goutzoekery geoeffent heeft. Maar dewijl wy, in *'t elfde boek van onze onderäardsche Werrelt*, aangewezen hebben dat dusdanige (D'eerste Hooftleeraar van d'Alchymie, of Stoffscheidingkunde in *China*.)

nige dingen eerder beuzelingen, dan aaloutheden zijn, en de zelfden zeer bredelijk wederlegt hebben, zo zenden wy de Lezer derwaarts. Deze Heerſchappy is echter rijk van gout, en van d'andere metalen, gelijk wy hier voor gezegt hebben, en gelijk de menigte der badſtoven, en van alderhande zout, gemeen zout, ſalpeter of ſteenzout, aluin, koperroot, zwavel, en d'overvloet der onderaardſche vuren genoechzamelijk te kennen geven: en hier uit ſpruit het dat men overal deurgaans deze verſcheide verwen van zwarte, groene, gele, en rode wateren, daar meê zy geverwt worden, ziet.

Ongemene bron.

In 't Lantſchap *Honan* is ook een bron, daar af het water boven op zeer kout is; maar indien men echter de hant een weinig dieper daar in ſteekt, zo zal men 't zelfde warm, ja heet bevinden: en dewijl de *Sinezen* d'oorzaak daar af niet weten, zo zijn zy ook grotelijks daar over verwondert. Immers my heugt dat ik meer dusdanige bronnen in *Italien* gezien heb, en voornamelijk in d'Albuneiſche poel, niet verre van de ſtat *Tyburtum*, daar in het water boven op altijt kout, en in tegendeel dieper altijt heet is. Men kan hier af lichtelijk reden geven: want dewijl het zelfde boven op altijt van de koude omringende lucht bewaait word, zo moet het nootzakelijk kout blijven, vermits d'inwendige hitte door d'uitwendige kracht der koude verdwijnt, en als krachteloos word gemaakt: en het water heeft als zekere trappen van warmte; in voegen dat het zelfde op de gront zeer heet, in 't midden warm, daar na laau, en eindelijk koud is. Maar bezie hier af het geen, 't welk wy in onze *Hetruſſche* en *Latynſche Reisbeſchryving* bredelijker van deze dingen gehandelt hebben.

d'Albuneiſche poel by Tyburtum.

Ik zal hier noch een ding byvoegen, 't welk, indien de Vaders van onze Sociëteit het niet met hun eige ogen gezien, en ooggetuigen daar af geweeſt hadden, warelijk een wonderſpreuk, of eerder leugentaal zou ſchijnen. In 't Lantſchap *Xanſi* zijn vurige putten, niet anders, als by ons van water, die overal in 't gezeide Lantſchap gezien, en met grote zuinigheit en ſpaarſaamheit van koſten, om de ſpijs te koken, gebruikt worden. Zy gaan hier meê in dezer voegen te werk. De mont van de put word zodanig geſloten, dat'er, behalven de pot of ketel, niets by kan komen, te weten hier toe, op dat de hitte niet deur de grote gaten zou verſtrojen, maar door het ſtoppen van de zelfden groter worden: en dus zijn d'inwoonders gewent hun ſpijs binnen korte tijt, byna zonder enige arbeit, te koken. *Ik heb*, zegt *de Sineſche Atlas*, *ſomtijts gehoort dat dit vuur dik is, en niet zeer helder ſchijnt, of deurſchijnig is. Het is wel heet, maar verbrand echter niet het hout, dat daar ingeworpen word: ja als men 't in de holligheit van groot riet vergadert en beſluit, kan men 't lichtelijk elders dragen, en ter plaats, daar men wil, gebruiken, om te koken. Want als men het gat in 't riet opent, barſt het vuur daar uit, en doet de zachtſte ſtoffen lichtelijk koken, tot dat het door een wonderlijke kunſt der natuur gantſchelijk vervlogen is, indien het met de zaak dus is gelegen: want ik heb zelf het niet gezien, en dieshalven gedraag ik my, zo veel de waarheit daar af aangaat, aan de Sineſche Schryvers, de welken ik in de dingen, die ik nageſpeurt heb, zelden leugenachtig heb bevonden. In dit geheel Lantſchap worden zodanige ſteenkolen uit gedolven, gelijk by de* Nederlanders *te* Luik; *en de* noorderlijke Sinezen *gebruiken de zelfden deurgaans, om vuur te ſtoken, en hun ſtoven heet te maken. Zy ſtampen en vermorſſelen hen eerſt, (want zy delven dikwijls zeer grote en zwarte ſtenen uit) ſtorten dan water daar op, en maken klompen daar af. Zy vatten zeer zwarelijk het vuur, maar als zy 't eens gevat hebben, zo behouden zy hun kracht zeer lang, en branden zeer fel. In de Sineſche ſtoven worden de kaghelövens, gelijk in Duitslant, van gebakke ſteen, en ſomtijts als een bedſteê gemaakt: in voegen dat het ſchijnt dat men*

Wonderlijke kracht der vurige putten.

men in de kamers geen oven, maar een bedſteè ziet, die in de winter ook dienſtig voor hen is om daar op te leggen. Dus verre de Sineſche Atlas.

Wat de vurige putten aangaat, ik zeg dat zy niets anders zijn, dan buizen, of ſchoupijpen, uit de diepſte ingewanden der aarde, dat is uit de vuurkelders; want dus hebben wy in onze *onderäardſche Werrelt* de plaatſen genoemt, daar in het onderäardſch vuur bewaart word, daar af de mont en opening, op de vlakte van 't aardrijk uitſteekende, de voorverhaalde uitwerking in de koking der ſpijzen nootzakelijk moet betonen, uit oorzaak van de zeer grote hitte der dampen en uitwaaſſemingen, die geduriglijk daar uit uitwaaſſemen. Dat niemant denk dat in *China* alleen dusdanige wonderen en vreemdigheden der natuur gezien worden, dewijl in veel plaatſen van *Italien* en *Sicilien* de zelfden deurgaans voorkomen: en voornamelijk heugt my dat ik zodanigen in Vulkanus Puteolaanſche markt, of in de Flagreiſche velden, die zy ook de verzwavelden noemen, waargenomen en aangemerkt heb: want dusdanige buizen blazen zodanige hete wint uit, dat, zo iemant een pot vol vleeſch op des zelfs mont zette, hy zonder twijffel bevinden zou dat het vleeſch in de tijt van een vierendeel uurs zeer wel gekookt zou zijn. Daar is dieshalven geen ander onderſcheit tuſſchen onze, en de Sineſche vuurputten, dan dat wy dit geſchenk der natuur niet ten dienſt van de keuken gebruiken, en dat de *Sinezen*, deze gelegentheit waarneemende,

mende, zich met groot voordeel daar af dienen, om de kosten van 't branthout te besparen. Het zelfde gebeurt dan ook in 't vuur, 't welk wy in onze *Hetrussche Reis* van de wintberg der Cesien gezegt hebben, welks zeer koude wint de burgers, yder in 't bezonder met pijpen, niet anders dan het water met buizen, in hun huizen leiden, om by zomer zo wel de vruchten, als de drank te verkoelen. Op gelijke wijze zijn de *Sinezen* ook gewent deze vurige onderäardsche hitte, als deur verdeelde pijpen van beken, af te leiden, om hun spijzen te koken; en dieshalven is de zaak niet zo wonderlijk, als zy wel ongewoon aan ons schijnt. Bezie de voorgaande Afbeelding, daar in A d'onderäardsche vuurkelder is, A B, A C, en A D vuurbuizen, E, F, G monden en openingen, daar de potten opgezet worden.

ATHANASIUS KIRCHERUS

VERHEERLYKT CHINA.

VYFDE DEEL.

VAN DE BOUKUNST, En van d'andere hantwerken der *Sinezen.*

Voorreeden.

HOewel de Sinezen *niet die kennis der bespiegelige Wetenschappen bezitten, dat zy met d'* Europers *vergeleken konnen worden, zo zijn zy echter zeer bequaam om de zelfden te bevatten, gelijk uit dat deel van de schriften der Konimbricensers, 't welk van de Wijsbegeerte handelt, en in de Sinesche taal vertaalt is, klarelijk blijkt; daar af zy de scherpsinnigheden zo lichtelijk begrijpen en verstaan, dat zy niet voor d'onzen wijken. Wat de Wiskunde aangaat, hoewel zy, behalven de Sterrekunde en Rekenkunde, naauwelijks iets van d' andere dingen wisten, zo hebben zy echter, door de Vaders van onze Societeit, en door de gedrukte boeken geduriglijk geoeffent en onderwesen, zo veel gevordert, dat zy aan alle tot een verwondering zijn geweest, ja noch iets boven ons hebben willen weten. Zy kenden te voren niets (ja zelfs ook niet met de naam alleen) van de Meetkunde, Zichtkunde, Zangkunde, Weegkunde, en Uurwerkkunde, niets van d'oorsaken der naturelijke dingen, en eigenschappen der verborge zaken. Maar zy zijn door d'uitgeeving van onze boeken zo verlicht geworden, dat zy zelven allengs aangevangen hebben iets van de verborge Wijsbegeerte in 't licht te geven. Maar gelijk zy achten dat 'er niets dienstiger tot de gelukzaligheit van 't menschelijk leven is, als de Zedekunde en de Bestierkunde, zo besteden zy alle ook hun naerstigheit aan deze leste, dewelke alleen zy*

Oeffening der wetenschappen by de Sinezen.

met zo grote yver en bezigheit handelen, dat zy oordelen dat hoe iemant groter kennis daar af verkregen heeft, hoe hy ook bequamer is om groter waerdigheden van 't Rijk te bedienen: en zy begrijpen daar onder de Zedekunde, en Huishoukunde, voor zo veel de zelfde bequaam is om iemant in 't bezonder, als ook om de huisselijke zeden, te vormen, of d'eenhoofdige Heerschkunde, tot de gemene bestiering dienstig. Men kan naauwelijks uitspreeken hoe zeer zy zich in deze leste bestiering oeffenen, en met hoe grote en wonderlijke ordening zy hun wetten schikken, om deze zo grote heerschappy van alle weêrspaltigheit en ongehoorzaamheit te beschutten, en met hoe groote naerstigheit zy in de bediening van de gemene Staat bezich zijn. Dit is ook d'oorzaak van dat het Koninkrijk overäl zeer wel bewoont en gehanthaaft word. En dewijl de Lantbou, van de welke de welstant der volken afhangt, met recht d'eerste plaats bezit, zo oeffenen zy zich daar in zodanig, dat'er naauwelijks eenige plaats is, die niet met de grootste naerstigheit gebout word. Ten tweeden is'er een zeer grote koophandeling, 't welk oorzaak is dat d'inwoonders van 't geheel Rijk, zo te lant, als langs de vloeden, daar meê het geheel Rijk besproeit word, door een ontellijke menigte van schepen met malkander handelen. En op dat dit zeer bequamelijk zou geschieden, zo vind men overäl, en in alle plaatsen veel bruggen, die op een wonderlijke wijze gebout zijn. Indien 'er ergens steile omkeeren van bergen voorkomen, zo heeft men met ongelooffelijke arbeit en kosten gemene wegen, met stenen gevloert, gemaakt, ten dienst en gemak der gener, die herwaarts en derwaarts reizen. En op dat de reizigers niet door de beletselen der vloeden, en door d'andere verhinderingen opgehouden en verlet zouden worden, zo hebben zy, met een wonderlijke kunst, overal vaarten gemaakt, van de welken wy by ordening van yder in 't bezonder iets zullen spreken.

De Heerschkunde meest van de Sinezen geoeffent.

Eerste Hooftdeel.

Van de Bruggen, en van d'andere wonderlijke gebouwen der Sinezen.

GElijk'er, om behorelijkè handel met malkander te hebben, niets dienstiger is, dan bruggen, zo is ook het geheel Rijk met zo veel wonderlijke gebouwen van bruggen verçiert, dat zy in deze zaak voor geen volk, dat'in de werrelt is, schijnen te wijken, en dat het getal daar af overäl zo groot is, dat in enigen van de grootste steden, als *Nanquin* en *Hancheu*, en anderen, tot tien duizent getelt worden, en dat het geen, 't welk *Markus Paulus Venetus* van de bruggen der stat *Quinsai* verhaalt, gantschelijk met de beschryvingen der onzen overëenkoomt. Maar bezie van deze stat het geen, dat wy hier voor bredelijker verhandelt hebben.

I. Het gebou van d'eerste brug, *Loyang* genoemt, in 't Lantschap *Fokien* gelegen, overtreft alle verwondering. De zelfde wierd van zeker Statsvoocht, *Çayang* geheten, gebout. Haar langte strekt

ſtrekt zich tot over de drie hondert en zeſtig roeden uit; en zy is anderhalve roede wijt. Eer deze brug gemaakt was, moeſt men met ſchuiten over dit water varen, 't welk om 't gewelt van zijn golven door de ſchipbreuken, die men daar dikwijls leed, zeer bekent was; en dieshalven wierd hier een brug gebout, daar aan, gelijk men ſchrijft, veertig hondert duizent kronen te koſt gelegt wierden: van 't welk de *Sineſche Atlas*, op Fol. 151. in dezer voegen ſchrijft: *De brug* Loyang *legt aan de noortweſtzijde van de ſtat, en is over de vloet, ook* Loyang *geheten, gebout. Men noemt haar ook de brug* Vangan. *Zeker Statsvoocht,* Çayang *genoemt, heeft de zelfde gebout. Zy ſtrekt zich in de langte tot over de drie hondert en zeſtig roeden uit, en is anderhalve roede breet. Eer deze brug gemaakt was, trok men met ſchuiten over 't water, van de welken zeer veel, uit oorzaak van 't gewelt der golven, met een grote menigte der gener, die 'er in waren, wechzonken.* Çayang, *voor de welſtant en behoudenis der menſchen, en inzonderheit der zijner bezorgt, begeerde daar een brug te bouwen. Maar dewijl hy overwoog dat de krachten der menſchen geenſins tot dit werk genoechſaam waren, en zag dat men, uit oorzaak van de grote diepte des waters, de grontveſt geenſins zou konnen leggen, zo bad hy de geeſt van de Zee aan, en verzocht dat hy de vloet zou weêrhouden, en (indien men 't geloven mag) verkreeg zijn bede. Na dat alle de zeen ſtille waren, en de vloejing eenëntwintig dagen opgehouden had, wierd de grontveſt gelegt, en veertig hondert duizent kronen aan dit werk beſteed.* Daar ziet gy 't geen, dat hy 'er af zegt. Maar laat ons, de fabelen verlatende, tot de brug komen, die warelijk in alles verwonderenswaerdig is. Ik heb haar, zegt *de Sineſche Atlas*, tot tweemaal met verbaaſtheit bezichtigt, en alles zorgvuldiglijk aangemerkt. Zy is geheel van een zelfde gehouwe en zwartächtige ſteen. Zy heeft geen bogen, of gewelffelen, maar meer dan drie hondert pijlers, van zeer grote ſtenen gemaakt, die alle de geſtalte van een groot ſchip vertonen, en van weêrzijden ſpits uitlopen, op dat zy het gewelt, en de ſtoot van 't water te minder zouden lijden. Boven aan deze ſtenen, die op de pijlers leggen, om de zelfden te zamen te binden, ziet men vijf ſtenen, neffens malkander leggen, die alle even groot zijn, en de breette van de brug beſlaan. Yder ſteen is achtien van mijn gemene ſchreden lang, die ik, deze brug zachtelijk bewandelende, tot mijn maat gebruikte, en in 't geheel twee ſchreden breet, en ook even zo hoog, of diep: in voegen dat 'er veertien hondert van deze grote ſtene balken (om zo te ſpreken) zijn, die in alles malkander gelijken. Zeker, een zeer wonderlijk werk, niet alleenlijk hierom, dat deze grote en grove ſtukken op pijlers leggen, maar voornamelijk om dat men zo veel en zo grote ſtukken, die even groot zijn, ergens heeft konnen vinden, en uithouwen. En op dat de genen, die daar overgaan, geen gevaar van af te vallen zouden lopen, zo heeft men van de zelfde ſteen aan weêrzijden leuningen met leeuwen, die op hun grontveſt ſtaan, gemaakt, en meer diergelijke verçieringen daar by gevoegt. Doch men heeft aan te merken, dat ik hier ſlechs een gedeelte van deze brug beſchrijf, namelijk dat, 't welk tuſſchen het vlek *Logan*, en de burgt, op de brug zelf gebout, is: want als men dit gedeelte overgegaan is, zo volgt 'er een ander deel, dat niet veel kleinder is, dan 't voorgaande, en voorts in alles met het voorgaande gelijk. Wat de koſten aangaat, d' *Europers* zouden de zelfden miſſchien klein achten, ten opzicht van zo groot een werk. Maar dit ſtaat hier aan te merken, dat het grootſte deel der arbeiders by de *Sinezen* om niet moeten dienen, als 'er iets voort 't gemeen gebout word. Wat de genen betreft, die betaalt worden, het loon daar af is zo weinig, dat de daghuur van een uit *Europa* voor tien van de *Sinezen* genoech zou zijn.

Margin notes: De brug *Loyang*. — Zy legt op drie-hondert en zestig pylaars.

Markus Paulus Venetus maakt ook gewach van deze brug, als hy de ſtat *Xarte* beſchrijft.

De brug *Tienſem* van een ſteen.

II. In 't Lantſchap *Queicheu* ziet men ook de brug *Tienſem*, dus genoemt, om dat hy van de hemel gemaakt ſchijnt. Zeker, een voortreffelijk werk van de Natuur, vermits het zelfde uit een ſteen, over de vloet *Tanki* leggende, beſtaat. Deze ſteen is twee roeden breet, en twintig lang. Ik zou achten dat deze plaats eertijts met een berg geſloten heeft geweeſt, maar dat zy, allengs door 't gewelt, en de drift der ſtromen deurgeboort en uitgeholt, deze brug gelaten heeft, gelijk men ook met grote verwondering in veel plaatſen van 't Alpiſche gebergte by *de Switſers* ziet.

Wonderlijke brug.

III. In 't Lantſchap *Xenſi* ziet men een brug, van de Veltöverſte *Chang Leang* met zeer grote arbeit gebout, om de ſtrengheit, ſteilten, en yſſelijke kuilen der bergen te verwinnen; en men verhaalt dat een geheel heir, in veel hondert duizent mannen beſtaande, daar aan gearbeit heeft. De bergen wierden deurgehouwen, de welken aan weêrzijden ſtaan als muren, die in 't loot opgehaalt zijn, zo hoog, dat zy tot aan de hemel ſchijnen te ſtrekken. De wegen zelve hebben geen ander licht, als 't geen, dat'er van boven invalt. Hy deê op ſommige plaatſen bruggen maken, met balken en planken van d'een tot aan d'andere berg te leggen, en gaten tuſſchen de kloven der bergen en klippen te houwen, daar de balken ingevoegt wierden om ſteun te hebben; voornamelijk ter plaats, daar de ſtromen, uit de bergen vallende, als een weg banen, welkers paden hy dikwijls volgde; en op zodanige plaatſen, daar de dalen te wijt zijn, deê hy pylers maken. Byna het darde deel van de weg beſtaat uit zodanige bruggen, die op ſommige plaatſen zo hoog zijn, dat men nauwelijks zonder ſchrik de bodem van de diepte, die daar onder is, kan zien. De weg is zo breet, dat'er vier ruiters zijde aan zijde konnen rijden. En op dat de reizigers niet in gevaar zouden zijn om van deze bruggen in d'afgronden te vallen, zo heeft men aan weêrzijden houte, of yzere leuningen gezet. Deze brug word *Cientao*, dat is *de brug der leuningen*, genoemt, en is om de kortheit van de weg gemaakt: want te voren moeſt men, om uit de ſtat *Hanchung* naar de hoofſtſtat *Siganfû* te trekken, een weg van twintigduizent ſtadien reizen, en nu is de reis tuſſchen deze twee ſteden niet wijder dan tachtig ſtadien lang.

Vliegende brug van d'een tot aan d'ander berg, van een boog, zes hondert voete wijt, en zevenhondert en vijftig hoog.

IV. In dit zelfde Lantſchap *Xenſi* ziet men noch een andere brug, by *Chogan*, aan d'oever van *Fi*, niet min wonderlijk dan de voorgaanden. Want zy is van d'een tot aan d'ander berg gebout, namelijk met een enige boog, die veertig Sineſche roeden, dat is vier hondert ellebogen, of zes hondert voeten wijt is; en men zegt dat de rechtöpgaande hoogte uit de gele Vloet, die onder deze brug deurvloeit, vijftig roeden begrijpt: 'twelk oorzaak is van dat de *Sinezen* haar de vliegende brug noemen. Maar door welke middel deze brug met een enige boog is gebout, en waar door onderſteunt, ik laat dit aan onze Brugbouwers. Wy vertonen hier de geſtalte daar af, daar uit men lichtelijk zal zien hoe zy gebout is. Ik heb in Frankrijk, by de ſtat *Nismes*, een gelijke brug van d'een tot aan d'ander berg gezien, die drie verdiepingen heeft: d'eerſte beſtaat uit vier bogen, daar de wagens langs rijden; d'ander, uit twaalf bogen beſtaande, is voor d'overtocht der ruiters. En de darde, op zesëndartig bogen ſteunende, dient tot een waterleiding. Zy is van d'oude *Romainen* gebout, en word gemenelijk *le Pont du Gardon* genoemt, en ſtrekt zich over de vloet, van de welk zy de naam voert.

In 't Lantſchap *Junnan* ziet men een brug over een diep dal, daar een ſnelle en geweldige waterſtroom langs loopt.

Men

Pons volans in Provincia Xensi unico arcu
à Monte ad Montem long: 400 cub: altitud: 50.

Men zegt dat *Mingus*, Kaizer van de ſtam *Hama*, de zelfde in 't vijfënzeſtigſte jaar na Chriſtus geboorte gebout heeft, niet van gebakke ſteen, of van gewaſſe ſtenen, op malkander gehoopt, maar van zeer dikke yzere ketenen, met haken aan ringen tuſſchen de beide bergen zodanig geſpannen, dat hy daar op planken gelegt, en in dezer voegen een brug daar af gemaakt heeft. Daar zijn twintig ketenen, van de welken yder twintig roeden, dat is drie hondert palmen, lang is; en als 'er veel gezamentlijk overgaan, zo ſchud en waggelt de zelfde herwaarts en derwaarts, niet zonder ſchroom der gener, die 'er op zijn, en vrezen dat de zelfde nedervallen zal, en dikwijls duizelig van hooft worden. Ik kan my dieshalven niet genoech over de behendigheit en ſchranderheit der Sineſche Boukundigen verwonderen, om dat zy, tot gemak der reizigers, zo veel, en zo zware werken hebben darren aanvangen.

Voorts, als men van de bruggen der ſteile en afgebroke bergen naar de vlakke plaatſen afgaat, zo koomt men op gemene wegen, die met recht in yder verwondering ontſteeken, en zo overäl met ſtenen beſtraat zijn, dat men byna geloven zou dat men deur een ſtat ging; en ter plaats, daar de ruwigheit en ſteilte der bergen deurgang ſcheen geweigert te hebben, heeft echter aan hen geen vernuft en middel ontbroken, om een gemakkelijke deurtocht daar deur te maken, dewijl zy, hier en daar de rotſen en klippen afbreekende, en de toppen der bergen tot de gront effenende, en de diepe dalen vullende, door een ongelooffelijke menigte van menſchen, die daar aan arbeidden, een weg, om zeer kort deur 't geheel Rijk te reizen, gebaant hebben. Aan deze gemene wegen, op zekere wijtte van malkander, namelijk aan yder bezonder merkſteen, of mijlpaal, die tien Sineſche ſtadien begrijpt, vind men lopers, door welker beleit en middel de plakkaten van de Koning, gelijk ook van de koninklijke Stedehouders, in zeer korte tijt, en geheel gezwindelijk overäl, daar zy wezen moeten, gebracht worden; en aan yder achtſte merkſteen, of mijlpaal van een dagreis vind men een gemeen huis gebout, dat zy *Cun quon*, en *Yeli* noemen, daar de Statsvoochden en Overigheden hun herberg nemen, en op des Konings koſten ontfangen worden, na dat zy een geſchrift voor af hebben gezonden, daar door zy bericht van hun koomſt en waerdigheit geven, en de dag, op de welk zy in enige plaats zullen komen, bekent maken. D'oevers der vloeden zijn ook niet anders, dan de koninklijke wegen, verçiert, en zonder enige verhindering van bomen, of van enige andere dingen, die ten minſten vijf ellebogen verre van 't water af ſtaan, op dat de genen, die de ſchepen met de lijn voorttrekken, daar door niet verlet zouden worden: ja de ſtranden of wallen zijn in veel plaatſen met vierkante ſteen uit de gront opgehaalt, en ter plaatſen, daar de noot zulks vereïſchte, ſtene bruggen met veel bogen gemaakt: in voegen dat zy, door de pracht en heerlijkheit van deze werken, zo zy d'oude *Romainen* niet overtreffen, ten minſten hen gelijk ſchijnen te zijn; zo groot is d'yver en naerſtigheit van hen alle, om 't gemene nut en voordeel te bevorderen.

Zware werken.

Mijlpaal.

Ik zal hier niets van de voortreffelijkheit en glans der ſchepen, en van hun byna ontellijke menigte zeggen, die overäl in alle vloeden van 't geheel Rijk gevonden worden, daar af 't getal zo groot is, dat, volgens de getuigenis der Vaderen van onze Societeit, iemant met reden zou konnen twijffelen, of 'er, inzonderheit in de Koninkrijken, aan de Zee gelegen, meer menſchen in de ſchepen, of in de ſteden wonen. Maar bezie hier af *Trigaucius*, *Samedus*, *de Sineſche Atlas*, *Marinus* en anderen.

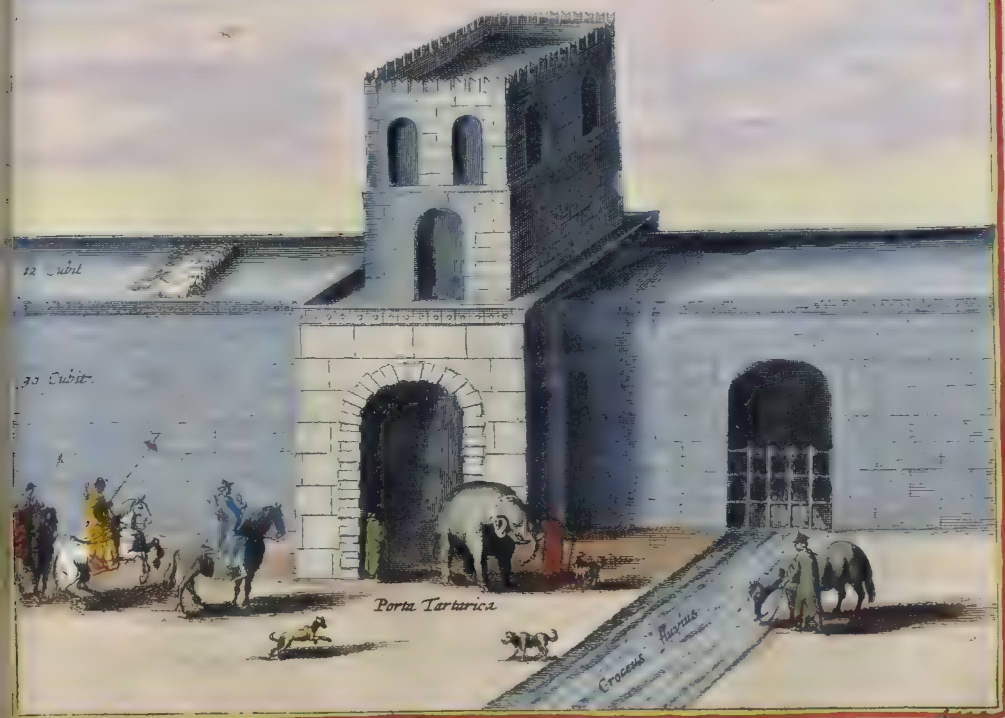
Ontellijke menigte der ſchepen.

Bouwing der huizen.

Wat de bouwing der huizen aangaat, de genen van de bezondere lieden binnen de wallen zijn niet zeer kostelijk; en zy dragen gemenelijk meer zorge voor 't gemak, dan voor de glans, en verçiering. Zy zijn ten meeſtendeel niet meer dan een verdieping hoog, en zy begeren hen niet hoger, uit oorzaak van 't ongemak, en om d'arbeit en moejelijkheit van 't klimmen niet onderworpen te zijn: in voegen dat het geen, 't welk in de hoogte aan hen ontbreekt, door de langte weêr goet gemaakt word. 't Is dieshalven geen wonder dat men in *China* zo grote ſteden vind: want zo de vierkanten, of verdiepingen, die in de huizen van de ſtat Romen of Parys boven malkander zijn, zich in de langte uitſtrekte; zeker, ik geloof dat men in de gehele werrelt geen groter ſtat zou vinden. De zes vierkanten of verdiepingen van 't Roomſch Kollegium boven malkander, in de langte uitgeſtrekt, zouden alleen vijfhondert en vijftig meetkunſtige ſchreden in de langte uitmaken, dat is een halve Italiaanſche mijl, en noch vijftig ſchreden meer: ik zwijg ondertuſſchen van de tuinen, kerken, ſcholen en voorhoven, die, in de vlakte uitgeſtrekt, tot een grote ſtat zouden ſtrekken. Wijders, de ſteden der *Sinezen* zijn geenſins in glans met die van *Europa* gelijk, dewijl zy geen veinſters in de huizen naar de zijde der ſtraten hebben; maar de zelfden alle naar binnen maken, niet anders dan by ons de kloosters der nonnen en bagijnen. De huizen der rijken zijn ruim en heerlijk; en de gebouwen der Overigheden of Mandarynen overtreffen d'anderen, en zouden met recht Palaizen genoemt mogen worden. In yder Hooftſtat zijn vijftien of twintig, of dikwijls meer diergelijke huizen, in d'andere ſteden ten meeſtendeel acht, in de minderen vier, die alle van geſtalte gelijk zijn, behalven dat, naar de waardigheit van de Statsvoocht, d'een groter dan d'ander is, alle op des Konings koſten gebout, op dat d'overſten, of van de Krijgsordening, of van de Raat, daar in zouden wonen. De Kaizer der *Sinezen* verſchaft niet alleenlijk aan hen Palaizen en Schepen, maar ook alderhande huisgewaat, lijftocht en dienaars. De grote Palaizen hebben vier of vijf voorhoven, met zo veel huizen, in 't voorſte der voorhoven. In de voorgeevel van yder zijn drie deuren, de grootſte in 't midden; en aan weêrzijden der deuren ſtaan marmere leeuwen. De huizen zijn in verſcheiden woningen, naar de verſcheide ſtaat der inwoonders, verdeelt. Op dit eerſte voorhof volgt een ander, aan welks einde een zeer groot Hof is, dat op heel grote pijlers ſtaat, en *Tang* genoemt word, daar de Statsvoocht Recht ſpreekt. De Geheimſchryvers, en gemene lopers hebben daar aan weêrzijden hun woningen, die gemakkelijk gebout zijn. Na dit volgt het binnenhof, treffelijker dan 't voorgaande, *Sutang* genoemt, dat is *afgezondert*, of *geheim*: hier in worden de geheimſte vrienden alleen ter ſamenſpraak en groeting toegelaten. Eindelijk volgt de grootſte poort, en 't huis van de gemalinnen en kinderen des Statsvoochts, een zeer gemakkelijke woning, en door haar verçieringen zeer heerlijk. Hier neffens vind men boomgaarden, tuinen, vijvers, en diergelijke dingen, die tot welluſt en vermaak aanlokken. Alle deze, 't zy huizen, of palaizen hebben echter dit ongemak, dat, dewijl zy byna alle van hout zijn gebout, zy ook de verbranding zeer onderworpen zijn: in voegen dat, zo'er by ongeval enige brant ontſtaat, en de zelfde niet tijdiglijk gebluſcht word, dikwijls gehele ſteden in korte tijt tot aſch verbranden: gelijk te *Pekin* gebeurde, welke ſtat, na *Nanking* de grootſte van alle zijnde, van zeker weêrſpaltige en Dwinglant, in 't begin van d'inval der *Tartaren*, met een brant

Waarom de ſteden in *China* zo groot zijn.

brant van vier dagen verdelgt, doch echter van de *Tartaren* in een vierkantige geſtalte weêr tot haar voorgaande ſtaat van heerlijkheit gebracht wierd. De Boukundigen ſtellen voornamelijk hun kunſt in het bouwen van veelzolderige gebouwen, torens en kerken, daar af wy hier voor geſproken, en op die plaats een der veelzolderige gebouwen naar 't leven vertoont hebben. En zeker, zy zijn zodanig, dat zy in de genen, die de zelfden naaukeuriglijk beſchouwen, grote verwondering veröorzaken. Enigen van d' onzen hebben geacht dat de Toren van Babel op de zelfde wijze gebout heeft geweeſt; doch daar af op zijn tijt en plaats, zo 't God belieft. Ik zal dan deze zaak van de Sineſche bouwery met dit vermaartſte gebou der muren ſluiten, 't welk byna het dardedeel van 't Rijk der *Sinezen* omringt. Zeker, met recht een der grootſte werken, die ooit door menſchelijke macht gebout zijn. En dus is 't met deze zaak gelegen.

Sineſche Muur,

Sineſche muur.

Daar af de Sineſche Atlas dus ſpreekt: *'t Gerucht van deze muur is by onze Europers wel vermaart, maar echter, gelijk ik zie, noch duiſter. Deze muur omringt met zijn omkring niet een, maar wel vier gehele Lantſchappen, of eerder Koninkrijken; hoewel my tot noch toe altijt gedacht heeft dat hy niet zo lang is, als men hem heeft geacht. Want ik bevind niet dat hy zich boven de driehondert duitſche mijlen, vijftien in een graat gerekent, uitſtrekt;* Zijn lankheit.

dewijl

dewijl zijn gehele langte, van de Sinesche Zeeboezem af, daar de vloet Yalo *uit het oosterlijk* Tartarijen *invloeit, tot aan de bergen van de stat* Kin, *by d'oever van de gele of Safferaanvloet, niet boven de twintig graden is, schoon het geen, dat hier en daar ontbreekt, door des zelfs bochten en kromten rijkelijk vergoed word. Hy loopt eenpariglijk voort, zonder ergens afgebroken te zijn, behalven aan de noorderlijke delen der stat* Siuen, *in 't Lantschap* Peking, *daar hy afgesneden is door een kleine ruimte van schrikkelijke en ontoegankelijke bergen, die deze vaste muur aan malkander hechten; en ook ter plaats, daar hy aan de* Hoang, *of gele Vloet aan de hals van* Se, *deurgang heeft: maar d'andere mindere Vloeden, uit d'uitheemsche gewesten derwaarts vloejende, gaan onder bogen en gewelfselen, die als stene bruggen zijn, deur. Voorts bestaat hy op zich zelf, en is byna van een gestalte, niet alleenlijk in de vlakten, die in deze gewesten weinig gevonden worden, en ook niet alleenlijk langs de hoge bergen, maar zelfs ter plaats, daar hy deur de bergen heen loopt. Hy heeft op zekere tusschenruimten hoge torens, en ook enige poorten, om ter plaats, daar 't de noot vereischt, deur te gaan; en dicht hier by zijn zeer sterke burgten, bequamelijk geschikt, niet alleenlijk tot bewaring van de muur, maar ook tot de woning der krijgslieden, gelijk in d'Afbeelding te zien is. Want de Kaizer van* China *heeft en onderhoud tot des zelfs bewaring, zo verre als de zelfde zich van't Oosten naar 't Westen strekt, niet minder dan een millioen Krijgslieden, gelijk men zegt, dat is tien hondert duizent mannen. De muur is dartig Sinesche kubiten, of ellebogen hoog; en twaalf, of ten meestendeel vijftien breet. De* Sinezen *noemen de zelfde gemenelijk* Vanli Ching, *dat is* wal van tien duizent stadien; *met welk getal zy niet de ware, maar een overgrote en wonderlijke lankheit aanwijzen. Want dewijl twee hondert en vijftig Sinesche stadien een graat op de Middellijn uitmaken, zo zou des zelfs langte tot gehele veertig graden uitgestrekt worden, de welken meer ruimte beslaan, dan dit geheel uitterste* Asia *zich in lankheit uitstrekt.*

Getal der bezettelingen.

Stichter van deze muur, en wanneer.

Dit werk heeft zijn aanvang genomen onder Xius, *Kaizer van* China, *de Stichter van de kaizerlijke Stam, die alle de Sinesche Kaizers in grootheit van werken, en in heerlijke daden en krijgsroem gelijk geweest is, of overtroffen heeft. Deze, na 't overwinnen van de Stam* Cheva *geheel* China *onder zijn heerschappy gebracht hebbende, en van een klein Koninkje Kaizer geworden, heeft de* Tartaren *zelven door veel en grote neêrlagen nedergevelt, en deze grote muur gemaakt, om voortäan hun invallen in* China *te beletten, en hen met deze gedurige wal buiten te sluiten. Hy begon dit werk in 't tweeëntwintigste jaar van zijn heerschappy; 't welk twee hondert en vijftig jaren voor Christus geboorte was: en hy voleïndigde dit geheel gebou in de tijt van vijf jaren, met een ongelooffelijke menigte van menschen, die daar aan werkten. Want hy deê deur geheel* Sina *uit tien drie mannen verkiezen, die daar aan arbeidden: in voegen dat de zelfde, in verscheide delen van 't Rijk begonnen, in de tijt van vijf jaren, met een ongelooffelijke gezwintheit, volbout wierd, en dit met zo vast en bestandig een werk, namelijk van kaisteenen, en van andere vaste stenen, dat, zo men ergens in de voegen een nagel inslaan kon, de genen, die daar gewerkt hadden, zulks met de doot moesten bekopen. Aan de zeeboezem, in de welk het begin van deze muur enige stadien verre in 't water uitloopt, zijn, gelijk de* Sinezen *schrijven, om de grontvesten in deze diepte te leggen, veel schepen, niet vol van stenen, maar van klompen ruw yzer, gezonken: in voegen dat deze muur, op deze grontvest gebout, zich westwaarts, en naar 't Lantschap* Leatung *vertoont. Daar na neemt hy zijn loop naar* Peking, *en verstrekt voort aan de Lantschappen* Xansi *en* Xensi *tot een wal. Hy gaat echter niet recht deur, maar loopt somtijts krom, naar de verscheide gelegenheit der plaatsen. Zeker, een heerlijk, groot, en verwonderenswaardig werk, 't welk tot aan deze tijt byna zonder breuk of hinder, tegen zo veel rampen der tijden, gebleven is.* Dus verre de *Sinesche Atlas.*

Dewijl dan de langte van de muur twin-

twintig graden groot is, zo zal men lichtelijk konnen bewijzen dat de zelfde zich drie hondert ſtarrekundige, of Duitſche mijlen uitſtrekt, en dieshalven zo groot een ruimte beſlaat, als 'er tuſſchen *Dantſik* in *Pruiſſen*, en *Kalis* in *Frankrijk* is: of indien wy naar de graden van de Middellijn rekenen, zo zal deze muur lichtelijk zo veel ruimte bevatten, als men rekent dat'er tuſſchen *Dantſik* en *Meſſane*, een ſtat in *Sicilien*, is: welke zaak warelijk alle verwondering ſchijnt t'overtreffen, en naar yders oordeel ongelooffelijk te zijn. Dieshalven is 't geen wonder, dat de *Sinezen* van des zelfs bouwing verhalen, namelijk dat'er gehele ſteenbergen tot de bouwing daar af afgehouwen en wechgenomen zijn, en dat men een gehele zandige wildernis tot cement wechgedolven heeft. *Naſirodinus, een Perſiaanſche Starrekundige, by Golius*, maakt ook gewach van deze Muur, en bepaalt des zelfs langte niet naar de maat van mijlen, maar naar de wijtte van drieëntwintig dagen, met deze woorden:

De langte van de muur by zekere plaatſen in *Europa* vergeleken.

Naſirodinus, een Perſiaanſche Starrekundige.

قد حلت مدينه طمغاري
وبلاد طمغاري هي بلاد الخطا
ويرغم المسفرون السور داير
علي بلادهم وضياعهم وساير
عبارهم مسرة ثلثه عشرون
يوما في طول من الغرب الي
الشرق ۞

Dat is,

De ſtat Thangazi *is zeer vermaart geworden: en de Landen van* Thangazi *zijn de zelfden, als die van de* Kathajers. *De genen, die derwaarts gereiſt hebben, achten dat de muur, die hun ſteden en vlekken, en hun andere woningen omringt, zich in de langte van 't weſten naar 't ooſten drieëntwintig dagreizen uitſtrekt.* Dit koomt niet overeen met de maat, die hier voor bygebracht is. Maar dewijl *Naſirodinus* dit alleenlijk uit het verhaal der Kooplieden, die de grote uitſtrekking van deze muur naar 't Ooſten niet konden weten, verſtaan had, zo moet men hem hier in deur de vingeren zien, en hem dit ten goede houden, dewijl de tijt van zeſtig dagen naauwelijks genoech is om drie hondert Duitſche mijlen te bereizen, zo men ſtelt dat een reiziger vijf mijlen op yder dag afdoet. Maar dit zy genoech gezegt van de wonderlijke gebouwen der *Sinezen*.

Nu is'er noch de beſchryving van een vaart overig, die, warelijk een verwonderenswaerdig werk zijnde, van de *Sinezen* met ongelooffelijke grote koſten, naar de kaizerlijke ſtat *Pekin*, om gemakkelijk derwaarts te reizen, gemaakt is. Maar op dat de Lezer de voortreffelijkheit van 't werk nader kennen en beter begrip daar af krijgen zou, zo zal ik de woorden van de *Sineſche Atlas*, met de welken hy de zelfde bredelijk beſchrijft, hier byvoegen.

Van de wonderlijke making des Vaarts Jun.

Veel menſchen zijn verwondert over de naerſtigheit der Hollanders of Nederlanders in vaarten en ſluizen te maken, om door deze middel gemakkelijk van d'een naar d'andere ſtat te reizen. Maar zy zullen van hun verwondering aflaten, als zy de vaart *Jun* in *Sina*, en zijn wonderlijk maakſel gezien hebben, daar af d'Atlas dus ſpreekt: *Het Lantſchap* Xantung *is een der voortreffelijkſte Lantſchappen, welks rijkdommen voornamelijk hun oorſprong uit de vloet* Jun *hebben, daar af de gracht met de handen gemaakt en gedolven is. Zeker, de vermaartſte vaart in geheel* China, *langs de welk de ſchepen en goederen van byna 't geheel Rijk naar de kaizerlijke ſtat* Peking *gevoert worden. Deze grote gracht begint aan de*

Beſchryving van de Sineſche vaart, *Jun* genoemt.

noortzijde van de Stat Socien, *aan d'oever van de Gele Vloet, uit de welk de schepen, die van alle zijden derwaarts komen, in de vaart* Jun *gebracht worden, die van daar tot aan* Cining, *en weêr van deze plaats tot aan de stat* Lincing *reikt, daar hy zijn water in de vloet* Quei *stort. En dewijl in deze vaart het water in veel plaatsen voor de grote schepen te laeg is, zo heb ik meer dan twintig sluizen getelt, van vierkante en gehouwe steen, en zeer vast en sterk gebout. Ik verzwijg noch de haven, die veel schepen kan bergen, en die zy met grote en dikke planken sluiten, en daar meê 't water ophouden. Daar na winden zy, door middel van zeker rad, en met een gereetschap, dat daar toe gemaakt is, deze planken gemakkelijk op, en geven deurgang aan 't water, en aan de schepen, tot dat zy aan de tweede sluis komen, daar zy op een zelfde wijze deur geraken, en dus al voort en voort, tot dat zy alle de sluizen deurgevaren zijn. Maar omtrent ter halve weg, eer men aan* Cining *koomt, laten zy uit de poel,* Kang, *deur een zeer grote sluis, zo veel water, als zy begeren, inlopen, en stoppen echter de poel intijts, op dat hy niet leeglopen, en de gront niet droog laten zou. Want het water in deze poel is hoger, dan in 't byleggende lant; en dieshalven zijn in een kleine streek weegs ten minsten acht sluizen, gemenelijk* Tung pa *genoemt, om dat zy d'al te grote kracht en last van 't water, uit de poel komende, en aanparssende, bedwingen en ophouden: en als de schepen aan de poel of binnezee zelve gekomen zijn, zo hebben zy, op dat men niet gedwongen zou wezen over dit wijd water te varen, aan d'oever van deze poel of binnezee een gracht of vaart gemaakt, de welk aan weêrzijden met dijken wel verzien is, daar de schepen zeer gemakkelijk deurvaren. Zeker, indien de Boumeesters en waterleiders van* Europa *dit aanschouden, en de langte van deze vaart, of de hoogte en dikte der dijken, of de vastigheit der sluizen, van gehouwe steen gemaakt, en de sterkte van 't werk aanzagen, zy zouden stoffe hebben om zich over de naerstigheit der Sinezen, en over hun arbeit, die nauwelijks van enig ander volk zo wakkerlijk volbracht zou konnen worden, te verwonderen. Aan yder sluis zijn mannen, die van de gemene penningen betaalt worden, om de schepen aan te halen, en voort te helpen, tot dat zy deur de sluizen geraakt zijn.* Deze vaart is enige hondert duizent schreden lang, gelijk de genen, die de zelfden gantschelijk en geheel hebben bevaren, aan my verhaalt hebben.

Inwendige pracht en glans der huizen.

Nu is'er noch overig dat ik het binnenste der huizen, en de glans en verçieringen der Palaizen vertoon; daar in zy d'*Europers* verre schijnen t'overtreffen. Want dewijl veel huizen van binnen, en ook het huisgewaat met dit blinkend Sineesch Vernis, 't welk d'*Europers* niet genoech konnen prijzen, bestreken is, zo blinkt ook alles als een spiegel, te weten de wanden, tafels, zittingen en veinsters. En op dat het niet zou schijnen dat alles met zwart Vernis alleen bestreken was, zo konnen zy het zelfde in alderhande verwen zodanig mengen, dat zy alle de hoeken van hun huizen met zeer treffelijke schilderijen vervullen, en voornamelijk met de beelden van gevogelte, naar 't leven vertoont, gelijk ook van draken, die de wapenen van 't Sineesch Rijk zijn, en met d'afbeeltsels van goden en goddinnen; alle welke dingen zy zo kunstiglijk afschilderen, dat zy verwondering in de genen ontsteeken, die in 't inkomen de zelfden eerst aanschouwen, en door de grootste aangenaamheit en glans der schilderijen d'ogen gezamentlijk als verbijsteren en verblinden. Maar nu staat te vertonen hoedanig dit Vernis is, van welke stoffe, en hoe 't bereid word, en of wy het zelfde zouden konnen toemaken.

Sinesche gom, of Vernis, hoedanig de zelfde is, en hoe zy in 't Lant-

Het Lantschap *Chekiang*, uit oorzaak van zijn bergen en heuvels, zeer ruw en ongebout, hoewel het in grootheit der steden, of overvloet van volk, of vruchtbaarheit van gront, niet by d'andere

ſchap Che-kiang bereid word. dere Lantſchappen geleken kan worden, brengt echter twee waren voort, die boven alle andere dingen grote winſt en voordeel geven, en daar meê het geheel Rijk verzien word. D'eerſte is een grote overvloet van papier, 't welk het voortbrengt, en dat voor het beſte van geheel *China* geacht word. D'andere is deze gom die, zy *Cie* noemen, en van de bomen afdruipt, de welke niet veel van de tranen of vocht verſchilt, die de Therebintynboom by ons afgeeft. De *Sinezen* vergaderen en zuiveren de zelfde in de zomer, en geven daar aan zodanig een verwe, als zy begeren. De genen, die goutverwig is, word voor de beſte, en de zwartſte de naaſte daar aan, geoordeelt. Als zy noch niet gedroogt is, geeft zy zekere vergiftige uitwaaſſeming uit, daar af de genen, die de zelfde ongewent zijn, zwellen, en bleek van aangezicht worden. Want indien men de hulpmiddel, die zy alleen weten, niet terſtont daar toe gebruikt, zo vervallen de genen, die van deze uitwaaſſeming geraakt zijn, tot tering, en ſterven dus een langſame doot. Zy hebben echter deze hulpmiddel in 't begin van de ziekte zeer vaerdig, en gereet; en de zelfde is by hen een onfailbaar tegenvergift. De ſtoffelijke dingen, met deze gom, of met dit vernis beſtreken, drogen zeer langſamelijk, 't en zy in vochtige plaatſen; maar als zy droog geworden zijn, zo word zy nooit weêr week, en vloeit nimmer af. En hoe treffelijk, aangenaam en heerlijk een ding dit is, heeft *Europa* alreê uit de koffertjes, die jarelijks uit *China* gebracht worden, verſtaan. En hoewel veel van d'*Europers* tot noch toe gearbeid hebben om diergelijk vernis te bereiden, zo is'er tot aan deze tijt noch niemant gevonden, die de volmaaktheit van de kunſt bereickt heeft. Doch eindelijk is de Vader Euſtachius Jamart, een Geeſtelijke van S. Auguſtinus Ordening, te Romen gekomen, en weet het Vernis zo kunſtiglijk te bereiden,

Tekenen van de beſte gom, of Vernis van China.

Dusdanige gommen zijn vergiftig.

't zy door eige vinding, of dat deze vond door anderen aan hem gemeen gemaakt is, 't welk my onbekent is, dat de dingen, die daar meê verniſt zijn, in glans niet van 't geen, dat van de *Sinezen* gelakt en verniſt is, ſchijnt te verſchillen. En gelijk deze dikwijls met my zeer gemeenzamelijk en vriendelijk van de vonden der nieuwe en verborge dingen gehandelt heeft, zo heeft hy zich ook niet veröntwaerdigt, om, door een onderlinge openbaring en gemeenmaking van verborgentheden, deze verborgentheit van zijn Vernis t'openbaren. Hy zelf gebruikt zekere gom, die, zo zy niet de zelfde is, als de gene van *China*, ten minſten omtrent van gelijke aart is, de welke zy gemenelijk *Gomlak* noemen, en van de bomen in *Indiën* vergadert word, niet, gelijk enigen zich belachelijk inbeelden, van de mieren te zamen gehaalt, en gemaakt, maar van de natuur den boom ingeplant. Hy mengt'er een verwe onder, die zy Drakenbloet noemen, daar uit hy ſedert een verwe trekt, door de droeſſem van brandewijn, die meermaals overgehaalt is; en door deze middel maakt hy dat de dingen zeer blinken, en glad zijn. Maar dewijl'er veel gevonden worden, die naar deze verborgentheit verlangen, zo heb ik dienſtig geacht het geheel beleit van deze zaak oprechtiglijk, en getrouwelijk, ten dienſt en nuttigheit van 't gemeen, te vertonen, op dat de zelfde niet te gelijk met de vinder daar af vergaan zou. 't Is dan met deze zaak dus gelegen.

Nieuwe vinding van 't Sineeſch Vernis in Europa.

De making en bereiding van 't Vernis, om verſcheide dingen glad en glanſig te maken.

1. *Neem Gomlak, die wel gezuivert is,* (van 't welk hier na geſproken zal worden) *doe de zelfde in een glaze vat, dat groot genoech is, op dat het niet breek.*

 2. *Stort*

2. Stort hier op brandewijn, die zeer wel overgehaalt is, tot vier vingeren daar boven.

3. Dat dit dus een of twee dagen teer, met de vocht dagelijks in 't vat met een spaantje te roeren, op dat de gom niet aan 't glas ga zitten.

4. Als dit gedaan is, zo doe het deur een linne doek, en druk het met de vingers in enige glaze vles, die eng van hals is.

5. Zet dit dan om te teren, in een warme plaats, of matelijke stoof van warme asch, omtrent vieréntwintig uren lang.

6. En men zal bevinden dat'er het gezochte vernis, klaar en deurschynig zijnde, bovenop drijft, 't welk men, met het glas schuin te houden, daar af zal krijgen. En dit is het Vernis, dat dienstig is om glad te maken.

Zuivering van de Gomlak.

H. Als men bevind dat de Gomlak met verscheide onreinigheden vermengt is, zo moet men de zelfde zuiveren; 't welk dus geschied.

1. Men moet de gom van haar takjes, daar zy aangewassen is, afscheiden.

2. En, daar van afgescheiden, in een vijzel stampen, niet geheellijk tot fijn meel, maar tot korrelig stof.

3. Doe dit stof in een dik laken, 't welk zy Pezzo *noemen, en voeg daar by een weinig zeep, die wel gezuivert is; en laat daar na dit een gehele nacht lang in een bekken, dat vol van klaar water is, leggen.*

4. Neem in de volgende dag dit zakje daar uit, en schud het zelfde, met de stoffe, die'er in is, zo lang, tot dat'er rootheit, of rode verwe uitkoomt, de welke, met byvoeging van enig alluin, doch zonder zeep, tot verscheide gebruik bewaart moet worden. Maar het geen, dat in 't zakje blijft, is het gezuivert Vernis, dat men daar na zodanig zal gebruiken, als in 't mengsel A *voorgeschreven is.*

Van de middel om stokken en ander huisgewaad te verwen.

Rood Vernis.

B. *Neem traan van 't beste Drakenbloet, en smelt de zelfde in dat Vernis, 't welk volgens het punt* 4. *van de werking* H. *op de gront van 't zakje gebleven is; dat is de stoffe van 't hout, moet met rode verwe ingedronken zijn. Dan moet de traan van Drakenbloet met het gezeid Vernis vermengt, en de stok daar in gesteken worden. Doch wy zullen een weinig hier na meer daar af spreken.*

Zwart Vernis.

Neem tot een zwarte gront zwarte verwe uit verbrande benen, en die zeer fijn gewreven zijn, en kneed de zelfde met het Vernis, op de gront van 't zakje gevonden, gelijk wy effen te voren vermaant hebben. C.

Middel om het zelfde te werk te stellen.

1. Maak een kasje, of stok van glad hout, en zeer effen geschaaft; en indien gy wilt dat de zelfde met verscheide plekken geschildert zal zijn, zo doe dus. Neem ceruis, zo fijn als meel gewreven, en meng het zelfde met het Vernis A.

2. Als gy dit gedaan hebt, zo bestrijk het kasje, of de stok, of alle andere stoffen driemaal met dit mengsel, doch zo, dat deze eerste bestrijking niet met al te dikke vocht, maar die zuiver en dun is, geschied. De tweede bestrijking moet met vocht, die een weinig dikker is, geschieden, en de darde met noch dikker vocht. Zet daar na het geen, dat gestreken is, te drogen: en als 't gedrorgt is, zo zal men 't met puimsteenstof, eerst wel gezift zijnde, zo lang wrijven, tot dat het glad word.

3. De plekken moeten met het zwart Vernis C. *geschildert worden; en indien de zelfden, gedroogt zijnde, zich niet klarelijk genoech vertonen, of door de wrijving afgeschuurt zijn, zo zet het zelfde, van nieus geverwt zijnde, weêr te drogen, en dit altijt vier of vijfmaal met het gezeide Vernis* A. *Daar na moet de gedroogde stok weêr met puimsteen gewreven worden, tot dat de plekken zich klaar en helder vertonen.*

Wijders, de stok, dus beschaaft en gezuivert zijnde, moet met de leste verwe van de Vernis H *ten darde of vierde maal bestreken, en daar na weêr met puimsteenstof glad gewreven,*

ven, en eindelijk het werk met het wrijven van gebrand tin voltrokken worden, 't welk met laken, te voren natgemaakt, geschied.

Om een ſtok met Venturyn verwe te verwen.

Doe dus. 1. *Neem goutdraat, door middel van de pårs zeer dun uitgewonden, 't welk de wevers en borduurwerkers deurgaans gebruiken, en zeer fijn is; namelijk zodanig, dat het, door een zeer fijne deurſnijding, byna tot ſtof gebracht word, doch echter niet tot ſtof dat men niet vatten kan, maar dat lighaam heeft.*

2. *Meng daar na het dik Vernis met rode, of violette verwe.*

3. *Neem het grontſop van Vernis, en ſteek de ſtok daar in, en beſpreng daar na de ſtok, terwijl hy noch vochtig van 't Vernis is, met dit goutſtof, en als hy gedroogt is,*

3. *Neem Vernis, met verwe van Drakenbloet vermengt, en beſtrijk de ſtok daar meê, en als de zelfde gedroogt is, zo beſtrijk hem weder, en, als hy weêr gedroogt is, zo Vernis hem met het Vernis* A; *en voltrek daar na d'overige en leſte polyſting met het ſtof van puimſteen, en gebrand tin.*

Hier ſtaat aan te merken dat het Vernis niet alle verwe kan verdragen; want tot de hemelsblaauwe verwe behoort een ander vernis,'t welk veel voorſchrijven. Dit zy genoech van 't Sineeſch vernis.

Van d'andere vonden, die by de Sinezen *gebruikt worden.*

Wijders, men ziet in *China* veel dingen, die voor onze vindingen in *Europa* gevonden zijn, en voornamelijk tot drie gebracht worden. D'eerſte is de vinding van de Boekdrukkery, van de welke ik nu zal verklaren waar in zy beſtaat.

Waar in de Boekdrukkery der *Sinezen* van d'onze verſchilt.

't Is zeker dat de Drukkunſt in *Europa* die van *China* verre overtreft, om dat de *Sinezen* hun boeken niet anders drukken, dan wy onze platen. Want indien zy een boek zullen drukken, zo moeten zy zo veel houte platen hebben, als 'er bladen in 't boek zijn. Van deze platen beginnen zy d'eerſte eerſt te ſnijden; en daar na drukken zy op deze eerſte plaat, als 'er de letteren ingeſneden zijn, zo veel afdrukſels, als zy behoeven: daar na gaan zy tot de tweede plaat voort, en dus met d'anderen. In dezer voegen vullen zy dikwijls gehele huizen met drukplaten; en dieshalven verſchilt zy zeer veel van onze vinding der Drukkunſt, in de welke niet yder woort, gelijk de *Sineſche* taal vereiſcht, in bezondere platen word geſneden, maar, gelijk aan elk bekent is, de letteren, volgens d'ordening van 't A B C, yder uit zijn plaats, daar zy in leggen geraapt, en tot woorden en zinreedenen by malkander gezet worden; en als in dezer voegen het blad afgedrukt is, zo worden de letters weêr losgemaakt, en yder in zijn eige huisje in de letterkas verſpreid: 't welk minder arbeit, en een algemeen werk van de Drukkunſt is. Dieshalven, gelijk 'er eertijts by de *Sinezen* niets van deze kunſt ooit bekent heeft geweeſt, zo koomt ook de vinding van de Drukkunſt, namelijk op die wijze, als ik verhaalt heb, eerſt aan *Europa* toe. Want gelijk de middel van platen te drukken niet de naam van vond of kunſt verdient, zo is 't ook met de *Sineſche* Drukkunſt; dewijl de natuur zelve leert en aanwijſt dat de voren der beelden, in platen geſneden, als zy vol inkt gedaan zijn, het ingeſnede beelt op 't papier overzetten, als men de drukpars daar toe gebruikt.

Vinding van 't buſſekruit.

De tweede is de vinding van 't buſſekruit, 't welk, gelijk ik niet ontkennen kan, voor ons eerſt in *China* ontdekt heeft geweeſt: dewijl de Vaders van onze Societeit verhalen dat zy in verſcheide Lantſchappen van 't Rijk zeer grote ſtukken geſchuts, en voornamelijk te *Nankin*, van onheugbare tijden af, gegoten hebben gezien: en hoewel zy tot die volmaaktheit, de welke d'*Eu-*

ropers bereikt hebben, en tot die wonderlijke vuurwerken, die men met het buſſekruit uitvoert, niet zijn gekomen; zo is 't echter zeker dat de *Sinezen* in de Gietkunſt zeer voortreffelijk zijn, gelijk blijkt uit de grote gevaarten van gegote werken, zo van beelden, als van geſchut, die overäl in alle ſteden voorkomen. En om van 't overige te zwijgen, te *Pekin* zijn zo grote klokken, dat, ten opzicht van de zelfden, de grootſten van *Europa* dwergen genoemt zouden mogen worden. En op dat niet zou ſchijnen dat ik te hoog opgeef, en te zeer roem, zo heb ik dienſtig geacht de brief, die de Vader Joannes Gruberus, in *China* geweeſt hebbende, onlangs van deze zaak aan my geſchreven heeft, op dat daar uit het geen zou blijken, dat men van 't vernuft der *Sinezen* te gevoelen heeft.

Grote klokken te *Pekin*.

Brief van de Vader *Gruberus* aan deze Schryver.

Hy verzoekt dat ik enige dingen, die daar begeert zijn, aan hem zal zenden, 't welk ik gaerne doe. Volgens de waarneemingen van de Vader Henryk Buſeus, en ook volgens de mijnen, is de [a] *hoogte van* [b] *'t Aspunt t'* Agra *zesentwintig graden, en drieënveertig minuiten, en van dat te* Delli *achtëntwintig graden en negenëndartig minuiten. En de* [c] *Langte van beide, naaukeuriglijk waargenomen, is* 4. 16. 16. *dat is* [d] *d' afſtant van de middaglijn der Stat Romen. Ik heb de hoogte van 't Aspunt te* Suratte *naaukeuriglijk waargenomen eenëntwintig graden en tien minuiten. Hy rekent des zelfs langte uit de taning der maan, die in Wintermaant van 't zeſtienhondertzevenënvijftigſte jaar na Chriſtus geboorte gebeurt is, in welks begin de ſlinke knie van de Reus even de middaglijn deurgegaan is, gelijk ik zelf waargenomen, en deze waarneeming naar* Europa *gezonden heb, die echter, gelijk ik acht, verloren is.*

a *Altitudo.*
b *Polus.*
c *Longitudo.*
d *Diſtantia.*

Ik heb eindelijk in een boek de brief van de Vader Ferdinandus, na mijn vertrek uit Pekin *aan my in* Singanfù *gezonden, zo dikwijls te Romen geëiſcht, gevonden, daar in hy d' overgrote en gedrochtelijke klokken, te* Pekin *zijnde, beſchrijft, de welk ik hier, van woort tot woort uitgeſchreven, aan uw eerwaardigheit overzend.*

Uittrekſel uit de brief van de Vader Ferdinandus Verbieſt, uit de ſtat Pequin, *aan de Vader Gruberus, in* Singanfù, *wonende, gezonden.*

„Vier Lantvoochden van 't Rijk hebben over vier of vijf dagen beſloten de grootſte klok uit *Cum Leû* af te halen, en een ander, die groter en beter is, in des zelfs plaats te brengen. Zy hebben dieshalven terſtont aan de Vader Joannes Adam gezonden, op dat hy de bezorging van deze zaak op zich zou nemen. Zeker, een grote laſt, en met het gewicht der klokken zelfs gelijk, daar uit echter d' eerwaardige Vader zeer grote eer zal verkrijgen, en ten hoogſten in gezach toeneemen, indien de zaak, gelijk ik warelijk verhoop, een gelukkige uitgang neemt. Dit is gewiſſelijk een zeer groot werk, en waerdig dat de zelfde aan *Europa* bekent zy, en dat ik dieshalven ook kortelijk hier byvoegen zal. Eertijts, te weten in 't veertienhondertëndarde jaar na Chriſtus geboorte, wierd *Yum lö* Koning der *Sinezen*, namelijk de geen, die ook d' eerſte 't Hof van *Nankin* naar *Pekin* voerde. Deze, om een eeuwige naam by de nakomelingen na te laten, liet verſcheide klokken na, die van koper gegoten, en uitſteekende groot, en byna alle van een zelfde grootheit waren. Hy deê ook een van yzer gieten, die hier noch in wezen is, gezamentlijk met acht anderen van koper gegoten. De Vader *Athanaſius Kircherus in ſua Muſurgia, Fol.* 522. ſpreekt van de grootſte klokken, die in *Europa* zijn. *Maar de geen van Erfort,* zegt de Vader Athanaſius, *als de Koningin van alle klokken, overtreft deze alle met recht;* van de welk hy een weinig te voren dus ſpreekt: *De klok van Erfort is de grootſte, niet alleenlijk van geheel Duitslant,* „ *maar*

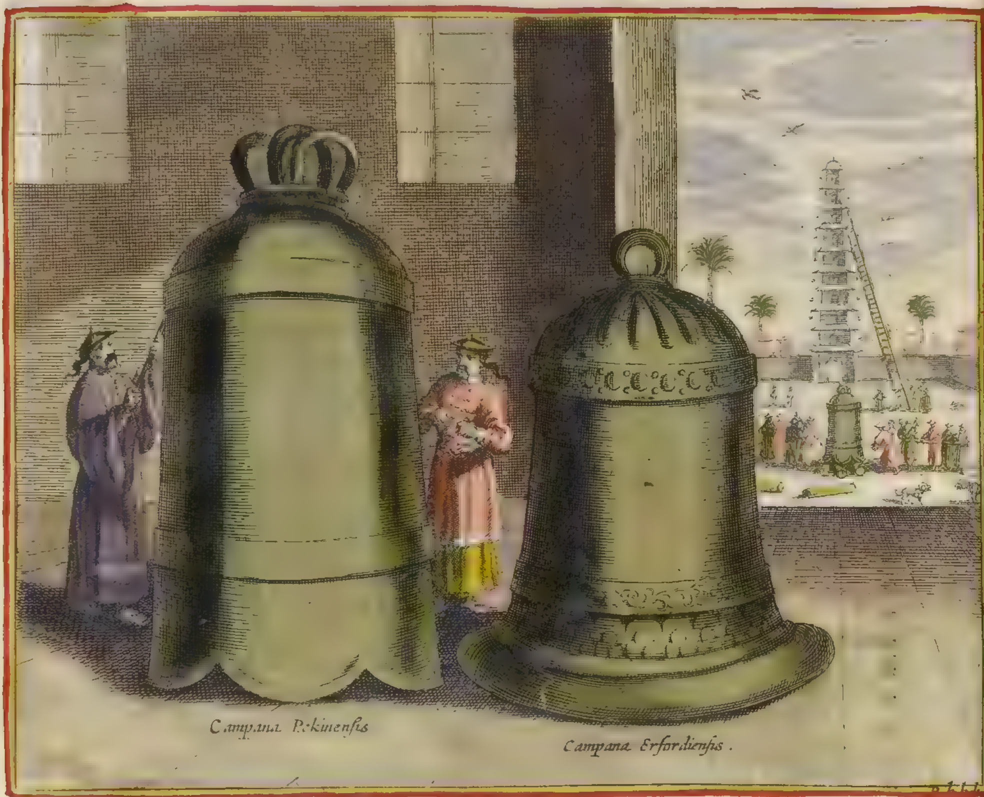
Ongelooffelijke grootheit van een klok te *Pekin*.

„ *mair zelfs van de gehele werrelt.* Maar „ deze voorverhaalde klokken van *Pekin* „ wegen yder hondert en twintig duizent „ ponden, yder pont op zestien oncen, „ naar 't gewicht der Apotekers van *Europa*, gerekent. De Vader Joannes Adam „ wist niet dat zy hier waren, gelijk ook „ niet enige anderen van onze geburen, „ om dat zy in een zeer afgelege hoek van „ de stat staan, meer dan een mijl van onz „ huis af; anderśins zou 't een zeer waar- „ dige zaak voor uw eerwaerdigheden „ geweest hebben, dat gy hen gezien had. „ Ik liep terstont derwaarts, en zag zeven „ in een plaats staan, namelijk zeer naby „ *Chum Leù* zelve, alle zeer heerlijk ge- „ goten, en van een zelfde gestalte, als die „ van onz *Europa*, behalven dat d'onderkant naauwelijks iets uitgebogen is, en " wijder uitstaat; en boven aan, daar " 't hooft is, lopen zy ook niet zo eng en " spits toe, gelijk de genen van onz *Europa*; 't welk ook oorzaak is dat zy die " van *Europa* hier in verre overtreffen. En " dewijl de Vader *Athanasius, in zijn boek* " *op Fol.* 522. de maat des kloks van Erfort, die hy meê gedrochtelijk noemt, " bybrengt, zo zal ik ook hier, ten minsten " in 't ruig, de maat van een daar af by- " stellen, die ik ter zelfde plaats, daar zy " staan, gemeten heb; en in tegenstelling " zal ik de maat des kloks van Erfort, ge- " lijk de Vader *Athanasius* hem beschreven heeft, daar neffens voegen, alles na " kubiten, of ellebogen, en naar 't Sinesche gewicht gerekent. "

Maat en gewicht des kloks van Pekin.	*Maat en gewicht des kloks van Erfort.*
„ 1. De hoogte, in de holligheit gerekent, is twaalf kubiten, of ellebogen.	De hoogte, in de holligheit gerekent, is acht kubiten, of ellebogen, vijf vingers en een half. "
„ 2. De middellijn, onder aan de zoom, of voet tien kubiten, of ellebogen, en acht vingers.	De middellijn zeven kubiten, of ellebogen, en een vinger. "
„ 3. De dikte negen vingers.	De dikte zes vingers en drie vierendeel. "
„ 4. De buitenste omtrek onder aan de voet, gemeten naar de middellijn, alleenlijk driemaal genomen, dat is met nalating van een zevende deel des middellijns, is negenëndartig kubiten, of ellebogen, en zes vingers.	D'ommetrek, naar de maat, van de Vader *Athanasius* bygebracht, is zesentwintig kubiten, of ellebogen, en een vinger. "
„ 5. Het gewicht is hondertëntwintigduizent ponden.	Het gewicht is vijfëntwintig duizent vierhondert ponden. "

„ De middellijn naast aan 't hooft bo- „ ven aan, in de klok van *Pekin*, of daar „ de klok aanhangt, te weten ter plaats, „ daar de zelfde boven begint toe te gaan, „ en te sluiten, is acht kubiten, of ellebo- „ gen, en vijf vingers. D'ommetrek van „ 't hooft, in 't ront omgebogen, is van „ drie kubiten, of ellebogen; en dies- „ halven is de dikte, of middellijn daar af omtrent een kubit of elleboog dik. " De rechtopgaande hoogte van 't uit- " steekend hooft boven de romp van de " klok, is drie kubiten of ellebogen " hoog. Een Sinesche kubit, of elle- " boog word in tien vingeren gedeelt, " van de welken negen met een van " onze meetkunstige voeten overëenko- " men. *Dit zijn d' uittrekselen uit de brief* *van*

van de Vader Ferdinandus; uw Eerw. kan toezien of zy ergens dienſtig toe zijn. Ik voeg d'aftrek van de klok, in 't ruw gedaan, hier by.

Ik zend dit ondertuſſchen aan uw Eerw. om voor de naaſte reis d'afbeeltſels te zenden, en hier meê beveel ik my hartgrondelijk in de heiligſte voorbiddingen en ſmekingen van uw Eerw. Geſchreven te Venecien, op de tiende van Bloeimaant, in 't zeſtienhondert vierënzeſtigſte jaar na Chriſtus geboorte.

ATHANASIUS KIRCHERUS

VERHEERLYKT CHINA.

ZESTE DEEL.

VAN 'tGESCHRIFT DER SINEZEN.

D'Ervarentheit der tijden heeft aan ons bekent gemaakt, dat 'er byna geen volk zo woest, en geen landäart zo onbesuist en onbeschaaft is, die niet zijn eige merkteekenen gebruikt, om hun bevattingen en meeningen onderling aan malkander bekent te maken. Wy spreken hier niet van de letteren en merkteekenen, naar zeker A B C geschikt, en daar door bepaalt, maar van merkteekenen, die zekere dingen betekenen, en een gehele bevatting en mening van enige zaak insluiten. En het blijkt dat drie volken, boven alle anderen, die in de werrelt zijn, de zelfde gebruikt hebben; te weten de Sinezen, Brachmannen *en* Mexikaners. *Doch wy, de merkteekenen der twee leste volken achterlatende, zullen van de genen der* Sinezen *beginnen.*

Eerste Hooftdeel.

Van de Beeltletters der Sinezen.

Eerste vinding der letteren, wanneer.

DE *Sinezen* stellen, volgens de samenschakeling van hun *Jaarboeken* en Tijtreekeningen, d'eerste vinding der letteren omtrent drie hondert jaren na de Zondvloet; welker eerste insteller en Koning de naam van *Fòhì* heeft gevoert, gelijk men in *'t boek van d' Ordening der Koningen na malkander* vind. En d'eerste gestalte der merkletteren heeft men in zeker boek, 't welk verhandelt hoe men de zelfden maken zal, dat, terwijl ik dit schrijf, d'eerwaardige Vader uit JESUS Societeit, Michaël Boym, Polak, zeer ervaren en geleert, zo in de Sinesche Taal, als in alle de dingen, die tot de zeden en gewoonten van 't gezeide Rijk behoren, om de bevordering van zekere zaken uit het gewest der *Sinezen* naar *Romen* gereist, aan my gemeengemaakt en gelevert heeft; van de welk ik zeer veel dingen, die tot de middel van 't geschrift der *Sinezen* te lezen, en te schryven behoren, mondelings verstaan heb; daar af ik alleenlijk het geen zal beschryven, dat tot mijn voorneemen en ooggemerk eigen en dienstig is. D'andere dingen, die 't Rijk der *Sinezen*, en des zelfs bestiering en taal aangaan, zal de nieusgierige Lezer zeer bredelijk beschreven vinden in *de korte*

Verklaring van de zaken der Sinezen, van de voorgedachte Vader zeer wijdluftiglijk en naaukeuriglijk te zamen gebracht.

Ik heb gezegt dat, omtrent drie hondert jaren na de Zondvloet, byna in de zelfde tijt, daar in *Noahs* zonen over de werrelt heerſchten, en de heerſchappy over de grenzen van de gehele werrelt uitbreiden en voortplantten, d'eerſte vinding der letteren door de Kaizer *Fòhi* ontdekt heeft geweeſt, die zonder twijffel de zelfde van *Noahs* Stam ontfangen had. Want *Cham*, gelijk *in 't eerſte Deel van Oedipus* verhaalt is, heeft d'eerſte zijn voortplantingen van volk uit *Egipten* naar *Perſiën*, en van daar naar *Baktrien* overgevoert, die, gelijk wy daar geſtelt hebben, de zelfde, als *Zoroaſter*, Koning der *Baktrianen*, heeft geweeſt: en het *Baktriaanſche* Lantſchap, het leſte van *Perſiën*, aan 't Rijk van de *Mogol*, of van *Indoſtan* palende, is in zodanig een plaats gelegen, dat men lichtelijk van daar de voortplantingen naar *China*, het leſte volk van de bewoonde Aardbodem, heeft konnen overvoeren, gelijk ook d'eerſte beginſelen der letteren, die zy van Vader *Cham*, en van *Merkurius Triſmegiſtus*, Raat van zijn zoon *Neſraim*, en d'eerſte inſteller van de beeltletteren, hoewel onvolmaaktelijk, geleert hadden. En zeker, deze oude merkletteren der *Sinezen*, in alles met de beeltletters gelijk, zijn een gewichtig bewijs, daar door ik bewogen word om dit te geloven. Want vooreerſt hebben d'eerſte *Sinezen* hun merkletteren van alle dingen, die in de werrelt zijn, gemaakt, gelijk uit hun Tijtboeken blijkt, en de geſtalte der merkletteren meer dan genoech aanwijſt: dewijl zy, niet anders dan d'Egiptenaars, hun merkletteren van dieren, vogelen, kruipende beeſten, viſſchen, kruiden, takken van bomen, touwen, draden, ſtippen, kringen, en van andere diergelijke dingen, doch nu dus, en dan op een andere wijze geſchikt, maakten. Maar de *Sinezen*, die na gekomen zijn, door d'ervarentheit verſtandiger geworden, en groter verwarring in zo groot een ophoping van dieren en planten ziende, hebben deze merkletters verſcheidelijk afgebeeld, met zekere trekken van punten en lijnen getekent, en tot een korter leermiddel en onderwijs gebracht, de welke zy noch tot aan deze hedige dag gebruiken. En 't getal dezer merkletteren is zo groot, dat de geen, die onder de menigte der geleerde geſtelt zal worden, ten minſten kennis van tachtig duizent van deze letteren moet hebben; en dit loopt zo verre, dat, hoe iemant meer letteren kent, hoe hy ook voor geleerder word gehouden. Doch tien duizent daar af zijn echter genoech om de taal te leren, en gevoeghelijk met de menſchen te konnen verkeren. Wijders, de *Sinezen* hebben hun letteren niet op de wijze van 't A B C geſchikt, gelijk de gewoonte der andere volken is; maar yder merkletter paſt op yder woort en naam; en dieshalven behoeven zy zo veel merkletteren, als 'er dingen zijn, die zy door de bevatting van de geeſt willen vertonen; in voegen dat, zo iemant het grootſte Woordenboek, dat 'er is, poogde in hun taal over te zetten, hy zo veel verſcheide merkletters en zinteekenen zou moeten hebben, als de woorden daar in verſcheiden zijn. Zy gebruiken ook geen [a] buigingen der namen, of [b] ſamenvoegingen der [c] werkwoorden, dewijl dit alles, gelijk men een weinig hier na zal zien, in de merkletteren en zinteekenen zelven begrepen is. En dieshalven moet de geen, die voorgenomen heeft ſlechs tot een middelmatige kennis by de *Sinezen* te geraken, met een grote geheugenis begaaft, en ſterk van onthoudenis zijn. De genen dan, die met zeer grote kommer en arbeit, en, na dat zy de gehele tijt van hun leven in 't leren der merkletters beſteed hebben, tot de hoogſte geleertheit zijn geraakt, verkrijgen niet t'onrecht d'eerſte trappen van waerdigheden in de bediening van 't Rijk.

Cham d'eerſte overvoerder van de voortplantingen der volken naar d'uiterſte landen van 't Weſten.

D'eerſte merkletters der *Sinezen* van alderhande dingen gemaakt.

Menigte der Sineſche letteren.

De letteren der *Sinezen* drukken yder een bevatting der bezondere dingen uit.

[a] *Declinationes.* [b] *Conjugationes.* [c] *Verba.*

Tweede

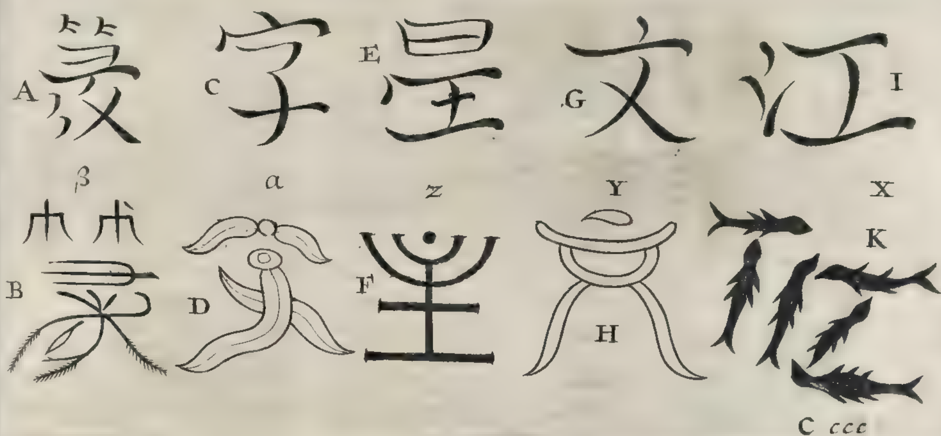
Tweede Hooftdeel.

Ontleeding van de Merkletteren der oude Sinezen.

WY hebben hier voor gezegt dat d'eerste *Sinezen* hun merkletteren uit alle de dingen, die zich voor 't gezicht vertonen, genomen, en alleenlijk naar de verscheide schikking en ordening dezer samengezette dingen de bevattingen van hun geest geopenbaart en bekent gemaakt hebben. Hier uit spruit het dat zy, van de natuur van 't vuur handelen zullende, slangen, adders en draken gebruikten, die, in zodanig, of zodanig een schikking en ordening gestelt, zulks of zulks betekenden. In de dingen van de lucht te beschryven gebruikten zy de verscheide schikking der vogelen; in die van 't water de visschen; in de beschryving van de groeisame natuur bloemen, bladen en takken, in de starren punten of kringen, daar af yder in 't bezonder een bezondere star uitdrukte; en in d'andere onverschillende en gemene dingen, hout, bolletjes, en draden, op zekere wijze geschikt. Maar om dit klarelijker te doen blijken, zo heb ik dienstig geacht d'eerste merkletters der oude *Sinezen* hier by te voegen, op dat de nieusgierige Lezer klarelijker het onderscheit der ouden en nieuwen, en hoe veel zy van de beeltletteren der Egiptenaars verschillen, zou bemerken. Want de nieuwe *Sinezen* schijnen niet meer dergelijke beeltletteren te gebruiken, maar zekere trekken van lijnen, de welken de gestalte der letteren, van d'Ouden gebruikt, byna vertonen, gelijk in de volgende afbeeldingen blijkt, in de welken de letter A de zelfde trekken volgt,

Gebruik der Sinesche letteren.

als d'afgebeelde letter B der Ouden. Het zelfde zal ook in de letter C van de nieuwe *Sinezen* blijken, als men de zelfde met de letter D der Ouden vergelijkt: desgelijks ook E met F, en G met H, en I met K, de welken beide een vloet betekenen, volgens zekere schikking der visschen; de welken de nieuwe *Sinezen* met de letter I, van gelijke trekken der letteren gemaakt, volgen.

Gelijk dan d'eerste *Sinezen* dusdanige beeltletters, naar verscheide dieren gemaakt, gebruikten, en hen verscheidelijk schikten, om hun bevattingen bekent te maken, zo maakten ook de nakomende *Sinezen* een zelfde schikking, niet van dieren, maar van zekere trekken, en stellingen van lijnen en punten, gelijk gezegt is; en deze gewoonte heeft plaats tot aan deze tegenwoordige dag, gelijk te zien is in d'afbeeldingen AB, CD, EF, GH, IK, op de voorgaande zijde gestelt, daar de nieuwe *Sinezen*, in plaats van takken, bladen en visschen, in zekere ordening geschikt, zekere lijnen en trekken gebruiken, die echter enige gelijkheit hebben, en enigsins gelijkwijdig gaan. Maar laat ons tot onz voorneemen wederkeren.

Darde Hooftdeel.

Verklaring van d'oudste merkletteren der Chinezen.

D'eerste gestalte der letteren.

D'Eerste *Sinezen*, gelijk ik gezegt heb, d'*Egiptenaars*, van de welken zy herkoomstig waren, volgende, maakten hun geschrift niet uit de samenzetting der letteren, maar uit beelden, van verscheide naturelijke dingen te zamengevoegt, met de welken zo veel verscheide tekenen overëenquamen, als zy bevattingen van dingen hadden.

D ddd

D'eerste Kaizer der *Sinezen* Fòhi.

D'eerste Kaizer der *Sinezen*, *Fòhi* genoemt, vond zeker slach van merkbeelden, van slangen en draaken gemaakt, die hy, gelijk de *Sinesche Jaarboeken* verhalen, gebruikte, daar af het boek, 't welk hy van de *Wiskundige en Starrekundige dingen* geschreven heeft, het *boek der Draken* word genoemt. Wy voegen 'er hier de gestalte der merkletteren by, die met de letteren A B C D E aangewezen worden, de welken met de nieuwe merkletteren der *Sinezen*, met het getal van 3 getekent, dus verklaart worden: *Fòhì xì lùm xù*, dat is *Fòhì boek der Draken*. Men ziet hier slangen, op een wonderlijke wijze deur malkander gestrengelt, en tot verscheide gestaltenissen, naar de verscheidenheit der dingen, die zy daar meê aanweezen, gemaakt; hoewel men naauwelijks enigen onder de *Sinezen* vind, aan de welken hun betekenis bekent is, dewijl de kennis daar af door d'ouderdom is verloren.

Boek der Draken.

De tweede gestaltenis der oude letteren word uit de dingen, die de lantbou aangaan, genomen, en te zamengezet, de welk een oud Koning der *Sinezen*, *Xìm Nûm* genoemt, gebruikte, om de dingen, die tot de lantbou behoren, te beschryven, en gelijk de *Sinesche* namen, met het getal van 4 getekent, genoech te kennen geven, gelijk volgt: *Chum xu xìm Nûm ço*, dat is, *de Koning Xìm Nûm heeft de letteren van de lantbou gemaakt*; dat is, hy heeft zodanig en diergelijk geschrift gebruikt. De gestalte der merkletteren word met de letteren

Tweede gestalte der letteren, van de Koning *Xìm Nûm* gebruikt.

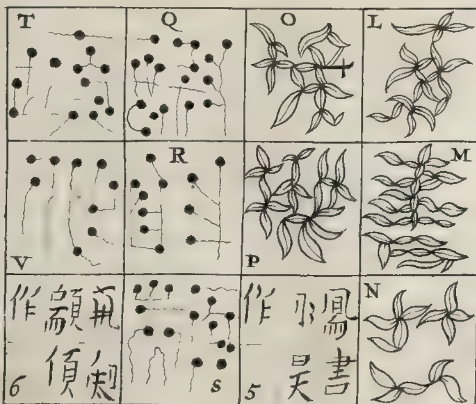
ren F G H I K aangewezen, en moeten in deze ordening gelezen worden, gelijk in d'eerste kolom volgt.

Darde gestalte der letteren.

De darde gestalte der letteren is uit de vleugels van de vogel, die *Fum hoam* genoemt word, de schoonste van alle de genen, die men met d'ogen aanschouwen kan, naar de verscheide stant en gelegenheit der schachten en wieken, gemaakt: en men zegt dat een oud Kaizer *Xau Hoam* genoemt, deze merkletteren gebruikt, en een boek van de vogelen, met deze letteren toegestelt, geschreven heeft. In dezer voegen drukken de Sinesche merkletteren, met het getal van vijf getekent, uit, *Fum xù xan hoam çò*, dat is *Xan hoam heeft het boek Fum hoam gemaakt*, en met deze en diergelijke letteren beschreven. D'oude merkletteren worden met de letteren L M N O P aangewezen, en moeten in deze ordening gelezen worden. Maar de nieuwe Sinesche merkletteren verklaren hen op deze wijze, als gezegt is. Bezie de twee kolommen, de leste, en de leste op een na.

II. Gestalte. IV. Gestalte. III. Gestalte.

E eee

Vierde gestalte der letteren.

De vierde gestalte der oude merkletteren word met de letteren Q R S T V vertoont, uit schulpvisschen en wormtjes gemaakt. In dezer voegen verklaren hen de Sinesche merkletters, met het getal 6 getekent, met even zo veel letteren: *Li teù chuen kim çò*, dat is, *de tekenen der schulpvisschen en wormtjes, die Koning Chuen Kim heeft gemaakt*, en een boek met deze en diergelijke tekenen geschreven. Bezie de beide kolommen, hier boven vertoont.

Vijfde gestalte der merkletteren.

De vijfde gestalte der oude merkletteren word met de letters X Y Z A B, uit de wortelen der kruiden te zamen gezet, aangewezen; en d'Ouden gebruikten hen in brieven en boeken te schryven; en de Sinesche namen, met het getal van 7 getekent, verklaren hen in dezer voegen: *Kim yun hoam ty chuen*, dat is, *letteren, met de welken zy brieven en boeken schreven*.

Zeste gestalte der merkletteren.

De zeste gestalte der merkletteren, met de letteren C D E F G getekent, bestaat uit d'afgekorte voetstappen der vogelen, die eertijts van de Koning *Choam ham* gebruikt zijn. In dezer voegen verklaren de Sinesche merkletters met het getal van 8 gemerkt, *Choam*

ham

ham miao cye chi, dat is, *Choam ham heeft uit d'afgekorte voetſtappen der vogelen boeken beſchreven.* D'afbeelding hier af word hier vertoont.

VII. Geſtalte.

VI. Geſtalte. V. Geſtalte.

Ffff

Zevende geſtalte der merk-letteren.

De zevende geſtalte der merkletteren, van ſchiltpadden gemaakt, word met de letteren HIKLM aangewezen, de welken van de Koning *Yao* gevonden zijn. Zy verklaren dus de Sineſche namen, met het getal van 9 gemerkt: *Yao yn quey çò*, dat is, *de Koning Yao heeft met ſchiltpadden letteren gemaakt.*

IX. Geſtalte. VIII. Geſtalte.

Gggg

Achtſte geſtalte der merk-letteren.

D'achtſte geſtalte der merkletteren word met de letteren NOPQR, van vogelen en paauwen gemaakt, aangewezen. De Sineſche letters, met het getal

getal van 10 getekent, geven dit te kennen; *Su gney niao cyò chuen*, dat is, *Su Historien wierden met de letteren der vogelen en paauwen beschreven.*

Negende gestalte der merkletteren. De negende gestalte der merkletters word met de letters S T V X Y te kennen gegeven, en schijnt van kruiden, vleugels en bundelen gemaakt: in voegen dat de Sinesche tekenen, met het getal van 11 aangewezen, betekenen, *Cha yè si mien çò*, dat is, *Letteren van kruiden, vleugels en bundelen.*

Tiende gestalte der merkletteren. De tiende gestalte der merkletteren, met de letteren Z A B C D getekent, word dus van de Sinesche letters, met het getal van 12 getekent, verklaart: *çò xi ho ki ven*, dat is, *Ço, de vinder van zekere plaatjes, maakte deze letteren om t' ontbouden.*

Elfde gestalte der merkletteren. D'elfde gestalte der merkletteren, met de letteren E F G H I aangewezen, vertoont de merken der starren en planten; en de Sinesche merkletters verklaren dus het geen, dat met het getal van 13 gemerkt is: *çu guey sym so chuen*, dat is, *de letteren der planten en starren van çu guey.*

Twaalfde gestalte der merkletteren. De twaalfde gestalte der merkletteren, met de letteren K L M N O getekent, worden letteren der plakkaten genoemt, die eertijts gebruikt wierden, gelijk de Sinesche namen, in 't getal van 14, te kennen geven. *Fu chuen tay venchi*, dat is, *letteren der Plakkaten, voorrechten en grote verdragingen.*

XII. Gestalte. XI. Gestalte. X. Gestalte.

N K L O M 14 H I E F G 13 12 C D Z A B

H hhh

Dartiende gestalte. De dartiende gestalte der merkletters, met de letteren P Q R S T te kennen gegeven, drukt uit de letters van 't getal 15. *Yeu çau chi cyen tao.*

Veertiende gestalte. De veertiende gestalte, met de letteren V X Y Z A B C D gemerkt, zijn letters van rust, blyschap, wetenschap, redenering, duisterheit, klaarheit. Het getal 16 verklaart hen dus: *Ngan lochi su yeu min sym quey.*

De

XIV. Geſtalte. XIII. Geſtalte.

I iii

Vijftiende geſtalte der letteren.

De vijftiende geſtalte der letteren, met E F G H I gemerkt, was uit viſſchen te zamen gezet; en dus verklaart 't et het getal 17. *Ngun kiam mien lien cyeû*, dat is, *De letteren van de duiſtere vloet, en van de vergadering der ſchubbige viſſchen.*

Zeſtiende geſtalte der letteren.

De zeſtiende geſtalte der letteren: met de letteren K L M N O getekent, gelijk de zelfde niet kon worden gelezen, zo heeft ook de zamenzetting en 't maakſel der letteren niet bekent konnen worden.

XVI. Geſtalte. XV. Geſtalte.

K kkk

Dit zijn de geſtalte der letteren, die by d'oude *Sinezen* in 't gebruik zijn geweeſt, en die ik dienſtig geacht heb hier in 't brede te verklaren, op dat der zelf-

der

der overëenkoming met de beeltletters klarelijker blijken zou. Voorts, dat men hier een hant met een pinceel bygeschildert ziet, is om aan te wijzen en bekent te maken dat de *Sinezen* geen pennen, gelijk wy, en ook geen inkt gebruiken: maar zy wrijven op een marmere steen een weinig zwart, om de pinceel daar in te natten, die zy, als zy schryven, of eerder als zy schilderen, op deze wijze met de vingeren houden, gelijk in deze bygaande afbeelding

blijkt. Indien gy begerig zijt om meer van d'eigenschap van deze taal, gelijk ook om verscheide proeven van de zelfde te zien, zo bezie *het werk van de verklaring van 't oudste Sineesch gebeugteeken*: Want ik heb hier niets meer willen byvoegen, om de nieusgierige Lezer niet langer op te houden, en om dat de dingen, die tot hier toe gezegt zijn, bredelijk het onderscheit, en d'overëenkoming tusschen de Sinesche merkletteren en de beeltletteren aanwijzen.

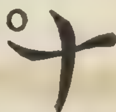
Vierde Hooftdeel.

Onderscheit tusschen de Sinesche merkletteren, en de beeltletters der Egiptenaren.

WY hebben in 'tvoorgaande gezegt dat het waarschijnelijk is dat de nakomelingen van *Cham*, hun volksvoortplantingen tot in 'tuitterste geweest der *Sinezen* uitgebreid hebbende, met enen ook de letteren hebben uitgebreid en voortgeplant; doch niet met zulk een çierelijke toestel van geheimenissen, als wel de beeltletters der Egiptenaars, maar echter in een eenvoudige stant bequaam genoech om de bevattingen van de geest te verklaren, en uit te drukken. Zeker, men vind onder de Sinesche merkletters zeer dikwijls het Kruis, dat by d'Egiptenaars in zo hoge eer gehouden word, gelijk d'afbeelding O aanwijst, 't welk, niet

10 Tien *xĕ* O

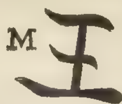
anders, dan by d'Egiptenaars, het tiental betekent, het kenteeken der volmaaktheit. Indien men hier een andere streep onder aan byvoegt, gelijk in N blijkt, zo word daar af een

Aarde *hĕ* N

merkletter, die *aarde* betekent. Maar indien men daar boven een andere trek,

Koning *uâm* M

zich evenëens als de benedenste strekkende, bydoet, gelijk men in M ziet, zo word daar af de merkletter, die *Koning* betekent. En indien zy by deze afbeelding een streepje byvoegen, gelijk in L blijkt, zo word daar af de merkletter, die een *gesteente* betekent. En gelijk deze drie leste merkletteren zekere volmaaktheit in hun geslacht te kennen geven, zo worden zy ook niet ongevoeghelijk door 't kruis uitgedrukt.

Gesteente *yú* L

En hoewel zy, niet anders dan d'*Egiptenaars*, uit een verscheide zamenzetting van dieren, groeizame dingen, en werktuigen de mening en zin van hun gemoed vertoont en uitgedrukt hebben, zo is'er echter een groot onderscheit tusschen de beide wijzen van schryven geweest. Want d'*Egiptenaars* gebruikten hun beeltletteren geensins in de gemene ommegang; en aan yder was niet geoorloft de zelfde te leren, maar alleenlijk aan de genen, die, volgens de wetten en burgerlijke inzettingen, daar toe gelast en gemachtigt wierden; dewijl zy de beelden der dieren niet vergeefs, of zonder reden gebruikten, maar door der zelfder verborge eigenschappen en werkingen de grootste geheimenissen te kennen gaven, gelijk uit het geheel Werk van *onze Egiptische Oedipus* blijkt. Wijders, de beeltletteren waren geen enkelde woorden, of namen, maar begrepen gehele zinnen en zinreedenen in zich. In dezer voegen verstonden zy by de Tor, als zy de zelfde aanschouden, niet bestiptelijk het beest, of de Zon, maar de verborge werkingen, die niet alleenlijk de stoffelijke

Onderscheit tusschen de letteren der Sinezen, en beeltletters der Egiptenaren.

lijke zon in deze taſtelijke werrelt veroorzaakt, maar die d'Opperboumeeſter ook in de verſtandelijke werrelt uitwerkt: alle welke dingen in 't maakſel der Sineſche merkletters gebreken, dewijl dezen beſtiptelijk alleenlijk ingeſtelt zijn om d'enkelde bevattingen der woorden en namen te kennen te geven, zonder dat daar onder enige geheimenis verborgen is. Ik ontken echter niet dat de *Sinezen* dikwijls de betekeniſſen der verſcheide merkletteren zodanig ſchikken en voegen, dat daar uit de betekenis van de geeſtige byſpeeling te voorſchijn koomt, de welken echter geenſins by de geeſtigheit en ſcherpzinnige ſtreken der beeltletters van d'*Egiptenaars* konnen halen, gelijk uit de volgende ſamenzettingen der letteren blijkt, daar de merkletter C het zelfde betekent,

Deur A

Hart *sin* B

Bedroeſt *muén* C

als *bedroeſt zijn*, en uit de twee merkletteren B en A te zamen gezet word, van de welken B het *hart*, en A *deur* betekent; als of zy zeiden *dat de deur van 't hart geſloten was*. Want de menſch, in droefheit geſtelt, gevoelt dat alle de geeſten binnen de deur van 't hart zich te zamen trekken, daar vrees, ſchrik en droefheit uit volgt. Wijders, als zy een volmaakt menſch willen aanwijzen, zo maken zy de merkletter F, die uit de

Zamenzetting der merkletteren.

merkletters D en E beſtaat, van de welken D menſch, en E Koning betekent; daar meê zy te kennen willen geven dat de Koning alleen onder de menſchen volmaakt is. Voorts, de merkletter G

Menſch *gîn* D

Koning *uam* E

Volmaakt *tciuên* F

liuén
Van iemants liefde bevangen, Wijf, draat, woort. G a b c

wijſt een menſch aan, die van iemants liefde bevangen is, en word van drie merkletteren te zamengezet, van de welken d'een *a* wijf, d'ander *b* draat, en de darde *c* woort betekent. En hier mede word aangewezen dat, gelijk wy ſtoffelijk met een draat, of koort de dingen naar ons trekken, en met het woort, naar de gewoonte, d'een menſch d'ander, zo ook de vrou de man. In dezer

Klaarheit *mîn* H

voegen betekent de merkletter H het zelfde als *Klaarheit*; en hy word te za-

 men-

mengezet uit de merkletters I en K, van de welken d'eerſtgenoemde de *Maan*, en de leſte de *Zon* betekent, als of alle klaarheit haar oorſprong van deze Lichten des werrelts had.

Maan	*yuě*	I	月
Zon	*gě*	K	日

De *Sinezen* hebben ontellijke andere diergelijke merkletteren, uit de verzameling der verſcheide merkletters te zamengezet, met de welken zy op een geeſtige wijze op de verborge betekeniſſen der dingen ſpelen, die wy met voordacht nalaten en voorbygaan.

Vijfde en leſte Hooftdeel.

NA dat wy deze dingen vertoont en verklaart hebben, zo heeft het ons ook, op dat het niet zou ſchijnen dat wy omtrent deze zaak iets, dat aanmerkenswaerdig is, hebben nagelaten, goet gedacht in deze plaats enige dingen van de Sineſche taal te verhandelen, voornamelijk dewijl ik niet zo zeer uit mijn eige wil, als wel door d'ernſtige gebeden van veel anderen aangeport word om dit te doen.

Zwarigheit in 't leren van de Sineſche Taal.

Dewijl dan de Sineſche taal op een wonderlijke wijze gelijknamig is, en een enig woort dikwijls tien, ja dikwijls twintig verſcheide dingen betekent, zonder dat'er enig ander onderſcheit in is, als in de [a] toeklank, zo is de zelfde zwaarder, dan men weet, uit te ſpreken, en kan van d'uitheemſchen niet, dan met zeer grote moeite, wakkere naerſtigheit, en met de waarneeming van byna ontellijke tekenen en merken geleert worden. De Mandarynſche taal is aan 't geheel Koninkrijk gemeen; en de zelfde word voornamelijk in de koninklijke Hoven, die te *Paquin*, en te *Nanchin* zijn, gebruikt; en zy is in 't geheel Rijk even de zelfde, als in *Spanjen* de Kaſtiliaanſche, en in *Italien* de Toskaanſche. De merkletteren zijn gemeen aan 't geheel Koninkrijk van *China*, gelijk ook van *Japon*, *Korea*, *Konchinchina*, en *Tonchin*, maar d'eigenſchap en uitſpraak der taal zijn zeer verſcheiden: en hier uit ſpruit het dat de volken van *Japon*, *Konchinchina*, *Korea* en *Tonchin* de boeken en brieven met dusdanige merkletteren geſchreven, wel verſtaan, maar echter niet met malkander konnen ſpreken, en, als zy te zamen kouten, d'een des anders mening niet bevatten: even gelijk de geſtalte der talletters, geheel *Europa* deur gebruikt, van hen alle verſtaan worden, ſchoon de woorden en klanken, daar meê men hen uitſpreekt, zeer verſcheiden zijn; want zy zijn merkteekenen der bevattingen van dingen, die aan hen alle gemeen zijn. Dit is oorzaak van dat het iets anders is de Sineſche merkletters te kennen, en iets anders in de Sineſche taal te ſpreken. Want een uitheemſche, die een goede geheugenis heeft, en naerſtigheit daar by voegt, kan uit het lezen der Sineſche boeken tot de hoogſte geleertheit geraken, hoewel hy de zelfde niet kan ſpreken, noch de genen, die haar ſpreken, verſtaan. Doch dewijl d'Apoſtoliſche mannen deze eigenſchap der taal in de verhandeling van Gods zaak nootzakelijk behoeven, zo heeft de Vader Jacobus Pantoja d'eerſte zekere merken van de verheffing en daling der Sineſche toeklanken, die in d'uitſpraak waargenomen worden, gevonden, daar door zy grotelijks worden geholpen, om

[a] *Accentus.*

Mandarynſche Taal.

De gebuurige Volken van *China* verſtaan het Sineeſch geſchrift, en konnen echter de taal niet ſpreken.

Bezie hier af onze nieuwe Polygraphia, in 't jaar 1663. te Romen uitgegeven.

om de kommer en zwarigheit van de taal te verwinnen, gelijk in de Zangkunst met de Noten *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*: welke Sinesche woorden, hier voor op d'Europische wijze beschreven, zy op de volgende wijze uitdrukken: ∧, —, \, /, ∪. 't Eerste merk, of teken der vijf Sinesche toeklanken ∧ past op de zangkundige toeklank *ut*; en deze klank of uitspraak word in de Sinesche taal *chŏ pîm* genoemt, als of men *eerste voortgaande gelijke stem* zeide. Het tweede merk of teken — koomt met het zangkundig *re* overeen; en de klank word in de Sinesche taal *pîm xim̄* geheten, als of men *klare gelijke stem* zeide. Het darde merk of teken \ past op het zangkundig *mi*, en de klank word in de Sinesche spraak *xàm xìm* genoemt, dat is, *hoge stem*. Het vierde merk of teken / koomt met het zangkundig *fa* overeën, en word in de Sinesche taal *kiù xìm*, dat is *dalende hoge stem*, geheten. Het vijfde merk of teken ∪ past op het zangkundig *sol*, en word in de taal der Sinezen *gĕ xìm* genoemt, dat is *eige stem van d'inkomer*. In dezer voegen moet, tot een voorbeelt, het enig woort *yâ*, met Europische letters geschreven, en met de vijf voorverhaalde tekenen getekent, met verscheide stemmen en toeklanken uitgesproken worden, gelijk het van de *Sinezen* met verscheide merkletters uitgedrukt word; op dat een zelfde uitgesproke woort verscheide betekenissen in d'oren der toehoorders zou indrukken; maar de reden, allengs voortkomende, vertoont de tijden van de Zangkunde naar de maatslag. Uit d'eensilbige woorden (want de *Sinezen* hebben geen met veel silben) rijst een geschikte overëenkoming. Wy hebben hier, gelijk men ziet, de gestalten der vijf [a] klinkletteren of [b] toeklanken, gelijk zy hier voor vertoont zijn, uitgedrukt.

Tant.	*yâ.*	牙
Stom.	*yā.*	啞
Uitsteekend, of overtreffend.	*yà.*	雅
Verbaastheit.	*yá.*	訝
Gans.	*yă.*	鴉

[a] *Vocales.*
[b] *Accentus.*

De vreemdelingen leren de taal met behulp der gezeide merken en tekenen; doch met hoe grote arbeit en omweegen is lichtelijker te denken, dan met de pen te beschryven. De *Sinezen* gebruiken echter niet dusdanige streepjes der toeklanken; maar zy gewennen zich, gelijk byna alle volken, van hun kintsheit af tot dusdanige uitspreekingen, hoewel hun geleerden weten en onderwijzen dat yder letter met zijn behorelijke toeklank, niet alleenlijk in 't geoeffent, maar ook in 't getekent bedrijf, uitgesproken moet worden. Zy zijn verwondert van dat d'*Europers* hun uitgesproke woorden met Latynsche letteren konnen schryven, en zo naturelijk vertonen, en, dewijl zy (gelijk wy gezegt hebben) hun eige en onz A B C, derven, welk van hun merkletters d'eerste, middelste en leste letter kan wezen, vermits yder van hun merkletters een geheel woort, of naam betekent, welke woorden een grote verscheidenheit hebben, naar de verscheidenheit der letteren en uitspraak. Wijders, d'eerste letter tot een voorbeelt, *Chun*, word in de Mandarynsche taal anders, anders in die van *Japon*, en anders in d'andere Koninkrijken uitgesproken, schoon hy altijt het zelfde betekent.

In dezer voegen maakt de geen, die deze letter ziet, daar af de bevatting en zin van *çúm*, 't welk het zelfde is als *eren*, en dus met d'anderen. En hier uit, gelijk ik gezegt heb,

heb, ſpruit het dat de geen, die een taal van hen, en gezamentlijk de letteren kent, niet alleenlijk deur 't geheel Rijk der *Sinezen*, maar ook veel andere Rijken, met zijn mening ſchriftelijk uit te drukken, kan deurreizen.

Beſluit van 't Werk.

DIt zijn de dingen, die ik dienſtig geacht heb van de wonderen en vreemdigheden van 't Rijk der *Sinezen*, en van de Koninkrijken, die daar aan palen, aan de nieusgierige en naaukeurige Lezer meê te delen. Men had hier noch ontellijke anderen konnen bybrengen: maar dewijl anderen zeer overvloediglijk daar af gehandelt hebben, zo heb ik de zelfde hier niet willen invoegen, namelijk om deze oorzaak, dat ons voornaamſte ooggemerk was, niet de dingen, die alreê aan 't gemeen bekent, en van anderen verhaalt en overgelevert zijn, maar de vreemtſte en verborgentſte dingen, die van de Vaders van onze Societeit, zo in deze grote Heerſchappy, als in d'andere geburige Koninkrijken der Ooſterſche Landen, en der *Indiën*, waargenomen zijn, in een boek te vergaderen, en, vergadert zijnde, openbaarlijk in 't licht te geven: op dat het geen, 't welk de Vaders van onze Societeit met zo grote arbeit in d'onmeetelijke geweſten van Zeen en Landen, wijt en breet verſpreid, waargenomen en ondervonden, en ſchriftelijk geſtelt hebben, niet door de rampen en ongelegentheden der tijden verloren zouden gaan, terwijl zy met andere zaken van groter belang bezich zouden zijn. Ik heb dan door hun bevel dit werk, hoedanig het ook is, aangevangen, te zamengebracht, en met zo grote getrouheit en naerſtigheit, als mogelijk was, openbarelijk in 't licht gegeven. En indien hier uit iets, dat waerdig is, en vruchtbaar aan de Chriſtelijke Godsdienſt, en aan de geletterde Staat kan zijn, te voorſchijnt koomt, zo wil ik dat men dit niet zo zeer aan mijn vernuft, en gedurige arbeit, als wel voornamelijk aan de miltdadigheit der gezeide Vaderen, en aan hun yver van de kunſten en wetenſchappen te vorderen, zal toeſchryven. Vaar wel Lezer, en verſchoon de gebreken en misſtellingen, zo 'er enigen in voorkomen.

E I N D E.

BLAD-

BLADWYZER

der

Aanmerkelijke dingen in dit Werk.

a betekent d'eerste, en *b* de tweede Kolom.

Cingis,

Kara-

N.

O.

P.

Psam-

T.

V.

W.

Wilde

EINDE.

AAN-

AANWYZING
Voor de
BOEKBINDER,
Om de losse Platen in het binden in te voegen.

E I N D E.